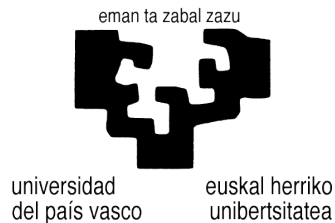

**UNIVERSIDAD DEL PAÍS VASCO
EUSKAL HERRIKO UNIBERTSITATEA**

**Kosovoko emakume taldeak erresistentzia
zibilean eta bake eraikuntzan (1989-2014).
Lotura teorikoak eta nazioarteko
lankidetzaren eragina**

**Women's organizations of Kosovo in civil
resistance and peacebuilding (1989-2014).
Theoretical relations and influence of the
international cooperation**

Itziar Mujika Chao

Zuzendaria: Karlos Pérez de Armiño

Bilbao, 2017ko otsaila

**UNIVERSIDAD DEL PAÍS VASCO
EUSKAL HERRIKO UNIBERTSITATEA**

Garapenari buruzko Ikasketak doktoretza programa

**Kosovoko emakume taldeak erresistentzia
zibilean eta bake eraikuntzan (1989-2014).
Lotura teorikoak eta nazioarteko
lankidetzaren eragina**

**Women's organizations of Kosovo in civil
resistance and peacebuilding (1989-2014).
Theoretical relations and influence of the
international cooperation**

Itziar Mujika Chao

Zuzendaria: Karlos Pérez de Armiño

Bilbao, 2017ko otsaila

Para ti, ama.

ESKERTZA – ACKNOWLEDGEMENTS

Nire eskerrik beroenak Euskal Herriko Unibertsitateari, doktoretza tesi hau egiteko beka eskaintzeagatik; unibertsitate bereko Nazioarteko Zuzenbide Publikoa, Nazioarteko Harremanak eta Zuzenbidearen Historia departamentuari, doktoretza tesi hau hasieratik babesteagatik eta bere garapenerako espazioa eta testuingurua eskaintzeagatik; eta, batez ere, HEGOA Nazioarteko Lankidetzaren eta Garapenari Buruzko Ikasketa Institutuari, doktoretza hau lasai eta pazientziaz amaitzeko aukera eskaintzeagatik, eta batez ere, prozesu osoan eskainitako guztiarengatik: testuingurua, orotariko baliabideak, eztabaidak... Lan honen ardatz nagusi izan dira.

Karlos, zure bultzadarik eta gidaritzarik gabe ez nioke, hasteko eta behin, lan honi helduko. Zure jakinduria, konfidantza eta babesa eskaini dizkidazu uneoro. Zu gabe lan hau ez litzateke izango. Bihotzez eta errespetu osoz eskertzen dizut niregatik eta nirekin egindako ibilbide guztia, baita izan duzun pazientzia ere.

Oier, zure laguntasunagatik, laguntzarengatik, beti ondoan egoteagatik eta etengabe bultzatzeagatik. Paule eta Zuhara, zuek ekarritako geldialdi eta bultzadengatik, denak beharrezkoak izan zaizkidalako.

Ama, aita, Jon Ander, Oihane, tía Yoli, porque siempre me habéis apoyado y ayudado aunque os haya costado entender lo que estaba haciendo. Abuela Lourdes, abuelo David, aitona Joxe, tía Carmen, tío David, tío Kai, osaba Joan: os debo la esencia de lo que soy, en este camino que me visteis iniciar pero no terminar. Mertxe, Joxe Mari, Alaitz, Anartz, Ainitze, Andoni, zuen laguntza eta animoak beti hor egon direlako.

Xabin, Lorena, Aroa: poztasun eta amorrazio guztiak konpartitzeagatik. Bi koadrilei, inoiz entzuten zenutenaren ideia handirik izan ez eta hala ere hor egoteagatik, animaka. Nora, Itxaso, Naiara, beti hor zaudetelako, baita doktoretza tesi honek utzi ez didanetan ere. Sara, Ainhoa, Endika (y Nora!), por estar ahí, en la distancia, aunque yo haya fallado.

Ibilbide luze honetan topatu ditudan lagun eta lankideei: Asun, Jose, Dani, Farhid, Iratxe, Nerea, Ander, Steffen, zuekin izandako kafeek eta eztabaidek berezi egin dute ibilbide hau. Y sobre todo, a las compañeras de Hegoa: Irantzu, Iker, Gloria, Angie, Alba, mi más sincero agradecimiento por vuestro tiempo, vuestra paciencia, vuestra sabiduría y vuestros empujones. Esta tesis no sería sin vosotras. Zuriñe eta Nora, beti hor egoteagatik, entzun eta ulertzeagatik, eta batez ere, prozesua eta barne eztabaidak

sustatzeagatik. Kristian, zure laguntza guztiarengatik. Bihotz-bihotzez, eskerrik asko guztioi.

To all women in Kosovo: I owe you my deepest respect, and that is how I have tried to develop this work: from and with respect. The time, patience, information, help and conversations that you have offered me have featured this research. There is not a day when I do not learn from you. This study would not be without you, and I would not be who I am without you: Igo Rogova and Nicole Farnsworth, thank you for your patience, knowledge, time, and constant willingness to help. Linda Gusia, thank you for your constant presence, help, psychology and guidance. Our conversations were not only a notable help with my research, but also with my sanity. Nita Luci and Hasnije Illazi, thank you for all your time and guidance. Eli Krasniqi and Eli Gashi, thank you for your insights; you both have been an inspiration. Luljeta Vuniqi, Vjosa Dobruna, Shukrije Gashi, thank you for your willingness to always answer my questions, any time. KWN staff members and all KWN members: thank you for your willingness to help, always.

To Howard Clark and Sevdije Ahmeti, who helped me unconditionally, the former in the initial phase of this research, and the later during fieldwork. Sadly, both passed away without being able to see the end result of this research. Your perspectives have constantly influenced me as a researcher.

And last, but not least, and in fact, best: Tefik Agushi, Arbresha Bishaj, Fatbardh Gashi, my most sincere thanks for your friendship, trust, help and unconditional support. I will always be in owe with you, wherever you are.

Idiazabalen, 2016ko ekainaren 22an eta 2016ko abenduaren 17an.

AURKIBIDEA - INDEX

Chapter 1. General introduction	15
1.1. Object of study.....	16
1.1.1. Precedents and background	18
1.1.2. Justification.....	21
1.2. Methodology	24
1.2.1. Objectives of research	26
1.2.2. Hypotheses.....	27
1.2.3. Development of research: information sources and fieldwork	29
1.2.4. Resulting debates and methodological difficulties	31
1.3. Structure and contents	33

LEHEN ZATIA – FIRST PART

2. Kapitulua. Bakea eta segurtasuna Nazioarteko Harremanen mapa teorikoan	39
2.1. Sarrera.....	40
2.2. Nazioarteko Harremanak eta Nazioarteko Segurtasun Ikasketak	41
2.3. Bakea eta segurtasuna Nazioarteko Harremanen ikuspuntu klasikoetan.....	42
2.3.1. Idealismoa, Liberalismoa eta Neoliberalismoa.....	43
2.3.2. Errealismoa eta Neoerrealismoa	46
2.3.3. Neoerrealismoaren eta neoliberalismoaren arteko talkak eta bat egiteak	49
2.4. Korrante pospositibistak eta korrante tradizionaletikiko haustura.....	51
2.5. Giza Segurtasuna.....	55
2.5.1. Giza Segurtasunaren ekarpenak eta egin zaizkion kritikak	57
2.5.3. Giza Segurtasunaren definizio berriak eta bere berreskuratzea	62
2.6. Segurtasunaren Ikasketa Kritikoak.....	64
2.6.1. Bakearen inguruko Ikasketak: indarkeria eza eta indarkeriari buruzko ekarpenak ...	67
2.6.2. Teoria Kritikoa: emantzipazioa segurtasun modura	71
2.6.3. Konstruktibismoa: gizarte segurtasuna eta sekuritizazioa	73
2.6.4. Postestrukturalismoa: biopolitika globala	76
2.6.5. Postkolonialismoa: inperialismoa, subalternitatea eta metanarratiben sorkuntza	79
2.6.6. Teoria Berdea: pertsonen, gizarteen eta ingurugiroaren interdependentzia	81
2.6.7. Segurtasunaren ikuspuntu Feminista: generoaren eraikuntza soziala	82
2.7. Giza Segurtasunaren eta Segurtasunaren Ikasketa Kritikoen arteko elkarguneak: Giza Segurtasunaren Ikasketa Kritikoak	86
2.8. Ondorioak	88
3. Kapitulua. Gudak eta guda osteko bake eraikuntza prozesuak Guda Hotzaren ondoren eta XXI. mende hasieran	91
3.1. Sarrera	92
3.2. Gatazkak, bakea eta garapenaren arteko lotura	93
3.3. Gatazka zibilak Guda Hotzaren ostean	94
3.3.1. Guda zibilen ezaugarriak	100
3.3.2. Guda zibilen kausak	101
3.3.2.1. Faktore politikoak	101

3.3.2.2. Faktore identitarioak	102
3.3.2.3. Faktore ekonomikoak	103
3.4. Nazioarteko esku-hartze humanitarioak	107
3.4.1. Emergentzia politiko konplexuen diskurtsoaren papera	111
3.5. Guda osteko bake eraikuntza prozesuak	115
3.5.1. Bake eraikuntza: jatorria, oinarriak eta eboluzioa	116
3.5.2. Bake eraikuntza liberala	119
3.5.2.1 Konplexu estrategikoen eraikuntza	123
3.5.2.2. Estatu eraikuntza	124
3.5.2.3. Segurtasunaren birkontzeptualizazioa	125
3.5.2.4. Segurtasuna eta garapenaren arteko lotura	126
3.5.2.5. Bake liberalari egindako kritikak	128
3.5.3. Bake eraikuntza komunitarioa edo tokiko bakea	131
3.5.3.1. Tokiko bakearen apropiazio liberala	134
3.5.3.2. Bake komunitarioari egindako kritikak	135
3.5.4. Bake eraikuntza Post-liberala eta bake hibridoaren agerpena	135
3.5.4.1. Emantzipazioa, erresistentzia, agentzia eta egunerokotasuna	137
3.5.4.2. Prozesu sozialak, hauen eraldaketa eta gobernagarritasuna	141
3.5.4.3. Bake eraikuntza Post-liberalari egindako kritikak	142
3.6. Ondorioak	143

Chapter 4. Placing nonviolent civil resistance processes in the International Security map: characteristics, debates, and criticisms.....	145
4.1. Introduction.....	146
4.2. Situating Resistance Studies in the International Peace and Security Studies map	147
4.3. Nonviolent civil resistance: development, definition(s) and analysis of the concept(s)....	153
4.3.1. Historical and theoretical development	154
4.3.1.1. Gandhi, <i>satyagraha</i> , <i>ahimsa</i> and the concept of principled nonviolence	157
4.3.1.2. Sharp, the concept of pragmatic nonviolence and nonviolent action	158
4.3.2. Different concepts and conceptualizations	159
4.3.3. Civil resistance processes and social movements	165
4.4. The pragmatic approach of nonviolent civil resistance and nonviolent action	167
4.4.1. Causes and objectives of nonviolent civil resistance	168
4.4.2. Organization of nonviolent civil resistance.....	170
4.4.3. Methodology of nonviolent civil resistance.....	172
4.4.4. Phases of nonviolent civil resistance.....	175
4.4.4.1. Backfire of violence	177
4.4.5. Everyday forms of resistance.....	178
4.4.5.1. The <i>continuum</i> of resistance.....	180
4.4.6. Outcomes of civil resistance.....	181
4.4.7. International cooperation and nonviolent civil resistance movements.....	182
4.4.7.1. Sources and identity of actors of cooperation.....	182
4.4.7.2. Dynamics of cooperation.....	183
4.4.7.3. Limits of international cooperation.....	186
4.4.8. Critics towards the strategic model of nonviolent action.....	187
4.5. The conflict transformation approach of nonviolent civil resistance.....	189
4.5.1 Nonviolent civil resistance as a conflict transformation tool.....	190

4.5.2. Nonviolent civil resistance as a conflict prevention tool.....	193
4.5.3. Nonviolent civil resistance as a conflict intervention tool.....	195
4.5.4. Nonviolent civil resistance as a peacebuilding tool.....	196
4.5.1.4. Confluences between everyday resistance and everyday peace.....	199
4.6. Re-connecting Resistance Studies with International Security Studies	202
4.6.1. Axing Resistance Studies within Peace Studies.....	203
4.7. Conclusions.....	205
Chapter 5. Feminist Security Studies: Perspectives on civil resistance, armed conflict, and peacebuilding	207
5.1. Introduction.....	208
5.2. Gender, gender relations and patriarchy.....	209
5.2.1. Women’s subordination, gender violence, and violence against women	211
5.3. Feminist perspectives on International Peace and Security.....	213
5.3.1. Different feminist approaches to International Peace and Security	216
5.3.1.1. Liberal feminism	218
5.3.1.2. Marxist and Socialist feminisms	218
5.3.1.3. Radical feminism	219
5.3.1.4. Postmodern feminism	220
5.3.1.5. Postcolonial feminism	221
5.3.1.6. Ecofeminism	222
5.3.2. A common body of work: Feminist Security Studies	223
5.4. Women in civil resistance processes	225
5.4.1. Feminist criticism of the pragmatic approach of nonviolent action	226
5.4.2. Characteristics of women’s participation in civil resistance.....	227
5.4.3. The use of gendered tactics	234
5.5. Women in armed conflicts	236
5.5.1. Transformation of gender roles	239
5.5.2. Women as perpetrators of violence	239
5.5.3. Women as peacebuilders	241
5.5.4. Women as victims: violence against women during conflict	242
5.5.4.1. Forced displacement	243
5.5.4.2. The body of war: wartime sexual violence against women	244
5.5.5. The <i>continuum</i> of violence against women in times of peace	246
5.6. Women in peacebuilding	248
5.6.1. Effects of peacebuilding on women and gender relations	249
5.6.2. Participation of women in peacebuilding bodies	251
5.6.2.1. International decision-making organs	252
5.6.2.2. State-level decision-making organs	253
5.6.2.3. Grassroots organizations	255
5.6.3. Main tendencies of international cooperation towards women.....	256
5.7. International tools on Women, Peace and Security.....	260
5.7.1. Critique about international instruments on Women, Peace and Security.....	265
5.9. Strengths and challenges of Feminist Security Studies	267
5.9.1. Strengthening Feminist Security Studies inside Critical Human Security Studies ...	269
5.10. Conclusions	270

BIGARREN ZATIA – SECOND PART

6. Kapituluua. Kosovoko garapen historiko, politiko eta sozial garaikidea	275
6.1. Sarrera.....	276
6.2. Kosovoko egungo profil geografiko eta sozial orokorra	277
6.3. Garapen historiko, politiko eta soziala Antzinatetik Guda Hotzaren amaiera arte	280
6.3.1. Balkanetako Gudak eta Lehen Mundu Guda	283
6.3.2. Jugoslaviaren sorrera eta Bigarren Mundu Guda	285
6.3.3. Guda Hotza Jugoslaviaren baitan	289
6.4. Erresistentzia zibilaren prozesua, 1989-1996	298
6.4.1. Erresistentziaren aurrekariak: <i>Illegalja</i>	298
6.4.2. Indarkeria ezaren aukera eta honetara eraman zuten faktoreak	300
6.4.2.1. Meatzarien protestak	301
6.4.2.2. Erakunde, alderdi politiko eta ekimen berrien sorrera.....	303
6.4.2.3. Odol-feudoen amaiera	306
6.4.3. Erresistentzia zibilaren ezaugarriak eta bitartekoak	308
6.4.3.1. Estatu paraleloaren sorrera eta garapena	308
6.4.3.2. Erresistentzia zibilaren metodoak	312
6.4.3.3. Eguneroko erresistentzia	313
6.4.4. Erresistentzia zibilaren ahultasunak eta huts egitearen arrazoiak	314
6.4.4.1. Erresistentziaren izaera pasiboarekiko desadostasuna	315
6.4.4.2. Dayton-eko bake akordioek izandako eragina	316
6.4.4.3. Pasibotasunetik aktibotasunerako estrategia aldaketa saiakera	317
6.4.4.4. Indarkeria ezaren amaiera	319
6.4.5. Nazioarteko lankidetzaren eragina erresistentzia zibilean	320
6.5. Gatazka armatua, 1998-1999	322
6.5.1. Nazioarteko esku hartze humanitarioa	324
6.6. Guda osteko bake eraikuntza prozesua, 1999-2014	329
6.6.1. UNMIK eta KFOR	330
6.6.2. Ahtisaari Plana	334
6.6.3. Independentzia aldarrikapena	335
6.6.4. Serbiarren eta gainerako minorien egoera	338
6.6.5. Erresistentzia zibilaren eta guda osteko erresistentziaren arteko lotura: <i>Leviza Vetevendosjè!</i>	340
6.7. Ondorioak	342
 Chapter 7. Development of the situation of Kosovar women and their social and political activism: identity and characteristics	 345
7.1. Introduction	346
7.2. The situation of women and the women's movement in Socialist Yugoslavia	347
7.2.1. First women's groups and the Women's Anti-Fascist Front.....	348
7.2.2. Birth and development of the feminist movement	350
7.2.3. The disintegration of Yugoslavia on the bodies of women.....	353
7.2.3.1. Influence of intersectionality on Albanian women	354
7.3. Initiation and development of the socio-political participation of Kosovar Women	355
7.3.1. Beginnings of the women's movement: from the <i>zadruga</i> to the university	357
7.4. Participation of women in <i>Illegalja</i>	360

7.4.1. Gendered double wall	360
7.4.2. Origin and development of women's rights' consciousness.....	361
7.5. Women's participation in the civil resistance process, 1989-1997	363
7.5.1. First steps of women's rights' activism: Independent Women's Association	365
7.5.2. Women's participation in the Democratic League of Kosovo	366
7.5.3. Women's participation in independent organizations	368
7.5.4. Cooperation with women from minority groups	374
7.5.4.1. Origins of cooperation with Women in Black	374
7.5.5. IV. World Conference on Women: Beijing, 1995	376
7.5.6. Defending active resistance	377
7.6. Women's participation in armed conflict, 1998-1999	380
7.6.1. Women as perpetrators of violence	380
7.6.2. Women as victims	382
7.6.3. Women as peacebuilders	383
7.7. Women's situation, socio-political participation and activism in post-war peacebuilding period, 1999-2014	384
7.7.1. <i>Continuum</i> of violence against women	387
7.7.1.1. Violence against women in the domestic sphere	387
7.7.1.2. Re-victimization of women victims of sexual violence during conflict	388
7.7.1.3. Forced prostitution	389
7.7.1.4. Situation of women in minority groups	390
7.7.2. Influence of new international and local dynamics upon gender relations and women's rights activism	392
7.7.2.1. Interruption in the transformation of gender relations	392
7.7.2.2. Transformation of women's rights activism	394
7.7.3. Boom of women's NGOs	396
7.7.3.1. Kosovo Women's Initiative	397
7.7.4. Implementation of UN Security Council Resolution 1325	399
7.7.4.1. Women's political participation	399
7.7.4.2. Gender perspective of international actors	402
7.7.4.3. Women in the security sector	405
7.7.4.4. Institutionalization of women's rights	406
7.8. Conclusions.....	408
Chapter 8. Kosovo Women's Network, key actor in peacebuilding and women's rights activism	411
8.1. Introduction	412
8.2. Background: Rural Women's Network	413
8.2.1. Main basis: cooperation between rural women's groups	416
8.2.2. Members and their individual work	417
8.2.3. Lessons learnt: RWN's gained experience	419
8.3. Creation and development of Kosova Women's Network	420
8.3.1 From non-officialness to institutionalization	420
8.4. KWN's main features	422
8.4.1. Ideology	423
8.4.2. Objectives	426
8.4.3. Organization of the network	429

8.5. Women's groups members, evolution and characteristics	432
8.5.1 Variation on the quantity of members and its causality	433
8.5.2. Membership typology	435
8.5.3. Multi-ethnicity of members	436
8.5.4. Internal relationship	436
8.6. External relationship	437
8.7. KWN's activity and contributions in the local level	439
8.7.1. Promotion of women's participation in the political sphere	439
8.7.2. Activity against violence against women and women's trafficking	441
8.7.3. Defence of quality health for women	443
8.7.4. Strengthening the organization	443
8.8. Code of Conduct: reflection of transparency	445
8.9. Kosovo Women's Fund	447
8.10. KWN's activity and contributions in the regional level	449
8.10.1. Women's Peace Coalition	449
8.10.2. Regional Women's Lobby for Peace, Security and Justice in South East Europe ...	452
8.10.3. Women's Court	453
8.10.4. Regional Young Women Empowerment Initiative	455
8.11. KWN's current and future challenges	456
8.12. Conclusions.....	458
Chapter 9. Analysis of the influence of international cooperation on Kosovo	461
Women's Network	461
9.1. Introduction.....	462
9.2. Focusing the cooperation of international organizations towards KWN	464
9.2.1. Cooperation for gender equality and women's empowerment	465
9.2.2. Cooperation for local women's groups and organizations	467
9.2.3. Cooperation for RWN/KWN	468
9.3. Transformation of cooperation between KWN and international organizations	470
9.3.1. Origins of the relationship between RWN and international cooperation	472
9.3.2. Explosion of international funds after the war	476
9.3.3. Slow decrease of international cooperation	480
9.3.4. Creation of Kosovo Women's Fund and KWN's reinforcement	481
9.4. Analysis of the international actors behind the cooperation for RWN and KWN	482
9.4.1. Multilateral cooperation	483
9.4.2. Bilateral cooperation	485
9.4.3. Cooperation of international NGOs	487
9.4.4. Cooperation of international women's funds	489
9.4.5. Cooperation of private foundations	489
9.4.6. Personal donations	490
9.5. Analysis of the relationship between KWN and international cooperation	495
9.5.1. Comparison of KWN's objectives and international cooperation	495
9.5.2. Consequences of international cooperation on the local women's movement.....	497
9.5.2.1. High dependency on international organizations	497
9.5.2.2. Precariousness of women's groups' economic situation	498
9.5.2.3. High conditioning of local women's organizations' work	499
9.5.2.4. Creation of divisions between women's organizations	500

9.5.2.5. Development of resistance dynamics towards international donors	501
9.5.3. Perceptions of main international actors of cooperation	503
9.5.4. KWN's perceptions on the effects of international cooperation	504
9.5.5 Future challenges of the relationship between KWN and international cooperation	505
9.6. Linking international cooperation, liberal peacebuilding and their influence on KWN ...	507
9.6.1. Local women's organizations' resistances towards global liberal peacebuilding and cooperation	510
9.7. Conclusions	512

HIRUGARREN ZATIA – THIRD PART

Chapter 10. General conclusions	517
10.1. Introduction	518
10.2. Verification of hypothesis	519
10.2.1. On the confluences of civil resistance and peacebuilding, and their gender(ed) dynamics	519
10.2.2. On the women's movement in Kosovo, KWN, and the influences of international cooperation and global peacebuilding dynamics	524
10.3. Future research lines	531
Eranskinak.....	535
Bibliografia.....	555
NaziortekoHarremanen, Nazioarteko Segurtasun Ikasketen, gatazken eta bake eraikuntzaren inguruko literatura	556
Erresistentzia Ikasketen inguruko literatura	568
Segurtasun Ikasketa Feministen inguruko literatura	573
Kosovoko historiaren inguruko literatura	586
Kosovoko emakume mugimenduaren eta Kosovo Women's Network erakundearen inguruko literatura	593
Index in English	607
Summary in English of the second, third and sixth chapters of the doctoral thesis	615

TAULEN AURKIBIDEA – INDEX OF TABLES

2.1. taula. NSI baitako ikuspuntu desberdinak	54
2.2. taula. Segurtasun militarra eta giza segurtasuna	58
2.3. taula. Feminismoak segurtasunaren paradigma errealistari egindako kritika	85
3.1. taula. Gatazken tipologia praktikoa	95
3.2. taula. Guden tipologia (eguneratua)	96
3.3. taula. Estatu arteko eta estatuen baitako gatazken ezaugarriak	98
3.4. taula. Gatazka garaikideen iturrien analisirako lerroak	105
3.5. taula. Zutabe nagusien helburuak berreraikuntza prozesuaren fase bakoitzean	122
Table 4.1. Principal ideas of CSS approaches to nonviolence and civil resistance	153
Table 4.2. Significant civil resistance movements between 1978 and 2008	156
Table 4.3. Characteristics of principled and pragmatic nonviolence	160

Table 4.4. Definitions on nonviolence and civil resistance	164
Table 4.5. Comparison of Social Movement and Revolution and Civil Resistance Research ..	166
Table 4.6. 198 methods of nonviolent action gathered by Gene Sharp	173
Table 4.7. Everyday forms of resistance and political disguises	180
Table 4.8. Dynamics of international cooperation and development	186
Table 4.9. Dimensions and purposes of conflict	191
Table 4.10. Types of everyday peace activity	200
Table 5.1. Location and manifestations of gender violence	212
Table 5.2. Potential impact of conflict on women	238
Table 5.3. Categories of violence	242
Table 5.4. Divergences between international cooperation and women's organizations on their role in peacebuilding	258
Table 5.5. Principal UNSC Resolutions on Women, Peace and Security	262
6.1. Taula. NBEKMren eta KFORen ezaugarri eta ardura nagusiak	330
Table 7.1. Independent women's groups, 1989-1999	369
Table 7.2. Women in decision-making organs in 2014	401
Table 7.3. Men and women in international missions in Kosovo, 1999-2011	402
Table 7.4. Institutionalization of women's rights in Kosovo since the adoption of the NAPGE.	407
Table 8.1. Groups forming RWN and their activity, 1989-1999	418
Table 8.2. KWN objectives and their development, 2004-2014	427
Table 8.3. Summarized strategic plan of KWN, 2011-2014	429
Table 8.4. Evolution of KWN's staff	432
Table 8.6. External organizations that support KWN as partners	438
Table 9.1. Identification of actors with a cooperation relationship with RWN/KWN	483

GRAFIKEN AURKIBIDEA – INDEX OF GRAPHICS

3.1. grafika. Gatazka armatuak 1946 eta 2013 artean, gatazka motaren arabera	99
Graphic 8.1. Evolution of KWN membership quantity	433
Graphic 9.1. Donor funding for gender equality and women's rights, 2000-2013.....	465
Graphic 9.2. Donor funding for gender equality and women's rights by issue, 2000-2014 ...	466
Graphic 9.3. Known donor funding for local women's organizations, 2000-2014	467
Graphic 9.4. International cooperation for KWN, 2005-2014	469
Graphic 9.5. International cooperation for gender equality and women's rights, local women's groups, and KWN	469
Graphic 9.6. Economic collaboration for KWN according to donor, 2005-2014	492
Graphic 9.7. Economic collaboration for KWN according to origin of cooperation, 2005-2014 ..	493
Graphic 9.8. Cooperation received by KWN according to donor's objectives, 2005-2014	494
Graphic 9.9. International cooperation for KWN according to its programmatic objectives, 2005-2014	496

IRUDIEN AURKIBIDEA – INDEX OF FIGURES

1.1. irudia. Metodologia feministaren ezagutza prozesua	25
2.1. irudia. Segurtasun ikasketen matrixa	65
2.2. irudia. Indarkeriaren eredu triangeluarra	70

3.1. irudia. Bakearen eraikuntzaren aktore eta ikuspuntuak	133
Figure 4.1. Stages and processes in conflict transformation	192
Figure 4.2. Different perceptions on peacebuilding: nonviolent conflict transformation vs. Liberal peacebuilding	197
Figure 5.1. Cycle of post-revolution marginalization	234
Figure 5.2. Framework for causal levels of gendered violence	243
Figure 5.3. Globalization, political violence, and social transformation	250
6.1. irudia. Kosovoko mapa	278
6.2. irudia. NBEKMren antolakuntza	332
6.3. irudia: NBESKren 1244 ebazpenaren baitako gobernu funtzionamendua	336
Figure 7.1. Actors promoting gender equality in post-war Kosovo	395
Figure 8.1. Organization of KWN	430
Figure 9.1. Organizations initiating cooperation relationships with RWN	474
Figure 9.2. Strategies for women's groups to diversify funds	507

IZENEN INGURUKO OHARRAK - NOTES ON NAMES

Leku eta erakunde izenak euskaraz eta ingeleraz izendatu dira lan guztian zehar, tokiko hizkuntzak (albaniera zein serbiarra, nagusiki) erabiltzerakoan sor daitezkeen nahasmen eta gatazkak ekiditearren. Euskarazko kapituluetan hauen euskarazko izenak agertuko dira eta ingelerako kapituluetan, ingelerazkoak. Dena den, laburdura eta siglak zerrendatzen dituen hurrengo atalak euskarazko zein ingelerazko izenen sigla eta laburdurak bilduko ditu, nahasmena sahiestearren.

Throughout the whole research names of places and organizations are identified in English and Euskara, in order to avoid confusions and conflicts that could arise if local languages (mainly Albanian and Serbian) were used. In those chapters written in Euskara, organization's names will be written in Euskara, and in those chapters written in English, organization's names will be written in English. However, and in order to avoid further confusion, the next section shall gather abbreviations and initials both in Euskara and English.

LABURDURAK ETA SIGLAK - ABBREVIATIONS AND INITIALS

ABE	Autobogernurako Behin-behineko Erakundeak
ADA	Austrian Development Agency
AEB	Ameriketako Estatu Batuak
AGE	Agency for Gender Equality
AWID	Association for Women's Rights in Development
CDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
CDHRF	Council for the Defence of Human Rights and Freedoms
CDHRF	Council for the Defence of Human Rights and Freedoms
CHSS	Critical Human Security Studies
CP	Communist Party
CPWC	Centre for Protection of Women and Children
CSS	Critical Security Studies
DDR	Disarmament, Demobilization and Reintegration
EB	Europar Batasuna
EI	Erresistentzia Ikasketak
ENBA	Errefuxiatuentzako Nazio Batuen Agentzia
ENBGK	Errefuxiatuentzako Nazio Batuen Goi Komisioa
ESLA	Europako Segurtasun Lankidetzako Antolakundea
EULEX	Europar Batasunaren Kosovoko Misioia–European Rule of Law Mission in Kosovo
FSS	Feminist Security Studies
FSS	Feminist Security Studies
GEACB	Giza Eskubide eta Askatasunen Defentsarako Batzarra
GKE	Gobernuz Kanpoko Erakunde
GS	Giza Segurtasuna
GSIK	Giza Segurtasunaren Ikasketa Kritikoak
HRW	Human Rights Watch
HS	Human Security
HS	Human Security
I11	2001eko Irailaren 11a
ICO	International Civilian Office
ICO	International Civilian Office
ICR	International Civilian Representative
INGO	International Non Governmental Organization
INOB	NBEko Idazkari Nagusiaren Ordezkaritza Berezia
IR	International Relations
IS	International Security
ISS	International Security Studies
ISS	International Security Studies
IWA	Independent Women's Association
JAK	Jugoslaviako Alderdi Komunista
JLK	Jugoslaviako Liga Komunista
KA	Kosovo Askatzeko Armada
KBG	Kosovoko Babeserako Gorputzak
KFOR	NATOren Kosovorako indarra – The NATO Kosovo Force
KGSC	Kosovar Gender Studies Centre

KLA	Kosovo Liberation Army
KPC	Kosovo Protection Corps
KPS	Kosovo Police Service
KSF	Kosovo Security Force
KT	Kontaktu Taldea
KtK	Kvinna till Kvinna
KWF	Kosovo Women's Fund
KWI	Kosovo Women's Initiative
KWN	Kosovo Women's Network
LAS	Langileen Aliantza Sozialista
LDK	Kosovoko Liga Demokratikoa – Democratic League of Kosovo ¹
LNGO	Local Non Governmental Organization
MDG	Millennium Development Goals
MQ	Motrat Qiriazzi
NAPGE	National Action Plan for Gender Equality
NATO	Ipar Atlantikoko Itunaren Erakundea – North Atlantic Treaty Organization
NBE	Nazio Batuen Erakundea
NBEKM	Nazio Batuen Erakundearen Kosovoko Misioa
NBEKM	Nazio Batuen Erakundearen Kosovoko Misioa
NBESK	Nazio Batuen Erakundeko Segurtasun Kontseilua
NBGP	Nazio Batuen Garapen Programa
NBZ	Nazioarteko Bulego Zibila
NEWW	Network of East West Women
NGO	Non Governmental Organization
NGO	Non Governmental Organization
NH	Nazioarteko Harremanak
NJA	Nazioarteko Justizia Auzitegia
NOZ	Nazioarteko Ordezkaritza Zibila
NSI	Nazioarteko Segurtasun Ikasketak
ODA	Overseas Development Aid
OGA	Office of Gender Affairs
OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe
PDK	Kosovoko Alderdi Demokratikoa – Democratic Party of Kosovo ²
PISG	Provisional Institutions of Self-Government
PU	Prishtinako Unibertsitatea
R2P	Responsibility to Protect
RS	Resistance Studies
RWL	Regional Women's Lobby
RWN	Rural Women's Network
SGRS	(UN) Special Representative of the Secretary General
SIDA	Swedish Development Agency
SIF	Segurtasunaren Ikasketa Feministak
SIK	Segurtasun Ikasketa Kritikoak
SKL	Serbiako Komunisten Liga

¹ Siglek izen originalari erreferentzia egiten diote: Lidhja Demokratike e Kosovës.

² Siglek izen oroginalari erreferentzia egiten diote: Partia Demokratike e Kosovës

SRS	UN Special Representative of the Secretary General
SSR	Security Sector Reform
UN	United Nations
UNCSW	United Nations Commission on the Status of Women
UNDP	United Nations Development Program
UNFPA	United Nations Population Fund
UNHCR	United Nations Refugee Agency
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees
UNMIK	United Nations Mission in Kosovo
UNMIK	United Nations Mission in Kosovo
UNSC	United Nations Security Council
UNSCR	United Nations Security Council Resolution
UNSCR	United Nations Security Council Resolution
USA	United States of America
USAID	United States Agency for International Development
WAF	Women's Anti-Fascist Front
WC	Women's Court
WF	Women's Forum
WiB	Women in Black
WPC	Women's Peace Coalition
WPS	Women, Peace and Security
YIHR	Young Initiative for Human Rights
YWEI	Young Women Empowerment Initiative

CHAPTER 1. General introduction

1.1. OBJECT OF STUDY¹

The object of study of this doctoral thesis is the role of women's organizations in Kosovo during the past decades throughout three periods, that is, in the civil resistance prior to the war, the war itself, and the post-war reconstruction; as well as the influence of international cooperation on these organizations, based upon the case study of Kosovo Women's Network. In order to do so, this research is to analyze the work of women's groups during the early 1990s up to 2014, their participation and the role, development, and contributions of their social and political agency, on one hand; and the influence of international cooperation upon the activity of these organizations, on the other. This relationship is to be studied within the framework of three very differentiated contexts featuring these decades: the civil resistance process prior to war —1989-1997—; the armed conflict —1998-1999— and humanitarian intervention—1999—; and the post war peacebuilding process —1999-2014—.

More specifically, four are the key dimensions of this research, which develop successively: the relationship between civil resistance and peacebuilding; the analysis of its gender perspective; the analysis of the activism in favor of women's rights within the framework of violent and nonviolent conflicts, and the international cooperation for such activism; and the analysis of the nature of the relationship between international cooperation, the global liberal peace agenda, and local women.

In order to fully comprehend the confluences between civil resistance and peacebuilding, it is necessary to comprehend the foundations of nonviolent and violent conflicts. Although the former has been taken as a means for nonviolent conflict transformation within violence and armed conflicts, it is being formed against liberal peacebuilding dynamics throughout the last decade, exposing their shortcomings and offering alternatives. Nevertheless, armed conflicts and nonviolent civil resistance movements that identify themselves as alternatives to those conflicts have a common feature, which is also shared with peacebuilding processes: the

¹ It is mandatory to give due account of the various factors featuring and conditioning the current research. First, this is a doctoral thesis that intends to be awarded the international mention, and thus, it has followed the compulsory requirements, such as to be written, at least in a 55%, in English, although initially I was awarded a research grant to carry out this research in Basque. Second, the thesis was started in the International Studies Program at the University of the Basque Country EHU/UPV in the 2010/11 course, participating in its activities since then. Nonetheless, the ending of that program forced me to finalize the thesis in the Development Studies Program in the 2015/16 course. Thirdly, I received the grant to form pre-doctoral researchers offered by the UPV/EHU in 2011 in order to carry out the current thesis. And, finally, I was a member of the Human Security, Local Human Development and International Cooperation Research Group (IT816-13) of the Basque University System, as well as being a member of the Peace, Conflicts and Development Seminar, the theoretical and methodological debates of which have been paramount regarding the development of this thesis.

different —and differentiated—participation of men and women based on gender power relations, which lead us to an absence of feminist and gender perspectives.

So as to comprehend the participation, activism, and socio-political agency of women's organizations in Kosovo, the social and political transformations taking place in the territory in the aforementioned three periods —civil resistance, armed conflict, and posterior peace building—, and their subsequent transformations regarding gender power relations need to also be taken into account: first, within nonviolent civil resistance, and later on, within the armed conflict, each with their own features and consequences. These two proved fundamental for women's activism: women firstly organized themselves around nonviolence, but they had to deal with the subsequent war and its consequences.

International cooperation to this movement is set within such scenario: it was scarce and occasional during pre-war civil resistance, offered by a few foreign Non-Government Organizations —NGOs— and international organizations, mainly in the form of humanitarian aid. The war, latter humanitarian intervention, and multilateral reconstruction process brought about a large number of international organizations to the territory, notably increasing international cooperation. Although the form of cooperation after the war was humanitarian, it would soon turn into direct and indirect financial means. However, and if compared with the whole cooperation received by the territory, severely scarce —almost none, whatsoever— funds were aimed at the promotion of women's organizations' activism and work, although this is one of the premises of the international complexes promoting peacebuilding.

This scenario leads us to analyze the nature of the relationship between international cooperation and local women's organizations within the framework of the global liberal peacebuilding agenda. Precisely, the funds aimed at the local women's movement have been based upon the agenda of liberal peace, conditioning their activity of local women's organizations. Even if these women's groups have had international financing, this has been scarce overall, which has provoked these groups to adapt their activity to these funds, having to develop their work, in general, within the conditions established by the liberal peacebuilding agenda. Simultaneously, however, local women's organizations have developed resistance dynamics in front of such boundaries, although in different levels: searching for alternative financing or refusing cooperation, for instance.

Therefore, the current research is set upon the discipline of International Relations —IR—, in the subfield of International Security Studies —ISS—, and within Peace Studies and Feminist Security Studies —FSS—.

1.1.1. Precedents and background

The First and Second World War, the Cold War, and its subsequent context, have featured contemporary ISS and the development of the different perspectives within. Such development, almost in its entirety, has based upon the transformation of violent conflicts. The evolution of the features of post Cold War conflicts, the rise of international humanitarian intervention dynamics, and the increase of post war reconstruction processes, mainly within the context of the global liberal peacebuilding agenda, have become key axis to ISS.

Nonviolent conflicts and civil resistance processes have experimented deep transformations however, and are key when understanding various current developments in international politics—the revolts bursting in Northern Africa as of 2011, or those taking place in the end of 1980s in Eastern Europe, for instance—, despite their little impact upon IR and ISS. Civil resistance processes are becoming more important during the last years within the analysis of critical approaches in ISS, especially within Peace Studies and within the criticism built on liberal peacebuilding, for resistance dynamics within post war reconstruction processes are increasingly linked to nonviolence and in opposition to liberal peacebuilding. Within this context, “the liberal peace is strongly contested by actors who want to determine their own peace”, precisely because the global liberal peacebuilding agenda omits “the landscape of everyday life” (Richmond, 2010:30). Nonetheless, these nonviolent conflict transformation processes are not prominent research topics for IR or ISS, although they have realized important contributions within both.

Both violent and nonviolent conflicts share a common feature: the reproduction of the heteronormative patriarchal system, gender subordination, the exclusion of women, and violence against them. Both are based and built upon the characteristics of hegemonic androcentric and patriarchal systems, which involves that transformations—whatever they may be—are carried out by, started by, and directed to men, while simultaneously excluding any other gender identity deviating from hegemonic masculinity. In this context, the feminist movement has had the defense of different gender identities, and especially, women’s rights as its key axis from its birth, also within IR and ISS. As of the 1980s feminist perspectives have exposed the manner in which conflicts have direct consequences on women and how women have key roles in international politics, conflicts—violent or not—, and peacebuilding, proclaiming the right of women to be active participants in peacebuilding processes. It has exposed the consequences of the exclusion of gender throughout history, and it has analyzed the influence of gender upon the aforementioned relations and processes, claiming the necessity of feminist postulates when addressing just and positive peace.

I have selected Kosovo as a case study of this doctoral thesis, for it gathers all the aforementioned features: the creation, development, and downfall of a nonviolent civil resistance process, the outburst of an armed conflict and international humanitarian intervention, post war peacebuilding, cooperation of international actors, and amidst all of these, the birth and development of a strong women's movement.

Kosovar Albanian population endured harsh levels of violence in Kosovo especially since the 1980s –within Yugoslavia– at the hands of Serbia and its armed forces, and in this situation, Albanians opted for civil resistance. This resistance was based on the organization of alternative parastatal structures between 1989 and 1997. The increase of the violence of the Serbian regime and the downfall of the civil resistance led a great part of the population to abandon the option of nonviolence, breaking out the armed conflict in 1998 between Serb and Yugoslav armed forces and the Kosovo Liberation Army —KLA—, created at that period. In response to the emergency of the situation many states initiated an international intervention —without permission of the United Nations Security Council— in 1999, in order to avoid the furthering of the conflict and protect the Albanian population, which led to the NATO bombings against Serbian forces².

As of yet, Kosovo has functioned under the surveillance of the United Nations Mission In Kosovo —UNMIK— and NATO's armed force Kosovo Force —KFOR—, even after the unilateral declaration of independence in 2008³. The post war reconstruction process has been featured and led by international organizations, with an important presence of international actors and international cooperation, and closely linked with the interests of these agents and the dynamics of international policies. Currently, the high levels of corruption of the main local political forces, high unemployment rates, and increasing poverty feature the social, political, and economic situation of the territory. The governments of Prishtina and Belgrade are in negotiations since 2007, negotiating on the independence of Kosovo, its implications and consequences, and the future of local Serbs, for instance. These negotiations have, however, failed repeatedly, which is leading to the instability of the political situation. An increasingly larger sector of the population claims not only the dismissal of local corrupt political sectors and international agents that directly intervene in the territory, but its complete independence in practice.

² This conflict created major international interest, NATO's participation being an example of it, for it was realized without the permission of the United Nations Security Council —UNSC—.

³ In practice, it has not yet accomplished to function as a sovereign state, despite the support of 113 states, according to Kosovo Ministry of Foreign Affairs. See: <http://www.kosovothanksyou.com/> and <http://www.mfa-ks.net/?page=2,224> (10-12-2016).

Women have actively participated in the aforementioned political transformation: in the civil resistance process between 1989 and 1996, they defended the project of civil resistance through nonviolence against the armed conflict and violence of Serbian forces, simultaneously protecting and defending women's rights through independent women's organizations; between 1998 and 1999 against the outburst of war, as well as within KLA, even if in a lower number; and since 1999 in the post war reconstruction process, making visible their political agency, making their voice and contributions be heard, and claiming and defending women's rights, needs, and perspectives. The resistance movement prior to war and the parallel women's organization's activism enabled the initiation and empowerment of the current women's movement. Their participation in civil resistance was paramount when it comes to the development of the parallel state, its functioning, and internationalization of the conflict. Nonetheless, civil resistance regarded this participation —as well as women's claims— as secondary, which led women activists to work distanced from the main goals of civil resistance. This activism supposed a fundamental transformation for Kosovar women's everyday life: they came out from a tight patriarchal private domain to the public sphere. As during war and post war Kosovo became part of the international agenda, such path was undergone by the local women's movement as well: it is a movement that has developed amidst many international networks and structures since civil resistance to the post war period, for it has been a movement principally developed through international financing.

The outbreak of the armed conflict supposed an interruption and reversal of the empowerment process that women had started within civil resistance. The war itself had a strong gender perspective, as sexual violence against women was used as a weapon of war, hence, furthering the consequences of war suffered by women —relatives' demise, lack of survival means, continuation of violence against women, etc.—. In spite of such harsh situation, the women's movement re-initiated the work it had started to develop during civil resistance. Based on local women's organizations and groups —of different ethnic origin, feminist, defenders of women's rights, aiding groups, of women damaged by war, groups distributed by location or sector, etc.— and helped by Serbian, regional, and foreign women's organizations', they initiated the women's movement again. This re-institutionalization has been essential for the development of the social capital, the economy, and the politics of the territory, as well as for the reconciliation of different communities —Albanian, Serbian, Gorani, Roma, Turk, etc.—. Nevertheless, they have been marginalized from the peace process, the official reconstruction process, and, in general, from political life, either by local and international forces.

In the re-institutionalization of the women's movement, the creation and development of the Kosovo Women's Network —KWN— has made the women's movement an important actor in

the peacebuilding process, through guiding, coordinating, promoting, and counseling women's organizations in this process. Created as Rural Women's Network —RWN— during pre-war civil resistance, it re-started its work in 2003, defending women's organizations' activism and their networking as a means for common welfare. In such a path, key elements are the defense of women's human rights and their socio-political participation through the international Women, Peace and Security agenda and the resolutions adopted by the UNSC within this agenda —mainly though the UNSC 1325 Resolution—, and with the cooperation of UN, UNMIK, European Union –EU– and other international organizations and NGOs. However, the relationship between local women's organizations and international organizations has not been linked with the dynamics of international relations.

1.1.2. Justification

This thesis attempts to realize contributions both in the theoretical framework and in the case study. With regards to the theoretical level, it shall deal with three main vacuums:

- a) Research on the role, development and utilization of nonviolence and civil resistance within ISS is scarce. This thesis attempts to fill up that void through the analysis of nonviolence and civil resistance within conflicts and post conflict settings. While one of the main research areas in ISS has traditionally been the use of violence, and nonviolence and its use have been sidelined from its principal research fields, nonviolence and its conflict dynamics must be understood and analyzed within ISS. During recent years research into armed conflicts and post war peacebuilding transformations has become more important, and within the prominence of the model of liberal peace, resistance dynamics developing against this model are increasing: against international interventions and their dynamics, against local political parties' and elites' corruption, or in the defense of human rights, among others. They propose other models and means for building peace, and their analysis renders a necessity.

- b) If women's activism has been scarcely tackled within ISS, it has been done in reference to armed conflicts, not in reference to civil resistance processes –developed both within armed conflicts or other contexts–. In general, civil resistance processes have not been analyzed from a gender perspective. If the literature on the participation of women and the influence of gender power relations that are created, transformed and reproduced in armed conflicts and peacebuilding processes is scarce and, most often, hard to find, the presence of the gender perspective in nonviolent conflicts and civil resistance is almost absent. This thesis is to analyze the gender dynamics and consequences of these dynamics on women in nonviolence and civil resistance, by analyzing women's

contributions to civil resistance processes, armed conflicts, and post war peacebuilding processes, and, at the same time, by researching into how they affect women's situation and everyday life, in order to make a contribution to the field of gender studies.

- c) At the same time, research into the influence of women, gender, and feminist activism on conflict dynamics —regardless of their violent or nonviolent nature— is still scarce. As this research locates within the framework of the feminist perspectives and FSS in IR and ISS, it is necessary to research women's activism, for FSS emanate from it. Here, it is an absolute necessity to research into the international influence upon local women and their activism, especially in conflict contexts and posterior peacebuilding processes. But it is also necessary to analyze the influence of women's activism, gender, and feminism upon these processes. This thesis attempts to analyze the influence of international presence upon local women's movements and the characteristics of this relationship, in order to see the manner in which this relationship has consequences for the local population, and, most especially, for women and gender power relations.

The case of Kosovo meets these theoretical requirements, and, consequently, it is necessary to expose the main reasons that have guided the election and development of this case study:

- a) The territory became a focus point of international dynamics as a consequence of the armed conflict, the international intervention and the leading role of the international community in the reconstruction process⁴. A diversity of factors justify the need to analyze the political transformation there: the different political contexts undergone by the territory during the last decades —the civil resistance prior to the war, the armed conflict, the international intervention, and the posterior reconstruction process—, the strong influence of the international community —through the military and political solution to the conflict, as well as through international cooperation—, and the transition experimented as for the economic and political models in the aforementioned socio-political processes —from Yugoslavian socialism to Serbian totalitarianism and then a system sustained by the international community, mostly based upon the global liberal peace agenda—, among others.

⁴ It is currently under the European Neighborhood Policy, and if requirements are met, it could be the last joining in the EU. It is, precisely, in relation to the EU adhesion that Prishtina and Belgrade are currently negotiating in Brussels, which is bringing many disagreements to the surface, mostly regarding Kosovo's independence, with no solid agreement regarding the future of Prishtina and Belgrade.

- b) The analysis of the civil resistance movement in Kosovo offers the chance to theorize on the subject, realizing a new contribution. Even if the influence of the armed conflict and post war reconstruction on the development of the territory is obvious, the previous civil resistance movement was widespread, but scarcely researched into, although it directly influenced on the delay of the war, the creation of a parallel state, and the survival dynamics of most of the population. Resistance has extended to the post war context, in confrontation to the liberal dynamics of the international organizations currently in the territory —and also the corruption of principal local political leaders—, but these resistance dynamics have not been yet thoroughly analyzed, and even less as a continuation of the pre-war civil resistance project. The current research makes contributions to the current theoretical framework of Resistance Studies, for we are in front of a civil resistance case featured by different characteristics: it is no longer a process of civil resistance against an armed conflict, but against international organizations continuous intervention and against local corrupt elites. Resistance, hence, has spread to post war, but instead of covering a wide sector of the population it covers a smaller part of it and contains different objectives.
- c) The case study of Kosovo is a resourceful example to analyze how international organizations function under post-war reconstruction processes featured by the model of liberal peace, the social and political backgrounds they create, as well as their characteristics and influence. Being such a small territory in size, the high quantity of international organizations has originated a special and differentiated scenario in which the global liberal peacebuilding dynamics are directly reflected on the everyday life of the population. The organizations and policies based on this global liberal peace agenda have led everyday dynamics, to the point of transforming local organizations' and groups' objectives and activities, often creating relationships of subordination and dependence. Local resistance dynamics have emerged within these relationships, in order to break or transform them, and the analysis of these enables new theoretical contributions in the field of Resistance Studies.
- d) Although the war and the post war reconstruction process in Kosovo have been analyzed from a gender perspective, they have been analyzed as if they were different and independent time-phases and political realities, most often making scarce reference to the pre-war civil resistance or completely ignoring it. Besides, civil resistance prior to the war in Kosovo has not been analyzed from a gender and/or feminist perspective, not even as the origin of the latest social and political transformation of the territory. This doctoral thesis comprehends and researches into the civil resistance process, the armed

conflict, and the posterior peacebuilding process as a *continuum*, as well as the transformations on gender power relations, their influence on women's everyday life, and the transformation of women's activism in favor of women's rights within this context, making contributions and trying to fill the voids in the analysis of conflicts and post conflict peacebuilding, and specially civil resistance processes, from a feminist perspective.

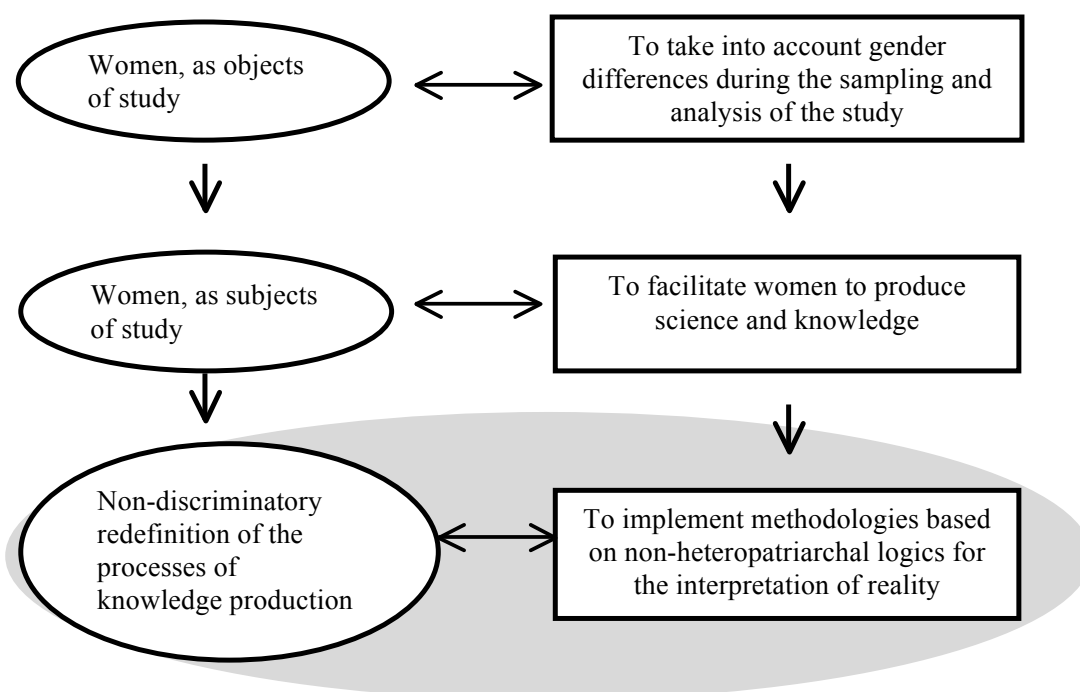
- e) The early cooperation arriving to the territory was aimed at the civil resistance movement and, principally, at local women's groups. The international cooperation directed to Kosovo within the global liberal peacebuilding agenda has been very high in the post war era, but in contrast, the cooperation for women's organizations has been scarce. This case study enables the analysis of the cooperation for women's organizations and their activity, researching the international cooperation for women's activism during pre-war civil resistance and post-war peacebuilding, the influence of this international cooperation, its features, nature, and consequences.
- f) The role of women and gender power relations in the civil resistance prior to the war, the war itself, and the post-war peacebuilding process in Kosovo, are an example for cases in similar situations, especially when the international presence is high. As international organizations have greater participation in similar processes and as the model of global liberal peacebuilding has spread, the conclusions emanating from this thesis may be of use, especially when it comes to the power relations that originate within liberal peacebuilding dynamics: gender power relations mainly, but also everyday power dynamics developed within the confluences between international and local spheres.

1.2. METHODOLOGY

I have developed this research through a feminist methodology, for I think that "feminist methodologies are highly relevant" not only for the study of global politics, but also for the analysis of the influence of global politics in everyday dynamics, specially in relation to everyday gender power relations and women's everyday lives (Ackerly, Stern and True, 2006b:1). Trough the fact that the current research, which is set within IR, develops a feminist methodology, I want to reflect that the research takes "a distinctive methodological perspective or framework which fundamentally challenges the often unseen androcentric or masculine biases in the way that knowledge has traditionally been constructed in all the disciplines" (Tickner, 2006:20). Thus, to develop a gender and feminist perspective within ISS has a main

implication: that of a “new generation of IR scholars”, which is “gradually daring to pursue unconventional projects that bring in people’s voices and deploy them within the boundaries of the discipline” of IR, precisely researching “areas that have been traditionally overlooked by IR” (D’Costa, 2006:129), such as the categories of women, gender, and feminism. This signifies taking a “situated knowledge” (Haraway, 1995), where the presence of women is recognized as subjects, always taking in mind signified bodies, linking integrally the material, the subjective, power and agency in order to analyze gender, gender relations, gender power relations and their situation (Castañeda, 2012:237). In this case, taking a feminist methodology means that the research and the analysis are coherent with feminist postulates, and that re-thinks specificities of the research, its context, its objectives and its feminist positionality (Biglia, 2014:26; Biglia, 2015:11).

1.1. Image: Knowledge process of feminist methodology

Source: SIMREF, *in* Biglia, 2015:10

This means researching women’s experiences, listening to them and understanding how these experiences have affected their everyday lives.

As J. Ann Tickner argues, “there is no such thing as a feminist method” in this regard, but there are feminist perspectives on methodology, that “have emerged out of a deep skepticism of traditional knowledge”, which “is based largely on certain privileged men’s lives and

experiences” (Tickner, 2006:40). However, I argue, the adoption of a feminist methodology offers “a more complete picture of reality”, enriching the discipline in all aspects. Likewise, the adoption of a feminist methodology does not only mean researching women and gender, as conflict, peace and security cannot be researched without analyzing gender power relations (Ackerly, stern and True, 2006b:4).

1.2.1. Objectives of research

I have developed this doctoral thesis with the following main objective: **to further deep into the confluences between peacebuilding and civil resistance processes, and make a theoretical and empirical contribution from a gender and feminist perspective.** Through this principal objective, besides working on the scarcely analyzed confluences between peacebuilding and civil resistance, I also research into the gender dynamics of these processes, as well as into the possible influences of gender and feminism(s) and international cooperation dynamics can have upon these processes, which has been so far performed on a very light basis. The axis is to analyze the interrelations of these processes as *continuums*, which have usually been tackled independently.

This main objective has two secondary objectives linked with the case study:

1. To research into the influence of women on the civil resistance, the armed conflict, and peacebuilding process in Kosovo, and analyze the influence of the gender transformations originated in these, especially because women –through women’s organizations– directly participated in such processes. However, this work has been neglected and obliterated to the point of making such task unknown, while it can be an example to follow for many cases.
2. To analyze the nature, features and consequences of the influence of international organizations along this path. The cooperation and participation of these organizations has been of great importance, especially within the dynamics of liberal peacebuilding built in Kosovo. I intend to research into the nature of the relationship these have with local women’s organizations in order to see how which this relation affects women’s activism, gender relations, and its consequences. International organizations have supported the local women’s movement since it started developing in civil resistance, but I attempt to analyze upon what kind of relation this support has developed: how it started and grew, if it transmitted characteristics of the global liberal peace agenda, if it influenced on everyday dynamics and organizational dynamics of the movement, or its activity and objectives, for instance.

I also had several specific objectives that opened up the way to the main objectives:

- a) To analyze the influence of gender and feminist studies upon IR and ISS through the analysis of the development and current state of FSS.
- b) To situate Resistance Studies —RS— within IR and ISS, as well as analyzing the relations these have with different theoretical approaches and the influence they may have in the international level.
- c) To analyze the contemporary history of Kosovo in reference to the civil resistance process prior to war, the war, and the post-war peacebuilding process, in order to see the influence of these processes in the international level.
- d) To analyze the social and political situation of women in Kosovo in the aforementioned processes —pre-war civil resistance, armed conflict, and post-war peacebuilding— as a *continuum*, and study the transformations generated on gender power relations and its consequences: nature and limits of their political participation, violence against women and its continuation; the leap from the private sphere to the public; the organization and development of women's organizations, as well as their current situation, among others.
- e) To research the political agency that women have had in relation to the defense of their rights and in order to influence in the respective political processes. In order to do so, I will study the origins of KWN, its evolution, work, and accomplished results.
- f) To analyze the contributions of the international community under the global agenda of liberal peace to the local women's movement through the analysis of the contributions of international cooperation, simultaneously observing its influence upon the local women's movement: ideologically and practically, on values or objectives, conditioning of work, or through the furthering of their precarious situation, among many others.

1.2.2. Hypotheses

Taking the main and secondary objectives into account, I have developed this doctoral thesis based on the following hypotheses (the first regarding the theoretical framework and the second regarding the case study):

1. **Hypothesis:** the confluences between civil resistance processes and peacebuilding are steadily increasing. Traditionally, civil resistance processes have been identified as a strategy in conflict scenarios against high levels of violence and as a peaceful means of survival for the population. However, during the last years these have developed in contexts of predominance of liberal peacebuilding and in opposition to them, exposing its voids and developing other models for peacebuilding: it has defended everyday and local peacebuilding dynamics, underlining the need to take into consideration the subjectivities of

local situations and characteristics. This exposes the confluences between civil resistance and peacebuilding, making visible the relationship between RS and ISS.

- 1.1. Sub-hypothesis: the contexts and structures of the global liberal peacebuilding agenda generally sideline the activity of local women's organizations, even though these are a key element for peace processes and peacebuilding. Women's groups possess close and direct information on the situation of local women, their needs, conditions, issues, and objectives, and very often they are rejected and/or neglected not only in peace processes, but also in peacebuilding, consequently discriminating women's needs and rights. Whenever these are taken into account, they are regarded as secondary actors.
 - 1.2. Sub-hypothesis: civil resistance processes, in general, reproduce gender discrimination(s). These nonviolent conflicts share features with violent conflicts and liberal peacebuilding, as well as with their gender perspectives, in relation to women's participation, the nature of this participation, or violence against women, for instance. As it happens with liberal peacebuilding, which is overall featured by its gender discrimination and the absence of women's participation, civil resistance processes also neglect women's participation as well as the nature of this participation, displaying the vacuums of the gender perspective(s) of these processes.
2. **Hypothesis:** The women's movement and the local women's organizations in Kosovo have been key to the civil resistance prior to the war, the war, and the post-war peacebuilding process, but they have been continuously marginalized from all political processes by local and international agents. Civil resistance marginalized women, their objectives and needs; high levels of violence against women featured the armed conflict, and even though women took part in armed groups and were important peace activists, they have been taken into consideration only through their identity as victims; once again, the peacebuilding process has neglected women's needs and objectives by silencing their voice, the defense of their rights, and rejecting their participation.
- 2.1. Sub-hypothesis: women's organizations' network KWN is one of the most important actors in the peacebuilding process. Since the times of civil resistance and posterior armed conflict and peacebuilding it gathers local women's organizations and is one of the key actor regarding the improvement of women's situation and accomplishment of gender equality, through the institutionalization of such activity and the continuous acknowledgment of women's participation in the development of the territory. This has mainly occurred based on two factors: on one hand, because the women's movement in Kosovo originated in the context of civil resistance in the 1990s, and it was this process

which offered the movement the necessary features to enable their participation in the current peacebuilding process: a critical feminist political discourse, strategic organization, social force and legitimacy, or external relations and the ability to establish international linkages, especially; on the other hand, due to the fact that through most of this ordeal it had the influence, aid, and support of international actors and cooperation, which steadily grew since the inception of the network.

2.2. Sub-hypothesis: The projects international actors and cooperation have advanced in Kosovo have enabled and conditioned the success of the local women's movement and organizations, as well as their participation in peacebuilding and the defense of women's rights. The cooperation of international organizations has enabled the functioning of women's groups, but it has also conditioned their nature and development, and has also transmitted the characteristics and lack of gender perspective of the global liberal peacebuilding agenda. Women's organizations had to develop and accomplish the defense of gender equality, women's rights and women's political agency in this context.

1.2.3. Development of research: information sources and fieldwork

In relation to the development of the research, I have made usage of two principal methods or methodological tools: the analysis of primary and secondary sources of information. I have developed almost the entire theoretical framework through the analysis of specialized academic literature and documentation. I have principally consulted the materials at the different libraries of the University of the Basque Country UPV/EHU campuses, as well as international specialized materials. Due to the proximity to the topic of this study, I have also used materials available at the documentation center in the HEGOA Institute for International Cooperation and Development Studies at the University of the Basque Country UPV/EHU.

In order to set the case study in the correct geographical, historical, political, and social framework I have analyzed academic and specialized literature regarding modern history of Kosovo, through the study of referent materials both internationally and in Kosovo. I have carried out this last phase in two places: at the University of the Basque Country UPV/EHU and in Kosovo, at the University of Prishtina, by means of two stays of research realized there. The first research stay lasted two months, during February and March 2014; the second research stay lasted a month, during December 2014⁵. The main objective of these stays was the consultation and analysis of local bibliographical materials.

⁵ In addition, these two stays of research were a requirement for obtaining of the international mention for this doctoral thesis.

I have developed the case study almost in its entirety through fieldwork in Kosovo, which also locates this research within the feminist perspectives in IR and ISS, in the sense that many feminist researchers have researched women's lives, which takes these researches, including the one I am introducing, "well outside the normal boundaries of the IR discipline" (Tickner, 2006:30). During this process, the aforementioned two stays of research proved important, due to the fact that they enabled me to realize most of the fieldwork. In this case, when addressing the analysis of women's everyday life, I have used methods that have been used by other disciplines of Social Sciences such as Anthropology or Sociology, which enabled me to ask "questions about the linkages between the everyday lived experiences of women and the constitution and exercise of political and economic power at the state and global level" (Tickner, 2006:40), main axis of both IR and ISS. In this sense, the analysis of local and international gender hierarchies of power has allowed me to understand and analyze its effects towards gender power relations and women's everyday lives (Tickner, 2006:41). I have carried out this process through two principal methods⁶: individual interviews and semi-structural group interviews.

I have realized semi-structural individual interviews —38 in total— with women activists who were active in the three stages analyzed in this research: creators, active participants and activists of women's organizations, who have direct knowledge about the situation of local women, in order to know more about the development of the women's movement before, during and after the war; several members of KWN women's organizations' network, in order to gather information about its functioning, history and features; and, representatives of international organizations, organisms, and NGOs, to research into the nature and features of the cooperation for the local women's movement⁷. All interviews were carried out in Prishtina, but not all were aimed at those women living or working in the capital⁸. At the beginning I identified and contacted the interviewees. As the research progressed, colleagues at the University of Prishtina and early interviewees offered me indispensable help, putting me in contact with several persons that have been central in this research⁹.

⁶ By doing so I follow the division established by Sandra Harding: the concept of methodology draws upon the theory and analysis of how the research proceeds, and the concept of method makes reference to the technique or techniques for gathering information and/or evidences and analyzing them (Harding, 1987:2-3; Tickner, 2006:20).

⁷ The complete list of interviews is included in the first Appendix.

⁸ Those moments when interviewees were in the capital were used for the interviews.

⁹ I would like to express my gratitude to Linda Gusia, Nita Luci and Hasnije Hillazi, researchers and professors at the University of Prishtina; KWN members Igo Rogova and Nicole Farnsworth; and Hazbije Qeriqi, for their help when contacting many interviewees.

I have chosen individual interviews as the main method for the development of the current research because it is a method that allows access to people's ideas, memories, reflections and thoughts, and provides interviewees of their own words, "while addressing a history of social science research that has treated women either as invisible or as objects of masculine scientific knowledge" (Jacoby, 2006:161). The list of interviewees was initially prepared by myself. However, the growth and expansion of this list is due to two main sources: on one hand, I have added contacts facilitated by the early interviewees; on the other hand, local researchers at the University of Prishtina have also offered me valuable contacts during my stays of research there.

I have also carried out four semi-structured group interviews — or focus groups—, with three different objectives. In the first focus group I gathered women activists, in order to gather information about women's activism during civil resistance, war and post war, mainly for a reason: some individual interviews showed that different activists had different discourses on same facts and processes, and contradictions were arising between different narratives. The organization of this group interview offered me the chance to foster the debate among activists and conform a common vision on many facts. The second and third group interviews had the objective of gathering the perspectives of women in rural and urban areas, in order to see the differences in their situation and activism. I have conducted a fourth group interview with young active activists in the women's movement, to have a perspective of the current perceptions on the history and situation of the women's movement¹⁰.

I have carried out the fieldwork during five periods: between July 14 and August 25, 2011; between March 12 and April 2, 2012; between July 21 and August 15, 2013; between February 1 and March 31, 2014; and between December 1 and 31, 2014¹¹.

1.2.4. Resulting debates and methodological difficulties

As this research progressed, several debates and methodological difficulties arose regarding the election of the research methods and the effects these could have both on the research and on the participants involved. Here, I must outline three main characteristics: the inability to officially include Kosovar Serbian women among the participants of the research; the *research-*

¹⁰ Even if they have not been taken as a research method, everyday common conversations have been used to ask questions related to the research. As I argue, "everyday people are important sources of information (...) because ordinary people – the kind who may not have finished school, who work with their hands, who are often struggling for daily survival – offer perspectives that comes from the grassroots" (Longman, 2013:267), and the processes to be studied in this research start off at this local framework. These informal interviews have not been included in the first Appendix, but this does not mean their value and importance is lesser than those officially carried out, for the time spent with the local population has as much of importance as that of the official techniques (Brun, 2013:136).

¹¹ The last two trips coincide with my research stays at the University of Prishtina. These were also used for fieldwork.

fatigue of the participants; and, the influence of this fatigue when selecting the research methods.

Firstly, I had no possibility to officially interview any Kosovar woman of Serbian origin, which is a limitation of this research. Notwithstanding, I reckon, this is directly related to the segregation situation that is still present in the territory: Kosovar citizens of Serbian origin often live in small and usually isolated communities —with the exception of north Mitrovica—, and most often they endure difficulties —logistic, economic, and voluntary— to move. Although I have spoken about the research with activist women of Serbian origin, I had no possibility to interview them formally, and even if I have inserted their views in the research, I have not included them as interviewees, for I obtained the information through informal conversations.

Secondly, the general state of those persons participating in the research —interviewees, collaborators, etc.— was featured by a visible tiredness and lack of confidence. I identify this as *researched-fatigue*: the international impact of the conflict in Kosovo has brought a high quantity of researchers to the territory during the last decade —principally representatives of international organizations, but also of academic and scholar organizations—. The gender dimension(s) of the conflict led to many researchers analyzing women’s activism, and many activist women have been interviewed since the end of the war. This has provoked a feeling of tiredness¹² among activists, and nowadays, many activists refuse to be interviewed, difficulting many researchers work, including myself. This had two main consequences: often the inability to conduct interviews, and/or the appearance of automatized narratives and discourses as a consequence of constant repeatedness. This, I interpret, is as a direct consequence of the power relations developed between researchers, journalists, and members of international organizations working in the territory and the population, in this case women. In this context, and bearing in mind the development of a feminist research, it has been necessary to change this power relations in the development of this research, understanding power as a fluid relationship and re conceptualizing the binary construction of researched as powerless and researcher as powerful (Thapar-Björkert and Henry, 2004:364). This has allowed to analyze local struggles and their role in the transformation not only of the production of power, but also on re conceptualizing and re-imagining “women participants as agents, thereby avoiding stereotypical constructions of the ‘third world women’ as subordinate, the researched as powerless and the researcher as all powerful, while still acknowledging that there are differences and inequalities between researcher and research participants” (Thapar-Björkert and Henry, 2004:364-365), such as age, identity, etc.

¹² I am referring to psychological or mental tiredness, rather than physical tiredness.

And, thirdly, the influence of the aforementioned factors on the election of the research methods. For years, the dynamics initiated by foreign researchers and representatives of international organizations have had an impact upon the relationships between local women activists. Influenced by the fatigue of local women activists and the nature of their relationship with international representatives, I opted for semi-structured interviews as the most adequate method from a very early stage, bearing in mind the difficulties of the organization and development of other qualitative methods would suppose, even if opportunities aroused as the research progressed.

Simultaneously, due to the difficulties that have surfaced throughout the development of this research, techniques proposed by feminist researchers have been very useful and necessary, especially when overcoming methodological difficulties: reciprocity, transparency and involvement (Jacoby, 2006:166-171). Reciprocity has allowed a closer and horizontal relationship between the researcher and the interviewees, usually sharing personal information and letting interviewees ask questions (both related to the researchers personal life or the research itself, for example). Transparency about the research has contributed to the building of the confidence that the interviewees have showed towards the researcher. And finally, reciprocity has allowed a closer relationship with interviewees, usually relevant for the mere realization of the interviews. In this case, reciprocity has usually meant offering help or volunteering work. In this sense, and following Jacoby, “the negotiation of the fieldwork encounter is itself a basis for creating knowledge, which depends to a large extent on how that knowledge is accumulated, stored, employed, and authored for research purposes” (Jacoby, 2006:171).

1.3. STRUCTURE AND CONTENTS

This doctoral thesis has followed a direction from the international to the local, and its structure so denotes: the theoretical framework sets out within the analysis of IR, ISS, and FSS through the analysis of violent and nonviolent conflicts and the contributions of women, gender and feminist perspectives within. Then, the empirical case study, based on the analysis of the women’s movement in Kosovo, develops in a deductive manner and through the confluence of the *macro* and *micro* analysis. The research is organized in three parts: the first part deals with the theoretical framework —chapter two to five—, the second part deals with the case study —chapters six to nine—, and the third part gives accounts of the general conclusions —chapter ten—.

In the second chapter I analyze ISS, in order to locate this research within its field of study. I analyze the development of the concepts of peace and security and the contributions made by the different approaches, studying traditional —(neo)realism and (neo)liberalism— and critical approaches —Human Security and Critical Security Studies, and among these Peace Studies, Critical Theory, Constructivism, Post Structuralism, Post Colonialism, Green Theory and Feminist perspectives on security—, researching the different contributions made by each approach through the concepts of peace and security. Within the analysis of the rise of these critical perspectives, the key will be to set Peace Studies and FSS, in order to locate the two main cores of this thesis, civil resistance and feminisms, within this theoretical framework.

In the following two chapters I analyze armed conflicts and subsequent peacebuilding processes, as well as nonviolent civil resistances and their links with peacebuilding, respectively, to see the implications these two different approaches on conflicts —violent and nonviolent—have, as well as their relationship with peacebuilding. In chapter three I analyze armed conflicts, which have traditionally been set amidst ISS, with the objective to analyze their influence upon ISS, as well as the evolution of such influence. I shall first deal with the characteristics and causes of contemporary armed conflicts, and then I will go in depth in international humanitarian interventions —for they are of vital importance within liberal perspectives on peacebuilding, and the intervention realized in Kosovo had direct influence in the transformation of local politics— and post war peacebuilding processes. I shall first address their main features and the development of their theoretical and practical contributions, in order to tackle the analysis of the principal peacebuilding perspectives developed during the last decades —liberal peacebuilding, communitarian peacebuilding, and post-liberal contributions on peacebuilding—.

Chapter four has two main objectives: to locate nonviolent socio-political conflicts, that is, civil resistance processes, within ISS, on the one hand, and to research into their theoretical and practical developments and current state within this sub-field. In order to do so, I first analyze the main ideas and perspectives on nonviolence and resistance within the main critical approaches in ISS, in order to set this study area in such framework. Then I will analyze the concept of civil resistance through the analysis of its definitions, historical development and theoretical analysis. Later I will research into the main viewpoints around this concept and practice: the pragmatic perspective and the nonviolent conflict transformation perspective. Even if initially both are different perspectives, they share features and do feed each other. Finally, I shall analyze the axing of Resistance Studies within ISS.

I have gathered the core of the theoretical framework in chapter five: I study FSS, considering violent and nonviolent conflicts and analyzing them through gender and feminist perspectives. So as to do so, I first analyze the concepts of gender, gender relations and patriarchy in connection to IR and ISS, to later research deep into the perspectives developed within this field. The chapter first realizes a gender analysis of nonviolent conflicts, and a gender analysis of violent conflicts later, through the study of the features and consequences both have upon gender relations. Then I will carry out a feminist and gender analysis of peacebuilding by studying the impact these internationally lead processes have upon women's everyday life and the participation they have in these processes. I then analyze and value the main tools of the international Women, Peace and Security agenda, to lastly deepen into the strengths and weaknesses of FSS.

In the second part of the research, chapter six aims to link the theoretical framework with the case study, through the analysis of the contemporary socio-political development of Kosovo. In order for the reader to get fully acquainted with the research context of this thesis, I analyze the historic, social, and political development of the territory from ancient times up to the end of the Cold War, in order to later study the forerunner(s) and factors that developed the civil resistance movement, its characteristics and tools, its development, weaknesses and reasons of failing, with the objective to provide a contribution with this case study. Then, through the analysis of the armed conflict and subsequent peacebuilding process, I study the situation and features of the territory up to 2014, through the analysis of the implication level of the international community and considering the local resistance dynamics that have developed since the declaration of independence of 2008.

In chapter seven I study the aforementioned socio-political transformations from a gender and feminist perspective in order to know the nature of women's participation and socio-political agency. To do so, I firstly address the development of the situation of women in Yugoslavia and then in Kosovo during the civil resistance prior to the war, the war, and the posterior peacebuilding process, analyzing their participation, the characteristics of this participation and the consequences they also endured. Here I emphasize the trajectory of local women's organizations, for I analyze them deeply in the following chapter.

In chapter eight I analyze the institutionalization of the local women's movement, through an accurate analysis of KWN, network that gathers local women's groups and organizations. I am to address the path the network followed since its inception during civil resistance times up to 2014, studying its creation process, initiation, main features, members and their characteristics, contributions made locally and regionally, and the challenges the organization currently faces.

In chapter nine I link the local and international dimensions of the current research through the analysis of the influence of international organizations within the global liberal peacebuilding agenda on the local women's movement, and the study of the relationship, its nature and characteristics, of the cooperation of these organizations and local women's groups. In order to do so, I have identified such cooperation through the differentiation of the cooperation for gender equality, the cooperation for local women's groups, and the cooperation for KWN. Subsequently, I have analyzed the international cooperation for KWN, analyzing its initiation and features first and its trajectory later, since the pre-war civil resistance to post war peacebuilding, until 2014. Then, I have carried out a thorough analysis of this cooperation for KWN during this period, analyzing the actors involved and the nature, features, and especially the consequences of the relationship between these actors and KWN.

Finally, in the fourth part of the thesis —tenth and last chapter— I have included the principal conclusions, giving importance to three factors: acceptance or rejection of the hypotheses, the analysis of the main contribution of this research, and future debate and research lines.

Lehen zatia
First part

2. kapitulua. Bakea eta segurtasuna Nazioarteko Harremanen mapa teorikoan

2.1. SARRERA

Doktoretza tesi honetako eremu teorikoaren lehen kapitulu honek, ikerketaren aztergaia Nazioarteko Haremanetako (NH) maparen testuinguru teoriko orokorrean kokatzea izango du helburu nagusizat. Honela, hamarkadetan zehar NHen ardura nagusienek izan diren bakea eta segurtasunaren azterketa zein hauen inguruan garatutako ikuspuntu teoriko desberdinen azterketa izango ditu ikergai. Izan ere, guztiz beharrezkoa da NHen baitan bakea eta segurtasunaren kontzeptuen inguruan burutu den garapena aztertzea. Horretarako, kontzeptuon inguruan garatutako korrante nagusiak zein hauek egindako ibilbidea aztertuko ditut, ikergaia eremu global batean kokatzeko eta ondoren, testuinguru honetan emakumeen zein emakume taldeen jarduna batetik, eta erresistentzia zibil prozesuak bestetik, elkar lotzeko.

XX. mendeko NHen diziplina zerbaitek ezaugarritu badu, hau eskola eta teoria desberdinen aniztasuna eta eremu kontzeptual, teoriko eta metodologiko amankomun baten gabezia dira (del Arenal, 1984:76). Celestino del Arenal espainiar katedradunaren arabera eskola bakoitzak komunitate independente bat osatu du, bakoitza bere lengoia, helburu eta irizpide propioekin. Eskolen arteko komunikazioa bera eztabaida eta polemikaren bitartez gauzatu da, eta hain zuzen ere komunikazio prozesu honen bitartez garatu da Nazioarteko Harremanen diziplina bera ere (del Arenal, 1984:77). Lehen Mundu Gudaren testuinguruan garatzen hasitako diziplina honen eboluzioa eta historia osoa aztertu beharrean, honek Guda Hotzaren ostean eta XX. mende amaieraz geroztik bizitako eztabaidak eta egoera aztertuko ditu, beti ere bakea eta segurtasunari dagokionean, hori baita, finean, doktoretza tesi honen ikergaiaren testuinguru bai historiko, bai politiko eta baita kronologikoa ere.

Bakearen eta segurtasunaren inguruko ikuspuntu tradizionalak estatuen arteko bakeari eta estatuen segurtasunari egiten diote erreferentzia, kontutan hartuta erasoak beste estatu batengandiko eraso militarrek izango direla, eta beraz, bitarteko militarrek eta indar militarra izango direla bakea zein segurtasuna lortzeko bideak. Guda Hotzaren ondorenean garatzen ari zen nazioarteko ordena berriak, ordea, segurtasunaren inguruko ikuspuntu kritikoen garapena ekarri zuen. Hauen artean, bi korrante nagusi ditugu: Giza Segurtasunaren ikuspuntua, batetik, eta Segurtasunaren inguruko Ikasketa Kritikoak, bestetik, zeinak kronologikoki elkarrekin baina teorikoki bananduta garatu diren, biak segurtasunaren inguruko ikuspuntu tradizionalen aurka kokatu badira ere. Biak ala biak bat datoz oinarrizko ebazpen batean: segurtasuna estatuez gaindiko kontzeptu bezala ulertu behar da, eta honen erdigunean kokatu behar dira pertsonak

edota komunitateak¹, hauek baitira, azken finean, segurtasunaren eta segurtasun ezaren ondorio zuzen zein ez zuzenak pairatzen dituztenak. Hain zuzen ere datozen atalek aztertuko dituzte bakearen eta segurtasunaren inguruko ikuspuntu hauen aldaerak.

Horretarako, NHen diziplinaren baitan bakea eta segurtasunaren inguruan egon den eztabaida teorikoak egindako ibilbidea aztertuko dut. Lehendabizi, Nazioarteko Segurtasun Ikasketak (NSI) NHen diziplinan kokatuko ditut, azpidiziplina edo azpieroemu bezala. Bigarrenik, NSIen ikuspuntu tradizionalak aztertuko ditut laburki, liberalismoa zein neoliberalismoa eta errealismoa zein neoerrealismoa, hain zuzen ere, ondoren, hauekiko kontrajarrita garatu diren Giza Segurtasunaren (GS) eta Segurtasunaren Ikasketa Kritikoaren (SIK) proposamenak aztertzeko. Jarraian, bi proposamen hauen bat egite eta talkak aztertuko ditut, eta azkenik, kapitulu honen ondorioak bilduko ditut, eremu teorikoaren lehen kapitulu hau hurrengo kapituluekin lotzeko helburuarekin.

2.2. NAZIOARTEKO HARREMANAK ETA NAZIOARTEKO SEGURTASUN IKASKETAK

Lan honetan nazioarteko harremanen baitako teoria edo paradigma desberdinen eta NSIen arteko banaketa egingo dut, hain zuzen ere ikasketa eremu honetan aditu diren Barry Buzan eta Lene Hansen-i jarraiki. Autoreok Nazioarteko Harremanen diziplinaren eta NSIn azpieroemuaren arteko banaketa egiten dute, biak, bakoitzaren literaturari jarraiki, hiru oinarri nagusitan desberdinak zirela argudiatuz. Honela, NSIek segurtasuna izango dute aztergai eta kontzeptu nagusi, ekonomia edota defentsa bezalako gaiak, besteak beste, euren ikerketa eremu nagusitik alderatuz; Guda Hotzaren zein arma nuklearren inguruko arazoak kontutan hartuko ditu, hein handi batean indar militarra nola (edo nola ez) erabiltzearen inguruan hein handi batean; eta, beste hainbat eremutako ikerlariek bat egin zuten eremu honekin (soziologo, ekonomilari...) eta hein handi batean “estatu demokratikoetan” garatu zen (Buzan eta Hansen, 2009:1-2).

Buzanek eta Hansen-ek ongi agertzen duten moduan, segurtasunaren kontzeptua ez zen gehiegi garatu Bigarren Mundu Guda osterara arte, eta Guda Hotzaren gehiengo handi batean ere kontzeptu hau agenda nuklear eta militarren inguruan garatu zen. Hain zuzen ere potentzia nagusien planifikazio estrategikoaren baitan arma nuklearrak sartzeko proposamenaren inguruan hasi ziren garatzen segurtasunaren inguruko ikasketak NHen diziplinaren baitan azpi-

¹ Giza segurtasunak pertsonak hartzen ditu erreferente nagusitzat, baina segurtasunaren ikasketa kritikoaren baitan, korrante guztiek ez dituzte gizabanakoak hartzen erreferentetzat: Kopenageko eskolak, adibidez, “komunitateak” hartzen ditu erreferentetzat, eta Teoria Berdeak, aldiz, “biosfera”.

eremu (*sub-field*) bezala (Hoslti, 1998:40). Guda Hotzaren azken fasean eta 1970. hamarkadaz geroztik etorri zen segurtasunaren nukleo politiko eta militarren definizioaren zabaltzea (Buzan eta Hansen, 2009:2), ordura arte hein handi batean NHetako paradigma errealistarekin paraleloki garatutako eremua izan bazen ere (Buzan eta Hansen, 2009:31).

Beraz, argitu daiteke NSIak segurtasunaren definizio klasiko edo errealistaren baitan sortu direla, eta ondoren zabaldu direla beste pentsamendu modernoagoetara, ikuspuntu errelektibista edo post-positibistetara hain zuzen ere. Dena den, eta Buzan eta Hansen-ek agertzen duten moduan, NSIek lau zutabe edo galdera nagusik egituratzen eta oinarritzen dute, zeinak NSIen baitako eztabaidak ezaugarritu dituzten: noren segurtasuna babestu eta ikertu behar da? Indar militarra segurtasunaren sektore nagusizat hartu behar da? Segurtasunak kanpo mehatxuak soilik hartu behar al ditu kontutan, edo barne mehatxuak ere bai? Eta mehatxuak, arriskuak eta larrialdiak al dira segurtasun politiken forma bakarra? (Buzan eta Hansen, 2009:21)². Lau galdera nagusi hauek ezaugarri garrantzitsu batetara garamatzate, zeinak kapitulu honen aztergaia ezaugarritzen duten: segurtasunaren erdigunea ez dira estatuak soilik, baizik eta pertsonak ere bai. Dena den, eta oinarrian bi ikasketa eremu desberdinen inguruan ari bagara ere, ezin daiteke alderatu historikoki nazioarteko harremanen ardua nagusitako bat izan dela segurtasuna. Ondorioz, NSIek, hasiera batean ikuspuntu errealista eta idealisten eskutik, eta ondoren, eta nazioarteko diziplina bera zabaltzen joan den heinean, baita bestelako ikuspuntu post-positibista eta errelektibisten eskutik ere, segurtasunak jarraitu duela ardatzetako bat izaten.

Hain zuzen ere hurrengo kapituluek NSIen garapena aztertzea izango dute helburu, aitzindari izan diren ikuspuntu errealista eta idealistak abiapuntu hartuz lehendabizi, eta eremu honek Bigarren Mundu Guda eta Guda Hotzaren ondoren izan zuen eraldaketa eta zabalkunderekin, eta honekin batera garatutako ikuspuntu berrien azterketarekin jarraituz.

2.3. BAKEA ETA SEGURTASUNA NAZIOARTEKO HARREMANEN IKUSPUNTU KLASIKOETAN

NHen diziplina segurtasunaren, gudaren eta bakearen kontzeptuen eta estatuen jokabidearen baitan eraiki den diziplina da. Tradizionalki, eta hamarkadetan zehar, ikuspuntu arrazionalisten, hau da, (neo)errealismoaren eta (neo)liberalismoaren arteko talkek protagonizatu dute diziplina,

² Autoreok bostgarren galdera bat ere gehitzen diote galdera sorta honi: zein epistemologia eta metodologia erabili beharko liriteke segurtasuna aztertzerako garaian? Galdera hauek modu sakonean lantzen dituzte autoreok. Azterketa sakonago honen inguruko informazio gehiagorako ikusi: Buzan eta Hansen, 2009: 10-13, 21.

NSIen baitan. Errealismoa eta Idealismoa³ bezala definituko zituen bi korrante horiek Edward Hallet Carr aintzindariak eta berak argitaratutako *The Twenty Years' Crisis* lanak (Carr, 1939). Liburu honek biziki ezaugarritu zuen NHetako “lehen eztabaida”⁴ bezala ezagutzen dena, errealismo eta idealismoaren artekoa hain zuzen ere (Wilson, 1998:1)⁵.

Aurreko atalak agertu duen moduan, hein handi batean egun NSIak bezala ezagutzen den eremua Bigarren Mundu Guda ostean, eta Guda Hotzaren hasierako epean garatzen hasi bazen ere, NHen diziplina eta eremu teorikoaren garapena Lehen Mundu Guda ostean garatzen hasi ziren, eta ondorioz, baita segurtasunaren inguruko lehen azterketa teorikoak ere. Orduan hasi ziren egun korrante tradizional bezala ezagutzen ditugunak, errealismoa eta liberalismoa, forma hartzen eta garatzen. Dena den, Bigarren Mundu Gudaren amaierak eta Guda Hotzaren hasierak diziplina betiko markatuko zuten etapak suposatu zuten. Bi faktoreok suposatu zuten errealitatearen transformazioak gai berrien sarreraren, aurrerapen metodologikoen eta premisen dibertsifikazioaren beharra ekarri zituzten (Barbé, 2008:57). Hala, esan liteke XX. mende amaieran, 1980eko hamarkadaren hasieratik hasita, diziplina hiru paradigma nagusik ezaugarritu dutela: paradigma errealistak (neorealista edo estatuzentrikoa), paradigma liberalak (transnazionalista edo neoliberalak ere bai) eta paradigma erreflektibistak (Barbé, 2008:57; Sodupe, 2001:35)⁶. Hurrengo atalek lehen bien azterketa izango du ardatz, zeinak ikuspuntu arrazionalisten baitan biltzen diren.

2.3.1. Idealismoa, Liberalismoa eta Neoliberalismoa

Lehen Mundu Gudaren ostean eta Nazioen Elkartearen sorrera giroaren baitan ikusi zuen idealismoak, beranduago liberalismo eta neoliberalismo bezala birkontzeptualizatuko zenak, bere garapen prozesu sakonena. Hiru aldaerak korrante intelektual beraren baitan kokatzen dira, liberalismoa bezala zabalago ezagutzen denaren baitan. Izen aldaerek, idealismoak, liberalismoak eta neoliberalismoak, korrante intelektualak denborak zehar izandako aldaerei

³ Hasieran Utopianismoa bezala ere identifikatu zen.

⁴ Nazioarteko Harremanen baitan sortutako literaturaren gehiengoak ere banaketa dualista honi jarraitu dio (Clark, 1996:3) ordutik.

⁵ Tradizionalki, Nazioarteko Harremanen lehen eztabaida bezala eman da ezagutzera ideia elkartruke hau. Elkar truke edo eztabaida handirik ez zela izan defendatzen du hainbat autorek. Peter Wilson-ek, adibidez, defendatzen du lehen eztabaida hau ez zela burutu ere egin (Wilson, 1998). Mónica Salomón-ek, berriz, aipatzen du nola soilik Edward H. Carr-en *The Twienty Years Crisis* (Carr, 1939) lanari erreferentzia egiten zaion Nazioarteko Harremanetako lehen eztabaida honi erreferentzia egiten zaionean, eta hortaz, benetako eztabaidarik ez zela izan, ez eta ia, bere hitzetan, elkarbizitzarik ere, ikuspuntu batetik beste baterako saltoa baizik (Salomón, 2002). Dena den, nazioarteko harremanetako literaturaren gehiengoak lehen eztabaida honi erreferentzia egiten dio, eta beraz, lan honek ere hala egingo du.

⁶ Aipatu beharreko ezaugarria da paradigma hauek deitura desberdinak hartu dituztela garai desberdinetan zein autore desberdinen kontzeptualizazioetan. Lan honetan Barbé eta Sodupe-k egindako banaketari jarraituko zaio. Lehenak, adibidez, autore ezberdinek Nazioarteko Harremanen maparen baitan egindako kontzeptualizazio, banaketa, eta sailkapen desberdinen bilkura interesgarria egiten du (Sodupe, 2001:58).

erreferentzia egiten die: idealismo bezala identifikatu zen bi mundu guden artean, liberalismo edo transnazionalismo bezala identifikatu zen 1970eko hamarkadan eta neoliberalismo bezala 1980eko hamarkadatik aurrera. Denbora epe desberdinetan identifikazio desberdinak izanagatik, oinarri amankomunak dituzte: nazioarteko bakea posible dela aldarrikatzen dute eta hau defendatzen dute hainbat bitartekoren eskutik: nazioarteko lankidetzaren bitartez, zeina nazioarteko erakundeen garapenaren eta hauen baitan estatuek burutuko duten elkarlanaren bitartez zein nazioarteko zuzenbidearen garapenaren bitartez garatuko den; demokraziaren defentsa; eta, giza eskubideen defentsa, beti ere oinarri liberalak ardatz hartuta.

Tradizio filosofiko eta politiko liberal zabal batetik dator, zeinak nazioarteko antolakuntza helburu zuten proiektuen baitan garatu zen, zuzenbide naturalaren garapen akademikoaren eta giza zuzenbidearen testuinguruan (Garcia Picazo, 1998:51) eta Woodrow Wilson-en, Ameriketako Estatu Batuetako (AEB) orduko presidentearen ibilbideari ertsiki lotuta garatu zen. Tradizio liberal honek Immanuel Kant-engan eta honek 1795ean argitaratutako *Bake Iraunkorra* (*Perpetual Peace*) lan eta kontzeptuarengan ditu bere oinarri filosofikoak, zeinaren bitartez agertzen duen liberalismoak nazioarteko bakearen defentsa. Nazioarteko sistemak eraberritzeko beharra sinesten zuen idealismoak, azken batean, Lehen Mundu Gudak utzitako kalteak ekiditeko (Genest, 2004:125). Hauxe zen korrante honen helburu nagusia, etorkizunean gerta zitezkeen gudak ekiditea. Munduko ordena berri batean sinesten zuten, “legearekiko errespetuan”, “balio unibertsaletan” eta Nazioen Elkartea bezalako nazioarteko erakundeetan oinarrituko zena (Rochester, 2010:20).

Baina denbora gutxian Nazioen Elkartearen hutsegiteak eta Bigarren Mundu Gudaren hasierak indarrak gabe utzi zituen, behin behinean, proiektu liberala eta honen ideiak. Liberalismoaren izenburuaren pean, 1970 eta 1980eko hamarkadetan ahotsa hartu zuen berriz, estatuen arteko interdependentzia ekonomikoaren, Europar Batasunaren (EB) sorrera eta garapenaren eta Guda Hotzaren amaieraren testuinguruan. NH nazio-estatuak euren boterea eta segurtasuna maximizatzeko lehiaketatzat ikusi beharrean, nazioarteko harremanak “konplexuagoak” bihurtu zirela defendatzen zuten liberalek, eta espazio honetan lankidetzarako eta jardun positiborako espazioa ahalbidetzea ardatz hartu zuten (Rochester, 2010:20)⁷.

Nazioarteko gizartearen kontzeptua defendatzen du korrante liberalak, non estatuek amankomunean dituzten interesak partekatzen dituzten eta elkarrekin lan egiten duten, lankidetzaren testuinguru batean. Ian Clark eta Martin Wight-en arabera, “inperfektua bada ere

⁷ Estatuen arteko kompetentzia egoera hau, ikuspegi errealdan, “zero batura” (*zero-sum*) batean zetzan, hau da, irabazi-galdu eskeman oinarritzen zena. Aldiz, lankidetzaren testuinguru batean “batura positibo” baten aldeko defentsa egin zuen liberalismoak, hau da, irabazi-irabazi eskeman oinarrituko zena (Rochester, 2010:20).

nazioarteko gizartea existitu egiten da” (Wight, 1987 *in* Clark, 1996:5), eta lankidetzaren ardatz duen harremanean oinarritzen da. Beraz, lankidetzaren egon badago, eta hau nazioarteko gizartearen erakundearen, diplomaziaren eta nazioarteko zuzenbidearen bitartez jartzen da agerian (Clark, 1996:5). Testuinguru honetan, nazioarteko erakundearen, enpresa multinazionalen eta Gobernuaren Kanpoko Erakundearen (GKE) gisako aktore transnazionalen papera zein segurtasunaren eta segurtasun ezaren gaiak geroz eta garrantzia gehiago hartzen ari ziren korrante liberalaren baitan.

Liberalismoak garrantzia handia hartu zuen Gerra Hotzaren amaieratik aurrera, batez ere 1990eko hamarkadan, bere diskurtsoa eguneratuta eta neoliberalismoaren izenburupean. Gizarte modernoan gudak zein gatazka armatuak “zaharkituta” geratu zirelakoan nazioarteko interesen armonian sinesten zuten, zeinaren oinarrian elkarren arteko lankidetzaren emango zen. Bakea lortzeko bitartekotzat identifikatzen zituzten merkatu ekonomia, desarmea, segurtasun kolektiboa, demokrazia, mundu mailako gobernantza, diplomazia irekia, mediazioa, edota autodeterminazioa, besteak beste (Wilson, 1998:9). Testuinguru honetan, neoliberalak ez dute alderatzen gatazken eta indarkeriaren garrantzia nazioarteko harremanetan, baina hala izanda ere, “nazioarteko erregimenak”⁸ garatzerako garaian segurtasuna zein hiritarren ongizatea hobetzerako garaian estatuek dituzten interes amankomunen aldeko apustua egiten dute (Rochester, 2010:20).

Errealismoak bultzatutako politikak “errepikakorrak” eta “estatikoak” zirela defendatuta, Kal Holsti-k agertzen du liberalismoak oinarritzeko lau ekarpen egin dizkiola nazioarteko politikaren ikasketei: komertzioaren bitartez lankidetzarako joera sustatzea, interesak defenditzerako garaian interakzioen garrantzia azpimarratzea, demokrazia eta bakearen arteko lotura defendatzea, eta, eraldaketa progresiborako aukerak irekitzea (Holsti, 1998:25). Hain zuzen ere demokrazia eta bakearen arteko loturan eman da NSIen baitan ikuspuntu liberalaren garapena 1990eko hamarkadaz geroztik, errealismoaren eskutik eta bi ikuspegiak osatutako testuinguru arrazionalistaren baitan⁹.

Neoliberalismoak, baina, ekarpen teoriko azpimarragarria egin dio diziplinari 1970eko hamarkadaz geroztik eta batez ere nazioarteko erregimenaren kontzeptuari esker (Sodupe, 2001:117). Hain zuzen ere errealisten eredu estatuzentrista desafiatu zuten kontzeptu honen

⁸ Nazioarteko erregimenaren kontzeptuak erreferentzia egiten die nazioarteko politika publikoaren eremu desberdinak gobernatzen dituzten nazioarteko egiturei, zeinak aktore estataleak eta aktore ez estataleak osatzen dituzten, nazioarteko zuzenbidea oinarri hartuta. Nazioarteko erregimenaren kontzeptua nazioarteko politikaren baitan estatuen jokaera zuzentzen duen prozesu erabakihartzailea gidatzen duten printzipio, arau eta oinarri multzotzat identifikatzen du Stephen Krasner-ek (Krasner, 1983:2).

⁹ Ikusi 2.4 atala.

bitartez, hein handi batean Joseph S. Nye eta Robert Keohane autoreen lanen eskutik (Keohane eta Nye, 1977; Nye, 1988; Keohane, 2002). Neoliberalismoak garai berrietara moldatu zituen bere aintzindari liberalismoaren hainbat ezaugarri, utopiaren eta transnazionalismoaren kontzeptuak, kasu, Europako integrazioaren iturrietatik aberastu den instituzionalismoaren kontzeptua garatzeko (Barbé, 2008:78)¹⁰. Neoliberalismo instituzionala bezala ere ezagutzen den aldaera honek estatu subiranoaren eremua defendatzen du: nazioarteko harremanetako aktore nagusiak estatu subirano westfaliarrak dira: entitate autonomo razionalak zeinak euren erabilgarritasuna maximizatzea bilatzen duten, anarkiko baina interdependentea den nazioarteko testuingurutik datozen mugen aurrean (Krasner, 2001:22). Beraz, neoerrealismoak eta neoliberalismoak hainbat ezaugarri nagusiak partekatuko dituzte, hurrengo ataletan ikusiko den moduan. Krasner-i jarraiki, dena den, neoliberalismoa neoerrealismotik aldentuko duen ezaugarria honakoa izango da: hain zuzen ere estatu hauen arazoan ulermen desberdina. Neoliberalentzat, arazoa merkatuen huts egitean ebazpena izango da, eta neoerrealismoarentzat berriz, segurtasuna eta gatazkak izango dira (Krasner, 2001:22).

Dena den, Bigarren Mundu Guda ostean errealismoak indar handia hartu zuen pixkanaka, liberalismoaren gainbeherarekin batera. Garcia Picazo-k bi korronteen arteko sintesi aproposa egiten du: ikuspuntu “pesimista-errealista” estatuen garrantzian eta determinazioan zentratzen da, eta aldiz, ikuspuntu “optimista-idealista” nazioarteko gizartearen baitako organuen eginkizunetan zein lankidetzan zentratzen da (Garcia Picazo, 1998:58-59).

2.3.2. Errealismoa eta Neoerrealismoa

Bigarren Mundu guda ostean Errealismoa edo paradigma errealista NHetako korronte nagusitzat agertu zen (Barbé, 2008:61). Ordura arte Lehen Mundu Gudatik nagusi zen ikuspuntu liberalak nabarmen galdu zuen indarra, hein handi batean Bigarren Mundu Gudaren lehertzeak berak zein bi korronte hauen artean emandako eztabaidaren ondoren.

Errealismoa 1930eko hamarkada inguruan hasi zen garatzen, tradizio liberalak nazioartearen zein honen funtzionamentuaren inguruan zituzten ideia sorta baikorren aurka. Azken hauen aburuz gatazkak zein hauen erabilera estatuen atzerrirako politika bezela erabiltzea eta hauen arteko norgehiagokak alde batera utziko zituen nazioarteko sistema politiko bat eraikitzea posible bazen, *perpetual peace* edo betiereko bakea delakoa nagusituz (Elias eta Sutch, 2007:8), errealistek defendatzen zuten nazioarteko elkarlanak eta armoniak ez zutela lekurik gatazkak eta anarkiak zuzentzen zuten munduan (García Picazo, 1998:71). Nikolas Makiavelo eta Thomas

¹⁰ Ester Barbé irakasleak kapitulu honetan aipatzen diren korronte teoriko guztien garapenaren inguruko informazio sakona eskaintzen du *Relaciones Internacionales* lanean. Grafika interesgarriak ageri dira bertan, errealismoaren eta liberalismoaren garapen teorikoen inguruan zein gainerako paradigmaren inguruan, 79. orrialdean.

Hobbes zein hauen ekarpenak dira errealismoaren sustrai filosofiko nagusienak, XVI eta XVII. mendeetan. Makiavelo-k proposatu zuen estatu modernoaren formazioak sortzen ari ziren nazioak elkarren artean gainjartzeko zituzten gatazkak ikusi arazten zituela, testuinguru honetan estatuak eta hauen indarra zirela ardatz eta hain zuzen ere dinamika honetan moralitaterik ez zegoela. Hobbes-ek, aldiz, agertu zuen ordena (kasu honetan, komunitate politiko baten baitako ordena zein antolaketa) ez zela naturala pertsonentzat, gizakia otso zela gizakiarentzat, eta hain zuzen ere ordena politiko honen gabeziak ematen zizkiela pertsonen euren burua gobernatzeko eskubideak zein pertsonen arteko berdintasuna.

Guda Hotzak, garai modernoan nazioarte mailan izandako gudarik lazgarrienak eta nazioarte mailan nagusitu zen etengabeko konfrontazio giroak, *realpolitik* deituarentzako testuinguru aproposa utzi zuen., Edward H. Carr eta Hans J. Morgenthau izan ziren eremu honetan ekarpen garrantzitsuenak egin zituzten autoreak, korrante hau “errealismo politiko” bezala izendatuz eta honen adierazle nagusienetako bat bihurtuz (Morgenthau, 1948, 1986, 1990; Carr, 1939). Hegel-ek bere lanetan estatu moderno subiranoaren defentsa egiten zuen, baita hauen arteko harremanen azterketarena ere (*in* Linklater, 1996:194). Tradizio liberalari kontrajarriz, Hegel-ek defendatzen zuen “askatasunari balioa emanez, bere esanahia eta historia ulertuz eta gizarte libre baterako erakundeak garatzea lorpen sozial konplexuak zirela, lankidetzak bezainbeste gatazkak produzitutakoak” (Linklater, 1996:194). Bere aburutan, askatasuna estatu modernoaren eskutik iritsiko zen, eta aldi berean, estatu moderno hauen arteko harremanak gudan oinarrituko ziren. Hegel-en ustetan, liberalismoak gutxietsi egiten zuen gudaren garrantzia, Kant-en *Perpetual Peace* lanari eta honek proposatutako “subiranotasun” kontzeptuari kontrajarriz, zeinak defendatzen zuten nazioarteko zuzenbidea gudak ekiditeko bitarteko egokia zela. Hegel-entzat estatuaren subiranotasunak ahalbidetzen zuen honen gainetik inolako botererik ez izatea, eta ondorioz, bere “oinarrizko interesak” defendatzeko indarra erabiltzeari uko egin beharrik ez izatea (Linklater, 1996:195-197).

Errealismoarentzat NHen funtsa estatuen boterea aztertzean datza (Elias eta Sutch, 2007:9). Ardatz honi jarraiki, eta pentsamendu hobbesiarrari jarraituz, Morgenthau-k oinarri errealista modernoaren ezaugarriak sei printzipio nagusitan sailkatu zituen, oraindik orain errealismoaren laburdura izaten jarriaten dutenak (Morgenthau, 1990:43-46; 1948:4-14): a) politika lege objektiboek gidatzen dutenez teoria arrazional baten garapenean sinesten du; b) nazioarteko politikaren interes nagusia boterea da; c) boterea balio unibertsal eta objektiboa da; d) errealismo politikoa esanahi politikoaz jabetzen da eta ez ditu printzipio moral unibertsalak estatuetan zuzenean aplikatzen; e) ez ditu identifikatzen nazioen asmoak lege moral unibertsalekin; eta f) bere burua banatzen du gainerako eskola eta tradizioengandik, elkarren arteko desberdintasunak handiak direlakoan.

Dena den, eta Barbé-ri jarraituz, korronte errealistaren ezaugarri nagusiak hirutan laburbildu daitezke: estatuaren (hau aktore arrazionala izaki) protagonismoa lehena; segurtasun nazionalaren garrantzia bitarteko militarren bitartez, hau baita korronte honen ikasgai nagusia, bigarrena; eta munduaren inguruan egiten duen definizio propioa, testuinguru berez anarkiko eta biolento bezala, azkena. Billar jokoa bailitzan deskribatzen du mundua zein nazioarteko sistema, estatuak ente itxi eta zeharkaezintzat hartuz, zeinak etengabeko talkan bizi diren (Barbé, 2008:62). Testuinguru honetan, eta NSIekin zuzen-zuzenean lotuta, ezinbestekoa izango da *use of force* edo indarraren erabilera, zeina segurtasuna bermatzeko ezinbesteko tresna nagusia izango den eta zuzen zuzenean indar militarrekin identifikatzen den. Dena den, eta NSIek egindako galderen testuinguruan¹¹, eta segurtasunaren kontzeptuari zein praktikari ertsiki lotuta, estatua izango da objektu erreferentea, indarraren erabilera izango da kezka nagusia, kanpo mehatxuak lehentasunezkoak izango dira, segurtasun politikak mehatxu radikalaren aurrekoak izango dira, eta segurtasuna epistemologia arrazionalista eta positibistetatik ikertuko zuen (Buzan eta Hansen, 2009:21).

Korronte errealistaren hasierako muin honetatik abiatuta eta hein handi batean Guda Hotzaren bigarren faseaz geroztik, 1980tik, egun Neorrealismoa bezala ezagutu den aldaera teorikoa garatu da¹², Kenneth Waltz-en eskutik nagusiki (Waltz, 1959; 1988; 1990; 2008). Azken hamarkadetan indarrean izan da korronte neorrealista mundu mailan, eta gaur egun oraindik ere *mainstream*-aren zati handi bat ordezkatzeko du (Sodupe, 2001:79). Neorrealismoak, finean, nazioarteko egoera berriaren aurrean errealismoak erantzun zuzenik ematen ez zien hainbat aferari erantzuna ematea bilatu zuen. Izan ere, hainbat lurraldetan sutsuki nagusitzen ari ziren nazionalismo desberdinek, beste hainbat lekutan lehertzen ari ziren gudak nazioarteko dinamikak aldatzen ari ziren. Neorrealismoak errealismoaren oinarriak ardatz hartzen baditu ere, aldaketa nagusi bat dakar, zeina neorrealismoa errealistotik bereiztuko duen: neorrealismoa estatuetan oinarritu beharrean nazioarteko sistemaren egituretan oinarritzen da (egitura hauek osatzen dituzten estatuetan oinarritu beharrean), eta sistema gatazkatsua bada, hau anarkikoa delako da, aginte nagusi zentralik ez dagoelako, hain zuzen ere. Honela, Waltz-en arabera, estatuen jarrera ulertu ahal izango da sistemen muga estrukturalen baitan (Waltz, 1988).

¹¹ Ikusi 2.2 atala.

¹² Ez da izan errealismoak izan duen eraldaketa teoriko bakarra. Frantzian, Raymond Aron-ek Morgenthau-ren lehen postulatuei itzuli bat ere eman zien, barne politika eta nazioarteko politikaren arteko banaketa eginez. Erresuma Batuan, adibidez, Edward H. Carr, Hedley Bull edota Martin Wight autoreek ere, beste zenbaiten artean, errealismoari ekarpen anitz egin diote. Errealismoaren garapenaren, honen baitako aldaera teorikoen eta neorrealismoaren inguruko informazio gehiago honako lan hauetan aurki liteke, beste hainbaten artean: Waltz, 1988; Aron, 1985; Keohane, 1986; Wight, 1987; eta Bull, 2005.

Neorealismoak, errealismo tradizionalaren aldean, honako ezaugarri hauek ere bere egiten ditu: teoria ekonomikoak ditu oinarrian; estatuak ez dituzte botereak gidatzen, segurtasunak baizik; sistematzat hartzen du nazioartea zein honen jokabidea; nazioarteko politikaren teoriatzat har daiteke; eta, nazioarteko sistematik kanpo uzten ditu unitateek egindako interakzioak. Finean, Waltz-ek errealismo estrukturala gorpuzten du, zeinaren bitartez agertzen duen Guda Hotzak ez duela, azken finean, estatuen portaera aldatu (Genest, 2004:44-45).

Dena den, eta Buzan eta Hansen-ek agertzen duten moduan, segurtasuna errealismoaren eta neoerrealismoaren ardatz baten ere, segurtasunaren ulermena Mendebaldeko estatuen ulermenari ertsiki lotuta zegoen: tokiko edo barne guda ez zituen kontutan hartzen, ez eta gai militarrekin zuzenean lotuta ez zeuden gaiak ere. Are gehiago: hirugarren munduko segurtasun gaiak superpotenziengan zituzten eraginaren arabera lantzen zituzten (Buzan eta Hansen, 2009:17-19). (Neo)Errealismoaren eta (Neo)Liberalismoaren arteko ezaugarri partekatua bat zen hau, baina ez aitzitik bakarra. Izan ere, eta 1990. eta 2000. hamarkadaz geroztik, biak ala biak arrazionalismoaren eta segurtasunaren inguruko ikuspuntu tradizionalen baitan ulertzen dira.

2.3.3. Neoerrealismoaren eta Neoliberalismoaren arteko talkak eta bat egiteak

Errealismoak zein neoerrealismoak NHetako eztabaidarik zahar eta sakonetako bat protagonizatu dute liberalismoarekin zein neoliberalismoarekin batera. Finean, pentsalari liberalek defendatzen dute errealismoak garrantzia gehiegi ematen diola estatuen arteko gatazkari eta aldiz, ez diola behar adina garrantzia ematen hauek zein nazioarteko erakundeek lankidetzan duten garrantziari. Guda, liberalen aburutan, ez da jadanik estatu indartsuenen politiken luzapen bat (Genest, 2004:46)¹³. Baina, Monica Salomón-i jarraituz, hasiera batean errealismoa eta liberalismoa ikuspuntu adiskideezinak baziruditen ere, ez da berdin gertatzen neoerrealismoarekin eta neoliberalismoarekin. Bi ikuspuntuek ikerketa programa bera partekatzen dute, hau da, agenda amankomun bat (Salomón, 2002), zeina arrazionalismoaren baitan ulertuko den.

1970eko hamarkadak aldaketaren hamarkada suposatu zuen NHen garapenean. Guda Hotzak distentsiora egindako garapenarekin, errealismoak gutxinaka erantzunik ematen ez zien galdera asko planteatzen ari zen nazioartea. Aldi berean, Ian Clark-en aburutan, Guda Hotzaren amaiera testuinguru berezi batean ulertu behar da: nazioartean estabilitatea berreskuratzeko beharrari jarraiki nazioarteko sistemetako estatu nagusiek erregulatu gabeko estatu sistema globalean zituzten pribilegioak babestea bilatu zuten, “tinkatutako soluzio liberalaren erakundeak antolatuz, baita nazioartean ere”. Testuinguru honetan, faktore garrantzitsutzat jotzen du

¹³ Genest-ek defendatzen du arma nuklearren balizko erabilerak eta honek gatazka armatuetan izan ditzaketan ondorioak izan dutela eragina honetan.

ulertzea prozesu hau “ez zela soilik aurrerakuntza liberal naturalarengandik funtzionatzen ari, baizik eta nazioarteko gizarte berri bati forma emateko asmoa zuela, non Mendebaldeko estatuek zituzten abantailak mantentzeko egokituta zegoen (Clark, 2001:238). Barbé-rentzat, goi politikaren (*high politics*) mundutik, “mundu simple” batetatik, “mundu konplexu” batetarako saltoa suposatu zuen, faktore sozial eta ekonomikoek (*low politics*) ere zehaztutakoa (Barbé, 2008:63).

Hain zuzen ere errealismoa neoerrealismoan eta liberalismoa neoliberalismoan eraldatu zituen aldaketak eurak azaltzen dute egun bi korronteon arteko elkarrizketa, zeina 1980eko hamarkadaz geroztik garatu den. Dena den, eta Salomón-ek agertzen duenez, bi ikuspuntuok programa berdina izan arren fusionatu ez izanak esan nahi du desberdintasunak daudela batzuek eta besteek nazioarteko errealtatea azaltzerako garaian: errealismoaren ezkortasuna eta liberalismoaren lankidetzarako enfasia present daude egungo neoerrealismoaren eta neoliberalismoaren diskurtsoetan, eta hain zuzen ere horixe izango da, Salomonek agertzen duenez, bi ikuspuntuak bakar batean sintetizatzeko harresi nagusia, elkarren arteko elkarrizketa sakona ahalbidetu den arren (Salomón, 2002:9, 17). Hain zuzen ere NHen bigarren eztabaidaren aurrean gaude.

Historikoki, baina, errealismoa izan da jaun eta jabe NHetan, del Arenalek (1989:584) dioen moduan. Nazioarteko egoera aldatu egin dela onartzen du berak, 1960eko hamarkadatik aurrera emandako aldaketa globalei erreferentzia eginez eta hauek nazioartean izandako eragina aztertuz. Ordutik, dio, “paradigma berri edo zaharberrituak agertu dira, zeinak munduaren irudi eta ikusmolde desberdinak dituzten, eta paradigma tradizionalei modu kritikoan aurre eginez nazioarteko gizarteak bizi izandako aldaketak azaltzen saiatzen ari dira, arazo berriei erantzun aproposak eman ahal izateko” (del Arenal, 1989:585). Honela, nazioartearen, nazioarteko harremanen zein nazioarteko harremanen teoriaren aldaketa ematen hasi zen, hain zuzen ere ikuspuntu errelektibisten sorrera eta garapenaren eskutik.

NHetako teorien arteko eztabaidak, baina, nazioarteko politika ezaugarritu duten gertakari historikoen baldintzatutakoak ere izan dira. Lehen eta Bigarren Mundu Gudek idealismoaren eta errealismoaren garapenean eragin zuzena izan zuten bezalaxe, Guda Hotzak zein honen amaierak eragin zuzena izan dute neoerrealismoaren eta neoliberalismoaren zein korronte errelektibisten garapenean. Errealismoaren eta idealismoaren arteko eztabaidaren aldean, eztabaida sakonagoa suposatu du. NHetako hirugarren eztabaida edo eztabaida interparadigmatikoa deritzon honek, zeinak NSIen eremuaren baitan SIK bezala definituko genituzkeen.

2.4. KORRONTE POSTPOSITIBISTAK ETA KORRONTE TRADIZIONALEKIKO HAUSTURA

NHen eremua hein handi batean korronte errealistek eta idealistek gidatu duten eremu dualista izan bada ere, korronte errealista eta liberalaren gainetik korronte erreflektibista edo post-positibistak agertzen joan ziren 1980eko hamarkadaz geroztik eta batez ere 1990eko hamarkadan. Guda Hotzaren amaierarekin batera segurtasunaren ikuspuntu tradizionalak, edota segurtasun ikasketa estrategikoak, krisi egoeran murgildu ziren. Dena den, eta Buzan eta Hansen-i jarraituz, hain zuzen ere krisi hau izan zen NSIen garapena ekarri zuena, eremu honetan orduz geroztik garatutako ikuspuntu zabalago eta sakonagoekin guztiz erlazionatuta (Buzan eta Hansen, 2009:100).

Eremu erreflektibistan batzen ziren teoria desberdinek, finean, hainbat ezaugarri zituzten amankomunean, eta Mónica Salomón irakasleari jarraituz, hirutan laburbildu daitezke (Salomón, 2002:22): lehenik, mundu mailako politika ikertzeko present zeuden eredu zientifikoekiko konfidantza eza; bigarrenik, interpretazio historiko eta testualean oinarritutako metodologia; eta, hirugarrenik, mundu mailako politikaren izaeraren eta erakundeen jatorriaren inguruko ideia eta gogoetei ematen dien garrantzia. Helburu bat, baina, argia zen: ikuspuntu tradizionalak, hau da, arrazionalismoak, nazioarteko *statu quo*an ezarritako diskurtso kontserbadoreari aurre egitea (Barbé, 2008:78,85). Keith Kraus-ek, berriz, seitan banatzen ditu NHen baitan ikuspuntu kritiko hauek amankomunean dituzten oinarriak: lehendabizi, nazioarteko harremanetako aktore nagusiak, hauek estatuak izan edo ez, sozialki eraikitako aktoreak direla, prozesu historiko, politiko, material eta ideia prozesuen produktu; bigarren, subjektu hauek ulermen sozial amankomunak sortzen dituzten praktika politikoen bitartez osatutakoak (eta birrosatutakoak) dira; hirugarren, mundu mailako politika ez da estatikoa eta bere egiturak ez dira erabakiorrak, hauek ere eraikuntza soziala baitira; laugarren, mundu mailako subjektuen, egituren eta praktikan inguruko jakinduria, beraz, ez da objektiboa; bostgarren, gizarte zientzietarako metodologia ez da izango zientzia naturalena, eta zientziaren bateragarritasun metodologikorik ez da izango; eta azkenik, eta seigarren, teoriaren helburua ez da aurreikuspena edo kontrola, testuinguruaren araberako ulermena eta jakinduria praktikoa baizik (Krause, 1996).

Testuinguru honetan, eta Guda Hotzaren osteak agerrarazi zituen egoera, dinamika eta arazo berrien aurrean, zein beste ikuspuntu eta ebazpen desberdinak eskaintzen ari ziren korronte berrien aurrean, ordurarte NHen diziplinan indar gorenean mantendu ziren errealismoak zein liberalismoak berrindartu egin behar izan zuten. Denbora gutxira, laurogehita hamargarren hamarkadan, azken bi hauek razionalismoaren pean izendatuko ziren (Barbé, 2008:77),

erreflektibismoaren aurrean. Ondoren, eta batez ere 2001eko irailaren 11ren (I-11) ondorenean, razionalistek berriz ere eta laster batean euren burua eguneratu behar izan zuten. Barbe-ren aburutan (neo)errealismoaren eta (neo)liberalismoaren sintesiak, zeinak diziplinaren “nukleo gogorra” osatzen duen, “zer” eta “nola” ikertu behar denaren inguruan adostu da: batez ere zer ikertu behar denaren inguruan, geroz eta begi bistakoa bihurtu baita globalizazio prozesuek (eta batez ere I-11ren ostean), gobernantza globalaren bitartez eta segurtasun mehatxu berrien kudeaketaren bitartez, agenda arrazionalistak ezaugarritzen dituzten dimentsioak direla (Barbé, 2008:81). Testuinguru honetan, norabide talka bat suposatzen du arrazionalismoaren eta erreflektibismoaren arteko eztabaidak. Cox, Dunne eta Booth-en arabera, NHetako hirugarren eztabaida honen baitako zenbait ahotsak gizarte zientzietako beste eremutan aspaldidanik ezagunak ziren hainbat kontzeptu eraman dituzte gure diziplinara, identitatea, agentzia zein inter-subjektibotasuna kasu.

Erreflektibismoa (edo postpositibismoa) bere unerik gorenera 1990eko hamarkadan iritsi bazen ere, indar handia hartuz joan zen 1980eko hamarkadaz geroztik, diziplinaren berrikuntza teoriko zein filosofikoetarako (Sodupe, 2001:151) ateak irekiz. Finean, NHen mapa birrantolatu nahi zuten proposamen sorta biltzen du korronte honek, zeinak aurretiazko korronte dominante arrazionalisten¹⁴ oinarri ontologiko zein epistemologikoen berrirakurketa bat eginez, aldaketa sakona eskaini dion diziplinari (Sodupe, 2001:151; Elias eta Sutch, 2007:13), tradizionalki NHen hirugarren eztabaida deiturikoan. Mundu mailako politika ikertzeko ikuspuntu nagusi eta tradizionala ukatzen dute korronte hauek, aurrez indarrean zeuden pentsamendu tradizionalak inolako emaitzarik ematen ez ziren hainbat fenomeno ugaritzen ari zirelako nagusiki, zeinak nazioarteko agendan bizkor nagusitzen ari ziren: arazo ekologikoak, goseteak, pobrezia, migrazioak, esku-hartze humanitarioak, giza eskubideen urraketa masiboak, genero gaiak ...

Arrazionalistentzat, NHen oinarria estatuetan datzan heinean (Bull, 1977:26), paradigma erreflektibistek gizakiengan jartzen dute nazioartean erdigunea, estatuengan jarri beharrean (Clark, 1996:5-6). Are gehiago: errealismoa nazioarteko kontrolean zentratzen den teoria da, liberalismoa nazioarteko gizarteak nola funtzionatzen duen aztertzen duen teoria da, eta erreflektibismoa gizabanakoen autonomia baieztatzen duen teoria da. Finean, ikuspuntu desberdin hauek ez dute soilik talka egiten “politika globalen jatorri enpirikoan”, baizik eta baita nazioarteko teoriaren jatorrian eta honen eta praktiken inguruan ere (Linklater, 1990:8-10, *in* Clark, 1996:5-13). Dena den, eta aldi berean, sakon bereizitako ikuspuntu desberdinak biltzen dira erreflektibismoaren baitan (Elias eta Sutch, 2007:13), nazioarteko harremanek duten edo izan beharko luketen aztergaiari dagokionean, hein handi batean.

¹⁴ Waever-ek Neo-Neo sintesiaren dominazio bezala definitzen du tradizio arrazionalista, Neoerrealismoari eta Neoliberalismoari erreferentzia eginez. Ikusi: Waever, 2007:12.

Paradigma errealistaren garapenaren testuinguruan egin zuten eraldaketa nagusia, aldi berean, Segurtasunaren Ikasketa Kritikoek (*Critical Security Studies*) eta Giza Segurtasunak (*Human Security*), hain zuzen ere lehendabizikoarekiko, errealismoarekiko, aurkakotasunean, eta Guda Hotzaren azken fasean zein honen amaieraren inguruan Nazioarteko Harremanen baitan eman zen garapen teorikoaren testuinguruan. Honela, segurtasunaren ikuspuntu tradizionalak estatu ardatz bazuten, ikuspuntu kritiko hauek, gehienek behintzat, pertsonak hartuko dituzte ardatz. Adam Roberts-ek agertzen duen moduan, errealismoak SIKen “erasoak” jaso zituen heinean, garapenaren eta segurtasunaren arteko erlazioa hazten ari zen, batez ere ingurugiroari, baliabide naturalei zein pobrezari zegokionean. Testuinguru honetan, bai SIKek zein GSak ere, agertzen dute ezinbestekoa dela arreta jartzea ez segurtasunaren “betiko ikonoetan”, estatuan, ekonomian eta armamentuetan adibidez, baizik eta segurtasun gai arruntekin harremanik ez duten herritarrengan, zeintzuen heriotzak ikuspuntu tradizionalak, errealistek eta liberalek batez ere, erregistratutako heriotzak baino gehiago suposatzen duten (Roberts, 2008:5). Beraz, segurtasunaren ikerketari dagokionean objektu berri batean aurrean gaude: pertsonak berak dira ikerketa objektua, ez soilik estatuak eta hauen portaera.

Ikuspuntu tradizional zein estatuzentrikoen eta ikuspuntu kritikoaren arteko kontrajartzea Nazioarteko Harremanen garapenean zein NSIn eremuan gaur egunera arte puri-purian luzatu den talka da. Ezin daiteke ukatu, Karlos Pérez de Armiño irakaslearen hitzei jarraituz, segurtasunaren ikuspuntu estatuzentriko eta militarra, hau da, tradizionala, puri-purian dagoenik bai akademian eta baita agenda politikoan ere, eta are gehiago II Iren eta ordutik abian jarritako *terrorismoaren aurkako guda globalaren* ondotik (Pérez de Armiño, 2013b:27). Dena den, NSIen baitan ikuspuntu hau sutuki kontrajarria izan da, hain zuzen ere bi ikuspuntu nagusiren eskutik: SIKengandik, batetik, eta GSaren ikuspuntuarengandik, bestetik. Pérez de Armiño-ren arabera, kontrajartze hau hiru ezaugarri kontutan hartuz ulertu behar da (Pérez de Armiño, 2013b:27-28): lehenik, globalizazioaren testuinguruan ulertu behar da segurtasunaren inguruko ulermenaren eraldaketa zein honen inguruko proposamen berriak, bai eta Guda Hotzaren ondorenak ekarritako ordena liberalaren indartzearen testuinguruan ere¹⁵; bigarrenik, segurtasunari dagozkion mehatxu berrien agerpenaren testuinguruan ere ulertu behar da eraldaketa hau, batez ere Guda Hotzaren amaierak mehatxuon eraldaketa ekarri zuelako: disuasio nuklearra eta *Elkarren Suntsidura Aseguratua* bezalako mehatxuak alderatu ziren eta hauen ondoan hain garrantzitsutzat hartu ez ziren bestelako mehatxuak indarra hartzen hasi ziren, hala nola arazo ekonomiko, sozial edota ingurugirokoak, besteak beste; eta, azkenik,

¹⁵ Izan ere, pentsamendu liberalaren gorakadak, hein handi batean 1990. hamarkadaz geroztik, segurtasunaren, pertsonen eta hauen eskubideen eta bi kontzeptuok nazioarteko agendan dituzten inplikazioen (re)valorización bat ekarri du (Pérez de Armiño, 2013b:27).

gatazka armatuen tipologiaren eraldaketaren testuinguruan ere ulertu behar da aztergai dugun segurtasunaren inguruko eraldaketa teorikoa: 1980eko hamarkadaren amaieraz geroztik, gatazka armatu gehienak gatazka zibilak dira, zeintzuen baitan mehatxuak barne mehatxuak gehiago diren kanpo mehatxuak baino, hau da, estatuen baitakoak gehiago diren nazioartekoak baino. Honela, hurrengo taulak agertzen du NSIen baitako ikuspuntu bakoitzak hartzen duen jarrera.

2.1. taula: NSItako ikuspuntu desberdinak

NSIn korrontea	Objektu erreferentea	Segurtasun politiken gaineko ikuspuntua	Epistemologia
(Neo)errealismoa	Estatua	Errealista	Razionalista
Giza Segurtasuna	Gizabanakoak	Eraldatzailea	Neurri handi batean enpirikoa edo erdi-konstruktibista
Bakearen inguruko Ikasketak	Estatua, gizarteak, gizabanakoak	Eraldaketarako ahalmena	Positibista (kuantitatibotik marxista materialistara)
Teoria Kritikoa	Gizabanakoak	Eraldatzailea (emantzipatzailea)	Teoria kritikoa
Konstruktibismoa	Estatua, kolektibitateak	Eraldaketarako ahalmena	Erdi-positibista (adar konbentzionala); narratiboa eta soziologikoa(kritikoa)
Postestrukturalismoa	Kolektiboak, komunitateak	Neutroa	Diskurtso zein egintzen analisia
Postkolonialismoa	Estatuak eta kolektibitateak	Mendebaldeko dominazioaren eraldaketa	Teoria kritikoa, dekonstruktibismoa, soziologia historikoa
Teoria Berdea	Biosfera, ingurugiroa eta gizabanako eta gizarteekiko erlazioa	Gehiengan eraldatzailea	Postpositibista
Feminismoa	Gizabanakoak, emakumeak, generoa	Gehiengan eraldatzailea	Kuantitatibotik postestrukturalistara

Iturria: Buzan eta Hansen, 2009:38-tik moldatua eta garatua

Ikuspuntu tradizionalak eta ikuspuntu kritikoak ezaugarri nagusi batek desberdintzen ditu: segurtasunaren objektu erreferenteak, zeina lehendabizikoek estatuan kokatzen duten eta bigarrenek, kasu gehienetan, pertsonengan. Gainera, korronte tradizionalak segurtasun mehatxuak estatuarekiko kanpo mehatxu bezala identifikatzen dituzte, korronte kritikoek hauen kanpo zein barne mehatxu bezala identifikatzen dituzten bitartean. Lehendabizikoek sektore militarrekin eta honen erabilerarekin identifikatzen dute segurtasuna, eta bigarrenek, berriz, gizarteko sektore guztiekin.

Hurrengo atalek GS eta SIKen ekarpenak aztertuko dituzte. Autore askok GS SIKen baitako korrontetzat identifikatzen badute ere (Buzan eta Hansen, 2009), lan honek bananduta aztertuko ditu, bi arrazoi nagusi kontutan hartuta: lehendabizi, bi ikuspuntuak segurtasunaren ikuspuntu tradizionalei kontrajarrita eta garai berdintsuetan garatu badira ere, independenteki garatu direlako, eta bigarrenik, GSren ikuspuntuari egindako kritika gehienak hain zuzen ere SIKen eremutik egin zaizkiolako.

2.5. GIZA SEGURTASUNA

Segurtasunaren inguruko ikuspuntu tradizionalekiko erantzunean, GSren ikuspuntua 1990eko hamarkadan iritsi zen bere unerik gorenera, hein handi batean Nazio Batuen Garapen Programak (NBGP) 1994an egindako proposamenaren eskutik, *Giza Garapenaren inguruko Txostena (Human Development Report)* argitalpenarekin (NBGP, 1994), zeinaren baitan segurtasunaren eta garapenaren arteko lotura plazaratzen duen eta giza segurtasun sostengarri batetarako ibilbidea eraikitzeko beharra azpimarratzen duen. Hau da, giza garapenerako segurtasuna oinarritzeko beharra dela (eta alderantziz) proposatu zuen, aurretik egindako segurtasunaren inguruko proposamenak murriztegiak zirelakoan. Lehendabiziko aldiz, Nazio Batuen Erakundeak (NBE) agertzen du segurtasun eza indarkeria estrukturalaren ondorio dela, ikuspuntu globala duena, eta ondorioz, ikuspuntu global batetatik landu behar dela, garapena eta azpigarapena zein honen kausak kontutan hartuz.

Txosten honek ordura arte segurtasunaren inguruan egindako definizioaren interpretazio zabalagoa aurkezten du, ordura arte segurtasunaren kontzeptua “oso estuki” interpretatua izan zela agertuz. Honela, ordura arte segurtasuna estatuek pairatu zitzaizketen kanpo erasoen eta interes nazionalen arabera interpretatu bazen, eta populazioaren eguneroko segurtasunari erreparatzen ez bazitzaion, ordutik aurrera segurtasuna bi zutabe nagusiren arabera ulertuko zen: batetik, eraso kronikoengandik babestuta egotea (goseteak, gaixotasunak edota errepresio egoerak, adibidez), eta bestetik, eguneroko bizitza bapatean eten ditzaketzen egoerengandik babestuta egotea (komunitate, lanpostu edo etxebizitzak erasotu ditzaketzen egoerak, adibidez) (NBGP, 1994:22-23). GSren definizio honen baitan, txostenak giza segurtasuna osatzen duten zazpi elementu identifikatzen ditu: segurtasun ekonomikoa, elikagaien segurtasuna, osasun segurtasuna, ingurugiro segurtasuna, segurtasun pertsonala, komunitatearen segurtasuna, eta segurtasun politikoa (NBGP, 1994)

Mary Kaldor adituak agertzen duenez, giza segurtasunaren kontzeptua bi pentsamendu tradizioen ingurumarian sortu eta garatu den kontzeptua da: batetik, desarma eta garapenarekin zerikusi zuzena zuena, zeinaren baitan NBEa bera kokatzen den; eta bestetik,

giza eskubideekin zerikusi zuzena zuena, zeinak giza eskubideek segurtasunarekin duten harremanaren inguruko loturak egiten ari zen, Kanadan edota Australian garrantzia zuena (Kaldor, 2014:87). Estatuez gaindi eta hauen indar militarrez gaindi pertsonentzat segurtasun mehatxu diren beste hainbat mehatxu badirela abiapuntuzat hartuta, ordura arte segurtasunarekin loturarik ikusi ez zitzairen arazoak azaleratu eta segurtasunarekin zein segurtasun ezarekin lotu zituen zuzenean GSK. Gainera, azaleratu zuen estatua ez zela soilik segurtasun bermatzaile eta segurtasun ezaren sortzaile ere izan zitekeela. Segurtasunaren ikuspuntu tradizionalen aurkako testuinguru orokor honen baitan hainbat gobernu, nazioarteko erakunde zein GKEk haintzat hartutako kontzeptua da hau, eremu akademikoan garatu beharrean eremu politikoan garatutakoa (Krause, 2005:20)¹⁶. NHTan zein NSItan agenda politiko eta praktikoen arteko gerturaketa maila handia ekarri du, segurtasunari eta garapenari dagokienean, batetik, eta segurtasunari eta gatazka armatuei dagokienean, bestetik. Hain zuzen ere, eta bi norabidetan banatzen den testuinguru honetan, GSren proposamenak bi ikuspuntu desberdin garatu ditu: zabala edo *broad*, lehena, eta murriztua edo *narrow*, bigarrena.

GSren ikuspuntu zabalak NBGPren proposamenarekin bat egiten du. Honen arabera, segurtasuna ez da ez kontzeptu eta ez praktika independentea, baizik eta giza garapenaren kontzeptuarekin eta praktikarekin estuki lotuta dagoena. Honela, giza segurtasuna egoera bat litzateke, zeinaren baitan pertsonak edonolako mehatxuetatik libre egongo lirateken eta giza garapena, bizitza eta honen duintasuna bermatuko liratekeen (Pérez de Armiño, 2013b:31). Definizio honek, Pérez de Armiño-ri jarraituz, bi dimentsio aurkezten ditu: beldurrarekiko askatasuna edo *freedom from fear*, batetik, eta beharrekiko askatasuna edo *freedom from want*, bestetik. Hau da, indarkeria fisikoaren mehatxutik aske izatea eta oinarrizko beharrianak beteta izatea, hurrenez hurren (Pérez de Armiño, 2013b:31), edota bestela jarritz, eremu ekonomiko eta sozialean zein osasun, elikagai eta ingurugiro eremuei dagokienean pertsonen oinarrizko beharrak ziurtatzea (Krause, 2005:23). Honela, GSren ikuspuntu zabal honek indarkeria fisikoari eta ongizate ekonomikoari garrantzia ematen dio, segurtasunaren eta garapenaren arteko loturaren bitartez. Ikuspuntu zabal honen garapena ahalbidetu duten aktore nagusiak izan dira, besteak beste, Japoniako gobernu eta NBGP.

GSren ikuspuntu murriztua, Krause (Krause, 2005) edota Roland Paris (Paris, 2001, 2004a) defendatzailetzat dituena, hain zuzen ere *freedom from fear* edo beldurrarekiko askatasuna dimentsioan oinarritzen da, hein handi batean segurtasuna eta garapenaren arteko lotura alderatuz eta segurtasuna eta indarkeriaren arteko loturan arreata bilduz. Honela, indarkeriaren

¹⁶ 1990. hamarkadaren erdialderako nazioarteko hainbat erakundek bereganatu zuten kontzeptua, hala nola Oxfam-ek, Iheslarietako Nazio Batuen Goi Mandatariak, Nazio Batuen Unibertsitateak, Carnegie Komisioak, Nazio Batuen Idazkaritzak, beste hainbat artean (Krause, 2005:21).

aurreko babes fisikoa du ardatz, hein handi batean gatazka armatuen, hauen prebentzioan zein ebazpenenaren testuinguruan (Pérez de Armiño, 2013b:31). Bi arrazoitan oinarritzen da defentsa hau: giza segurtasunaren inguruko ikuspegi zabala hain zuzen ere zabalegia delako, eta mehatxutzat elkarren artean lotura eskasak dituzten ezaugarri asko identifikatzen dituelako (Krause, 2005:23). GSren kontzeptuaren abstrakzioa eta gehiegizko zabaltasuna ekiditea da bigarren ikuspuntu honen helburua. Lehen ikuspuntuaren bultzatzaile nagusia NBGP izan bazen, bigarren ikuspuntu honekin bat egin zuten Kanada¹⁷ edo Norvegiako gobernuak, adibidez. Ikuspuntu murriztu honen erakusle dira, besteak beste, Esku-Hartze eta Estatu Subiranotasunaren inguruko Nazioarteko Batzarra (edo *International Commission on Intervention and State Sovereignty*) ekimena, zeina Kanadako gobernuak antolatu zuen eta Babesteko Erantzukizuna edo *Responsability to Protect, R2P*, kontzeptua garatu zuen. Honek, beldurrarekiko askatasuna oinarri hartuta, nazioarteko komunitateak estatu baten mugen baitan esku-hartzeko zuen ardura proposatzen zuen, behar izanez gero indar militarra erabiliz (genozidio, garbiketa etniko edo giza eskubideen urraketa masiboak hartzen dituen kasu honen adibidetzat) (ICISS, 2001 in Kaldor, 2014:87)¹⁸.

Eremu praktikoan, GSren kontzeptua aktibista politikoentzat tresna eta mobilizaziorako lema garrantzitsua izan da. Hainbat GKE eta nazioarteko erakundek erabili izanak tokiko proiektuei indarra eskaini zien, segurtasuna estatuen eta herritarren arteko erlazioan zentratuz, zeina aldi berean aldendu egiten zen Estatuaren segurtasuna herritarren ongizate ekonomiko, politiko eta sozialarekin berdintzeaz (Krause, 2005:22, 30).

1990eko hamarkadan GSren ikuspuntu zabalak indar handia hartu bazuen ere, gaur egun bigarren ikuspuntua, hau da, ikuspuntu murrizta, segurtasunaren interpretazio hegemonikoan bihurtu da (Pérez de Armiño, 2013b:31). Dena den, garrantzitsua da GSren ekarpen teorikoak azpimarratzea, kontzeptu honen garapenak segurtasunaren ulermen tradizionallean eragin dituen aldaketak ulertzearren.

2.5.1. Giza Segurtasunaren ekarpenak eta egin zaizkion kritikak

Ikuspuntu zabal eta murriztuaren gainetik, SGren kontzeptuak ekarpen teoriko andana egin du NSIen eremuan zein nazioarteko harremanetan. Pérez de Armiño-k agertzen duenez, ekarpen

¹⁷ Kanadako gobernuak 2006. urtera arte babestu zuen segurtasunaren inguruko proposamen hau. Urte horretan egindako hauteskundeetan eskuineko gobernu hautagaitzak irabazita, baina, aldendu egin zen oinarri hauetatik.

¹⁸ 3. kapituluak segurtasunaren eztabaida teorikoak eremu politiko eta praktikoan eragindako eztabaida, eraldaketa eta neurri hartzeak aztertuko ditu. Babesteko erantzukizunaren zein segurtasunaren inguruko eztabaida teorikoarekin lotutako erabaki praktikoaren inguruko informazio gehiagorako ikusi hurrengo kapitulua.

hauek lau ezaugarri nagusiren bitartez identifikatu ditzakegu (Pérez de Armiño, 2007b)¹⁹: segurtasunaren subjektu nagusizat pertsonak hartzen dituela eta ez estatuak zein hauen indar militarra; segurtasuna giza garapenarekin lotzen dela; politika publiko eta nazioarteko lankidetzaren beharra azpimarratzen duela; eta, azkenik, eta hain zuzen ere aurreko ezaugarriak izatearen ondorioz, izaera aurrerakoia edota eraldatzailea hartzen duela. Lau ezaugarriok bi ardatz nagusitan bana daitezke: pertsonak segurtasunaren subjektutzat hartu izana, eta segurtasuna eta garapenaren artean egindako lotura.

Pertsonak segurtasunaren subjektu bihurtzeak eta erdigune honetatik estatuak eta hauen harreman zein portaerak kentzeak NSIk gidatu dituen errealismoaren eta honen segurtasun militarren oinarriaren aurkako jarrera tinkoa erakustea suposatzen du, bai teorian eta baita praktikan ere, ordura arteko estatuen eta hauen portaeren zein indar militarren protagonismoaren aurrean. GSk ez du estatuen eskubideen inguruan hitz egiten, pertsonen eskubideen inguruan baizik, eta hauen gaitasun askatzailearen inguruan. Carmen Magallón adituak aurkeztutako hurrengo taulak argi erakusten ditu giza segurtasunaren eta segurtasun estatuzentriko militarren arteko desberdintasunak (Magallón, 2007):

2.2. taula: Segurtasun militarra eta giza segurtasuna

Estatu segurtasuna	Giza segurtasuna
Estatuan oinarritzen da	Gizabanakoetan oinarritzen da
Beldurraretiko askatasuna	Beldurraretiko askatasuna Miseriatiko askatasuna
Kanpo erasoaren aurkako segurtasuna: lurraldea, mugak, subiranotasuna	Segurtasuna eguneroko bizitzan: lana, irabaziak, osasuna, ingurugiroa, adierazpen askatasuna
Berrarmatzea	Desrmea baliabideak leheneratzeko
Segurtasun militarra	Giza garapena
Kanpo politikan interes nazionalen babesa	Lankidetzaren mundu interdependentean
-	Gizarte zibilaren eta GKEn papera indartzen ditu

Iturria: Magallón, 2007

GSren proposamenak pertsonak segurtasunaren erdigunean kokatuz giza eskubideen defentsa egiten badu ere, ez ditu alde batera uzten estatuen arteko harremanak. Are gehiago, bere kritika nagusienetako batean datza estatuen jokaerak, eta hauek pertsonetara dituzten harremanen nolakotasunak. Honela, “segurtasunaren ikuspuntu kooperatibo, unibertsal eta prebentiboa” proposatzen du (Pérez de Armiño, 2007b:69). Beraz, GSren ideia aurrerakoia da bere horretan, nagusiki segurtasunaren ikuspuntu tradizionalen aldean proposamen kritikoak egiten dituelako

¹⁹ Lan honetan Pérez de Armiño irakasleak GSren kontzeptuak egindako ekarpen gehiago identifikatzen baditu ere (zazpi, orotara), hauek aipatu ezaugarri nagusitan laburbildu ditut.

eta ordura arte segurtasunaren erdigunean kokatu diren estatuei eta hauen jokabideari aurre egiten dielako.

Giza segurtasunak segurtasuna garapenarekin elkar lotzen du, eta honek historikoki bananduta garatu diren bi eremu teorikoren elkartzea suposatzen du: segurtasuna eta garapena. Testuinguru honetan, segurtasun eza eta “giza garapena” elkar lotzen ditu (NBGP, 1994), eta bi kontzeptuon arteko aldagaiaren barruan sartzan ditu desberdintasun ekonomikoak edota bestelako botere egiturak. Guda Hotzak segurtasuna guda nuklearraren terminoetan eta ikuspuntu tradizionalen eskutik ulertzen zuen heinean, segurtasunak garapenarekin eta azpigarapenarekin zituen lotura posibleak eraikitzen hasi ziren hainbat aditu Gudaoste Hotzean. Honela, azpigarapena gatazka militararekin erlazionatu zen, bai Hirugarren Munduko herrialdeak gatazkan zeudelako euren baliabideak murriztuta ikusten zituztelako, edota baliabideen eskasiak, goseteek zein azpigarapenak berak gatazka armatuak eragiten zituztelako (Buzan eta Hansen, 2009:137-138).

Hala eta guztiz ere, eta 1990eko hamarkadan GSren kontzeptuak indar handia hartu bazuen ere, kritika sakon ugari jaso zituen. Kritika hauek bi taldetan banatu daitezke: GSren ikuspuntu murriztak eta zabalak independenteki jaso zituzten kritikak batetik, eta kontzeptuak bere osotasunean jaso zituen kritikak, bestetik. Aldi berean, kritika hauek hiru espazio desberdinetatik jasotakoak izan ziren: espazio unibertsitario zein politiko kontserbadoretatik, zeinak segurtasunaren ikuspuntu tradizionalen defentsa egiten jarraitzen duten; giza segurtasunaren defendatzaileengandik beraiengandik, zeinak ikuspuntu murriztaren edo zabalaren defentsan, bata zein bestea kritikatu duten; eta, SIKen eremutik, zeinak orokorrean GSren proposamena bere osotasunean kritikatu duen.

GSren ikuspuntu murriztak eta zabalak jasotako kritikak, hein handi batean, bataren eta bestearen babesleek elkarri egindakoak eta elkarrengandik jasotakoak izan ziren. Ikuspuntu zabalaren defentsa egiten zuten horiek argudiatzen zuten ikuspuntu murriztuak esku-hartze militarari arreta gehiegi eskaintzen ziola, eta ikuspuntu murriztuaren defentsa egiten zutenek, berriz, argudiatzen zuten ikuspuntu zabala garapenarekin ertsiki lotuta zegoela, hau sekuritizatze arriskua eskaintzen zuela eta gai gehiegi bildu nahi zituela bere gain (Kaldor, 2014:88). GSren kontzeptuak bere osotasunean jaso dituen kritikei dagokienean, hein handi batean SIKen eremutik eratorritakoak izan dira. Pérez de Armiño-k bi eremu nagusitan banatzen ditu hauek (Pérez de Armiño, 2007b)²⁰: zehaztasun eta sakontasun teoriko eza, batetik, eta bere erabilerak zein justifikazioak politika publiko desberdin zein esku-hartze humanitarioen militarizaziorako duen erabilera posiblea, bestetik.

²⁰ GSren kontzeptuak egindako ekarpenekin bezalaxe, Pérez de Armiño-k kontzeptu honi egindako kritikak lau eremu desberdinetan banatzen baditu ere, lan honek bitan laburtu ditu hauek.

GSri egin zaion kritika nagusienetako bat izan da indar eta sakontasun teorikoaren gabezia (Pérez de Armiño, 2007b:70; Newman, 2010:77), hein handi batean definizio ugari biltzen dituelako bere baitan (Paris, 2001:87; Owen, 2004:374; etab), eta hauek sarri “oso zabal” eta “ilunak” direlako (Paris, 2001:88). Kraus-ek agertzen duenez, GSren ikuspuntu zabala “erosketa zerrenda” batekin konparatu daiteke, zeinaren baitan giza segurtasunerako mehatxutzat katalogatzen diren elkarren artean konexiorik ez duten gai asko, eta honek, politikak eraikitzerako garaian langa bat suposatzen du (Krause, 2005:23), eta aldi berean, praktikotasuna galtzeko arriskuan jartzen du (Paris, 2001:102). Dena den, segurtasunaren ikuspuntu zabalaren defendatzaileek ere euren kritikak zuzendu dituzte ikuspuntu murriztazekiko, hein handi batean segurtasunaren murrizketa horrek GSren hasierako definizioaren desitxuratzea ekarri duela argudiatuz, segurtasunaren ikuspuntua indartzen baita, baina garapenarena ahuldu (Pérez de Armiño, 2013b:35).

Roland Paris-ek ongi agertzen duen moduan, giza segurtasunaren ideia ‘indar ertaineko’ estatu, garapen agentzia eta GKEek osatzen duten koalizio nahasia elkarrekin mantentzen dituen kola da, zeinak guztiak arreta eta baliabideak segurtasun gai konbentzionaletatik nazioarteko garapenaren testuinguruan kokatu diren helburuetarantz mugitu nahi duten. Koalizio hau bateratzen duen kontzeptu bezala, giza segurtasuna kontzeptu indartsua da hain zuzen ere zehaztasunik ez duelako, eta ondorioz, koalizioa osatzen duten kide guztien ikuspuntu zein helburu zabalak biltzen dituelako (Paris, 2001:88).

Hain zuzen ere aipatu kritika hauen ildotik, GSri egotzi zaio hainbat politika publikoren militarizaziorako izan dezakeen arriskua, esku-hartze humanitarioei eta babesteko erantzukizunari erreferentzia eginez, nagusiki. 1990eko hamarkadan laguntza humanitarioaren eta esku-hartze humanitarioen baitako eztabaiden testuinguruan sortutako kritika da hau. Arrisku hau bereziki hautemangarria da garapenerako lankidetzeta eta ekintza humanitarioaren testuinguruan (Pérez de Armiño, 2007b:71), edota azken hamarkadan ikusi ahal izan den moduan, hainbat estatuk kontzeptua bereganatu eta euren diskurtso politiko hegemonikoan barneratu izanaren testuinguruan (Pérez de Armiño, 2013b:35). Esku-hartze humanitarioen justifikaziorako ere erabilia izan da aztergai dugun kontzeptua, hein handi batean Mendebaldeko estatuen eskutik eta krisi humanitario eta gatazka egoeretan dauden herrialdeengana zuzenduta, zeinak printzipio unibertsalen baitan “estalita” bada ere, Mendebaldeko estatuen interes geopolitikoari erantzuten dien (Pérez de Armiño, 2007b:72). Anne Orford-ek pauso bat gehiago ematen du eta agertzen du esku-hartzeak, eta batez ere babesteko erantzukizunaren baitako dinamikak NBEak botere exekutiboa bereganatzeko bitartekoa dela (Orford, 2011).

Krause-k aurreikusi zuen moduan, soilik GSren ikuspuntu murriztean indarrak batuz gero, estatu liberalaren ulermen eta dinamiken baitan txertatu daiteke (Krause, 2005:24), eta bake liberalaren oinarri bihurtu, azken hamarkadetako zenbait nazioarteko aldaera politikok bistan utzi duten moduan. Finean, eta kritika hauei jarraituz, giza segurtasunaren ikuspuntua *bake liberala* deitutakoa oinarri hartuta, Guda Hotzaren osteko ordena berriaren ezarpen, zabalkunde eta legitimazioaren zerbitzutara erabili da (Pérez de Armiño, 2013b:36). Egun, giza segurtasunaren promozioa proiektu liberalaren isla bihurtu dela dio Krause-k, erakunde politiko indartsu, legitimo eta ordezkatzailak eraikitze helburuarekin. Honela, eta hasiera batean estatu eta erakunde emaleen aldetik guda osteko berreraikuntzarako zein garapenerako hainbat nazioarteko politika eraikitze erreferente izan bada ere, hauen esku-hartzearen bitartez Mendebaldekoak ez diren estatu pobreen barne arazoetan tartekatze geroz eta handiagoa ikusi da (Pérez de Armiño, 2013b:37).

Dena den, lan honetan giza segurtasunari egindako hirugarren kritika bat ere berreskuratu nahi dut, hain zuzen ere estatuen eta herritarren arteko erlazioarekin eta herritarrek segurtasunaren bermaketan duten parte hartzearekin zerikusi zuzena duena. Izan ere, GKEetako adituak euren iritziak eskatzeko helburuarekin GSren kontzeptuarekin erlazionatzea ez da oinarrizko dinamika, ez eta tokiko eraldaketa sozialerako bidea ere. Hemen, Krause-k estatu eta herritarren arteko elkarrizketa sakonagoa defendatzen du, giza segurtasunaren inguruan sortutako multilateralismoak “ez duelako sakontzea lortzen”: *freedom from fear* benetan axola zaien pertsonak, dio, “giza segurtasunaren testuinguruaren baitan gehiengoan subjektu pasibo izaten jarraitzen dute” (Krause, 2005:29).

Finean, eta GSrekiko kritiko den ahotsaren zati baten arabera, hau erakundetze eta kooptazio prozesu baten objektu izan da, zeinaren baitan diskurtso dominante bihurtu den eta nazioarteko ordena neoliberal hegemonikoaren ezarpenerako erabilia izan den (Chandler, 2011:83 in Pérez de Armiño, 2013b:37-38). David Chandler-ek agertzen duenez, GSren garairik oparoena 1990eko hamarkada izan zen, baina 2000ko hamarkadaren hasierarako kontzeptua nazioarteko erakundeek euren gain hartzearekin batera, “erradikalak beste aldean kokatu ziren”, giza segurtasuna kritikatzuz hau gobernantza neoliberal global, biopolitiko eta ideologikoaren tresna bihurtu zelakoan (Chandler, 2011:117).

Mary Kaldor-ek pauso bat gehiago ematen du eta agertzen du GSk jaso zituen kritika erradikalak *Terrorearen aurkako Gudaren* garaipen diskurtsiboarekin erlazionatuta daudela, bi arrazoirengatik: batetik, GSren lengoai eta zenbait praktika *Terrorearen aurkako Guda* gauzatzeko bereganatu zela zirudielako, eta bestetik, “kontraterrorearen praktikek” eragin zuzena izan dutelako garapenarekin eta gizarte zibilaren politikekin. Hain zuzen ere bi arrazoi

horiek hartzen ditu “espazio emantzipatorioaren murrizpena” eramatearen arduradun (Kaldor, 2014:85)

2.5.3. Giza segurtasunaren definizio berriak eta bere berreskuratzea

GSren ikuspuntu murriztu eta zabalaren arteko kritikek eta GSren kontzeptuari orokorrean egindako kritikek, zein giza segurtasunaren izenean Balkanetan zein Afrikan burututako esku-hartzeek eta batez ere lurralde hauetan NBEak erakutsi zuen interbentzionismoak kontzeptuaren inguruan berriz eztabaidatzeko beharra agerian utzi zuten. Mary Kaldor-i jarraituz, “1990eko hamarkadako proposamen askok giza segurtasunaren inguruko ideiak nazioarteko erakunde egoera zailtan izandako esperientziarekin erlazionatzen zituzten, bai eta tokiko bake eta giza eskubideen inguruko taldeak nazioarteko komunitatearekin erlazionatzeko saiakerarekin ere” (Kaldor, 2001, *in* Kaldor, 2014:89). Bosnia eta Herzegovinako eta Kosovoko esku-hartzeek zein hauen ondorioek eta batez ere 2001eko I11k murriztu utzi zuten GSren hasierako ekarpen berritzailea. Eguneratzeko behar honen aurrean, nazioarteko erakunde eta aditu askok GSren birdefinizioarako saiakerak egin zituzten.

Lehena, *Human Security Now*²¹ txostenak (Ogata eta Sen, 2003) egindakoa da, GSk giza eskubideekin eta giza garapenarekin duen harreman estua azpimarratuz eta giza segurtasunera bidean *bottom-top* ikuspuntuaren erabileraren garrantzia bistaratzuz²². _Beharrezkotzat jotzen du nazioarteko komunitatearentzat pertsonengan eta gizarteengan, zein hauen ahalduntzearengan indarra jartzea “herrialdeen, nazioarteko erakundeen, gobernu kanpoko erakundeen eta gizarte zibilaren bitartez, pertsonak bizitza autosufizienteak bizi ditzaten” (Bosold, 2011:37 *in* Kaldor, 2014:88). GSren ikuspuntu zabalerako joera erakutsi zuen txosten honek.

Bigarrena Europar Batasunak egin zuen, bere lehen segurtasun estrategia osatze aldera. Giza Segurtasunaren Ikasketarako Taldeak (*Human Security Study Group*) egindako lehen txostenak²³, ‘Giza Segurtasun Doktrina Europarentzat’ (*A Human Security Doctrine for Europe*) izenburupean (Giza Segurtasunaren Ikasketarako Taldea, 2004), GS nola operazionalizatu

²¹ Amartya Sen eta Sadako Ogata adituek antolatutako *Giza Segurtasuna Orain* Giza Segurtasunaren inguruko Batzarraren (*Commission of Human Security “Human Security Now”*) fruitu izan zen txosten hau.

²² Ondorengo definizioa egiten du txostenak GSren inguruan: “to protect the vital core of all human lives in ways that enhance human freedoms and human fulfillment. Human Security means protecting fundamental freedoms – freedoms that are the essence of life. It means protecting people from critical (severe) and pervasive (widespread) threats and situations. It means using processes that build on people’s strengths and aspirations. It means creating political, social, environmental, economic, military and cultural systems that together give people the building blocks of survival, livelihood and dignity” (Ogata eta Sen, 2003:4).

²³ Bartzelonan aurkeztu zen 2004ko irailean. Madrilen aurkeztutako bigarren txosten batek jarraitu zion honi.

kontutan hartzen du, hiru printzipioren bitartez, zeinak desberdindu egiten zuen proposamen hau ordura arteko esku-hartze militarren ulermenetik: giza eskubideen lehentasuna, giza segurtasuna bere gain hartuko duen autoritate politikoaren ezarpena eta multilateralismoa, zeinaren bitartez ulertzen duen nazioarteko erakundeekin lan egiteko borondatea, botere legegileari dagokionean lankidetzaz, eta koordinazioa erakunde guztien artean²⁴. Testuinguru berri honetan, segurtasunaren subjektu nagusi pertsonak hartzen ditu, eta *freedom from fear* eta *freedom from want* artean lotura zuzena ere egiten du (eta ez da, beraz, giza segurtasunaren ikuspegi murriztarekin zuzenean identifikatzen), baina GS eta legearen arteko lotura zuzena egiten du, barne eta kanpo segurtasunaren arteko mugak lausotuz (Kaldor, 2014:91).

Aipatu GSren bi proposamen berrion testuinguruak (IIlz geroztikoak) erakusten du nola 2000ko hamarkadan GSren indartzearen aldeko apustuak egin baziren ere (gehien bat nazioarteko erakundeen aldetik), gaur egun ahulduta dagoen kontzeptua den. GSren ikuspuntu murrizta nagusitu da, eta honen baitan, esku-hartze humanitarioen testuinguruen baitan Babesteko Erantzukizuna edo *Responsability to Protect*²⁵ dinamika, esku-hartze militarren aldean²⁶. Dena den, eztabaida berri bat sortu da azken urteotan kontzeptuaren alderatzearen eta berrindartzearen aldekoen artean. Lehendabizikoen artean kokatu ditzakegu segurtasunaren ikuspuntu tradizionalak, zeinak oraindik orain estatu segurtasuna eta baliabide militarren erabilerearen apustua egiten duten. Bigarrenen artean, adibidez Kaldor-ek agertzen du (Kaldor, 2014:100) giza segurtasuna berreraiki egin behar dela, baina erresistentzia estrategia bezala, *Terrorearen aurkako Gudaren* alternatiba bezala, ez honen baitakotzat. Babesteko Erantzukizunaren aldean, dio, GSk babestua izateko eskubidea defendatu behar du. Pérez de Armiño eta Mendiak argudiatzen dutenez, giza segurtasunaren kontzeptua ez da alderatu behar, honen hainbat alderdik oraindik ere erabilgarriak diren potentzialitateak gordetzen baitituzte, hala nola askatzaileak diren eraldaketa sozialak bultzatzea. Giltza, autoreon arabera, GSrentzako espazio berriak irekitzean datza, zeinaren bitartez berrindartu ahal izango den, oinarri teoriko indartsuago eta kritikagoa eskainiz. Helburu hau gauzatzeko erabilgarritzat jotzen dituzte SIK

²⁴ GSren inguruko hurrengo definizioa egiten du txostenak: “human security means individual freedom from basic insecurities. (...) A human security approach (...) should contribute to the protection of every individual human being and not only on the defence of the Union’s borders, as was the security approach of nation-states” (Giza Segurtasunaren Ikerketarako Taldea, 2004:3-4).

²⁵ Ikusi 3.4.2 atala.

²⁶ Testuinguru honetan, Kaldor-ek giza segurtasunezko esku-hartzeen inguruko definizioa egiten du, zeinak esku-hartze militarretatik desberdintzen dituen: “giza segurtasunezko edozein esku-hartzek legediaren barruan burutu beharko da, testuinguru domestikoetan emergentzia kasuetan gertatzen den moduan. Hauxe da giza segurtasunezko esku-hartzea esku-hartze militarretik desberdintzen duena”. Gudako legeek, dio, lege ‘normalen’ suspentsioa irudikatzen dute, eta hain zuzen ere hau ezin daiteke giza segurtasunaren kasua, argudiatzen du (Kaldor, 2014:99).

eta hauen eta giza segurtasunaren arteko elkar elikatzea (Mendia eta Pérez de Armiño, 2013:15-16)²⁷.

2.6. SEGURTASUNAREN IKASKETA KRITIKOAK

SIKak NHen korrante postpositibisten inguruan garatutako ikuspuntuek osatzen dituzte. Ikuspuntuok 1970eko hamarkadan garatzen hasi baziren ere batez ere 1990eko hamarkadaz geroztik egin du garapen handiena, bai eta IIko erasoen ostean ere. SIKek ikuspuntu desberdinak biltzen badituzte ere, GSK bezala segurtasunaren subjektu bakarra estatuak eta bitarteko bakarra indar militarrek izatearen aurka kokatzen da, eta beraz, segurtasunaren ikuspuntu traizionalekiko aurkakotasunean kokatzen dira SIKak ere.

Segurtasunaren pertzepzio tradizionalarekiko haustura eta aurkakotasun hau, Pérez de Armiño-ri jarraituz, bi mailatan gauzatzen da SIKen baitan: maila ontologikoan eta epistemologikoan hain zuzen ere. Maila ontologikoari dagokionean, segurtasuna errealitate estatikoa, objektiboa, eztabaiaezinezkoa eta apolitikoa denik zalantzan jartzen dutelako; eta, maila epistemologikoari dagokionean, segurtasuna neutralki eta teoria unibertsal eta iraunkorren bitartez ikertua izan daitekeenik ukatzen dutelako (Pérez de Armiño, 2013b:38-39). Honek bi ondorioztapen nagusitara garamatza SIKen eremuari eta bere ekarpenei dagokionean: “lehendabizi, segurtasuna eta mehatxuak ez daude hainbeste faktore materialen (indar militarra) pean tradizionalki asumitu den moduan, baizik eta faktore ideologiko eta diskurtsiboen pean (sinesmenak, arauak, identitateak, pertzepzioak, etab.). Bigarrenik, eta ondorioz, gure segurtasunaren interpretazioa munduarekiko eta politikarekiko dugun ikusmoldearen mendekoa izango da, hau baita mehatxuen zein babestuak izan behar diren objektu eta baloreen inguruan ditugun pertzepzioak mugatuko dituen” (Pérez de Armiño, 2013b:39).

Aldi berean, eta GSrekin gertatzen den moduan, SIKak ere modu zabal (*broad*) (Krause eta Williams, 1997) eta murriztean (*narrow*) (Booth, 2005) definitu dira. Ikuspuntu zabal honek Robert Cox-en (Cox, 1981) *problem-solving* teorien eta teoria kritikoen arteko bereizketari jarraitzen dio: *problem-solving* teoriak, mundua bera hartzen dute analisirako ardatz, teoria kritikoez munduko ordenak eta hauen egituraketa analisirako ardatz hartzen dituzten bitartean. Cox-en agertu moduan, teoria beti da norbaitentzat eta xede batekin: batzuentzat ikuspuntu edo korrante batzuetan kokatutako arazoak konpontzeko bidea edo bitartekoa da; besteentzat berriz teorizazio prozesuarekin berarekin zuzenean erlazionatuta dago, eta ikuspuntu zehatzen gaineko bestelako ikuspuntuak garatzea ahalbidetzen du. Biek ala biek, teoria mota berrien indartzea

²⁷ Proposamen honetan gehiago sakontzen du 2.7.1 atalak.

dakar (Cox, 1981:128). Hemen, SIKak *problem-solving* teorietatik, hau da, kasu honetan segurtasunaren ikuspuntu tradizionalatik, bereizten dira, eta beraz, segurtasuna sozialki eraikitako kontzeptu eta praktika dela abiapuntutzat hartuta, honen ikerketarako oinarritzakoak diren galderak formulatzen dituzte: Nork bermatzen du segurtasuna? Noren segurtasuna? Zein dira segurtasunaren mehatxu nagusiak eta nola identifikatzen dira hauek? Nondik datoz segurtasunaren inguruko diskurtsoak? Eta, noren interesen menpekoak dira? (Browning eta McDonalds, 2011:238).

GSrekin gertatzen den moduan, SIKen inguruko definizio amankomun eta orokor bat egitea ariketa zaila da, honen muga analitiko eta politikoak direla eta (Browning eta McDonald, 2011:237-238). Dena den, SIKak eta bere baitan biltzen diren ikuspuntu gehienak segurtasunaren bikontzeptualizaziorako bi ibilbide nagusi hartu dituzte: segurtasun agendaren zabalkundea (*broadening*), batetik, eta agenda honen sakontzea (*deepening*), bestetik. Zabalkundearen proposamenak jatorri militarra ez duten mehatxuen ikerketa sartzen du bere analisisian,, hala nola genero harremanak, indarkeria estrukturala edota ingurumen hondamendiak, besteak beste. Sakontzeak, berriz, erreferentzia egiten dio segurtasunaren subjektu nagusitzat pertsonak eta taldeak zein komunitateak hartzeari, eta ez estatuak.

Zabaltze eta sakontze irizpide hauek kontutan hartuta, Roland Paris-ek NSIn eremua definitzen duen “matrix” bat osatzen du, zeina segurtasunaren inguruko ikuspuntu tradizionalak, SIK eta GS kokatzeko erabilgarria den:

2.1. irudia: Segurtasun ikasketen matrixa. Zein da segurtasun mehatxuen jatorria?

	Militarra	Militarra, ez militarra edo biak
Estatuak Segurtasuna norentzat?	<i>Segurtasun nazionala</i> (segurtasun ikasketekiko ikuspuntu tradizional errealista)	<i>Segurtasun birdefinitua</i> (ingurugiro eta segurtasun ekonomikoa, kasu)
Gizarteak, taldeak eta gizabanakoak	<i>Estatuaren baitako segurtasuna</i> (gerra zibilak, gatazka etnikoak eta demozidioak)	<i>Giza segurtasuna</i> (gizarte, talde eta gizabanakoen bizirauteko mehatxu ekonomiko eta ingurugirokoak)

Iturria:Paris, 2001:98

Paris-ek proposatutako sailkapen honek segurtasun ikasketa tradizionalak, SIK eta giza segurtasuna txertatzen ditu. Irudiaren goi aldeko bi eremuek, hau da, lehen eta bigarren laukiek, estatuei dagozkien segurtasun mehatxuak hartzen ditu kontutan; behe aldeko bi eremuek, hau da, hirugarren eta laugarren laukiek, pertsona indibidualen, pertsona taldeen edo gizarteen segurtasun mehatxuak hartzen dituzte kontutan. Aldi berean, ezker aldeko eremuek (lehen eta hirugarren laukiek) mehatxu militarrei erreferentzia egiten die, eta eskuin aldeko laukiek (bigarren eta laugarren laukiek) mehatxu militarrei bai, baina mehatxu ez militarrei ere egiten die erreferentzia.

Beraz, lehen laukian segurtasunaren ikuspuntu tradizional errealistak kokatuko genituzke, zeinak estatuen segurtasuna eta mehatxu zein indar militarrek aztergai dituzten. Bigarren laukiak mehatxu militarrez gain, jatorri militarra ez duten mehatxuak ere hartzen ditu kontutan, baina, beti ere, estatuak segurtasunaren subjektu nagusitzat hartuz, eta beraz, segurtasun ikuspegi tradizionalaren berrikuntza edo birdefinizio saiakerak kokatuko lirateke hemen. Hirugarren laukiak estatuak ez diren (indibidual, komunitate, gizarte) aktoreei zuzendutako mehatxu militarrek hartzen ditu kontutan, hein handi batean Guda Hotzaren ostean emandako gatazken tipologiaren aldaketari jarraituz, zeinak agerian uzten duen estatuak eurak ere mehatxu izan ditezkeela. Eta, azkenik, laugarren laukian, jatorri militarreko mehatxuak kontutan hartzeaz gain, jatorri militarra ez duten mehatxuak ere kontutan hartzen dira, hauek pertsonen, taldeen edo gizartei zuzenduta daudenean. Hain zuzen ere laugarren espazio honetan kokatzen du Paris-ek giza segurtasuna (Paris, 2001:98-100). Dena den, gure ustez, eremu berau honetan SIKak ere kokatu daitezke, hain zuzen ere Paris-ek defendatzen duen arrazoi berberengatik: segurtasunaren erdigunean pertsonak (zein beste aktore batzuk) kokatzen dituztelako subjektutzat estatuak kokatu beharrean, eta segurtasun mehatxutzat indar militarrez gaindi beste hainbat mehatxu ere kontutan hartzen dituztelako.

Dena den, eta SIKak biltzen dituen korrante desberdinak aztertzeaz gain, aberasgarritzat jotzen dut eremu honek kronologikoki eta mundu mailako gertakari politikoen arabera egindako ibilbideari erreparatzea, segurtasunaren ikuspuntu kolektibo moduan egin duen ibilbidearen inguruko kontzientzia izateko. David Chandler eta Nik Hynek-ek egin dute ariketa hau. Adituon arabera, SIKen baitako lehen adituek lan handia egin zuten ikuspuntu honen garapenari dagokionean, Galeseko Eskolaren testuinguruan gehienbat, hein handi batean Mendebaldeko esku-hartzeak eta praktika politikoak kritikatu eta hauek modu erradikal, ahalduntzaile eta askatzaileetan funtzionatzen zuten edo ez aztertuz, hain zuzen ere aldarrikapen hauen pean burututakoak izan baitziren. 1990eko hamarkadaren amaieran eta 2000ko hasieran, aditu postestrukturalistek proiektu emantzipatzaileak aztertzeari ekin zioten ikuspuntu arradikal batetatik. Batez ere 2001az geroztik *Terrorearen gaineko Gudak* aukera emantzipatorioen

garapenerako espazio gutxiago eskaini zuen, baina ikuspuntu liberalen aurreko kritikak areagotu zituen, hein handi batean argudiatuz artikulazio liberalak eta helburu emantzipatorioak “‘guda globala’ burutzeko” ideologia osatzen zutela.

Autoreok Kopenhageko Eskola eta postestrukturalismoa kokatzen dituzte SIKen bigarren belaunaldian, honek bizitako “boom”-aren baitan, zeinak hauen aurrekariak proposatutako emantzipazio kontzeptua ukatzen duten eta sekuritizazio prozesuak hartzen dituzten ardatz. Dena den, SIKen baitako hirugarren belaunaldi bat ere proposatzen dute, zeina postestrukturalismoarekiko kritiko agertzen den eta ikuspuntu kritiko gehiagorentzako ateak ireki dituen. Honen baitan kokatzen dute Parisko Eskola edo post-estrukturalismo kritikoa, zeina kritiko agertzen den esku-hartze humanitarioen, bitarteko militarren bidezko bakearen edota gobernu liberalen bitartezko emantzipazio prozesuekin (Chandler eta Hynek, 2013). Hala ere proposamen honek ez ditu kontutan hartzen besteak beste ikuspuntu feminista, ikuspuntu poskoloniala edota ingurugiro ikuspuntua, zeinak, lan honetan defendatzen dudanez, guztiz kontutan hartu beharrekoak diren gaur egun NSIn eta batez ere SIKen eremuaren baitan.

Ezaugarri orokor hauetatik abiatuta, SIKen eremuak bere baitan garatutako korrante desberdinen bitartez egin du bere garapena, zeinak hurrengo ataletan aztertuko diren. Dena den, eta aurrera egin baino lehen, ezinbestekotzat jotzen dut ikuspuntu desberdin hauen inguruan Buzan eta Hansen-ek egiten duten erreflexioa berreskuratzea: korrante hauek NHetan ematen ari ziren barne eztabaidek zuzenean ezaugarritutakoak dira, baina aldi berean, guztiek ez dute jatorri berdina eta ez dute ibilbide bera egin: postestrukturalismoa eta feminismoa, adibidez, bakearen inguruko ikasketetatik garatu ziren, eta gainerakoak, NHetako eztabaida desberdinetatik, edota teoria sozial eta politikoetatik iritsi ziren NSItara eta SIKetara. Ondorioz, desberdintasunak eman dira kasu askotan korranteon artean, zenbatera arte segurtasunaren kontzeptua eta praktika eztabaidatzen zituztenaren inguruan (Buzan eta Hansen, 2009:188-189).

Lan honetan sei korrante desberdin aztertuko ditut: Bakearen inguruko Ikasketak, Teoria Kritikoa, Konstruktibismoa, Postestrukturalismoa, Postkolonialismoa, Teoria Berdea eta Segurtasunaren inguruko ikuspuntu feministak edo Feminismoak.

2.6.1. Bakearen inguruko Ikasketak: indarkeria eza eta indarkeriari buruzko ekarpenak

Bakearen inguruko ikasketak²⁸ historian zehar NHetan egin den indarraren erabilerari eta hau defendatu duten ikuspuntuei (hein handi batean errealismoa eta honen garapen desberdinak)

²⁸ Ingeleraz *Peace Research* bezala identifikatzen da korrante hau. Honek XX. mendeko bigarren erdian burutu duen instituzionalizazio ofizial prozesuaren inguruko informazio gehiagorako ikusi: Buzan eta Hansen, 2009:145-153.

kontrajarritasunean kokatzen da. Indarraren erabilera zalantzan jarri du bere sorreratik, eta testuinguru honetan, estatuen segurtasunaren aldean pertsonen zein gizabanakoen segurtasunaren aldeko apustua egin du. Orokorrean bere jatorria Lehen Mundu Gudan kokatzen bada ere, 1950eko hamarkadaz geroztik, batez ere 1960 eta 1970eko hamarkadetan garapen handia izan zuen batez ere eskandinaviar herrialdeetan, AEBetan eta Erresuma Batuan.

1970eko hamarkadaren baitan eta NHetako diziplinaren zabalkundearekin bat eginez etorri zen Bakearen inguruko Ikasketek segurtasunaren kontzeptua ez, baizik eta bakearen kontzeptua ikertzeko saltoa ematea. Korrante honek “bake positiboa” eta “bake negatiboa” (Galtung, 1969) artean egindako banaketan du adaketa honek oinarria. Aldaketa hau, baina, “ikasketa estrategikoen” eremuari lotuta dago. 1940eko hamarkadan “Ikasketa Estrategikoak” izenburupeko aldaera jaio zen. Guda Hotzean zehar nagusitu egin zen hau: oinarrian aldaera errealista zen, aztergai eta erreferente nagusizat aurkakotasun nuklearra zituena. Testuinguru honetan, 1960 eta 1970eko hamarkadetan, Bakearen inguruko Ikasketak garatu ziren, bi azpiteremu, kontzeptu edo aztergai nagusitan banatuta: bake positiboa eta bake negatiboa²⁹. Bake negatiboaren aldaera Ikasketa Estrategikoetatik oso gertu garatu zen, armamentuen kontrola, aurkakotasun bipolarra, distentsio neurriak, arma nuklearrak zein hauen erabilera aztergai nagusizat hartuta. Bake positiboaren aldaerak, berriz, segurtasunaren kontzeptua ikertu beharrean bakearen kontzeptua ikertzeari ekin zion. Bake negatiboak bakea guden zein indarkeria maila altuen gabezia bezala identifikatzen bazuen, bake positiboak “indarkeria estrukturalaren” (Galtung, 1969) gabezia eta bake positiboaren nagusitasuna bezala identifikatuko zuen hau. Bake positiboaren inguruko aldaerak ikasketa estrategikoekiko kritiko agertu ziren, hauen arrazionaltasun eta moralitasun ezagatik, eta armamentu nuklearrarekiko aurkakotasunean kokatu ziren (Perez de Armiño, 2015). Hain zuzen ere testuinguru honetatik abiatuta, aldaera honek defendatzen zuen Guda Hotza ez zela pertsona orok aurre egin beharreko arriskurik handiena, eta honen aurretik beste hainbat arriskuri aurre egin behar ziola milioika eta milioika pertsonak, zeinak euren segurtasunarekin (eta, segurtasun ezarekin) lotura

²⁹ Hurrenez hurren bake positiboari eta bake negatiboari erreferentzia eginez, Buzan eta Hansen-ek Bakearen inguruko Ikasketen eta *Arms Control* edo Armamentu Kontrola bezala ezagutzen den eremuaren garapen amankomuna azpimarratzen dute, bi eremuek ezaugarri amankomun ugari partekatzen dituztela argudiatuta. Hala nola, Guda Hotzaren testuinguruan arma nuklearren inguruko ardura, ondoren desarmearen ingurukoa, edota armamentuen eta guden arteko lotura, beste hainbaten artean, bien ikuspuntu eta jarrerak kontrajarriak baziren ere. Aldi berean, Armamentu Kontrolak bakearen eta segurtasunaren inguruko ikuspuntu tradizionalekin zituzten loturak bistaratzen dituzte (Buzan eta Hansen, 2009:101-109). Dena den, doktoretza ikerketa honek Buzan eta Hansen-ek Bakearen inguruko Ikasketak bezala edota bake positiboa bezala identifikatuko dugun aldaerari soilik erreferentzia egingo die, garrantzia handiagoa izan zutela, batetik, eta hauek gaur egunera arte indartsu garatu direla, bestetik, argudiatuz. Dena den, eta argitze aldera, Bakearen inguruko Ikasketak diogunean, Johan Galtung-ek bake positibo bezala identifikatutako ikerketa lerroaren inguruan ari gara, eta, Buzan eta Hansenek Bake Positiboaren inguruko Ikasketak (*Positive Peace Research*) edo Bakearen inguruko Ikasketa Kritikoak (*Critical Peace Research*) bezala definitzen dituzten eremuen inguruan.

zuzena zuten: beste indarkeria mota batzuk, pobrezia, etab. Beraz, bake positiboaren aldaerak ez zuten bere ibilbidea hasi segurtasunaren eremuan hauen baitako pentsamendu tradizionalak kritika zuzena eginez bakarrik, baizik eta bakearen kontzeptua birkontzeptualizatuz eta sakonduz batez ere³⁰.

Dena den, bake positiboaren aldaeraren baitan (hemendik aurrera Bakearen inguruko Ikasketen baitan bitartez identifikatuko dudana), analisi eta ikuspuntu desberdinak garatu dira. Buzan eta Hansen-i jarraituz, pazifista tradizionalak edonolako indarkeriaren aurka kokatu ziren, adibidez, eta pazifista nuklearrak arma hauek gizakien bizirauteko suposatzen zuten mehatxuari aurre egin zioten, besteak beste (Buzan eta Hansen, 2009:104). Hala ere laster garatuko zuen okupazioaren aurkako erresistentzia nazionalen inguruko defentsa baketsuaren (adibidez Boserup eta Mack, 1974) edota indarkeria ezan oinarritutako gatazka eraldaketan (Sharp, 1973; Randle, 1994; etab.) inguruko literatura ere.

Bakearen inguruko Ikasketen ekarpen nagusienak biltzen dituzte “indarkeriaren triangeluaren” kontzeptuak eta indarkeria ezarekiko atxikimenduak. Lehenak indarkeriaren inguruko kontzeptualizazioa eta indarkeria estrukturalaren kontzeptua NHetara ekartzen ditu, indarkeria positibo eta negatiboaren kontzeptuekin batera. Johan Galtung irakasle eta aditu norvegiarrak egin ditu eremu honetan ekarpen garrantzitsuenak³¹, “indarkeriaren triangeluaren” kontzeptualizaziotik abiatuta (Galtung, 1969;1990). Bakearen inguruko Ikasketen ikuspuntua indarkeria ezarekiko atxikimenduaren bitartez irudikatzen da egun, edota bestela esanda, eta Galtung-i jarraiki, “bide baketsuen bitartezko bakea” edo *peace by peaceful means* (Galtung, 1996). Indarkeria ukatuagatik, ez da gatazkaren ukapena egiten, honen indarkeriazko bitartekoena baizik (Lawler, 2008:75).

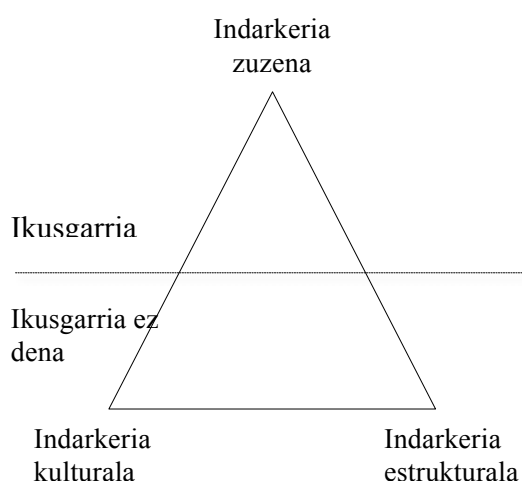
Bakearen inguruko Ikasketen baitan norabide aldaketa sakona suposatu zuten Galtung-en ekarpenek, eta batez ere “indarkeriaren triangeluaren” proposamenak, zeinak oraindik orain ikasketa eremu honen oinarri nagusi izaten jarraitzen duen. “Indarkeriaren triangelua” edo “indarkeriaren eredu triangeluarraren” bitartez, Galtung-ek indarkeriaren eta honen mota desberdinen sailkapen berri bat egin zuen, berria eta berritzailea. Indarkeria hiru mota

³⁰ Honek Bakearen inguruko Ikasketen eta Garapen Ikasketen arteko elkarlana ere ahalbidetu zuen. Hain zuzen ere Bakearen inguruko Ikasketen eremuak garapenaren eta lankidetzaren eremuetara zabaltzea ezaugarri nagusi baten ondorio izan zen: mundu mailako egoera politiko eta soziala agerian uzten ari zen heriotza gehiago eragitzen zituztela goseteek edota gizakiek eragindako desastreek, Guda Hotza ezaugarritu zuen guda nuklearraren arriskuak baino (Buzan eta Hansen, 2009:125). Hain zuzen ere tstuinguru honetan eman zen Bakearen inguruko Ikasketen eta Garapen Ikasketen arteko zubi lana, 1980. hamarkadarako bi eremuak independenteki garatzen jarraitu bazuten ere.

³¹ Zeinak bakearen inguruko ikasketen ikuspegi liberala eta ikuspegi marxistaren ekarpenak biltzen dituen eta bien erdigunean kokatu den.

desberdinetan sailkatzen du: indarkeria zuzena, indarkeria estrukturala eta indarkeria kulturala, zeinek erreferentzia egiten dioten, hurrenez hurren, pertsonen min egin, erahil edo mehatxatzen duen begi bistako indarkeriari; gizarte egitura baztertzailleengandik (izan egitura sozialak, politikoak edota ekonomikoak) datorren indarkeriari, zeina ez den ikusgarria edo ez den ikusten; eta kulturarekin zuzenean lotuta dagoen indarkeriari, zeina hau ere ez den zuzenean ikusgarria kasu gehienetan baina aurrez aipatutako indarkeria motak justifikatzeko erabiltzen den, izan erlijioaren, ideologiaren bitartez, besteak beste (Galtung, 1969).

2.2. irudia: Indarkeriaren eredu triangeluarra

Iturria: Galtung, 1998:15

Hiru indarkeria motaz gain, bi eremu ere bereizten ditu: ikusgarria dena zein ikusgarria ez dena³². Honela, eta faktore hauek kontutan hartuta, honela definitzen du Galtung-ek bakea, bake negatiboaren eta bake positiboaren terminoak erabiliz (Galtung, 1996): bake negatiboaren bitartez identifikatzen du begi bistako bakea, gatazka armatu baten ostean bake akordioek lortzen dutena, kasu. Bake positiboaren bitartez, ordea, ez du soilik bake negatiboak irudikatzen duena agertzen, baizik eta ikusten ez den indarkeriaren gabezia ere adierazten du: ez soilik indarkeria zuzenaren gabezia, baizik eta baita indarkeria estruktural eta kulturalaren gabezia ere, zeinaren bitartez desberdintasun eta subordinazio politiko, ekonomiko eta sozialak sustatzen dituzten botere egiturak ere desagertu egiten diren.

³² Galtung-ek indarkeria mota bakoitzaren eta honen ikusgarritasunaren inguruan egiten duen analisiaren azterketa sakonago batetarako ikusi: Galtung, 2000.

Bakearen inguruko ikertzaile askorentzat kontzeptu hau ez zen behar adina kritikoa, eta lotura handiegia zuen Gandhiar tradizioarekin eta indarkeria ezan oinarritutako gatazka eraldaketen inguruko pentsalariekin (Schmid, 1968 *in* Buzan eta Hansen, 2009:123)³³. Dena den, ez soilik Bakearen inguruko Ikasketen eremuaren baitan, baizik eta NHetan ere, eragin nabarmena izan zuten Galtung-en ekarpenek, hain zuzen ere indarkeria eza edo honen gabezia eta bere indarrak eta potentzialitateak agerian utzi zituelako etengabe gatazkek ezaugarritzen zituen nazioarteko panorama global batean. Oraindik orain, indarkeria ezarekiko konpromezuak Bakearen inguruko Ikasketen oinarrietako bat izaten jarraitzen du.

Bakearen inguruko Ikasketen hurrengo oinarri nagusia da indarkeria ezarekiko atxikimendua eta konpromezua. Buzan eta Hansen-i jarraiki, teknologiak eta estrategia militarrek segurtasunaren eremuan zuten garrantzia eta suposatzen zuten mehatxuei aurre egiteko emaitza desberdindua garatu da korrante honen baitan: defentsa ez ofentsiboa (*non-offensive defence, non-provocative defence*), zeina, oinarrian zuzenean lotuta dagoen indarkeria ezan oinarritutako gatazka eraldaketekin eta erresistentzia zibil prozesuekin. Defentsa ez ofentsiboaren funtsa izan da segurtasunaren dilemari aurre egitea inbasio bat geldiarazi zezaketen baina kontra inbasiorako edo mendekurako mehatxurik sortuko ez zituen defentsa moduak diseinatuz (Buzan eta Hansen, 2009:118).

Gaur, defentsa ez ofentsiboan baino, erresistentzia zibil dinamiketan kokatuko genuke indarkeria ezarekiko konpromezua Bakearen inguruko Ikasketen baitan, 1970eko hamarkadaz geroztik batez ere AEBetan eta Ingalaterran garatzen ari zen indarkeria ezaren eta erresistentzia zibilaren kontzeptuen inguruan (Sharp 1973, 1970; Randle, 1994; Galtung, 2000; etab.), zeinak indarkeriaren aurrean indarkeria ezaren erabilera aldarrikatzen zuten gatazken eraldaketarako ardatz bezala. Sarri asko, estatuak berak hartzen zituen segurtasun mehatxutzat, bai indar okupatzaile bezala gatazka armatuen testuinguruan edota baita estatuak bere populazioaren aurka abian jarritako eraso sorta bezala ere. Hemen, estatuak abian jarritako neurri biolentoen aurrean herritarren emantzipazioa ahalbidetuko duen indarkeria ezan oinarritutako eraldaketa proposatzen duen³⁴.

2.6.2. Teoria Kritikoa: emantzipazioa segurtasun modura

NHetako Teoria Kritikoak, teoria kritiko soziologikoaren baitan Frankfurteko Eskola bezala ezagutzen denaren kontzeptualizazioak dakartza Nazioarteko Harremanen diziplinara, zeinaren instrumentu kontzeptualak errealismoa zein honen gaitasunak kritikatzeko erabili diren

³³ Ikusi 4.3.1 atala.

³⁴ Hain zuzen ere ikerketa honen zutabe nagusietako batean datza indarkeria ezan oinarritutako erresistentzia zibilen azterketak, zeina laugarren kapituluak ikertuko duen.

(Salomón, 2002:23-24). Theodor Adorno, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Antonio Gramsci zein Jürgen Habermas dira korronte honen sustraietan kokatzen diren autorerik garrantzitsuenetako batzuk³⁵, askoren aburutan neomarxismoari gehien gerturatzeko zaion ikuspuntuaren baitan (Barbé, 2008:85). Salomonen arabera, eta Max Horkheimer-i erreferentzia eginez, teorizatzeke bi modu daude: tradizionala eta kritikoa. Lehendabizikoak subjektu kontziente eta objektu ezagunaren arteko banaketa erradikala egiten du, eta ondorioz, ezagutza eta interesen artean ere bai. Bigarrenak, aldiz, ez du banaketa hori onartzen; ez ditu soilik gizarteak deskribatzen, baizik eta hauek eraldatzen saiatzen da (Salomón, 2002:23). Hain zuzen ere bigarren honetan kokatzen da Teoria Kritikoa.

Korronte hau 1980eko hamarkadaren amaieran gerturatu zen NHetako diziplinara, hein handi batean Robert Cox autorearen eskutik (Cox, 1981, 1987, 1996). Finean, Cox-ek Gramsci-ren pentsamendu marxista ekarri du diziplinara. Korronte honen baitako aipatu autoreok, Barbe-ri jarraituz, “interes berezia eskaintzen diote teoriak ideia dominanteen (hegemonikoen) sortzaile bezala duen paperari”, eta oinarri emantzipatzaileak dituzte, ordena internazionala eraldatzeko ezaugarriekin. Nazioarteko gizartea eraikitzerako garaian gizabanakoek (analistek) mundua aldatu behar dutela aldarrikatzen du, “subjektuaren (analista) eta objektuaren (nazioarteko gizartea) arteko desberdintasuna” desagertzearren analistak eraldaketarako ardura bere gain hartuz (Barbé, 2008:85).

Ordutik Galesko Eskola³⁶ bezala ezagutu denaren bitartez egin ditu Teoria Kritikoak³⁷ bere ekarpen nagusienak NSIn baitan. Ken Booth (2007), Keith Krause (1996) edota Michael C. Williams (2007) adituak biltzen ditu besteak beste, eta bere adierazgarri nagusienetako bat da segurtasuna birkontzeptualizatzeko egiten duten saiakera erradikala, hau gizabanakoak eta komunitateak muga estrukturalengandik emanzipatzeko prozesutzat identifikatuz (Burke, 2007 *in* Gaan, 2010:2).

³⁵ Frankfurt-eko Eskolakoak dira guztiak, Gramsci izan ezik.

³⁶ Funtsean Frankfurt-eko Eskola oinarrian badu ere, neurri batean tradizio honetatik aldentzen duen lau ezaugarri biltzen ditu Galeseko eskolak: lehenik, jakinduria prozesu sozial eta politikoen bitartez produzitzen dela defendatzen du; bigarrenik, teoria tradizionalak jatorri naturalista eta erredukzionista duela defendatzen du (bere jatorri sozial eta politikoak onartzen ez dituelako); hirugarrenik, eta teoria tradizionalaren aldean, Teoria Kritikoak aurrerapen politiko eta sozialerako aukera eskaintzen du; eta azkenik, teoriaren azterketa emantzipazioak eragingo duela defendatzen du (*in* Murtimer, 2014:39-40).

³⁷ Sarri segurtasunaren teoria kritikoa (*critical theory of security*) bezala ere identifikatzen da. Sarri asko AEB eta Erresuma Batuko literaturak *Critical Security Studies* bezala erreferentzia egiten dio ikuspuntu honi (Buzan eta Hansen, 2009). Dena den, lan honek Teoria Kritikoa bezala identifikatuko du, eta Segurtasunaren inguruko Ikasketa Kritikoaren baitan sartuko, gaizki ulerturik eman ez dadin segurtasunaren inguruko ikuspuntu tradizionalen aurkakotasunean kokatzen diren ikuspuntuak euren osotasunean zein indibidualki aztertzerako garaian.

Hain zuzen ere emantzipazio kontzeptuaren proposamena da korrante honen ezaugarri nagusia, eta hau “segurtasunaren pentsamendu berriaren erdigunean kokatzea”, zeinak tradizio neoerrealistatik aldentzen duen (Booth, 1991:321). Segurtasuna prozesu konplexu eta holistikotzat identifikatzen dute, ez soilik segurtasunaren inguruko beharrak asetzea edo gutxiagotzea eskatzen duena, baizik eta giza eskubideen defentsan zein emantzipazioaren ideietan oinarritutako eraldaketa estrukturalak, justizia soziala eta giza aurrerakuntza defendatzen dituen (Burke, 2007:7).

Testuinguru honetan, emantzipazioa honela definitzen dute: “segurtasunak mehatxuen gabezia adierazi nahi du. Emantzipazioa muga fisiko edo humanoengandiko pertsonen askatasuna (indibidual edo talde bezala) da”, zeinak ekiditen dien askatasunean egitea erabakiko luketen hori gauzatzea. Guda eta gudaren mehatxua muga hauetako bat da, pobrezia, hezkuntza maila ekasa edota zapalkuntza politikoarekin batera, besteak beste. Beraz, “segurtasuna eta emantzipazioa txanpon beraren bi alderdiak dira”. Emantzipazioak, ez botereak edo ordenak, produzitzen du benetako segurtasuna, eta beraz, “emantzipazioa, teorikoki, segurtasuna da” (Booth, 1991:319). Kontzeptualizazio honi jarraiki, estatua ez da segurtasunaren helburua, bitartekoa baizik. Gizabanakoen eguneroko bizitzarekin eta honen nolakotasunarekin estuki lotuta dago, zeinak zerikusi zuzena duen tokiko zein nazioarteko politiken artean sortzen diren mugekin (Booth, 1991:322). Honela, pertsonak emantzipatuta badaude, baketsuak izango dira; beraz, segurtasun indibidualaren emantzipazioaren soluzioak eragin zuzena du segurtasun kolektiboan zein segurtasun globalean, zeinak elkarreraginean dauden. Teoria kritikoak eta Galesko Eskolak indar nabarmena hartu dute SIKen eremuaren baitan, ikuspuntu tradizionalen aurrean indar kontra-hegemoniko izatetik hegemoniko izatera pasaz (Chandler eta Hynek, 2013:49).

2.6.3. Konstruktibismoa: gizarte segurtasuna eta sekuritizazioa

Konstruktibismoa korrante plurala eta anitza da oso, bi garai desberdinetan aldaera desberdinetan garatu dena³⁸: ohiko konstruktibismoa (*Conventional Constructivism*) eta konstruktibismo kritikoa (edo *Critical branch*) (Buzan eta Hansen, 2009:192-199). Lehendabizikoa korrante tradizioaletatik gertuako kokatzen da, segurtasuna oinarri militar eta estatu zentrikoan ulertzen baitu eta NSIak zein NHak estatuen izaeraren inguruko azterketaren baitan ulertzen baititu. Dena den, NSItako korrante tradizionalekiko eta batez ere Neoerrealismoarekiko aurkakotasunean kokatzen da, mundu mailako jazoerei erantzuna emateko gai ez dela azpimarratuz eta hau korrante konstruktibistaren oinarrien bitartez, hau da, nazioarteko arauen garapena aztertzen duten ideien analisi baten bitartez, lortuko dela

³⁸ Ez soilik NSIn baitan, baita orokorrean ere.

argudiatuz. Konstruktibismoaren lehen azpi korronte honek bigarren ikuspuntu bat ere garatu du, zeinak nazioarteko sistema eta estatuak aztertzei hainbat estatu eta erakunde zehatzen kanpo edo atzerri politikak aztertzea hartu duen ardatz, beste behin, analisi honetan ideien analisia txertatzea ezinbestekoa dela defendatuz.

Bigarren azpi korrontea edo konstruktibismo kritikoa, berriz, 1990eko hamarkadaren bigarren erditik aurrera garatu zen, eta ohiko Konstruktibismotik banatu zen segurtasun politiken zein identitateen eraikuntza historiko eta diskurtsiboaren arteko lotura eta diskurtsoen ikerketari helduz. Dena den, eta Buzan eta Hansen-en hitzei jarraituz, bien arteko banaketa larria identifikatzea zaila gertatzen da maiz (Buzan eta Hansen, 2009:197)³⁹.

Hala, konstruktibistek NHetako korronte desberdinak zein hauek aurrez izandako eztabaidak puntu amankomun batetara eramateko saiakera egiten dute, “erreflektibismo moderatua” (Sodupe, 2001:165) bezala deitua izan den saiakeran. Alexander Wendt, korronte honetako autore esanguratsuenetakoak (Wendt, 1992), hasiera batean neoerrealismoaren eta neoliberalismoaren arteko eztabaidari ekarpenak egingo zizkion korronte bezala identifikatu zuen konstruktibismoa, erreflektibismoaren eta arrazionalismoaren arteko distantzia murriztuaz (*in* Salomón, 2002:32)⁴⁰. Wendt-ek ikerketa agenda berri bat proposatzen du, zeinaren helburu nagusia praktika eta interakzioen erlazio kausalak eta estruktura kognitiboak estatu mailan zein estatu sistema mailan aztertzea den. Konstruktibismo sozialaren oinarriari jarraiki, ikuspuntu honek errealitate soziala eraikitakoa denaren onarpena ardatz hartzen du, eta ondorioz, munduaren ulermenean interpretazioek, sinesmenek zein ideiek duten paperean arreta handia jartzen dute konstruktibistek. Testuinguru honetan, gizabanako eta estatuen identitate eta interesak azpimarratzen dituzte, eta hauek zenbatera arte eraikitakoak diren aztertu (Genest, 2004:259-260).

Autore konstruktibistek amankomunean duten kontzeptua da nazioarteko gizartearena⁴¹, neurri handi batean Eskola Ingelesak bultzatu eta hedatu duena⁴². Hain zuzen ere ezaugarri honek

³⁹ Gauza bera baieztatzen dute konstruktibismo kritikoa eta postestrukturalismoaren arteko desberdintasunaren inguruan ere. Hainbat autorek konstruktibismoa geroz eta gehiago gainerako korronte erreflektibista kritikoa geroz eta moderatzen (hau da, arrazionalismora gerturatzen) ari dela badiote ere (Salomón, 2002:31), ikerketa honek korronte erreflektibisten baitan katalogatzen du, kontutan hartuta orrialde hauetan egiten saiatzen ari garena NHen korronte nagusien eta hauek nazioarteko bakea eta segurtasunarekiko dituzten ikuspegiaren arteko eztabaiden azalpen eta analisi labur bat egitea dela. Ondorioz, lan honek orokorrean Konstruktibismoari egingo dio erreferentzia, hein handi batean Buzan eta Hansen-ek konstruktibismo kritikotzat identifikatutako eremuaren inguruan arituko bagara ere.

⁴⁰ Honi erreferentzia eginez: Wendt, 1992.

⁴¹ Hitz elkarketa honen bidez gaztelaraz *sociedad internacional* bezala edo ingelera *international society* zein *international society theory* bezala ezagutzen den kontzeptuari erreferentzia egin nahi zaio.

⁴² Eskola Ingelesaren inguruko informazio gehiagorako ikusi, besteak beste: Epp, 1998; Sørensen, 1998; Buzan, 2014; García Segura, 2015.

darama konstruktibismoa, gaur egun, arrazionalismoaren eta errelektibismoaren arteko zubi izatera (Buzan, 1993 in Salomón, 2002:38-39), eta hain zuzen ere arrazionalismoaren eta errelektibismoaren arteko eztabaida honen baitan eta honen bitartez iritsi zen Konstruktibismoa NSIn eremura (Buzan eta Hansen, 2009:191). SIKen azpi korrante honen lehen erreferente nagusiak dira, besteak beste, Michael C. Williams eta Keith Krause (Krause eta Williams, 1996; Krause, 1996; Williams, 2007)⁴³. Finean, NSIn ikuspuntu konstruktibistaren oinarrian kokatzen da segurtasunaren, segurtasun ezaren zein mehatxuen eraikuntza soziala: hauek ez dira inondik inora kontzeptu zein praktika objektiboak, objektibotzat hartzen diren jakinduria eta diskurtsoetatik eratorritakoak baizik, eta beraz, ideia, arau, pertzepzio eta identitateetan, besteak beste, jartzen du arreta.

Konstruktibismoak egun Kopenhageko Eskola bezala ezagutzen dena ere elikatzen du, zeinaren baitan Ole Waever, Barry Buzan, Jaap de Wilde edota Lene Hansen (Buzan, 1991; Buzan eta Waever, 1998; Buzan eta Hansen, 2009; Buzan, Waever eta de Wilde, 1998) diren honen erreferente nagusienak. 1990eko hamarkadaren bigarren erditik aurrera egin zuen garapenik handiena Konstruktibismoak, bi azterketa ildo nagusiren bitartez: identitateen eraikuntza historiko eta diskurtsiboen azterketa, batetik, eta segurtasun politiken inguruko azterketa, bestetik (Buzan eta Hansen, 2009:197). Korrante honek bi kontzeptu nagusi garatu ditu, zeinak aldi berean Kopenhageko Eskolaren ikuspuntuaren beraren garapenean eragin zuzen izan duten: gizarte segurtasuna (*societal security*) eta sekuritizazioa (*securitization*).

Segurtasunaren ulermenari dagokionean, honen “dualismoa” defendatzen du Kopenhageko Eskolak: estatu segurtasunaren eta gizarte segurtasunaren arteko konbinazioa, zeinaren baitan lehena bigarrenaz arduratuko den. Honela, estatu segurtasuna subiranotasunarekin arduratuko da, eta gizarte segurtasuna identitatearekin (Krause, 1996:15). Modu honetan, identitate kolektiboaren eraketa eta identitateen arteko loturak zein interesak segurtasunaren problematikaren erdigunean kokatzen ditu (Krause, 1996:15-16). Gizarte segurtasunaren kontzeptua Waever-ek aztertu zuen (Waever eta besteak, 1993), hein handi batean Europa Ekialdean eta Jugoslavian jazotzen ari ziren gatazka armatuen testuinguruan (Buzan eta Hansen, 2009:213). Honela definitu zuen gizarte segurtasuna: gizarte batek baldintza aldakor eta mehatxuen aurrean bere oinarritzko izaera mantentzeko gaitasuna (Waever et al., 1993:23). Gizartea bera zen gizarte segurtasunaren objektua, eta identitate segurtasuna aztertzeko ateak ireki zituen: erreferentzia zuzena egiten ziren estatuak eta gizarteak bat ez zetozen herrialdeei edota estatuen baitako minoria identitarioei, zeinak puri-purian zeuden gaiak ziren Jugoslavia edota Europa Ekialdeko gatazketan.

⁴³ Zeinak, beranduago, Galeseko Eskolaren baitan kokatuko diren.

Gizarte segurtasunaren bitartez ikuspuntu tradizionalen estatuzentrismoaren eta SIKen zein GSren indibidualismoaren edo segurtasun globalaren arteko bidea ireki zuen Kopenhageko Eskolak. Segurtasunaren objektuak bitan banatu zituzten: gizarteak eta estatuak, alderatuz maila indibiduala eta maila globala (Buzan eta Hansen, 2009:213). Honela, segurtasuna maila nazionaletik aldentzen da, zeinak kasu honetan mehatxuen eta aurkarien inguruko autoritate, aurkakotasun eta eraikuntza sozial ezaugarriak bereganatzen dituen. Maila honetan, Buzan-ek eta Hansen-ek argudiatzen dute, segurtasunak indar diskurtsibo eta politiko zehatza du, eta ez da baldintza bat, zeregin bat baizik: sekuritizatzea (Buzan eta Hansen, 2009:213-214), zeinak Konstruktibismoak garatutako bigarren kontzeptu nagusira garamatzen.

Sekuritizazioaren bitartez, hainbat arazo (goseteak, gaixotasunak edota desastre naturalak, esaterako), mehatxu eta segurtasun arazo bihurtzen dira. Sekuritizazioa, beraz, arazo hauek segurtasun mehatxu egiteko prozesua bera da. Sekuritizazioaren teoriaren bitartez, segurtasun politiken ulergarritasuna areagotu da, bai eta hauen arriskuen inguruan ohartarazi ere, arazo eta mehatxuen inguruko desekuritizazioaren aldeko apustua eginez, hauen gestio politiko normala egin dadin eta ez salbuespenezkoa (Pérez de Armiño, 2013b:41).

Sekuritizazioaren bitartez politika maila berezizat definitzen dira arazo zehatzak. Goi-politika bezala tratatzen dira, hau da, ez arazo politiko arrunt bezala, baizik eta azkartasunez, eta arau legal eta sozialak apurtuz agian (Buzan eta Hansen, 2009:214). Sekuritizazioaren kontzeptua, baina, gogor kritikatu izan da, segurtasun arazo hauek salbuespen zein larrialdi bitartekoekin kudeatzeak izan ditzakeen ezaugarri zein ondorioak kontutan hartuta, hein handi batean sekuritizazioaren aurreko erantzuna militarra ere izan daitekeelako. Honela, eta teoria honek segurtasun politiken formulazioaren ulermen kritikoa ahalbidetu eta sekuritizazioaren arriskuak bistan jarri baditu ere, “desekuritizazioaren” alde agertzen da, gai zein mehatxuen “kudeaketa politiko normala” eta “salbuespenezkoa” izan ez dadin (Pérez de Armiño, 2015:322).

Kontzeptu hau Galeseko Eskolaren inguruko adituek ere kritikatu dute: Booth-ek agertu du ez dela behar adina iristen “benetako” herritarrengana eta “benetako” lekuetara, eta segurtasuna eta bizirautea elkar lotzen dituela (Booth, 2005:271 in Buzan eta Hansen, 2009:215). Dena den, hain zuzen ere sekuritizazio prozesuen azterketa izan da SIKen barruko azterketa eremu nagusienetako bat, hain zuzen ere 1990eko eta 2000ko hamarkadetako ikuspuntu liberalen aurrean.

2.6.4. Postestrukturalismoa: biopolitika globala

Lengoaia eta honen garrantzia ardatz hartzen zuten lehen ikuspuntuak 1980eko hamarkadaren erdialdean agertzen hasi baziren ere, postestrukturalistek 1990eko hamarkadaren hasieran egin

zuten sarrera NHetako diziplinan. “Metanarratiben” inguruko konfidantza falta agerian jarri eta hauen inguruan jardun dute ordutik, Jacques Derrida-ren eta kontzeptuen dekonstrukzioaren inguruko lanak edota Michel Foucault eta diskurtso dominanteen ikuspuntuak oinarri hartuz. Ikuspuntu postestrukturalisten aburutan, ezinezkoa da nazioarteko harremanetako “benetako errepresentazio” batetara iristea (Salomón, 2002:26), lengoaiak botere soziala duelako eta metafora edo eufemismoen gisako hizkuntza tresnek errealitatea ulertzerako garaian eragin zuzena dutelako, baita ondorioz, politikak eraikitzerako garaian ere (Buzan eta Hansen, 2009:141).

Segurtasunaren inguruko korrante honen ezaugarri nagusienetakoa da errealitatearen inguruko azalpen koherente bakarra eskaintzea helburu duen edozein metanarratibaren inguruko konfidantza eza, errealitatearen inguruko interpretazioak anitzak direla defendatzen baitu. Honela, segurtasunaren inguruko pentsamenduari zein honek boterearekin dituen loturei “desafio erradikala” aurkeztu diete postestrukturalistek (Pérez de Armiño, 2013b:42), hain zuzen ere errealitate anitzak identifikatzerako garaian boterearen errealitateaz gain errealitate gehiagoren existentzia agerian jartzen dutelako. Honek, diskurtsoaren analisisira eta lengoaiaren ikerkuntzara, zein honek segurtasunarekin duen harremana, ikertzerara eraman ditu korrante hau ordezkatzeko duten adituak, eta hain zuzen ere ildo honetatik dator korrante honi egin zaion kritika nagusia ere: narratiba, lengoia eta subjektibotasunak ikertzea helburu hartu dituela, baina ez dituela, aldiz, errealitatea eraldatzea helburu dituen segurtasun politika edo praktikak eraikitzen (Pérez de Armiño, 2013b:42).

Ikuspuntu postestruktural batean kokatuta, eta segurtasunaren eraikuntza edo produkzio diskurtsiboa aztertuz, korrante honen lan nagusienetako bat izan da David Campbell-en *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, zeinaren bitartez Bestearen garrantzia azpimarratzen zuen, eta hau nola ezinbestekoa zen estatuen identitatearen eraikuntzarako, hain zuzen ere desberdintasunean oinarritutako erlazioetan eraikiak izan zitezkeelako (Campbell, 1992:55). Honela, segurtasuna “behar ontologiko bikoitz” bihurtzen zuen: estatuek seguru izateko beharra zuten, baina aldi berean Besteen mehatxuak ere behar zituzten euren identitatea definitzeko (Buzan eta Hansen, 2009:218). Dena den, postestrukturalismoaren lehen proposamen honek kritikak jaso zituen, hain zuzen ere errealismoaren printzipioekin bat egiten zuelako estatuentzat mehatxua suposatzen zuten Besteen behararen bitartez (Buzan eta Hansen, 2009:218). Testuinguru honetan, segurtasun politikak eraikitzeak mehatxua suposatzen duen Beste desberdin erradikal baten eraikuntzan datza, zeinak Niaren aldean azpikoa eta mehatxua suposatzen duen eta honekiko erlazioan eraikiko den (Buzan eta Hansen, 2009:143). Honela, agerian uzten du mehatxatutakoaren eta mehatxuaren arteko desberdintasunak eta kontrajartzeak agertzen ditu.

Nazioarteko esku-hartzeak eta hauen analisia korronte postestrukturalistaren proposamenen beste ardatz bat izan dira, esku-hartzen duten horiek euren eginkizunak legitimatzen dituztela esku-hartu duten herrialde horretako jendearen eta herritarren izenean egin dituztela argudiatuz. Esku-hartze hauek estatu horretako gobernuarengandik babesteko egiten dira, hein handi batean, baina esku-hartzen dutenak gehiengo handi batean Mendebaldeko estatuak izaki, euren segurtasun politika propioak eraikitzen dituzte bertan (Weber, 1995 *in* Buzan eta Hansen, 2009:219). Bosnia eta Herzegovina zein Kosovoko esku-hartzeak dira honen adibide, zeinak dinamika hauek guda izatetik nazioarteko esku-hartze humanitario izatera eraman zituzten. Korronte postestrukturalistaren azterketa eremu honen ordezkari nagusienetako bat da Parisko Eskola eta Didier Bigo irakaslea, zeinak hein handi batean nazioarteko erakundeen zein segurtasunaren profesionalen politikak eta praktikak nahiz hauen eraginak hartu dituen aztergai (Pérez de Armiño, 2015:324).

Bestalde, nazioarteko esku-hartzeen analisiaren testuinguru orokorretatik abiatuta garatu du postestrukturalismoak biopolitika globalaren kontzeptua. Giorgio Agamben (1998), Mark Duffield (2001) edota David Cambell (1992) bezalako adituen eskutik garatu da kontzeptu hau⁴⁴, bai eta I11az geroztik *Terrorearen aurkako Guda Globalaren* testuinguruan segurtasun ezaren inguruan abian jarritako kontrol sozialerako neurriak ere (Pérez de Armiño, 2013b:42). Biopolitika globalaren kontzeptuak, zeina nagusiki Duffield-ek garatu duen, populazio baten gobernu gestioari erreferentzia egiten dio, beti ere hau espezie biologiko baten ikuspuntutik, estatu baten mugen baitan eta eguneroko arazo eta beharrei aurre egiteko helburuarekin ulertuta. Biopolitika globalaren kontzeptua ardatz hartuta bioboterearen kontzeptua garatu da, zeinak populazio hau kontrolatu eta bere ongizatea hobetzeko helburuarekin erakunde desberdinek abian jarriko dituzten taktikak islatzen dituen. Botere subiranoaren bitartez jarriko dituzte politika hauek abian eta mantenduko dute ordena, zeinak indarra eta hertsatzea izango dituen bitarteko, zeinaren baitan erahiltzeko eskubidea babesten duen (Pérez de Armiño, 2013b:42-43).

Biopolitika globalaren, bioboterearen eta botere subiranoen kontzeptuen zein hauen arteko harremanaren bitartez, egungo nazioarteko ordena politiko neoliberalaren zein honen baitako aktore eta jardunak aztertzen ditu postestrukturalismoak: nazioarteko sistema globalaren botere materialaren zein ideien boterearen jatorria, tresnak eta irismena (Roberts, 2011:76,80 *in* Pérez de Armiño, 2013b:43), edota pertsona edo populazio seguru eta ez seguruen arteko banaketa eta honen araberako politiken garapena (Duffield, 2007:118 ss. *in* Pérez de Armiño, 2013b:43), besteak beste.

⁴⁴ Hain zuzen ere Michael Foucault-en biopolitikaren kontzeptua oinarri hartuta. Ikusi: Foucault, 2010 eta Rabinow, 1984:257-290, besteak beste.

2.6.5. Postkolonialismoa: inperialismoa, subalternitatea eta metanarratiben sorkuntza

NHak zein NSIk historian zehar ezaugarritu dituzten eurozentrismoak, eta are gehiago, Mendebaldearen protagonismoak, segurtasunaren inguruko korrante postkolonialak azalerarazi dituzte. Hauek argudiatzen dute biek ala biek Mendebaldekoak ez diren historiak bildu eta kontutan hartu behar dituztela, batetik, eta Hegoalde globala ere kontutan hartu behar dutela, bestetik, honi dagokion segurtasun erronka, arazo eta ekarpenei dagokienean batez ere. Korrante honen arabera sustraitik egindako aldaketa honek ez dizkie soilik ekarpen zuzenak egingo Hegoaldeko ikasketei, baita Iparraldeko ere. 1990eko hamarkadan, segurtasunaren ikasketak eta estatuen pertzepzioak mendebaldeak ezaugarritutako erreferenteetatik aldendu behar zuela defendatuz egin zituen lehen garapenak Postkolonialismoak (Buzan eta Hansen, 2009:200) NSIn baitan.

Paradigma neoliberalaren arrakastaren testuinguruan, ordea, berdintasuna, pobrezia edota botere ezaren inguruko galderak plazaratu ditu postkolonialismoak, batez ere Guda Hotzaren ostean eta ekonomia neoliberalaren indarrak Hegoaldearen “periferiazioaren” areagotzearekin batera (Chowdry eta Nair, 2002a:1-2). Oinarri hauetatik abiatuta, eta Edward Said (Said, 1978, 1994) edota Franz Fanon (Fanon, 1965, 1967) adituak erreferente nagusizat hartuta, aditu postkolonialistek argitaratu dute NHak, eta hauek ezaugarritzen dituen Iparraldearen Hegoaldearekiko dominazioa, Mendebaldeko ideiek eraiki eta garatutakoak direla, oinarrian hartuz Mendebaldeko herriak Hegoaldeko zein Ekialdeko herrien gainetik daudela eta, beraz, hauekiko eskumenak dituztela, XIX. eta XX. mendeko kolonizazio prozesuak oinarrian hartuta. Dena den, korrante postkolonialisten ekarpen nagusia izan da hain zuzen ere Mendebaldeak “bestearen” (Hegoaldeko herrialdeetako biztanleei erreferentzia eginez) inguruan egindako erakuntza, hauek zibilizatu gabekoak eta/edo biolentoak bailiran. Iraganeko kolonizazio prozesuak justifikatu eta ahalbidetzeko eraikitako tresna kultural eta imaginarioak indarrean diraute gaur egun Hegoaldeko herrialdeen eta hauen biztanleen inguruan, eta Iparraldearen eta Hegoaldearen zein Mendebaldearen eta Ekialdearen arteko banaketak justifikatzen dituzte oraindik ere. Postkolonialismoak agertzen du kolonizazio prozesua ez dela eten, oraindik indarrean dagoela eta ezaugarri hauek kontutan hartuta NHak euren ikuspuntu historiko, politiko, ekonomiko eta sozial desberdinekiko harreman zuzenean aztertu behar direla (Chowdry eta Nair, 2002b).

Postkolonialistek Hegoaldeko herrialdeen eta populazioaren segurtasun arazo eta mehatxuen inguruko analisia eta kritika egiten dituzte, hein handi batean defendatuz NSIak Mendebaldean eta Mendebaldetik garatu direla eta aldiz, Hegoaldeko herrialdeen segurtasun politikak bertan eta bertatik eraiki beharrekoak direla, edota gutxienez, segurtasunaren kontzeptualizazioak Hegoaldearen ezaugarriak kontutan hartu behar dituela. Testuinguru honetan kokatzen da, hain

zuzen ere, inperialismoaren kontzeptua, zeina Mendebaldearen eta Ekialdearen arteko banaketa epistemologiko eta ontologikoan oinarritzen den, eta lehenak bigarrenarekiko abian jarritako botere eta dominazio harremana sustatzen duen (Said, 1978:1-7). Inperialismoaren bitartez, identitate nazional postkolonialak identitate europarrarekiko “beste” bezala identifikatzen dira, eta honen arabera forma ematen zaie (Chowdry eta Nair, 2002a:2). Geeta Chowdry eta Sheila Nair adituei jarraituz, inperialismoaren kontzeptuaren eta honek maila globalean duen boterearen bidez ulertu behar da poskolonialismoa, eta aldi berean honek arrazarekin, klasearekin eta generoarekin dituen harremanak ardatz hartuta (Chowdry eta Nair, 2002b). Dena den, NHetako korrante nagusiek praktika kulturalak inperialismoarekin duten harreman zuzena ukatzen dute, eta defendatzen dute NHak Mendebaldearen eta Ekialdearen garapen historiko desberdinduan oinarritzen direla (Chowdry eta Nair, 2002a:20).

Mendebaldeak, bere aldetik, Hegoaldearekiko izan duen pertzepzioa huts egindako estatuen zein azpigaratutako herrialdeena izan da. Honela, huts egindako estatu horiek gabezia sakonak zituzten Mendebaldeko herrialde garatuen aldean, eta huts egite hauek zein azpigarapen hau “errekuperatzeko” beharra azpimarratzen dute. Korrante postkolonialak agertzen du ez direla hauek huts egindako estatuak, dominazio harremanetan oinarrituta Mendebaldeko kolonialismoaren ondorioak pairatzen dituzten estatuak baizik (Niva, 1999:150; Barkawi eta Laffey, 2006 *in* Buzan eta Hansen, 2009:201).

Testuinguru honetan, korrante poskolonialak ideia kritiko andana garatu du gatazka armatu zein guda osteko berreraikuntza prozesu eta garapen politiken inguruan, defendatuz Mendebaldetik Hegoaldera zuzendutakoak izan direla euren nagusitasunean, eta honen aurrean segurtasunerako eskubide berberak defendatzen dituzte. Hauen artean aurkitzen dira, besteak beste, subalternitatearen eta metanarratiben ideiak, zeinak inperialismoaren kontzeptuarekin batera segurtasunaren ikasketa poskolonialen ardatz nagusitzat hartzen ditugun. Hain zuzen ere korrante honen baitan subalternitatearen inguruko ikasketa taldea garatu da azken hamarkadetan, zeinak ardatz hartu duen diskurtso dominanteen, hau da, diskurtso kolonialen, ardurak aztertzea, honen historia eta kontaketa desberdinak eskaintzeko eta “jakinduria kolonialaren arkeologian” barneratutako historiak azaleratzeko (Prakash, 1992:10; Young, 2003:6). Hemen, zapaldu eta marginatutako pertsona horien ahotsa azaleratzea helburu den heinean, Gayatri Chakravorty Spivak-ek egiten duen galdera nagusia da hain zuzen ere hauek hitz egiterik ba ote daukaten (Spivak, 1988)⁴⁵.

⁴⁵ Subalternitatearen eta honen jatorriaren zein oinarrizko ezaugarrien inguruko informazio gehiagorako ikusi: Young, 2003:9-25 edota Pandey, 2011, adibidez.

Teoria postkolonialari soilik dekonstruitzeko jardunean murgildu dela egotzi zaion arren (Chowdry eta Nair, 2002:25), Mendebaldeko historia materialaren nolakotasuna eta honekiko erresistentziak identifikatzea izan da bere jardun nagusietako bat, subalternitateari ertsiki lotuta. Hain zuzen ere Mendebaldearen metanarratiba nagusiaren aurrean kontranarratibak plazaratzea izan da teoria poskolonialaren eginkizun nagusietako bat, hau da, kolonialismoaren aurrean burututako borroka, erresistentzia eta agentzia desberdinak azalera ekartzea (Chowdry eta Nair, 2002: 25). Finean, kolonialismoak baztertu, zapaldu eta erabili dituen pertsona horien egoera(k) azaleratzeko saiakera da kontranarratiben sorkuntzak egiten duena, agerian utziz, aldi berean, nazioarteko harremanen baitako botere harremanak. Dena den, kontranarratiben sorkuntzak eta erabilerak diskurtso dominanteen aurrean erresistentzarako aukeran datza, kontranarratiba propioak eraikiz eta NHen berridazketa kritikoa eta estrategikoaz (Chowdry eta Nair, 2002:26-28).

2.6.6. Teoria Berdea: pertsonen, gizartearen eta ingurugiroaren interdependentzia

Azken hamarkadek segurtasuna eta ingurugiroaren zein honen egoeraren eta degradazioaren arteko loturaren azterketan aurrerakada handia suposatu dute, harik eta azterketa hau SIKen baitan indar handiz gora egiten ari den korrontea bihurtu arte. Finean, ingurugiro segurtasuna ardatz hartzen duen korronte hau garrantzia handia hartzen ari da aldaketa klimatikoak eta biosferaren degradazioak segurtasunarekin duten erlazioen baitan. Segurtasuna eta ingurumenaren arteko lotura aspaldidanikoa izanagatik, hau ez da 1990eko eta 2000ko hamarkadetara arte NSIetan baitan eta batez ere SIKen baitan ikusgarri egin (Costa, 2013:210-213).

Pérez de Armiño-k agertzen duenez, SIKen baitan ingurugiroaren kontzeptuak bi esanahi hartu ditu: lehena segurtasun arazoekin edo sekurizazio prozesuekin duen harremanaren ingurukoak (ekosistemen mantenuaren edota Artikoren kudeaketari erreferentzia egiten dioten ikuspuntuen eskutik), eta bigarrena ingurugiroaren eta giza bizitzaren segurtasunaren artean dagoen harremana ageriratzen duena (ingurugiro aldaketak gatazka armatuen eragile bezala aztertzen dituzten ikuspuntuen baitan) (Pérez de Armiño, 2013a:42). Testuinguru honetan, baliabide naturalen eskasia gatazken eragile eta segurtasun mehatxu bezala aztertu dira, batez ere baliabideen gaineko kontrola eskuratzeko gatazkei dagokionean (Klare, 2002).

Thomas F. Homer-Dixon da ikuspuntu honen aintzindarietako bat *Environment, Scarcity and Violence* lanari esker (Homer-Dixon, 1999), agertuz ingurugiroak zein baliabideen urritasunak indarkeria sortzerako garaian duen eragina⁴⁶. Krause-k ongi agertzen duen moduan, ingurumen segurtasunarekin lotutako azterketak ondoko testuinguruan egin dira: ingurugiro aldaketa

⁴⁶ Homer-Dixon aitzindaria da segurtasun arazoak baliabide naturalen eskasiarekin zein ingurumenarekin zuzenean erlazionatzen, baina segurtasun estatozentrikoa irudikatzen jarraitzen du, ordea.

azkarrek eta ingurugiroaren degradazioak indarkerian eta honen areagotzean izan dezaketen eraginaren inguruan, zein estatuen edo komunitateen arteko gatazken sorreran eta areagotzean izan dezaketen eraginaren inguruan (Krause, 1996:13)⁴⁷.

Hein handi batean 2000eko hamarkadatik aurrera eta Teoria Berdearen ikuspuntuaren baitan segurtasunaren erreferentetzat biosfera hartzen hasi zen, pertsonak, gizarteak eta ingurugiroa zein hauen arteko interdependentzia, hain zuzen ere (Pérez de Armiño, 2013b:48). Zentzu honetan segurtasunak ingurugiroa alderatu du urtetan zehar, eta honen jasangarritasuna, aldiz, oinarritzkoa eta guztiz beharrezkoa da korrante honentzat. Horretarako giltza sistema ekonomiko kapitalistaren sustraietiko eraldaketa da, hau baita ingurugiroaren degradazioaren eta honen ondorioen arduradun nagusi. Jon Barnett-ek GSren ikuspuntu zentrala, pertsonak segurtasunaren objektu erreferente bezala bakarrik ez, baizik eta SIKen antropozentrismoa⁴⁸, hau da, pertsonak ingurugiroaren gainetik kokatzeko joera, alderatzen ditu (Barnett, 2001). Korrante honek, finean, biosferak segurtasunarekin duen harreman zuzena ageriratzen du, bai eta harreman honek gatazken areagotzean zein lehertzean eta hauen kudeaketan duen eragina aztertu eta plazaratu ere.

2.6.7. Segurtasunaren ikuspuntu feminista: generoaren eraikuntza soziala⁴⁹

Feminismoak 1980eko hamarkadan zehar egin zituen lehen agerraldiak NHen mapan, hein handi batean postmodernismoaren eta teoria politiko feministaren eskutik. NSIei dagokionean, proposamen gehien eta sakonenak egin dituen ikuspuntua izan da hau, bai eta korrante “konplexuen” eta “bere buruarekin kritikoen” bezala definitu dena ere (Krause, 1996:14), segurtasuna birformulatzeko saiakerak bere gain hartuz (Buzan eta Hansen, 2009; Pérez de Armiño, 2013b:47). Orokorrean feminismoak oinarritzko bi ardatz hartu ditu SIKen baitan: batetik, generoaren eraikuntza soziala eta honek emakumeengan dituen eragin eta ondorioak kontutan hartuta, defendatzen du emakumeek segurtasun politikekin zerikusi zuzena dutela bitarteko militar eta ez militarren bitartez; bestetik, argitaratzen du segurtasun politikek ondorio zuzenak dituztela emakumeengan eta hauen egoerarengan. Beraz, eta azken batean, bakearen eta segurtasunaren birdefinizio bat egin du, genero ikuspuntutik eta ikuspuntu feministatik.

⁴⁷ Dena den, eta Krause-ren arabera, azterketa hauek ez dute zuzenean segurtasunaren objektu erreferenteen eraikuntza zalantzan jartzen (Krause, 1996:13).

⁴⁸ Antropozentrismoaren, honen inguruko definizio eta azterketa sakon baten inguruko informazio gehiagorako eta honek NSIn baitan zein SIKen baitan duen papera eta garrantziaren inguruko informazio gehiagorako ikusi: Hardt, 2014.

⁴⁹ Bakea eta segurtasunaren ikuspuntu feminista ikerketa honen ardatz nagusienetako bat denez, atal honetan ikuspuntu feministaren aurkezpen oso orokor bat egingo dut, hurrengo kapituluetan, 5. kapituluaren zehazki, sakonduko baita ikuspuntu feministaren zein honen baitako azpi-ikuspuntu, dinamika zein ekarpen desberdinen inguruan.

Segurtasunaren Ikasketa Feministak (SIF, *Feminist Security Studies*), edota Segurtasunaren Teoria Feminista (*Feminist Security Theory*) bezala identifikatzen den eremu honek hainbat ekarpen egin dizkio nazioarteko bakea eta segurtasunaren eremuari. Nagusienak izan dira nazioarteko harremanen jatorri eta funtzionamendu maskulinoa eta honen baitako emakumeen bazterketa zein biktimizazioa agerian jartzea. Finean, NH eta hauen baitan NSI generoak ezaugarritutako eremuak dira, eta balore zein arau maskulinoetan oinarritzen dira (Steans, 1998). Diziplinaren baitan eta batez ere segurtasunari eta bakeari dagokionean emakumeen zein euren egoeraren bazterketa eta ezikustea salatu ditu, baina baita segurtasun gaiekiko emakumeek duten garrantzia agerian jarri ere, “pertsonala politikoa da” Kate Millet feminista estatubatuarrek 1969an (Millet, 1969) egindako proposamenari jarraiki “pertsonala nazioartekoa da” ikuspuntua defendatuz (Enloe, 1989). Ikuspuntu honek indar militarrek edo militarismoak dituen genero zantzuak eta ondorioz honek emakumeengan dituen eragin zuzenak ere argitaratu ditu (Elshtain, 1981; Cohn, 1987; Ruddick, 1989; etab.).

Buzan eta Hansen-ek ikuspuntu feministak NSIn eremuan egindako ekarpenak bi garai desberdinetan banatzen dituzte (Buzan eta Hansen, 2009:139-141). Lehen belaunaldiak, 1980eko hamarkadan, generoak eta genero harremanek segurtasunaren teorian eta praktikan zuen eragina azaleratzeko ardura hartu zuten, hau prozesu soziazat identifikatuz eta indar militarraekin erlazionatuz. Honela, Sara Ruddick edota Carol Cohn bezalako adituek argitara atera zuten indar militarrek balore maskulinoen baitan eraikita zeudela eta ondorioz euren jokabidea ere maskulinoa zela (Elshtain, 1987; Ruddick, 1989; Cohn, 1987). Jean Bethke Elshtain-ek agertu zuen mutilak ez direla soldadu jaiotzen, egin egiten direla, baizik (Elshtain, 1981; Elshtain, 1987). Urte gutxiren buruan baina hamarkada berean, bigarren belaunaldiak feminismoa eta bakearen inguruko ikasketen gerturaketan jardun zuen, emakumeek bake mugimenduekin zituzten loturak azaleratuz edo emakumeek zuten natura bakezaleagoaren inguruan eztabaidatuz (Ruddick, 1989; Sylvester, 1987). Dena den, Cynthia Enloe eta Ann Tickner adituek egin zuten ikasketa feministen eta NSIen lehen lotura teoriko eta kontzeptuala (Tickner, 1992), pertsonen segurtasunaren aldeko apustua eginez, emakumeen esperientziak testuinguru honetara eramanez, emakumeek segurtasun politiketan zein praktikan zuten eragina eta partehartzea, zein segurtasun politika tradizionalak emakumeentzat zituzten ondorioak plazaratuz (Enloe, 1988; 1989; 2000; 2007;)⁵⁰. 2.000. urteaz geroztik, feminismoak beste lan ildo bati heldu dio NSIaren eremuaren baitan: nazioarte mailan genero ikuspuntua erdigunean kokatzen duten nazioarteko tresna legalen adopzioa, zeina nagusiki mugimendu

⁵⁰ Teoria feministak Nazioarteko Harremanen mapan egindako ibilbidea eta garapenaren inguruko informazio gehiagorako ikusi, beste hainbaten artean: Sylvester, 1994; Tickner, 1992; Tickner, 2001; Tickner, 2006; Zalewski, 2000.

feministaren esfortzu politikoen fruitu izan diren⁵¹. Orduetik, segurtasunaren inguruko korrante feministak korrante tradizionalak arretarik jatzten ez zizkien segurtasun mehatxu zein segurtasun politiken ondorioei erreparatu zien: guda garaiko indarkeria sexuala edota emakumeen trafikoa (Aradau, 2008), besteak beste. Dena den, segurtasun politikak egunerokotasunarekin eta emakumeen eguneroko bizitzarekin zein euren bizitza pribatuekin lotu dituzte (Sjoberg, 2006; Carver, 2003), dinamika hauek zein hauen ondorioak emakumeen eremu pribatuetara mugatu direla agertuz, eta ondorioz, pribatizatu egin direla argudiatuz.

Ekarpen hauek guztiek korrante feminista segurtasunaren ikuspuntu tradizionaletikiko aurkakotasunean kokatzen dute. Aurkakotasun honen zergatiak eta feminismoak ikuspuntu tradizionaleri eta batez ere errealismoari zein korrante kritikoei egiten dizkien kritikak bakea eta segurtasunaren definizioarekin, segurtasunaren subjektuarekin (edo subjektuekin), segurtasun mehatxuekin zein segurtasunaren bitartekoekin zuzenean lotuta daude. Irantzu Mendia Azkue eta Dominique Saillard adituek ondorengo taulan biltzen dituzte feminismoak segurtasunaren paradigma tradizionaleri egindako kritikak (Mendia eta Saillard, 2013: 234), zeinak guztiz kontutan hartu beharrekoak diren nazioarteko segurtasunaren inguruko ikuspuntu feminista batean kokatu ahal izateko⁵²:

⁵¹ Hauen artean kokatzen dira, besteak beste, NBEaren Segurtasun Kontseiluaren 1325, 1820, 1888 edota 1960 ebazpenak, zeintzuek aldarrikatzen dituzten gatazka garaian zein ondorengo berreraikuntza prozesuetan emakumeek duten garrantzia eta papera, batetik, euren parte hartzea ahalbidetzen duten negoziazio mahaietan, bestetik, eta agertzen duten emakumeen aurkako indarkeriaren erabilera gatazketan zehar eta indarkeria honen aurkako neurriak hartzeko beharra azpimarratzen duten, azkenik (NBE, 2000, NBE 2008, NBE 2009, NBE 2010).

⁵² Aldi berean erabilgarriak dira segurtasunaren ikuspuntu kritikoei egin dakizkieten kritika feministak berreskuratzekeo ere.

2.3. taula: Feminismoak segurtasunaren paradigma errealistari egindako kritika

	Ikuspuntu errealista	Kritika feminista
Nork definitzen eta interpretatzen du?	Ikuspuntu nagusiki maskulinoa (generoaren eraikuntza soziala)	- Ez ditu emakumeen esperientzia eta jakinduria kontutan hartzen - Ikuspuntu femeninoa ezikusi edota gutxiagotzen du
Nola definitzen dira segurtasuna eta bakea?	Segurtasuna erasoen aurreko babes bezala (kanpokoak-barrukoak) Bakea gerren gabezia bezala. Bake negatiboaren ulermen estatikoa	- Oinarrizko giza beharren asetzea ez du kontutan hartzen, hala nola mehatxu indartsuago eta sistematikoak - Indarkeria mota gehiago daude emakume eta gizonengan ondorio desberdinak dituztenak. "Bake positiboaren" ulermen dinamikoa
Noren segurtasuna?	Estatuarena (mugen eta batasun "nazionalaren" babesa, instituzio eta erakundeetan indarra)	- Babes gutxien duten pertsonen segurtasuna bermatu behar da (indarkeria zuzenaren, estrukturalaren zein sinbolikoaren aurrean)
Nola mantentzen da segurtasuna?	Estrategia militarista (disuasioa-terrorismoaren aurkako Gerra). "Norbere defentsarako" edonolako bitartekoren erabilpena	- Militarismoa segurtasunaren mehatxu handiena da: *Balio patriarkalen adierazle nagusia *Gerren eta sexismoaren arteko lotura *Gastu militarrik baliabideak giza garapenetik desbideratzen ditu *Emakumeen aurkako indarkeriaren logika berrindartzen du
Zein logika mantentzen du sistemak?	Metaketa ekonomikoaren logika (kapitalismoa)	- Bizitza eta sare sozialak eusten dituzten oinarrizko jarduna ekonomia informalera, irabazirik gabekora eta eremu pribatura baztertzen du

Iturria: Mendia eta Saillard (2013:234).

Oinarri nagusi eta orokor hauek abiapuntu hartuta, SIKek hainbat ikuspuntu hartzen dituzte euren gain: feminismo liberala, erradikala, sozialista/marxista, postmoderno, postkoloniala, edota ekofeminismoa, adibidez. Hain zuzen ere feminismoari egin zaion kritika nagusia izan da azpikorrante desberdin asko biltzen dituela bere baitan, korrante feministaren ekarpenak ez direla behar adina teorikoak edo zuzenean segurtasunaren kontzeptuarekin elkartzen direnak eta ondorioz beste korrante gehiagorengandik edaten dutela, eta nazioarteko gertakizunak izan

direla korrante feministaren ibilbidea gidatu dutenak (Buzan eta Hansen, 2009:211). Doktoretza tesi honetan argudiatzen dudanez, ordea, feminismoak, hain zuzen ere ikuspuntu desberdin anitz biltzeko gaitasuna erakutsi du, beti ere helburu kritiko nagusi amankomun baten pean, bai NHen baitan zein beste diziplinetan ere: gizon eta emakumeen arteko desberdintasunak eta emakumeak gizonekiko egoera subordinatu batean egotea ahalbidetzen duen sistema heteropatriarkalaren deusezpena.

2.7. GIZA SEGURTASUNAREN ETA SEGURTASUNAREN IKASKETA KRITIKOEN ARTEKO ELKARGUNEAK: GIZA SEGURTASUNAREN IKASKETA KRITIKOAK

GS eta SIKen korranteak elkarren artean aski isolatuta mantendu dira (Pérez de Armiño, 2013b:49) hamarkadetan zehar, baina elkarren arteko elkarguneak zein partekatutako eremuak geroz eta ugariagoak dira egun. GSren kontzeptuarekiko literatura kritikoaren zati handi bat hain zuzen ere SIKen baitan kokatu den heinean, lan ildo honetako aditu askok onartzen du GSren ezaugarriek gaitasun erabilgarri asko dituztela oraindik, eta hauek garatzeko prest agertu da. Hain zuzen ere GSren ikuspuntu zabala da gehien baloratzen dena testuinguru honetan, “giza garapenera eta giza segurtasunera iristea ekiditen duten egitura eta politikak zalantzan jartzen lagundu dezakeelako” (Pérez de Armiño, 2013b:49). Aldi berean, SIKen proiektua kritikaren zereginetik haratago mugitzen ari da, agenden eraikuntzarantz eta testuinguru desberdinei dagokien segurtasun dinamika eta praktiken analisirantz (Browning eta McDonald, 2011:251). Egun ezin da ukatu SIKek egindako garapen teorikoek segurtasunaren ikuspuntu kritiko hau NHen eta NSIn eremu garrantzitsuenetako batean bihurtu dutenik. Dena den, bai GSren ikuspuntuak zein SIKen baitako korranteek etorkizunean egin beharreko ibilbidearen aurrean ikuspuntu desberdinak aurki daitezke NSIn baitako pentsalarien artean.

Zenbaitzarentzat, SIKak asko hazi eta dibertsifikatu dira azken hamarkadan, bai teorikoki eta baita ikuspuntu kritiko hauen arrakastari dagokionean ere. Hain zuzen ere horrexegatik “kritiko” gehigarria ezabatzeko proposamena egiten dute, segurtasunaren ikuspuntu tradizionalen aldean gorputz teoriko oso bat bere baitan biltzen duela defendatuz (Chandler eta Hynek, 2013:46-47). Dena den, SIKen jardunarekiko kritiko agertzen den aditu talde bat ere bada. Hauen iritzitan SIKak motz geratu dira segurtasunaren politiken edota etikaren inguruko ideiak eskaintzerako garaian eta ondorioz SIKen beharra bera zalantzan jartzen dute, defendatuz segurtasun dinamika eta praktiken ulermen zehatzagoa eta kontestualagoa behar dela, hauek testuinguru sozial, historiko eta politiko zehatzei atxikitakoak direnez (Browning eta McDonald, 2011:235-237). Browning eta McDonald-ek defendatzen dutenez SIKen etorkizuna honen baitako korrante desberdinen arteko muga eta tentsioen identifikazioak eta onarpenak definituko du, eta

horretarako mugari nagusi bat identifikatzen dute: testuinguru desberdinekiko zehatzak diren politiken garapena, zeinak testuinguru desberdinetan segurtasunaren diskurtso desberdinak eta hauen ondorioak galdezkatuko dituen (Browning eta McDonald, 2011:248). Honela, balizko mugimendu posible bat da, adibidez, eskola desberdinen arteko agenda amankomun baten aldeko apustua (CASE, 2006).

Bai GSren ikuspuntuak zein SIKen baitako ikuspuntuek azken hamarkadetan egin duten ibilbidea ikusita eta partekatzen dituzten ezaugarri amankomunak kontutan hartuta, beste aditu talde zabal batek bien arteko elkargunearen aldeko apustua egiten du. GSren kontzeptuaren eta SIKen arteko ibilbide independenteak baina aldi berean partekatzen dituzten ezaugarriek, ikuspuntu berri baten proposamena ekarri dute: bien arteko elkartzea, hain zuzen ere. Honela, Giza Segurtasunaren Ikasketa Kritikoaren (GSIK) eremua sortuko litzateke. Dena den, segurtasunaren inguruko pentsalari eta aditu guztiak ez datoz bat elkargunerako proposamen honekin. Askok Giza Segurtasunaren Ikasketa Kritikoak izenburutzat hartuko lukeen (hainbatentzat jadanik hartzen duen) eremua sortzearen aldeko dira (Newman, 2010), argudituz GSren kontzeptuak etorkizun oparoa nahi badu SIKengandik eta hauek egindako ekarpenengandik aberastu behar duela (Pérez de Armiño, 2013b). Beste askorentzat, GSren ikuspuntua jadanik ahulduta dagoenez, hau SIKen baitan hartu beharko litzateke kontutan. Honela, diskurtso politikoarengan duten eragin eskasa eta inplementazio politikoa SIKen huts egite nagusienetakoak izanik eta hain zuzen ere bi ezaugarriok GSren ezaugarri nagusienetakoak direla kontutan hartuta (Larenas, 2013), segurtasunaren paradigma tradizionalari aurre egiten dion ikuspuntu kritiko bat gehiago bezala hartuz gero biak ala biak indartu egingo lirateke.

Karlos Pérez de Armiño irakaslearen hitzei jarraituz, GSren kontzeptua “oso plural eta eklektikoa” da eta potentzialitate eta indar asko gordetzen ditu oraindik, zeinak aztertu egin behar diren bere berrindartzerako. Hain zuzen ere GSren bultzada honen eta SIKen arteko fusiotik etorriko da: GSK SIKek formulatutako analisi eta kontzeptuak gehitu behar ditu bere analisisian. Bi ikuspuntuen artean elkarrizketa eskasa eman dela argudiatuta, “bi espazioen arteko elkarrizketa handiago” baten aldeko apustua egiten du, zeinaren baitan biak elkarren indarrak balioztatuz osatuko diren: “sakontasun handiagoa eta eduki kritikoa ikasketa kritikoaren kasuan, eta agenda politikoetan eragiteko gaitasun handiagoa, giza segurtasunaren kasuan” (Pérez de Armiño, 2013a:5; Pérez de Armiño, 2013b:26, 38). Modu honetan, giza segurtasunak azalpen zurrunago eta kritikoagoak aurkitzeko aukera izango luke, adibidez, segurtasunaren zein segurtasun ezaren natura, segurtasuna bermatzeko bitartekoak, segurtasunarekin lotutako erakundeak, hauek defendatzen dituzten balio eta interesak, hauen azpian dirauten ikuspegi

politikoak edota segurtasuna eta mehatxuak sozialki eraiki eta errepresentatzen diren moduen inguruan besteak beste (Pérez de Armiño, 2013b:50-51)⁵³.

2.8. ONDORIOAK

Eremu teorikoaren lehendabiziko kapitulu honek NSIk XX. mendearen bigarren erdian eta batez ere Guda Hotzaren ondorenean zein XXI. mende hasieran egin duten garapenaren eta eraldaketa teorikoen azterketa izan du ardatz, doktoretzat tesi honen aztergai nagusia mapa orokor honetan kokatzeko helburuarekin. Azterketa hau eginda, lau ondorioztapen nagusi egin ditut, hurrengo kapituluaren garapenarekin lotura zuzenean:

Lehenik, ukuezina dela gaur egun oraindik orain segurtasunaren inguruko ikuspuntu tradizionalak duten garrantzia eta protagonismoa mundu mailako bakea eta segurtasunaren azterketan, eta are gehiago eta batez ere II1ren ostean. Oinarri liberal eta erralistek indarrean jarraitzen dute, batez ere nazioarteko erakunde zein estatu indartsuenen eskutik.

Bigarrenik, ukuezina dela segurtasunaren gaineko ikuspuntu tradizional honekiko aurkakotasunean kokatzen diren korronteen garrantzia ere, GSren eta SIKen sorreratik eta bien garapenarekin, zein hauek suposatu duten segurtasunaren agendaren zabalkunde eta sakontzearekin, batez ere. GSren garapenean ordena liberalaren eskuetan erori izanak honen arrakasta izoztu zuen, baina 1990ko hamarkadaz geroztik kontzeptuaren berreskuraketa eta berrindartzearen aldeko ahotsak garatu dira, bere jatorrizko definiziora itzuliz eta SIKen ekarpenei esker hein handi batean, garai batean izan zuen ohiartzuna ez badu ere.

SIKak, euren aldetik, geroz eta paper garrantzitsuagoa hartzen ari dira ikuspuntu tradizionalen aurrean eskaintzen dituzten analisi eta praktika politikoen ildotik. Bakearen inguruko Ikasketak oraindik orain segurtasun militar estatozentrikoaren aurreko alternatiba berritzaileenetakoa dela uste dut, bake positiboaren eta indarkeria ezaren aldarrikapenak egiten dituen ikuspuntu bakarra izaten jarraitzen duelako ikuspuntu feministarekin batera (zeinak, lehendabizikoengandik bereganatzen dituen kontzeptuok). Teoria Kritikoak zein Galesko Eskolak ekarpen garrantzitsua egin du emantzipazioaren eta honen bitartezko segurtasunaren proposamenarekin. Egun emantzipazioaren kontzeptuaren bitartez ulertzen dute korronte kritiko gehienek segurtasuna, hau ukatzen duen iturria desberdina izanagatik. Konstruktibismoak edo Kopenhageko Eskolak egindako ekarpenak ere gaur gaurkoak dira, gizarte segurtasunaren ikuspuntuaren bitartez ardatza estatu edo gizabanako mailan jarri beharrean komunitateetan jartzen duelako batetik, eta

⁵³ Proposamen hau bera egiten du Edward Newman-ek ere (Newman, 2010).

sekurizazioaren kontzeptuaren bitartez segurtasun arazo eta mehatxuen identifikaziorako, analisirako eta operazionalizaziorako tresna kritikoen garapena egin dutelako, bestetik.

Postestrukturalismoak edota Parisko Eskolak azken urteotan bakearen eta segurtasunaren ikuspuntu eta praktika tradizionalen aurrean ekarpenik kritikoenak plazaratu dituztelakoan gaude, esku-hartze humanitario eta guda osteko bake berreraikuntza prozesuen analisi kritiko sakona egin eta hauen baitako botere harremanak zein identitateen eraikuntza aztertuz. Postkolonialismoak duela hamarkadetako dinamika kolonialistak egun indarrean jarraitzen dutela agertzen du. Teoria Berdeak, ezberrik gabe, segurtasunak naturarekin, baliabide naturalekin eta honen kudeaketarekin duen harreman estua agerian utzi du eta bakearen eta segurtasunaren ikuspuntu antropozentrikoa kritikatu duen ikuspuntu bakarra da.

Feminismoak segurtasunaren ikuspuntu tradizionalei (zein kritikoei, sarri duten genero ikuspuntuaren zein ikuspuntu feministaren gabezia dela eta) egindako kritika sakonena gorpuzten du. 1980eko hamarkadaz geroztik ageriratu ditu NHen eta batez ere NSIen genero diskriminazioa eta maskulinitasuna zein hauen nagusitasuna. Bestelako diskriminazio eta botere formen gainetik emakumeek jasandako bazterketa eta zapalkuntza salatu eta ageriratzeaz gain, botere patriarkalak nazioarteko harremanen baitan duen nagusitasuna ageriratu du, eta zapalkuntza egoera honetan egonagatik emakumeek bakea eta segurtasunaren testuinguruan egindako ekarpen mamitsuak ere plazaratu eta ikusi arazi ditu.

Hirugarrenik, ondorioztatzen dut ikuspuntu tradizional zein kritikoen arteko elkarrizketa dela, gaur egun, ikuspuntu tradizionalen aurreko aukerarik indartsuena, hainbat adituk proposatu duten GSIKen eremuaren baitan, elkarrizketa honetan ikuspuntu feminista ardatz hartuz eta honi lehentasuna emanez

Ikerketa honetarako oinarritutakoak diren ideia eta ikuspuntuak berreskuratuz, SIKen baitan kokatuko da ikerketa honen aztergaia, hain zuzen ere bi zutabe nagusiren erdigunean: Bakearen inguruko Ikasketetan eta Feminismoetan. Bakearen inguruko Ikasketetatik elikatzen da, batetik, Galtung-ek aurkeztutako indarkeria ikusgarri zein ikustezinak, indarkeria zuzen, estruktural, eta kulturalak eta ondorioz, bake negatibo eta bake positiboaren azterketa egiten duelako, aldi berean indarkeria ezan oinarritutako gatazka eraldaketak eta erresistentzia zibil prozesuak aztergai dituen heinean. Eta batez ere feminismotik elikatzen da aipatu bi zutabeak ikuspuntu feminista batetik aztertzen dituelako, beti ere emakumeak aktore eta agentziadun eragile kolektibo bezala identifikatuta eta testuinguru hauetan genero harreman desberdinduek dituzten ondorioak identifikatuz.

**3. kapitulua. Gudak eta guda osteko bake eraikuntza
prozesuak Guda Hotzaren ondoren eta XXI. mende
hasieran**

3.1. SARRERA

Hirugarren kapituluak gatazka armatuak eta ondorengo bake eraikuntza prozesuak aztertzea du helburu, aurreko kapituluak landutako eztabaida teorikoak praktika politikoan nola gauzatzen diren ikusi ahal izateko. Izan ere, Nazioarteko Harremanen (NH) mapa ezaugarritzen duen egoera nagusia gatazka egoera da. Lankidetzaren egoerak gatazka egoerak baino ugariagoak izanagatik, azken hauek dira arreta gehien erakartzen dutenak, batez ere euren muturrera, gudara, iristen direnean (Barbé, 2008:246). Gudek, baina, gatazka armatu egoeretatik haratago, bestelako testuinguruak ere sorrarazten dituzte: guda osteko bakearen berreikuntza prozesuak edota nazioarteko garapen harremanak dira ohikoenak.

Gatazka armatu edo guda baten ostean, lurraldea berreikuntza prozesuan murgiltzea da arruntena, zeinetan herrialdea nahiz gizartea bera berreikitzeko oinarriak ezarri behar diren. Aurretiko borroka herrialdearen independentziaren aldekoa izan bada, herrialde burujabe jaio berri baten testuinguruan egin beharreko prozesua izango da hau, Jugoslavia ohiko herrialdeetan gertatu moduan, horrek dakartzan erronka eta egoera berri guztiekin, non estatu eraikuntza prozesu betean ere murgilduko ginatekeen (sarri asko atzerriko indarren esku-hartzeak bultzatuta). Gatazkaren arrazoiak beste edonolakoak izan badira ere, berreikuntza prozesua nahitaez burutu beharrekoa izango da, maila handiago edo txikiagoan izan.

Guda Hotzaren ondorenean eta batez ere 2011eko irailaren 11z (I11) geroztik nazioarteak, nazioarteko erakundeekin bitartez, eragin nabarmena du prozesu hauetan, eta ikuspuntu tradizional eta batez ere liberalak gailendu dira. Aurreko kapituluak maila teorikoan erakutsi duenez, maila praktikokoan ere aurkakotasunak sortu dira ikuspuntuon aurrean. Kapitulu honetan, gatazkak eta guda osteko bake eraikuntza prozesuak aztertzeaz gain, hauengan ikuspuntu liberalak zein kritikoez egindako proposamenak aztertuko ditut, batzuen zein batesten ezaugarriak, inplikazioak eta ondorioak agertuz eta bien arteko fusioaren defentsa eginez. Horretarako lehenik Nazioarteko Segurtasun Ikasketak (NSI) gatazka armatuen zein guda osteko berreikuntza prozesuen praktikotasunean duten eragin zuzena agertuko dut, bigarren eta hirugarren kapituluaren arteko lotura egitearren. Ondoren, gatazka armatu garaikideen analisia egingo dut, hauek Gudaoste Hotzean kokatuz, denbora epe honetan agertutako guda berrien kontzeptuaren ildotik. Jarraian guda osteko bakearen berreikuntza prozesuak aztertuko ditut, hauek ikuspuntu hegemoniko (neo)liberalaren indarraren ondorioz izan dituzten aldaketak eta egun dituzten oinarriak, ezaugarri zein erronkak ikertuz, zein ikuspuntu hegemoniko honen aurrean sortutako proposamen kritikoez aztertuz.

3.2. GATAZKAK, BAKEA ETA GARAPENAREN ARTEKO LOTURA

Aurreko ataletan agertu dugun moduan, egun guztiz ezinbestekoa da segurtasuna eta garapen prozesuak Guda Hotzaren ondorengo guda zibilien eta bake eraikuntzaren diskurtsoen baitan ulertzea eta aztertzea, nazioarteko bakea eta segurtasunaren aterpearen baitan elkarrekin konektatutako prozesuak direla ulertuz. Hemen, kontutan hartu beharreko faktorea da nola guda hauen inguruko diskurtsoak segurtasuna problematizatu duen eta, ondorioz, mundu mailako garapenerako politiken garrantzia areagotu duen (Monsalve, 2012:341).

Gatazka armatuek NHen mapa teorikoa zein nazioarteko agenda politikoaren garapena baldintzatu duten heinean, hauen baitako hainbat azpi eremuren (NSI, kasu) ardura zentrala izan dira. Izan ere gatazka armatuen ikasketek agertu dute harreman zuzena dutela gatazka armatuek ez soilik guda osteko berreraikuntza prozesuekin, baita lankidetzeta eta garapen harremanekin ere.

Guda Hotzaren osteko guda zibilien testuinguruaren baitan, bakea, segurtasuna eta garapenaren arteko lotura ezinbesteko egin da azken hamarkadetakoa proiektu liberalaren baitan. Dena den, eta segurtasuna eta garapenaren arteko lotura Giza Segurtasunaren (GS) ikuspuntuarekin zabaltzen hasi bazen ere¹, hauen arteko harremana aurretikoagoa da (Hettne, 2010). Dena den, eta testuinguru honetan, segurtasuna eta garapenaren arteko bat egitea kritikoki aztertzea oraindik ere nazioarte mailan egiteke dagoen zeregina da (Duffield, 2001; Larenas, 2013).

Lan honetako bigarren kapituluak agertu duenez, gaur egun segurtasuna zein segurtasun eza, edo segurtasun mehatxuak, ez dira soilik guda zein gatazka armatuen inguruan eraikitzen. Mehatxu berri hauen artean, azken bi hamarkadetak azpigarapena jo dute hauen artean garrantzitsuentzat, eta beraz, gatazka zein azpi garapen egoerak baretzea eta hauei amaiera ematea mundu mailako segurtasun politiken helburu nagusitako bat bihurtu da. Testuinguru honetan, gizarteak bere osotasunean eraldatzeko joera nagusitu da (Duffield, 2001), zeinak inplikazio zehatzak dakartzan berekin: Mendebaldeak abian jarritako eraldaketen inguruan hitz egiten ari gara, zeinak Iparralde eta Hegoaldearen arteko erlazioengan eragin nabarmena duen. Eraldaketa sozial honen inplikazioak modu argian agertzen ditu Mark Duffield adituak: “erlaldaketa sozialaren agenda erradikala Iparraldeko konplexu eta sare estrategikoetan kokatzen da”, zeinak “governuak, GKEak, finkapen militarrik eta konpainia pribatuak modu berrietan elkartzen dituen”. Konplexu hauek, agertzen du, “gobernantza liberal global baten sistema emergentearen zati dira” (Duffield, 2001:2).

¹ GSak garapenaren ikuspuntu nagusia oinarri soilik ekonomikoetatik aldendu eta beste hainbat faktorekin harremanean jarri zuelako, hein handi batean.

Prozesu honen baitan, segurtasuna da oinarrizko lema, baina Tadjbakhsh-ek ongi agertzen duen moduan, giza segurtasunerako mehatxuak garapen bidean dauden herrialdeetan kokatu dituztenak munduaren banaketa liberal eta ez-liberal batean sinesten duten horiek izan dira, defendatuz “ekin egin dezaketela”. Honela, garapen bidean dauden Hegoaldeko herrialdeetako arazoak esku-hartzeen, finantzazioaren edota demokratizazioaren bitartez konpon daitezkeela, eta are gehiago, konpundu beharko liratekeela defendatzen dute (Tadjbakhsh, 2010:120), oinarri liberalen defentsan. Hain zuzen ere nazioarteko segurtasunak garapenarekin sortu duen lotura zuzen honen baitan bake liberalaren kontzeptuak zein praktikak gatazka eta guden, guda osteko berreraikuntza prozesuen zein garapen prozesuen ezaugarrietan eragin zuzena du, zeinak 1990eko hamarkadatik gaur egunera bitartean oraindik ere eraldaketa prozesu betean dagoen. Duffield-ek pauso bat haratago ematen du eta agertzen du segurtasuna eta garapenaren arteko eremuak oraindik ere bere “hizkuntza kontzeptual propioa” garatzeke duela (Duffield, 2001:9).

Dena den ezinbestekoa da lan honen bigarren kapituluak egin duen azterketa berreskuratzea eta hirugarren kapitulu honen aztergaiaren jatorri bezala aurkeztea: nazioarteko erakundeak giza segurtasunaren kontzeptu eta praktikaz jabetu diren heinean, honek erakundeon nazioarteko harremanen eta dinamiken ikuspuntua hartu du, hau da, ikuspuntu arrazionalista liberala. Hain zuzen ere, eta doktoretza lan honetan argudiatzen dugunez, bake liberalaren kontzeptuak eta praktikak batzen eta elkartzen ditu ikerketa honen eremu teorikoaren lehen bi kapituluek aztergai dituzten hitz gakoak: segurtasuna, gatazkak, bakearen eraikuntza eta garapena. Hitz gako hauek Gudaoste Hotzaren eta honen ondoreneko testuinguruan aztertuko dira, zeinak mundu mailako eraldaketa politiko andanaren erdigunean kokatzen diren. Bake liberalaren kontzeptua eta praktika gatazka armatuen eraldaketaren prozesu betean eta guda berrien testuinguruan garatzen hasi zela kontutan hartuz gero, honek aldaketa are sakonago bat ekarri zuen berekin: gatazka hauen aurrean erreakzionatzeko moduaren eta bitartekoen eraldaketa, eta ondorioz hauek guda osteko bake eraikuntza prozesuetan esku-hartzeko ahalmena. Hl l z geroztik lotura hau indartsuagoa da, eta are gehiago, nazioarteko harremanetako *mainstream*-ean kokatu da (Carment, Landry eta Samy, 2014:334), nazioarteko harremanen eremu teoriko zen praktikoak eraldatuz.

3.3. GATAZKA ZIBILAK GUDA HOTZAREN OSTEAN

Stockholm International Peace Research Intitute (SIPRI) erakundearen arabera, gatazka armatuak gobernu edo lurralde baten inguruko bateraezintasunezko aferak dira, non bi aldeen arteko (bietako bat estatu bateko gobernu) indar militarrek gutxienez 1000 biktima zuzen eragingo dituen urteko (Sollenberg eta Wallenstein, 2001:65).

Definizio orokor hau abiapuntutzat hartuta, gatazka armatu mota desberdinak identifikatu daitezke, hauen tipologiaren arabera. Gatazka garaikideen tipologian² egiten den sailkapen zabalena eta onartuena da estatuen arteko, hau da, nazioarteko gatazken, eta estatuen baitako gatazken arteko banaketa:

3.1. taula: Gatazken tipologia praktikoa

Gatazka mota	Adibidea
Estatu artekoa:	Golfoko gerra, 1991
Estatu artekoa ez dena: Iraultzailea/ideologikoa Identitarioa/sezesionista Talde desberdinen artekoa	Argelia Sri Lanka Liberia

Iturria: Ramsbotham, Woodhouse eta Miall, 2011:127-n oinarrituta

Tipologia hau sakondu egin da azken urteotan, eta *Correlates of War* (COW) proiektuak lau gatazka mota desberdin identifikatzen dituen tipologiaren sailkapena egiten du egun. Honela, estatu desberdinen arteko guda (edo *inter-state wars*), estatuez gaindiko guda (edo *extra-state wars*), gatazkan parte hartzen duten aktoreen estatutik kanpo ematen direnak, estatuen baitako guda (*intra-state wars*), estatuen baitan ematen direnak, eta gerra ez-estatalakestatutik gabeko guda (*non-state wars*) identifikatzen ditu, estatuak ez diren aktoreen artekoak eta estatu baten baitan ez dagoen lurralde batean edo estatuen arteko mugetan ematen direnak (*in* Sarkees, 2014:239). Lau gatazka talde nagusi orokor hauetatik hasita bederatziz gatazka mota zehatz identifikatzen ditu:

² Guda garaikideen ikerkuntzaren baitan, hauen tipologiaren inguruan ikerketa andana egin da. Sailkapen hauetako askok gatazka mota bi baino ez dituzte identifikatzen, beste askok hogeiz gatazka mota baino gehiago identifikatzen dituzten bitartean. Finean, autore batzuk babestu eta beste batzuk ukatutako tipologia desberdin ugari eraiki dira XX. mendearen bigarren erdian. Gatazken inguruan egin diren tipologia desberdinen inguruko informazio gehiagorako, ikusi, adibidez: Holsti, 1996; Singer, 1996; SIPRI, 1997; Sarkees eta Wayman, 2010. Tipologia desberdinen eraketa prozesuaren inguruko informazio gehiagorako ikusi, besteak beste: Ramsbotham, Woodhouse eta Miall, 2011:115-146 (hirugarren kapitulua); Wallensteen, 2002:17-23.

3.2. taula: Guden tipologia (eguneratua)

Estatuen arteko gerrak	-
Estatuz gaindikoko gerrak	- Koloniekiko gatazka kolonialak - Estatu inperial eta ez-estatu artekoak
Estatu barruko gerrak	- Gerra zibilak · Aginte zentralaz jabetzeko · Tokiko aferen inguruan - Eskualde mailako barne-gatazkak - Komunitateen artekoak
Gerra ez-estatalak	- Lurralde ez-estatal batean - Estatuaren mugez gaindi

Iturria: COW, *in* Sarkees, 2014:239-tik moldatua

Honela, estatuen arteko gatazkez eta estatuen baitako gatazkez gain, beste bi gatazka mota ere kontutan hartzen dira: estatuak ez diren aktoreen aurkakoak edo indar kolonialen aurkakoak, adibidez, eta estatuetatik kanpo ematen direnak ere bai, zeinak gatazkan murgilduta dauden aktoreen estatuetatik kanpo edo estatu desberdinen mugetan ematen diren. Estatuaren baitako gatazken inguruan, gatazka zibilak, erregionalak edota komunitateen artekoak ere bereizten dira.

Dena den, aipatu gatazken definizio zein tipologiak aldakorrak izan dira azken hamarkadetan zehar eta batez ere Guda Hotzaren amaieraz geroztik. Honek eraldaketa nabarmenak ekarri zituen nazioarte mailan eta hauek eragin zuzena izan zuten ez soilik bakea eta segurtasunaren ulermenean zein praktikan, baita nazioarteko gainerako dinamika desberdinen ere. Honen adibide nagusienetako bat da guda eta gatazka armatuetan zein hauen dinamika eta ondorioetan izandako eragina.

Guda Hotzak ezaugarritu zuen testuinguru bipolarrak bi ezaugarri nagusi zituen: batetik, estalita zirauten gatazka ugari bertan behera geratu ziren, batez ere superpotentzia baten edo bestearen eraginpean, Europa Ekialdean eta Asia erdialdean kasu (Armenia, Azerbaijan zein Balkanak, adibidez). Bestetik, gatazken lurrunkortasuna areagotu zen, eta hauek areagotu egin ziren garapen bidean zeuden herrialdeetan (Afrikako Adarrean zein Ertamerikan, besteak beste). Ekialdearen eta Mendebaldearen arteko liskar ideologikotzat hartzen ziren gatazka hauek, mundu mailako gatazka bipolarrarekin zein superpotentziekin zuzenean lotutako paradoxa sortuz (Lederach, 1998:22-28).

Guda Hotzaren ostean gatazka armatuak pairatzen ari ziren eraldaketak aztertzeari ekin zion hainbat talde zein adituk³, ordura arteko gatazka armatu tradizionalekin alderatuta hainbat

³ Hauen artean daude, besteak beste, Estokolmoko SIPRI *Stockholm International Peace Research Institute*, AEBetako *Correlates of War* proiektua edota *Uppsala Conflict Data Program* UCDP, beste hainbat artean.

desberdintasun identifikatuz. Lederach-en arabera bi ezaugarri orokor nabarmen dituzte gatazka garaikideok: batetik, gatazken gehiengoa barne gatazkek ziren, estatuen mugen baitan ematen zirenak, zonalde edo talde zehatzen autogobernu edo independentzia lortu nahi zutenak zein gobernu motarekin zerikusia zutenak, eta bestalde, herrialde pobre edo garapen bidean zeuden herrialdeetan ematen ziren geroz eta gehiago (Lederach, 1998:29-32). Gainera, guda zibilen areagotzea ere ematen ari zen, eta hauen dinamikak, zeinak berriztat identifikatu ziren, erronka ugari sortzen ari ziren nazioartean bake eta segurtasunaren ikuspuntu teorikoetan zein akademian (Wallensteen, 2014:13,16).

Ordura arte nazioarteko dinamikien erdigunean kokatutako konfrontazio bipolarren erausketak eta globalizazio neoliberalaren indarrak nazioarteko harremanak zein gatazken dinamikak indarrez ezaugarritzen hasi ziren⁴: jadanik ez ziren izaera ideologikoak erdigunean zituzten gatazkek; aldiz, kokapen geografikoan zein intentsitatean aldatzen ari ziren (Lederach, 1997:8; Wallensteen eta Axell, 1993:334). Are gehiago: interdependentziaren inguruan eraikitako ikuspuntu desberdinek agerian utzi zuten nazioarteko erakundeek, aktore transnazional desberdinek zein nazioarteko ordena ekonomikoak gatazka armatuetan zuten eragin zuzena, erronka berriak azaleratuz gatazken ikasketen baitan zein NHen baitan (Wallensteen, 2014:13). 1990eko eta 2000ko hamarkadetan gatazka eredu berri baten azaleratzea nabaritzen hasi zen, hauen ezaugarrien eraldaketaren eskutik, zeina ordura arteko nazioarteko harremanen pentsamendu teorikoak ez zuen azaltzen (Butler, 2009:53). XX. mende amaieratik aurrera guden inguruko birdefinizio prozesua hasi zen, “guda berrien” kontzeptuaren bitartez, zeinak “mundu garaikidearekin akordeagoa den gudaren analisi berri bat garatzeko beharri” erantzun nahi zion (Kaldor, 2006a:11). Ordura arte “barne gatazkek”, “guda txikiak” edo “guda berriak” kontzeptuen bitartez definitutako gatazka garaikideak definizio berdinen baitan pilotzen hasi ziren, nagusiki hauek hiru ezaugarri amankomun biltzen zituztelako: sarri asko estatuak ez ziren beste aktore batzuk burutzen zituzten, interes nazional ez gandi beste kausa batzuk bultzatuta burutzen zituzten, eta armada profesionalen gainetik beste bitarteko eta taktika batzuk erabiltzen zituzten (Butler, 2009:57).

Tsjeard Bouta eta Georg Frerks adituek honela biltzen dituzte nazioarteko edo estatu arteko gatazka armatuen⁵ eta estatuen baitako gatazka armatu edo guda zibilen arteko ezaugarri eta desberdintasunak:

⁴ Globalizazioa eta gatazka armatuen arteko loturaren inguruko informazio gehiagorako ikusi, beste hainbaten artean: Schneider, 2014; Schneider, Barbieri eta Gleditsch, 2003; Vega, 2011.

⁵ Guda edo gatazka armatuen kontzeptu tradizionalak, Westfaliar sistemaren baitan, estatuen arteko gatazkek hartzen zituen kontzeptu honen erdigunetzat. Elkarren arteko aurkari ziren estatuak burutzen zituzten, borrokaldia hasi eta amaitutzat ematen zuen deklarazio formal baten bitartez. Ikuspuntu tradizional errealistari jarraituz, gudak desordena instituzionalaren ondorio ziren (Senarclens, 1991:6), estatuak euren helburuak lortze aldera indarkeriaz burututako ekintzak, zeinak “politikaren jarraipena

3.3. taula: Estatu arteko eta estatuen baitako gatazken ezaugarriak

Nazioarteko gudak	Guda zibilak
Estatuen arteko gatazkak	Borroka “domestikoak”
Armaden artekoak	Alderdi asko eta behin-behineko aliantzak (ezaugarri etniko edo erligiosoan inguruan antolatutako taldeak, erregio mailan antolatutakoak, talde edo mugimendu separatistak, talde militarrek, etab.)
Populazio zibilarekiko errespetua	Biktimen %90 populazio zibila da
Guda zelai definitua	Ez da guda zelai definiturik: “bake zonaldeak” eta “borroka zonaldeak” elkar nahasten dira
Nazioarteko zuzenbidea oinarri	Legerik ez
Hasiera eta amaiera data zehatzak	Ezkutuko gatazka edo bake hauskor egoera jarraia da, hasiera eta amaiera data zehatzik gabe
Erlatiboki iraupen motza	Luzeak, iraunkorrak eta oso biziak
Guda metodoak Genevako Nazioarteko Giza Eskubideen Itunak oinarritzen ditu	Goseteak, garbiketa etnikoa, bortxaketak, genozidioak, azpiegitura zibilen suntsiketa...
Gatazkaren jatorri eta helburua garbiak dira	Gatazkaren jatorri eta helburua aldakorrek dira
NBEren arautegia errespetatzen da: guda debekatuta dago, erasoen aurkako norbere defentsa kasuetan izan ezik (edo NBEren arautegiaren oinarrien bestelako kasuetan izan ezik)	Arautegirik ez da aplikatzen

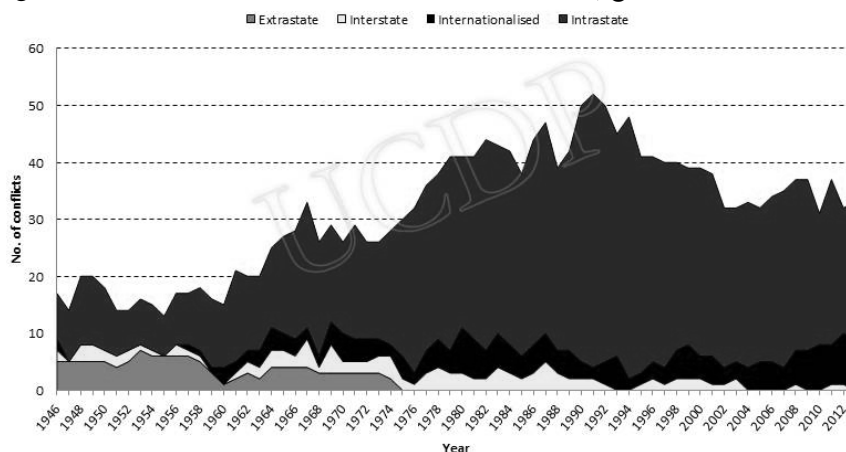
Iturria: Bouta eta Frerks, 2001:9-tik moldatua

Hain zuzen ere Bigarren Mundu Gudaz geroztik estatuen baitako gatazkak edo barne gatazkak, hau da, gatazka zibilak, izan dira ugariak, estatuen arteko gatazka tradizionalen aldean. UCDP/PRIO-k egindako ikerketek⁶ eskainitako informazioaren arabera, 1946 eta 2011 artean orotara 102 herrialde egon dira gatazka zibiletan murgilduta. Hauetako gehienak Afrikan gertatu dira, 40 guztira, 20 Amerikan, 18 Asian, 13 Europan eta 11 Ekialde Hurbilean. Guda zibil aktiboaren kantitatea areagotu egin zen nabarmen 1989 eta 1992 artean, Guda Hotzaren amaieran, baina ordutik joera honek behera egin du (Themnér eta Wallenstein, 2012). Hurrengo grafikak joera honen nondik norakoak erakusten ditu (Themnér eta Wallenstein, 2014):

beste bide batzuk erabiliz” irudikatzen zuten (Clausewitz, 1984:119). Lehen Mundu Gudaren ostean, tradizio liberalak nazioarteko armoniaren eta honen ongizatearen aldeko apustua egin zuen, eta gudak gutxiagotzeko nazioarteko erakundeen indartzea eta nazioarteko gizartearen birordenaketa proposatu zituen. Bigarren Mundu Gudaren leherketak, ordea, bertan behera utzi zituen gatazken inguruko ideia liberalen indarrak, eta aldiz, Guda Hotzaren eboluzioarekin zein honen ezaugarrien eraldaketarekin batera, gatazken dinamiken ulermen berri baten beharra areagotu zen (Wallerstein 2002:33).

⁶ Gudaoste Hotzean, eta batez ere 1990eko hamarkadaz geroztik, gatazka armatuen inguruko ikerketa talde ugari jarri dira abian, zeinak gatazka armatuen kantitateak, ondorioak eta ezaugarriak aztertzea ardatz hartu zuten.

3.1. grafika: Gatazka armatuak 1946 eta 2013 artean, gatazka motaren arabera

Iturria: Uppsala Conflict Data Program (UCDP)

Hala eta guztiz ere, guda zibil garaikideek bestelako ezaugarri zehatz batzuei erantzuten diete. Hainbat autorek, Mary Kaldor-ek kasu (Kaldor, 2001; Kaldor, 2006a; Kaldor, 2006b), kategoria berezitu bezala identifikatzen dituzte, kasu honetan “guda berrien” kontzeptua proposatuz eta hauek gatazka armatu tradizionalak edo “guda zaharrekiko” bereiztuz. Ikuspuntu honen arabera, guda zaharren kontzeptuak “guden ikuspegi idealizatuari” erreferentzia egiten dio: XVIII. mende amaieratik XX. mende hasiera aldera arte Europar kontinentean kokatzen dituzte, estatuen artean eta indar armatuen bitartez burututako gatazka bezala identifikatuz (Kaldor, 2006a;12)⁷. Aldiz, Kaldor-ek egiten duen guda berrien identifikazioan⁸, hauek estatuen baitan ematen diren arren, estatuez gaindiko aktoreek parte hartzen dute (izan enpresa militar pribatuak, gerrilla taldeak edota mafia taldeak, beste hainbaten artean), biktima kopurua handiagoa da eta hauen gehiengoa zibilak dira, politika identitario, etniko edota erlijiosoak dira

⁷ Kaldor-ek “guda zaharrak” bezala identifikatzen dituen gatazka armatu tradizional hauen ezaugarri, baliabide eta informazio zehatz gehiagorako ikusi, adibidez: Kaldor, 2001; Kaldor, 2006b; Holsti, 1991; Holsti, 1996.

⁸ Kaldor-ek sei ezaugarri nagusi identifikatzen ditu gatazka hauetan, hauen hainbat aspekturi dagokionean (*in* Miall, Ramsbotham eta Woodhouse, 2011a:97-98; *in* Ramsbotham, Woodhouse eta Miall, 2011b:152-153): a) helburu politikoei dagokienean, guda hauen helburuak ez dira kanpo politikan ezaugarritutako interesak, Guda Hotzean gerta zitekeen moduan, baizik eta homogeneousitate etnikoan oinarritutako botere forma berriak lortzea; b) ideologiari dagokionean, ez dira euren oinarria demokrazia edota sozialismoa bezalako oinarri unibertsalak, baizik eta politika komunitario zein tribalistik; c) mobilizazio ereduari dagokionean, soldadutza edo abertzaletasunerako deia atzean geratu dira eta ustelkeria edota populazioarenganako beldurraren sustapena dira, besteak beste, nagusi. Erljioak edota komunikabideek ere garrantzia izugarriagoa hartzen dute; d) gatazkaren kanpo babesa indar kolonial edo atxikitako superpotentzia batek eskaini beharrean diasporak, mafia kriminalak zein botere erregionalek parte hartzen dute zuzenean; e) guda egiteko formari edo moduari dagokionean, sakabanatutako taldeen arteko borrokak ematen dira, talde paramilitar zein kriminalak tarteko, haur soldaduak eta arma arinagoak erabiliz eta goseteak, bortxaketak, setioa zein bestelako basatikeriak bitarteko zein guda arma bezala erabiliz; eta, f) gudaren ekonomiari dagokionean, hau larrialdietarako atzerriko laguntzak zein ekonomia paraleloak finantzatzen du nagusiki: lehengai preziatuen exportazioa (metala, kasu) edota droga trafikoak, kasu.

borrokaren kausa lurraldetasunaren aldean, eta gudaren ekonomia globalizatuaren bitartez finantzatutakoak dira (hau bera da gudaren helburua, ez bitartekoa soilik) (Kaldor, 2006b; Kaldor, 2001)⁹.

3.3.1. Guda zibilen ezaugarriak

Guda zibilek ezaugarri zehatzak garatu dituzte Guda Hotzaren ostean, nazioarteko harremanak ezaugarritu dituzten dinamiken ondorioz. Aurreko paragrafoetan aipatutako eraldaketen testuinguruan, Karlos Pérez de Armiño-k zazpi zutabe nagusitan biltzen ditu guda zibil garaikideen ezaugarriak (Pérez de Armiño, 2007a:316-320):

- a) Estatuaren baitako gatazkak dira, baina estatuaren mugaz gaindiko inplikazioak ere badituzte. Hau hainbat arrazoiren ondorioz gertatzen da: ematen diren testuingurua (globalizazioaren eraginpean), hauen sakoneko arrazoiak (Iparraldea eta Hegoaldearen arteko banaketaren areagotzea edo doiketa estrukturalerako neurri neoliberalak, adibidez), parte hartzen duten aktoreak (ondoko estatuetakako ejerzitoak, arma trafikorako sareak, multinazionalak, etab.), edota mugaz gaindi dituzten ondorioak (ihesaldiak, epidemiak, segurtasun ezaren zabalkundea edota talde terroristen hazkundea, adibidez).
- b) Geografikoki Hirugarren Mundua deiturikoan metatzen dira. Eremu zehatz honetan kokatzen ari dira nagusiki, Afrikan eta Guda Hotzeko sobiet blokearen baitako hainbat lurraldetan, Kaukasoko errepubliketan zein Jugoslavia ohian kasu.
- c) Helburu eta motibazio desberedinak dituzte. Balore unibertsalek zein faktore ideologikoez (askapen nazionala edota justizia soziala, besteak beste) pisu gutxiago dute eta aldiz faktore identitarioek garrantzia hartzen dute.
- d) Parte hartzen duten aktoreak areagotu egin dira. Oso deszentralizatuta dauden gatazkak dira, eta elkar borrokatzen duten ejerzito zein taldeez gain aktore gehiagok parte hartzen dute zuzenean: gerrako jaunak (*warlords*), talde kriminalak, mertzenarioak... Honek, aldi berean, borrokalari eta zibilen arteko banaketa zailtzen du.
- e) Borrokarako metodo berriak dituzte. Taktikak aldatu egin dira eta borroka zuzena saihesten dute askotan, herritarren kontrolaren bitartez lurraldeak eskuratuz askotan. Ez dituzte borrokarako eremu zehatzak eta arma motzak erabiltzen dira gehienbat. Herritarren lekualdatzea bilatzen dute, hau helburu militar bihurtuz eta krisi humanitario larriak sorraraziz.
- f) Guda aberastasunerako bitarteko bihurtu da. Geroz eta gehiago, borroka bera bizimodurako bitarteko egiten ari da, batez ere krisi ekonomikoak zein pobreziak

⁹ Dena den, eta aurrerago aztertuko dugunez, guda berrien kontzeptu hau eztabaidatua da, ezaugarri hauek aurrez ere ematen zirela argudiatzen baita, eta gatazka zibilak izanik, gatazka mota desberdinei erreferentzia egiten diotela ere bai, besteak beste. Ikusi 3.3.4 atala.

astindutako lurraldeetan, ez soilik bizimodua irabazi nahi duten gazte askorentzat, baizik eta baita elite eta gerrako jaunentzat ere. Honek “gerraren ekonomia politikoa” bezala (Duffield, 2001) identifikatu dena areagotu du¹⁰.

- g) Denboran iraunkortu egiten dira. Hasiera eta amaiera epe jakinik gabekoak dira gehienez, eta sarri asko denbora epe luzeak hartzen dituzte (bost urte edo gehiago sarri, beste kasu askotan Guda Hotzean dute jatorria), “kroniko” bihurtuz.

Aipatutako gatazka zibil garaikideen ezaugarriek euren kausak aztertzeraz garamatzate, zeinak hasierako guda tradizionalen eta guda berrien arteko bereizketaz gain, hauen inguruko eztabaidetara bideratuko gaituzten.

3.3.2. Guda zibilen kausak

Gatazka garaikideen ezaugarrien eraldaketek, hein handi batean estatuen artean burutzetik aktore desberdinen artean burutzera egindako aldaketak zein biktimen izaeran gertatutako aldaketak, eragin zuzena izan dute gatazka armatuen kausen zein arrazoiaren ikerketan. Azken hamarkadetan, gatazka armatu garaikideen eta batez ere guda berrien kausen inguruan hiru arrazoi edo faktore nagusi aztertu dira: arrazoi politikoak, arrazoi identitarioak eta arrazoi ekonomikoak (Mendia, 2013:69; Pérez de Armiño, 2007a:321-326), zeinak hasiera batean banatuta azaltzen badira ere elkarrekin harreman zuzena duten.

3.3.2.1. Faktore politikoak

Faktore politikoei dagokionean, hauek erlazio zuzena dute estatu baten legitimitatearekin, honen gobernatzearekin edota huts egitearekin: populazioak, edo honen zati handi batek, ez du gobernu bere ordezkaritzat identifikatzen eta honek estatuaren ahultzean eragiten du. Hain zuzen ere faktore talde honetan sartuko liriteke estatu hauskorren edo huts egindako estatuen kasuak zein sezesio kasuak ere.

Ikuspuntu honen arabera estatu hauek legitimazio politiko maila eskasak dituzte, eta honek, egoera ekonomiko zail eta erakunde ahulekin batera desegonkortasun politikoa eta indarkeria maila altuak eragingo lituzke. Honek, kasu askotan, estatuon kolapsoa ekarriko luke, hau da, gatazka armatu zibilen zein lurraldearen kontrolerako borroken sorrera. Dinamika honen baitan bi azalpen nagusi ematen dira: hainbat autorek barne faktoreak jartzen dituzte erdigunean, desestrukturazio instituzionala eta ekonomikoa ardatz hartuta; beste hainbatek kanpo faktoreek duten garrantzia azpimarratzen dute, kolonizazioaren ondorioek zein ekonomia politiko mundialaren eragin zuzena azpimarratuz (Douma eta besteak, 1999 *in* Mendia, 2013:76). Dena

¹⁰ Ikusi 3.3.2 atala.

den, eta faktore hauek barne faktoreak edo kanpo faktoreak izanagatik, estatu periferiko askoren deslegitimazio prozesuak ahalbidetu dituzte, bai eta identitate nazional amankomunaren eta hiritartasun ideia-aren ahultzea eta identitate etniko edo kultural berritu eta desberdinen agertzea eta indartzea ere, zeinak ezegonkortasunarekin batera interes politikoen defentsa eta aldarrikapenerako erabilgarriak diren (Pérez de Armiño, 2007a:324).

Pérez de Armiño-k agertzen duenez, guda zibil garaikide gehienak huts egindako estatuetan ematen dira, gobernuaren deslegitimazio prozesuak eta honen gainbeherak lau prozesu eragiten dituelako: kontzientzia nazionalaren eta hiritartasunaren erosioak elkarren aurka kokatzen diren identitateen areagotzea eragiten du; “ekonomia formalaren” gainbehera orokorrak ekonomia beltzaren areagotzea ahalbidetzen du, bai eta mafiek hauen gaineko kontrola hartzea ere; gehienetan gerrako jaunek kontrolatzen dituzten estatu fragmentazio eta botere politikoen artikulazio berriak ahalbidetzen ditu; eta biolentziaren monopolioa ez da soilik Estatuarena, aktore armatu gehiago agertzen baitira, zeinak gehienetan gudaren ekonomia politikoan aberastasuna bilatzen dute (Pérez de Armiño, 2007a:324).

3.3.2.2. Faktore identitarioak

Faktore identitarioei dagokionean, azken hamarkadetan, eta batez ere 1990eko hamarkadan, gatazka armatuen inguruan etniak, tribuek zein erlijioek, beste hainbaten artean, izandako garrantziari eta eraginari arreta berezia jartzen diote. Multzo honetan sartuko genituzke adibidez identitate etnikoak ardatz dituzten gatazkak, zeinak oinarrian bi talde etnikok elkarren arteko nagusitasuna zein menpekotasuna dituzten borrokan (Jugoslavia ohiko gatazketan eta kasu honetan Kosovon gertatu zen moduan)¹¹. Kasu hauetan, identitateak eta identitate batekiko atxikimenduak garrantzia berezia bereganatzen du, eta hain zuzen ere honekiko erlazio zuzenean ulertzen da gatazka.

Testuinguru honetan, Guda Hotzaren ondoreneko gatazken kopuru handi bat “guda etniko” edo “etno-politiko” bezala identifikatu dira (Ruanda, Bosnia eta Hertzegovina edota Kosovokoa, beste hainbaten artean), gatazka hauen zein hauen baitako talde desberdinen ezaugarri etnikoak azpimarratuz eta faktore identitarioek (eta hauen artean, faktore etniko edo nazionalak) gatazken sorreran duten garrantziaren inguruko eztabaida garatuz. Michael Brown-i jarraiki, gatazken oinarri etno-nazionalen inguruko eztabaida bi ikuspegi nagusiren baitan eman da: ikuspegi instrumentalari (*instrumentalist*) dagokionean eta oinarrien ikuspegiari (*primordialist*) dagokionean (Brown, 2001:210-211). Oinarrien ikuspegiak edo ikuspegi primordialistak garrantzia ematen dio identitate etnikoari eta agertzen du hau oinarritzko kategoria soziala dela,

¹¹ Faktore identitarioek gatazka armatuetan izan dezaketen paperaren inguruko informazio gehiagorako ikusi, beste hainbaten artean: Lobell eta Mauceri, 2004; Ratcliffe, 1994; Young, 2008.

jaiotzetikoa eta oinarri historiko sakonak dituen. Gatazka etnikoak natural eta iraunkor bezala identifikatzen ditu, baina oinarri politiko sendoekin ekidin litezkeenak. Aldiz, ikuspuntu instrumentalak defendatzen du identitate etnikoak eraikuntza sozial aldakorrek direla, eta sarri asko elite politikoei euren interes politikoen arabera erabilitakoak. Ikuspuntu honen arabera elite politikoei lau helburu nagusirekin egiten dute hau: defentsaren izenean egindako gastu ekonomikoak justifikatzeko; ejerzitoak mobilizatzeko; estatuaren erakunde zentralak indartzeko; eta, barne babes politikoa eskuratzeko. Desberdintasun nagusi bat dago bi ikuspuntu hauen artean: lehenaren arabera, ikuspuntu primordialistaren arabera, herritarrek identitatea oinarri hartuta jarduten dute; bigarrenaren arabera, ikuspuntu instrumentalistaren arabera, herritarrak (elite politikoei gidatuta gehienetan) ez dira identitatea oinarri hartuta mobilizatzen, baizik eta hau euren helburuak lortzeko bitarteko bezala erabiltzen dute.

Hemen guda kaotiko eta guda arrazionalen arteko eztabaida kokatu dezakegu, zeinak “kaosaren teoriak” eta “arrazionalitatearen teoriak” ditu oinarrian. Kaosaren teoriak oinarrian hiru ezaugarri nagusi hartzen ditu gatazka armatu garaikideak kaosak eta zentzugabekeriak oinarritzen dituela azaltzeko: indarkeria emozio zentzugabeek bultzatzen dutela, gatazka hauen kostu altuek zentzugabe egiten dituztela, eta gizarte batentzat zentzugabe dena gizarte horretako talde zehatzentzat ere zentzugabe izango dela¹². Aldiz, beste hainbat autorek gatazka armatu hauen arrazionaltasuna aztertzen dute, agertuz faktore politiko eta ekonomikoak gainjarri egiten direla kaosaren gainetik, hau da, kaosaren azpian sakoneko arazoak ezkututzen direla, hala nola sistema politiko baten gainbehera eta berri baten azaltzea edota oinarri ekonomikoen deusezteak. Egoera honetan, indarkeriaren erabileraren bitartez talde askok onurak eskuratzen dituzte, eta beraz, gatazken iraupenean edo luzapenean interesa dute.

3.3.2.3. Faktore ekonomikoak

Gatazka armatu garaikideak sorrarazten dituzten faktore ekonomikoetan zentratzen diren ikuspuntuek¹³, orokorrean, gatazka armatuen iraunkortasuna luzatzen duten arrazoi ekonomikoak eta nazioarteko erlazio ekonomikoetan oinarritutako faktoreek gudetan duten garrantzia aztertzen dituzte. Gatazka armatuen eta guden ekonomia politikoa azpimarratzen dute lan hauek, faktore ekonomikoek gatazketan duten garrantzia erakutsiz (Jung, 2003b:5), baliabideen zein hauen ustia ketaren kontrolak gatazkek sortzerako garaian izan dezaket

¹² Ikuspuntu honen irudietako bat Robert S. Kaplan aditua da, zeinak *The Coming Anarchy: How Scarcity, Crime, Overpopulation, Tribalism and Disease are Rapidly Destroying the Social Fabric of our Planet* (Kaplan, 1994 in Kaplan, 2001) lanean Afrika mendebaldean kokatzen dituen eredu honen baitako hainbat gatazka.

¹³ Gatazka armatuen faktore ekonomikoen inguruko informazio gehiagorako ikusi, adibidez: Jung, 2003c; Collier, 2009.

garrantzia azaleratuz (Collier, 2001; Kaplan, 1994), zein globalizazioak faktore ekonomiko hauengan eragin zuzena dutela agertuz (Nordstrom, 2004, 2008).

Paul Collier ekonomia adituak agertzen du talde armatuen aberastea gatazka armatuen kausa nagusia dela, eta bestelako aldarrikapenek (politikoak, ideologikoak...) funtsean motibazio ekonomiko hori dutela (Collier, 2001). Talde armatuek, geroz eta gehiago, lapurreten gisako ekintza kriminaletan parte hartzen dute euren jarduna finantzatzeko, baina sarri asko baita talde hauetako buruzagien aberasketarako ere, zeinak agerian uzten duen gatazka armatuetako dinamikak zein talde armatuen jarduna ez dela soilik gidatzen programa politiko edo militar baten arabera, baizik eta oinarri ekonomikoak ere badituztela (Collier, 2001), talde armatuen indarkeria politikoa eta kriminala bereiztea zailduz.

Perez de Armiño-k bi eztabaida nagusi identifikatzen ditu guda zibilen kausa ekonomikoak azpimarratzen dituzten ikuspuntuaren artean: gatazkak eta pobrezia lotzen dituenak, batetik, eta gatazkak baliabide naturalen kontrolarekin lotzen duena, bestetik (Perez de Armiño, 2007b:325-326). Pobrezia eta gatazka armatuen arteko erlazioaren inguruan bi iritzi nagusi kontrajartzen dira: bi faktoreok harreman zuzena dutela defendatzen dutenak, eta aldiz, hauen artean harremanik ez dagoela defendatzen dutenak. Hainbat hautorek defendatzen du pobrezia bera edota honen agerpena nahikoa direla gatazka armatuen leherketarako eta pobrezia maila altuek gatazkak sortzen dituztela (Collier eta besteak, 2003:53). Aldiz, beste hainbatek lotura hau ezeztatzen dute, argudiatuz pobrezia izatez ez dela gatazken eragile, indarkeria politikoa garatu dezakeen ezegonkortasuna sorrarazi dezakeela, baina gatazkak sortzen dituen pobrezia honen baitan sortutako desberdintasun sozial, ekonomiko eta politikoak direla (Bouta eta Frerks, 2001:12-13). Baliabide naturalen kontrolak gatazka armatuen faktore ekonomikoekin duen lotura zuzenaren inguruan hainbat autorek agertu du hain zuzen ere baliabide naturalen gaineko kontrolak gatazka armatuak sorrarazi, areagotu eta luzatu ditzakeela (Collier, 2001; Collier *et al.*, 2003; Kaplan, 1994).

Hemen, zikoizkeria (*greed*) eta bidegabekeriaren (*grievance*) arteko eztabaida gatazka armatu garaikideen kausen inguruko eztabaidarik zabalduena da. Arrazoi politiko edo identitarioak alde batera utzi gabe, hauek kausa eta faktore ekonomikoekin zuzenean lotzen dituzte gehiago, gatazken ekonomia politikoaren papera ardatz hartuz. Zikoizkeria gatazken ardatz hartzen duten autorek agertzen dute baliabide ekonomikoak eskuratzeko eta aberasteko nahia dagoela gatazken oinarrian¹⁴, eta bidegabekeriaren ikuspuntua defendatzen dutenek, berriz, faktore ekonomikoek garrantziarik kendu gabe, baina, argudiatzen dute gatazkek diskriminazioa edo

¹⁴ Ikusi, besteak beste, Collier eta Hoeffler, 2004; Collier, 2009.

injustiziak oinarri hartuta mobilizatzen dituztela talde armatuak (Pérez de Armiño, 2007a:327-328)¹⁵.

Gatazka zibilen kausen faktore nagusi hauek barne faktoreak dira nagusiki, baina ezin daitezke alderatu nazioarteko faktoreak edo kanpo faktoreak, zeinak zuzenean erlazionatuta dauden nazioarteko geopolitikarekin zein nazioarteko mafia sareekin, guden ekonomia politikoaren eskala nagusiago batekin zein globalizazio neoliberalarekin berarekin (Pérez de Armiño eta Zirion, 2010:15). Honen harira, Ramsbotham, Woodhouse eta Miall-ek gatazka garaikideen iturriak lau mailaren arabera aztertzen dituzte: maila globala, maila erregionala, estatu maila (faktore sozialak, ekonomikoak edota politikoak) eta gatazkako alderdi desberdinekin zerikusi zuzena duen maila (talde dinamikak, interesak, politika desberdinak, etab.) (Ramsbotham, Woodhouse eta Miall, 2011b:174-185).

3.4. taula: Gatazka garaikideen iturrien analisirako lerroak

Maila	Adibideak
Maila globalean	Trantsizio geopolitikoa, Iparraldea-Hegoaldea banaketa ekonomikoa, ingurugiro konstriktzioak, armen proliferazioa, gatazka ideologikoak.
Maila erregionalean	Klientelismoan oinarritutako agendak, kanpotik zabaldua iritsitako gatazkak, esku-hartzeak, mugen arteko demografia soziala, diaspora.
Estatu mailan -Maila soziala: -Maila ekonomikoa: -Maila politikoa: -Gatazkan dauden alderdien maila: -Elite/norbanakoen maila:	Gizarte ahula: banaketa kulturalak, desegonkortasun etnikoa. Ekonomia ehula: baliabide eskasak, pribazio erlatiboa Sistema politiko ahula: gobernu partidista, erregimenaren legitimotasun eza Taldeen mobilizazioa, taldeen arteko dinamikak. Politika kanporatzaileak, fakzio desberdinen interesak, lidergoaren lapurretarako joera

Iturria: Ramsbotham, Woodhouse eta Miall, 2011b:175-en oinarrituta

Modu honetan, maila globalean kokatzen dituzte Guda Hotzaren zein hau ezaugarritu zuen ordena bipolarren erausketak gatazketan duten eragin zuzena, baina baita ere beste hiru oinarritzko ezaugarri: Iparralde eta Hegoalde banaketa, ingurugiro murrizketak eta gudaren teknologia berrien zabalkundea. Erregio mailan kokatzen dituzte gatazkek izan ditzaketan kanpo ondorioak, hau da, inguruko lurraldeengan eragin ditzaketan ondorioak: gatazka lurralde batetik bestera zabaltzeko arriskuak edota faktore berdinen ondorioz erregio baten baitan gatazka bat baino gehiago sortzeko arriskuak, adibidez. Estatu mailan, elkarrekiko harreman estuan

¹⁵ Ikusi, besteak beste: Keen, 2000; Keen, 2002.

garatzen diren faktoreak hartzen dituzte kontutan, hau da, faktore ekonomiko, politiko eta sozialak, zeinak gatazka eraldatu ahala, legea, ordena eta segurtasunarekin harremanean garatuko diren. Faktore sozialei dagokienean, gatazkengan ideologia, identitate zein talde desberdinek izan dezaketen eragina azpimarratzen dute. Faktore ekonomikoei dagokienean, gatazkek azpigarapenarekin zein garapen desberdinarekin duten harremana azpimarratzen dute. Sektore politikoari dagokionean hau gobernuaren jardunarekin erlazionatzen dute zuzenean, bere gabezia edo ezintasunekin hein handi batean. Eta, azkenik, maila baxuenean, gatazkan parte hartzen duten alderdiei dagokienean, hauen arteko erlazioak kokatzen dituzte, bai eta eliteen zein pertsona indibidualen agentziarako gaitasuna zein ekintzailetasuna ere. Dena den, maila desberdinen arteko erlazioa zein elkarreragina azpimarratzen dituzte, autoreok, zeinak gatazken ulermena eta ebazpena zailtzen duten (Ramsbotham, Woodhouse eta Miall, 2011b:174-185).

Zentzu honetan, gatazka armatuen kausa nagusiak arrazoi ekonomikoak direnaren argudioak kritika nagusi bat jaso du: nagusiki tokiko aktoreei egiten dietela erreferentzia, nazioarteko aktoreek duten papera eta garrantzia ezikusiz. Hau da, ez dituzte kontutan hartzen, adibidez, Mendebaldeko aktoreen interes ekonomiko eta politikoak gatazken sorreran, garapenean eta hauen iraupenean, adibidez (Mendia, 2013:72). Gatazka armatuetan globalizazioak izan duen eraginaren inguruan bi ideia nagusi garatu dira: bata ikuspuntu liberalak ezaugarritzen duena eta bestea ikuspuntu estrukturalistek ezaugarritzen dutena. Lehena globalizazioak gatazkek ekiditeko garaian duen papera aldarrikatzen du, funtsean argudiatuz herrialde aberats eta politikoki egonkorretan gatazkek lehertzeko aukera gutxiago daudela (Munduko Bankua da honen defendatzaile nagusitako bat). Aldiz, ikuspuntu estrukturalistek argudiatzen dute globalizazioa bera (doiketa estrukturalerako programak, kanpo zorrak, etab.) eta honen ondorioak eurak nahikoa arrazoi badirela gatazkek leherrarazteko, erreproduzitzeko, intentsifikatzeko eta denboran luzatzeko (gatazken ekonomia politikoaren bitartez) eta guda zibilek harreman estua dutela, hain zuzen ere, garapen arazoekin (Pérez de Armiño, 2007a:330-331).

Dena den, “guda berrien” kontzeptuari egindako kritika nagusienetako bat izan da hain zuzen ere Gudaoste Hotzeko gatazka armatuek ezaugarri berri gutxi dutela, eta gatazka hauen ezaugarriak ageri zirela aurretiko gatazka armatuetan ere (Newman, 2004; Kennedy eta Waldman, 2014). Caroline Kennedy eta Thomas Waldman-ek agertzen duten moduan, 1990eko hamarkadako gatazkek Bigarren Mundu Guda ostetik eta Guda Hotzaren testuingurutik eratorritakoak dira, eta beraz hauek “hasiera berri” bat bezala identifikatzea egokiago ikusten dute, nazioarteko ordena berri baten baitan kokatzen direlako, baina ez dira guztiz berriak, aurretiko egoera politikoekin jarraikortasunak badituztelako (Kennedy eta Waldman, 2014:213-

214). Richard Jackson-ek agertzen duen moduan, guda zibil garaikideen inguruko kontzeptualizazio zehatz baten inguruko kontsentsurik ez da, hein handi batean gatazka dinamika hauek “barne guda”edo “estatuaren baitako guda” bezala identifikatzen direlako, eta ondorioz, guda zibil mota bat baino gehiagori erreferentzia egiten diotelako (Jackson, 2014:82).

Testuinguru honetan, guda berrien kontzeptuari egindako kritika sakon eta ezagunenetako bat Mark Duffield ikerlariak egiten du, agertuz berriak direnak ez direla gatazka hauek zein euren ezaugarriak, hauek garatzen diren testuingurua bera baizik. Aurrez ematen ziren gatazken aldean globalizazio neoliberalaren testuinguruan sortzen dira gatazka hauek, non merkatu librean sorrera eta garapena burutu nahian estatuak eurak ahultzen diren eta ahultasun honek, aldi berean, ezegonkortasuna sustatzen duen (Duffield, 2001). Gainera, argudiatzen du, gerra zibilen testuinguru batean baino “guda zibil global” baten testuinguruan gaudela, non guda ez den armaden artean borrokatzen, existentzia mailan baizik (Duffield, 2008). Dietrich Jung-ek pauso bat haratago ematen du, argudiatuz 111z geroztik “guda berrien” inguruan hitz egitea zeregin zaila dela arrazoi nagusi batengatik: ordura arte bi egoera desberdin identifikatzen baziren –bata bakeak nagusitutakoa zeina garatutako demokrazia kapitalistekin identifikatzen zen, eta bestea gatazkak nagusitutakoa, zeina Hegoaldearekin identifikatzen zen– ere, banatutako nazioarteko ordena baten aurrean geunden (Buzan eta Little, 1999:101 *in* Jung, 2003a:11), eta gertakari honek banaketa hau deusezten du: bi zonaldeak bakar batean fusionatu dira, “guda zibil globala” bezala identifikatu denaren baitan (Jung, 2003b:2).

Hala ere, eta gatazka armatuek nazioarte mailan beherako joerarik aurreikusten ez den heinean, hauen inguruko analisiak sakontzen, zabaltzen eta eraldatzen jarraitu beharko da (Newman eta DeRouen, 2014:8). Zeregin honetan, lurralde desberdinetan ikerketak egitea guztiz oinarritzkoa da: Jackson-i jarraiki, Afrika edota Jugoslavia ohiko gatazken inguruan ikerketa andana egin den heinean, hutsune nabarmena ageri da Papua Ginea Berria, Tailandia edota Solomon Uharteetako gatazken inguruan, adibidez (Jackson, 2014:88).

Gatazka armatu garaikideen azterketa egin ostean, nazioarteko esku-hartze humanitarioak izango ditut aztergai, hain zuzen ere horietatik abiatuta hasten baitira gaur egun, kasu gehienetan, bake berreraikuntza prozesuak eta batez ere bake eraikuntza liberalaren proiektua(k).

3.4. NAZIOARTEKO ESKU-HARTZE HUMANITARIOAK

Guda Hotzaren ondorengo testuinguruak ez zuen soilik eragin zuzena izan gatazka armatuen tipologiaren aldaketan eta hauen kontzeptualizazio berrian. Nagusiki 1990eko hamarkadan

NBEaren baitan segurtasunaren izenean gatazka haien aurrean abian jarritako erantzun amankomunaren garapena izan zen nagusi. Erantzun honek, aldi berean, nazioarteko sistema humanitarioak hamarkada hartan izan zituen aldaketetan eragina zuzena izan zuen.

Hemen, “ekintza” edo “laguntza humanitario”-aren eta “esku-hartze humanitario”-aren kontzeptuak ongi bereizi beharrekoak dira¹⁶. Esku-hartze humanitarioa nazioarteko komunitateak Estatu zehatz baten baitan neurri koertzitiboak hartzean datza, oinarrizko giza eskubideen urraketa larri eta masiboen aurrean populazioa babestu eta defendatzeko eta biktimei laguntza humanitarioa eskaintzeko helburuarekin, estatuak berak honi uko egiten dionean. Ekintza politiko, diplomatiko eta militarrek biltzen baditu ere, juridikoki eta orokorrean ekintza militar bezala ulertzen da (Abrisketa, 2000c:322). Ekintza humanitarioaren inguruko definizio zehatzik ez badago ere, hau hondamendietako (hondamendi naturalak edo gatazka armatuak izan) biktimak laguntzeko bideratutako laguntzarako ekimenek osatzen dute, sufrimendua baretzeko, bizirautea ahalbidetzeko, oinarrizko eskubideak babesteko eta euren dignitatea defendatzeko helburuarekin, eta hainbatetan baita komunitatearen gainbehera sozioekonomikoa baretzeko helburuarekin ere (Abrisketa eta Pérez de Armiño, 2000:1). Gatazka armatuen areagotzearekin, ekintza humanitario ekimen gehienak testuinguru hauetan eta sarri bake operazioekin batera burutzen dira, askotan kontzeptualki esku-hartze humanitarioekin nahastuz. Ekintza eta esku-hartze humanitario, politiko eta militarren arteko erlazioak areagotu egin dira, eta gatazka testuinguruetan aktore bakoitzak dituen zereginen inguruko nahasmena ere areagotu egin da ondorioz (Abrisketa eta Pérez de Armiño, 2000:9)¹⁷.

Ekintza humanitarioa eta esku-hartze humanitarioa ezaugarri nagusi batek bereizten ditu: lehena ekimen zibil eta ez koertzitiboa da, nazioarteko aktore zein aktore nazional desberdinek eskaini dezaketena, laguntza jasoko duen estatuaren eskariz eta honen oniritziarekin burutzen dena¹⁸. Tradizionalki bost printzipioren baitan eraikitzen da (Abrisketa, 2000c:14-16): gizatasuna, neutraltasuna, inpartzialitatea, independentzia eta unibertsalitatea. Bigarrena koertzitiboa da eta esku-hartuko den estatuaren oniritzia falta izaten da gehienetan. Dena den, 1990eko hamarkadan ekintza humanitarioaren kontzeptuak, oinarriek zein praktikak eraldaketa sakona jasan zuten¹⁹,

¹⁶ Laguntza humanitarioaren azterketaren gainera esku-hartze humanitarioen azterketa egingo da atal honetan, hain zuzen ere kontzeptu zein praktika honen eraldaketa guztiz erlazionatuta baitago doktoretza tesi honen kasu ikerketarekin, Kosovorekin.

¹⁷ Kosovon gertatu zen moduan, agentzia humanitario askok babes armatuari heltzen dio, eta indar militarrek laguntza humanitoria bideratutako lanak egiten dituzte, adibidez.

¹⁸ Ekintza humanitarioa oinarri legalen baitan eraikitzen da, nazioarteko zuzenbide humanitarioaren baitan hain zuzen ere. Oinarri legal hauen inguruko informazio gehiagorako ikusi: Abrisketa, 2000b.

¹⁹ 1859an Solferinoko borrokaldian du jatorria ekintza humanitarioak, zeinaren ostean Gurutze Gorriaren Nazioarteko Batzordeak, bere sorrerarekin batera, nazioarteko hainbat hitzarmen sustatu zituen, borrokan zauritutako soldaduei laguntza eskaintzeko. Nazioarteko Zuzenbide Humanitarioa osatzen hasi zen gisa honetara, eta honen eskutik, baita nazioarteko ekintza humanitarioa ere. 1970eko eta 1980eko

Guda Hotza ezaugarritu zuen aurkakotasun bipolarren amaierarekin eta hein handi batean bi faktoreen ondorioz: ekintza humanitarioa abian jartzen den emergentzia konplexuak areagotzen dituzten gatazka zibilen gehiagotzea, batetik, eta bake operazioen areagotzea, bestetik, zeinak aldi berean handiagotu egin zituen estatuek laguntza humanitariorako edo berreraikuntzarako eskaintako laguntzak (Abrisketa eta Pérez de Armiño, 2000:5)²⁰. Ordura arte eta Guda Hotzaren baitan, laguntza humanitarioak bi ezaugarri nagusi zituen (Ramsbotham eta Raisin, 1999:184-185): batetik, laguntza nazioarteko GKE zein bestelako erakunde humanitarioek eskaintzen zuten, eta abian jarritako programek oinarri zehatz bat zuten, laguntza eta garapenaren arteko banaketa. Bestetik, laguntzaren eskaintza txikiagoa zen eta definituagoa zegoen, soilik Gurutze Gorriaren Nazioarteko Batzordeak baitzeukan horretarako eskumena. Honek eta estatuetan ez esku sartzeko printzipioak gatazken periferietara mugatzen zuen laguntzaren eskaintza, edota gatazkaren erdiguneetara behin hauek bake hitzarmen batetara iritsitakoan.

Esku-hartze humanitarioek nazioarteko zuzenbidearen hiru printzipio nagusi gainbegiratzen ditu, NBERen Kartaren VII. Kapituluak oinarri hartuta: estatuen subiranotasuna, estatuen barne arazoetan ez esku-hartzeko eskubidea eta indar armatua erabiltzeko debekua, zeinak NBERen Kartaren zein nazioarteko zuzenbidearen oinarri diren (Abrisketa, 2000c:322-323). NBEko Segurtasun Kontseiluak bakearen mantenimenduaren eta nazioarteko bake eta segurtasunaren izenean Kartaren VII. kapituluak aplikatzeko ahalmena dauka aipatu kasuetan Estatu baten aurkako neurri koertitiboak hartzeko, 1991n Somalian, Bosnia eta Hertzebovinan 1992an edota 1994an Ruandan eta beranduago Iraken gertatu zen moduan²¹. Dena den, eta zenbait kasutan, ez

hamarkadetan lehen eraldaketak jasango zituen honen kontzeptuak zein praktikak, hein handi batean Afrikan gertatzen ari ziren gosateen testuinguruan. Ekintza humanitario mota hau ordura arteko ekintza humanitariotik, hau da, humanitarianismo klasikotzat identifikatzen denetik, desberdintzen zen. Bere funtzionamenduak aldaketa sakonak pairatu zituen Guda Hotzaren amaierarekin batera, hiru arrazoi nagusiren ondorioz: nazioarteko testuinguru politikoaren aldaketa, ekintza humanitarioaren inguruan estatu desberdinek erakutsitako interes geroz eta handiagoa (ordura arte nagusiki lan hau burutu zuten erakunde independenteen aldean), eta ekintza humanitarioaren inguruan egin ziren kritikak, batez ere honen formulazioari, inplementazioari eta emaitzei dagokionean (Pérez de Armiño eta Zirion, 2010:16-17). Informazio gehiagorako ikusi: Pérez de Armiño eta Zirion, 2010; Pérez de Armiño, 2000; Pérez de Armiño, 2002; Ruiz-Giménez, 2005; Weber, 1995; Abrisketa eta Pérez de Armiño, 2000; Abrisketa, 2004.

²⁰ Autore hauei jarraituz, laguntza hauen areagotzea NBEko Segurtasun Kontseiluak konfrontazio bipolarren amaierarekin eskuratu zuen askatasun handiagorearen ondorio ere bada, zeinak Guda Hotzaren ostean gatazka askotan esku-hartzeko askatasuna hartu zuen (Abrisketa eta Pérez de Armiño, 2000:5).

²¹ 1990eko hamarkadako esku-hartze garrantzitsuenen inguruko informazio gehiagorako ikusi: Ruiz-Giménez, 2005:257. Esku-hartze humanitarioen inguruko historia mendetako da, lan honek praktika honen bere historia garaikide eta eraldaketa berrienak aztergai izango baditu ere. Dena den, eta esku-hartze humanitarioen aurretiko historiaren inguruko informazio gehiagorako ikusi: Ruiz-Giménez, 2005 (lehen bi kapituluak, batez ere); Diehl, 2006. Esku-hartze humanitarioen oinarri, ezaugarri eta eboluzioaren inguruko informazio gehiagorako ikusi: Marcos, Núñez eta Granadino, 2007; Abrisketa, 2000a; Pérez de Armiño, 2002; Núñez, 2007; edota Cirugeda eta Pérez de Armiño, 2007b, besteak beste.

da Segurtasun Kontseilua esku-hartze humanitarioa abian jartzeko proposamena egiten duena, baizik eta zenbait estatu, 1999an Kosovon gertatu bezala (Abrisketa, 2000c:323-324)²².

Esku-hartze humanitarioen garapenaren²³ eskutik diplomazia humanitario koertzitiboaren nagusitasuna etorri zen 1990eko hamarkadan, 1990 eta 1995. urteen artean batez ere, esku-hartze humanitarioaren *boom*-a bezala identifikatu zenean. Testuinguru honetan esku-hartze humanitarioen ezaugarrien, justifikazioaren, helburuen eta legitimotasunaren inguruko eztabaida areagotu egin zen (Roberts, 2003; Wheeler, 2000). Honen eragile nagusienetakoa izan ziren esku-hartzeen inguruan nazioarte mailan eta batez ere estatu desberdinetan ematen ari ziren oinarritzko aldaketak: “autoritate politikoaren oinarri legitimatzaile berriak” agertu ziren, hala nola giza eskubideak edota demokrazia, zeinak, Guda Hotzean nagusi izan zen erregimen interbentzionistarekiko “onarpen berri bat” ekarri zuten (Ruiz-Giménez, 2005:112). Gainera, Estatu asko deskonposatzen ari ziren (Sobiet Batasuna edota Jugoslavia) eta testuinguru honetan areagotutako gudak ere ondorio lazgarriak eragiten ari ziren. Ordura arte estatuen baitako arazoak zirenak, estatuen arteko zein nazioarteko arazo bilakatu ziren.

Itziar Ruiz-Giménez Arrieta irakasleak agertzen duen moduan, bi irakurketa desberdin egin daitezke esku-hartze humanitarioaren kontzeptu zein praktikaren inguruan: bata justizia eta giza eskubideen defentsarako tresna bezala eta nazioarteko gizartearen kosmopolitasunaren sinbolo bezala ulertzen duena, eta bestea Mendebaldeko justizia edo bizitza onaren ikuspuntuaren inposizio bezala, hau da, tresna “zibilizatzaile” bezala (Ruiz-Giménez, 2005:27-28). Irakurketa bikoitz honek islatzen du laguntza humanitarioak eta esku-hartze humanitarioak azken hamarkadetan izan duten eraldaketa, hein handi batean bere politizazioari eta instrumentalizazioari dagokionean. Orokorrean “moda demokratizatzaile berri” baten hasiera bezala identifikatua izan da esku-hartze humanitarioen dinamika (Ruiz Giménez, 2005:123), zeina tokiko zein nazioarteko mailako demokraziaren indartzearen irudiarekin guztiz erlazionatuta dagoen. Nazioarteko erakundeek, NBEak eta honen baitako agentziak hein handi batean, demokraziaren sustapenari, gizarte zibilaren eraketari eta gobernu onaren sustapenari diru kantitate handiak bideratzeari ekin zioten, hiru “bake” operazio moten bitartez: *peace making* edo bakearen ezarpenerako operazioak, *peace keeping* edo mantenimendurako operazioak, eta *peace enforcement* edo bakearen inposaketarako operazioak (Pérez de Armiño

²² Azken eredu honen inguruko eztabaida sakona da, hasiera batean ez baitira zilegitzat hartzen Nazioarteko Zuzenbidearen baitan. Dena den, zenbait adituk ontzat ematen dituzte kasu zehatzetan (Bermejo, 1993). Aipatutako kasuen informazio zehatzagorako, ikusi: Murphy, 1996, bostgarren kapitulua.

²³ Esku-hartze humanitarioaren historiaren (sorrera eta garapena) inguruko informazio gehiagorako ikusi: Simms eta Trim, 2011; Murphy, 1996, bigarren eta laugarren kapituluak.

eta Zirion, 2010:6). Testuinguru honetan, giza eskubideen diskurtsoa bereziki indartu zen nazioartean²⁴, bakea eta segurtasunaren mantenimenduaren izenean.

Hain zuzen ere bidegurutze honetan kokatu behar dugu Boutros Boutros-Ghali-ren Bakerako Agenda edo *An Agenda for Peace* (Boutros-Ghali, 1992) dokumentua, zeinak NBEren bakearen mantenimendurako operazioen berrabiaraztearen defentsa egiten duen²⁵, mundu mailako bakea eta segurtasunaren zaintzea oinarri hartuta. Honen baitan, gatazka armatuak zein hauetan amai zezaketen egoerak ikuskatzeko proposamena egiten du, bai eta gatazka egoeran dauden lurraldeetan bakea ezartzekoa ere. Testuinguru honetan, NBEk zein NATOk orotariko funtzioak hartzen dituzte euren gain, ordura arte hartzen zituzten su etenen aldean: desarmea, borrokalarien desmobilizazioa, minen desaktibazioa, azpiegituren konponketa, laguntza humanitarioaren banaketa, etab. Ruiz-Giménez-ek agertzen duen moduan, testuinguru honetan sortu ziren bigarren eta hirugarren mailako bakearen mantenimendurako operazioak, hau da, aipatu ezaugarriok biltzen zituztenak eta ingeleraz *peace enforcement* bezala ezagutzen direnak (Ruiz-Giménez, 2005:133). Etorkizunean, gainera, are gehiago zabalduko ziren misio hauek, aurrerago ikusi ahal izango dugun moduan, bakearen eraikuntza zein estatu eraikuntza euren gain hartuz.

3.4.1. Emergentsia politiko konplexuen diskurtsoaren papera

Guda Hotzaren ondorenak eta honek eragindako nazioarteko aldaketa politikoek agerian utzi zuten dinamika zehatz bat: emergentsia politiko konplexuen gorakada eta areagotzea, eta huts egindako estatuen tesia, zeinak elkarren artean erlazionatuta kokatu diren. Emergentsia politiko konplexuak (*complex political emergencies*) osatzen zituzten egoerek ezaugarri nagusi bat zuten: gatazka armatu egoeretan murgilduta zeudela. Dena den, eta honetaz gain, beste bi arrazoi oinarrian hartuta izendatu zituzten “konplexu” bezala (Pérez de Armiño eta Zirion, 2010:4): hauen kausa edo iturrien aniztasuna batetik, eta bestetik, eta lehen ezaugarri horri jarraiki, nazioartearen eta nazioarteko aktoreen arreta maila handia eskatzen zutela. Honela, eta giza eskubideen eta demokraziaren defentsaren zein emergentsia politiko konplexuen testuinguruan, ‘huts egindako estatuen tesiak’ (*failed state* edo *state failure*) paper garrantzitsua hartu zuen, hauek hartu baitziren ezaugarri gabezia handienak zituztenak bezala eta emergentsia politiko konplexutzat.

²⁴ Nazioarteko tratatu ugari sinatu ziren, eta baita, adibidez, NBEaren baitako Giza Eskubideen Goi Batzarra ere. Jugoslavian edota Ruandan, adibidez, nazioarteko justizia epaitegiak jarri zituzten abian. Informazio gehiagorako ikusi: Ruiz-Giménez, 2005:128-130.

²⁵ Hurrengo atalean ikusi ahal izango den moduan, gaur egun bake liberalaren proiektua bezala ezagutzen denaren oinarri da, aldi berean, dokumentu hau. Dena den, eta aztergai dugun atal honi dagokionean, esku-hartze humanitarioa testuinguruan soilik aztertuko dugu hau hemen.

Emergentsia politiko konplexu edo huts egindako estatuen ezaugarri nagusizat identifikatzen dira ondorengoak: a) Estatuak berak lurraldearen (edo lurralde zati baten) kontrola galtzen du, aktore berrien agerpena ahalbidetuz (gerrako jaunak adibidez), zeinak lurralde hau(ek) zein bertako populazioa kontrolatzeko botere forma berriak abian jartzen dituzten; b) Ekonomia formalaren huts egitea eta ekonomia informalaren gorakada; c) guda zibilen areagotzea (sarri asko nazioarteko azalpenak atzean badituzte ere); d) goseteak, eta hauen ondorioz elikadura urritasunaren, izurriteen zein pobrezia areagotzea; eta e) behartutako migrazioen areagotzea (Pérez de Armiño eta Areizaga, 2000:218). Ezaugarri nagusi honetaz gain, beste hiru ezaugarri orokor ere badituzte (Brinkerhoff, 2007:2): lehenik, legea eta ordenaren apurketa izaten da, estatuak legitimitatea galtzen du eta ez da gai bere herritarrak babesteko, edota erakundeak populazioa zapaldu eta terrorizatzeko erabiltzen ditu; bigarrenik, herritarren behar eta nahiei erantzuteko, oinarrizko zerbitzu publikoak eskaintzeko, edota aktibitate ekonomiko arruntak babesteko gaitasun eskasa edo hutsekoa dute; eta, azkenik, bere mugez gaindi estatua ordezkatzeko duen erakunde sinesgarri baten gabezia dute. Honela, lurralde hauetako populazioa babestu beharrezkotzat hartuko zuen nazioartekak, hauek neurri sorta multisektorialak erantzun bezala behar zituen egoeratzat identifikatuz (Pérez de Armiño eta Zirion, 2010:5). Hain zuzen ere testuinguru honetan nazioarteko esku-hartze dinamikak estatu hauek “zibilizatzea” hartuko zuten oinarritzat (Ruiz-Giménez, 2005:159).

Nazioarte mailako aldaketa teoriko, praktiko zein etiko hauek ondorio garbi bat izan zuten: ordutik, laguntza humanitarioaren gehiengo handi bat bake operazio eta bake eraikuntza testuinguruetara bideratzen dela, zeinak eragin zuzena duen gai humanitario eta militarren arteko erlazioan (Pérez de Armiño eta Zirion, 2010:7) eta nazioarteko indarrek lurralde hauetan duten eraginean. Dena den, eta urte gutxiren epean, nazioarteko esku-hartze hauek plazaratutako arazo eta muga desberdinek dinamika hauen apaltzea ekarri zuten. Ruiz-Giménez-ek agertzen duenez, Irak, Somalia, Ruanda eta Liberiaren egindako esku-hartze humanitarioek utzitako esperientzia negatiboak eztabaida nagusi bat eragin zuten, hain zuzen ere gutxiegi edo maizegi esku-hartzen ote denaren, esku-hartzeen legalitatearen edo legitimitatearen, zein giza eskubideen babeserako tresna bezala duen efikazia eta egokitasunaren ingurukoa (Ruiz-Giménez, 2005:225-226).

1998 eta 1999 artean Kosovoko gatazkak nazioarteko esku-hartzeen inguruko dinamika zein praktika hankaz gora jarri zituen, NATOk NBEaren baimenik gabe erasotu baitzuen Jugoslavia. Bi urte eskasera, 111n jazotako erasoek eta hauei erantzunez AEBek Afganistanen eta Iraken burututako inbasioek eraldaketa honetan eragin are nabarmenagoa izango zuten. Nazioarte mailan eztabaida sakona sortu zuten gertakariok, nazioarteko esku-hartzeen aldeko eta aurkakoen artean, batetik, eta dinamika honek estatuen ez esku-hartzeko eskubidearekin egin

zezakeen talkaren inguruan, bestetik. Eztabaida hauek hein handi batean ikuspuntu liberalen eta esku-hartze humanitarioen defentsaren aldekoen, eta ikuspuntu honen aurkakoen artekoak izan ziren.

Nazioarteko esku-hartze humanitario hauek, aurretikoen ildo beretik, ikuspuntu zehatz bat zuten: laguntzarako agentziek gatazka egoeretan lan egin eta populazio zibilari babesa eskaintzea ahalbidetuko zuen oinarri instituzional berriak garatzea (Duffield, 1997 *in* Duffield, 2001:11). NBE laguntza humanitaria eskaintzeko bide eta bitarteko berriak eskaintzen hasi zen eta estatu desberdinetako garapen agentziak ere laguntza humanitario proiektu hauetan parte hartzen hasi ziren. Esku-hartze humanitarioaren ikuspuntu berri honek galdera gutxi sortu zituen artean. Dena den, nazioarteko garapen agentziek zein laguntza humanitarioaren baitako dinamikek eragin zitzaketen kalteak ageriratzen hasi ziren, eta zenbait adituk agertu zuten nola prozesu hau bera kitatu nahi zituen kalteen sortzaile eta birproduzitzzaile zen, hau da, kalteak ere eragiten zituela (Anderson, 1996), ez soilik onurak. Kritika hauek are azkarrago zabaldu ziren denbora gutxian, Bosnia eta Herzegovina edota Kosovoko gatazkek eraginda nagusiki. Dinamika honi egin zitzaion kritika nagusienetako bat izan zen guda ekidin baino, guda bera sortu, birsortu edo luzatu zezakeela. Testuinguru honetan, esku-hartze humanitarioek eragin zitzaketen giza kalteak ere dinamika honi egindako kritika nagusienetakoa izan ziren.

2001ean, eta nazioarteko esku-hartze humanitarioak azken urteetan eragiten ari ziren eztabaiden ondorioz, Esku-Hartze eta Estatu Subiranotasunaren inguruko Nazioarteko Batzordearen txostenari jarraituz (International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001), nazioarteko komunitateak babesteko erantzukizuna edo *responsability to protect* (R2P) kontzeptuaren baitan identifikatu zituen nazioarteko esku-hartzeak zein hauen legitimitatea (Tadjbakhsh, 2010). Kontzeptu honek herrialde batek beste batean esku-hartzeko zuen balizko eskubidetik aldentzeko aukera suposatu zuen. Ardura humanitarioak erdigunean kokatzen zituzten hainbat eztabaida politikotatik eratorri zen kontzeptua, eta 1990eko hamarkadako garapen normatiboak erakundetzeko saiakera bat gehiago izan da (Radice, 2014:238)²⁶.

Babesteko erantzunkizunaren printzipioa aplikatzeko hiru pauso aurreikusten ditu txostenak: prebentzioa, erreakzioa eta berreraikuntza (*preventing, reacting, eta rebuilding*). Bi oinarritzko egoera ere aurreikusten ditu: “eskala handiko giza bizitzaren galera” ematea genozidio saiakera izan edo ez, eta “eskala handiko garbiketa etnikoa” aurreikustea, behartutako kanporatze eta lekualdatzeen bidez edo “terrorea sortzen duten ekintzen” bidezkoa izan. Helburu garbi bat

²⁶ Kosovoko gatazkak sakon eragin zuen kontzeptu honen inguruko eztabaidan, hau ilegaltzat baino legitimitzat definitua izan baitzen nazioartean. Honela, Kosovoko gatazka esku-hartu zuten estatu zein hauen inguruko GKEak atakan gelditu ziren.

aurreikusten du: esku-hartzeak giza sufrimendua gutxiagotzea ardatz izatea, eta beti ere abian jartzerako hau azken aukera posiblea izatea, hau da, gainerako bitartekoek huts egin izana. Behin esku-hartzea abian jarrita, beste hiru baldintza aurreikusten ditu: honen eskala, iraupena eta intentsitatea proportzionalak izatea, hau da, giza babes egokia eskaintzeko ahalik eta minimoena izatea; eta, hau lortu ahal izateko gutxieneko aukerak izatea eta esku-hartzeak berak egoera hobetzea eta ez kontrako egoerarik sortzea (International Commission On Intervention And State Sovereignty, 2001). NBEak kontzeptu hau bermatu eta bere egin zuen 2005ean²⁷.

2004an babesteko erantzukizunaren inguruko bigarren txosten bat eratu zuten, NBEaren Mehatxu, Erronka eta Aldaketaren inguruko Goi Panelaren baitan²⁸. Aipatu bi dokumentuek nazioarteko esku-hartzearen oinarriak birdefinitu dituzte, baita noiz eta nola esku-hartzearen inguruko oinarriak zehaztu ere, eta babesteko erantzukizunaz gain, “ekiditeko erantzukizuna” ere aurkezten dute, esku-hartzeko erantzukizuna ‘subiranotasuna eskubide bezala’ ulertetik ‘subiranotasuna ardura bezala’ ulertzeko aldaketa planteatzeaz gain (Fishel, 2013:204, 209)²⁹. Testuinguru honetan, babesteko erantzukizuna nazioarteko komunitateak ekintza humanitarioaren inguruan duen oinarria dela defendatzen dute hainbat autorek (Fishel, 2013:204), soilik Libian aplikatu bada ere³⁰.

Babesteko erantzukizunaren inguruko eztabaida I-11k biziki ezaugarritutakoa da, hain zuzen ere lehen txostena erasoak jazo eta denbora epe laburrera argitaratu zelako. Eraso hauek eragin zuzena izan zuten nazioarte mailako bakea eta segurtasunaren diskurtsoaren baitan, eta baita, ondorioz eta halabeharrez, gatazka armatuen, esku-hartzeen dinamiken eta bakearen eraikuntza prozesuen baitan ere. Segurtasunaren inguruko diskurtso tradizionalagoak berreskuratzeaz gain, hauek ikuspuntu militar garbia hartu dute. Gertakari hauek Mendebaldeko erantzun sistema eraldatu dute guztiz, eta argitara ekarri beste behin huts egindako estatuen diskurtsoa, argudiatuz hauek erronka handiak eragiten dituztela inguruko estatuetan eta baita nazioarteko

²⁷ Kontzeptu eta praktika honen inguruko testuinguru historiko baterako ikusi: Sewall, 2014; Radice, 2014; Ruiz-Giménez, 2003 eta 2005, beste hainbaten artean.

²⁸ Honek babesteko erantzukizunaren araua babestu zuen *A More Secure World: Our Shared Responsibility* (High Level Panel On Threats, Challenges And Change, 2004) txostenari jarraiki.

²⁹ Dena den, eta babesteko erantzukizuna dinamikaren ezaugarri nabarmenena da sarri agertzen duen ambiguitasuna, hau da, bere definizioak zein baldintzatzen duten egoeren definizioak ambiguoak direla kontzeptua ahalbidetzen duten jatorrizko txostenetan, eta ondorioz, bere aplikazioa ere ambiguitasun horren baitan garatzen dela (Vega, 2012:171). Honela, Rey Marcos-ek agertzen du “eskubide hipotetiko” bat dela, zeinak ahalbidetzen duela esku-hartzea Estatu zehatz batzuk nahi duten lekuetan eta nahi duten garaian (Rey Marcos, 2006:25). Aditu kritiko askok aurrerago egiten dute eta defendatzen dute babesteko erantzukizuna Mendebaldeko esku-hartze eta erregulazio sistema berrien legitimaziorako tresna bihurtu dela. Aditu postkolonialentzat kanpoko esku-hartzeak, edonolako izenbururen baitan ezkutatuta ere, ez dira gai ordena justuak eraikitzeko, nazioarteko harremanetako botere erlazio asimetrikoen baitan eraikitakoak baitira (Fisher, 2013; Tadjbakhsh, 2010).

³⁰ Eztabaida honen inguruko informazio gehiagorako ikusi: Bricmont, 2005.

sisteman ere. Testuinguru honetan, terrorismoaren gorakadaren kontrola abian jarri zuten hainbat aktorek, terrorismoaren aurkako borrokan gaitasunak areagotzeko edota estatu eraikuntzarako politiken sorrerarako deia eginez, huts egiteko arriskua duten estatuenganako esku-hartze prebentiboen aukera plazaratuz, beti ere nazioarteko bakea eta segurtasunaren izenean (Chandler, 2004 *in* Hartzell, 2014:381). Aldi berean nazioarteko ekintza humanitarioak zein esku-hartze humanitarioen dinamikak nazioartean eztabaida sakonean egoten jarraitzen dute, batez ere Afrika iparraldean 2011z geroztik eman diren aldaketen ondorioz. Udaberri Arabiarra bezala ezagututako prozesuek zein Libia eta Sirian emandako gertakariak, Irak eta Afganistango eraldaketekin batera, nazioarteko esku-hartzearen inguruko eztabaidak berriz irekitzen ari dira, gatazka zibiletan esku-hartu behar den edo ez, eta hala eginez gero efektiboki nola esku-hartu behar denaren inguruan, batez ere (Regan, 2014:313).

Azken hamarkadetan esku-hartze humanitarioen zein laguntza humanitarioaren dinamikak egindako ibilbideak eta hartutako ikuspuntuak gizarteak bere osotasunean eraldatu nahi ditu, eta garapena ikuspuntu ekonomikotik soilik ulertu beharrean, gizarte osoaren garapen ekonomiko, politiko eta sozial bezala hartzen du. Testuinguru honetan, laguntzaren politizazioa eragin du, eta hau bake eraikuntzarako, hau da, bake eraikuntza liberalerako, erabiltzea ere bultzatu du. Dena den, eta Duffield-ek ongi agertzen duen moduan, laguntza humanitaria prozesu zabalago baten baitan dagoen osagarri txiki bat besterik ez da, zeina kokatzen den “governantza globalaren konplexu estrategikoen eta guda berrien konplexu estrategikoen artean” (Duffield, 2001:93).

Honela, hainbat estatu laguntza humanitaria terrorismoaren aurkako guda globala bezala definitu denaren alde erabiltzen hasi dira. Honen erdigunean kokatzen da hain zuzen ere bake eraikuntza liberalaren proiektua, zeina hurrengo ataletan aztertuko den. Dena den, eta Tadjbakhsh-i jarraituz, ezinbestekoa da galdetzea esku-hartze baten ostean zer gertatzen den eta, galdera honek sor ditzakeen hamaika erantzunen artean, gertatzen den hori bakearen eraikuntza dela kontutan hartuz gero, esku-hartzea egin beharko litzatekeen planteatzen hastetik hau legitimoa izan dadin nola egin beharko litzatekeen planteatzeraino ager daitezkeen galderak erantzun beharrekoak dira (Tadjbakhsh, 2010:117).

3.5. GUDA OSTEKO BAKE ERAIKUNTZA PROZESUAK

Gatazka armatuen ebazpenen osteko eraldaketa eta berreraikuntza prozesuak prozesu konplexuak dira ikuspuntu guztietatik, nagusiki prozesu honen oinarrian datzalako gatazka politiko biolento baten ostean erlazioak maila guztietan eraldatzea. Dena den, eta doktoretza tesi honetan argudiatzen dugunez, bakearen berreraikuntza prozesuak dira hauetan konplexuenak,

hain zuzen ere bere ikuspuntu multidimentsionala medio (berr)eraikuntzaren zirrikitu guztietara iristen delako³¹.

1990eko hamarkadaz geroztik, eta aurreko ataletan ikusi ahal izan dugunez, ikuspuntu liberal garbi bat hartu dute guda osteko berreraikuntza prozesuek, guda berrien zein emergentzia politiko konplexuen diskurtsoaren baitan eta hauekiko erantzunen baitan burutzen diren ekintza eta esku-hartze humanitarioen eraldaketaren ildoari jarraituz. Dena den, eta aurrera egin baino lehen, guztiz ezinbestekotzat jotzen dugu gatazka armatu testuingurutan eta hauen ondoren garatzen diren bake berreraikuntza prozesuak eta hauen eredu nagusienak aztertu baino lehen, bake eraikuntzaren kontzeptua bera, jatorria, ezaugarriak eta egin duen eboluzioa aztertzea.

3.5.1. Bake eraikuntza: jatorria, oinarriak eta eboluzioa

Bake eraikuntzaren kontzeptua zein honen jatorria bigarren kapituluak aztertutako Bakearen inguruko Ikasketen baitan kokatzen dira, ikuspuntu arrazionalen (errealista eta liberalen) aurrean garatutako ikasketa kritikoen baitan, eta bake positiboaren eta indarkeria estrukturalaren (zein honen gabeziaren) kontzeptuak ditu oinarri nagusitzat³². Dena den, eta azken urteetan, oinarri hau eraldatu egin da, hein handi batean ikuspuntu arrazionalista eta kritikoen arteko talkan. Talka honetan zein bere ildotik garatutako ikasketa kritikoen ekarpenek eragindako aldaketa hau modu argiago batean antzeman daiteke bake eraikuntzaren ikasketek egin duten ibilbideari erreparatuz gero.

Richmond-ek bakearen eraikuntzaren garapen teoriko eta praktikoa lau belaunaldi identifikatzen ditu (Richmond, 2010b:16-33): lehen belaunaldian gatazken kudeaketaren (*conflict management*) ikuspuntua kokatzen du, zeinak helburutzat zuen indarkeria irekirik gabeko ordenak birsortzea. Finean, ikuspuntu errealista betean zetzan, zeinak NBERen bakea mantentzeko (*peacekeeping*) estrategia, diplomazia, mediazioa zein negoziazioa bezalako bitartekoak aurreikusten zituen, baina bake negatiboa (edo gatazkaren irabazlearentzako bakea) ahalbidetuz.

³¹ Hala ere, eta lan honetan bakearen eraikuntza prozesuak zein hauen ikuspuntu desberdinak azpimarratu eta aztertuko ditudan arren, ezin da ahantzi guda osteko berreraikuntza prozesuek emergentziatik garapenerako prozesu osoa hartzen dutela euren gain. Hau da, gatazka armatuari negoziazio mahaian amaiera ematen zaionetik herrialdea berriz ere 'modu normalean' funtzionatzen hasten denera arteko bitarte horretan, agenda oso irekia eta alderdi anitza duen prozesua burutzen da, zeinak, besteak beste, kontutan hartzen dituen borrokalarien desmobilizazioa eta reintegrazioa, justizia trantsizionala, hauteskunde antolakuntza edota erakunde sorrera. Guda osteko berreraikuntza prozesuen inguruko informazio gehiagorako (orokorrean, zein fasez-fasekakoa izan) ikusi, beste hainbaten artean: Darby eta Mac Ginty, 2008; Muggah, 2009; Gamba, 2008; Ramsbotham, Woodhouse eta Miall, 2011; Mateos, 2011.

³² Ikusi 2.6.1 atala.

Bigarren belaunaldian kokatzen ditu giza eskubideen eta giza beharren aldeko apustuak, gatazken ebazpenaren (*conflict resolution*) ikuspuntuaren baitan biltzen zirenak, gehienez lehen belaunaldiko adituei erantzunez. Batez ere indarkeriaren amaieran, indarkeria estrukturalaren gainbeheran zein pertsonen beharrezanetan jartzen zuten ardatza. Ikuspuntu honek gatazkaren jatorria indibidualen, komunitateen eta gizartearen testuinguru anitzetik aztertzen zuen, eta azterketa maila desberdin hauen arteko onura bilatzen zuen. Ez zituen soilik bakearen eraikuntzaren inguruko ikuspuntu berriak plazaratu: identitatea, parte hartze politikoa edota segurtasuna bezalako kontzeptuak faktore estrukturalekin ere lotu zituen, bigarren kapituluak aztertu dituen Bake Ikasketen baitan eta bake negatibo eta positiboa zein indarkeria estrukturalaren kontzeptuak plazaratu eta hauen inguruan teorizatuz.

Hirugarren belaunaldian bakea sortu eta eraikitzeke eskala handiko nazioarteko ikuspuntu multidimentsionalak kokatzen ditu, zeinaren baitan bake liberalaren eta estatu eraikuntzaren proiektua kokatzen den. Honen ardatza da nazioarteko aktoreen, NBEaren, nazioarteko finantza erakundeen eta GKEen arteko akordioa, Guda Hotzaren ondorengo gatazken aurrean bake eraikuntza liberalaren oinarri dena (eta aditzera ematen zuena liberalak ez ziren estatu horiek gatazkari lotuta zeudela). Esku-hartzeak demokratizazioan, giza eskubideen errespetuan, garapenean eta erreforma ekonomikoetan oinarritzen ziren, Kosovon, Bosnia eta Herzegovinan, Kanbodian edota Sierra Leonan gertatu zen moduan. Gobernantzaren eta bakearen eraikuntzaren goitik beherako edo *top-down* ikuspuntua erreproduzitu zuen belaunaldi honek, behetik gorako edo *bottom-up* ikuspuntuen aldean.

Laugarren belaunaldian kokatzen ditu aipatu bake liberalaren aurrean sortutako ihardespeneak, zeintzuek bake liberalaren proiektua “ontologikoki inkoherentetzat” hartzen duten, kontsentsuan eta legitimazioan oinarritutako emantzipazio material eta diskurtsiboa bilatuz eta bakearen eraikuntzarako bitarteko hibridoak aukera azaleratuz. Hau da, ikuspuntu liberalaren eta tokiko ikuspuntuaren arteko erdi bidea bilatzen dute, nazioarteko zein tokiko aktore guztien interes, identitate eta beharrak kontutan hartuz eta hauen arteko elkar ulertzea eta justizia soziala bilatuz. Hau, eguneroko bake post-westfaliar baten bitartez lortuko dela defendatzen du ikuspuntu honek.

Richmond-en bakearen eraikuntzaren belaunaldi desberdinen azterketa oinarri hartuta, bakearen eraikuntza prozesuak bi ikuspuntu nagusitan bana daitezke³³, oinarri nagusienetan kontrajarritakoak: ikuspuntu komunitarioak eta ikuspuntu liberalak, eta hauengandik, azken

³³ Defendatzen dut Richmond-ek identifikatzen duen lehen belaunaldiaren jarraipena suposatzen duela hirugarren belaunaldiak, eta autoreak identifikatutako bigarren belaunaldia hartzen duela oinarrian laugarren belaunaldiak egungo bere jarduean.

urteotan, ikuspuntu post-liberalak ere garatzen ari dira. Timothy Donais-i jarraiki, sarri asko airean geratzen da ikuspuntu hauetako zeinek, liberalak edo komunitarioak, defendatzen dituen hobekien berreraikuntza prozesuetan murgilduta dauden gizarteen interesak. Izan ere, egoera hauek erronka handiak planteatzen dituzte estatuen autodeterminazioaren, gatazka biolentoen jatorriaren, estatuen huts egitearen zein guda osteko estatuen subiranotasunaren inguruan, besteak beste (Donais, 2011:51).

Richmond-ek identifikatutako testuinguru honen baitan, bakearen eraikuntza kontzeptua (*peacebuilding*) 1992. urtean sartu zen nazioarteko diskurtso diplomatikoaren baitan, Boutros-Boutros Ghali NBEko idazkari nagusiak *An Agenda for Peace* txostenean ardatz hartu zuenean (Boutros Ghali, 1992)³⁴. Bertan bakearen eraikuntza: “gatazkan erortzea ekiditeko helburuarekin bakea indartu eta solidotuko dituzten egiturak identifikatu eta babesteko ekintza” bezala definitu zen (Boutros Ghali, 1992). Honela, gatazka osteko bakearen eraikuntza gatazka beraren kudeaketarako tresna bezala ulertzen da, diplomazia prebentiboa, *peacemaking*, *peacekeeping* eta NBEak bakea sustatzeko dituen gainerako tresnekin batera. Beraz, bakearen eraikuntza bakea sustatzeko kontzeptu eta praktika multidimentsional bihurtzen da (Hartzell, 2014:376), baita gaur egun bake liberala bezala ezagutzen den kontzeptu eta praktika sortaren finkapena ekarri zuen tresnatzat ere³⁵. Dena den, eta bakearen eraikuntzaren ikuspuntu honek aurretiazko bake eta segurtasun dinamikekiko aldaketa suposatzen badu ere, ez da guztiz kontzeptu berri eta berritzailea (Diehl, 2006), bere ezaugarriak, aurrerantzean ikusi ahal izango dugun moduan, aurretiazko esperientzietan ere oinarritzen direlako.

I-11tik, baina, bake eraikuntza prozesuek aldaketa sakon nagusi bat jasan dute: 1990eko hamarkadan bake liberalaren proiektua gizarte zibilaren indartzeak eta *bottom-up* ikuspuntuak ezaugarritzen bazuten, 2000ko hamarkadaren hasieratik eta estatu ahulen zein huts egindako estatuen testuinguruak proiektuaren funtsaren eraldaketa ekarri du: estatuaren eraikuntza (*statebuilding*) bihurtu da honen ardatz nagusi (Ferrao eta Mateos, 2011:5), Francis Fukuyama eta Roland Paris bezalako aditu errealisten lanei jarraiki (Fukuyama, 2004; Paris, 2004) eta bake liberalaren hasierako proposamena kontsentsu liberal-errealista baten testuinguruan kokatuz (Richmond, 2008a). Bira honen ezaugarri nagusia da *bottom-up* ikuspuntutik *top-bottom* ikuspunturako saltoa, zeinak ez dion lehentasuna ematen gizarte zibil indartsu baten sorrerari, baizik eta erakunde bideragarrien eta segurtasun sektorearen erreformari.

³⁴ Txosten honi bigarren batek jarraituko zion hiru urteko epean. 1995ean NBEak *Supplement to An Agenda for Peace* (NBE, 1995) dokumentua argitaratu zuen, bakearen eraikuntzaren kontzeptuak zein praktikak eremu desberdinetatik jaso zituen kritikei erantzunez eta bidean gertatutako hainbat hutsune bete nahian (Hartzell, 2014:377).

³⁵ Testuinguru honetan, bakearen eraikuntzarako lehen nazioarteko operazioetatik identifikatzen da Somaliakoa, eta ondoren iritsiko ziren Haiti edo Bosniako kasuak. Informazio gehiagorako ikusi: Diehl, 2006; Ruiz Giménez, 2003; Ruiz Giménez, 2005; Duffield, 2001, etab.

Eraldaketa honek guda osteko bakearen berreraikuntzari testuinguru multilateral eta multidimentsional zabal baten baitan eskaintzen dio arreta berezia: hasierako lau lan eremuez gain, laguntza humanitarioa, hauteskunderen antolaketa, azpiegituren berreraikuntza, desarme prozesuak eta borrokalari ohien desmobilizazioa eta bergizarteratzea zein segurtasun sektorearen erreforma ere hartzen ditu bere gain (Ferrao eta Mateos, 2011:5). Hain zuzen ere guda osteko berreraikuntza prozesuak ikuspuntu multidimentsional honetatik ulertzeak eta nazioarteko komunitateak (erakunde eta gobernu zehatz batzuen eskutik) ezaugarriok abian jartzeak zein hauen inguruko kontsentsu zabala eman izanak bake eraikuntza liberalaren nagusitasuna ekarri du.

Dena den, eta “bake liberalaren kontsentsuaren” (Richmond, 2008b) gainera, bakea eraikitzeke ibilbide eta bitarteko bakarra ez da hau. Bake liberalaren nagusitasunaren aurretik eta bitartean hainbat adituk (Lederach, 1997; Galtung, 1969; Galtung, 1996; Mac Ginty, 2008; etab.) proposatutako bake komunitarioaren proposamena, adibidez, bake liberalaren proiektutik kanpo kokatzen den bake eraikuntzarako beste eredu bat da, zeinak herritarrei eta tokiko komunitate zein hauen baitako dinamikei berebiziko garrantzia eskaintzen dien. Gainera, eta halabeharrez ikuspuntu honen baitan edota honen defentsan kokatzen ez bada ere, bake liberalarekiko gorputz kritikoa areagotzen ari da azken urteotan³⁶, nagusiki erreforma sakonak behar dituela argudiatuz eta hiru faktore nagusiren defentsan (Ferrao eta Mateos, 2011:6): bake liberalaren baitako operazioen kontraesan, tentsio eta ataken azterketa; proposamen liberal-errealista honen baitan dauden azpiko agendak zalantzan jartzea; eta tokiko dinamiketan gehiago oinarritzen diren bake eraikuntzarako proposamen berriak egitea. Hain zuzen ere ikuspuntu honetatik abiatzen da bake eraikuntzaren ikuspuntu post-liberala.

Datozen atalek aipatutako bake eraikuntzaren inguruko hiru ikuspuntu hagusiak aztertuko dituzte: bake liberalaren proiektua; honen aurrean agertutako tokiko bakea edo bake komunitarioa; eta bake hibrido eta postliberalak, hurrenez hurren.

3.5.2. Bake eraikuntza liberala

Guda osteko berreraikuntza prozesuak nagusiki proiektu liberalak dira egun, hain zuzen ere guda berrien testuinguruan eta nazioarteko harremanetako erdigunean kokatzen eta nazioarteko *mainstream* liberalaren bake eta estatu eraikuntza dinamiken baitan txertatzen diren heinean. Bakearen eraikuntza liberalak, finean, ulertzen du demokrazia parlamentarioaren garapenak eta

³⁶ Ikusi Newman, Paris eta Richmond, 2009.

merkatu librean oinarritutako eredu ekonomikoak bakearen iraupenean, garapenean zein edonolako gatazpen (bir)agerpenean eragin zuzena izango dutela.

Bi oinarri teoriko nagusi ditu bakearen eraikuntza liberalak³⁷: batetik, Immanuel Kant filosofo prusiarrak Bake Iraunkorra (*Perpetual Peace*) lanean identifikatutako erregimen demokratikoen, nazioarteko erakundeen eta nazioarteko zuzenbidearen arteko lotura, eta bestetik, Adam Smith ekonomilari britainiarrak merkatu ekonomia eta bakearen artean egindako lotura. Lehenaren arabera, nazioarteko harreman baketsuak eraiki behar ziren, eta horretarako, nazioarteko zuzenbidea, nazioarteko erakundeak eta estatu librean arteko federazio baten sorrera bake eta segurtasun kolektiborako oinarri izango ziren. Hain zuzen ere oinarri hauek izan dira bake eta segurtasunaren eremuko nazioarteko erakundeen sorrera ahalbidetu duten oinarri nagusiak. Bigarrenaren arabera, merkatu librearen duten herrialdeak baketsuagoak izateko joera dute, honek sortzen dituen ezaugarri positiboek gatazkaren ordeztan lankidetzan sustatzen baitute. Testuinguru honetan, bake liberalarentzat globalizazioak estabilitatea eta harreman baketsuak ahalbidetzen ditu. Hain zuzen ere ezaugarri honetan oinarritzen dira laguntzara eta bake eraikuntzara bideratutako herrialde askoren nazioarteko agendak 1990eko hamarkadaz geroztik (Pérez de Armiño, 2015:308).

Bake liberalaren kontzeptuaren zein praktikaren garapena, hein handi batean Boutros-Ghali-k bake eraikuntzaren inguruan egindako definizioetik eta 1990eko hamarkadan nazioarteko erakundeek abian jarritako bake eraikuntzarako nazioarteko misioen jardunaren eskutik etorri da, hain zuzen ere hauen inguruan Roland Paris adituak egindako kritikatik (Paris, 2004). Paris-ek ez zuen hauek oinarrian izan zuten liberalizazio kutsua zuztarretik kritikatzeko, baina bai agertu zuen erreforma liberalak erritmo azkarregian abian jartzeak onura baino kalte gehiago ekar zitzakeela, eta honen aurrean, liberalizazioaren aurretiko erakundetzea abian jartzea proposatu zuen (ingelerazko “*institutionalization before liberalization*” esakeraren bitartez), liberalismoaren oinarriari ukorik egin gabe. Proposamen honen bitartez, oinarri instituzional bat eraikitzea proposatzen du lehendabizi, ondoren hauen baitan erreforma liberalak egiteko.

Bi dimentsio nagusi ditu (Diehl, 2006:108): lehena, bakearen eraikuntzaren ikuspuntuaren helburu nagusienetakoa dela gatazkaren berrabiaratzea ekiditea, eta bigarrena, helburu hau lortzeko estrategia eta ekintzen identifikazioa egiten duela. Beraz, bakea definitzeaz gain, hau abian jartzeko tresneria guztiaren aurreikuspena ere egiten du. Duffield-ek bake eraikuntza liberalaren inguruan egiten duen definizioari jarraituz, kontzeptu honek “liberala” eta “bakea” kontzeptuak bateratzen ditu, lehena oinarri politiko eta ekonomiko bezala eta bigarrena gatazka

³⁷ Ikuspuntu zabalago batetarako, ikusi 2.3.1 atala.

ebazpenerako zein gizarteen eraldaketarako aukeraketa politiko bezala. Ikuspuntu askotan, dio, “bake liberalak gizarte eraldaketarako agenda erradikala” islatzen du (Duffield, 2001:11). Definizio orokor honen azpian, bake liberalaren oinarri nagusiek, demokratizazioak, liberalizazio ekonomikoak, garapen neoliberalak, giza eskubideek eta zuzenbidezko estatuak, bakearen eraikuntza nola kontzeptualizatu eta praktikan jarri den ezaugarritu dute. Hau da: demokrazia liberala, merkatu libreetan oinarritutako ekonomiak, zuzenbidezko estatua eta segurtasuna eta garapena eskainiko dituzten erakundeak estatu estable eta funtzionagarrien oinarritzat hartzen ditu bake liberalak, globalizazio neoliberalaren baitan eta Iparraldeko agenden pean. Proiektu honek oinarri ekonomiko garrantzitsua dauka: Paris-ek ongi agertzen duen moduan, liberalizazioak merkaturatzea ere eman nahi du aditzera, hau da, tokiko gobernuak merkatuan oinarritutako eredu ekonomikora egingo duen norabide aldaketa. Atzerriko inbertsore, produkzio eta bezero pribatuek euren jarduna garatzeko askatasuna izango dute, gobernuak ekonomian duen esku-hartzea gutxiagotzearekin batera (Paris, 2004:5). Oinarri hauekin gatazka armatuetan murgilduta egon diren herrialdeetan gatazka berriz ere ez dela lehertuko ziurtatu nahi da (Hartzell, 2014:378). Bakearen eraikuntzak gudak desegindako lurraldeak demokrazia liberal efektiboetan eraldatzean datza, zeintzuen baitan “marko demokratiko liberala gobernu onerako urrezko patroi” bezala bakarrik ez, bake sostengarri batetarako “oinarri seguruena” bezala ere ulertzen den (Donais, 2011:50), bakea, segurtasuna eta garapena harilkatuz. Prozesu honek gatazka osteko alor guztiak biltzen ditu –segurtasuna, politika, ekonomia, justizia, azpiegituren berreraikuntza, etab.– eta emergentzia fasetik garapen fasera arte luzatzen da, hau da, esku-hartutako lurralde hori oinarri liberalen arabera funtzionatzeko gai dena arte.

3.5. taula: Zutabe nagusien helburuak berreraikuntza prozesuaren fase bakoitzean

	Emergentzia fasea	Trantsizio fasea	Garapen fasea
Segurtasuna	Segurtasunari dagokionean testuinguru segurua eraiki	Segurtasun erakunde legitimo eta egonkorrak garatu	Tokiko gaitasunak sendotu
Trantsizio politikoa, gobernantza eta parte hartzea	Gobernu egiturak, parte-hartzearen oinarriak eta trantsizio politikoa zehaztu	Erakunde politiko legitimoak eta prozesu parte-hartzaileak garatu	Erakunde politikoak eta prozesu parte-hartzaileak sendotu
Garapen sozio-ekonomikoa	Emergentziazko behar humanitarioak asetu	Garapenerako oinarri, egitura eta prozesua garatu	Epe luzeko garapen programa erakundetu
Giza eskubideak, justizia eta adiskidetzea	Garaiko zein aurretiko kalteak lantzeko mekanismoak zehaztu	Giza eskubideak eta adiskidetzea gainbegiratzeko sistema eta prozesu legalak garatu	Nazioarteko legedian oinarritutako sistema legal funtzionala garatu
Koordinazioa eta kudeaketa	Barne eta kanpo aktoreentzat kontsulta eta koordinazio mekanismoak garatu	Programen garapena burutzeko erakunde teknikoak garatu	Barne prozesu jasangarriak eta koordinaziorako gaitasuna garatu

Iturria: Kotzé, 2010:220-n oinarrituta

Roland Paris-ek, bake liberalaren bultzatzaile nagusienetakoak, agertzen duen moduan, “ingenieritza sozial esperimentu erraldoi” baten aurrean gaude, non “liberalizazioak demokratizazioa suposatzen” duen (Paris, 2004:4): huteskundeen antolaketa, eskubide zibilen errespetua, gobernuaren gutxieneko funtzionamendua... Hainbat oinarri orokor ditu “ingeniaritza sozial” hau martxan jarri eta bakearen eraikuntza praktikara eramateko. Neclâ Tschirgi adituak hamar ezaugarri nagusitan biltzen ditu hauek, guda osteko bake eraikuntzaren “printzipio operazionalak” bezala identifikatuta, zeinak guda osteko bake eraikuntza liberalaren paradigma osatzen duten (Tschirgi, 2004:9): a) bake eraikuntza “zutabe ugari dituen enpresa multi-dimentsionala” da, dimentsio politiko, sozial, ekonomiko, legal eta segurtasunezkoak dituen; b) guda osteko bake eraikuntzarako segurtasunaren ezarpena aurre-baldintza bat da; c) prioritateen jerarkizazioa gertatzen da: tokiko behar espezifiko eta dinamika politikoen aurrean estrategia politiko orokor baten baitan kokatuko dira prioritateak; d) tokiko populazioak izan behar du berreraikuntza prozesuaren jabegoa; e) kanpo aktoreen babesa eta laguntza oinarritzkoa da eta hauen jokabidearen inguruko mekanismoak eraiki behar dira; f) tokiko gaitasunen eraikuntza (*capacity-building*) bultzatu behar da; g) denboraren elementua: gehienez esku-hartze azkarrak egiten dira, baina onartzen da bake eraikuntza prozesu luzea dela, eta beraz, esku-hartze azkarrak ez direla nahikoa; h) diru laguntza egoki, aurreikusgarri eta flexibleak beharrezkoak dira; i) tokiko mailan, maila zentralean, erregionalean zein nazioartekoan eragina

duten erantzun sistema inplikatzen du; eta j) *do no harm* printzipioa oinarritzkoa da. Dena den, eta aurrerago ikusi ahal izango dugun moduan, printzipio hauek ez dira praktikara euren osotasunean eramaten.

Honela, bake liberalaren proiektuak *top-down* eredua jarraitzen du, hau da, aurrez diseinatutako politikak txertatzen ditu tokian tokiko bakearen eraikuntza prozesuetan. Oliver Richmond irakasle eta adituak Paris-ek teorizatutako kontzeptu hau praktikan aztertu du, zeina guztiz beharrezkoa den bake liberalaren proiektua zer nolakoa den eta zein ondorio izan ditzakeen ulertu ahal izateko. Richmond-ek honela definitzen eta deskribatzen ditu bake liberalaren proiektua zein funtzionamendua: *peacekeeping*, *peacemaking* eta bake eraikuntzaren (*peacebuilding*) bitartez, eta sarri asko NBEren trantsiziorako administrazioen, Munduko Bankuaren eta Nazioarteko Diru Funtzaren zein nazioarteko GKEen bitartez eraikitzen da, *problem-solving* ereduaren bitartez (edozein arazo hitzarmen eta NBE Segurtasun Kontseiluaren ebazpenen bitartez konponduz) eta marketizazioa eta gobernantza ekonomikoa oinarri hartuta. NBEk segurtasuna, administrazioa, gobernu eta garapena ahalbidetzen ditu beti ere demokratizazioaren izenburupean. Nazioarteko zein tokiko GKEk giza eskubideen monitarizazioa, tokiko garapena, hezkuntza, berradiskidetze zein gobernu eraikuntza “subkontratatzan” dituzte, gobernu emale nagusienekin (AEB, Erresuma Batua, Norvegia, Suedia edota Kanada, adibidez) harreman estuan (Richmond, 2008b:257-258). NBEaren eta honen inguruko nazioarteko erakundeen proiektuen baitan kokatzen du bake liberalaren proiektua, zeina Mendebaldeak sutuki defendatzen duen.

Aipatu bake liberalaren ezaugarri orokorrez gain, bere esanahia zein praktikak ezaugarritzen dituen hainbat faktore berezitu ditu, batez ere II Iz geroztik: konplexu estrategikoen eraikuntza, honi estuki lotuta estatu eraikuntza (*state building*), eta segurtasunaren birkontzeptualizazioa eta segurtasuna eta garapenaren arteko lotura identifikatu ditut, lan honetan, azpimarragarrienak bezala.

3.5.2.1. Konplexu estrategikoen eraikuntza

Bake liberalaren konplexu estrategikoen inguruan ari garenean, proiektu hau gauzatzeko bitartekoen inguruan ari gara, hau da, hau praktikan jartzera daramaten erakunde eta tresna sortaren inguruan. Hauek nazioarteko erakunde eta aktoreek ezaugarritzen dituzte, zeinak tokiko populazioari eta honek eraiki beharreko erakunde sistemari *institutionalization before liberalization* baldintza ezartzen dion (Paris, 2004), aurrez ikusi ahal izan dugun moduan.

Saretzat identifikatu daiteke dinamika hau: bake liberala gobernantza liberalaren baitako autoritate fluxuetan gorpuzten da, zeinak estatalak ez diren aktoreak, aktore militar zein zibilak

eta aktore publiko zein pribatuak batzen dituen konplexu estrategiko desberdinak biltzen dituen (Duffield, 2001:12). Proiektu honi gorputza emateak, Vivienne Jabri adituak ongi agertzen duen moduan, ez du soilik indar militarra behar, baizik eta baita nazioarteko zerbitzu zibilak ere, ikastetxeetatik hasi eta justizia departamentuetara iritsi arte hauen artean dauden erakunde guztiak berriz abian jartzeko (Jabri, 2010:42). Finean, nazioarteko erakundeak, tokiko zein nazioarteko GKEak, indar eta erakunde militarrek, tokiko zein atzerriko gobernu erakundeak, segurtasun enpresak, nazioarteko finantzazio erakundeak, sektore komertzialak edota lankidetzaren harremanak dituzten beste hainbat gobernuen erakundeak elkarrekin funtzionatzen dute, helburu berdinekin antzekoekin maiz. Erakundeok eraldaketa eta estabilitatea ezartzeko helburuak dituzte konplexu politiko hauen baitan, garapen printzipioen, parte hartzearen eta kudeaketa propioaren bitartez, baina Duffield-ek ongi agertzen duen moduan, helburu hauek liberalak dira. Finean, gobernantza globalaren ardura nagusietako bat da “muga arazotsuetan bake liberala ezartzea: gatazkak konpontzea, gizarteak berreraikitzea eta funtzionatzen duten merkatu ekonomiak abian jartzea, etorkizunean gudak sahisteko bide bezala” (Duffield, 2001:15, 34).

Duffield-ek dinamika hau guda berriekin zuzenean lotzen du, argudiatuz biak ala biak estatuen baitako zein hauek kanpo etengabe pribatizatzen ari diren sareen baitakoak direla, gobernuen kompetentziatik kanpo. Honela, agertzen du, “bake liberala eta guda berriak merkatuaren desregularizazioaren eta nazio-estatuen gaitzeak eragindako ondorioei egokitzeko moduak dira”, eta beraz, bake liberalak guda egiteko modu eta bitarteko liberekin erantzuten die (Duffield, 2001:13-14).

Erakunde sare liberal hau mundu mailako gobernantza globalaren testuinguruan kokatzen da (Duffield, 2001; Kaldor eta Rangelov, 2014) eta aldi berean, tokikotasunaren eta globaltasunaren arteko balantzaren baitan, erakunde sare hauen sorrera, garapena eta elkarren arteko harremana emergentzia politiko konplexu bezala (Edkins, 1996 *in* Duffield, 2001:12), edo bake liberalaren konplexu estrategiko (*strategic complexes of liberal peace*) (Duffield, 2001:13) bezala identifikatuta.

3.5.2.2. Estatu eraikuntza

Proiektu liberalak bere burua bakearen eraikuntzarako proiektu bezala definitzen duen arren, estatu eraikuntza proiektu batean datza (Richmond, 2014; Chandler, 2010; Newman, 2009), edo Jabri-k Paris-en ingeniariaren sozialaren esanera (Paris, 2004) moldatuz definitzen duen moduan, “nazioartean egindako ingeniariaren soziala” (Jabri, 2010:42).

Estatu eraikuntzak, (*statebuilding*) estabilitatea, gatazkaren kudeaketa sostengarria eta garapena ahalbidetzen dituen bitarteko bezala ulertu da testuinguru liberean. Ondorioz, hauek

programen bitartez eraiki edota indartzea nazioarteko lankidetzaren eta honen baitako emale nagusien ardura bihurtu da, gatazka biolentzeko erantzun nagusi bezala (Brown eta besteak, 2010:99-100). Ardatz hau huts egindako estatuen tesiari ertsiki lotuta dago, honen baitan sartutako kasuak baitira nagusiki bake liberalaren proiektuak kontutan hartzen dituenak. Hemen estatu liberal demokratikoak eraikitzea hartu da arduratzat, non estatu horien ezaugarriak aurrez jakinak diren eta tokian tokiko estatu eraikuntza proiektuetan txertatzen diren. Dena den, guda osteko berreraikuntza prozesuen baitan, komunitateek sarri asko banatuta dira, eta estatu eraikuntzak desberdintasun horizontalei, bazterketa ekonomiko eta politikoari arreta berezia jarri behar die, beste hainbat gairen artean, berriz ere gatazka egoeran ez erortzea ekiditearekin batera (Newman, 2014:175)

Estatu eraikuntzaren proiektua lau sekuentzia desberdinetan kontzeptualizatzen da: segurtasuna, justizia, gobernantza eta garapen ekonomikoa (Carment eta besteak, 2014:340), eta hain zuzen ere honela hartzen ditu bake liberalaren proiektuak guda osteko berreraikuntza prozesuen beso guztiak bere gain. Proiektuaren baitan, garrantzitsua eta ezinbestekoa da guztiz lankidetzaren eta garapenaren garrantzia, zeinaren baitan nazioarteko estatu, erakunde, GKE eta finantza erakundeek parte hartzen duten³⁸.

3.5.2.3. Segurtasunaren birkontzeptualizazioa

Estatu eraikuntzaren ardatzarekin batera, huts egindako estatuen sekuritizazioa (edo, huts egindako estatuak segurtasun arazo edo mehatxu bihurtzea) bake liberalaren ardatzetako bat da. Hemen segurtasunaren ulermen sakonago bat garatu da, zeinak aurreikusten duen bake liberalaren proiektuak berreraikiko duen estatu horretako segurtasuna ahalbidetu egingo dela, eta honi lehentasuna emango zaiola (Newman, 2009:30), batez ere II l z geroztik. Honek zeregin multidimentsional zabala suposatzen du: bake prozesua ikuskatze, borrokalarien desmobilizazioa, desarma zein berrintegrazioa burutzea, atzerriko indar (militarren) kanporatzea, tokiko zein erregio mailan gatazka berrabiarazi dezaketen mehatxuak kontrolatzea zein segurtasuna bera lortzea. Honela, ez du soilik aurreikusten nazioarteko esku-hartze baten baitako segurtasun ikuspuntua, baizik eta estatu eraikuntza oso bati dagokion segurtasun ikuspuntua: segurtasun sektorearen erreforma integrala edo segurtasun gorputzen sorrera eta abiaratzea, besteak beste, zeinak ezinbestean islatzen duen garapen betean dagoen nazioarteko segurtasun testuingurua (Newman, Paris eta Richmond, 2009:8-9).

Dillon eta Reid-ek nazioarteko joera hau mundu mailako gobernantzaren ardatzean kokatzen dute, hau bera identifikatuz liberaltzat, “governantza liberal globala” (*global liberal*

³⁸ Dena den, erronka asko sortzen dira esku-hartzeen eta lurraldeon garapenaren arteko bidegurutzean, zeinak kapitulu honetako 3.6.1.2 puntuak aztertuko dituen.

governance) terminoaren bitartez (Dillon eta Reid, 2000). Honi dagokionean, konplexu estrategikoen eta estatu eraikuntzaren baitan, erakunde militar eta zibilen arteko banaketa eta harremana guztiz kontutan hartu beharrekoa da, etengabeko harreman dinamiken baitan murgilduta ikusten baitira. Hain zuzen ere lotura horretan kokatzen dira bake liberalaren “oinarri operazionala” eta gobernantza globalaren “lotura formatiboa” (Duffield, 2001:45).

3.5.2.4. Segurtasuna eta garapenaren arteko lotura

Bi kontzeptuon arteko lotura GSren ikuspuntuaren bitartez eta ondorioz nazioarteko erakundeen ikuspuntuan txertatuta planteatu zen nazioarte mailan. Hain zuzen ere 1990eko hamarkadaz geroztik guda berrien eta bake liberalaren gorakadaren testuinguruan segurtasuna eta garapenaren arteko lotura geroz eta handiagoa eta estuagoa bilakatu da: “bake liberalaren helburu transformatzaileek eta humanitarismo berriak konbergentzia hau gorpuzten dute”, garapenerako politiken “erradikalizazioaren” bitartez (Duffield, 2001:15). Beraz, guda osteko berreraikuntzen ikuspuntu liberalak gatazketan murgilduta zeuden herrialdeen garapena bera hartzen du segurtasunaren bermatzailetzat. Hau da, lehena lortzea bigarrena ziurtatzeko bidea da, eta beraz, segurtasuna eta garapena eskuz-esku erlazionatzen ditu, zeinak garapenaren erradikalizazioaren kontzeptualizaziora garamatzen.

Hemen, garapena ezinezkoa da egonkortasunik gabe, eta aldi berean, segurtasuna ez da sostengarria garapenik gabe. Hain zuzen ere bake liberalaren konplexu estrategikoen eta guda berrien konplexu politikoen arteko gurutzebidean kokatzen da segurtasuna eta garapenaren arteko konbergentzia (Duffield, 2001:16). Testuinguru honetan, eta Duffield-ek berak agertzen duen moduan, “garapenaren promozioa segurtasuna lortzearen sinonimo bihurtu da” (Duffield, 2001:37).

Testuinguru honetan, eta bake liberalaren berreraikuntza multilateralaren printzipioei jarraituz (segurtasuna, trantsizio politikoa, gobernantza eta parte hartzea, garapen sozioekonomikoa, giza eskubideak, justizia eta berradiskidetzea...), hauek garapen prozesuetara eramateak adierazi nahi du bake liberalaren proiektua ez dela soilik mugatzen gatazkaren ebazpena, emergentzia fasera zein bakearen eraikuntzara, baizik eta hau herrialdearen garapenera ere luzatzen dela. Dirk Kotzé-ren lanari jarraituz³⁹, dinamika multilateralen bidez gauzatzen da lotura hau, bake liberalaren hasierako behin-behineko helburuak eta garapena elkar lotuz (Kotzé, 2010:220).

³⁹ Autoreak New Partnership for Africa’s Development (NEPAD) erakundearen *African Post Conflict Reconstruction Policy Framework* dokumentuan oinarritzen du bere analisia. Informazio gehiagorako ikusi: Kotzé, 2010; NEPAD, 2005.

Dena den, eta Larenas-i jarraituz, segurtasuna eta garapenaren arteko loturak bi inplikazio nagusi ditu bere gain, zeinak lotura hau ulertzeko aztertzea guztiz beharrezkoa eta erabilgarria diren: ikuspuntu liberalaren eta bakearen arteko lotura, batetik, eta azpigarapenaren eta gatazken arteko lotura, bestetik (Larenas, 2013).

Bake liberalak ulertzen duen segurtasuna eta garapenaren arteko konfluentzia azpigarapena eta gatazken arteko lotura honek biltzen du. Gobernantza globalarentzat herri pobreak azpigarapenaren aurka irauli behar direla, eta prozesu honetan, biolentzia erabiliko badute, garapenarentzat bake liberalaren arriskua da hain zuzen ere herri pobreek aberastasuna sortzeko eta eskubideak eta politikak legitimizatzeko modu berri zein independenteak eratu dituztela, oinarrian eta izaeraz liberalak ez direnak (Duffield, 2001:159). Beraz, azpigarapena mehatxutat ulertzen den moduan, honek mehatxu izateari utz diezaion neurriak hartzen dira. Neurri hauek gatazka ekiditean oinarritukoak lirateke, eta halabeharrez, “eraldaketa sozial zuzenaren bitartez gizarte osoen transformazioa sustatuko duen garapen politika baten ondorioztat ulertzen da gatazkaren ekiditea edo superazioa” (Monsalve, 2012:343), zeina Duffield-ek agertzen duenez “garapenerako politiken erradikalizazioaren” bitartez egingo den (Duffield, 2004:70). Hau estuki erlazionatuta dago segurtasunaren problematizazioarekin, eta aldi berean, guda berrien kausen eta pobreziaren ulermenarekin.

Bake liberalaren proiektuaren baitan segurtasuna eta garapenaren artean sortu den erlazioa sakonean ikertu dute Segurtasun Ikasketa Kritikoek⁴⁰, batez ere lotura honek 1990eko hamarkadan izan zuen bultzadaren harira. Honela, garapenaren erradikalizazioa gizartearen eraldaketa helburu duten politiken sorreren baitan ulertu behar da, egungo segurtasunaren inguruko testuinguru globalarekin (*new security framework*) (Duffield, 2001:15-16, 22, 37; Larenas, 2013:30), lotura zuzena dutenak, edota atzerago ikusi ahal izan dugunez, bakearen eraikuntza liberalaren proiektuarekin estuki lotuta daudenak.

Dena den, egun garapen ekonomikoaz gain garapen sozial eta politikoa ere aurreikusten dute garapenerako politikek, eta batez ere bake liberalak, eta hain zuzen ere honek segurtasunaren eta garapenaren arteko lotura gauzatzen du, zeinak segurtasunaren marko berri batetara (*new security framework*) garamatzen. Testuinguru honetan, gatazka ebazpen eta berreraikuntza liberalak mundu mailako pobreziaren sorospentzat ulertu daiteke, GKEen garapenerako saiakerak zein elikadura segurtasunari eta oinarritzko zerbitzuei dagokienean norbere-askatasuna garatzeko saiakerak barne, adibidez, zeinak harreman guztiz zuzena duen bake eraikuntza liberalaren konplexu estrategikoen antolakuntza eta funtzionamenduarekin.

⁴⁰ Erlazio honen jatorriaren inguruko informazio gehiagorako ikusi: Larenas, 2013; Hettne, 2010.

Segurtasuna eta garapenaren arteko konfluentzian kokatzen den ezaugarri nagusienetako bat da erakundeen arteko elkarlana eta hauek populazioarekin mantentzen duten elkarbizitza (Hettne, 2010). Duffield-ek agertzen duen moduan, garapenaren, segurtasunaren eta hauen baitako pribatizazio arduren eraginpean kolaboraziorako bide berriak sortu dira: “lehen erlatiboki autonomoak ziren erakunde eta instituzioak sinergia, gainjartze eta elkarrekiko interes forma berriak aurkitzen dituzte”. Erakunde berriak agertu dira, aurrez lan egiten zutenek mandatuak aldatu dituzte eta elkarlanerako bideak topatu dituzte (Duffield, 2001:52-53). Eta hain zuzen ere esperientziadun eta esperientziarik gabeko erakunde andanaren erdigunean, eta hauek garapenaren izenean abian jartzen dituzten proiektu andanaren erdigunean, kokatzen da bake liberal proiektuaren garapenerako funtsa.

3.5.2.5. Bake liberalari egindako kritikak

Garapena segurtasun estrategia bezala kontzeptualizatu izana dago, hain zuzen ere, bake liberalaren oinarrian, zeina nazioarteko erakundeek azken hamarkadan hartu duten bakea, garapena eta segurtasunaren inguruko ikuspuntuaren ardatz nagusi den. Dena den, liberalismoa bakea, legimititatea eta prosperitatea ekar ditzakeen eredu bakartzat inposatzen da (Larenas, 2013:32) eredu liberalaren baitan, eta hainbat ikuspuntuk hutsune hauek azalerazi dituzte.

Bake liberalari egindako kritikak, nagusiki, honen ondorioak eta liberalismotik haratago begiratzeko beharra azpimarratzen dituzte, eta kritikarik gogorrenak “euren bakea eraki nahi duten aktoreek” egindakoak izan dira, hain zuzen ere bake positiboaren proiektua zein bake eraikuntzaren egunerokotasuna ez dituelako kontutan hartzen eta ondorioz bake negatiboa (bir)sortzen eta bake sostengarri baterako oinarritzko elementuak kontutan hartzen ez dituelako (Richmond, 2010b:30). Bake liberalaren ereduari egindako kritika nagusienetako da bakearen eraikuntzaren praxia akademiko eta politikariek eztabaidatzen duten bitartean, guda osteko gizabanakoak eta gizarteak euren eguneroko testuinguruetan borrokan jarraitzen dutela (Richmond, 2010c:2). Hain zuzen ere deskonexio honi erreferentzia egiten diote *mainstream* liberal-errealistaren bake eraikuntza eredu ezbaian jartzen duten pentsalari kritikoek.

Kritika hauek bi eremu nagusietan banatu daitezke: bake liberalaren kontzeptuaren erreformaren aldeko apustua egiten dutenak eta honen oinarri neoliberalaz azaleratuz kontzeptua ukatzen dutenak (Tadjbakhsh, 2010:124-125). Lehenengoen bake liberalaren eredu egokia dela defendatzen dute, baina hau birpentsatzeko beharra agertzen dute, berreraikuntza prozesuetan murgilduta dauden gizarte desberdinetara moldatu ahal izateko. Tokiko parte hartzea jotzen dute birformulazio honen ezaugarritzat. Bigarrenek, berriz, bake liberalaren ereduaren oinarria bera ukatzen dute, garapen neoliberalaren eredu edota guda osteko garapen estrategiak zalantzan

jarriz. Haultzat, liberalismoa ez da berez bakearen sinonimo edo bakearen sortzaile, eta aldiz, gatazkaren sortzaile ere izan daiteke. Finean, bake liberalak sortzen eta mantentzen duen bakea negatiboa da, eta beraz, ez da oinarrian bakea sustatzen duen sistema. Eredua okertzat hartzen dute, hegemonizatu egin delako eta sarri asko nazioarteko liberalismoa berrindartzeko inposatua delako. Azken hauek bake komunitarioaren eredura gehiago gerturaten dira.

Donais-ek hiru zutabe nagusitan banatzen ditu bake liberalaren kontzeptuari zein praktikari egindako kritikak, hauek hein handi batean bere funtzionamendurako oztopo bezala identifikatuz. Lehenik, bake liberalaren eraikuntza prozesua “ariketa burokratiko” baten antza hartzeri iritsi dela defendatzen duten kritikak izendatzen ditu, zeinaren baitan defendatzen den prozesuok estatu demokratiko liberal baten zutabe nagusiak eraikitzen dituztela, baina sarri asko hauen baitako politika eta dinamikak inposatuak izan daitezkeela eta espazio gutxi uzten dutela tokiko (edo bestelako) desadostasun edo proposamenetarako. Bigarrenik, lan egiten duen herrialde horren inguruan eraikitzen duen irudia, zeina sarri asko herritar traumatizatu, susmagarri eta irrazional bezala identifikatzen duen populazioa eta honekiko jokaera paternalistak garatzen dituen. Testuinguru honetan, ahalbidetzen den kasu horietan apropiazio lokala atzerriko begiraleen zaintzapean egiten da. Hirugarrenik, eta azkenik, espazio kronologikoari eta honen inguruko ardurei erreferentzia egiten dioten kritikak biltzen ditu, agertzen dutenak, orokorrean, epe motzeko helburuak lortzeko presak (nazioarteko aktoreengandik datozenak) presio ugari sortzen dituztela eta sarri asko prozesuon sostengarritasuna edota azpi dinamikak ez dituztela askotan kontutan hartzen (Donais, 2011:52-54).

Dena den, eta sailkapen orokor hauen gainera, bake liberalari hainbat ildo desberdinetan egin zaizkion kritikak berreskuratu nahi ditut lan honetan:

Oliver Richmond-ek bake liberalaren hasierako proposamena azken hamarkadan “desbideratua” izan dela argudiatzen du, estatuaren eraikuntza eta estatuen funtzionamendua bera, eliteak, nazioarteko aktoreak, segurtasun gaiak erakunde eta arau liberaletarantz bideratu direla argudiatuz eta desbideratze honen arduradun tokiko aktoreak eginez. Babesteko erantzukizuna edota *Do No Harm* bezalako dinamikak tokikotu beharrean nazioartekotu egin direla agertzen du, eta egunerokotasuna (eguneroko bizitzaren zentzuan), komunitatea, tokiko testuinguruak eta agentzia bake liberalaren radarretik kanpo utziak izan direla (Richmond, 2011e:14-15). Finean, kritika multzo honek argudiatzen du bake liberala nazioarteko aktoreek gidatzen, protagonizatzen eta baldintzatzen dutela, tokiko aktoreak sarri asko ezikusiz eta alderatuz, eta askotan, menpean hartuz ere bai.

Beste autore batzuk aurrerago jotzen dute eta bake liberalaren proiektua guda proiektu (*as a project of war*) bezala identifikatzen dute, *matrix of war* kontzeptuaren bitartez (Jabri, 2010). Honela, bere helburua indar militarren, polizia operazioen eta estatu eraikuntzarako erakundetze neurrien bitarteko biztanlearen kudeaketan, eta gizarte postkolonialak gobernatzeaz gain gatazka sozialak despolitizatze gakoan datza. Honela, emantzipatzaile ordeztu, botere hierarkikoak berrindartzen dituen proiektutzat identifikatzen du bake liberalaren proiektua Jabrik (Jabri, 2010)⁴¹. Ildo berean, bake liberalaren proiektuak oinarri ekonomiko garbiak dituela ere defendatzen dute (Pugh, 2010), argudiatuz oinarrian dituela merkatu ekonomia eta globalizazio neoliberalak. Kritika honen barnean sartu behar dira, ezinbestez, nazioarteko esku-hartze liberalek demokrazia eraikitze duten ahalmena aztertu eta hau ezbaian jarri duten lanak ere (Peceny eta Pickering, 2006).

Duffield-ek segurtasunaren testuinguru berria kokatzen duen garapenaren erradikalizazioak bake liberalari egindako kritika sakona gorpuzten du, argudiatuz bake eraikuntza hau gizarte osoak eraldatzeko “negozioaz” arduratzen dela, eta eraldaketa honetan, gatazken ebazpenak garapenaren erradikalizazioa “epitomizatzen” duela (Duffield, 2001:39). Dena den, garapena nagusiki prozesu ekonomiko bat bezala ulertzen denez, baliabideen banaketa desorekatuak edota talde sozial zehatzen arteko desberdintasunak zein orotariko aberastasun maila desberdinak indarkeria eza oinarritutako mekanismo politiko formalen bitartez konpontzeko finantzazio ezak gatazkak areagotzen ditu, eta garapen prozesuek desberdintasun hauek kontutan hartzea guztiz ezinbestekoa da. Honek, erakunde berrien sorrera behar izango du kasu askotan, edo gutxienez garapen prozesuaren birpentsatzea, baina dena dela, ez da ariketa lineala izango (Duffield, 2001:38), ez eta garapena soilik oinarri ekonomikoen baitan kontutan hartuta modu egokian garatuko duena ere.

Bake liberalaren konplexu estrategikoen funtzionamenduak agerian utzi ditu hainbat hutsune, eta hauen artean garrantzitsuenetako bat da segurtasun eta garapenerako politiken koordinazio eza, hain zuzen ere eragin zuzena (eta kasu askotan atzerazinezkoa) duelako populazioarengan. Honek, sarri bistako bihurtu den ondorio larri batetara garamatza: erakundeen esfortzu bikoizketa eta koordinazio eza, zeinak ondorio larriak dituen tokiko populazioarengan, desberdintasunak areagotuz⁴² eta herritarrekiko konfidantza maila gutxituz. Kasu askok agerian

⁴¹ Jabrik argudiatzen duenez, bake liberalaren proiektua ez da bere horretan bake proiektua, besteen autodeterminazioa onartuko lukeena, jabetze edo desjabetze proiektu bat baizik, individualitatearen denbora eta espazio artikulazioak depolitizatzea bilatzen duena, globalki baieztatu eta erakundetu den diskurtso baten baitan. Diskurtso honek nazioarteko ekonomia politiko liberal baten arabera adostasuna bilatzen du, eta bere adierazpena erabatekoa da (Jabri, 2010:48).

⁴² Sarri asko eman dira, gisako kasuetan, laguntza proiektu desberdinetatik onurak jaso dituzten populazio taldeen kasuak, edota, aldez, inolako onurarik jaso ez duten populazio taldeen kasuak. Proiektu

utzi dute (doktoretza tesi honetan aztergai dugun Kosovoko kasuak, adibidez, edota Bosnia eta Herzegovinako kasuak, besteak beste) erakunde desberdinak proiektu oso berdinarak jarri dituztela abian, edota helburu berak lortzeko bitarteko desberdinak erabili direla. Finean, eta konplexu estrategiko hauek herrialde desberdinen arteko elkarlana eta inter-dependentsia (Tadjbakhsh, 2005:40) bakarrik ez, jatorri eta mota desberdinetako erakundeak ere biltzen dituen aldetik, hauen funtzionamendu amankomuna eta elkarlana modu egokian koordinatuko dituen politiken garapena ezinbestekoa da.

Dena den, eta autore askok defendatu duten arren bake liberalaren arrakasta hein handi batean alternatiba funtzional eta sinesgarri baten gabeziari esker bermatu dela (Donais, 2011:52), lan honetan defendatzen dugunez ez da hainbeste alternatiba gabezia, baizik eta alternatibak abian jartzeko borondate gabezia. Hurrengo atalek erakutsiko duten moduan, alternatibak egon badaude eta.

3.5.3. Bake eraikuntza komunitarioa edo tokiko bakea

Hamarkadetan zehar NHen baitan bakearen eta honen eraikuntzaren inguruko ikuspuntu komunitarioa edota tokiko bakea (*local peace*) bezala definitutakoa aztertuko ditu atal honek, zeinak nagusiki Bake Ikasketen eta Gatazken Ikasketen eremuetan garatu diren. Beraz, tokiko bakeari edo bake komunitarioari erreferentzia egiten diogunean, gatazken ebazpenaren inguruan jardundako hainbat aditu eta aditu talderen lana aztertuko da: Jean Paul Lederach (1998), Johan Galtung (1996; 1998; 2000), edota Roger Mac Ginty (2008; 2010), besteak beste.

Bake komunitarioaren ikuspuntuak, finean, bake eraikuntzaren *bottom-top* edo behetiko ikuspuntua defendatzen du, hau da, bakea tokian-tokian eraikitzeko beharra, tokiko beharrei eta tokiko gizartearen ezaugarriari erantzunez eta honen ikuspuntu eta izaera komunitarioa defendatuz. Tokiko populazioaren parte hartzea da bake eraikuntzarako eredu honen ezaugarri nagusia, zeinak ahalbidetuko duen eraikitako bake hori sostengarria eta iraunkorra izatea. Bake komunitarioaren defendatzaileek argudiatzen dute gatazken ebazpenak leku eta denbora zehatzetan bizi diren herritarren ohitura eta tradizioen isla izan behar duela (Call eta Cousens, 2007 in Donais, 2011:51)⁴³. Hau da, bakearen eraikuntzak gauzatzen den testuinguruaren arabera behar duela izan (Mac Ginty, 2008:128). Honela, bakearen eraikuntza prozesua prozesu dinamikoa izango da bere horretan, tokiko ezaugarri kultural, politiko eta sozialek ertsiki baldintzatzen dutena eta ondorioz hauek islatu behar dituen.

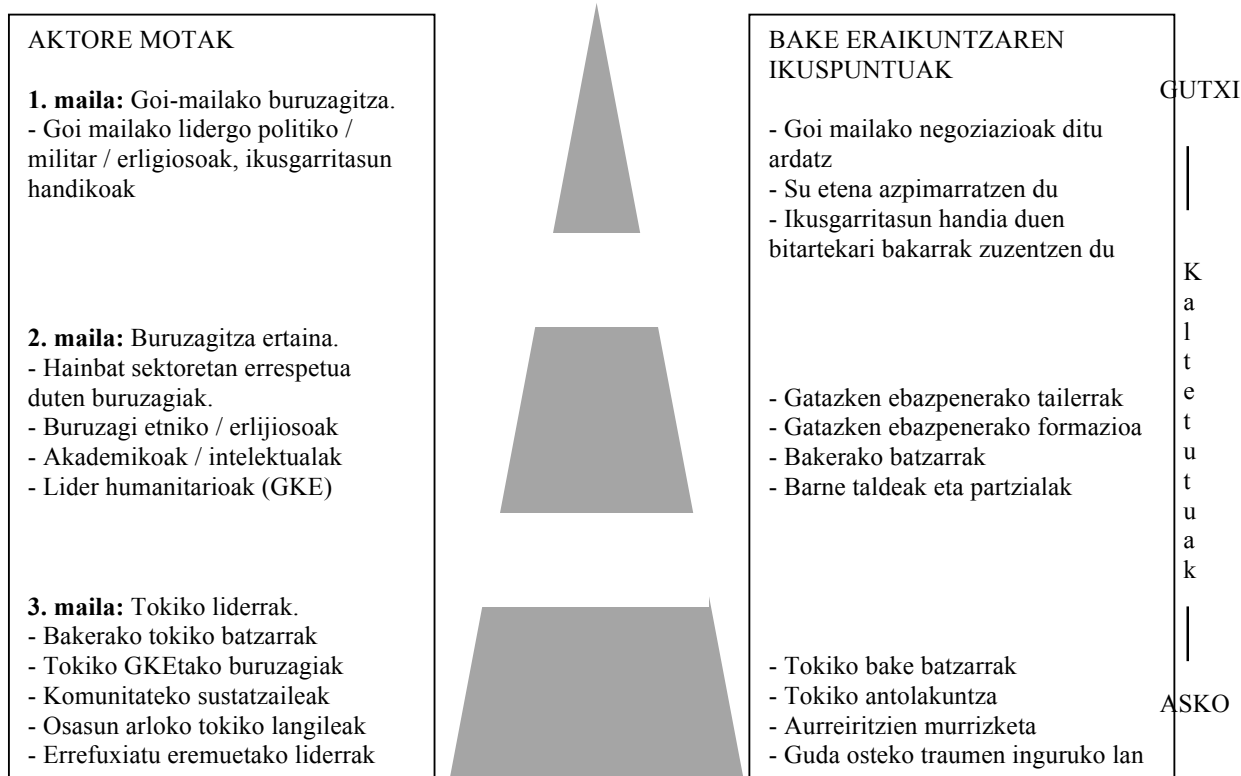
desberdinen bitartez (baita proiektu berdinen bitartez, askotan) onurak behin eta berriz jaso dituzten herritar horien eta onurarik inoiz jaso ez duten herritar horien artean desberdintasuna sustatu da honela.

⁴³ Roger Mac Ginty-k bakearen eraikuntza tradizionala edo indigena bezala erreferentzia egiten dio eredu honi. Dena den, eta argitzen duenez, bi kontzeptuok ez dute esanahi bera, sarri elkarren sinonimo bailiran erabiltzen badira ere (Mac Ginty, 2010:349).

Roger Mac Ginty-k agertzen duen moduan, prozesuok komunitate espezifikoetan kokatzen direnez eta elementu oso lokalizatuak dituztenez, guztiek ez dituzte ezaugarri berberak partekatzen. Dena den, bost ezaugarri komun identifikatzen ditu prozesu hauengan: komunitate mailan errespetagarriak diren figuren autoritate moralean oinarritzen dira; publikoak dira, eta honek gardentasuna ematen dio prozesuari; sarri asko kontaketa (*storytelling*) kutsua dute, zeinak kalteen artikulazio publikoa suposatzen duen; gehienetan indar gehiago jartzen dute erlazioetan, azken hitzarmenetan baino; eta bakearen eraikuntza praktikak tokiko baliabideetan oinarritzen dira (Mac Ginty, 2010:349-350). Ezaugarri hauek kontutan hartuta, tokiko bake eraikuntza prozesuak modu nabarmenean desberdinzen dira nazioarteko esku-hartzea oinarri dutenetatik, hein handi batean azken hauek *top-down* ikuspuntua jarraitzen dutelako eta estatu edo nazio mailako eliteek gidatzen dituztelako, baina tokiko komunitateak zein tokiko eliteak alderatu egiten dituztelako batez ere. Gainera, eta bake eraikuntzaren ikuspuntu tradizionalak duten ikuspegi publikoaren aldean, nazioarteak gidatutako prozesuok eksklusiboak dira sarri asko, erabakiak gela itxietan eta gatazkatik urruti hartzen direlako. Are gehiago: tokiko prozesuok tokiko baliabideetan oinarritzen diren heinean, kanpotik gidatutako prozesu batek kanpoko langileak, eta kanpoko baliabideak erabiliko ditu (Mac Ginty, 2010:350, 352). Honela, bake komunitarioaren edo tradizionalaren proiektuak Mendebaldeak bultzatutako bakearen eraikuntza ereduak egindako bi akats nagusiri erantzuteko ahalmena eskaintzen du: batetik, sarri asko alderatzen den bakegintzaren ikuspegi afektiboari erreferentzia egiten die, eta bestetik, *bottom-top* ikuspuntua sustatzen du, tokikotasunari indarra emanez eta (zenbait kasutan) herri parte hartzea sustatuz (MacGinty, 2008:128-129).

Herritarrek tokiko bake eraikuntzan duten parte hartzeari dagokionean, Jean Paul Lederach-ek prozesuotan parte hartzen duten aktore eta ikuspuntuak biltzen ditu ondorengo irudian:

3.1. irudia: Bakearen eraikuntzaren aktore eta ikuspuntuak

Iturria: Lederach, 1998:66

Lederach-ek, bakearen eraikuntza komunitarioaren ordezkari nagusienetakoak, hiru aktore mota zehazten ditu (piramidearen ezker aldean): goi mailan kokatzen direnak (agintariak, militarrek, lider erlijiosoak...), maila ertain batean kokatzen direnak (lider errespetatuak, lider etniko edo erlijiosoak, intelektualak...), eta tokiko mailan kokatzen direnak (tokiko liderrak, tokiko bake komisioak, tokiko GKEtako liderrak...), gizarte zibilean kokatuko lirakekeenak. Maila bakoitzari erlazonatuta bake eraikuntzarako hiru ikuspegi-talde desberdin zehazten ditu: goitik beherako bakearen eraikuntza, erdialdetik kanporantzako bakearen eraikuntza (zeina, zehazten duen, oraindik ez da garatu ikuspuntu teorikorik) eta behetik gorantzako bakearen eraikuntza (Lederach, 1998:67-84). Hain zuzen ere oinarri honetatik abiatutakoa da bakearen eraikuntza komunitarioa, tokiko aktoreen parte hartze zuzenetik. Modu honetan, gatazkaren errealitate subjektibo eta enpirikoak azaleratuko dira, zeinak herritarren beharrian eta itxaropen errealen irudi orokor bat lortu ahal izango duten, eta ondorioz, hauei eta hauen araberako erantzuna eskaini (Lederach, 1998:51-52).

Tokiko bakeak edo bake komunitarioak defendatzen duen *bottom-up* norantzak oinarri garbi bat dauka: tokiko populazioak ditu tokiko baliabide, gertaera eta jakinduriaren inguruko aditu nagusienak, “barne aktoreek kanpoko aktoreek ez dituzten baliabide historiko, kultural eta

linguistikoak” dituztelako, oinarrikoak edozein gatazkaren “sakoneko kausak ulertzeko” eta “irtenbide sostengarriak bilatzeko” (Donais, 2011:59).

3.5.3.1. Tokiko bakearen apropiazio liberala

Bake komunitarioaren ikuspuntuak defendatzen duen ezaugarri nagusienetako bat da bake prozesuek, sostengarriak izan daitezen, tokiko errealitate sozialean irmoki eraikitakoak izan behar dutela, eta beraz, hauen emaitzek tokiko populazioa zein aktoreak elkar bizitzeko oinarriko baldintzak ahalbidetu behar dituztela; biek ala biek bake prozesuaren emaitzekin elkar bizi behar dutela, kanpoko aktoreek edo nazioarteko aktoreek egin behar duten bezala, eta atzeritik aurreikusi eta abian jarritako akordio eta neurriek aukera gutxi dituztela, testuinguru hotan, arrakastatsu izateko (Donais, 2011:55).

Elkarreragin honi lotutakoak dira bake liberalari egindako kritika nagusienak, eta testuinguru honetan kokatzen dira nazioarteko bake eraikuntza prozesu liberalak aldatzeko aukerak aurreikusten dituztenak ere. Hemen, bakearen eraikuntza prozesu askotan “tokiko apropiazioa”, “tokiko jabetza”, “sostengarritasuna” edota “tokiko parte hartzea” bezalako kontzeptuak txertatu eta erabiltzen hasi dira, prozesu hauek onargarriagoak eta arrakastatsuagoak egiteko helburuarekin (Mac Ginty, 2010:352), zeinak bake eraikuntza komunitarioaren ezaugarriak berreskuratzea suposatzen duen. Mac Ginty-k “genetikoki modifikatutako bakearen eraikuntza indigeno eta tradizionala” bezala identifikatzen du prozesu hau, zeinak erreferentzia egiten dion nazioarteko erakundeek gatazken ebazpenerako ikuspuntu tradizional eta indigenen inguruan egindako “birraurkikuntzari”, sarri asko erakundeontzat prozesuon “konponketa azkarra” suposatzen duen (Mac Ginty, 2010:355, 358).

Tokiko apropiazioak (*local ownership*) tokiko populazioaren eta honen beharren protagonismoa areagotzean eta hau bakearen eraikuntza prozesuan kontutan hartzean datza⁴⁴. Testuinguru honetan, tokiko bakearen apropiazio liberalaren aurrean aurkitzen gara, non bake liberalak tokiko bakearen ezaugarriak bereganatzen eta abian jartzen dituen bere funtzionamendua hobetzeko. Hain zuzen ere tokiko apropiazioa abian jartzea bake eraikuntzaren gakoetako batean bihurtu da (Meyer eta Schulz, 2008) egun. Bake liberalaren proiektuari egindako kritiketatik dator erabaki hau, baita tokiko populazioa eta bere beharrak errekonozitzeko beharretik ere.

Apropiazio lokalaren defentsan datza guda baten ostean estatu mailako erakundeak eta harreman sozialak berreraikitzean tokiko populazioa kontutan hartzearen ideia, praktika eta

⁴⁴ Tokiko apropiazioaren inguruko definizio sakonago baterako zein kontzeptuaren inguruko historiaren inguruko informazio gehiagorako ikusi: Mateos, 2011:209-255, 5. kapitulua.

aldarrikapena, “erreformatuak diren horien”, hau da, tokiko gizartearen, inertzia edo aurkakotasunean hau egin ahal izatea proiektu zabalegia denaren ideia jarraituz (Donais, 2011:55). Finean, eta sarri asko tokiko populazioak nazioarteko aktore eta adituengandik “bakearen eraikuntzaren enpresaren bazkide junior” bezala hartuak badira ere, tokiko botere azpiegiturek kanpoko edonolako berrikuntza politiko zaildu zein blokeatzeko gaitasuna baitute (Donais, 2011:56).

3.5.3.2. Bake komunitarioari egindako kritikak

Mac Ginty-k, bake komunitarioaren defendatzaile nagusienetako batek, bakearen eraikuntza eredu honen aldeko defentsa sutsua egiten badu ere, onartzen du badituela eragozpenak. Lau dira bake komunitarioari egin zaizkion kritika nagusiak: lehenik, bakearen eraikuntza komunitarioaren ikuspuntu asko oso kontserbadoreak direla eta botere erlazio hierarkikoak berrindartzen dituztela; bigarrenik, nazioarteko proiektuen aurrean alderatuak izan direla eta praktika berriak hartu dituztela, tokiko praktikak apurtuz; hirugarrenik, tokiko praktika asko biolentoak direla oso; eta, laugarrenik, eta nazioarteko bakearen eraikuntzaren ondoan, tokiko ikuspuntuak ez dutela lehendabizikoen kontrol zein egiturak aldatzeko ahalmenik edo gaitasunik, eta sarri ez direla gai berreraikuntza prozesu batek eskatzen dituen maila guztiak modu egokian lantzeko (Mac Ginty, 2010:359-360; Mac Ginty, 2008:121-122). Dena den, eta testuinguru honek defendatzen duenez, tokiko bake eraikuntzaren ikuspuntuak gaur egun dituen potentzialitateak eta izan dezakeen garrantzia oraindik ere ikertzeke jarraitzen dute, batez ere bake liberalaren proiektuaren itzalpean.

Doktoretza tesi honetan argudiatzen dugunez, ez bakearen eraikuntzarako proiektu liberala bere aldetik, eta ezta ere bakearen eraikuntzarako proiektu komunitarioa bere aldetik, bakarrik eta independenteki, ez dira gai epe luzeko bake iraunkor eta sostengarri bat euren kabuz eraikitzeko, nazioarteak begirunez onartu eta errespetatuko duen bakearen eraikuntzak bai batoren eta bai besteren ezaugarriak guztiz beharrezkoak baititu. Donais-en tesiari jarraiki, biak ala biak helburu berdin baten inguruan mobilizatu behar dira, eta ezinbestez, “negoziatio hibrido” baten baitan mobilizatuko dira, zeinaren baitan tokiko aktoreak soilik ez, baizik eta nazioarteko komunitatea ere kontutan hartuko duten (Donais, 2011:60). Honek bake posliberalaren ikuspuntuari irekitzen dio bidea.

3.5.4. Bake eraikuntza post-liberala eta bake hibridoaren agerpena

Bake liberalarekiko erresistentzia dinamiketan eta segurtasuna, gatazkak eta garapenaren arteko harremanak birpentsatzeko beharra defendatzen duten ideietan kokatzen da bake post-liberala (Richmond, 2010d; Richmond, 2011d; Richmond, 2011e; Richmond eta Chandler, 2015; Chandler, 2010; Chandler, 2012) bezala identifikatzen den bake eraikuntzaren hirugarren

proposamen hau. Bakearen eraikuntza liberalaren muga eta huts egiteei jarraituz eraiki da nagusiki, eta ikuspuntu kritikoen (Teoria Kritikoa, nagusiki) eta hauen emantzipaziorako proposamenetik aztertu behar da, ondorengo atalek aztertuko duten moduan.

Hain zuzen ere bake eraikuntzaren ikuspuntu liberal hegemonikoekiko erresistentzien baitan kokatzen ditu Richmond-ek bake post-liberal proiektuak, zeinaren baitan “egunerokotasunaren tokiko agentziak, eskubideak, beharrak, ohiturak eta ahaidetasuna esanahiaren sare diskurtsibo bezala” errekonozitzen dituen (Richmond, 2011e:17). Bake liberalaren eta honekiko aurkakotasunean bakarrik ez, nazioarteko harremanetako *mainstream* neoerrealista-neoliberalarengandik aldentzeko saiakeran ere kokatzen da bake eraikuntzaren aldaera hau, zeinak tokikotasunean indarra jarri nahi duen eta honen garrantzia defendatzen duen (Richmond, 2011c).

Aurreko atalek aztertutako bake komunitarioaren eta bake liberalaren proposamenen erdibidean kokatzen da bake posliberalaren proposamena, tokikotasunaren eta nazioartekotasunaren ezaugarriak uztartzeko saiakeran. 1990eko hamarkadan zein 2000ko hamarkadaren hasieran bake liberalaren kontzeptuak, ulermenak eta praktikak, eta abian jarritako estatu eraikuntzaren ikuspuntuak, hutsune asko utzi zituzten agerian, batez ere tokiko jabetza prozesuei eta tokiko agentziei zegokienean. Mendebaldeko indar politikoek bultzatutako proiektu liberalaren aldean, “tokiko aktoreak babestu eta ahalduntzeko beharra” azaleratu dute hainbat adituk azken urteotan, “egungo nazioarteko arkitekturan tokiko buruzagien bitartez” eta “tokiko konponbideak” bultzatzeko (Richmond eta Chandler, 2014:2). Hain zuzen ere tokiko eta nazioarteko esferen arteko gurutzebide honetan kokatzen da bakearen eraikuntzaren ikuspuntu post-liberala.

Richmond-ek bakearen eraikuntza post-liberalaren praxia eraiki eta garatzeko beharra azpimarratzen du, gatazkaren sustraietara joz eta estatu liberalaren oinarriak tokiko ezaugarriekin uztartuz: bake eraikuntzaren agenda liberala tokiko beharrekin erkatuko litzateke politika liberal berriak tokiko tradizio zaharragoekin, kontextualagoekin eta ezaguterrazagoekin, guda osteko politiken baitan normalenean baztertuta geratzen diren populazioak barneratuz. Prozesu honek tokiko eta nazioarteko indarrek bake eraikuntzaren praxiaren zein praktika sozial, politiko eta ekonomikoen gaineko mediazioa eskatzen du, eredu liberalak agertzen duen *top-down* formulazio inposatzailearen aldean. Mediazio prozesu honetatik sortuko litzateke bake eraikuntzaren forma post-liberala, bake eraikuntza liberala tokikotasunarekin zein honen baitako beharrekin konpentsatuz (Richmond, 2010b:32-33). Prozesu honek, halabeharrez, testuinguru zehatz bakoitzaren “eguneroko bizitzaren ulermena” eskatzen du, “liberal-tokiko

hibrido⁴⁵ ahalbidetuz eta bi espazio hauen arteko *interface* edo bat egitea ahalbidetuz (Richmond, 2010b:33).

Nazioarteko eta tokiko esferen arteko harreman eta elkartruke honetatik abiatzen dira “bake hibrido” izenekoaren eredu edo proposamenak, zeinak politika egiteko, bakea eraikitze, garapena burutzeko zein estatua sortzeko forma hibridoak liratekeen (Richmond eta Chandler, 2014:10), nazioarteko zein tokiko ezaugarriak, oinarriak eta interesak erkatu, defendatu eta bat egingo lituzketenak. Dena den, ez dago ordena politiko hibridoaren eredu bakarrik. Bide eta bitarteko desberdinen bitartez iritsi daiteke hibridotasun honetara, tokian tokiko ezaugarri eta egoeren arabera. Hala ere, guztien oinarria da tokiko aktoreen legitimitatea eta autoritatea errespetatzea eta babestea, eta estatu erakunde zein erakunde zibilen arteko elkarbizitza ahalbidetzea, segurtasuna, bakea eta indarkeria ezan oinarritutako gatazkaren eraldaketa ahalbidetuko dituen komunitate politiko bat sortzea erraztuz (Brown eta besteak, 2010).

Testuinguru orokor honen baitan bake post-liberalaren proposamena ez da norantza bakar eta berdinean egin den proposamena izan. Hain zuzen ere bi aldaera nagusi hartu ditu azken hamarkadan: bata tokiko emantzipaziori, erresistentziari eta agentziari garrantzia emanez gehiago bideratu dena, Oliver Richmond adituaren eskutik nagusiki, eta bestea gobernagarritasuneratz gehiago bideratu dena, David Chandler adituaren eskutik hein handi batean. Lehenarentzat, post-liberalismoak eguneroko tokiko politikak nazioarteko sistema liberalaren aurrean kokatzen dira, biak elkar ihardetsiz eta elkarri forma emanez, zeinarengandik, aldi berean, bake emantzipatorioak sortzen diren, hau da, bakearen eta honen eraikuntzaren forma hibridoak. Bigarrenarentzat, berriz, bake post-liberalaren proposamenak bake liberalaren amaiera islatzen du, bai nazioarte mailan zein tokiko mailan ere, desberdintasunaren erreproduzio agentzialari (*agential reproduction of difference*) kritika egiteko espazioa irekitzen duelako (Richmond eta Chandler, 2014:20-21). Hurrengo ataletan bake posliberalaren bi aldaera hauek aztertuko ditut.

3.5.4.1. Emantzipazioa, erresistentzia, agentzia eta egunerokotasuna

Bake post-liberalaren aldaera honek, nagusiki Oliver P. Richmond irakasle eta adituaren eskutik, ikuspuntu eta egoera post-kolonialak guda osteko berreraikuntza prozesuen

⁴⁵ Brown eta besteek honela definitzen dute ordena politiko hibridoa: “governantza eta gobernu orden oso desberdinen koexistentzia (sari deserioso eta zaugarria). Ordena politiko hibrido, anitz, sari lehian, sari elkar osatuz ezaugarrituz diren erregioetan, boterearen ordena eta aldarrikapenaren logikak elkar eragin eta kolpatzen dira, Mendebaldeko gobernanzarako eredu eta elementuak tokiko gobernantza tradizio eta politika indigenoetatik eratortzen diren elementuekin konbinatuz, globalizazioaren indarren eta honekin erlazionatutako fragmentazio sozialen (forma askotarikoa: etnikoa, tribal, erlijiosoa...) eraginpean. Interakzio eta elkareraginezko prozesu hauetatik ordena politico eta erakunde hibrido berriak agertzen dira” (Brown eta besteak, 2010:100).

testuingurura eraman eta indar kolonialak bake liberalaren mekanismoekin konparatzen ditu. Nazioarteko bake sistema eta estatu (neo)liberala zein honen araudiak ezinbestekoak badira ere, tokiko subjektuek ematen zaien garrantzia baino handiagoa dutela defendatzen du aldaera honek (Richmond eta Chandler, 2014; Richmond, 2010d; Richmond, 2011c). Honela, liberalismoaren zein neoliberalismoaren elementuak baditu, baina tokiko elementuak zein elementu kontestualak ere bai neurri esanguratsuan, sarri “maila taktikoan” zabaltzen direnak (Richmond eta Chandler, 2014:5): subjektuaren agentzia kritikoa irudikatzen du, zeinak bere egunerokotasuna segurtatu eta honen baitako aukerak handiagotu nahi dituen, tokiko zein nazioarteko erakundeak kontutan hartuz. Hain zuzen ere proiektu liberalak tokiko kontsentsuak bilatu ez dituelako sortu da, proiektu post-liberala: tokiko agentzia kritikoa bake liberalaren aktoreak, euren kapazitateak zein ardurak eraldatzeko prozesuan daude. Botere liberal eta neoliberalaren krisi honetan, ez da gaitasun emantzipatzailerik galtzen, baizik eta modu pluralago batean birrantolatzen da (Richmond eta Chandler, 2014:11). Tokiko subjektuei eta hauen “testuinguru dinamikei” “erresistentzia” kontzeptuaren bitartez erreferentzia egiten die Richmond-ek, argudiatuz erresistentzia hauek, tokiko agentzia kritikoeekin batera, oso seriooki hartzeko dinamika direla guda osteko berreraikuntza prozesuen baitan (Richmond eta Chandler, 2014:3; Richmond, 2014).

Hain zuzen ere erresistentzia kontzeptua eta erresistentzia dinamika tokiko populazioek proiektu liberalaren aurrean sortu eta eraikitako dinamiken baitan hartzen ditu aztergai. Erresistentzia hau tokiko agentziaren bitartez gauzatzen da, honen bitartez segurtasunaren eta erresistentziaren arteko zubi lana harilkatuz. Lotura hau, ordea, positiboa izan beharrean negatiboa da sarri. Hau da, gehiago oinarritzen da elkarren arteko talkan elkarrekin egindako ibilbidean baino.

Erresistentzia prozesuon ardatz dira, aldi berean, bake post-liberalak identifikatzen dituen egunerokotasunaren⁴⁶ baitako dinamika ere. Egunerokotasuneko politika hauek klase, talde sozial ekonomiko eta identitarioen arteko indarrezko erlazioak mantentzen dituen politika kontserbadoreekiko zein gizabanako eta komunitateen onurarako, gobernu erakundeetan arreta jartzen duen politika liberalen aurkakotasunean ulertu dira. Honela, egunerokotasuna, politika

⁴⁶ Honela definitzen du Richmond-ek egunerokotasuna (Richmond, 2011e:19): “gizabanakoek eta tokiko komunitateek euren tokiko testuinguruan bizi eta garatzen dituzten estrategia politikoak, estatuarekiko eta nazioarteko ordenaren ereduak”. Egunerokotasuna ez da gizarte zibila, agertzen du Richmond-ek, zeina Mendebaldean eraman eta sustatutako kontzeptua eta praktika izan daitekeen, baizik eta “tokiko-tokikoaren adierazgarri sakonena”. “Transbertsala eta transnazioala izan ohi da, eta beharrek, eskubideekin, tradizioarekin, indibiduala denarekin, komunitarioa denarekin, agentziekin eta mobilizazioarekin elkarriketa irekitzen du”, oinarri politikoetan beti ere. Korrante dominanteek, agertzen du, ezkutatu egiten dute edo marginalizatzen hartzen dute. Dena den, egunerokotasuna onartzeak dinamika hauek politikaren maila gorenean ere ezinbestekoak direla onartzea dakar, estatuak bere osotasunean islatzen ez baditu ere

eta identitatea esenzializatzen dituzten metanarratibei aurre egiteko saiakera da hau, instituzionalitatearekiko eta elitismoarekiko erresistentzia bezala ulertuz⁴⁷ (Richmond, 2011c:25). Egunerokotasun eta erresistentzia dinamika hauen ardatz dira dinamika edo taktika indibidualak, estatuarekiko eta boterearekiko izaera pertsonala dutenak: oraindik erakundetu gabe dagoen politikaren forma zehaztu gabea dira, baina badute forma emateko gaitasuna, eta baita erakundeei, hauen politika eta estrategiei erresistitzeko edota hauek aukeratzekoa ere. Richmond-ek agertzen duen moduan, hau da “prozesuan ezkutatuta dagoen eguneroko agentzia” (Richmond, 2011c:25-26). Eguneroko erresistentzia hauek bakearen forma hibridoekin erlazionatzen ditu, baina baita ikuspuntu poskolonialekin ere, zeinak botere hegemonikoen, hau da, bake liberalaren, ezaugarriak agerian jartzen dituzten (Richmond, 2011c:27). Hurrengo galderen bitartez uzten ditu agerian nazioarteko harremanen, bakearen eraikuntzaren eta tokiko erresistentzien arteko hutsuneak: “Zer gertatzen da tokiko agentziak ez badira bat etortzen agentzia liberalekin? Zer gertatzen da askatasunaren eta autodeterminazioaren bila, tokiko bakearen eraikuntza, gatazka ebazpen edo nazioarteko harremanen interpretazio formak erresistentziaren adierazle bihurtzen badira?” (Richmond, 2011c:31). Hain zuzen ere, erresistentzia zibil prozesuen dinamikak gorpuzten hasten direla.

Bake post-liberalaren lehen proposamen hau bake komunitarioaren proposamenera gerturaten da, baina ezaugarri zehatz bati garrantzia emanez: “ezkutuko transkripzioei” (*hidden transcripts*)⁴⁸ edo tokiko komunitateek botere hegemonikoaren aurrean eraikitzen dituzten diskurtso eta praktika ezkutuei arreta jartzeko beharra azpimarratzen eta defendatzen du, hauen baitako dinamika, botere erlazio eta jarduerak ezagutu eta kontutan hartzeko beharra defendatuz (Richmond, 2011a). Honela, gobernantza post-liberalak eskatzen du bake liberalaren tresna nagusiak “tokiko-tokikoarekin” (*local-local*) jardutea, nazioartekoaren eta tokikoaren emaitza hibrido baten baitan (Richmond eta Chandler, 2014:10), non bake eraikuntza prozesuak erresistentzian eta emantzipazioan oinarritutako bake aurrerakoi baterantz mugituko lirartekeen, postulatu arrazionalak atzean utziz eta tokiko kultura, ohitura eta sistema epistemologiko alternatiboak kontutan hartuz (Richmond eta Chandler, 2014:3), tokiko agentziak bake eraikuntza prozesuaren bazkide eginez. Testuinguru honetan, “eguneroko bakea” (*everyday peace* edo *peace in its everyday context*) giltzarri da. Honek “desberdintasunak onartu eta errespetatu behar ditu”, estatu liberalaren eta tokiko indarren arteko erdi bideko formula bat topatu (Richmond, 2010c). Tokiko aktoreek edo hibridotasunak berak gidatuta eta bake eraikuntzaren praxiaren konplexutasunak kontutan hartuz (Richmond, 2010c:12).

⁴⁷ Zeinak, gizartearen begietan, errealitate sozialarekin harremana galdu duten.

⁴⁸ James Scott-ek lehenengoz erabilitako kontzeptua da hau. Ikusi 4.4.7 atala.

Prozesu honen parte da bake liberalarekin negoziatzea, eta sarri, ezetz esatea. Richmond-ek agertzen duen moduan, bake liberalari ezetz esateak ez du honen amaiera adierazi nahi: tokiko agentziak, estatu eraikuntzaren ikuspuntuari erresistentzia eginez edo hauek kooptatuz, identitatearekin harreman estua duten gai eta beharrei erantzuneko dien politiken apropiazioa aldarrikatzeko formak bilatzen ari dira, izan bakearen eraikuntzaren apropiazioaren bitartez, honi jaramonik ez eginez edo hau modifikatuz (Richmond, 2011e:18). Beraz, hibridotasun hau bake liberalaren birnegoziazioan datza, agentzia lokalaren eta honen erresistentzien eta subjektibotasunen ikuspuntuak ardatz hartuta (Richmond, 2011e:18; Richmond eta Chandler, 2014:5). Birnegoziatio honetan, bake positiboaren bilaketan, egunerokotasunak eta honen baitako agentzia eta praktika desberdinek oinarritzko garrantzia hartzen dute. Hemen inplikazio liberalak zein ez liberalak ematen dira, eta hauek kontutan hartu behar dira, hain zuzen ere egunerokotasun hauek topo egin eta negoziatzen duten espazioa baita. Espazio honetan, eta egunerokotasunaren agenda ezkutuek bake liberalarekin (bir)negoziatzerako garaian, higuinera, eraldaketara, onarpenera edota hibridotasunera jo daiteke (Richmond, 2008a:20). Negoziatio honetan tokiko aktoreek hazten ari den agentzia bat ordezkatzeko dute⁴⁹, eta agentzia hauek ahalbidetzen dute, Richmond-en aburutan, politikak eta erakundeek interes edo arau zehatz batzuk jarraitzea. Hauxe identifikatzen du emantzipazioaren oinarritzat eta bakearen eraikuntzaren tokiko jabetzat, pentsamendu aldaketa bat dakarrelako berarekin: agentziak estatu eraikuntzaren zirrikitu guztiak ezeztatzen ditu, estatu eraikuntzaren priektuak berak formulatzen baitu nazioarteko agentzia “ona” eta tokiko agentzia “arazotsu” edo “pasibo” baten arteko talka (Richmond, 2011e:30).

Bake hibridoaren baitako dinamiken arduradun nagusienetakoak dira, argudiatzen dugu, tokiko jabetza prozesu komunitario eta independenteak. Hauetan baldin badatza tokiko zein nazioarteko aktoreen arteko erlazioaren funtsa, tokiko jabetza prozesu independente bat izango da tokiko agentzia askatzaile baten oinarria. Izan ere, tokiko jabetzeak tokiko aktoreek prozesu politikoen diseinua zein inplementazioa kontrolatzen dituzten politikei erreferentzia egiten badie, tokiko jabetza independenteak erreferentzia egiten dio prozesu honetan nazioarteko aktoreekiko subordinazio egoera batean ez egoteari eta (nazioarteko aktoreok) tokiko agentzia hauekiko errespetatuz jarduteari (Donais, 2011:48). Rolf Schwarz-ek (*in* Donais, 2011:63) proposatzen duen “nazioarteko estandarrekin lotutako tokiko jabetza” formularen baitan kokatuko litzateke, ikerketa lan honetan defendatzen dugunez, bake liberalaren eta tokiko bakearen arteko balantza, bake post-liberalaren proposamenaren bidez. Honek kontutan hartzen du hain zuzen ere bake liberalaren eta bake komunitarioaren arteko desadostasun nagusienetako bat tokiko jabetza prozesuen ingurukoa dela, eta bake post-liberalak, bere hibridotasunean,

⁴⁹ Oraindik orain guztiz eratu gabe dagoena, Richmond-ek agertzen duenez.

balantza honen berdintzea suposatuko luke. Nazioarteko arauak tokiko kultura politikoarekin adiskidetzear datza ikuspuntu honek, zeinaren baitan tokiko errealitate politikoak atzerritik datozen bakearen eraikuntzako langileentzat lehentasun nagusia izan beharko lukeen (Donais, 2011:64).

Dena den, Schwartz-en proposamenaren zailtasun nagusia agerikoa da: bake liberalaren eta bake komunitarioaren arteko erdi bidea identifikatzea eta mantentzea eragiketa zaila da oso, hein handi batean eta sarri asko tokiko praktika kultural eta politiko ugari nazioarteko arauen aurkakoak direlako eta hauen arteko negoziazioak egunero burutu beharrekoak direlako bake eraikuntza prozesuetan (Donais, 2011:64).

3.5.4.2. Prozesu sozialak, hauen eraldaketa eta gobernagarritasuna

Bake post-liberalaren bigarren aldaera honek, aurretik aztertu den lehen aldaeraren zailtasunak agerian jartzen ditu, batez ere proposamen horren emantzipaziorako gaitasuna zalantzan jarriz. Testuinguru honetan, David Chandler irakasleak aztertu ditu Mendebaldeak jabetzaren, ahalduentzaren, eraikuntzarako gaitasunaren eta erresilientzia diskurtsoen aurrean “besteak” segurtatu, demokratizatu eta garatzeko auziak (Richmond eta Chandler, 2014:3, Chandler 2010; Chandler 2012). Post-liberalismoa kontzeptu “heuristikotzat” identifikatzen du, estatuaren, subjektuen, zein elkarren arteko erlazioaren ezaugarri bereizgarriak azaleratzen dituela argudiatuz (Richmond eta Chandler, 2014:12)⁵⁰. Honela, post-liberalismoak oinarri sozialak ezikusten dituen liberalismoaren *top-down* erakundetze liberaletik “erregistro oso desberdin batean” funtzionatzen du: “ikuspuntu post-liberaletik esparru instituzional liberalak alderantzikatzen dituzte, ulertuz estatuak esfera sozialaren gainean eta honen bitartez funtzionatzen duela, neutralki honen gainean funtzionatu beharrean” (Richmond eta Chandler, 2014:12). Beraz, aldaera post-liberal honek maila sozialean jartzen du arreta, prozesu sozialen eraldaketak azpimarratuz eta hauen arazoan oinarrietara jotz. Desberdintasun hau eremu sozialaren birjabetzean datza: “arazo sozialak ideien mailan eta testuinguru kognitiboan lantzen dira, guda osteko eraldaketaren estresen aurrean sor daitezkeen erantzun edo errealitate arazotsuak mantentzeko”, zeinaren baitan guztiz ezinbestekotzat jotzen duen egunerokotasuneko praktika sozialei arreta berezia jartzea, non ikuspuntu liberalak huts egiten duen (Richmond eta Chandler, 2014:18-19).

Bake post-liberalaren ikuspuntu nagusiak, kasu honetan Richmond-ek aurkezten duenak, argudiatzen du ikuspuntu tradizional edo liberaletik aldentzen dela, baina Chandler-ek agertzen

⁵⁰ Autoreak agertzen duenez, kontzeptua Richmond-en terminoaren erabileratik modu independentean garatu du, eta ‘postliberal’ kontzeptuaren aldean ‘neoliberal’ edo ‘biopolitiko’ kontzeptuak ere erabil izan zituzkeela onartzen duen arren, hauek “oso erabiliak” daudela eta “esanahi desberdin asko” dituztela agertzen du (Richmond eta Chandler, 2014:12).

duenez soilik arazo sozialetan jartzen du arreta, ez harreman ekonomiko eta sozialen eraldaketan zein hauek erreproduzitzen dituzten espazio eta praktiketan. Chandler-entzat, post-liberalismoaren lehen aldaera horri “desilusioak jarraitzen dio”, eta 1990eko hamarkadako internazionalismo liberalaren atzeraegitetzat identifikatzen du: gatazka osteko subjektuak edo subjektu postkolonialak, erresistentziaren agentzia ordezkatzan dutenak, Mendebaldeko esku hartzaileak lausengatu behar izaten dituzte, hitz emate liberalen eta tokiko mailan erreproduzitutako arrazionalitate, denboren (*temporalities*) edo izaera ez-liberalen desberdintasunak berrinterpretatzea ahalbidetuz (Richmond eta Chandler, 2014:3).

Chandler-ek Michel Foucault-en lana eta biopolitika kontzeptuaren garapena⁵¹ hartzen ditu aldaera post-liberal honen azalpen garbitzat (SIK-en ikuspuntu postestrukturalisten baitan), zeinak ahalbidetzen duten ideien aldaketa eta aldaketa kognitiboak produzitzea praktika sozialei forma emateko. Honela, ikuspuntu biopolitiko batetarako saltoak, hau da, gizarte gaiak ardatz hartzen dituen ikuspuntu batetarako saltoak, komunitateetara eta hauen baitako subjektuen eguneroko bizitzetara egindako saltoa suposatzen du (Foucault, 2003:245 *in* Richmond eta Chandler, 2014:13). Testuinguru honetan, Chandler-ek argudiatzen du, bai estatua eta baita subjektuak eurak ere oinarritik aldatzen dira, eta ez Foucault-en ikuspuntuak eta ezta Richmond-enak ere ez dute agertzen post-liberalismoaren “natura opresiboa” (Richmond eta Chandler, 2014:14).

3.5.4.3. Bake eraikuntza Post-liberalari egindako kritikak

Bake post-liberalaren proposamenari egin zaizkion kritikak bi eremu deberdinetatik eratorritakotzat identifikatu daitezke: batetik, barnetik egindako kritikak, bake post-liberalaren baitako aldaera batek besteari egindako kritikak, eta bestetik, *mainstream* errealista-liberaletik eratorritako kritikak, zeinak bake liberalaren balioa eta garrantzia defendatzen dituzten.

Bake post-liberalari egindako barne kritikak modu egokian biltzen ditu Richmond-ek (Richmond, 2010b:27): bake post-liberalaren inguruko aditu kritikoentzat, gobernantza birpentsatu egin behar da, emantzipazioa ahalbidetu dezan. Postestrukturalistentzat, berriz, gobernagarritasunaren garaia aurrean gaude, zeinaren baitan bakea gobernu subiranoek, estatuek eta hauen baitako erakundeek ahalbidetzen duten *top-down* ikuspuntu baten bitartez. Kritikoek estatutik eta bide ofizialetatik kanpo geratzen diren gobernantza bideak (maila sozialean, kasu) kontutan hartu eta hauek bake emantzipatzailea eraikitzerako garaian duten garrantzia azaleratzen duten bitartean, postestrukturalistek biobotere forma bat gehiago bezala

⁵¹ Ikusi 2.6.4 atala.

identifikatzen dute hau, zeinaren bitartez prozesu honen baitako aktoreek giza bizitzaren eremu pribatuetan esku-hartzeko gaitasuna duten, bake liberalaren garapena ahalbidetuz.

Proiektu post-liberalari egindako kritikak, aurrez aipatu bezala, gehiengo handi batean proiektu liberaletik egindakoak dira. Newman-ek, azpimarratuz ikuspuntu kritikoen meta-teorizaziorako gabezia, lau ikuspegi nagusitan banatzen ditu kritika hauek (Newman, 2009:45-46)⁵²: lehenik, garrantzia gehiegi jartzen dela bake eraikuntza proiektuen eraginarengan eta gehiegizka ari direla aitortzen dutenean bake eraikuntzaren aktoreek gizarteak eraldatzea dutela helburu; bigarrenik, zaila dela baieztatzea, bake liberalaren kritikoek zein post-liberalismoaren defendatzaileek egiten duten moduan, bake eraikuntzarako operazioak agenda hegemoniko bakar batek gidatzen dituztela, eta honen azpian filosofia bat eta bakarra dagoela; hirugarrenik, proiektu post-liberalak eta hau defendatzen duten autoreek bake liberalaren ikuspuntua gehiegi problematizatzen dutela; eta, laugarrenik, bakearen eraikuntza ez dela Mendebaldeko estatu indartsuen proiektua halabeharrez, estatu askok uko egiten baitio gisako proiektuetan parte hartzeari.

3.6. ONDORIOAK

Kapitulu honek Gudaoste Hotzean eta 1990eko hamarkadaz geroztik NHetako bakea eta segurtasunaren inguruko eztabaida teorikoak praktikara nola eraman diren aztertu du, guda zibilen, nazioarteko esku-hartzeen eta bake eraikuntza prozesuen azterketaren bitartez. Prozesu honen garapenetik hurrengo ondorio nagusiak bildu ditut:

Lehenik, eta Gudaoste Hotzak eragindako nazioarteko eraldaketen harira, gatazka armatuak, bake eraikuntza prozesuak eta garapena elkarrekiko harreman estuan ulertzen dira nazioarteko bakea eta segurtasunaren testuinguruan. Hain zuzen ere gatazkek eta azpigarapena dira erlazio honen funtsetako bat (gatazka armatuek eragin negatibo zuzena dutela garapenarengan, eta berriz, garapen maila eskasa duten herrialdeek gatazketan murgiltzeko joera gehiago dutela oinarri hartuz), zeinaren baitan bakearen eraikuntza liberala eraiki eta garatu den, honekiko erantzun bezala.

Bigarrenik, Guda Hotzaren ondorengo gatazka armatu garaikideen eraldaketak hauen inguruan hartutako erantzun neurrien, hau da, nazioarteko esku-hartzeen dinamiken eraldaketak ahalbidetu du gaur egun bakearen berreraikuntza liberaltzat identifikatzen denaren garapena.

⁵² Bake liberalaren kritikoek egindako proposamenei egindako kritika bezala identifikatzen ditu hauek Newman-ek. Dena den, bake post-liberala aztergai duten autoreak eta proposamenak aipatzen ditu bertan, eta beraz, bake post-liberalari egin dakizkioken kritikatzat estrapolatu ditut.

Eraldaketa honek nazioarteko bakea eta segurtasunaren eztabaida zein testuingurua ezaugarritu ditu, bakearen eraikuntzaren nazioarteko praktika nagusiki praktika liberal batean bihurtuz. Honen oinarrian kokatzen da guda osteko berreraikuntza prozesuetan dauden kasuetan oinarri liberalak txertatzeko errezeta, segurtasuna, estatu eraikuntza eta garapena ardatz hartuta, azpigarapena eta gatazkak ekiditeko helburuarekin. Dena den, eta prozesuon azterketaren bitartez, honen funtzionamenduaren eta hutsuneen inguruko ondorio batetara eraman gaitu: bakearen berreraikuntzaren ikuspuntu hegemoniko liberala eredu nagusia izan bada ere, praktikak erakutsi du hutsuneak eta oztopoak badituela, eta baita tokiko erresistentziak ere.

Hirugarrenik, bakearen berreraikuntzaren ikuspuntu liberalarekiko kritikan oinarritzen dira bake eraikuntzaren tokiko ikuspuntuak (edo ikuspuntu komunitarioak) eta bake post-liberal edota hibridoak. Lehendabizikoak tokiko populazioaren, kulturaren eta tradizioen garrantziaren defentsa egiten duen bitartean, bigarrenak tokiko zein nazioarteko balioen arteko fusioaren aldeko apustua egiten du, zeinaren baitan bake forma hibridoak agertuko liratekeen. Dena den, biak ala biak tokiko bake berreraikuntza prozesuetan bake liberalaren proiektuak suposatu dezakeen nazioarteko inposaketa eta tokiko populazioaren agentzia gaitasuna azpimarratzen dituzte.

Azkenik, bake eraikuntzak maila politiko eta sozial guztiak ukitu behar dituela, eta are gehiago, bakoitzarekin eta guztiekin batera lan egin behar duela argudiatu dugu, hauen arteko elkarlana sustatuz. Prozesu honetan tokiko erakundeak izango lirateke protagonista nagusiak, eta eurek gidatuko lukete bakearen eraikuntza prozesua, euren beharren, nahien eta ahalmenen arabera, baina beti ere nazioarteko balio minimoen aurrean erantzunez.

Hain zuzen ere hurrengo kapituluan bake eraikuntzaren eta erresistentzien arteko loturaren analisiaren bitartez galdera hauei erantzuna ematen saiatuko naiz. Izan ere, eta azken finean, eguneroko erresistentzia ez da soilik estatuaren aurrean, neurri desegokien aurrean zein indar kolonialen aurrean sortutakoa, indar hegemoniko eta kolonial hau nazioarteko komunitatea bera ere izan baitaiteke. Kosovoren kasuan, erresistentzia estatu indarren aurkako neurri izatetik nazioarteko indarraren aurkako neurri izatera pasa da: 1990eko hamarkadako kasuan serbiar estatuaren indarkeriaren aurka lehenik, guda osteko eguneroko erresistentzien baitan, bigarrenik.

**Chapter 4. Placing nonviolent civil resistance processes
in the International Security map: characteristics,
debates, and critique**

4.1. INTRODUCTION

Whilst the first two chapters of this doctoral thesis dealt with the analysis of the current international peace and security map, and the causes, consequences, and characteristics of armed conflicts, humanitarian interventions, and peacebuilding mechanisms that usually feature these, in the fourth and fifth chapters I will analyse the main axis of this research: the role of peaceful civil resistance processes women's participation and gender and feminist dynamics in the aforementioned contexts, respectively.

As previous chapters have analysed, armed conflicts and wars have been central in the development of current International Relations (IR). Nevertheless, the features of the internal conflicts that occurred during the Cold War facilitated the start of a new theorization process that examined the role of civil society in conflicts, peace processes, and peacebuilding. It was in this context that nonviolent movements started to increase. Their main objective was usually the fight against regimes that crushed citizens' rights, always stepping against violence and through methods that discredited it. The aftermath of the Cold War also left several cases of civil resistance processes in Eastern Europe —Czech Republic, Slovakia or Poland, for example—. These processes were characterised by sweeping actions such as mass demonstrations and protests, strikes, or publication of clandestine papers, among other actions. In general, they had clear objectives: the overthrow of the communist regimes or other dictatorships, to advance in processes of independence, or —at least— to improve citizens' everyday life.

Nevertheless, mainstream IR literature has focused upon armed conflicts, their causes, characteristics, development and consequences, but not upon the analysis of nonviolent conflicts. Even if movements to avoid armed conflicts or to foment peaceful conflict transformation have been several, they have not been given as much attention by scholars as armed conflicts have. Still, and especially after 2011, the peaceful revolts and the nonviolent civil resistance processes developed in Northern Africa have again shown the importance, potential, and visibility of these alternative processes, and research in this field of study has also increased.

In this context, the objective of this chapter will be to analyse modern nonviolent civil resistance as a strategic instrument in conflict contexts. This analysis will be located within the current map of International Security Studies (ISS), the mainstream and traditional approaches of which have kept nonviolent civil resistance in the shadows. Indeed, for most experts in the fields of IR and ISS, the literature and theoretical grounds of nonviolent civil resistance processes are unknown, due to their “narrow focus on armed conflicts and their termination

through military means or negotiated settlements” (Dudouet, 2013:401). At the same time, and bearing in mind the broadening and deepening process that the sub-field of Resistance Studies (RS) is going through over the last years, it lacks “an introduction” (Schock, 2015b:9), or the realization of a general background of the field of study, as well as a broadly configured vision of it. I will elaborate on the modern development and current concerns of the RS subfield, analysing its major debates and characteristics, and its contributions to the ISS map.

Thus, I will first identify the concept and practice of Nonviolence and Resistance Studies in the framework of the broader ISS field, precisely within the Critical Security Studies (CSS), in order to identify the main ideas and positions of each approach regarding the analytical axis of this chapter. Afterwards, I will analyse the different conceptualizations on nonviolence and civil resistance processes and their historical development in order to identify the differences between these and the struggles of social movements. In the following sections I will analyse, firstly, the pragmatic approach of nonviolent civil resistance, its characteristics, methodology and bases, and, later, what I identify as the transformative approach of nonviolent civil resistance and its bases as a conflict transformation tool. Finally, I will situate RS in the ISS map, defending the strengthening of its role within the Peace Studies field.

4.2. SITUATING RESISTANCE STUDIES IN THE INTERNATIONAL SECURITY STUDIES MAP

Nonviolent civil resistance processes have not been, in general, a notorious research field in IR. Broadly, the discipline has long been concerned with the study of violence, conflict, and war among states and/or mass violence against civilians, in comparison with the absence of violence (Chenoweth and Stephan, 2010:250). Nevertheless, the nature of conflicts has changed, especially since the end of the Cold War, as I have analysed in the third chapter of this research.

Even if the history of nonviolent action is antique and broad, its systematic study is more recent (López, 2012a:174). Violence and political violence have both been the protagonists of the XXth century: nonviolence has been as prominent as violence, although less notorious. In fact, expert Kennet Boulding identifies both the rise of stable peace areas between states and the development of organized nonviolence as the most important social mutations in the last centuries, but have not received the attention they deserve (Boulding, 1990:3). More recently, researchers Maria Stephan and Erica Chenoweth have analysed nonviolent civil resistance campaigns and armed conflicts between 1900 and 2006, showing that nonviolence has been more

frequent and more successful than violence (Stephan and Chenoweth, 2008; Chenoweth and Stephan, 2011)¹.

Despite these recent evidences, traditional points of view in IR have long defended and justified the use of violence, and have paid large attention to it—as the third chapter of this research has analysed—, ignoring or misunderstanding the power of the use of nonviolence. Nevertheless, and since the emergence of CSS in the 1990s, the perception of the need of conflict for social change and the ideas about confronting it are broader. The idea of the possibility “to change habitual responses and exercise intelligent choices” against violence (Ramsbotham, Woodhouse and Miall, 2011:17) is broader, and the election between violence and nonviolence is more palpable. Thus, the need to study the contribution of nonviolence and nonviolent civil resistance processes to the study of conflict, defence, stability (Gambrell, 1990:257) and peacebuilding is necessary.

The development of critical approaches within ISS have played a major role in this transformation, especially regarding the use of violence both in the peaceful and the conflictive dynamics of international relations. With the exception of Peace Studies (and, later, Feminist Studies), most of ISS and its approaches have not exhaustively researched into nonviolence and civil resistance, and when they have done so, these have not been their core concerns. Peace Studies have long been the first discipline centred on these issues, but during recent years other critical approaches have also analysed and discussed the concepts and practices of resistance, due to the development of the RS subfield itself.

Here, it is necessary to define the concept and the subfield of RS. Following Stellan Vinthagen, “‘Resistance Studies’ is both more than and different from what other disciplines have seen it as being”, since it is a combination of several different theoretical traditions (including the liberal and state oriented one, Structuralism, contention politics, social movements theory...) but also includes subaltern studies, radical post-Marxism or post-Structuralist studies, among others (Vinthagen, 2015a:6). Up to now it does not exist as an area of study or field itself, but there is research developed in different fields and through different perspectives. Here, as Vinthagen states and later defines, it is necessary to establish the field of RS, or “resistance by other means”. The objective of such development would be “to better understand resistance”, with a

¹ Stephan and Chenoweth have also shown that nonviolent struggles are successful in 53% of the cases, while violent ones are in 26% of the cases (Stephan and Chenoweth, 2008; Stephan and Chenoweth, 2011). This research is based on the *Nonviolent and Violent Campaigns and Outcomes* (NAVCO 2.0) database, which combines major resistance campaigns and its characteristics: violent or nonviolent methods, objectives and results, among others. For more information about conflict databases, especially regarding to nonviolent conflict, see: Johansen, 2013.

critical and emancipatory interest (Vinhagen, 2015a:8-9), a broad perspective that would entail starting in the local level but reaching the international and the intersections of those levels in between, and avoiding its co-optation by the liberal tradition, as it happened with the concepts and practice of human security or peacebuilding².

In general, CSS researchers have long defended the need to link security issues to social movements with the purpose of promoting emancipatory social change. Here, “by providing a critique of the prevailing social order and legitimating alternative views, critical theorists can perform a valuable role in supporting the struggles of social movements” (Wyn Jones, 1999:161). Nevertheless, the study of resistance—or RS themselves—have not been a relevant analytical angle neither for CSS nor for studies of social movements within IR, either traditional or critical, with the exception of Peace Studies and Feminist Studies.

Returning to the research on resistance and its situation in the ISS field, I identify some critical approaches thereof that have analysed (primarily or secondarily) nonviolence and civil resistance: Peace Studies, Critical Theory, Post-Structuralism, Postcolonial Studies, Feminist Studies, or, even if not situated inside the field as an approach itself, the concept (and practice) of Post-liberal peace as well. Even if in general, within CSS peace has been analysed in its post-Westphalian terms, out of the realist-liberal union and in its attempt to bring peace and its understanding from the state level to the individual level, the next sub-chapters will analyse the relations that the mentioned main approximations bear with the object of study of this chapter, although this has been, with the mentioned exceptions, very scarce.

Within Peace Studies, the study of nonviolence and civil resistance is one of “the most important” factors, since it is the means to achieve peace (López, 2012b:5). That is, as long as nonviolence were not the central axis of Peace Studies, there would not be any Peace Studies, and therefore, any of the main aims that the field defends, such as the concept and practice of positive peace. However, and specially during the last two decades, liberal interventionism has brought about a division creating two different main strands inside Peace Studies: one that has moved towards liberal peacebuilding, usually identified as mainstream; and a second one that remains critical towards this move and identified as Critical Peace Studies. The first one has silenced the main aspect of nonviolence inside Peace Studies through its co-optation by

² I am aware of the risks or ambivalences that the concept of resistance studies might or can have. As John Holloway states, the term could be understood as “studies about resistance” or the study of movements of resistance as a unique object of analysis, which “would be a lie” (Holloway, 2015:12). What I understand by the term of “Resistance Studies” is the interest not only in the study of resistance movements, but the study of resistance itself, as a whole dynamic. For more information about the risks or ambivalences of the concept of “resistance studies” see: Holloway, 2015.

liberalism, especially since “peace studies has assumed that violent conflict and injustice require ‘peace’, ‘conflict management’, and forms of liberal interventionism from external actors”, Richard Jackson argues. This is directly translated into the liberal peace agenda, which has brought an important consequence for the field: the prioritization of external actors and top-down processes in peacebuilding. This has not only lessened the value of nonviolence and civil resistance in Peace Studies, but also the conception of positive peace itself, since the main goal has moved from creating the adequate environment for the development of positive peace to the mere absence of direct violence³.

Despite the liberal co-optation of mainstream Peace Studies, the critical strand within Peace Studies has kept developing the study of nonviolence and nonviolent conflict, especially since the 1960s, contesting this co-optation from its core. Here are located the studies of social defence, civilian defence or civilian based defence (Boserup and Mack, 1975; Boserup and Mack, 1985; Sharp, 1980; Sharp, 1985; Sharp, 1992), which attempt to draw nonviolent defence systems based on the refusal to violence, emancipation of the citizens and the creation of spaces for the development of a positive peace⁴.

However, other critical approaches in CSS have also deepened about nonviolence and civil resistance. For example, the main objective of Critical Theory regarding nonviolence has been to conceptualize the possibility of a “post-sovereign” peace⁵, with the aim to achieve greater freedom and emancipation comparing to previous traditional hegemonic ideas on peace and

³ Jackson points out that mainstream Peace Studies has lost its initial focus on the study and purpose of nonviolence mainly through these following dynamics (Jackson, 2015:23-30): a) the orientation the field has taken “into a problem solving orientation which broadly accepts the present international and domestic status quo”, following the positivist dominance of social sciences; b) the lack of engagement that Peace Studies has had with other peace based movements (such as the Occupy Movement, for example, or the anti-globalization movement), working instead with development agendas which are based upon (neo) liberal bases or projects that do not question/defy structural violence; c) it has fallen into the so-called “fetishization of parts” which does not study violence and conflicts along with social movements, state structures, political conflicts or culture or history, but separately, which makes it fall into the positivist tradition again; d) it lacks of “a theoretically and empirically developed explanation of power, domination, oppression and (...) resistance”; and e) after decades, it lacks “direct engagement with the primary subjects of Peace Studies, namely the people, usually oppressed subaltern human beings who are the victims of systemic structural, cultural and direct violence”, which, being the field itself mainly characterised by “Western-educated scholars studying non-Western ‘others’”, it is “missing the subaltern view of peace”. These five characteristics have a clear consequence: that mainstream Peace Studies research “is explicitly tailored to policy demands and interests”, or “towards the provision of policy advice”, while scarce research is oriented towards role of non-state actors and movements facing and resisting oppression and violence “imposed by states and international institutions” (Jackson, 2015:29).

⁴ Even if this state-centered nonviolent defense is one of the main axis inside the study of nonviolence and nonviolent action in Peace Studies, this chapter will mainly focus in the civil aspect of nonviolence and nonviolent action, through civil resistance processes. For more information, see, apart of the mentioned: Randle, 1994, chapters five and six; Sharp, 1990; Holst, 1990; or, more recently, Bartkowski, 2015.

⁵ See section 2.6.2.

security. In this context, we would be speaking about an emancipatory peace, focused mainly upon the fight against marginalisation, exclusion, domination, and inequality (Richmond, 2008a:123-125). This emancipatory peace would be built based on every individual's emancipation, which requires inclusive dialogue that "does not exclude any person or moral position" (Richmond, 2008a:129). This would be built upon the idea of everyday emancipation, which, in Booth's words, is theoretically, security (Booth, 2005), described as "the freeing of people (as individuals and groups) from the physical and human constraints which stop them carrying out what they would freely choose to do" (Booth, 1991:319). Thus, security is taken out from within the state and given to the population. It is precisely through this definition of emancipation that Critical Theory is linked with the theory and practice of resistance. However, there is another idea through which this association can also be done: the acknowledgement of security as a social product, and therefore, a social conduct. In this context, Mutimer argues, "it is possible to see security in places other than the defense of the state" (Mutimer, 2014), what gives agency to the people, one of the main bases of resistance studies⁶.

On the other hand, Post-Structuralism⁷ has argued that the binary dynamics that the concept and practice of security has been built upon are the expressions of power and its dynamics, order, war and peace, based on the main binary of good versus evil (Richmond, 2008a:135). It defends the achievement of a broader and more inclusive peace that is self-sustaining (Ashley, 1987) and in which everyday lives are the central pillars (Walker, 1993), in direct relation with resistance studies. Post-Structuralism has also drawn attention upon the dynamics of development and local resistance, arguing that development has been monopolized, homogenized, and controlled by the liberal community (Duffield, 2002), where "bare lives" (lives in constant mode of exception, such as in refugee camps, usually promoted by international authorities with 'rescuer' roles vs. 'victim' roles of refugees are created, and which do not have the space or the right to be managed (by themselves), or even to resist (Agamben, 1998). The study of resistance in Post-Structuralist approaches is precisely situated in the study of this —mainly local— resistances in peacebuilding and development spaces, where (meta)narratives on power relations, difference, and locality are contested and re-conceptualised through the acknowledgement of other narratives.

The Postcolonialist approach⁸ has a long tradition on the study of nonviolence. We can argue that the concept of nonviolence and civil resistance itself were created inside the scope of Postcolonialism, since it was Mohandas K. Gandhi himself who brought to practice developed

⁶ Here, Mutimer links this strand with the Occupy Movement, acknowledging that it is only through this critical approach how we can identify this movement as a security issue (Mutimer, 2014).

⁷ See section 2.6.4.

⁸ See section 2.6.5.

the concept(s) and practice(s) of nonviolence and resistance⁹ against the British colonial regime in India. Nevertheless, inside the criticisms of Postcolonialism and especially towards the colonial forms of IR and its dynamics, the issues of hegemony, exportation of liberal norms, state-building and peacebuilding processes have long been contested, mainly by criticising that this knowledge described as modern is a continuation of a colonial and colonizer mind-set, even if it aspires to universalism (Richmond, 2008a:128). In this criticism, Postcolonialism represents resistance against this homogeneity and action towards local agency.

The concept (and practice) of Post-liberal peace¹⁰, critic of the liberal peacebuilding theory and practice, also constitutes an important space in which notions resistance are located and developed. To this regard, Oliver Richmond argues that liberal peacebuilding has outplaced the individual, the community, the agency, the locality, and the everyday (Richmond, 2011a; Richmond, 2011c), and it is in this context where local resistances arise, creating what Richmond defines as post-liberal peace. It is through this post-liberal peace that local resistances get to contest liberal approaches of peacebuilding and their impact upon the daily lives of local communities, where “everyday local agencies, rights, needs, customs and kinship are recognised as discursive ‘waves of meaning’” (Richmond, 2011a:227; Richmond, 2011e:16-17) and where resistance to the liberal hegemonic discourse and practice is exercised through local agency, resistance, and everyday life.

Feminism has been, alongside with Peace Studies, the critical approach that has analysed with greatest depth the use of nonviolence and its connection with resistance¹¹. Arguing that mainstream IR theories and practices, as well as ISS, ignore the everyday lives of most of the population worldwide and especially women (Sylvester, 1994), feminism has long theorized about international politics, peace, violence, resistance, and women’s agency. Making it public that the concept and practice of peace generated by mainstream IR is not women’s peace, and by bringing the use of violence against women and women’s resistance, agency and action processes in the discipline to the central public eye of IR, feminism has long theorized about resistance, the use of nonviolence, the direct consequences that mainstream ideas of peace have towards women, and the need to turn towards a positive peace through nonviolence with a gender perspective. Feminism in IR has had a special and important role underlining the manner in which military forces and militarism perpetuate not only gender roles but also patriarchy through discrimination and violence against women (Enloe, 1989), making its biggest statement against mainstream IR and advocating for the need of nonviolence and nonviolent societies

⁹ His contributions to the field will be analyzed in section 4.3.

¹⁰ See section 3.6.3.

¹¹ See Chapter 5.

towards a peaceful world. However scarcely, feminists have also theorized about women and nonviolence (McAllister, 1982; McAllister, 1988), underlining both the role of women in nonviolent action, women's voices and protests and their participation in broader struggles, as well as the burdens they face. Feminist theorising locates security, conflict, and peace in everyday life, visualizing their different layers, levels and applications from a gendered perspective. Thus, placing women and gender in the central axis of the comprehension of peace in IR has been one of the main achievements of feminist approaches in this regard¹².

The next table presents the main ideas of the aforementioned CSS approaches¹³ to peace, where ideas about the use of violence, nonviolence, and resistance can also be identified:

Table 4.1: Principal ideas of CSS approaches to nonviolence and civil resistance

CSS approach	Concepts of peace, nonviolence and civil resistance
Critical Theory	Peace and security equate with emancipation, which is translated through an emancipatory peace that foresees the equal emancipation of all individuals.
Poststructuralism	Advocates for a self-sustaining peace where everyday life is central and where local inhabitants have the right to decide on these dynamics.
Postcolonial studies	Acknowledges resistance against the hegemony of Western IR.
Post-liberal peace	Peacebuilding is seen as an hybrid form of peace in front of liberal approaches, where resistance towards them and the defence of everyday life are central.
Feminism	Advocates for a positive peace in which all individuals, especially women, will be acknowledged, including the gender perspective and gender critique, and defending alternative views of peace and peacebuilding, where nonviolent and antimilitary ideas are the base.

Source: partially adapted from Richmond, 2008a:154-155

4.3. NONVIOLENT CIVIL RESISTANCE: DEVELOPMENT, DEFINITION(S) AND ANALYSIS OF THE CONCEPT(S)

Although armed and unarmed resistance share a variety of similarities (see Dudouet, 2013; Schock, 2003), the main difference between both is, as researcher Véronique Dudouet states, the use —or the absence— of direct violence (Dudouet, 2013:402). Nevertheless, “boundaries between these various forms of struggle are very fluid”, especially since movements are not

¹² The fifth chapter will analyze feminist perspectives in international relations theory and practice. Thus, and for a deeper understanding of feminist ideas, production and contributions to International Relations, nonviolent and violent conflict and conflict transformation, see chapter 5.

¹³ The main approaches (both traditional and critical) to international peace and security studies have been analyzed in the second chapter of this research. In this section, the only aim has been to identify notions of nonviolence and resistance in this approaches, in order to later situate nonviolent action and RS in this broader map.

always fully violent or fully nonviolent, armed or unarmed, but mostly a combination of both (Dudouet, 2013:403; Schock, 2005:xvi; Schock, 2015b:12-13). Violence and nonviolence cross paths constantly, especially since in most cases the latter is used to confront the former, strategically, and both violence and nonviolence can be used in combination.

However, it is necessary to analyse other concepts that are very closely related to the one of *nonviolent civil resistance* regarding their definition, historical tradition and conceptual development such as peaceful resistance, pacifism or people power, for example. Although these concepts seem similar—or at least inevitably linked to each other—they have different meanings that can place them differently within the sub-field of RS. Furthermore, different authors make different definitions of these similar concepts, and it is often difficult to elaborate a common definition. The following sub-section will analyse the historical development of nonviolence and civil resistance in order to understand their current meanings and variations, their conceptualisation and diversity of definitions, and will address the fields of studies on civil resistance and social movements, which have crossed and shared paths several times but have developed separately.

4.3.1. Historical and theoretical development¹⁴

Civil resistance processes have a long history, even if such history has rarely been collected and spread until the XX century¹⁵. If during the Second World War¹⁶ there were civil resistance processes occurring against the invasions of different countries, the Cold War saw the proliferation of new processes¹⁷. These were strongly influenced by the Indian intellectual and activist Mohandas K. Gandhi, in contrast with the processes carried out prior to the war¹⁸.

¹⁴ The origins and evolution of civil resistance have been well linked to the history and development of nonviolence. Nevertheless, this section will briefly analyse the historical development of civil resistance itself, with the objective to historically locate the current research field. For more information on the history of nonviolence, see among others: Kurlansky, 2006; López, 2009; López, 2012; López, 2012a; López, 2012b.

¹⁵ In the XVI century Ethienne de la Boétie studied and worked with the concept of political power, its development, and application in nonviolent conflicts (de la Boetie, 2008 [1572]). Nevertheless, and with the main objective of focusing on the main study object of this research, I will make reference and analyse civil resistance processes carried out mainly after the Second World War.

¹⁶ For more information about civil resistance processes (through case studies) during the Second World War, see for example: Kurlansky, 2006, chapter nine; Ackerman and Duval, 2000, chapter five; Sémelin, 1993; Randle, 1994 (chapter3).

¹⁷ For more information about civil resistance processes (through case studies) during and directly related to the Cold War, see among others: Kramer, 2011; Williams, 2011; Smolar, 2011; Bunce and Wolchik, 2011; Kurlansky, 2006, chapter eleven; Randle, 1994 (chapter 3).

¹⁸ Gandhi compromised with ethic nonviolence and brought it to the political sphere. He leaded the Indian Independence Movement against British forces, and also inspired other nonviolent movements worldwide, such as the civil rights movement in the United States of America. For more information on Gandhi, his labour and activism see for example: Kurlansky, 2006, chapter ten; Howard, 1990; Dalton, 2012; Deats, 2005.

During the 1950s peace movements spread out, but they mainly had an internationalist nature — while also relating to the so called transnational nonviolence back then—: it was usually an international presence in resistance processes spreading across different places, usually to offer their support and/or sponsorship. The March from San Francisco (USA) to Moscow (Soviet Union) in 1960 and 1961, or the Sahara Protest Group against the tests of atomic arms made by France were examples of this solidarity.

From the 1960s on, most civil resistance processes had the strong influence of both Mahatma Gandhi and Martin Luther King¹⁹, who was fast becoming widely known for his role in the Civil Rights Movement in the USA²⁰, following Gandhi's ideas. Nonviolent civil resistance processes and their dynamics were spreading and being carried out more frequently, adding more and more different techniques and bringing both the conceptualization, theorization and practice of nonviolence and nonviolent civil resistance to a higher level. It was in this time frame that influent theorists and researchers on nonviolence and civil resistance —Gene Sharp, Jean Marie Muller, etc.— started to publish their first works on the subject.

Several factors fostered this development throughout these decades the Civil Rights Movement was growing stronger and gaining importance in the USA; in Iran, the overthrowing of the Shah during 1978 and 1979 was one of the first unarmed insurrections out of the so called First World between the 1970s and the 1990s (Schock, 2005:3)²¹. The downfall of communism in Eastern European countries supposed the internationalization of non violent civil resistance processes, since it showed the results of the capacity of systematic and organized non violent action, mainly based upon the influences of Gandhi and Luther King²². According to Mario López, the

¹⁹ Martin Luther King was the main leader of the Civil Rights Movement in the USA, who strongly advocated, influenced by Gandhi, for nonviolent civil resistance and civil disobedience as the axis of the struggle. He leaded and organized many of the main protests that shaped the movement and was killed when planning a protest in Washington, D.C. For more information on Luther King, his labour and his activism, see, for example: Kurlansky, 2006, chapter ten; King, 1999; Carson, 1998; Clayton, 1986; Manheimer, 2005; Ansbro, 2000.

²⁰ For more information on the civil rights movement in the USA see: McAdam, 2011; Ackerman and Duvall, 2000, chapter eight.

²¹ Nevertheless, this insurrection was followed by many others: against Duvalier's regime in Haiti in 1985, against dictator Marcos in Philipinnes in 1986, in favour of democratic systems in Chile or South Africa during the 1980s, among others, or the movements against communist regimes in Eastern Europe, such as the Solidarity movement in Poland, for example.

²² Michael Randle defines the influence that the ideas and works of both Gandhi and Luther King must have had on the civil resistance processes of Eastern Europe as "difficult to judge". Gandhi's campaigns both in South Africa and India were known worldwide, he affirms: "In Poland in the 1970s, the Catholic montly *Wież* published in translation accounts of the campaigns of Gandhi, Luther King and Brazilian trade unionists, (...) in 1984 underground publishing groups produced Polish edition sof some of the writings of two leading western exponents of non-violent action, Jean-Marie Muller (France), and Gene Sharp (USA)". In the Baltic republics there was a "clear evidence" of this influence, he states, as Sharp's works on civilian based defence were used (Randle, 1994:63-63).

paradigmatic shift about the importance of nonviolent civil resistance on the global political atmosphere was also strongly influenced by the development of peace movements and transnational movements against nuclear arms, the growth of the feminist movement and the spread of civil disobedience against military service. These processes displayed new methods, using no arms or violence, which were quickly spreading (López, 2012:28).

Even if, historically, violence has been presented as the only solution against oppression and the only instrument for conflict transformation –both the Second World War and the Cold War strengthened this idea, and later in developing and postcolonial countries violence was presented in the mainstream literature as the only solution for change, through guerrillas, terrorist groups, or armed activities (López, 2012:28)–, several nonviolent processes escaped from this violent framework. The following table displays the most significant ones in the post Cold-War era.

Table 4.2: Significant civil resistance movements between 1978 and 2008

Country and movement	Years of struggle
United States: civil rights movement	1945-1970
Czechoslovakia: against soviet invasion and velvet revolution	1968-1989
Poland: Solidarnost	1970-1989
South Africa: against apartheid	1983-1994
Kosovo: for independence and against Serbian violence	1989-1997
Chile: against Pinochet's regime	1983-1988
Baltic republics: for independence	1987-1991
Philippines: People Power	1983-1986
Palestine: first intifada	1987-1990
Tibet	1987-1989
Iran: throwing of shah	1978-1979
Portugal: Carnation revolution	1974-1975
Burma	1988
Bulgaria: against communism	1989
China: Tiananmen Square protests	1989
Hungary: against communism	1989
Nepal	1990
Serbia: against Milosevic	2000
Philippines	2001
Georgia: Rose Revolution	2003
Ukraine: Orange Revolution	2004
Kyrgyzstan: Tulip Revolution	2005
Burma: Monk's protests	2007

Source: Adapted from Schock, 2005; Roberts and Garton Ash, 2011; Bartkowski, 2013; Bunce and Wolchik, 2011; Ackerman and Duvall, 2000.

These nonviolent civil resistance processes showed that nonviolence was gaining momentum across different countries as well as developing theoretically. The next sub-sections will analyse

this development.

4.3.1.1. Gandhi, satyagraha, ahimsa and the concept of principled nonviolence

It is totally indispensable to make reference to Gandhi and his political work when analysing the history of both the practice and the theory of civil resistance processes and nonviolent conflicts²³. He articulated nonviolent conflict through two main concepts: *ahimsa* and *satyagraha*²⁴. He used the concept *ahimsa* to make reference to nonviolence in a general sense, as an ethic-religious concept, as a synonym of not harming or killing, and it is, precisely, the foundation of his political approach to nonviolent conflict. Through the concept of *satyagraha* he reflected persistence and strength towards the truth and the opponent. He used it as a neologism in order to define it as a way of struggle without arms, a peaceful strategy, or active resistance. Through this concept he made a differentiation between active resistance and passive resistance, since it was through the latter that British armed forces viewed Indian resistance. It did not only propose a rejection of armed violence, but also developed a struggle modality which built upon five conditions (Sharma, 2008 *in* López, 2012c:55-59): abstinence from violence, disposal for sacrifice, respect for truth, constructive determination, and gradualism of means. Through these concepts and practices, *satyagraha* consisted of the moral superiority of the oppressed and nonviolent before the violent oppressor²⁵. Gandhi's peaceful protests gained momentum not only in India but also worldwide, directly influencing struggles in South Africa or the USA, among other countries. Even if according to mainstream IR literature Gandhi's approach to conflict was mainly weak, soon after did experts across the world start to analyse and research into his method, especially within the Peace Studies field: Richard B. Gregg, Gene Sharp, John Galtung, Aldo Capitini, Peter Ackerman, or Christopher Kruegler, among others.

In 1966 North American author Richard B. Gregg published *The Power of Nonviolence* (Gregg, 1966), in which he adapted Gandhi's principles as an alternative to war (Boulding, 1990:10). His work contributed to the understanding of nonviolence as an instrument for social change rather than as a mere religious awareness (Schock, 2015b:43). Gregg's main objective was to

²³ Identified as the "father" of modern nonviolence (López, 2012c), he confronted the British occupation in India during the first half of the XX century and advocated for its independence through nonviolence. This would be achieved through the reduction of suffering, harm, and death to the maximum, but not only Indians' and of those favouring independence, but also those of the British opponents as well (López, 2012c:42).

²⁴ Although there were six main Sanskrit concepts that laid the foundation of Gandhi's nonviolence and resistance (*satya*, *ahimsa*, *sarvodaya*, *satyagraha*, *swaraj* and *swadeshi*), I will make reference to the mentioned two, since they are the main ones that have made its way until today's strategic nonviolent conflict and civil resistance processes.

²⁵ For more information on Gandhi's work, ideas and political theory, his activism and work in both India and South Africa and specially the concepts of Satyagraha and Ahimsa, see: López, 2009; López, 2012c; Sharma, 2008; Sharp, 1960; Sharp, 1979; King, 1999; Brown, 2011; Dalton, 2012.

explain that resistance could also be implemented through peaceful means and that it had its own logics and strategies. As Schock illustrates, “just as military strategists recognized the centrality of moral and psychological struggle in warfare, Gregg attempted to explain how they were central to nonviolent struggle as well” (Schock, 2015b:43). He also introduced the concept of “moral jiu-jitsu”, explaining the moral advantage of those activists committed to nonviolence against the opponent(s) or those who adopted violent means.

4.3.1.2. Sharp, the concept of pragmatic nonviolence and nonviolent action

Shortly after, North American expert Gene Sharp started to deeply study Gandhi’s theory, and he developed —going beyond it— a way to prove the use and role of nonviolence and civil resistance as a tool to overcome any kind of conflict. In his early work *The Politics of Nonviolent Action* (Sharp, 1973a; Sharp, 1973b; Sharp, 1973c) he developed Gandhi’s approach through the “consent theory of power”, embracing 198 methods of nonviolent action and the dynamics of successful nonviolent action²⁶. Through the consent theory of power, Sharp argued that rulers depend on the consent of the population, and without this, their capacity to exert their power can be undermined. Through the identification of 198 nonviolent methods, he made a collection of different tactics that can be used nonviolently to face the opponent. Finally, he determines the major dynamics of nonviolent action and also elaborates a model for successful nonviolent resistance campaigns.

Sharp’s work and postulates were a “major breakthrough” (Schock, 2005:37) in the study of nonviolence and nonviolent action for two main reasons: not only he elaborated a differentiation between principled and pragmatic nonviolence, but he also developed a theory of nonviolent action, which could be applied practically in any conflict situation. He did so through the study of nonviolent resistance with a realist perspective (Schock, 2015b:45). Sharp made a clear distinction between the Gandhian concept of *satyagraha*, in which moral elements are central, and furthermore when it comes to pragmatic political and strategic interpretations of nonviolence, which could be applied in different struggles. It was departing from this starting point that he divided nonviolence in two dimensions, the “believe” and the “technique” (Schock, 2015b:45).

The field of Peace Studies soon started to develop these concepts and practices, and Johan Galtung also worked on Gandhi’s concepts for the elaboration of the concepts of “positive peace” and “structural violence”²⁷. Soon after, professor Robert Burrowes also developed a

²⁶ Sharp’s three main contributions are presented in this mentioned work, in each one of the three volumes, respectively.

²⁷ See sections 2.6.1.

strategy of civil defence in his work *The Strategy of Nonviolent Defense: A Gandhian Approach* (Burrowes, 1996), in which he elaborated the ideas of a nonviolent civilian defence system against the military invasion or occupation²⁸. More recently, research on nonviolent civil resistance processes has shifted from documenting successful nonviolent civil resistance movements and campaigns to developing and testing nonviolent theories (Nepstad, 2015:10). No matter, it has been Sharp's viewpoint, or the "technique" approach (McCarthy and Kruegler, 1993), the one that has prevailed. Even if his model has endured criticism, the corpus of the theory and the practice of civil resistance processes have been mainly built upon Sharpian bases. Therefore, the analysis that this section provides is based upon these, since being the main focus that modern development of civil resistance studies has followed.

4.3.2. Different concepts and conceptualizations

There have been different conceptualizations —and conceptual developments— in the field of RS during the last decades, mainly due to different analyses regarding different civil resistance processes, or due to the use of different concepts to analyse similar processes or actions. The objective of this section is to briefly abbreviate this diversity of conceptualization and offer one definition for each one of the most widely used concepts.

Nonviolence has been defined in different ways. Nevertheless, and following the definition of professor and expert Mario López, we could define nonviolence as "an ethic-politic doctrine oriented towards action", or as a "philosophy and cosmovision of the human being with very deep historic roots and ramifications into the scientific, spiritual or social world". Under this broad context, López affirms, nonviolence can also be understood as "a method of conflict intervention or, also, as a combination of instruments, procedures and strategies of action used in the battle for justice", in which any form of violence is rejected (López, 2012a:170). This is precisely how nonviolence will be defined and used in this research²⁹.

This conceptualization has been usually followed by a differentiation between two types of nonviolence: principled and pragmatic. *Ethic nonviolence* or *principled nonviolence*³⁰, following the Gandhian tradition, advocates for the persuasion of the enemy through rationality and conscience, trying to change its inner attitudes and perceptions (Ortega and Pozo, 2005:47), but adopts nonviolence for ethical principles and reasons of not harming anyone or simply not

²⁸ Sharp also worked on this idea of nonviolent defence or civilian based defence. See: Sharp, 1980; Sharp, 1985; Sharp, 1990; Sharp, 1992.

²⁹ López also goes deeper into the concept and meaning of nonviolence, depending on the way in which it is written, nonviolence or non violence. This research won't go in that way, but for more information see: López, 2012b.

³⁰ Developed by authors and experts like Mohandas K. Gandhi, and Martin Luther King, among others.

making any kind of use of violence. Thus, nonviolence is a broader concept and practice, since it is based upon a deeper philosophical and political knowledge that implies “an alternative way of living, knowing and making” (López, 2012a:170). In this context, one of the main values of is the “respect for human life of the adversary”, and in consequence, not to kill anyone (López, 2012a:170-171). It could also be simplified as “ethical, comprehensive, or unqualified nonviolence” (Schock, 2015b:28). On the other hand, *Pragmatic nonviolence*³¹ is based upon a strategic choice of not using violence against an opponent (Ortega and Pozo, 2005:47-48), which indicates a different approach towards nonviolence, conflict, and its management. It is a choice, characterised by “a commitment to methods of nonviolent action due to their perceived effectiveness, a view of means and ends as potentially separable, a perception of nonphysical pressure on the opponent during the course of the struggle to undermine the opponent’s power” (Schock, 2005:xvii). It could also be simplified as “tactical, strategic, selective, or qualified nonviolence” (Schock, 2015b:28)³². The next table illustrates the characteristics, similarities, and differences of both principled and pragmatic nonviolence:

Table 4.3: Characteristics of principled and pragmatic nonviolence

Characteristic(s)	Principled nonviolence	Pragmatic nonviolence
Definition of nonviolence	A way of life	A pragmatic strategy or choice
Rejection of violence	On moral grounds	On strategic grounds
Reason for opting nonviolence	Because is the ethically best strategy	Because is an effective strategy
Objective(s)	Opponent’s conversion and personal and social transformation	To win the adversary, to deny its victory, to achieve own objectives or to transform certain social institution(s)
Perception(s) of conflict	As a shared problem among partners	As incompatible interests between opponents
Perception(s) of opponent(s)	Partner (not an enemy)	Enemy (duty to defeat it)
Perception(s) of change	To find a common truth with the opponent and/or convert it	It may involve nonviolent coercion or behavioural change of the opponent
Solution(s)	Satisfies everyone	It only satisfies us
Moral qualities of opponent(s)	They do exist	They do not exist

Source: adapted from Ortega and Pozo, 2005:48; Schock, 2015b:28-31; Nepstad, 2015:19-20

In short, principled activists “have to decide what to do within an overall framework of living a nonviolent life”, while pragmatic activists “have to choose what methods to use and how to

³¹ Developed by authors and experts such as Gene Sharp, Michael Randle, or Peter Ackerman.

³² For further information on the concept and practice of nonviolence, see among others: López, 2012a; Ortega and Pozo, 2005; Nepstad, 2015, chapter1; Castañer, 2010; Vinthagen, 2015b, chapter 2.

combine them into effective campaigns” (Martin, 2009:430-431)³³. Based upon this classification of nonviolence, ethic or principled nonviolence is usually associated with Gandhi, whereas strategic or pragmatic nonviolence is usually associated with Sharp³⁴.

It is upon the concept of pragmatic nonviolence that the modern concept and practice of *resistance* has been developed. Ramón García Cotarelo affirms that the concept of resistance comes from the concept or practice of confrontation (García Cotarelo, 1987:59). Following Howard Clark resistance “suggests disobedience, refusal and withdrawal, and non-institutional forms of struggle” (Clark, 2009b:5). Nevertheless, and for the purposes of this research, I will focus on *civil resistance*³⁵, defined by Michael Randle as:

“a method of collective political struggle based on the insights that governments depend in the last analysis on the cooperation, or at least the compliance, of the majority of the population, and the loyalty of the military, police and civil service. It is thus grounded in the realities of political power. It operates by mobilising the population to withdraw that consent, by seeking to undermine the opponents’ sources of power, and by enlisting the support of third parties” (Randle, 1994:9).

Unarmed resistance or unarmed insurrections can be defined as “organized popular resistance to government authority which –either consciously or by necessity- eschews the use of weapons of modern warfare” (Zunes, 1994:403), meaning nonviolent political action. Based on this definition, researcher Véronique Dudouet adds in: “one could also describe it as an active and sustained collective engagement in resisting violence in all its forms (whether behavioural, structural or cultural)” (Dudouet, 2013:403). According to Schock: “they are ‘popular’ in the sense that they are civilian-based and carried out through widespread popular participation. That is, civilians, rather than being relegated to the position of providing support for an armed

³³ Furthermore, Kurt Schock makes a further distinction: he defines the former as a “lifestyle” and the last as “a method of struggle” (Schock, 2005:xvii).

³⁴ The adoption of the former does not entail the adoption of the latter, and vice versa: adopting one or the other does not necessarily mean that the other convinces all participants in the processes. For example, adopting a strategic nonviolence process does not necessarily mean that the movement —or all its participants— is morally committed to nonviolence. As Dudouet states, both principled and pragmatic nonviolence are complementary (Dudouet, 2008:8). Martin argues that both conceptualizations of nonviolence of the previous categorization overlap, since principled nonviolence practitioners can be pragmatic in their refusal to use violence, but few pragmatic activists are committed to nonviolence in their personal life, even if their individual commitment shapes their approach to nonviolent action (Martin, 2009:431). At the same time, and following Schock, both approaches can be seen “as points on a continuum rather than dichotomous”, since in many cases differentiation between both can be blurry (Schock, 2015b:30).

³⁵ Also identified (and often interchangeably used) as *unarmed resistance*, *nonviolent resistance* and/or *nonviolent struggle*.

vanguard, are the main actors in the struggle” (Schock, 2005:xvi)³⁶. Therefore, civil resistance can be defined as a resistance process carried out by civilians or civil society, in which violence will be opposed or resisted by nonviolence with certain objectives and through nonviolent action. Expert Luis Enrique Eguren goes a step further and defines it as a “slippery concept”, situating civil resistance or nonviolent conflict precisely in acute conflict situations where some societies or communities develop cultural forms of resistance. “When a 'hidden' resistance becomes organised to achieve particular objectives, then the resisters claim a different type of social space”, emerging as social actors (Eguren, 2009:99)³⁷.

There is no room for doubt in the use of *nonviolent (political) action* in civil resistance processes or nonviolent conflicts. Schock defines it as “non-routine and extra-institutional political acts that do not involve violence or the threat of violence” (Schock, 2015b:13). Following López, I understand it “as a self managed form of protest and resistance, as a way of organization of methods, techniques and strategies that will enable the hierarchical organization of objectives, the programming of actions, the planning of resources and campaigns that will achieve not only the empowerment of the citizens but the (self) development and (self) determination of the citizenship in their search for justice” (López, 2012a:170). Based upon the concept of nonviolent action, López makes a distinction between nonviolence and civil resistance, which, I defend, is totally necessary when defining both, especially since both are citizens’ political action forms and can be easily confusing. López defines nonviolent political action as “a combination of methods for mass mobilization”, which has its biggest expression in mass civil resistance (López, 2012a:170). According to Gene Sharp, nonviolent action happens through acts of omission and/or acts of commission (Sharp, 1973b:68; Sharp, 2005:41): acts of omission are those through which people refuse to perform activities they usually carry out and which are expected from them through laws or custom, while acts of commission are those which people do not usually perform because they are forbidden or simply not expected from them, but they carry them out with certain objectives³⁸.

The aforementioned concepts and definitions all involve *contention* or *contentious politics*. According to Tilly, Sidney, and Tarrow, contentious politics involve “interactions in which actors make claims bearing on someone else's interests, leading to coordinated efforts on behalf of shared interests or programs, in which governments are involved as targets, initiators of

³⁶ He also makes reference to its duration: “civil resistance is sustained when it occurs over a period of time as opposed to one-off events or occasional protest. Sustained collective action implies organization and leadership, although the form they take varies considerably from centralized organization and leadership to decentralized networks with no identifiable leaders” (Schock, 2015b:12-13).

³⁷ For a deeper definition and explanation about “hidden resistance”, see section 4.4.7.

³⁸ The combination of both is also expected.

claims, or third parties. Contentious politics bring together three familiar features of social life: contention, collective action, and politics (Tilly and Tarrow, 2007:4-5). Thus, *collective action* means the willingness to coordinate efforts “on behalf of shared interests or programs” (Tilly and Tarrow, 2007:5)³⁹, under this political context. Following Tilly and Tarrow, “when contention, politics and collective action get together, something distinctive happens: power, shared interests, and government policy come into play”. In this sense, demands are collective and political, and therefore, “sometimes make claims as political actors” (Tilly and Tarrow, 2007:9). This is when contention transforms into civil resistance and are, therefore, interlinked⁴⁰.

The concept of *people power* has been built based on the former conceptualizations. It was first introduced when mass nonviolent action brought down president Marcos in Philippines in 1986, and has been used since then to make reference to the downfall of governments and protest against unjust election processes, or as Clark puts it, “to describe the mass mobilisation of one section of ‘the people’ against another” (Clark, 2009b:4). Schock illustrates this concept more deeply: “they are ‘nonviolent’ in the sense that their primary challenge to state power and legitimacy occurs through methods of nonviolent action rather than through methods of violence” (Schock, 2005:xvi)⁴¹.

Defence by civilian resistance or *civilian based defence*⁴² is, along nonviolence and positive peace, one of the first concepts coined by Peace Studies in IR and ISS. Following López, it makes reference to “overcome war as a conflict resolution resource, arms as one of the greatest legal businesses of the rich world over the poor, of armies as only guarantors of defence, citizenship, hierarchical and elitist conception of decision making towards security and everyone’s defence” (López, 2012:36)⁴³. Michael Randle has long and deeply elaborated on the concept, and argues that civilian based defence “is a prepared system of national defence based on non-violent forms of action and/or the actual deployment of such means against foreign

³⁹ They add in: “Football teams engage in collective action, but so do churches, voluntary associations, and neighbours who clear weeds from a vacant lot” (Tilly and Tarrow, 2007:5).

⁴⁰ As the authors point out, this combination can have different consequences in different situations, be it in social movements, ethnic conflicts, nationalism, or civil wars, among others (Tilly and Tarrow, 2007:9).

⁴¹ For more information on the concept of people power and its relations and similarities with civil resistance, see for example: Schock, 2005; Clark, 2009a.

⁴² Randle elaborates on the conceptual diversity of the concept: “The term ‘civilian defence’ is used less frequently today because of the possible confusion with ‘civil defence’. (...) in the US, have opted for ‘civilian-based defence’ or ‘CBD’, but ‘social defence’, ‘defence by civil resistance’, and ‘civilian defence’ are more widely used in Europe”. Even if this terminology is used similarly, Randle elaborates on the differences among the concepts. See: Randle, 1994:127-128.

⁴³ For more information, historical and theoretical development of the concept of civilian based defence, see, among others: Randle, 1994 (chapters 5, 6 and 7); Sharp, 1985; Sharp, 1990; Sharp, 1992.

invasion or occupation, coups d'état, or other forms of attack on the independence and integrity of a society” and can “either complement or replace the traditional military system of deterrence and defence” (Randle, 1994:131). He adds in that it has “the advantage of indicating the links with civil resistance in other contexts rather than implying that it is a completely separate phenomenon” (Randle, 1994:128).

There is one last concept that this research requires to analyse: *pacifism*. It has often been confused with nonviolence, and both have been used even as synonyms⁴⁴, but according to researcher Sharon E. Nepstad, there are two main differences between both concepts (Nepstad, 2015:16-17): while pacifism is “the principled opposition to war and the use of violence for political purpose” as a “moral or ideological stance on war”, nonviolent action is a “method of fighting oppression and injustice”, and a “set of tactics and strategies used for pursuing social and political goals”⁴⁵. The next table gathers the former definitions on nonviolence and civil resistance processes:

Table 4.4: Definitions on nonviolence and civil resistance

Concept	Definition
Nonviolence	Ethic-politic doctrine directed towards political action, conflict transformation or philosophy of life, in which violence is rejected. It can be principled or pragmatic.
Nonviolent civil resistance	Resistance process carried out by civilians, in which violence will be opposed or resisted by nonviolence and through nonviolent action, using this to achieve certain objectives of this movement.
Nonviolent action	Non-institutional political act(s) that do not involve violence or its use as a method for mass mobilization.
People power	Nonviolent mass mobilization against regimes or governments, another group, community or similar.
Collective action	Coordinating actions on behalf of shared interests of a group, community or similar.
Civilian based defence	National defence system based on nonviolent action.

Source: adapted from the aforementioned definitions

⁴⁴ For more information about the concept and the practice of pacifism, as well as its historical background, see, among others: Brock, 1997; López, 2009, chapter 4; Nepstad, 2015, chapter 1; Holmes and Gan, 2005, part 4.

⁴⁵ Moreover, Erickson Nepstad identifies four different types of pacifism (Nepstad, 2015: 17-18): absolute, realistic, technological and fallibility pacifism, which can be defined as follows: absolute pacifism makes reference to the fact that the use of violent force against another human is always wrong, usually based on religious or ethical principles; realistic pacifism is opposed to violence with political goals, but acknowledges “that limited force may be necessary in certain circumstances”; technological pacifism, previously defined as nuclear pacifism, defends that the use of violence nowadays is obsolete, even if it could be somehow justified in the past, since there are “immoral” weapons such as drones or aerial bombings, among others; and, finally, fallibility pacifism or epistemological pacifism argues that consequences of violence and conflicts are too dangerous to support.

The aforementioned definitions are linked to certain historical moments and processes, and I argue that as they change or develop, so will happen with these definitions. However, the distinction that I have just realised leads us, inevitably, to the need to make a distinction between civil resistance processes and struggles of social movements, since the last ones are also actors of contentious politics. Both social movements and civil resistance processes share similar characteristics, but are not equal political processes. The next section will analyse the differentiation between both and their respective research fields.

4.3.3. Civil resistance processes and social movements

The study of civil resistance has been multidisciplinary: it has been developed mainly located inside the Peace Studies field, but also throughout and across other disciplines and fields, such as Social Movements Studies or Sociology, among others. Nevertheless, the fields that have most converged have been those of Social Movements Studies and RS, even if both have grown separately and, as a consequence, independently (Schock, 2015b:35).

The social movements literature has long been concentrated on analysing reform movements in liberal democracies, while civil resistance literature has focused on the study of authoritarian regimes and the nonviolent movements that have challenged these (Schock, 2015b:32). Even if these two fields share common research paths, the differences are major. Schock elaborates on these differences (Schock, 2015c; Schock, 2015b:46-54), distinguishing between the scholars focusing on social movements and revolutions and the scholars centred on civil resistance, and he identifies four major differences –summarised in table 4.5 below–: whilst the social movements scholars have been oriented towards academia, civil resistance scholars have oriented their work towards activists and policy makers as well as towards academia; regarding theoretical roots, theories of social movements and revolution have been generally structural, and at the same time, structural theories have been central in them, while scholars on civil resistance have developed from Gandhian —and anarchist— roots; regarding traditional emphasis, social movements, and revolution scholars have usually assumed that violent and nonviolent resistance can be complementary and that political action is a *continuum* that follows conventional political action to nonviolent protest to violent resistance, while civil resistance scholars reject such *continuum* between conventional politics and nonviolence, or nonviolent resistance and violent resistance —social movements scholars assume that change can happen through the structures, while civil resistance scholars have underlined the importance of agency—; and, finally, regarding traditional substantive focus, social movements and revolution scholars have paid attention to the sources of structures and social bases, mobilization and political contexts, whereas scholars on civil resistance have been interested in the analysis of strategies and mechanisms of nonviolent political change.

Table 4.5: Comparison of Social Movement and Revolution and Civil Resistance Research

	Social movement and revolution research	Civil resistance research
Audience	Academics	Academics, policy makers, practitioners
Theoretical roots	Structuralist	Gandhian, anarchist
Traditional emphasis	Structure (except social movement literature on framing)	Agency
Traditional substantive foci	Structural sources; social bases; mobilization; political context; framing	Strategy, techniques of action; mechanisms of nonviolent change

Source: based on Schock, 2015b:47

Thus, the difference between the concepts of civil resistance and social movements can also be confusing, since both are civil society movements and often have the same or similar characteristics. In this regard, civil resistance movements can be—in their base or foundation—social movements, and vice versa. Nevertheless, I consider that it is totally necessary to make a clear distinction between the both, even if they share numerous similarities. According to David Snow, Sarah Soule and Hans P. Kriesi, social movements can be defined as:

‘One of the principal social forms through which collectivities give voice to their grievances and concerns about the rights, welfare, and well-being of themselves and others by engaging in various types of collective action, such as protesting in the streets, that dramatize those grievances and concerns and demand that something be done about them (Snow, Soule and Kriesi, 2004:3-16)⁴⁶.

However, I understand that social movements share more similarities with civil resistance processes and nonviolent processes than those stated above. Following Tilly and Tarrow, social movements are a “sustained campaign of claim making” that are based in organizations or networks, “but most of the contentious politics are not social movements”. These contain four main elements: sustained claims, public performances for claiming, a repetition of these public actions, and a basic support of these acts by organizations and/or networks (Tilly and Tarrow, 2007:8)⁴⁷.

Based on Tilly and Tarrow’s definition, and the former definitions on nonviolence and civil resistance—gathered in previous section 4.3.2—, we can find three common characteristics

⁴⁶ They continue as follows: “Indeed, it is arguable that an understanding of many of the most significant developments and changes throughout human history—such as the ascendance of Christianity, the Reformation, and the French, American, and Russian revolutions—are partly contingent on an understanding of the workings and influence of social movements, and this is especially so during the past several centuries” (Snow, Soule and Kriesi, 2004:16).

⁴⁷ Instead of the concept of social movement, they use the concept of social movement bases.

between nonviolent civil resistance movements and social movements: first, they both fight against injustices and have certain objectives to improve the situation; second, they both have nonviolence in its base and means —otherwise, we would be referring to armed groups or armed resistance processes—; and, third, they both have a minimum organization as a mainstay, be it in form of collective decision-making organs or of a combination of networks and organizations. Nevertheless, I argue that there is one main characteristic that differentiates both concepts: the character of a mass movement. In other words, civil resistance movements are performed by masses, whole citizen groups and communities, no matter whether they belong to an oppressed group or an entire society. Instead, social movements do not necessarily contain this characteristic of mass. Social movements can be created and developed by certain groups that not necessarily involve whole societies or groups.

The following section will illustrate the basic characteristics of nonviolent civil resistance processes, analysing the development of the pragmatic approach.

4.4. THE PRAGMATIC APPROACH OF NONVIOLENT CIVIL RESISTANCE AND NONVIOLENT ACTION

The last decades have beheld a notorious growth in the literature on nonviolent action and nonviolent civil resistance movements, becoming more widely known across different struggles worldwide, as well as developing the research field, mainly drawing upon the strategic or Sharpian approach to nonviolent action and civil resistance.

Nonviolent civil resistance processes and nonviolent action share two main characteristics: the action against power and against the consent that maintains it, and its operationalization through mass action. According to Sharp, political power is maintained through consent, namely consent of the citizens, what he explains through his “consent theory of power” (Sharp, 1973a; Sharp, 2005:25-38). The concentration of power, Sharp argues, can usually be applied against citizens through oppression, violence, and even in some extreme cases through genocide. In this context, and contrary to the broader belief of power deriving from violence, Sharp argues that power derives from consent, obedience and cooperation of citizens with this power, and its rejection and withdrawal as the path towards the weakening or collapse of oppressive power. As he argues, “power is integral part of nonviolent struggles”, and these “cannot be understood or waged intelligently without attention to power capacities and power relationships” (Sharp, 1990a:2).

As Randle argues, “the base of power lies within society, but it is the individuals and organisations who have the capacity to wield that power which we normally think of as powerful” (Randle, 1994:3). The withdrawal of consent restricts and weakens the power of the ruler, and can be brought to practice through different means: the repudiation of moral right of rule or ruler(s); through non-cooperation, disobedience or refusal of rule or ruler(s); through declining to supply skills to rule or ruler(s); and, through the denial of control over administration, property, or resources, among others (Sharp, 2005:38). The withdrawal of consent marks the initiation of a conflict where an oppressive power has been dismissed. Thus, one of the main characteristics of modern civil resistance processes is that it contains the definition of power. If the analysis of power has been traditionally vertical and top-down, civil resistance poses power horizontally, through a bottom-up approach. Therefore, power is vertical if those in the bottom consent it.

Randle adds in two main characteristics of civil resistance: first, that it is grounded in collective action, which differentiates it from any kind of individual dissent, and second, that it avoids any kind of systematic recourse to violence, which distances it from any resistance involving military or armed actions (Randle, 1994:10). The withdrawal of consent needs to be collective, not individual, and to remain nonviolent, in order to adjust to our object of study.

4.4.1. Causes and objectives of nonviolent civil resistance

Traditionally, grievances have been identified as the root causes of protests and rebellions. Nevertheless, these are not enough for mobilization (Schock, 2015b:86-87), and what is more, these grievances can be the causes of both violent and nonviolent resistance. In this regard, professor Sharon E. Nepstad has identified different causes that share both violent and nonviolent insurrections (Nepstad, 2011:5): widespread grievances towards the state and its legitimacy; the shift of national elites from the state to the opposition; the anger and discontent of citizens towards regime injustices; and/or overall indignation of people within a social and ideological questioning towards the state. Nevertheless, our focus will be on analysing causes of nonviolent civil resistance processes.

Commonly, nonviolent civil resistance processes can be organized in relation to different oppressive dynamics. López classifies these in three main oppressive processes (López, 2012:33-34)⁴⁸, based upon their objectives: a) struggles against colonial domination⁴⁹; b)

⁴⁸ López identifies civil resistance processes as “civilian defence without arms”, as processes closely related with security and defence, such as several other authors in the resistance studies field.

⁴⁹ Such as the Finnish resistance against Russian occupation, Indian and South African civil resistance processes, or the Palestinian Intifada, among others.

struggles against totalitarian regimes⁵⁰; and, finally, c) struggles against dictatorships, rights and freedom⁵¹. López argues that the identification of struggles mentioned in this classification have several characteristics in common (López, 2012:34): an attempt to break the rule, the humanization of the conflict through nonviolent means, an improvised and creative conflict intervention method by masses, rebelliousness and power from below, experimentation with social power, and the test of alternative —nonviolent— defence models through civilian-based defence.

In an attempt to realize a separate classification, Schock classifies these movements as follows (Schock, 2015b:58-86): a) struggles to expand democracy and justice in the developed world — as the civil rights movement in the USA or the women’s movement⁵², among others—; b) struggles for democracy in other parts of the world —such as the Eastern Europe movements against communism, against authoritarian regimes in South America or with the so called ‘Arab Spring’—; or, c) struggles for national liberation or autonomy —such as the case of Estonia, Latvia, and Lithuania between 1987 and 1991, East Timor in 1975-1976, the First Palestinian Intifada between 1987 and 1993, or the case study of this research, Kosovo—. He adds another category, which I consider, is necessary to analyse: struggles against inequality, in which he includes “campaigns of civil resistance targeting inequality and exploitation”, but admitting that “typically do not have such a dramatic climax” (Schock, 2015b:76). The target of these movements is structural violence, which is what differentiates them from the previously identified types of movements. Nevertheless, in this doctoral thesis I will include these struggles against inequality as civil resistance struggles. Thus, and drawing upon López’s and Schock’s classifications, I elaborate the following one, in which I will include four different civil resistance struggles, based on their objectives:

a) Struggles or movements against colonial domination: resistance against an external invasion or appropriation of land, which is usually followed by use or economical extraction of other sectors.

b) Struggles or movements against totalitarian regimes or dictatorships: resistance against authoritarian domination in all spheres of society, which is very usually a struggle for democracy, or more democratic political systems, and specially, the defence of human rights.

⁵⁰ Such as resistance struggles against German invasions in Holland or Norway, the resistance processes in Chile or Argentina, the overthrowing of the Shah in Iran, the downfall of communist regimes in 1989 in Eastern Europe or the Otpor movement against Milosevic’s regime in Serbia, among others.

⁵¹ Such as the civil rights movement in the USA, or the colour revolutions, among others.

⁵² Although Schock includes the women’s movement or the “gay and lesbian rights movement” as struggles in the developed world, I do not agree with this. Instead, I defend that the women’s movement has been developed across the globe, even if it has been through different stages and rhythms, but with similar objectives and characteristics.

c) Struggles or movements for national liberation or autonomy: struggle of a community or a self-identified nation for self-determination and independence —often very related to the first type, since many cases it happens under colonial domination—.

d) Struggles or movements against inequalities: struggles against social, political and/or economical differences, subordination and/or exploitation, which usually fight against structural violence.

The first three categories usually occur under harsh extreme situations in which the principal target is, along with the main objective, direct violence. In contrast, the fourth one usually targets structural violence. Even if it can also be located in any of the previous struggles —since inequality is on the bases of them—, it can also be located without the previous ones in the following two forms: first, as a continuation of the previous struggle, in those cases when the principal struggle has not addressed inequalities, such as economic differences, gender inequalities and/or women's rights, among others; or second, as an autonomous movement. Nevertheless, there is a third type of movement against inequality: as sub-movements inside a bigger struggle —as it happened with the struggle of women in the Arab Spring, as women's claims inside the civil rights movement, or as the women's movement in the Kosovar resistance movement, as the case study of this research analyses—. This form represents more difficult struggle dynamics, since it may be seen as a contestation to the main struggle.

The classification I have proposed incorporates the idea of the classification of civil resistance goals elaborated by Randle (1994:10-12): the goals of civil resistance can be reformist or encompassing. The former will address the removal of a particular injustice or the modification of a particular law, for example. Instead, more encompassing goals can be “revolutionary from the start”, addressing the overthrow of a government or dictatorship, or denying and demising a complete political system.

4.4.2. Organization of nonviolent civil resistance

The strategic approach of nonviolent civil resistance emphasizes the importance of organizing the movement and selecting and developing a strategy. There are three main characteristics to which traditional literature on nonviolent civil resistance movements pays attention when analysing the organization of struggles: the structural conditions within which the movement is created and functions; the strategy that the movement itself develops and organises in order to achieve its objectives; and, finally, the organizational form of the movement itself.

The context or the structural conditions within which the movement is being built plays a major role in its organization and later development. Nevertheless, the definition of structural

conditions can vary. According to Nepstad, structural conditions make reference to “the macrolevel factors that can tip the balance of power in favour of the movement or the regime, helping one side or the other to secure victory” (Nepstad, 2011:7). These conditions must be adequate, she adds, in order for the movement to succeed. Other authors make reference to the ability of the movement itself to deal with external factors that can influence the performance of the movement or the outcome(s) of the struggle itself. Peter Ackerman and Berel Rodal give major importance to the capacity of the movement to overcome structural conditions through the movement’s strategy: they suggest that even if it does not bring success, leadership’s strategic skills are necessary for the successful development of movements, as well as to change the conditions of the struggle (Ackerman and Rodal, 2008). Ackerman adds that since civil resistance depends upon human action, skills directly influence the direction and the outcome(s) of the movement. Consequently, structural conditions do play a role in the development of civil resistance movements, but skills of the movement itself are of vital importance, and in many cases, even more important (Ackerman, 2007).

The main idea of pragmatic nonviolence is its use as a strategic mean, acknowledging its validity and success instead of violence. According to this view, those campaigns or movements that understand the role of strategic planning are more likely to succeed (Schock, 2015b:143). Therefore, a basic strategy is a necessary tool for both the initiation and the development of a struggle. This strategy includes the planning and execution of the process, which, following Nepstad, “is just as complex as planning a violent revolt” (Nepstad, 2011:137). It involves developing actions, tactics and campaigns to undermine opponent’s power, the evaluation of the need or the consequences of external or even international support, the maintenance of nonviolence across all sectors and groups of the movement, or the planning on how to act against violent repression, among many others. It is, in short, an engineering labour. However, the definition or planning of this strategy can be subject to change and can vary during different time periods. Nepstad identifies these changes as “actors’ choices about targets, timing, and tactics”, and identifies it with the relational view that nonviolent movements usually have, in comparison with violent movements (Nepstad, 2011:7-8). This relational view is identified by Peter Ackerman and Berel Rodal through two elements they recognize as basic for a successful campaign or movement: a representation or managing team that will represent the whole movement or project, not only certain sectors of it; and a strong and convinced compromise and defence of nonviolence (Ackerman and Rodal, 2008).

The organizational structure of civil resistance processes is an important characteristic, but not broadly researched. Here, the basis of a civil resistance process is usually comprised of civilian organizations, mainly a network —or a similar system— formed by several civilian

organizations. These can be totally informal and non-hierarchical so that they may ensure all important decisions are made by the whole membership, but as Randle suggests, a delegation of decision-making is also probable when organizations reach a certain size (Randle, 1994:12-13). Decision-making processes are usually developed in a horizontal way, due to the identity of the movement itself⁵³, but more vertical initiatives do also exist—for example, when a regime counter-struggles another regime, when nonviolent struggle is not developed by a large percentage of the society or is developed by just a certain community—. Nevertheless, several authors stress the importance of its leadership, be it individual or collective (Ackerman and Rodal, 2008), and the influence that it has upon the movement.

4.4.3. Methodology of nonviolent civil resistance

Gene Sharp defines nonviolent action as “a means of combat, as is war”, and therefore, it also contains “a non-violent weapons system” (Sharp, 1990:9). He identified in 1973 several methods of nonviolent action (Sharp, 1973b), which are classified as follows: methods of protest and persuasion, methods of non-cooperation, and methods of nonviolent intervention. All of them involve putting in practice—or refusing to do so—certain conducts: they can be acts of omission, this is, the refusal to perform acts that are usually expected to be performed; or they may be acts of commission, through which citizens perform acts that they are not expected to, or are forbidden. These methods can also comprise a combination of both acts of omission and acts of commission (Sharp, 2005:40).

The methods of protest and persuasion consist of acts that are symbolic or acts that may persuade the opponent or to shed light upon the conflict, for example. Here, citizens express their opinion(s) through symbolic actions, showing approval or disapproval regarding certain sectors, groups, actions, or even governments. The methods of non-cooperation are those that deliberately withdraw and restrict any kind of participation, cooperation, or obedience related with the opponent. Non-cooperation can be practiced in three different levels: social non-cooperation, economic non-cooperation and/or political non-cooperation. The first involves refusing to maintain normal social relations that can involve the opponent(s); the second consists of the refusal of any kind of economic relationship with the opponent(s); and, the third means the refusal of any political relationship or participation in any political act or process in positive relation with the opponent(s). The methods of intervention are those that strategically intend to alter social relations, disrupting normal operation of the system by deliberately interfering, be that may psychologically, physically, socially, politically, or economically

⁵³ When struggling against a dictatorial power or for more civil rights, these movements usually do not use the same or similar power sharing tactics.

(Sharp, 2005:41-43). As a result of this analysis, he identified a total of 198 tactics of nonviolent action, gathered in the following table:

Table 4.6. 198 methods of nonviolent action gathered by Gene Sharp

Protest and persuasion
<p>Symbolic acts of peaceful opposition or persuasion. Formal statements 1. Public speeches 2. Letters of opposition or support 3. Declarations by organizations and institutions 4. Signed public statements 5. Declarations of indictment and intention 6. Group or mass petition. Communications with a wider audience 7. Slogans caricatures, symbols (written, painted, spoken...) 8. Banners, posters, displayed communications 9. Leaflets, pamphlets and books 10. Newspapers and journals 11. Recordings, radio, TV, ...12. Skywriting and earth writing. Group presentations 13. Deputations 14. Mock awards 15. Group lobbying 16. Picketing 17. Mock elections. Symbolic public acts 18. Displays of flags and symbolic colours 19. Wearing of symbols 20. Prayer and worship 21. Delivering symbolic objects 22. Protest disrobing 23. Destructing of own property 24. Symbolic lights (torches, candles...) 25. Displays of portraits 26. Paint as protest 27. New signs and symbolic names 28. Symbolic sounds 29. Symbolic reclamations 30. Rude gestures. Pressure on individuals 31. 'Haunting officials' 32. Taunting officials 33. Fraternalization 34. Vigils. Drama and music 35. Humorous skits and pranks 36. Performance of plays and music 37. Singing. Processions 38. Marches 39. Parades 40. Religious processions 41. Pilgrimages 42. Motorcades. Honouring the dead 43. Political mourning 44. Mock funerals 45. Demonstrative funerals 46. Homage at burial places. Public Assemblies 47. Assemblies of protest or support 48. Protest meetings 49. Camouflaged meetings or protests 50. Teach-ins with several informed speakers. Withdrawal and renunciation 51. Walk-outs 52. Silence 53. Renunciation of honours 54. Turning one's back.</p>
Noncooperation
<p>To deliberately withdraw cooperation with the opponent or initiate new forms of cooperation. Social noncooperation. Ostracism 55. Social boycott 56. Selective social boycott 57. Sexual boycott 58. Religious boycott 59. Suspension of religious services. Noncooperation with social events 60. Suspension of social and sports activities 61. Boycott of social affairs 62. Student strikes 63. Social disobedience of social customs 64. Withdrawal from social institutions. Withdrawal from social system 65. Stay-at-home 66. Total personal noncooperation 67. Flight of workers 68. Sanctuary 69. Collective disappearance 70. Deliberate protest emigration. Economic noncooperation. Economic boycotts. Actions by consumers 71. Consumer's boycott 72. Non-consumption of boycotted goods 73. Policy of austerity 74. Rent withholding 75. Refusal to rent 76. National consumer's boycott 77. International consumers' boycott. Actions by workers and producers 78. Workmen's boycott 79. Producers' boycott. Action by middlemen 80. Suppliers' boycott. Actions by owners and management 81. Traders' boycott 82. Refusal to let or sell property 83. Lockout 84. Refusal of industrial assistance 85. Merchants' strike. Action by holders of financial resources 86. Withdrawal of bank deposits 87. Refusal to pay fees, dues, etc. 88. Refusal to pay debts or interests 89. Severance of funds and credit 90. Revenue refusal 91. Refusal of a government's money. Action by governments 92. Domestic embargo 93. Blacklisting of traders 94. International sellers' embargo 95. International buyers' embargo 96. International trade embargo. Labour strikes Symbolic strikes 97. Protest strikes 98. Quickie walkouts. Agricultural strikes 99. Peasant strikes 100. Farm workers' strike. Strikes by special groups 101. Refusal of impressed labour 102. Prisoners' strike 103. Craft strike 104. Professional strike. Ordinary industrial strikes 105. Establishment strike 106. Industry strike 107. Sympathetic strike. Restricted strikes 108. Detailed strike 109. Bumper strike 110. Slowdown strike 111. Working-to-rule strike 112. Reporting sick 113. Strike by resignation 114. Limited strike 115. Selective strike. Multi-industry strikes 116. Generalized strike 117. General strike. Combination of strikes and economic closures 118. Hartal 119. Economic shutdown. Political noncooperation.</p>

Rejection of authority 120. Withholding or withdrawal of allegiance 121. Refusal of public support 122. Literature and speeches advocating resistance. **Citizens' noncooperation with government** 123. Boycott of legislative bodies by its members 124. Boycott of elections 125. Boycott of government employment and positions 126. Boycott of government departments or other bodies 127. Withdrawal from government educational institutions 128. Boycott of government-supported organizations 129. Refusal of assistance to enforcement agents 130. Removal of own signs and place markers 131. Refusal to accept appointed officials 132. Refusal to dissolve existing institutions. **Citizens' alternatives to obedience** 133. Reluctant and slow compliance 134. Non-obedience in absence of direct supervision 135. Popular non-obedience 136. Disguised disobedience 137. Refusal of an assemblage or meeting to disperse 138. Sit-down 139. Non-cooperation with conscription and deportation 140. Hiding, escape, and false identities 141. Civil disobedience of 'illegitimate' laws. **Action by government personnel** 142. Selective refusal of assistance by government aids 143. Blocking lines of command and information 144. Stalling and obstruction 145. General administrative non-cooperation 146. Judicial non-cooperation (by judges) 147. Deliberate inefficiency and selective non-cooperation by enforcement agents 148. Mutiny. **Domestic Governmental action** 149. Quasi-legal evasions and delays 150. Non-cooperation by constituent governmental units. **International governmental actions** 151. Changes in diplomatic and other representation 152. Delay and cancellation of diplomatic events 153. Withholding of diplomatic recognition 154. Severance of diplomatic relations 155. Withdrawal from international organizations 156. Refusal of membership in international bodies 157. Expulsion from international organizations.

Nonviolent intervention

To directly intervene to change a given situation. **Psychological intervention** 158. Self-exposure to the elements 159. The fast 160. Reverse trials (defendants becoming prosecutors) 161. Nonviolent harassment. **Physical intervention** 162. Sit-in 163. Stand-in 164. Ride-in 165. Wade-in 166. Mill-in 167. Pray-in 168. Nonviolent raids 169. Nonviolent air raids 170. Nonviolent invasion 171. Nonviolent interjection 172. Nonviolent obstruction 173. Nonviolent occupations. **Social intervention** 174. Establishing new social patterns 175. Overloading of facilities 176. Stall-in 177. Speak-in 178. Guerrilla theatre (improvised dramatic interruptions) 179. Alternative social institutions 180. Alternative communication systems. **Economic intervention** 181. Reverse strike (to work in excess) 182. Stay-in strike 183. Nonviolent land seizure 184. Defiance of blockades 185. Politically motivated counterfeiting 186. Preclusive purchasing 187. Seizure of assets 188. Dumping 189. Selective patronage 190. Alternative markets 191. Alternative transportation systems 192. Alternative economic institutions. **Political intervention** 193. Overloading of administrative systems 194. Disclosing identities of secret agents 195. Seeking imprisonment 196. Civil disobedience of 'neutral' laws 197. Work-on without collaboration 198. Dual sovereignty and parallel government.

Source: Sharp, 1973b; Sharp, 2005: 49-65

Since Sharp's elaboration of the classification of nonviolent methods, Anders Boserup and Andrew Mack have also elaborated a classification of methods of nonviolent action, based, in this case, upon their function. They classify nonviolent methods as follows: symbolic actions, denial actions and undermining actions (Boserup and Mack, 1975:37-54; Boserup and Mack, 1985:37-54; *in* Shock, 2015b:17). Symbolic actions are those which show strength and define the resistance process as a moral community; denial actions are those which deprive the opponent of what it has taken through coercion or illegitimate or exploitative relations; and, undermining actions are those which try to exacerbate divisions or difference among the opponent(s).

In addition to the classification of methods, more recently the study of strategic nonviolent civil resistance movements has been concerned about the election, the use and the effectiveness of these methods, through the research of their use and their diversity, arguing that the diversity of tactics contributes to the development of the movement and its effectiveness. According to Schock, “corporating multiple methods also makes it easier to shift the emphasis from one class of methods to another if the state focuses its repressive capacities on a particular method” (Schock, 2005:51). Thus, the diversity of methods contributes not only to the development of the movement, but also to the diffusion of repression: “the more diverse the tactics an methods implemented, the more diffuse the state’s repressive operations become, thus potentially lessening their effectiveness” (Schock, 2005:51).

The idea of using a diversity of methods has raised many discussions, especially in transnational movements such as the anti-globalization movement (Conaway, 2003). In this sense, not only is the diversity of methods positive and convenient, but also their strategic adaptation, which is based on the “capacity to read signals in the political environment, assess tactics in light of those signals, and adjust tactics” (Schock, 2015b:144).

4.4.4. Phases of nonviolent civil resistance processes

The organization of nonviolent civil resistance movements or processes is, as stated before, an engineering labour. Not only does it imply the elaboration of a strategy, but also contains similar basic dynamics and mechanisms of change, which are usually shared by these processes. These follow certain key factors or dynamics, which according to Sharp’s theoretical proposal, are directly related to the outcomes of the process. They are the following ones: mobilizing widespread support, weathering repression and severing authorities from their sources of power.

Mobilizing widespread support comes in accordance with the first phases of the movement building process, when acquiring resources and support for the movement or certain campaigns is the key. Nevertheless, it does not directly make reference to the growth of resources of the movement, but to attracting people to the movement and its dynamics⁵⁴. Usually, this first phase of movement building is closely related to the exercise of “spectrum of allies” or identification and analysis of possible supporters for the movement (Oppenheimer and Lakey, 1965 *in* Shock, 2015b:137).

⁵⁴ Stephan and Chenoweth also note that nonviolent movements are more likely to attract more people than violent movements (Chenoweth and Stephan, 2011).

Weathering repression tantamounts managing the movement once the nonviolent interaction with the opponent has started. During this period, it is usual for the opponent to be violent. In this case, weathering repression is totally related to maintaining the nonviolent attitude across the whole movement, and makes reference to “resilience”, in the sense of having or maintaining “the ability of a challenge to weather repression; i.e., to sustain a campaign despite de actions of opponents aimed at constraining or inhibiting their activities” (Schock, 2005; Schock, 2015b:138).

Severing the opponents’ sources of power makes reference to the ability of civil resistance movements to challenge the opponent through methods that are chosen strategically in the advantage of less powerful groups in power asymmetry contexts (Schock, 2015b:138). In this sense, withdrawal or disobedience, civil disobedience itself, and non-cooperation in order to tackle its sources of power and obedience would be the key factors (Sharp, 1973a).

Moreover, and even if nonviolent civil resistance processes share the aforementioned basic dynamics identified by the pragmatic approach of nonviolent action, they also follow certain mechanisms of change, which are the ways through which the movement makes the opponent change its position. Sharp identifies four mechanisms of change (Sharp, 1973c; Sharp, 1990a:15-16; Sharp, 2005:45-47), based upon the dynamics that expert George Lakey previously had proposed (Lakey, 1968)⁵⁵: conversion, accommodation, nonviolent coercion, and disintegration. Through conversion, the opponent changes its attitude through argumentation and adopts the point of view(s) of the nonviolent movement. Through mechanisms of accommodation, the opponent opts for negotiation with resisters, beholding their strength, but fails to be converted or coerced. The opponent grants demands, but it does not change its mind about the central issues of the conflict, thinking that it is the best option it has. Nonviolent coercion makes reference to the enforcement of the will of the opponent through nonviolent civil resistance. Nonviolent action becomes coercive when the struggle succeeds in the withdrawal—to a major degree— of power, or sources of power, of the opponent (Sharp, 1990a:15-16)⁵⁶.

⁵⁵ While Lakey formulated three main mechanisms of change (conversion, accommodation, and coercion), Sharp added a fourth one (disintegration).

⁵⁶ According to Sharp, it can occur due to three main reasons: because defiance is too widespread to control it through violent repression, because the system is paralysed, or because the ability to practice violent repression and implement policies is undermined due to mutiny of military and/or police, large scale refusal and non-cooperation or massive withdrawal of authority and support by the population. And, finally, the mechanism of disintegration refers to when the power structure of the opponent explodes or collapses because of the pressure of civil resistance, falling apart (Sharp, 1990a:15-16).

Nevertheless, many movements do not necessarily follow this order strictly, nor are their participants aware of these mechanisms of change, dynamics, and dynamism of civil resistance processes. In fact, and following expert and researcher Howard Clark, “many movements come into existence without knowing what they can achieve”, since every action, especially during the initial phases of the movements, “is an experiment” (Clark, 2009b:7).

4.4.4.1. Backfire of violence

The concept of backfire refers to the direct consequences that can have the use of violence against nonviolent movements and actions. Richard Gregg first introduced it through its comparison with jiu-jitsu (Gregg, 1966). Through the concept of *moral jiu-jitsu*, argued Gregg, nonviolence can throw the power of the opponent off balance: “the aggressor expects a reaction of counter-violence or at least a display of fear or anger. Meeting either, but instead a calm determination not to give way or to strike back, he (or she) is both surprised and perplexed” (in Randle, 1994:104), and therefore, out of balance.

Soon after, Sharp adapted this perspective of moral jiu-jitsu through the concept of *political jiu-jitsu*, towards a more pragmatic version. According Sharp, repression against nonviolent action and/or civil resistance can backfire against those who direct it, through the rebound of violence and weakening of the opponents’ power, through creating sympathy towards resistance among the population that is not directly involved with it and through damaging its own image as an actor who has used violence against nonviolence (Martin, 2009:94-95)⁵⁷. Sharp usually identifies this dynamics within the asymmetry that nonviolence and its strategic use bring to the conflicts, as a failure of the opponent in its use of violence (Sharp, 2005:405). As Sharp identifies, political jiu-jitsu usually functions in or towards three different groups and their dynamics (Sharp, 2005:407): the generally bigger violent group and the usually smaller group of nonviolent resisters; the opponents’ usual supporters on various different levels; and, third parties, be them may local or international. However, he acknowledges, the use and effects of political jiu-jitsu require broad strategic planning and “a solid understanding of the process” in order to facilitate the process, while it does not always guarantee positive outcomes (Sharp, 2005:406).

More recently, Professor Brian Martin has developed the concept of *backfire*, precisely based upon the previous concepts of moral and political jiu-jitsu. He defends that the concept of

⁵⁷ Sharp compares it with the traditional jiu-jitsu practice as follows: “In traditional ju-jitsu, the attacker’s violent thrust is not met with physical blockage or a counter thrust. Instead, the attacked person pulls the opponent forward in the same direction the attacker has already started to strike. This causes the opponent to lose balance and fall forward as a result of the acceleration of the force of the attacker’s own forward thrust” (Sharp, 2005:405-406).

backfire goes further than the concept of political jiu-jitsu developed by Sharp, arguing that violence against protesters does not usually backfire, that the use of violence on the opponents' side does not automatically create the jiu-jitsu effect, and that opponents do make use of different violent tactics to increase or decrease the effect of their actions. Backfire, argues Martin, focuses "on the methods used by perpetrators of injustice to prevent domestic or international outrage in response to violence or repression of resistance, and on the counter-tactics that resisters can use to promote outrage". This is directly linked with accompaniment of movements, which reduces the risks of activists, being able to further their objectives (Martin, 2009:94-95).

This can be done through certain methods. In this conceptualization, he classifies these tactics or methods in five different groups, arguing that "when a powerful group does something unjust, it can take action to reduce popular outrage" (Martin, 2012:7-10), via: covering up the action, which renders as covering certain acts of violence or practising them secretly, as the practice of torture, or blurring or obscuring other happenings may be; devaluating the target, when nonviolent resisters are defined as dangerous, terrorists, or through other terms with negative connotations; through the reinterpretation of the happenings by lying, minimising, blaming, and framing, so violence is not perceived as negatively and its consequences are minimised; using official channels as an appearance of justice, such as the ombudsperson, the government, or similar, in order to minimise the public outrage against violence; and, finally, intimidating or rewarding people and participants involved in violent acts, so that victims of this violence can be silenced, so that violence is maintained functioning and its consequences silenced. In opposition to these five methods that violent actors and/or opponents can use in order to hide or diminish violence and its backfire effect, Martin proposes five other methods with the objective to clear the happenings and "reduce outrage from injustice": to expose happenings, to validate the target of violence —or, in this case, the victim of violence—, to interpret and share events as unjust, to mobilise support out of official channels and to discredit these, and to resist intimidation and rewards (Martin, 2012:10-12). He argues that the model of backfire of violence that he presents "goes beyond the theory of political jiu-jitsu", basically because he focuses both on the methods that perpetrators of violence use to repress resistance and the methods that nonviolent resisters use to promote outrage (Martin, 2009a:94), instead of merely concentrating on how nonviolence backfires.

4.4.5. Everyday forms of resistance

Even if civil resistance has been usually linked with macro politics, or broader political processes, we cannot deny its role in everyday struggles and everyday life, as part of broader struggles for emancipation, since at both levels "the issue is how people are to take greater

control over their lives” (Randle, 1994:xvi). First introduced by James C. Scott (Scott, 1989; Scott, 2000), everyday forms of resistance are those resistance practices that are not institutionalised or group dynamics necessarily, but created out of the need to resist, and in extreme cases, as the case study of this doctoral thesis shows, out of the need to survive. While the main focus of Scott’s analysis centres in power relations, hegemony, resistance, and subordination dynamics in rural villages, the main idea that interests us is the idea of everyday politics of resistance or how oppressed people live and survive under oppressive regimes, and how nonviolent struggles are possible not only through pragmatic means, but also through everyday forms of struggle.

According to Randle, civil resistance “provides people with a means of intervening directly on issues that affect their daily lives” (Randle, 1994:228). When referring to the transformation of civil resistance in everyday forms of resistance or everyday resistance, I am making reference to the instinctive forms of resistance more than the merely pragmatic and strategic forms of resistance. Following Scott, I consider that everyday resistance must also be considered as part of the broader struggle. According to Schock, everyday forms of resistance “are typically implemented when the less powerful have no institutionalized recourse and fear the consequences of engaging in overt noninstitutional political action”. They are usually local and can be isolated, but may also be connected with one another, “resulting in more overt political movements” (Schock, 2005:14). Scott argues that this broader dynamic of political action “is almost habitually overlooked”, due to two main reasons: first, because they are understood out of the sense of politics, and second, because they are understood out of the sense of collective action (Scott, 1989:33). Here I defend the need to acknowledge the role and dynamics of everyday civil resistance dynamics as central in acute or asymmetrical conflict settings.

Following Scott, everyday civil resistance dynamics are characterized by what he calls “hidden transcripts”: each subordinated group produces a hidden discourse that represents a criticism to power, while the powerful side, also elaborates its own discourse where its practices and demands are also expressed. Nevertheless, these discourses are not horizontal, but keep a vertical relationship of the last —the power— over the first —the subordinated—, which translates to the public power relations maintained between both and the resistances that are created under this relationship (Henríquez y España, 2004).

The hidden transcripts to which Scott makes reference are “the arms of the weak in unfavourable times in terms of strength correlation” (Henríquez y España, 2004:8): they are “everyday acts performed individually and not premeditated, which lack a flag and a organized leadership, and are directed against those who seek to impose labour, food taxes, rents and

interests”. Their effects are immediate, but try to evade “at all costs” direct confrontation and “are short” in respect of collective organized action, as argue Henríquez y España (2004:8). Nevertheless, they are “an integral part of the small arsenal of relatively powerless groups”, argues Scott, and identifies among these techniques acts as, for example, foot-dragging, dissimulations, false compliance, pilfering, smuggling, poaching, arson, slander, feigned ignorance, desertion, sabotage, or anonymous threats. He identifies these as “techniques of ‘first resort’”, used when defiance is not possible or it could entail a bigger and more dangerous mortal risk (Scott, 1989:34). It is precisely when these techniques are widely implemented by the society or by the members of a group, class or community, when they have “aggregate consequences all out of proportion to their banality when considered singly” (Scott, 1989:34), or start influencing on the broader civil resistance process. Scott identifies as follows the different forms of everyday resistance that can be adopted, depending on the form of domination:

Table 4.7: Everyday forms of resistance and political disguises

Form(s) of domination	Form(s) of disguised resistance
Material domination (appropriation of raw material, taxes, labour, etc.)	Everyday forms of resistance (poaching, foot-dragging, evasion, deserting, squatting, etc.) Direct opposition by disguised resisters (masked appropriations, carnival, etc.)
Denial of status (humiliation(s), deprivation of privileges, attacks against dignity, etc.)	Hidden transcripts or anger, a discourse of dignity (creation of a space for assertion of dignity, rituals of aggression, tales of revenge, etc.)
Ideological domination (slavery or its justification, caste, privilege, serfdom, etc.)	Development of dissident subculture (millennial religions, creation of heroes, mythification of social banditry, slave ‘hush harbours’, etc.)

Source: Scott, 1989:55-56

In short, the difference between everyday forms of resistance and more open forms of political conflict or nonviolent conflict, Scott argues, comes down to tactical wisdom (Scott, 1989:35) or strategy, in which case we would be in front of a pragmatic nonviolent resistance movement. Nevertheless, he argues, the “low profile” of everyday resistance dynamics makes them “less threatening to public domination”, and by not contesting the dominant power openly, lets the public space in command of the power (Scott, 1989:57). However, I argue, everyday forms of resistance are a necessary part of broader civil resistance struggles, where the concept and practice of *continuum* of resistance takes importance.

4.4.5.1. The continuum of resistance

Scott argues that all societies are social spaces, where he introduces and locates the concept of *continuum* of resistance, through which he identifies resistance with the need not only to

survive, but also to transform the structures and, therefore, the social and political space (*in* Henríquez y España, 2004:3), situating resistance in a broader temporal and geographical space than the momentum of collective action or organized nonviolent resistance as a process with initial and final points. Here, resistance that is openly manifested should also be researched into during more peaceful times, since resistance is a process that is developed in a longer period than the open resistance does. This is why, through the concept of continuum of resistance, it is also possible to acquire a deeper understanding of the conflict, the power relations, and especially, the resistance processes⁵⁸.

Here, Scott understands resistance as an ideological struggle for the appropriation of symbols and for the definition of justice, where understanding the past and the present, the identification of causes, the assignation of faults is crucial in order to make sense of local history (Henríquez y España, 2004:11). Although Schock identifies everyday forms of resistance as “isolated”, everyday resistance can occur both when a major resistance process is on-going, and either before or after it; hence, the importance of the concept of *continuum* of resistance. Usually everyday resistance and major resistance processes tend to grow together, but the former does not need the latter to occur, and is larger in time, while usually major resistance processes are accompanied by everyday resistance practices.

4.4.6. Outcomes of civil resistance

Following Randle, “victory in a campaign of civil resistance is not more assured than in a military one. As in any war, the overall balance of forces will affect the outcome” (Randle, 1994:17). Based upon the Sharpian approach to nonviolent conflict, outcomes of civil resistance conflict may be measured through changes in political systems or structures, in relation to short and long-term consequences, or in relation to the impact on collective and individual behaviour.

In this sense Chenoweth and Stephan analyse the —relative— consequences of nonviolent conflicts, arguing that if compared with violent conflicts, it is both more efficient regarding democracy, regime change, and civil peace (Chenoweth and Stephan, 2011:201-219)⁵⁹. However I defend that it is important to analyse the outcomes of nonviolent civil resistance processes in relation to their consequences, both in short and in long term, linked to the objectives of the struggle and their fulfilment. Usually, short-term objectives tackle urgent needs of the population, and usually nonviolent civil resistance struggles are taken as concluded when these are achieved, or their intensity reduces once the most urgent objectives are achieved. One of the most common short-term objectives is the elimination of direct violence —along

⁵⁸ See section 4.5.

⁵⁹ See also: Ackerman, 2007; Ackerman and Duvall, 2000; Sharp, 2005, chapters 36, 37, 38 and 39.

with the general objectives of the struggle—. It may happen that the struggle tackles short-term objectives, but fails to address long term objectives, which are usually linked to a more holistic social change, and closely related to the concept of structural violence and positive peace.

Very related to the previous ideas, and following Schock, outcomes or consequences can also be measured in terms of the impact they have on collective and individual behaviour or transformation (Schock, 2015b:133). Even if movements can address collective behaviour (maintaining nonviolent dynamics, for example), this does not necessarily mean that the whole population understands the basics of nonviolence or that they have a principled view on nonviolence, for example. The election of pragmatic nonviolence is merely strategic usually, which means it is a means for conflict transformation, but commonly is not a means of long-term social transformation towards the achievement of positive peace and social justice.

4.4.7. International cooperation and nonviolent civil resistance movements

The location of civil resistance movements in advanced conflict contexts, which are often asymmetric, makes them seek—in many cases— international cooperation, which can be developed in the form of international presence or international diplomacy. At the same time, and as global interdependence is deeper and transnational civil society networks and links are stronger (Schock, 2015b:119), the importance and impact of international cooperation in civil resistance movements is an increasingly important factor to analyse. International presence can have a substantive role in the transformation of the conflict itself, improving the capacity of the resisters in negotiations, among others (Eguren, 2009:101). In this regard, international cooperation and the intervention of a third party regarding local nonviolent civil resistance movements can be featured through three main characteristics: sources and identity or character of external cooperation actors; forms or dynamics of cooperation; and, challenges of cooperation.

4.4.7.1. Sources and identity of actors of cooperation

International cooperation towards local civil resistance processes can have different sources. French researcher Véronique Dudouet elaborates on the sources of international cooperation, identifying two different cooperation sources and analysing each one's characteristics. She makes a distinction between governmental and non-governmental actors, based upon the fact that both have distinct characteristics and intervention options, as well as different advantages and weaknesses (Dudouet, 2015). She identifies civil or social intervention with sources of nongovernmental international solidarity, as can be diasporas, external social movements, civil society networks or NGOs; and, on the other hand, governmental intervention with diplomatic

relations that are maintained between governments or governmental organs and local resistance movements and, usually in these cases, parallel institutions or quasi-governments. Both sources, she argues, have their respective and different resources and characteristics, and therefore, can have different influences on local movements (Dudouet, 2015).

Regarding the identity or nature of the actors of cooperation, these can be classified as transnational activists, transnational organizations, or transnational campaigns (Schock, 2015b:119-127). Transnational activists are those individuals or individual groups who participate in different nonviolent civil resistance processes and that connect activists or networks of activists in different places and across different struggles. They would work on the internationalization of the conflict, in order to attract more (and/or more diverse) cooperation or attract global action in support of resistance. Transnational organizations are those organizations devoted to civil resistance and which facilitate knowledge, aid, or expertise, for example. These can be independent organizations or part of transnational social movements, or can also be identified as NGOs, either local or international⁶⁰. Transnational campaigns are those organised in support of civil resistance, usually by transnational organizations and activists, in support of certain civil resistance movements, campaigns or actions.

4.4.7.2. Dynamics of cooperation

The main objective of international cooperation is to make connections between movement groups with the “transnational ‘chain of nonviolence’” (Clark, 2009a:89). Here, Clark identifies six main dynamics that are included in this relationship: short term delegations organised by peace, solidarity, or human rights groups; organization of long-term international volunteering peace projects; “twinning” through different peace groups; organizing trainings and workshops; involving conflict zone peace groups in global peace networks; or, marketing products made by peace initiatives (Clark, 2009a:89).

Three general tendencies are identified in relation to these transnational dynamics: diffusion of strategy and methods, external third-party assistance, support or intervention, and internationalization (Schock, 2015b:127-131). Diffusion of strategy and methods make reference to the externalization of certain methods across different geographical —and temporal— spaces through different means, such as mass media or the Internet, but also through international experiences exchange.

⁶⁰ Examples of this type of organizations are, for example, the Albert Einstein Institution (AEI; see online: <http://www.aeinstein.org/>), the International Centre for Nonviolent Conflict (ICNC; see online: <https://www.nonviolent-conflict.org/>) or the Centre for Applied Non Violent Actions and Strategies (CANVAS; see online: <http://canvasopedia.org/>), among many others.

External third-party assistance is identified with an international actor taking part in the conflict, usually “as a technique of cross-border intervention by third parties (...) in order to prevent or halt violence, or bring about constructive social change, in acute conflict situations”, usually by NGOs or transnational grassroots networks (Dudouet, 2008:11). Here, Dudouet identifies four different categories of third-party advocacy for the support of nonviolent civil resistance struggles (Dudouet, 2008:11-12): off-site nonviolent campaigns, mobilization actions, nonviolent accompaniment, and nonviolent interposition. Off-site nonviolent campaigns are those campaigns, or initiatives, through which a struggle in another country is supported either directly by launching sanctions against regimes, or indirectly by exerting pressure upon Western governments to change attitudes and policies towards these regimes. Mobilization actions are those that are practiced towards exerting cross-border pressure supporting the struggle of a nonviolent movement by drawing international attention to its cause. Nonviolent accompaniment⁶¹ is the process in which on-site activists carry out activities in conflict areas where nonviolent movements are functioning with the objective to build a safe and localised political space where activists can engage in and direct nonviolent activities. And, finally, through nonviolent interposition, nonviolent activists place themselves as “buffers” between conflicting parties to help prevent or halt war⁶². Internationalization makes reference to the dissemination of knowledge about a certain conflict at the international level. In many cases, this is of paramount importance, as it happened in Kosovo, since external pressure or support can help change the direction of the conflict.

Dudouet also identifies third-party support mechanisms towards local civil resistance movements and nonviolent campaigns, which are offered by governmental and non-governmental institutions alike to nonviolent campaigners. She distinguishes the following: promotion, capacity building, connecting, protecting, monitoring, and pressuring (Dudouet, 2015): a) through *promotion*, international actors are making use of their influence and resources to gain visibility, credibility and legitimacy to local activists by expressing their support and solidarity, both nationally and internationally; b) through *capacity building*, technical and financial assistance is given to support local movements, their development and mobilization, especially in their early phases; c) *connection* makes reference to the facilitation of communication across different sectors or groups, as well as activists both nationally and transnationally; d) *offering protection* can take different forms, spanning from accompanying

⁶¹ For more information on this kind of cooperation, see: Clark, 2009a, section two; Martin, 2009a; Eguren, 2009.

⁶² A clear example of international nonviolent accompaniment is the case of Peace Brigades International (PBI), organization that since 1981 offers protection, support, and recognition to human rights activists and defenders through on site conflict transformation combining the work of human rights activists and international support. For more information about PBI ,see: <http://www.peacebrigades.org/>

activists, offering them safe spaces or shelters, lobbying in their name, to defending them in front of detentions and similar situations. This is mainly linked with the aforementioned accompaniment process, with the objective of offering safe spaces for activists; e) through *monitoring*, civil resistance movements or campaigns are supported indirectly, usually by international supporters acting as witnesses and/or by reporting facts both nationally and internationally; and, finally, f) *pressuring* makes reference to the relationship that international actors can have with violent actors, rather than with nonviolent activists, with the objective of weakening their legitimacy. This mechanism can vary from the practice of dialogue and persuasion to the offering of incentives or using sanctions (Dudouet, 2015), among others.

In this same direction, researcher Diana Francis identifies nine spaces through which international cooperation can have direct effect in local civil resistance processes: a) capacity building, in which she identifies the organization of trainings and other workshops, development of groups and organisations or sharing resources and know-how, among others; b) popular education; c) media work and arts projects; d) bridge building, which consists of building bridges between ‘enemies’, between civil society and government organisations, or between peacemakers, for example, building solidarity networks; e) advocacy, which can be advocacy for justice and nonviolent resistance, for peace, for participation in peace processes, among others; f) peace processes in large-scale conflicts, through good offices and pre-negotiation processes or involvement with armed groups, for example; g) recovery from violence, having in mind gendered roles and experiences, dealing with the past, psychological recovery and reconciliation, among others; h) on-going learning; and, i) influencing policy (Francis, 2010:15-37). The following table collects these dynamics:

Table 4.8: Dynamics of international cooperation and development

Forms of international cooperation	Means of international cooperation
Capacity building	Training and other workshops Development of groups and organisations Money Know-how and sharing resources
Popular education	=
Media work and arts projects	=
Bridge building	Bridges between ‘enemies’ Bridges between civil society and government Bridges between peacemakers Building solidarity networks
Advocacy	Advocacy for justice and nonviolent resistance Advocacy for peace Advocacy for participation in peace processes
Peace processes in large-scale conflicts	Good offices and pre-negotiation processes Involvement with armed groups
Recovery from violence	Gendered roles and experiences Dealing with the past Psychological recovery and reconciliation
On-going learning	=
Influencing policy	=

Source: Francis, 2010:12-37.

In this broad context, expert Luis Enrique Eguren identifies two qualities that are essential for accompaniment to be effective: first, operating within an internationally accepted normative framework —such as international human rights, for example—; and second, to maintain the nonviolent character (Eguren, 2009:101). This initial identification realised by Eguren brings us to a broader identification of challenges and limits of international cooperation towards resistance movements, which has been developed in the last years.

4.4.7.3. Limits of international cooperation

International cooperation or solidarity is usually crucial in the development of local resistance movements and indispensable when minimising risks for activists, and is usually identified as one of the clearest form of assistance, since it shows international responsibility (Eguren, 2009:98). Nevertheless, and even if international cooperation with local resistance movements is growing (Dudouet, 2015), this support continues to be very scant, be that may through the form of cooperation, or due to the character of politics of development.

Dudouet identifies three main challenges that international cooperation or assistance towards local civil resistance movements usually confront (Dudouet, 2015): first, she makes reference to the ethical and strategic position of international actors, since different organizations emphasize different objectives. For example, while conflict transformation tradition advocates for the

impartiality of external actors, advocates and scholars of nonviolent resistance are more divided: while some may defend the lack of direct involvement with activists and their activities, others defend the deliberate work with the victims' side. Second, she refers to the intentionality of international cooperation or interventions and the strategic, economic, or ethical interests they can have, usually in cases of interstate or governmental institutions. And, finally, she identifies the effects that international cooperation toward civil resistance can have upon local ownership: the effects it can have locally, the risks it can create for activists, and further on, the image it can portray to sympathizers, both locally or internationally, mainly due to the levels or relations of cooperation that can be created, or the levels of interventionism that can be developed.

The link that this section has realised between the strategic or Sharpian model of nonviolent action, long term objectives, social transformation, and positive peace is precisely one of the criticisms that this model has received from a more holistic conflict transformation approach, along with different misconceptions that have strongly influenced the broader understanding of civil resistance.

4.4.8. Critics towards the strategic model of nonviolent action

The development of both the concept and the practice of civil resistance has been extensive during the last decades, and especially after the Cold War, but the power of violence seems to be broader than that of nonviolence still nowadays. Mainstream IR literature barely makes any kind of reference to nonviolence and nonviolent insurrections —although it does refer to social movements—, and when it is done, it is usually critical about it. In fact, researchers have identified different missconceptualizations built by those who situate critically towards nonviolence and nonviolent conflict during the last decades.

López gathers these misconceptions in six main areas (López, 2012b:11-14; López, 2007:23-25): a) the understanding of nonviolence as an utopia, as an unrealistic alternative that could not last, would not arrive, or would be unreachable; b) the understanding of nonviolence as passivity —linked to the concept of passive resistance—; c) the assumption of nonviolence as an unrealizable practice, which is assumed to happen with scarce frequency or which happens under certain extreme circumstances; d) the understanding of nonviolence as helplessness or directly related to situations of impotence, specially when violence is linked to power; e) the link between nonviolence and political assent towards those who have the political control; and, f) the view of nonviolence as an inefficient or indifferent movement.

In contrast, Schock identifies nineteen misconceptions related to nonviolent action (Schock, 2005:6-12), which can be inserted in López's identification of areas of missconception: the

identification of nonviolence as inaction —related, again, to passive resistance—; the acknowledgement of everything that is not violent as nonviolent; the identification of nonviolent action as the only state-sanctioned actions; the identification of nonviolent action with institutionalized techniques; the similarity of nonviolent action with different forms of negotiation; the believe that nonviolent action depends on moral authority or the opponent's conversion; the assumption that nonviolence will not be encountered by violence; in the same direction, the assumption that nonviolent action is equal to suffering; the assumption that nonviolent action is a last resort; the identification of nonviolent conflict as a classist instrument; the believe that nonviolent action is only limited to moderate or reformist objectives; the believe that nonviolent action is always slower than violent action; the notion that nonviolent action is not necessarily structurally determined; the relation between nonviolent action, its effectiveness and the ideology of the oppressor or opponent; the believe that mass mobilization under nonviolent action can depend on coercion; the idea that participation in nonviolent campaigns is linked to certain ideological, religious or political beliefs; the conception that those applying nonviolent methods need to be aware of this; and the sense that nonviolent action necessarily needs a charismatic leader in order to succeed.

Moreover, recent publications have firmly criticised nonviolence and nonviolent activism. Peter Gelderloos defends that not only does nonviolence protect the state (Galdelroos, 2007), but that it is also “based on falsified histories of struggle” (Gelderloos, 2007:5). Furthermore, he identifies six ways through which nonviolence —which he identifies with pacifism— realises this: through its inefficiency, since he defends that pacifist tactics alone have not been as common as pacifists themselves claim; through its racism, he argues, since pacifism is usually white and middle class, and therefore, located in a privileged context; through its statism, because nonviolence attributes the monopoly of violence to the state and tries to pacify it before the state does so; through its patriarchy, since nonviolence does not fight patriarchy and, in fact, in several cases, reinforces it; through its lack of tactic and strategy, since all goals, strategies and tactics can be commonly confused and unified; and finally, through its delusion, since pacifist victories are victories either for the state, or for part of the population⁶³.

Very recently, and in one of the last developments of the emerging field of RS, professor Stellan Vinthagen has made a relevant contribution to the development of a new conceptual framework and theoretical understanding of nonviolence, with his proposal of a “four-dimensional perspective of nonviolence”, based upon four dimensions of rationality: communicative, strategic, dramaturgical, and normative (Vintaghen, 2015a; Vintaghen, 2015b; Vintaghen,

⁶³ For an older criticism of nonviolent action see: Churchill, 1998. For a broader perspective on Gelderloos' criticism, see: Gelderloos, 2013.

2015c). He understands nonviolence as a “social pragmatism”, or a “socially rooted practice”, that is, “a practice meaningful in its consequences within a certain social context” (Vintaghen, 2015b:8) in which nonviolent action is constructed by movements.

However, I want to highlight two main criticisms of the pragmatic of Sharpian approach of nonviolent action: first, the feminist criticism, and second, the transformative approach of nonviolence itself. The feminist criticism of the pragmatic approach of nonviolence is based upon the lack of a gender and feminist perspective in nonviolent civil resistance processes⁶⁴, principally in the strategic approach and especially in Sharp’s consent theory (McGuinness, 1993; McGuinness, 1994; Martin, 1989), and on the reproduction of patriarchy by nonviolent civil resistance movements⁶⁵. The second criticism towards the strategic model of nonviolent action has been its lack of orientation regarding long-term social peaceful transformation. This criticism has been developed by several researchers of both Peace Studies and RS towards what I consider a more holistic and transformative conflict transformation approach. The next section draws upon these critics and, moreover, elaborates on the transformative approach of nonviolent civil resistance, built upon the basics of conflict transformation and nonviolent action within the Peace Studies field.

4.5. THE CONFLICT TRANSFORMATION APPROACH OF NONVIOLENT CIVIL RESISTANCE

Even if the main developments in the resistance studies field have been undertaken on the bases of the pragmatic model and the Sharpian ideas on nonviolent action, over the last years new approaches are emerging focusing mainly on transformative and holistic approaches which defend the need to understand nonviolent action and resistance processes as constant procedures towards the achievement of positive peace. According to Lederach, nonviolent civil resistance processes and conflict transformation processes share a common characteristic: the commitment to social transformation and justice “through peaceful means” (Lederach, 1995:15 *in* Dudouet, 2008). This transformative approach, in our view, underlines the potential of nonviolence and nonviolent resistance to build peace, or in other terms, as a peacebuilding tool. As Francis states, “nonviolence is peace and democracy in action” (Francis, 2004:117), or, we could say, in construction.

The transformative approach of nonviolent civil resistance entails the strengthening of social transformation in order to achieve lasting peace (Francis, 2004:118). While the previous section

⁶⁴ Chapter 5 will elaborate on this criticism and its contributions more deeply.

⁶⁵ The feminist criticism on nonviolent civil resistance processes shall be analysed in chapter 5.

has analysed the pragmatic model of nonviolent civil resistance, this section analyses the turn made —mainly— by Peace Studies scholars and practitioners in confluence with RS and the conflict transformation field. While the pragmatic approach relies mainly, and almost exclusively, upon RS literature, this transformative approach confides more significantly in the broader Peace Studies literature, and specially, in the conflict transformation and peacebuilding literature, assuming that both literatures and research fields have grown and developed separately. Therefore, this approach advocates for their combination. As Diana Francis states, “the world of nonviolent activism and the world of conflict transformation have been semi-detached for far too long, and many activists could benefit from, and add to, the knowledge base of nonviolence” (Francis, 2010:104). In short, the objective will be the acknowledgement of nonviolent civil resistance as a peaceful conflict transformation tool, considering that the main and final objective is to build sustainable positive peace, not only the end of direct violence as approaches analysed in chapter three usually pursue.

This emerging field builds up upon the criticisms of the pragmatic and strategic approach of nonviolent action and civil resistance, mainly encouraging the need of nonviolent civil resistance processes to build and lay the necessary structural conditions for stable and peaceful societies (Dudouet, 2008), not only a regime change or whatever short-time objective. As Howard Clark argues, “regime change” is never panacea, and even if “people power has been decisive in securing a transfer of power”, it has also “fallen short of achieving a social transformation to a more participatory society” (Clark, 2005:7), and in this case, I defend, towards a just, democratic, and peaceful society. As Dudouet states, this illustrates “the problems of political victories that are not accompanied by wider social and attitudinal change” (Dudouet, 2008:20).

One of the main contributions to this approach has been made by Dudouet herself, who argues that nonviolent resistance needs to be “seen as an integral part of conflict transformation, offering one possible approach to achieving peace and justice, alongside other methods of conflict intervention focusing on dialogue, problem-solving and the restoration of cooperation relationships” (Dudouet, 2008:2). We can say that this approach is mainly based upon its application, not only as a factor against direct violence, as the pragmatic approach would be principally identified, but also against structural violence and for positive peace.

4.5.1. Nonviolent civil resistance as a conflict transformation tool

The nonviolent conflict transformation approach is not a whole approach or alternative view to the previously analysed strategic or Sharpian nonviolent action approach. It acknowledges its history, theoretical and practical development, but it also accepts its limits, criticisms, and need

for expansion, experimentation and, specially, further research⁶⁶. Within this context, this doctoral thesis assumes the role and importance of nonviolence and civil resistance as a tool and instrument for conflict transformation. In our view, this entails three specific roles for nonviolence: first, the understanding of nonviolence as a conflict intervention and transformation tool; second, the understanding of nonviolence as a struggle method; and third, the understanding of nonviolence as a peace building method. It acknowledges and adopts the need to transform towards a peaceful society, in which positive peace and equality are the final goal, alongside the eradication of any form of violence from everyday life. This is why I analyse this approach, which I identify in this sub-chapter as the nonviolent conflict transformation approach. As Diana Francis states, “winning a war is not the same as winning the peace” (Francis, 2004:109) and identifying a civil resistance process as successful is not winning peace either. Whether in acute conflict situations, open conflict situations, or nonviolent conflict situations, ‘winning’, ‘overthrowing’, or ‘getting’ is not the end of the process, and does not guarantee peace, or a positive peace building.

Here Dudouet defends the use of nonviolent civil resistance as a tool for conflict transformation especially in asymmetric conflicts, oriented towards a constructive change in the process, in comparison with more (neo) liberal intervention tools. She presents the basic means of conflict transformation, depending on the purposes of the conflict, which are summed up in the following table:

Table 4.9: Dimensions and purposes of conflict

	Destructive change	Constructive change
Conflict intensification	Warfare	Nonviolent resistance
Conflict mitigation	Peace by coercion	Peacemaking & Peacebuilding

Source: Dudouet, 2006 in Dudouet, 2008:5.

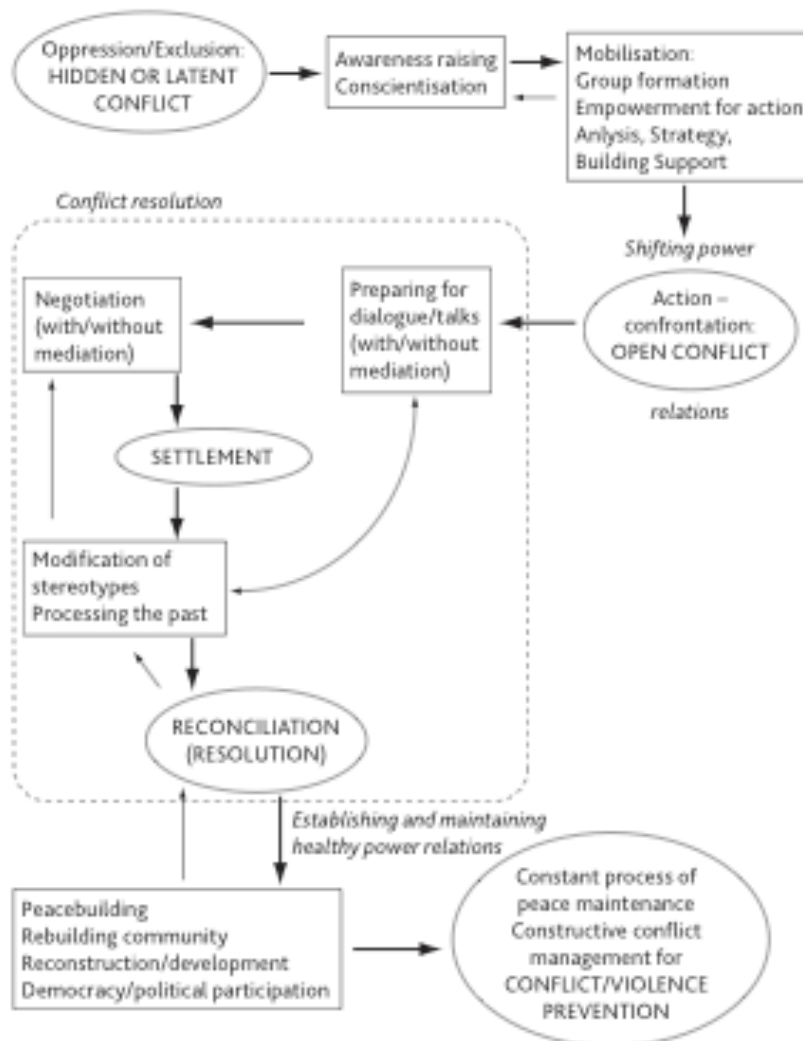
Therefore, Dudouet defends the viability of nonviolent civil resistance as a tool for constructive change in conflict intensification and conflict mitigation phases⁶⁷, in contrast with more liberal dynamics such as peace by coercion, peacemaking, or liberal peacebuilding.

⁶⁶ Even if the general approach analysed here is basically critical towards the previous technical or pragmatic approach, basically arguing the main criticisms analysed in the previous section 4.4.9, this does not mean that it is critical to the entire approach. What is more, it acknowledges the power and development of the technical approach, but defends the need of a transformative approach, especially of an approach that will enhance the dynamics of positive peace and a transformation towards a peaceful society and world.

⁶⁷ She uses the terms of *conflict intensification* and *conflict mitigation* based on expert Diana Fisher's distinction, who defines the first as “making hidden conflict more visible and open for purposive,

One of the main statements that Peace Studies has made is the defence of the core role of nonviolence as a means for conflict transformation towards lasting peace, not as a final objective. Diana Francis defends the correlation between conflict transformation and civil resistance and active nonviolence in the context of international peace and security, with the objective to strengthen the alternative views and contributions that they represent (Francis, 2010). Thus, and based upon the contribution realised by expert Adam Curle in the 1970s (Curle, 1971), Francis proposes a nonviolent conflict transformation model, which contains the tools that each phase of conflict needs in order to transform nonviolently (Francis, 2010). Here, conflict transformation itself is presented as another tool, while resistance and nonviolence are central.

Figure 4.1: Stages and Processes in Conflict Transformation

nonviolent ends”, and the last as a “situation in which levels of tension and violence are increasing” (Fisher et al., 2000:5 in Dudouet, 2008:5).

Source: Francis, 2010:183.

Francis' model represents the nonviolent conflict transformation approach, which acknowledges the different stages that a conflict or repressive situation may have. No matter the conflict be hidden or latent, there shall be an oppressive situation, in which injustices and structural violence will be central. In this situation, a person or group of individuals will start a reflexion labour, through which an articulation, expanding and sharing process will be initiated as "conscientization". If successful, diverse groups or organizations advocating for change shall be created and articulate how to perform this. Here, commitment to nonviolence shall be necessary if a nonviolent conflict transformation model is to be developed. As the labour of these groups is expanding, those in power shall identify them as dangerous and as a threat, and an open confrontation will be inevitable, featured by repressive measures as central —such as direct violence, among others—⁶⁸. Whether this situation takes the form of an armed conflict or does not, "eventually a road back to dialogue has to be found", argues Francis. She defends the need to initiate conflict resolution efforts, which usually will be characterized by long term peace (re) construction processes, which will have direct consequences in local social, political, and economic dynamics (Francis, 2010:182-185). In this process, conflict prevention, intervention and peace reconstruction or peacebuilding are part of the same process, which have to be initiated and developed in the presence of a conflict or its escalation.

In this sense, the nonviolent conflict transformation approach acknowledges the need of an inclusive security background, or what Francis defines as "common security", which is achieved through "cooperative peace building" (Francis, 2010:149) and that is to displace (global) militarism and come up from grassroots level. Here, in the following sections, I will analyse the role and importance of nonviolent civil resistance as a conflict transformation tool, granting its importance and characteristics in the different phases of conflicts, namely before, during and after this —nonviolent civil resistance as a conflict prevention tool, as a conflict intervention tool, and as a peacebuilding tool, respectively— as a basic, necessary, and valid tool for its peaceful transformation against structural violence and towards positive peace, based upon the idea that conflict resolution and peacebuilding mechanisms and nonviolent civil resistance are complementary and necessary for the construction of positive peace.

4.5.2. Nonviolent civil resistance as a conflict prevention tool

Movements and grassroots actions against conflicts, armed conflicts and war have a long history⁶⁹. Nevertheless, these have not been acknowledged as civil resistance processes against

⁶⁸ As Francis argues, this is the momentum when several groups opt for the use of violence.

⁶⁹ See, among others: Martin, 1984; Burrowes, 1996; Sharp, 1990.

war or as a tool for conflict prevention, but as simple (and usually isolated) acts against conflicts. Nevertheless, and by adopting a strategic point of view, nonviolent civil resistance is a valid—and important—tool for violent conflict prevention.

Nonviolent action is identified as a means that increases “power-over-oneself through the development of personal identity, self-reliance, and fearlessness” (Burrowes, 1996:117) in conflict situations, be them may hidden or open. However, and I agree with Dudouet, nonviolence and civil resistance are useful tools against armed conflict, since they are a key factor in the creation of political awareness, facing inequality, and addressing equality among opponents (Dudouet, 2008:14). For example, different types of collective action, argues Dudouet, can “reinforce the power and the will” of resistance movements, such as symbolic actions (Dudouet, 2008:14). Brian Martin goes further and identifies symbolic nonviolent action as a determining factor to confront war. The main objective of these actions is to mobilize the population, “which can then influence elites to take action against war” (Martin, 1984:10). Here, (mass) demonstrations or the use of civil disobedience for example—taking a stand against certain war-related activity or refusing to join military forces, among others—, have long shown to be one of the many tactics to deal with conflict.

Martin suggests several areas through which anti war strategies or principles can operate: social defence, peace conversion, and self-management, successively. He argues that “standard methods that social action groups use in trying to build a mass movement” are used in this process (Martin, 1984:20), since we are speaking about an anti war movement. Through social defence⁷⁰, he proposes a nonviolent alternative to military forces, “a nonviolent community resistance to aggression as an alternative to military defence”. At this point, nonviolent methods such as boycotts, strikes, demonstrations and building alternative institutions are usually used (Martin, 1984:22). The main characteristics of social defence, he argues, are broad participation, the creation of community against violence (usually the state), commitment to nonviolent struggle, social attack, and self-reliance (Martin, 1984:28-30). Through peace conversion, Martin suggests converting “from military production to production for non-military uses” (Martin, 1984:51), where not only people’s disarmament would be completed, but alternative ways of using this armament and its production tools would also be presented to fulfil human needs. Through self-management, he argues that it is also necessary a formulation and development of alternative social structures that will overcome the roots of the conflict, inequality and other dynamics that “depend extensively on opposition” such as sexism or exploitation of workers, among others. This structures or institutions would be based upon

⁷⁰ Which can be identified with the concepts of civilian-based defense or civilian defense analysed in section 4.3.2.

equality, cooperation, community, decentralisation, flexibility and lack of hierarchy (Martin, 1984:63-69).

Either anti-war or war prevention civil resistance moves close to Martin's approach or not, there is a clear starting point: nonviolent grassroots mobilisation. The objective is to "look elsewhere" for a solution of the conflict, instead of advocating for war as a solution (Francis, 2010:149). Nevertheless, Martin also acknowledges the possible lack of strength that nonviolence can have in this phase: "as a strategy it suffers from limitations similar to those of other ways of applying pressure to elites" and "fundamentally altering the institutional forces" promoting war" (Martin, 1984:9-10).

4.5.3. Nonviolent civil resistance as a conflict intervention tool

Even if symbolic nonviolent action is also an element practiced during conflict advocating for its stopping, nonviolent civil resistance is also a way to intervene in conflict, precisely with the objective of its detention, minimization of consequences, or as a security tool, even if in violent conflict cases options for nonviolence are usually more scarce (Francis, 2004:105). Nonviolent conflict intervention is usually identified as an external intervention, as a local intervention against violent or armed groups, or as a tool of security.

It is usually external actors who advocate for nonviolent intervention in contexts of conflict –as I have mainly analysed in section 4.4.6–. The main objective of peaceful intervention in a conflict is to decrease the consequences thereof: in order to stop war, argues Francis, "it will be necessary to establish ways of dealing with conflict and addressing violence peacefully –that is, by nonviolent means–, so that inevitable disagreements can be processed fruitfully rather than destructively, and wrongs can be righted without the addition of further wrongs" (Francis, 2010:149). This perception is linked to the idea that civilian population in armed conflicts is not always a passive victim of violence. Through nonviolent civil resistance actions, local population often faces armed domination, such as in Colombia (Nieto, 2010), shifting away the citizens from the images of submissive victims only towards disobedience against armed forces and advocating for the end of the conflict. Within this scenario, the peaceful conflict transformation approach locates itself parallel to liberal conflict intervention tools such as military interventions —also analysed in chapter 3—, based upon the assumption that the use of military forces directly implies a (neo) realist and/or (neo) liberal background of action, or "the old, discredited 'just war' theory" (Francis, 2010:149).

Moreover, there is also another factor to have in mind when analysing the move towards nonviolence as a conflict intervention tool: the shift of armed actors from armed struggle to

nonviolent political action. Even if there is scarce literature on this transformation, this shift has been deeply analysed by researcher Véronique Dudouet (2015a; 2015b; 2015c; 2013; 2009). She argues that the use of violence has usually been accompanied by the use of nonviolence or nonviolent political strategies, both used interchangeably as a strategic choice in response to the changing political environments or to other strategic considerations (Dudouet, 2009:21-22, 24). Within this framework what she defines as “the reversed pattern of de-escalation conflict behaviour from armed struggle to civil resistance” (Dudouet, 2015b:8) occurs. Precisely, the “shift” towards non-violent political strategies, she argues, is affected by both internal and external factors affecting the dynamics of these actors. Among the internal factors she identifies internal dynamics, leadership and inter-party relations, and among the external factors she identifies relations with or towards the community and the international arena (Dudouet, 2009:26-36)⁷¹.

4.5.4. Nonviolent civil resistance as a peacebuilding tool⁷²

Nonviolent peace building or peace reconstruction advocates for peaceful social dynamics and relations. Moreover, I acknowledge, this is a difficult step when a deadly armed conflict has been happening for a long period of time. Nevertheless, if peacebuilding is understood as part of a peaceful conflict transformation approach, it “begins from the worldview in which interdependence is the point of departure, orientating people and institutions towards peacebuilding as cooperation” (Francis, 2010:73-74). The terms peacebuilding or peace reconstruction themselves make reference to the creation, or building, of peace, be that may after a nonviolent conflict, or after a violent conflict. Usually, the process is easier after the first, since political and societal spheres are not deadly damaged. As Esther Massó states, the terms “nonviolence” or “nonviolent” will not usually be used; broader concepts like “peace”, “peace building” will be used, but it is nonviolence what is practised (Massó, 2012:14)⁷³. Following Dudouet, nonviolent resistance can “lay the grounds for a cooperative post-conflict situation”, both in regard to the attitudes and the structures, as well as a reconciliation and democracy

⁷¹ For a deeper analysis on this dynamics see: Dudouet, 2015a; Dudouet, 2015b; Dudouet, 2015c. In this more recent publication, based on different case studies, she identifies more characteristics that directly influence this process.

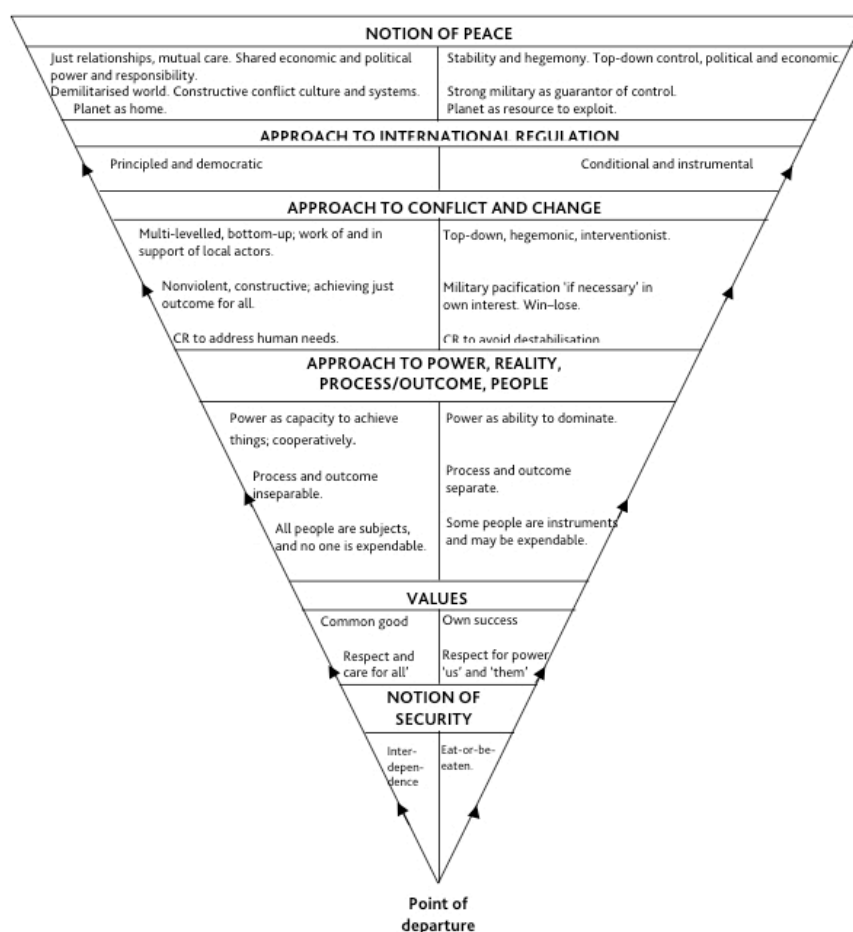
⁷² The concept and practice of nonviolent civil resistance as a peacebuilding tool is directly linked with post-liberal peacebuilding ideas –and even, in some points, with communitarian peacebuilding ideas– that I have already developed in chapter 3, which are principally located in confrontation with international liberal peacebuilding dynamics and aim to focus attention on local resistance dynamics towards liberal peacebuilding and strengthen local nonviolent peacebuilding dynamics in accordance to minimum international standards. For more information on post-liberal peacebuilding see chapter 3, section 3.5.4; for a direct link between resistance and peacebuilding, see section 3.5.4.1.

⁷³ Some sectors in Colombia have long advocated for the role of nonviolent civil resistance as a tool for achieving and building peace. While civil population is the main victim of the conflict, many people have taken the chance towards peace through nonviolence, as a way towards achieving security. See, for example: López, 2009.

building tool (Dudouet, 2008:18).

At this point, I consider necessary to underline the existence of two different approaches when making reference to nonviolent civil resistance as a peacebuilding tool: first, when nonviolence replaces violence, identifying the end of conflict, and second, when nonviolent resistance arises against external (usually liberal) peacebuilding forces⁷⁴. Either way, the use of nonviolent civil resistance as a peaceful conflict transformation approach, and therefore also as a peacebuilding tool, automatically situates it in front of the global liberal peacebuilding paradigm. As Francis states, while the latter “sees life as a matter of eating or being eaten” (Francis, 2010:74), the peaceful and nonviolent conflict transformation approach sees the process as a matter of peaceful coexistence and cooperation. The next figure reflects on this opposing view between liberal peacebuilding and nonviolent conflict transformation:

Figure 4.2: Different perceptions on peacebuilding: nonviolent conflict transformation vs. liberal peacebuilding⁷⁵

⁷⁴ See section 3.5.4.1.

⁷⁵ Original title: “Two Worldviews”.

Source: Francis, 2010:74

The left side of the inverted triangle represents the model of nonviolent conflict transformation, or what Francis defines as “true peace building”. It identifies conflict as a “potentially constructive, and often necessary for changing the things that are unjust”, and which “seeks solutions that address the rights and needs of all who are involved”. Instead, the right side of the triangle, which addresses the basics of liberal peacebuilding, acknowledges conflict as “business as usual”, “which in the first place meets the economic and political interests of those who control it”, and where conflict needs to “be kept down or extinguished through the monopoly of violence”. In this context, “people are instruments of goals, and as such are expendable” (Francis, 2010:75-76).

Both different approaches of peacebuilding represent, inevitably, different notions of peace. The liberal peacebuilding paradigm comprehends peace in terms of negative peace or the absence of direct violence and “hegemonic stability”. The nonviolent conflict transformation approach understands peace as a relationship characterized by “justice, mutual care and the cooperative exercise of power and responsibility” (Francis, 2010:75-76), in the search of positive peace and the absence of any kinds of violence. After all, there is a clear distinction between both approaches: liberal peacebuilding acknowledges the use of violence, and understands it as necessary in certain cases, while nonviolent conflict transformation approach completely denies this. Francis builds up on this distinction and its consequences, arguing that after a war there is no resolution process, but winners and local capacities destroyed. In such situation, she adds in, “both military and civilian, occupies centre-stage” (Francis, 2010:82). To this regard, she argues, instead of local peace being built by local inhabitants, “it is increasingly evident that security anywhere is dependent on security everywhere”, since security is a global process and matter (Francis, 2010:89), and the liberal peacebuilding paradigm is an example of this.

It is precisely in this context where the second approach of nonviolent peacebuilding as a resistance to external driving forces is developed. In many cases, local nonviolent initiatives are creating spaces for local peacebuilding dynamics out of external liberal guidelines. Most governments fail when developing and putting policies and strategies based upon nonviolence in practice, and so do international liberal peacebuilding institutions. In this context, I argue, local nonviolent initiatives are not perceived as nonviolent civil resistance movements that can have an international dimension or can be connected worldwide. Instead, they are usually seen as mere nonviolent initiatives for peacebuilding at the local level, which inevitably brings us to the need to link nonviolent resistance studies with Post-liberal concepts, ideas and approaches, through the analysis of the concepts of everyday resistance and everyday peace.

4.5.4.1. Confluences between everyday resistance and everyday peace

RS and its literature have paid little attention to the concept of everyday resistance developed by Scott⁷⁶. Here, I merge everyday resistance mechanisms with the concept and practice of “everyday peace”, mainly developed by post-liberal peace scholars such as MacGinty and Richmond (MacGinty, 2014; Richmond, 2011e; Richmond, 2011b), with the objective of underlining the importance of nonviolent civil resistance as a peacebuilding tool.

While everyday resistance copes with the impossibility of local individuals to render into practice a nonviolent everyday life, everyday peace is defined as:

“The routinized practices used by individuals and collectives as they navigate their way through life in a deeply divided society that may suffer from ethnic or religious cleavages and be prone to episodic direct violence in addition to chronic or structural violence. (...) A Concentration on bottom-up, localized and particularistic conflict-calming measures stands in contrast with the emphasis on top-down, standardized, technocratic and institutionalized approaches to peace favoured by many international institutions” (MacGinty, 2014:2).

Therefore, I am not only analysing peace as a form of resistance and avoidance of conflict as does Scott, but also as a peacebuilding form. As MacGinty argues, “everyday peace refers to the practices and norms deployed by individuals and groups in deeply divided societies to avoid and minimize conflict and awkward situations at both inter- and intra-group levels”, and “can be conflict calming, providing enough social glue to prevent a society from tipping from sustained tension to all-out war” (MacGinty, 2014:6).

In this context, MacGinty identifies three main premises upon which everyday peace needs to be conceptualized: fluidity of the social world —time periods or geographies when or where everyday peace dynamics are not possible, for example—, heterogeneity of the groups or communities —often seen as homogeneous—, and the importance of environmental factors —such as the locality, geography, time period, or periodicity in which everyday peace is located and/or exercised, for example— (MacGinty, 2014:5-6). As MacGinty states, even if a peace accord has been reached, or in this case, even if nonviolent resistance processes have been identified as successful, differences between opponent groups are still persistent, which means that reconciliation, accountability or positive peace are probably not present in everyday lives. This is when, “in absence of formally endorsed and people-orientated reconciliation strategies,

⁷⁶ See section 4.4.7.

individuals and communities are left to their own devices, and self-directed coping mechanisms come into play” (MacGinty, 2014:3)⁷⁷.

MacGinty identifies five types of everyday peace, both in the intra-group and inter-group spheres, through which individuals and groups “use their everyday interactions in deeply divided societies” with the objective to minimize risk, regain agency and exercise their own peacebuilding tools or resist towards external liberal peacebuilding. MacGinty acknowledges these five everyday peace types or everyday peace activities through avoidance —usually of controversial acts, such as conversations, for example—, the deliberate use of ambiguity —when certain individuals or groups do not want to be identified with a particular group, for example—, ritualized politeness —when local individuals or actors in different groups initiate or keep exchange relations, for example—, telling —through which citizens ascertain others’ identity and/or affiliation—, and finally, blame deferral, through which pointing at or blaming certain individuals of a group —both inside or outside one’s— can foster interpersonal good relations (MacGinty, 2014:8:10). The following table resumes this typology.

Table 4.10: Types of everyday peace activity

Avoidance	<ul style="list-style-type: none"> - Contentious topics of conversation - Offensive displays - Escapism into subcultures - Not drawing attention to oneself - Live in the present
Ambiguity	<ul style="list-style-type: none"> - Concealing signifiers of identity - Non-observance or “not seeing” - Dissembling in speech and actions
Ritualized politeness	<ul style="list-style-type: none"> - System of manners
Telling	<ul style="list-style-type: none"> - Ethnically informed identification and social ordering
Blame deferring	<ul style="list-style-type: none"> - Shifting blame to outsiders to appear more socially acceptable

Source: MacGinty, 2014:9

Through everyday peace and everyday resistance, which I acknowledge, feed off each other, peacebuilding adopts local agency, giving importance to local actors and displacing them out of the usually passive victim image. By focusing upon everyday peace, MacGinty argues, and also upon its fluctuation towards everyday resistance, “we can confront the dominant narrative that associates peacebuilding expertise with outsiders and essentializes ‘locals’ as insular and passive” (MacGinty, 2014:4). As MacGinty states, “there is a possibility that everyday peace connects resistance to the central narrative of liberal peace building” (MacGinty, 2014:4) through local resistance, ownership, and agency.

⁷⁷ For a deeper link between resistance, post-liberal peacebuilding and everyday resistance and everyday peace, see section 3.5.4.1.

It is precisely through the sense of local agency that resistance, in the sense of nonviolent local organization, develops “the will and the skills that are necessary for peacebuilding work, at whatever stage and of whatever kind: resistance, advocacy of all kinds, bridge-building, mediation, education, building movements or ‘constituencies’ for peace, participating in peace processes and negotiations, institution-building, and more general social and political participation” (Francis, 2004:118). In this sense, transformation is directly linked to community development, and community development directly linked to the agency building capacity of resistance, through everyday resistance, everyday peace and its intersections, towards a lasting and positive conflict transformation and peacebuilding.

This relationship has somehow been developed by post-liberal peace scholars too, who argue that the modern liberal peacebuilding approach has encountered “their target populations”, who critique these mainstream peacebuilding and statebuilding projects. Here, Oliver P. Richmond and Sandra Pogodda identify the concept of “peace formation”, directly identified with local forms of peacebuilding, which arises within subaltern agency and situated in between international, state level and everyday peace, but do not necessarily fit in, because it is precisely where nonviolent and peaceful change is sought. This resistance to the mainstream international peacebuilding and statebuilding views is identified as the key to hybrid positive peace, “which includes contextual resonance, reform, and equity across and international scales” (Richmond and Pogodda, 2016). However, it is in the process of formation of a hybrid positive peace where questions, and specially tensions and resistances, arise.

Following Dudouet, basics of principled nonviolence which have been adopted by different contemporary civil resistance movements “are likely to facilitate cooperative relationships between the conflict parties” (Dudouet, 2008:18), due to its automatic rejection of violence. Therefore, she argues, results achieved through nonviolent resistance are “more permanent and satisfactory” than the results achieved through violence (Dudouet, 2008:18). As Dudouet adds in, “negotiations and process-oriented conflict resolution remain necessary so as to facilitate the articulation of legitimate needs and interests of all concerned into fair, practical, and mutually acceptable solutions”. Nevertheless, and in this regard, these mechanisms need to be seen as a complement to nonviolent civil resistance and conflict transformation mechanisms, in order to “realise the twin goals of justice and peace” (Dudouet, 2008:21). This means that international peacebuilding dynamics ought to also pay attention and recognise the importance of nonviolent civil resistance and conflict transformation. In this sense, it would be a double faceted enrichment process for both RS and conflict transformation and peacebuilding fields. As Clark states, conflict transformation attitudes can strengthen nonviolent civil resistance movements

(Clark, 2005:9), and certainly, nonviolent civil resistance movements can strengthen and complement both the conflict transformation and the peacebuilding fields. Here, not only is every day peace and/or everyday resistance a tool for peacebuilding, but also a tool of continuity in both nonviolent and violent conflicts, directly related to survival, due to its bottom-top approach.

4.6. RE-CONNECTING RESISTANCE STUDIES WITH INTERNATIONAL SECURITY STUDIES

IR, specially ISS, have needed to progressively accept that states are not the only actors in the international arena, and that this prominence has been eroded both by international organizations or transnational actors and by non state actors (Dudouet, 2009:8) such as nonviolent grassroots movements or armed groups, among others. While traditionally peacebuilding processes have ignored non-state groups, the last decades have seen a shift in this process, since reconstruction processes are being approached towards the participation of local actors, institutions, and population. All in all, RS link literature on nonviolence, civil resistance, and civilian-based defence with ISS, but I herein defend the need to adopt a transformative approach reaching to what Diana Francis defines as “a concerted effort” to incorporate this transformative approach and develop it, with the main objective of addressing violence directly, structurally and culturally, or moreover, “to displace the use of violence as a means of addressing conflict” (Francis, 2010:115). As Randle affirms, civil resistance has shown to be a potential alternative to war, militarization and military defence (Randle, 1994:xv), but no state has anticipated or planned the organization of its defence or security by nonviolent means, even if civil resistance, be that may as a grassroots or as a state project, has got particular attention in times of conflict, war, and global insecurity, especially during the post Cold War era. According to Randle, prospects are limited for governments to adopt defence by civil resistance as a major element of security policy (Randle, 1994:218), mainly for two reasons: first, because even if in the grassroots level civil resistance is more and more common, regional, state and international levels are still reluctant to its use and the use of civilian based defence⁷⁸. Moreover, military security has been reinforced worldwide during the last decades, especially at the regional and UN level, as the previous chapters of this research have shown.

Nevertheless, and as Dudouet states, holistic approaches to conflict transformation are still very scarce. ISS are not usually familiar with the field of RS “given their narrow focus on armed conflicts and their termination”, and at the same time, scholars of nonviolence tend to have an oversimplified view on the dynamics of armed conflict (Dudouet, 2015b:1). Moreover, and as

⁷⁸ For exceptions, see: Randle, 1994.

Oliver Richmond states, it is necessary to advocate for an interdisciplinary agenda for peace, where the study of “multiple concepts of peace” is central to IR, through a research agenda that will develop multiple conceptions on the everyday life and through creating a “via media” between them (Richmond, 2008a:162-163). In this process, I consider, Peace Studies and the concept and practice of resistance, and, especially, Feminist Studies—as the following chapter shall analyse— may be the key. To this respect, in our opinion, a positive view of peace is necessary, making out of peace policies what Vivienne Jabri identifies as “the capacity at once to both resist violence and struggle for a just social order”, which she locates “with individuals, communities and social movements involved in critical engagement with the multiform governance structures” not just within the purview of the liberal state or international civil service (Jabri, 2007:172). This means giving credit to local individual and collective action, where nonviolence and nonviolent civil resistance becomes primal. Here, axing these two concepts and practices into the ISS map means to have in mind the two main axes of civil resistance: civil resistance at the grassroots level, which has been analysed in this chapter, and civil resistance at state level, in the form of defence by civil resistance. As Randle argues, civil resistance has been—and is, I add—a crucial tool for civil rights, social and economic justice, democratic government, preservation of rights, and also for the defeating of military coups or dictatorships, on its contribution to international security (Randle, 1994:224).

In the context of UN interventionism, which is one of the axes of the current security context, grassroots civil resistance movements have a rising importance, especially in the peacebuilding contexts that international interventionism implements. Within CSS both nonviolence and civil resistance have been the axes of Peace Studies, and ideas of Post-liberal peace, Critical Theory and Postcolonial Studies also make reference to the concept and practice of resistance in conflict situations—as section 2.6 has analysed—. In this sense, it is necessary to strengthen the role of nonviolence and RS within the Peace Studies field as a way to make it prominent in the ISS context.

4.6.1. Axing Resistance Studies within Peace Studies

The first section of this chapter has situated part of the development of RS inside the field of Peace Studies. Nevertheless, it has not situated it in the broader CSS subfield, within which the Peace Studies field has remained “somewhat ghettoized” (Nepstad, 2015:8). I defend the need to bring back Nonviolence and Resistance Studies to the central concerns not only of Peace Studies, but also of CSS, for two main reasons: first, and as stated before, because they can have a major role in the return of Peace Studies to their initial critical perspective and to reshape their trajectory; and second, because they can make their own contributions to ISS, where, I think, their role is most vital.

Section 4.2 has debated about the co-optation of Peace Studies, and therefore also of the study and practice of nonviolence, by the liberal realm. This co-optation, I defend, can be reversed through the study of the theory and the practice of resistance. As Jackson suggests, “a shift in analytical focus, terminology and epistemology” towards resistance “has the potential to re-focus the field on local agency and priorities, local and everyday forms of peace, the role of power dynamics in conflict and peace, structural violence, solidarity, anti-violence and social justice” (Jackson, 2015). I argue that the study of nonviolence and civil resistance can contribute on bringing the field of Peace Studies towards its critical identity.

Jackson also suggests that a commitment to “adopting the language, ontology, epistemology and praxis of ‘resistance’ could potentially reinvigorate the critical orientation of the field” of Peace Studies, and points out several potential outcomes (Jackson, 2015:31-37): a) it would entail the analysis of the concept of power, its nature, types and operability, as well as the use of power theory in order to be able to analyse the different forms of power during peace, violence and/or conflict; b) this move would rescue the concept of structural violence into the Peace Studies field, making it one of its axis; c) it would also have a direct impact in the practice of conflict resolution; d) it would “re-focus attention away from high-level elites, public officials and top-down macro-level processes towards local actors, local agency and more bottom-up, societal processes”, in relation to conflict intervention; e) also, it would mean “supplanting and transforming current implicit (and explicit) values in the field of stability, order, neoliberalism and system maintenance” towards social justice and emancipation, influencing in the relationship that Peace Studies have with states or other international actors, as well as with (neo) liberal values; f) this would mean a critical re-focus of violence and military violence and its role in conflict resolution and peacebuilding; g) besides, this step would require a new critical analysis of violence, its characteristics and its consequences, specially regarding political violence and violent and/or nonviolent means; h) in addition, it would definitely help refocusing the “promotion of conflict” as a necessary nonviolent conflict transformation tool for change; and, i) it will draw attention to the behaviour and performance of Western states, institutions and organizations toward local resistances and reproduction of a plethora of different forms of violence.

These outcomes, argues Jackson, would “transform” the Peace Studies field, practice and pedagogy from its problem-solving orientation towards “a kind of ‘problem-posing education’” (Jackson, 2015:37)⁷⁹. I agree with Jackson that one of the main impacts of axing nonviolence

⁷⁹ Jackson also points out several challenges and/or dangers that this step towards resistance can pose to Peace Studies: the need to overcome “explicit normative values”; the need to avoid the co-optation of

and civil resistance within the Peace Studies field would be its effect in peacebuilding processes. Following Jackson's claim of the re-appropriation of the concept of "structural violence", this would become a key characteristic of peacebuilding processes, not only in trying to avoid direct violence, but building a system in which positive peace, within all its aspects, will be the central goal. This way, and even if Peace Studies has long focused on the importance of nonviolence, this research defends the need of the field to rethink and re-adopt its commitment to critical and active nonviolence through resistance and RS. As Jackson states, through the adoption of resistance "we can inject some life-giving criticality into the mostly pulse-less body of peace studies" (Jackson, 2015:30). Here, I argue that, as Richmond points out, "IR needs to have an agenda for peace, not just to deal with war, violence, conflict terrorism and political order at the domestic and international level" (Richmond, 2008a:6), but also in relation to the creation and development of positive peace. And this, as the previous and following chapter(s) have shown, is a central task in today's global peace and security map.

4.7 CONCLUSIONS

This chapter has analysed the theoretical and political trajectory of nonviolence and civil resistance processes. I have shown that even if it has not been deeply studied neither by the field of IR nor by the subfield of Peace and Security Studies, RS is an emerging sub-subfield that is strongly (re)taking place inside Peace Studies. From the contents elaborated along this fourth chapter, I have drawn the following conclusions:

First, through the analysis of the role of the concept of resistance within ISS and more explicitly CSS, I have seen that the main strands that acknowledge and analyse it are Peace Studies, Critical Theory, Post-Structuralism, Postcolonial Studies, the concept and practice of Post-liberal peace and Feminism. Traditionally, it was the sub-field of Peace Studies the one that developed the concept and practice of nonviolence and resistance in both IR and ISS, but lately the concept and practice of Post-liberal peace is also acknowledging the importance of resistance and, more precisely, everyday forms of resistance in acute post-conflict reconstruction processes where power transfers towards local inhabitants have not been completely realised⁸⁰. Feminism is the second main approach, along with Peace Studies, that has

"the language of resistance" by a liberal agenda; the danger of failing to "radically transform the field"; or the "risk" to a bifurcation into two camps, "based on those who see the role of Peace Studies as to conduct 'value-free' social science directed towards controlling and resolving conflict, versus those who see the role of Peace Studies as a kind of 'outsider theorizing aimed at generating conflict and resistance as a pathway to transforming oppressive and violence-generating structures", among others (Jackson, 2015:38-40).

⁸⁰ See sections 3.5.4 and 3.5.4.1.

centrally studied the role of nonviolence and resistance. However, it is in the fifth chapter where this approach is deeply analysed.

Second, I have analysed the historical and theoretical development of the concept of nonviolent civil resistance. Since its political adoption made by Gandhi, the concept has gone through an adaptation, mainly developed by Sharp, which has been spread worldwide and has inspired a growing number of civil resistance processes. However, this conception is being contested through a more holistic perception of political nonviolence, mainly through authors and researchers in the conflict transformation approach and the Peace Studies field.

Third, based upon the analysis and the possibilities that a model of nonviolent conflict transformation model would offer, and drawing from other earlier similar proposals made by Peace Studies researchers, I have argued about the need of a more holistic view of nonviolence and civil resistance, in order to address the criticisms, that I have earlier identified, of the traditional nonviolent action view proposed by Sharp and his followers. I have defended the need for a transformative approach towards civil resistance as a conflict transformation tool, oriented towards positive peace⁸¹. At this point, I have also advocated the need to conflate conflict resolution and peacebuilding mechanisms with nonviolent civil resistance, as they can be complementary inside the current liberal peacebuilding dynamics.

Finally, following the previous conclusion, I argue that the current and future research and evolution of both the theory and practice of nonviolence, nonviolent action and civil resistance are directly linked to ISS and CSS, within the RS field and as a pillar of Peace Studies.

The next chapter shall analyse the second main axis into which I research herein this doctoral thesis: the inputs of the feminisms and women's movements to ISS, both in violent and nonviolent conflict scenarios.

⁸¹ See section 2.6.1.

**CHAPTER 5. Feminist Security Studies: Perspectives
on civil resistance, armed conflict, and peacebuilding**

5.1. INTRODUCTION

Feminism has long questioned not only the core of International Relations (IR) discipline, but also its bases and dynamics, offering alternative definitions and views of its basic premises, such as military power, violence, and security. This has not only highlighted women's roles in armed conflict, post-conflict reconstruction processes, or peacebuilding, but it has also exposed the gendered bias upon which IR theory and practice are built.

Feminist authors have long researched into the relationship that both women and gender dynamics have with —and towards— international relations, global security, power, global economy, peace, conflict, security, and militarization, among others. Comprehending and studying both IR and International Security Studies (ISS) in terms of everyday life, dynamics and experiences, this understanding itself is uncomfortable for the traditional framework of the discipline, and has allowed feminist critics and contributions to reveal dynamics towards women, but also towards men (Wibben, 2011). However, these contributions have been peripheral in the IR discipline and have not had the echo achieved by other approaches, or have often been located within other approaches. It has been only over the last three decades that the feminist approach has been incorporated to the IR discipline and its contributions accepted as relevant to ISS.

This is identified as a policy of exclusion: IR identifies states as main international actors, excludes other subjects and, therefore, centres in practices based upon masculinized narratives. Despite the rising number of women in IR, both the discipline and its practice are broadly identified as masculine, and reflect dynamics that are traditionally associated with men (Sassen, 2003:68-69), and this is directly translated to ISS, its practice and sustainment: while most men are at the top, most women are at the bottom (Enloe, 1989:16)¹. This has direct consequences in women's political participation, a traditionally sidelined factor both at the international, central, and local level, and extremely accentuated in conflict situations. Nevertheless, women have a long tradition of participating in politics, from everyday politics to international politics, even if this participation has been carried out haphazardly and, consequently, usually outside official organisms, with some exceptions.

¹ As feminist researcher and professor Cynthia Enloe illustrates, “today women are at the bottom of most international hierarchies: women are routinely paid less than even the lowest-paid men in multinational companies; women are two thirds of all refugees. Women activists have a harder time influencing struggling ethnic nationalist movements than do men; women get less of the ideological and job rewards from fighting in foreign wars than do men. Through a pretty dismal picture, it can tell us a lot about how the international political system has been designed and how it is maintained every day: some men at the top, most women at the bottom” (Enloe, 1989:16).

Nevertheless, the last two decades have been crucial for the feminist contributions in the ISS field. As a consequence, both the participation of women and their contributions—as well as the role of gender and its consequences—have been exposed and identified as key processes. Thus, they need not only be acknowledged, but also protected, and promoted, especially armed conflicts and post-conflict reconstruction processes. Here, I argue, civil resistance processes have not been analysed through a gender and feminist perspective, nor do they take into account these perspectives.

Precisely, the objective of this last chapter of the theoretical framework is to analyse feminist contributions to IR and ISS, both theoretically and politically, and more specifically in civil resistance processes, armed conflicts and post-conflict peacebuilding processes, with the objective to analyse the nature, characteristics, and barriers of women's participation in them from a gender and feminist perspective. First, I shall analyse the category of gender and gender relations, as well as the influence and consequences in the practice and research of IR and ISS. Then I shall study the gender and feminist approaches and perspectives in ISS through the different feminist approaches within. The following sections will examine the roles of women in conflict, both nonviolent and violent respectively, and post-conflict peacebuilding processes from a gender and feminist perspective. I will make a distinction in the analysis of women acting nonviolently: first, I will study the role of women in civil resistance processes from a gender perspective, and then, the role of women as peacebuilders in conflicts. Both are to examine the dynamics of women acting nonviolently, although in different backgrounds. After, I will realise a short study on the international tools on Women, Peace and Security (WPS), and, finally, I will take back a global theoretical approach, in order to locate Feminist Security Studies (FSS) in the centre of Critical Human Security Studies (CHSS) and analyse the dynamics between IR, FSS, and feminist everyday politics and dynamics.

5.2. GENDER, GENDER RELATIONS, AND PATRIARCHY

Gender relations are central in any social relation, and therefore, also in IR and ISS. The origins of gender and gender relations are situated, according Judith Lorber, in prehistoric times (Lorber, 1994:123)². Feminist researchers have long analysed and demonstrated that the expression of sexuality has organized societies upon the basis of two sexes, the masculine and the feminine, in relation to men and women, respectively. Thus, gender is a constitutive element of social relations based upon the perceived differences between sexes, sex being a primary form of signifying power relations (Scott, 1987:42). Under this assumption a variety of social

² Lorber analyses in this work the origins and construction process of the concept, practice and evolution of gender. For more information on this historical process, see: Lorber, 1994.

relations are included, in which the structure is heterosexuality and gender and family its form, sex roles “its qualities generalized to social persona”, and control its principal issue (MacKinnon, 1982:516). This way, gender is constructed as an organization form of social human life through cultural expressions (Lorber, 1994:15) which is most extended worldwide.

It is totally necessary to identify and analyse gender and gender relations, as well as their relationship with patriarchy and heteronormativity, in order to use it as an analytical tool. Gender, as the feminist movement has long pointed out, is not only a central organizing principle, but also a “primary characteristic by which we structure intimate relationships, divide labour, assign social value, and grant privilege”. A dualistic understanding of gender demarcates “boundaries between what is considered masculine and what is considered feminine – temperamentally, physically, sexually, and behaviourally” (O’Toole and Schiffman, 2007:xii). This is based upon an asymmetrical distribution of power, in which gender relations are fruit of social, cultural, historical, and political dynamics (O’Toole and Schiffman, 2007:xii). Moreover, gender has long been erroneously associated with ‘women’ or ‘sex’. However, as expert Joan S. Scott argues, “to study women in isolation perpetuates the fiction that one sphere, the experience of one sex, has little or nothing to do with the other” (Scott, 1996:156)³. Thus, I will define the concept of gender as “social relations between the sexes”, which becomes “a way of referring to the exclusively social origins of the subjective identities of men and women”. Gender is, argues Scott, “a social category imposed on the sexed body”. Therefore, it is also the basis of the subordination of women towards men, since the relationship between both has been unequal. Here, the use of gender “emphasizes an entire system of relationships that may include sex, but is not directly determined by sex nor directly determining of sexuality” (Scott, 1996:156)⁴.

It is, precisely, here where the domination of the masculine sex over the feminine sex —or domination of masculinity over femininity— is constructed, and it is under this construction where sexual significations and meanings of gender are reproduced, through their constant repetition or performance (Butler, 1990:172). According to Judith Butler, gender is an activity realised being unaware of it and without one’s will (Butler, 2004:1). This is done according to the binary concepts and dichotomies constructed around the concepts of the masculine and the feminine, and it is precisely under these dichotomies, where the construction of the private and the public lies (Lamas, 2007). Hence, the reproduction of the masculine and the feminine is the reproduction of the public and the private, and therefore, the reproduction of gender, its norms,

³ See, also: Scott, 1986.

⁴ Following Scott, “‘Gender’ as a substitute for ‘women’ is also used to suggest that information about women is necessarily information about men, that one implies the study of the other. This usage insists that the world of women is part of the world of men, created in and by it” (Scott, 1996:156).

and its interactions, which builds and rebuilds patriarchy, defined as the system of power and domination based upon gender (Lorber, 1994:6). In short, and following Scott, the origin of unequal and subordinating relations between men and women is, precisely, the unequal relations between sexes (Scott, 1986), and it will be through the refusal of binary oppositions how deconstruction of sexual differences will be realised (Scott, 1996:165).

In this sense, gender is directly linked with the sexual division of power, and it is “one of the several criteria upon which society is organized: it is not the primary one, and is therefore almost always nested within other criteria with which it interacts” (Miller, 2001:99), which is directly related to the role of both gender and women in politics. Scott also links the construction of gender to international relations. She argues that since gender has only made reference to the relationship between sexes —be it may structurally, or ideologically—, and since war, diplomacy and politics have apparently had nothing to do with these relations, gender has not been applied to them and, as a consequence, has long been irrelevant for researchers (Scott, 1996:156-157) in mainstream IR. Here, IR has historically defined itself as a neutral discipline, but has lacked a gender perspective and has not acknowledged it until feminist researchers pointed out this characteristic and the close relationship of IR theory and practice with gender and gender relations. However, and after analysing the concept of gender, there is no doubt that IR is a gendered discipline, because it associates with “attributes designated as feminine or masculine”, the latter being better and more highly valued, and taking this binary order “for granted” (Wibben, 2011:24). A clear example of this dynamic is that most organisms and dynamics —such as governments, military, or international organizations— have been controlled by men, as well as their structures and behaviours. More precisely war, diplomacy and high politics, are strongly gendered dynamics, taking various “forms of explicit appeals to manhood” (Scott, 1996:173). In this sense, and following Catharine MacKinnon, sexuality is a form of power, and gender “embodies it”. Institutionalizing “male sexual dominance and female sexual submission” (MacKinnon, 1982:533), under what she identifies as “the linchpin of gender inequality”, or as Marta Lamas defines, the “framework of symbolization of sexual difference” (Lamas, 2007:83).

5.2.1. Women’s subordination, gender violence, and violence against women

Under the definitions on gender and gender relations as the base of women’s subordination, it is necessary to underline patriarchy as the system that allows men’s control over women, their bodies and their lives. The objectification of women is one of its main pillars, since it is the main process of women’s subjection. Here, sexuality as sexual objectification “is the primary process of the subjection of women”. Following MacKinnon, “it unites act with word, construction with expression, perception with enforcement, myth with reality”, and is directly

linked with dynamics of sexual violence against women: “Man fucks woman; subject verb object” (MacKinnon, 1982:541). In this sense, violence is the “extreme” (O’Toole and Schiffman, 2007:xii) tool for gendered social control, the principal and the most extended. It is usually understood as physical or direct violence, but must also be understood in its form of structural and/or psychological violence. Gender violence is defined as “any interpersonal, organizational or politically oriented violation perpetrated against people due to their gender identity, sexual orientation, or location in the hierarchy of male dominated social systems such as families, military organizations, or the labour force...”, with the objective to “preserve asymmetrical gender systems of power” (O’Toole and Schiffman, 2007:xii)⁵. Thus, gender violence is directed to both women and men, although the vast majority of the victims worldwide are women. It is also a changing concept: in the same way that gender constructions differ across cultures, so does gender violence (Gorham, 2007:3-9)⁶. Margaret Schuler realizes a classification of gender-based violence and the diverse forms it can take (Schuler, 1992:14):

Table 5.1: Location and manifestations of gender violence

Locus and Agent	The Family	The Community	The State
Forms of gender violence	<i>Physical aggression</i> -Murder -Battering -Genital mutilation -Feticide -Infanticide -Food deprivation -Medical care deprivation -Reproductive control/coercion <i>Sexual abuse</i> -Rape -Incest <i>Emotional abuse</i> -Confinement -Forced marriage -Threats/reprisals	REFERENT SOCIAL GROUP: (within or outside) <i>Physical abuse</i> -Battering -Physical chastisement -Reproductive control/coercion -Sati -Sexual assault -Rape WORKPLACE: <i>Sexual aggression</i> -Harassment -Intimidation <i>Commercialized violence</i> -Trafficking -Forced prostitution MEDIA: -Pornography -Commercialization of women’s bodies	<i>Political violence</i> -Illegitimate detention -Forced sterilization -Forces pregnancies -Tolerating gender violence by nonstate agents <i>Custodial violence</i> -Rape -Torture

⁵ Even if the authors use the term *gender violence* to make reference to this violence, this work will also use the term *gender based violence* in reference to the same phenomenon, and both will be used interchangeably during the whole research.

⁶ As genital mutilation in diverse places of Africa, or witch burning in medieval Europe, for example (Gorham, 2007:3-9).

Source: based on Schuler, 1992:14.

Schuler identifies three main levels of gender violence based upon its social location and depending of its origin or perpetration inside the family —by a relative—, inside the community —by a community member—, or at the state level —by the state or any other state related institution—.

However, it is visible that the violence that Schuler identifies as gender based is mostly identifiable also as violence against women, which I define as violence perpetrated against women based upon the fact that they are women, following the gendered and patriarchal construction of the inferiority and subordination of women towards men in all and through all societies, accepted, and invisible across different times and spaces (True, 2012:7). This is a characteristic of male-dominated societies, which perpetuates and strengthens masculine domination over women (Kaufman, 2007:30-51). According to Lorber, violence against women is subjected to a *continuum*, or constant continuation, and sexual violence against women symbolizes a mythic metaphor of masculine domination and/over feminine submission (Lorber, 1994:75) and, as I will analyse in the following sections, it is also directly portrayed in the dynamics of IR and ISS.

5.3. FEMINIST PERSPECTIVES ON INTERNATIONAL PEACE AND SECURITY

Compared to other approaches, feminism's arrival to the IR field has been late and rather difficult, especially its arrival to the ISS subfield (Sjoberg, 2010b:1), but one of the most fertile. However, "nowhere is the silence toward gender more deafening" than in ISS (Wadley, 2010:39). Although women⁷ and feminism have been for long working around women's rights, it was during the second half of the XX century that this struggle adopted a worldwide perspective and during the 1980s that feminism started to introduce its curiosity⁸, basics, and research into the IR discipline, along with fundamental questionings about its foundations (Tickner, 2001:10). It was in the 1990s when feminist authors started theorizing about security

⁷ When I use the concept of *women*, I want to make clear that I am making reference to the female sex and gender (see previous section), but acknowledging that women have different experiences and roles both in the international and the local spheres, and also in the different aspects in which international peace and security influence on women (mainly in contexts of conflict, in their previous time frames and their aftermaths). Despite using the term *women*, I acknowledge the different experiences of different women, in different time periods, places and contexts.

⁸ The term of *curiosity* associated with *feminism* is a link established by expert and researcher Cynthia Enloe. See: Enloe, 2004.

in gender and feminist terms⁹. In this sense, feminist research has not only highlighted the importance of women in international security, but also the importance of gender as a central factor to understand and address security (Sjoberg, 2010b:2). In general, conversations between feminists and IR theory have been difficult, and the former “rarely achieved a serious engagement with other IR scholars” (Tickner, 1997:628)¹⁰. Nevertheless, both the quality and the quantity of this discussion are “improving” (Sjoberg, 2010b:2), and as this chapter analyses, the direction of this conversation is also changing, as feminist criticisms and contributions into ISS are growing.

Since the arrival of feminism into IR, its theoretical production has been extensive. It has constantly jumped from the international to the local and the personal spheres, precisely because “feminist theorizing starts from women’s experiences of everyday life” and, consequently, it needs to “accommodate the varied contexts of women’s lives” (Wibben, 2011:9). In this sense, the development of feminism in the international sphere comes from the need to contest patriarchal and sexist ideas in this context, as a result of the contributions of grassroots political feminist movements around the world. This contestation work has been implemented in two directions: firstly, by analysing gender relations and gender related subjects, actions and practices and their consequences in international politics; and, secondly, by analysing the consequences of international politics and its dynamics on gender relations, challenging the dominant assumption that the international sphere, IR and ISS are gender neutral and questioning the fact that male norms and behaviours have been taken as “human” and normal patterns (Skjelsbæk and Smith, 2001b:1), when they are not. In this way, adopting masculine examples without doing research on the gender bias, IR has reproduced these assumptions (Grant, 1991).

The arrival of feminism into IR and ISS has not been conventional or strictly academic. Instead of being developed exclusively inside the academia, feminist approaches have arrived into these fields from grassroots movements and political activism. Feminists started to theorize about gender and patriarchy in IR, military and war, not only revealing the traditional and patriarchal characteristics of major assumptions of IR and revealing this in traditional realist and liberal approaches, but also doing research about how it has been exclusively male centred (Tickner,

⁹ Cynthia Enloe, Ann Tickner and Betty Reardon published the very first works on feminism and international security. See among others: Enloe, 1989; Tickner, 1992; and Reardon, 1993.

¹⁰ In spite of the general negative reaction of the discipline towards feminist critics and contestations, many authors have written about possible ways to create a confluence between feminism and IR. According to Fred Halliday, there are two factors that can contribute to this: on the one hand, the overcoming of women’s invisibility by doing research on the reasons of this negative reaction, and on the other hand, the overcoming of the isolation that the IR discipline itself suffers from the development of other scientific disciplines. See: Halliday, 1994.

2001:9-35). Later did they start to contribute to the reflections on power, violence, and peace beyond traditional IR theories. The first works published and identified as feminist in IR were those of researchers Cynthia Enloe (Enloe, 1983, Enloe, 1989, Enloe, 1993), Jean Bethke Elshtain (Elshtain, 1987), J. Ann Tickner (Tickner, 1992) and Christine Sylvester (Sylvester, 1994). These contributions supposed the first analysis about how gender influenced in IR, and vice versa, specifically in relation to conflict, peace and security.

It was then when critical security studies started to emerge, and feminism also saw an opportunity in this opening and deepening processes in ISS. Feminist approaches in IR, and especially FSS, have emerged in the middle of the third debate of IR, alongside with the development of post-positivist approaches. Feminism, mostly a post-positivist approach¹¹, has contested the traditional realist and liberal approaches, following the need of new perspectives and proposing new ontological and epistemological views in ISS. However, critical approaches in general do not make reference to gender. Here, and following Tickner, “although not all IR feminists would identify themselves as critical theorists, most would define themselves as post-positivists in terms of the characterization of positivism”, since they are, in general, “sceptical of empiricist methodologies”. In short, feminism identifies itself with the third debate in IR, but is critical “of its silence on gender issues” (Tickner, 2001:9-35).

Debates that were taking place in different —still mostly Western— feminist grassroots movements were translated to both the international sphere and to the academia, such as the one about the war of sexes or the dichotomy between public and private spaces. Birgit Locher showed how the struggles between sexes and the stereotypes assigned to each sex had direct influence upon international politics, since they were strengthened and perpetuated in this sphere (Locher, 1998), even if traditional theorists and approaches took the discipline as gender neutral. The public/private dichotomy was also discussed, since international politics traditionally portrayed the public sphere as masculine and private sphere as feminine (Peterson, 1992), and therefore, as respective spaces of action for each sex. This had lent to the identification of high and low politics, following the aforementioned dichotomy: high politics, related to security, macro-economy, relations between states, military operations and so on as male politics; and low politics, such as women and/or children’s rights, ecology, or health issues, among others, as female politics. Any subject related to gender or gender equality has for long been marginalized from high politics. Following conventional and traditionalist ideologies, “women are not ‘suited’ for such responsibilities and cannot be relied on in matters of security

¹¹ Even if I mention that feminism is principally a Post-Positivist approach, it must be clarified that different varieties within feminism, such as liberal feminism or Marxist feminism, for example, are not Post-Positivist.

and crisis. Nothing could, it appears, be further from the traditional realm of women's concerns than international security and other global issues" (Halliday, 1994:147-169). At the same time, IR has reproduced traditional gender roles inside its dynamics: men have traditionally been strong, powerful and have directed conflict worldwide. Instead, women have been weak and victims, and therefore, they have always needed to be protected. Thus the relationship between women and security and security politics has traditionally been understood regarding them basically as victims. During the last decades the feminist movement has shown that women have a deeper link with security, be it through their direct participation in armed conflicts as soldiers or guerrilla participants, be it as their indirect participation in conflicts as activists, or be it as active citizens, activists or peacebuilders during post-conflict reconstruction processes.

Within this context, the main contribution of FSS has been the defence of women's everyday life and of their influence and consequences in international security. With this purpose, it has confronted a vast division between theory and practice in that field and defended the link between both (Wibben, 2011:33). Following Cynthia Enloe, feminist theorizing about security is not confined to academia, but located in all situations where women have to confront militarization, conflicts and violence (Enloe, 1987), and it is precisely through this bottom-up approach how feminist scholars analyse the impact of security policies, from wars to everyday dynamics (Wibben, 2011:49). The general feminist approach has developed different inner varieties which are also applicable to IR and ISS, always parting from difference, inequality and disadvantage¹² and asking and reflecting upon patriarchy and its traditional gender roles, as well as the consequences of them upon women and women's lives and everyday dynamics.

5.3.1. Different feminist approaches towards international peace and security

The development of the feminist movement worldwide and its influence in IR and ISS have been somewhat parallel. Here, researcher Christine Sylvester (1994) compares the direction that both the development of feminism and the development of the IR debates have had, and how the first has criticised and influenced on the debates of the second. According to Sylvester, the first debate in IR and the first wave of feminism coincided in time. Feminists refused the general postulates of both realists and idealists, stating that both—including their relationship—were profoundly gendered, and defended that those questions that the movement was asking locally could also be translated to the international sphere, bringing the concept of *sexual contract* (Pateman, 1988) to international politics. For feminists, realism "offered anarchy as a controlled

¹² Not only regarding gender relations, but also regarding unequal power relations, economic relations, poverty or any other oppressive dynamics. Nevertheless, and following Jill Steans and Lloyd Pettiford, feminists concentrate on women and their subordination towards men "because they believe that women have been subjected to discrimination and unequal treatment" (Steans and Pettiford, 2001:152-176) in all the previously mentioned systems.

community of national statesmen, among whom any serious talk of or admission of not-women to the club was out of place”, and idealism “told us that these realist statesmen could do the bidding of peace-loving publics because, in effect, none of us had really succeeded in eradicating our memory of early connected relationships with ‘women’; thus, one could evoke ‘women’ (although not speak it) in idealist political practices” (Sylvester, 1994:68-99). It was in this environment that women entered international politics, mainly through liberal conducts. Even if criticism towards realism was growing, gender and subordination of women were not yet in the agenda.

Again, the second debate in IR and, especially, the rise of neorealism coincides with the second wave of feminism, which tried to identify and research into the reasons of women’s subordination and subjection towards men¹³. This time is, according to Sylvester, “revealing”, since it disclosed how gender signified the distribution of power in the international sphere in relation to traditional IR scholarship, and how it interacted “with the privileges of class and race in shaping the contours of international society” (Sylvester, 1994:100-139). The third debate not only opened the field of IR towards new critical perspectives and approaches, but also opened feminist scholarship in the same direction. While the third debate itself is critical towards the first two and their main approaches —see chapter 2—, the major breakthrough that feminist scholarship has made towards —and inside— IR and ISS is located specifically in this environment. Here, Feminism has participated and offered its contributions through different feminist point of views. Sylvester identifies three feminist perspectives that need to be taken in account: one as a “dissident exile group of postmodernists”, another as third wave feminists, focused “more on epistemology than theory building” and closer to second wave feminism, and finally a third position that sees “unnecessary to rehearse these boundary questions because the drive to fix location misses an important point about the importance of ‘incommensurable’ voices in this era of change” (Sylvester, 1994:140-168).

It is precisely within this framework where different feminist strands inside IR and ISS have developed. Even if, as Tickner argues, “much of the contemporary feminism has moved beyond these labels” (Tickner, 2001:12), it is important to analyse them in order to analyse the historical development that the feminist thinking in IR and ISS has realised, and specially, to acknowledge and emphasize the diversity in feminist scholarship, which is usually not recognized by IR scholars. The following sub-sections will analyse the main feminist strands, following Professor Marysia Zalewski’s division between modernist and post-modernist feminist theories. The firsts, chronologically situated in the 1970s and 1990s, are the liberal,

¹³ According to Sylvester, the second debate in IR also coincided (in part) with the third wave of feminism, mainly because feminists deepened in the empirical debates of sciences.

Marxist/socialist and radical feminisms, and the second, since the 1990s onwards, are the post-modernist or post-Structural feminisms (Zalewski, 2000:1-28), inside which I will also locate postcolonial feminism and ecofeminism¹⁴.

5.3.1.1. Liberal feminism

Liberal feminists have mainly advocated for equal rights for men and women. It has shown how both realism and idealism have left women out of the map, believing that the traditional subordination practiced towards women is directly portrayed in international relations and revealing the isolation of women not only in their theoretical development, but also “revealing women’s unheralded activities in international relations” (Sylvester, 1994:68-99)¹⁵.

In general, liberal feminism has had two main axes in IR. The first has aimed at showing the role that women have in institutions traditionally relevant for the discipline, such as the army or the state. The second has directed its task to show the role of women in international politics, which IR has usually ignored (Whitworth, 1998:12,13) due to its androcentric viewpoints. Liberal feminists believe in the fact that women have been out of the discipline due to the misogynist and incorrect beliefs about them, and defend that this will be corrected taking women in account again (Zalewski, 1993) and acknowledging equality in the areas and institutions that have been traditionally dominated by men. In order to change this, women’s independence is indispensable for liberal feminists, assuming that once they participate in international organizations, decision-making organs and similar institutions, international relations would overcome the inequality of sexes that has characterized it.

5.3.1.2. Marxist and Socialist feminisms¹⁶

From a Marxist feminist point of view, the subordination of women is a direct consequence of the economical system that is based on subordinating and oppressive dynamics, and it will be through the abolition of capitalism how women will get emancipation. However, this approach neither offers an explanation in relation to oppression of women before capitalism nor does it explain the oppression that women in socialist countries face (Zalewski, 1993:115-144). The core of feminist Marxist view is, according to Jill Steans, the emergence of capitalism as a social, political and economic domination system that makes a clear distinction between the

¹⁴ For more insights on modernist and postmodernist feminisms, see: Zalewski, 2000, chapter 2. However, and following J. Ann Tickner, I acknowledge that even if there is a differentiation in feminist approaches in IR and ISS, they share the same basis and concern, which is “women’s subordination, or the unjustified asymmetry between women’s and men’s social and economic positions, and seek prescriptions for ending it” (Tickner, 2001:11).

¹⁵ For more similar criticism see: Enloe, 1989.

¹⁶ Although socialist feminism and Marxist feminism have usually been analysed separately, I will analyse them together, based upon the fact that they share several similar characteristics.

public and the private spaces based on ideas of work and production (Steans, 2010:160). In this context, the prevailing sexual division of labour and the contribution that women make through unpaid domestic labour is its principal analysis, and very related, the undervaluation of women's work (Steans, 2010:161).

Socialist feminism is concerned with gender and class, arguing that patriarchy has a material base, which is men's control over women's labour (Tickner, 2001:16). Therefore, it defends the abolition of both gender and class, arguing that it is necessary to transform not only the ownership of the means of production, but also patriarchy, which dominates the social system (Zalewski, 1993:115-144). Socialist feminists use Marxist principles to analyse women's work, and domestic labour, and their function in capitalism (Zalewski, 2000:17), but has been firmly criticized for not acknowledging race and sexuality issues (Zalewski, 2000:20)¹⁷.

5.3.1.3. Radical feminism

In contrast with liberal feminists, radical feminism was born during the 1970 and 1980s within various leftist movements, and is focused upon the differences between sexes under patriarchy, arguing that masculine domination of women exists in all spheres of women's lives (Zalewski, 1993; Zalewski, 2000:11).

Radical feminism was created from women's experiences (Jaggar, 1983:369 *in* Zalewski, 2000:14). It left aside the analysis of the construction of social roles and took as a core the reactivation of dualist concepts upon which patriarchy is built, through which they criticised political and social dominant relationship as masculine products, and replicated them with feminine visions (Locher, 1998). As liberal feminists, radicals also advocated for the participation of women in all decision-making organs, but not only with the objective of equality, but with the purpose of introducing feminist pacifist and/or nurturing ideas into the international sphere (Whitworth, 1994:18). Under the idea of "the personal is political", they denied the traditional realist divisions between high and low politics and between public and

¹⁷ Many approaches to feminist theories also identify and analyze the so-called "standpoint feminism", theory which takes as its main base that differently gendered subjectivities led to new knowledge. According to Zalewski, the approach of differently gendered subjectivities that started to develop within socialist and Marxist feminists "led many feminists towards building up a whole new theory based on the Marxist notion that the theory has to be 'right' in order that desired practical outcomes can be achieved" (Zalewski, 2000:19), what implied gendered subjectivities developed by standpoint theory (Tickner, 2001:17; Steans, 2010:162). However, and following feminist IR scholars Zalewski and Tickner, I won't include it in this classification, acknowledging that it has been mainly developed inside socialist feminism (Zalewski, 2000:19; Tickner, 2001:17). Moreover, and as Jill Steans argues, few feminists in IR define and identify themselves as standpoint feminists, arguing alongside with post-modernist feminists that the identification of women as a unique and uniform group without taking in mind race or class, among others (Steans, 2010:163). For more information on standpoint feminist theory, see: Whitworth, 1998; Tickner, 2001.

private spheres, underlining the existing interdependences between these spaces and re-evaluating feminine values (Locher, 1998). Radical feminists re-describe the main features of the discipline, visualizing all power relations and dynamics that even if they seem nonviolent are oppressive¹⁸, which had a direct impact on the feminist study of international relations and security, as the following chapters will analyse.

However, liberal and radical feminisms do share several characteristics: they both have women in the central position of their theories, even if liberal feminism's aim is equality between men and women, and radical feminists aim to question and expose all gender based differences, subordinations, and oppressions¹⁹.

5.3.1.4. Postmodern feminism

Postmodern —or Poststructuralist— feminism emerges from two main sources: from the criticism to previous modern feminisms and from postmodern and poststructuralist thought (Zalewski, 2000:22). In this sense, it constitutes “a radical critique of all meta-narratives of human progress and emancipation”, concentrating in everyday practices and how these empower or disempower women (Steans, 2010:163), as well as asking who is a ‘woman’, why is a ‘woman’, and what do they want to contribute to IR (Sylvester, 1994:68-99)

Postmodern feminism is focused on deconstruction and criticism rather than on prescription, regarding international relations and security (Tickner, 2001:19). In fact, one of its main contributions has been the deconstruction of the concept of ‘woman’, through the analysis of subjectivities, meanings and constructions, acknowledging that they are constructed, and vary in time and place. It specially focuses upon how gendered manifestations reproduce gendered dichotomies such as masculine and feminine, strong and weak, or public and private, and how these directly affect global politics (Hooper, 2012). To this respect, one of the main contribution of postmodern feminists has been the emphasis on gender —instead of on women and/or men— as a source of power and hierarchy, showing the various power structures behind the definition of ‘woman’ (Zalewski, 2000:26; Rodríguez Manzano, 2001:287-288; Locher, 1998:11). Thus, and in order to understand actual feminist concerns in IR and ISS, it is important to acknowledge this change of direction from women as the centre of the analysis to gender and its

¹⁸ As Zalewski describes, “something that was previously thought of as ‘nonviolent’, now can be re-described as (domestic) violence”, for example.

¹⁹ In this sense, Birgit Locher affirms that equality makes reference to the objective of women and men having the same rights in all spheres, seeking a masculine pattern that is not questioned in its bases. In contrast, highlighting difference between women and men means assessing positively this difference and strengthening the characteristics that have historically been attributed to them, denying those attributes that have masculine connotations (Locher, 1998).

discursive practice and reproduction (Butler, 1990; Butler, 2004; Butler, 2011; Wadley, 2010)²⁰. Here, gender is not an isolated factor and combines different elements such as class, ethnic, racial or sexual characteristics, which influence on the construction of gender (Rodríguez Manzano, 2001:288-289), and, therefore, of international relations.

5.3.1.5. Postcolonial feminism

Postcolonial feminism has been developed during the second half of the XXth century within the theoretical framework of the Postcolonialism. It has been shaped not only by women living and theorizing in former colonial territories, but also by women who live in oppressive situations in other different contexts, such as black women or migrant women. It focuses upon the manner in which colonial dominant relations are established inside imperialism, how these are directly affected by gender, and how they also directly affect gender (See Mohanty, 1991a; Mohanty, 1991b; Chowdry and Nair, 2002). Feminists such as Kimberlé Krenshaw (1991), Bell Hooks (1984), Chandra Talpade Mohanty (1991a; 1991b), Geeta Chowdry (Chowdry and Nair, 2002), or Valentine Moghadam (1994), among others, argue that Western and white feminism is based upon a homogeneous image of women and gender in which “Third World women” are identified as others or as victims, and considerations of race and class alongside gender have not been taken into due account.

Postcolonial feminism presents the concept of “intersectionality” through the multiple subordinations that exist not only regarding gender, but also regarding sexuality, race and class, and how these intersections affect directly women, especially black women or peasant women (Lugones, 2008; Lugones, 2011). Postcolonial feminism interprets —Western— imperialism as an imposition based upon white and masculine values subjugating feminized colonial peoples (Mohanty, 1991a; Mohanty, 1991b; Tickner, 2001:19). It is in this intersectional context of the “coloniality of power” where violence against women —and, in this case, mostly women of colour— is situated, and becomes the “coloniality of gender” (Lugones, 2008): non-white women have historically been excluded from the emancipatory struggles that white women have carried out. Here, binary categories that perform gender are understood as homogeneous and choose the dominant figure in the group as a norm: *woman* makes reference to white heterosexual bourgeois women, *man* makes reference to white heterosexual bourgeois men, *black* makes reference to black heterosexual males, and successively. In this categorization, there is a lack in the intersection between woman and black, where the category of black women or women of colour should be placed. It is precisely in this intersection between race and gender where the oppression of women of colour or indigenous women, among many others, is located

²⁰ For more analysis and insights on the jump from women to gender, see, for example: Rodríguez Manzano, 2001; Locher, 1998.

(Lugones 2008:82). Maria Lugones proposes the term “decolonial feminism”²¹ in reference to the gendered oppressive logic of colonial modernity (Lugones, 2011): In colonial realities, she argues, women of colour or indigenous women were in the lowest scale, following the perception that “no colonized female was a woman” (Lugones, 2011:109). Here, for Postcolonialist feminism gender coloniality²² is the base of the intersection between gender, class and race as the central axis not only of the capitalist world, but also of hegemonic feminisms (Espinosa, 2009).

5.3.1.6. *Ecofeminism*

Ecological feminism or ecofeminism makes a connection between environmental security and gender (Detraz, 2010), linking gender, security, and the environment and identifying relations between women, minorities, and the —non-human— environment (Mies and Shiva, 2014a; Warren, 1997), and exposing and analysing the gendered nature of global environmental politics (Detraz, 2010:103). Ecofeminism was developed mainly during the 1970s and 1980s around the connection between feminism, antimilitarism and ecology. The “pulse behind” ecofeminism, argues Ariel Salleh, “has always driven women’s efforts to save their livelihood and make their communities safe”. Not only does it link the neoliberal system with militarism, domestic violence, neo-colonialism, the land, deforestation, climate change and modern progress, but it also offers solutions through the “organization of daily life around subsistence and food sovereignty, participatory democracy and reciprocity with natural ecosystems” (Salleh, 2014:ix,x).

Analysing environmental security from a gender perspective highlights the gendered understanding and construction not only of security but also of environment, and specially how these construction benefits some people or groups while damaging others (Detraz, 2010:103). Here, ecofeminism proposes the need for a new cosmology and anthropology, recognizing that life in nature, including human beings, is based in cooperation and mutual care, and therefore, their respect and preservation are necessary for the common well-being. Ecofeminism offers a holistic viewpoint and cosmology, which implies a “concept of freedom different from that used since the Enlightenment” (Mies and Shiva, 2014b:6). Therefore, it links ecological destruction with security, patriarchal violence against women —and nature—, identifying that it will be through the defying of patriarchy how citizens will be “loyal” to both future generations and the planet (Mies and Shiva, 2014b:14)²³.

²¹ In her original text she uses the Spanish term *feminismo descolonial*.

²² She uses the Spanish term *colonialidad del género*.

²³ For deeper perspectives on ecofeminism, see, among others: Shiva, 1988; Warren, 1997; Holland-Cunz, 1996.

The feminist theories and approaches —Liberal, Radical, Marxist-Socialist, Postmodern, Postcolonial, Ecofeminism— analysed in the previous sub-sections have been paramount in the construction of a common feminist approach in ISS, what nowadays is defined as FSS, upon the different characteristics that they might have.

5.3.2. A common body of work: Feminist Security Studies

Although there are different feminist strands within the broad feminist umbrella of ISS, they can all be seen as composing a common academic field under the title of Feminist Security Studies (FSS). Through the analysis and reformulation of traditional ISS, FSS has “demonstrated the gender bias in security’s core concepts, such as the state, violence, war, peace, and even security itself”, urging a redefinition (Sjoberg, 2010b:4). In this sense, FSS defends that gender is not a “subsection” of ISS, but “essential” to study of international security, and that “accurate, rigorous, and ethical scholarship cannot be produced” without a gender analysis (Sjoberg, 2010b:2). Bearing in mind the role of gendered practices in security and security policymaking, feminist IR and ISS theorists agree that the analysis of gendered concepts and practices in IR and ISS needs to be clear towards masculine identities, their construction and reproduction, and, especially their consequences in these academic fields (Tickner, 2001:9-35).

Professor Laura Sjoberg identifies four common contents of “feminist work in security”, which in our opinion resume the body of work of FSS (Sjoberg, 2010b:4-5): first, the understanding of what counts —and what does not— as a security issue and to whom this should be applied, arguing that security threats are not only international conflict and warfare, but also domestic violence, gender subordination, poverty, or ecological destruction, among many others; second, the acknowledgment of the gendered nature of international relations and security, assessing that socially associated values such as femininity and masculinity do not have the same weight, and that hegemonic masculinities are dominant next to other values; third, the diversity of roles that gender takes in the international arena both in theory and practice; and, fourth, the broad and general misunderstanding that the omission of gender in IR and ISS makes it gender-neutral, when the only consequence is the increase of gender differences and subordinations and “elevating the masculine subject to universal status” (Wadley, 2010:38).

The contribution of feminism in IR and specially ISS is much derived from its theorizing about war, post-war reconstruction and development. As researcher Irantzu Mendia argues, amidst the diversity of different feminist approaches, feminist research has centred its analysis on two main questions: what is the impact of conflict on women and gender relations? And, in which ways can gender relations be an explanatory factor of emergencies or of the persistence of conflict processes? (Mendia, 2014:91). Here, I argue, it is also necessary to re-direct these

aforementioned questions to civil resistance processes, since they are intrinsically located in conflict processes but very usually ignored in IR and ISS, as I have argued in the fourth chapter or this doctoral research. At the same time, I consider totally indispensable to acknowledge the role of everyday life in FSS, concept and practice that in general ISS approaches, neither traditional nor critical, have not arrived to a consensus about what it means or what is, nor are they “minimally united in their recognition of the implication of theory in the constitution of what we recognize as ‘everyday life’” (Sjoberg, 2010b:4-5)²⁴. Here, I argue, the field of Resistance Studies has not identified either a common definition of “everyday life”²⁵ within ISS.

In the feminist conceptualization of the everyday, the proclamation of the personal being not only political, but also international —“the personal is international”— (Enloe, 1989), first proposed by Enloe and since then adopted by FSS, is one of the main axes of the feminist approach in ISS, alongside with the politicisation of everyday life and the security practices that are developed around these dynamics —alongside the claim of accepting these practices as political— (Sjoberg and Via, 2013c:16; Enloe, 1983; Enloe, 2000). Researcher Annick T. Wibben clearly identifies the union between the everyday and the international in FSS: feminist theorizing “starts from women’s experiences of everyday life”, she argues, and “it has to accommodate the varied contexts” of women’s different lives. This way, and through telling women’s stories, feminist theorizing avoids “abstraction” (Wibben, 2011:9-10). As Wibben argues, these personal narratives are security narratives, as important as other mainstream security narratives and as worth taking care of or seriously as other academic discussions on security²⁶. Narratives, especially personal security narratives, she argues, are to be taken seriously, because “there is always more than one story to be told and that the ‘normality’ presented in narrative is always contextual” (Wibben, 2011:109). Here, narratives, when analysed through a feminist lenses, not only have in account women’s security issues, struggles and needs, but also their families’ –and, therefore, the men around them– everyday security narratives, which are more than often overlooked by mainstream security politicians, policies and theoretical approaches in order to get fast, short term positive results which often do not translate in long term positive changes.

Therefore, FSS argue that individuals, states and international dynamics and relations cannot be analysed independently, since they are interdependent, and therefore, “the personal is national is international, and vice versa” (Sjoberg and Via, 2010c:234). However, theorizing the everyday

²⁴ See chapter 2, sections 2.5. and 2.6. Within this affirmation, I also include the different peacebuilding approaches analysed in chapter 3. See sections 3.5.2, 3.5.3 and 3.5.4.

²⁵ See chapter 4, section 4.4.5.

²⁶ The elaborations on this worthiness have been analysed by the author on a recent blog post. For more information see: Wibben, 2015.

through feminist lenses requires, I argue, acknowledging and knowing that private and public distinctions have long been depoliticized, specially after September 11, 2001, when the already precarious distinction between the domestic, the political and the global space and international relations was dissolved (Giles and Hyndman, 2004b:3). Here, the acquisition of feminist strategies is vital, based on the long-time defence of the personal is political and international (Enloe, 1989).

The next sections will analyse the developments of gender and feminist theorising on civil resistance, war and post-war peacebuilding, which will lead us to a deeper analysis of FSS and everyday dynamics. I argue that a gender and feminist perspective does not only offer a necessary vision on security, its theory, and practice, but also a positive and inclusive means for international security.

5.4. WOMEN IN CIVIL RESISTANCE PROCESSES

As the previous section has portrayed, one of the main contributions of FSS has been that of questioning the inherently peaceful identity of women and femininity and of demystifying the inherent link between men and violence, following the social construction of gender (Skjelsbæk, 2001; Salla 2001). This stereotyped social construction, I argue, not only has characterized conflict and violence, but also nonviolence and civil resistance processes, as well as post-conflict reconstruction and peacebuilding processes. This section aims to analyse gender dynamics in civil resistance processes from a feminist perspective, in order to delve into the characteristics and consequences that this construction has produced.

As chapter four has shown, analyses on nonviolent civil resistance are growing in number during the last decades. However, gender and feminist analysis on nonviolence and civil resistance are still visibly scarce. There are different works regarding the participation of women in nonviolent movements and campaigns (Wokoma, 2006; Wald Beghtol, 2006; Beyerle, 2008). These tend to analyse the participation of women or the failure to include women in civil resistance movements, such as in the case of the Civil Rights Movement in United States (King and Hayden 1966; King 1987). It has been underlined how historically women's activism has been directly involved in nonviolent action, helping to develop civil resistance itself (Codur and King, 2013; MacAllister, 1982; MacAllister, 1988; Bacon, 1982). However, when nonviolence has been linked to women's activism, it has usually been through the nonviolent identity of feminist activism²⁷ or the links between feminist activism with antimilitarist and anti-war movements, following the naturalization of women's roles and their

²⁷ For more historical accounts on this link, see for example: Bacon, 1982; Deming, 1971; Ruddick, 1989.

linkage with motherhood, pacifism and nonviolence²⁸. These women were usually seen as having and defending a more human and loving attitude (Kelly, 1991)²⁹.

More recently, the analysis of the vast participation of women in the Arab Spring and the revolutions in the north of Africa has contributed to pay more attention on the role of women in civil resistance processes (Eltahawy, 2015; Al-Ali, 2014). However, in general, information and specially research about the participation of women in nonviolence (Holmes and Gan, 2005:115-116; Salla, 2001:75)³⁰ and resistance processes, and of its characteristics and consequences, is scarce. The literature on the topic still overlooks, downplays and ignores the role of women in civil resistance, the consequences that such participation can have on themselves and on their gender identity, as well as how civil resistance processes take in account women's claims. That is why, I defend, a broad feminist perspective needs to be included in the analysis on civil resistance, and this is precisely what this section aims to do³¹.

To this regard, I argue that there are several factors that need to be taken in mind in order to analyse the role of women and gender in civil resistance processes: the lack of a gender perspective in the pragmatic approach of nonviolent action, on which the bases of actual civil resistance processes are built; the characteristics of women's participation in civil resistance; and, finally, the use of gendered tactics and feminist strategies in civil resistance processes. The next sections will analyse these aspects.

5.4.1. Feminist criticism of the pragmatic approach of nonviolent action

As I have argued in chapter four, actual nonviolent civil resistance theory has mainly developed upon Gene Sharp's consent theory of power. Nevertheless, I argue that this approach is not gender neutral and, even more, that it does not take gender in account. It is male-biased, as the concept of consent is gendered and does not analyse patriarchy as a power structure

²⁸ It is precisely upon this view that women's action has usually been seen, such as the suffragist movement or Greenham Common, for example.

²⁹ It is also important to highlight that, according to Petra Kelly, those peaceful movements that were growing in this time period in Europe were also formed by men, and some of them still believed in traditional (patriarchal) ways of power gaining (Kelly, 1991).

³⁰ Nonviolence and pacifism have long been inherently linked to men, such as Gandhi or Luther King, even though many women actively participated in similar movements. In consequence, their participation is not as well known as men's.

³¹ As long as this section makes reference to civil resistance movements or struggles in armed conflict situations, it is necessary to notice that the dynamics of resistance movements or struggles usually are considerably different to those in not armed conflict areas. Moreover, as long as the movements themselves have differences, the participation of women in them will have differences too. Here, and with the aim to somehow reduce the scope of the analysis and bring it to the research focus of this doctoral research, I am making reference to civil resistance processes around armed conflict situations, be either before, during or after it.

(MacAllister, 1988; McGuinness, 1993; Martin, 1989). Even more, a broad exam of the literature related to the Sharpian approach on civil resistance shows up the lack of a gender perspective, not only in theoretical publications but also in different case studies.

As researcher Kate McGuinness argues, in gender relations, power is not based in consent (McGuinness, 1993), which makes this concept inapplicable in the gender analysis of civil resistance processes. Sharp's theory, argues McGuinness, "has little value either in terms of adequately characterizing power in gender relations or in terms of offering a way to alter" patriarchy (McGuinness, 1993), which brings us to two main conclusions: first, nonviolent civil resistance theory is not applicable to gender oppression, and second, it does not offer any space for women's experiences of power in these processes, as many civil resistance processes ignore or don't take in account power relations that are based on gender. The pragmatic approach of nonviolent civil resistance does not make any reference at all to the concept and practice of gender and, in consequence, pays little attention to women in civil resistance. Here, civil resistance is understood as a common process, which is apparently the same –masculine– for all participants and citizens, without bearing in mind or further researching its characteristics. However, and as a gender and feminist analysis reveals, this participation is not equal for all participants and, even more, has different objectives and consequences for men and women. Even more, the pragmatic approach of nonviolent action, as does not make any kind of reference to gender, does not assume it as a source of power and power relations, and therefore is part of the approach itself, reproducing it. This can be perfectly understood through the analysis of the characteristics and consequences of the participation of women in civil resistance processes.

5.4.2. Characteristics of women's participation in civil resistance

The participation of women in civil resistance processes, I argue, needs to be analysed in the same context as the participation of women in conflict scenarios. Even if violent and nonviolent conflicts have different characteristics, as social and political unrest brings a progressive degrading transformation of gender relations (Sánchez and Rodríguez, 2014), both conflicts face similar violent contexts and dynamics. As women are the ones who suffer the worst consequences in conflict contexts (Gardam, 1998), the same can be directly applied to civil resistance processes. The scarce participation of women is a characteristic of violent conflict: most fighters are men, women are the main victims and usually do not participate in the resolution processes. Nevertheless, nonviolent conflict is not different to this respect: even if the participation of women can be high, they are usually left aside of central and major political processes after the end of the struggle, and even during the struggle itself in several cases. Therefore, feminist analysis is not focused on the nature of the conflict, whether it is violent or

nonviolent, but on the patriarchal foundation of most of these processes, as it characterizes society itself and, therefore, both violence and non-violence.

When social changes happen, be it violently or nonviolently, material and symbolic structures are transformed, and questions about which social spaces must be occupied by women in these new contexts arise. This happens not only when the social structure is changed, but also when gender power relations between men and women are transformed and rebuilt, as it also happens with nonviolent change. Thereon, nonviolence needs also to be analysed from a gender and feminist perspective, taking into account its patriarchal basis as well as its continuous reproduction, in order to identify “new social orders that are taking place and that are affecting women’s lives” (Cobo, 2011:94)³². It is important, from this point of view, to underline and analyse two main factors that correlate gender relations and civil resistance: the characteristics of the participation of women in civil resistance processes and the consequences of their participation in them.

Women participate alongside men in civil resistance movements. However, the participation of women in nonviolent civil resistance movements is strongly influenced by local social customs, and in consequence, by the overall social, political and economic situation of women. According to researcher Lisa Baldez, the participation of women in these processes is directly related to tipping, timing and framing (Baldez, 2002). First, women’s mobilization is a result of a tipping process in which their participation is gradual, until reaching a “critical mass of momentum”³³. Second, she identifies women’s timing and framing for mobilization in terms of partisan realignment: groups that sustain and manage movements see women as a neutral constituency that necessarily will legitimate them. In this sense, women’s participation is “particularly desirable”. As argues Baldez, “partisan realignment provides a political opportunity that is uniquely propitious for the mobilization of women” (Baldez, 2002:8). However, there is usually a differentiation in this participation: women can participate in civil resistance within resistance movements themselves, or in women’s specific movements, closely related to their gender identity. However, women’s claims have not been directly linked to civil resistance processes.

Notwithstanding, the participation of women in civil resistance processes and movements is conditioned by the gendered terms of the movements themselves, especially if they tend to exclude women from decision making spheres, since this lack of access will directly condition

³² She elaborates this conclusion upon Carole Pateman’s concept of sexual contract. See: Pateman, 1988.

³³ A tip occurs, Baldez adds in, “when political entrepreneurs frame the need for mobilization in terms that resonate with an array of people, at a particular point of time” (Baldez, 2002:6).

their participation. Here, argues Baldez, gender norms identify women as “political outsiders”, “*non-political*” or “*apolitical*”³⁴. Their mobilization, therefore, politicizes a space that, by patriarchal definition, has no place in the political sphere (Baldez, 2002:12). In contrast, women’s movements defend and underline their identity as women with a double objective in relation to civil resistance: the difference or uniqueness of women in relation to men and the defence of increasing their participation in decision-making organs, usually based on feminist ideas and assuming the gendered dynamics of these processes. They mobilize based upon their gender identity but “in the hopes of influencing political outcomes determined primarily by male elites”, even if self-identifying in these terms is not always successful (Baldez, 2002:12-13).

Here, it is the participation of women within civil resistance that is gendered, mainly because it follows traditionally constructed gender roles: men have central power and primary roles in movements, while women are usually side-lined from this central power and play secondary roles. Even if they participate as much as men, when it comes to the acquisition of central roles inside movements, such as inside organizational structures or decision-making organs, for example, women have difficulties to access to these central roles. Therefore, we can argue that nonviolent civil resistance movements, if they are not strongly influenced by women’s organizations or women’s movements —or, by strong individual women—, usually reproduce the traditional patriarchal order, challenging only those social injustices that are relevant for them. Women are, in short, mobilized as auxiliaries, but they “do not have a distinct political identity in their own right” and therefore cannot claim new statuses, powers or justices (Tretault, 1992).

However, women’s movements around civil resistance do also suffer direct consequences of the gendered dynamics of these processes. Here, women’s discrimination has direct consequences not only on women’s participation in civil resistance, but on their demands too. In this sense, the participation of women in civil resistance processes often contains two more characteristics, which can go in hand or separately: first, the double burden they encounter towards their participation, and second, the double burden they encounter towards their activism. The double burden that women encounter towards their participation is usually conformed first, by their — usually direct— family, and second, by their closest social circles, be that may inside or outside the movement. In many cases, women’s participation in protests, marches and similar actions is not positively seen, because of the risks they may entail for female participants, or simply because in certain societies participation in the public sphere is not allowed for women.

³⁴ Emphasis in original text.

Usually, *per se*, the reproduction of the patriarchal system means a lack of acknowledgement of women's rights, which are most of the times ignored in civil resistance. Women's participation in these processes, therefore, can be twofold: they participate along with the general objectives of the movement, but they also participate in the defence of their rights, which is translated in the double burden of women's participation in civil resistance. As Mona Eltahaway argues, women have to face a "double revolution" (Eltahaway, 2015:13) in their activism: they can defend civil resistance's claims and objectives, but they also defend their rights as women. This can also be understood as a burden for women's participation, in the form of a double burden when it comes to the exigency of having to choose between feminism and politics, or in other words, between women's —or feminist— cause and the general cause of the movement. This has a strong exclusivist connotation: it is usually interpreted that women's rights are different of those general rights, and that women's rights are secondary to general rights. Women are often forced to choose between being activists in civil resistance movements and being activists in women's or feminist movements; between defending their rights as women or defending their rights as part of the society. Here, however, masculine political will is not favourable to women, since women's struggle is being decided by their movements above their interests as women (Cobo, 2011).

Those feminist women that struggle to participate in non-feminist organizations are obliged to juggle, since the patriarchal structures of these organizations and the usual masculine will to monopolize power locate them in contradictory situations. Here, argues Spanish professor Rosa Cobo, "the contradiction arises in non feminist decisions that are taken in the hearts of those structures" (Cobo, 2011:163). This division is apparently incompatible in times of resistance, as many historical examples have shown. Women usually have to choose between general rights and women's rights, or let women's rights in second place in order to advance in general rights³⁵. This happens when women have their own claims inside civil resistance movements, and they are identified as dangerous or threats for them. In these cases, violence is often used against women and to re-establish patriarchal rules. The case of Egypt illustrates this. Following Eltahaway, "security forces and civilians alike violated women in Tahrir Square, and men of the revolution —be they from the left or the right — have set us back with their insistence that 'women's issues' cannot dominate 'revolutionary politics'" (Eltahaway, 2015:11).

³⁵ Cobo describes this clearly: women that participate in social movements "often live with great emotional intensity the adhesion to the groups they belong. And that emotional 'delivery' can lead them to prioritize other interests that are not feminist, or that can even be antifeminist, believing that that option can strategically be more useful. Some other times they are silent in front of feminist political demands because that is what their parties requires them, in times with promises that after they win (...) they will introduce these demands in their political agenda. Sometimes they have to think it is not the right time to claim certain feminist requests because they feel there is not enough social consensus" (Cobo, 2011:212).

However, not only is the participation of women in civil resistance gendered, but also the consequences of this participation. Following Mary Ann Tretault, both can be measured regarding the rights that will get the process. For this purpose, she proposes three elements that should be analysed: first, the conditions of a society before the struggle in relation to women's situation and their relation towards family, society and state; second, the rhetoric and symbolic basis that the struggle develops; and third, the symbolic and objective consequences of the struggle (Tretault, 1992).

Here, I argue, consequences of actively participating or not in civil resistance processes affect all women, even those not involved in the process. Nevertheless, there are certain consequences that affect directly to those who actively participate. Here, based on Tretault's study, I analyse three main consequences that civil resistance processes can have for women —the first two are related to all women citizens, and the last one only to those who directly participate in the processes—.

First, nonviolent civil resistance can be an opportunity for women and their public and political participation: since struggles need as many participants as possible, women (as a number) play a big role. Precisely, civil resistance processes, due to their nonviolent identity and different —nonviolent— means, are more likely to attract more participants coming from more diverse backgrounds (Chenoweth and Stephan, 2011), among them women. This can be a tool to address gender power relations, as long as the movement itself has the awareness and the willingness to do so, as the previous sub-section has analysed. In this context, it is an opportunity to end both direct violence and structural violence, including violence against women. This means the redefinition of gender relations away from patriarchal domination, both during civil resistance processes and also after their success³⁶. Civil resistance can be a “window for political opportunity” (Sánchez and Rodríguez, 2015) for women, a chance to make them be seen as political subjects and nonviolent actors, and a chance to fight for women's rights and equality between women and men. Nevertheless, movement leaders can encourage the participation of women as an instrumentalist reason for increasing the movement's membership or creating a critical mass of dissent, and does not exactly mean that there is a will to include women and their rights as part of the central political agendas of the struggles (Horn, 2013:53). Addressing the role of women in nonviolent transitions is necessary, and this is the base of gender equality in a movement's agenda, characteristics that many civil resistance processes lack.

³⁶ I am referring to successful civil resistance processes. If we speak about non-successful civil resistance process we would be speaking, most probably, about open-conflicts or armed conflicts, were women's rights would be constantly abused.

Second, and however, civil resistance processes can also constitute a burden for women. Srilatha Batliwala points out that those movements against injustice, “even as they mobilise outrage and a demand for change among their own constituency”, can easily be “blind to other injustices”, specially to those practices within their ranks (Batliwala, 2013:ii). This is visible when it comes to gender relations, “because women’s subordinate position, and the gendered division of labour, privilege, decision-making power and leadership (...) is invisible unless we consciously search for its manifestations” (Batliwala, 2013:iii). Therefore, one of the most visible consequences of the strength of the patriarchal system in this context is that either women are side-lined, assumed to be as same as men, or equally advanced by the movement’s agenda (Batliwala, 2013:iii), when reality is the opposite. Most movements do not have gender equality in mind and, therefore, reproduce gender discrimination inside the movement itself. This can be explained by the onsite patriarchal subordinating gender relations, a characteristic of many nonviolent resistance movements, especially when they have strong nationalist backgrounds.

This can bring about the initiation (or continuation) of a dis-empowerment process for women, or even the use of gender based violence. It is when political, economical and cultural structures are changing and transforming that patriarchal structures start to change too, due to social and politic demands that women make to these masculine structures. The answer, most of the times, comes in form of new gender violence forms (Cobo, 2011:184). In this context, sexual violence against women has been a historically hidden characteristic of civil resistance processes, which has mainly come up to light with the recent revolutions in the north of Africa. As Cobo explains, it is in times of disorder when new forms of violence against women arise (Cobo, 2011:139): geopolitical disorder, international disorder or politic disorder. Here, “women are trapped in some laws that are being dissolved and other new laws that are being created, but are still to be configured”. It is precisely in this moment of disorder when “new forms of violence against groups, collectives or sectors that are oppressed arise”, and when patriarchy understands that its domination dynamics are changing and that the consensus upon which it was built has fallen”, when “coaction and violence arise” (Cobo, 2011:19) and when new forms of violence are reproduced, among them sexual violence against women (Horn, 2013:54). As Eltahaway states –in reference to the Egyptian revolution– “a revolution in which women were killed, beaten, shot at, and sexually assaulted while fighting alongside men”, is a process that “remains” women that “public space is a male prerogative” (Eltahaway, 2015:11). Here, the Arab Spring has been a clear example of these mentioned dynamics³⁷, where a re-

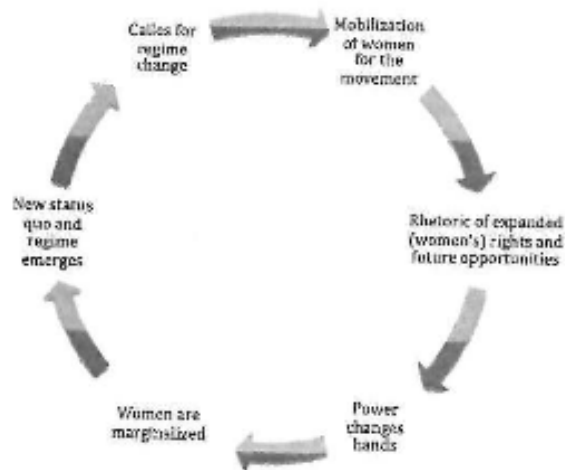
³⁷ According to Hania Shokalmay, participation of women during the revolution in Egypt was gender balanced: both women and men participated in the protests and uprisings. Nevertheless, and after Mubarak left office, criticisms, harassment and even violence against women activists started to erupt both from protesters and from security forces, creating a backlash regarding gender imbalances in the

traditionalization of gender dynamics happens, following the bases of patriarchal domination as if it were a natural social state. This creates other networks of resistance to patriarchal dynamics³⁸.

Under the mentioned dynamics of civil resistance processes is the fact that women are usually out of the decision-making levels of these movements —unless the movement itself is based in a women’s movement or group—. At the best cases, when they are part of these teams, they are side-lined at the end of the resistance, may it be successful or not. They do not participate in negotiations and they are not part of new governments —with a few exceptions—. In Egypt, as well as in Kosovo, and many other civil resistance processes, women directly participated in the civil resistance processes but were subordinated to the private sphere and out of the political sphere as soon as the movements went into formal politics. Althea Middleton-Detzner *et al.* describe the situation of women in Egypt after the revolution as a “post-revolution marginalization” (Middleton-Detzner *et al.*, 2011:108), description that, I argue, could be applied to most cases of aftermath in civic based struggles: “women are mobilized to join revolutionary causes, galvanized by rhetoric of increased rights and political participation both as women and as citizens, and subsequently pushed out of the emerging political space that was presumably created on their behalf” (Middleton-Detzner *et al.*, 2011:108). Women have to face a backlash, which is a patriarchal response to the challenge towards traditional gender roles.

politics after the revolution (Horn, 2013:11; Shokalmy, 2013; Kandiyoti, 2012 and 2013). And these violent patterns, affirms Kandiyoti, “are still massively prevalent” (Kandiyoti, 2013). Mona Eltahaway illustrates clearly this prevalence: the extended practice of virginity tests was a clear reaction to women’s participation in the public sphere, and the fact that even after the struggles “women were covered up and anchored to the home” means that the struggle has only been unidirectional in relation to men (Eltahaway, 2015).

³⁸ It is the case of women’s movements engaged in nonviolent civil resistance, as it happened in Iran, for example. Iranian women engaged in civil resistance had to face strong levels of violence after Ahmanideyad reached to power. By 2005, when the women’s movement was taking more and more strength, regime repression also strengthened (Beyerle, 2008:45), as it was seen as a threat for the regime. Women needed new strategies and tactics. After a strong planning effort, the One Million Signature Campaign was launched in 2006, but almost a decade later their struggle is still on going.

Figure 5.1. *Cycle of post-revolution marginalization*

Source: Middleton-Detzner *et al*, 2011:108

At this point, objectives of resistance bifurcate: men control public and political spaces, while women are subordinated to private spaces and find themselves defending their participation out of these spheres.

5.4.3. The use of gendered tactics

The use of gendered tactics is one of the most common means by women in their participation in both nonviolence and civil resistance processes, closely related to the aforementioned networks of resistance to patriarchal dynamics. When women mobilize as women, gender roles are used strategically (Baldez, 2002:16). Here, through the concept of gendered tactics I make reference to the elaboration and use of nonviolent tactics based on traditional gender roles assigned to women, but that somehow are used, on purpose, to oppose such roles in order to show the gendered characteristics of oppression, or as it happens sometimes, to show the gendered characteristics of the movements themselves, usually chosen strategically.

These tactics can vary from lighting candles or banging empty pots and kitchen utensils, to protest with tampons and pads, or marching naked, among many others. Here, the role of mothers has been many times used –strategically– as a base for mobilization, especially against militarism and the use of violence. However, this does not mean that women are relegated to the domestic sphere (Baldez, 2002:16) or, that they organize just as mothers. Rather, it shows a choice of tactics or strategies that not only explode traditional gender roles, but also uncover them. According to Allison Drew, when/where strong patriarchal forces are in place, for many women the most efficient strategies have traditionally patriarchal basis: some of them can be identified as “ritualized protests”, which do not necessarily challenge male dominance or

political authority, but are “legitimate” dynamics that women use “to rebalance the social and gender relations”. These kinds of protests, she adds in, “encapsulate symbolic threat to the prevailing order” (Drew, 1995:90).

Women may often choose to make use of traditional techniques or tactics when they are ignored and marginalized otherwise in the overall tactics of nonviolent struggles and movements. For instance, Sarah Henderson and Alana Jeydel affirm that women are not seen as a threat in many societies due to the strength of traditional gender roles. This, they affirm, allows them “a certain cover, and even provide them with hidden venues in which they can organize” (Henderson and Jeydel, 2007:73). In other cases, the use of gendered tactics is the only space for action left to women (Codur and King, 2013; Mazurana and Krystally, 2013), especially in high insecurity contexts. In these situations, women do not seem to be a risk or insecurity for the oppressor, once again due to the gendered roles that prevail in certain societies. This “double edge” is directly linked to the symbolism that women can have both in peace and conflict: they are mothers, sisters, and daughters, and their agency is based in these characteristics. Nevertheless, as Waylen points out, the “symbolic protests” that women have organized have often kept alive different struggles when levels of danger (Waylen, 1994) or insecurity have been high, or on the contrary, when demands have extended in a large time-space, or movements have minimised its fight³⁹. As Anne Marie Codur and Mary King (2013) point out, “women have sometimes been able to accomplish what their male peers could not”. In some cases, even if women take part actively challenging gendered roles and tactics, their work of reconstruction personal lives, families and social connections does not count as political (Snitow, 1997:179)⁴⁰.

In short, the objective of civil resistance movements with feminist perspectives is to make gender equality successful and not to reproduce gender-discriminatory practices as previous social dynamics and regimes. However, and after all, this is usually an objective that is not achieved. As Ann Snitow states in reference to peaceful governmental changes or revolutions, “the new governments are as patriarchal as the old” (Snitow, 1997:181). In this context, and according to Ramphel (1997:337), nonviolent civil resistance needs to “articulate a vision of transition from authoritarian rule that offers a different approach to human relations and social power structures than those informed by patriarchal ones”, In this sense, sustaining nonviolent

³⁹ As it happened with the Mothers of Plaza de Mayo, for example.

⁴⁰ Hayden and King describe the expectations regarding the participation of women in the Civil Rights Movement in USA as follows: “Yet for all the movement’s commitment to racial equality, it failed to practice gender equality. The young men who led SNCC [Student Nonviolent Coordinating Committee] retained conventional notions of male superiority. They expected the women in the organization to cook meals, take notes, and defer to the men” (King and Hayden, 1987:568-574). It is a statement that can be easily applied to any other civil resistance and/or social movement. Both authors underline the oppression against women as worse than any other oppression, but never acknowledged.

changes and achievements need to “ensure that women’s rights and gender justice remain a constant area of focus” (Horn, 2013:60). Being successful never assures the situation of the whole population, let alone regarding women –since categorizing a nonviolent movement as successful or not is not related to the welfare of the whole population–; most civil resistance movements reproduce patriarchal structures, which oppress half of the population, even participants of these movements themselves.

In this sense, civil resistance is male. Recognizes the efforts and contributions of men, but do not identify women as interest groups or pressure groups (Wael, 2014:478). This subordination happens especially in nationalist resistance projects, based in the feminist assumption that nationalism is a masculine project (Enloe, 1989)⁴¹. Here, I defend, the articulation of feminist strategies in civil resistance processes may be a way through which discrimination against women could be tackled or minimized. The articulation of feminist strategies in civil resistance processes makes reference to the defence of women’s rights and freedoms inside these movements as central parts of them. This needs the mobilization of a critic mass of women both inside and outside the central decision-making organs, in order to articulate women’s claims and introduce them —if they are not already introduced— in the collective imaginary of the movement, since it is precisely when civil society is changing when there are more chances to create an anti-patriarchal political imaginary (Cobo, 2011:195). For this purpose, three elements would be necessary: a strong feminist women’s movement with a solid, clear, and precise discourse, articulated in a diverse structured organization of groups which preserves ideological plurality and political efficiency (Cobo, 2011:196-197); the disarticulation of the link between pacifism and femininity (Biglia, 2005); and a redefinition of peaceful societies in a feminist sense, which would mean to acknowledge that peace can also be a patriarchal concept and practice, and therefore, also violent.

5.5. WOMEN IN ARMED CONFLICTS

In the previous section I have argued the role of gender and women in civil resistance processes, precisely when armed conflict wants to be strategically avoided. However, this is not always the case, as previous chapters have illustrated, and conflict takes a violent form. Precisely one of the main axis of FSS has been the analysis of armed conflict from a gender and feminist perspective, which has led to the general conclusion that armed conflict is a gendered process. It is based in gendered ideologies and images, and therefore, traditionally re-perpetuates gender roles and the participation of women in conflicts: it usually identifies men as fighters and

⁴¹ A deep analysis on the relationship between gender and nation or nationalism is realised in chapter 7, based in the case study of this research.

violence perpetrators, and women as victims and, if the case is given, as peacebuilders. However, women have directly or indirectly participated in armed conflicts, and they have also had a long tradition in peace activism⁴².

In this context, gender difference does not only devalue women and privilege men: it privileges the masculine and the masculinized and devalues the feminine and the feminized (Peterson, 2010:18; Tickner, 2001:21; Zirion, 2016:122). Traditionally, both masculinity and femininity have been considered as natural and neutral, but during the last decades feminist research has proved that it is a social creation and reproduction, specially in armed environments and through the link of women or femininity with peace and men or masculinity with violence (Enloe, 1989:3). This shows the diverse roles that women and men can take in armed conflict: men are not only soldiers or violence perpetrators and women are not only victims and in need to be protected, they are also activists, nurses, strategists, soldiers or violence perpetrators, among others⁴³. Here, subjectivities that are developed in this contexts are usually highly gendered, which leads to the gendered construction of nationalism (Yuval-Davis, 1996; Cockburn, 1998; Ivekovic and Mostov, 2002; Mayer, 2000; Seifert, 2009) in conflicts, main characteristic of the new wars during the 1990s and specially in the conflicts of former Yugoslavia, precisely where the case study of this doctoral research is located.

In this sense, one of the main axes of feminist scholarship has been the research on the impact of militarization and armed conflict on women, their lives and everyday life. Feminist scholars have linked militarism with structural violence and everyday violence suffered by women, not only in relation to violence between states and its consequence for women, but also in relation to embedded violence in unequal social relations that are directly affected by gender oppression (Steans, 2010:178). Here, militarism, structural violence and violence against women are directly interlinked, and so are international and local factors when analysing the gendered impact of conflict on women. Judy El-Bushra identifies four levels in which the impact of conflict on women is perceived: the international level, the national or state level, the household level and the personal level, where the aforementioned factors interrelate to each other:

⁴² See, for example: Goldstein, 2001; Magallón, 2006; Cockburn, 2007.

⁴³ The conflict in El Salvador, for example, showed how women can actively participate in armed struggle through different roles, were 30% of the fighters of the FMLN and 40% of lead activists were women (Montgomery, 1982:151).

Table 5.2. Potential impact of conflict on women

Level	Impact(s) of conflict on women
International	<ul style="list-style-type: none"> -Changes in gender roles at local level, fruit of adjustments, militarisation, economic globalisation -Application of international law -Behaviour of peacekeeping forces
National/State	<ul style="list-style-type: none"> -Contraction of services and/or infrastructures -Legislation for women's rights protection -Behaviour of police and army -HIV/AIDS prevention policies -Representation of women in political structures -Change of attitudes towards women in public and decision-making spheres -Change of attitudes towards women's behaviour -Violence against women opponents as a war strategy -Growth of women's organizations to withstand problems -Protection mechanisms towards violence against women
Household	<ul style="list-style-type: none"> -Women's production and reproduction roles emphasized -In-household negotiation(s) and decision-making about survival -Forced marriage and prostitution -Probable changes in quality of relationship
Personal	<ul style="list-style-type: none"> -Violence: rape, injury, disability -Sexual and reproductive health stress, children conceived in rape -Trauma from witnessing or participating in violence -Psycho-social impacts: losing roles and relationships, home, community

Source: based on El-Bushra, 2000:77

Conflict, therefore, has direct gendered impacts on all spheres of everyday life and affects women's everyday life differently. At this point, and based on the impact of armed conflict on women, Cynthia Cockburn identifies three main elements of the gendered identity of war: mobilization of women in armed forces, the disruption of everyday life —with regard to women— and the “brutalization of the body”, in relation to violence against women (Cockburn, 2004). Apart from these three main characteristics of the gendered dynamics of conflict, I also want to add a third one: mobilization of women into peacebuilding, even during conflict. The following section will analyse these elements of the gendered identity of war and armed conflicts.

5.5.1. Transformation of gender roles

Armed conflict has proven to be a detonator for the transformation of gender roles, in direct relation to everyday life during conflict. This is directly affected by the rise of violence and the aggravation of social, political, and economical contexts, militarization and divisive shifts in ideology, as well as a gender crisis, specifically a “masculinity crisis” (Milicevic, 2006 *in* Seifert, 2009; Cockburn, 2004:30-33), linked to nationalism and development of national projects. Current new or contemporary wars and the cessation of the distinction between combatants and civilians is one of the main characteristic of the alterations in the fabric of everyday life and gender roles during conflict (Cockburn, 2004; Yuval-Davis, 2004), in direct relation with systems of family care, and social networks of sustaining and maintaining everyday life. Here, the transformation of gender roles is bidirectional: while some claim that a positive transformation may happen through the participation of women in protests, armies and guerrillas or simply by taking masculine roles such as becoming the breadwinners for the family when their partners are fighting, a negative transformation may also happen due to the partial or total lack of resources. The lack of mobility and resources, for example, brings everyday life to the private sphere, where the traditional roles of women are strengthened and multiplied. Thus, conflict affects women negatively because it can reinforce traditional patriarchal structures, roles, and stereotypes, but it can also create opportunities for them to challenge this changing status quo (Klein, 2004:279)⁴⁴.

Here, I argue, the transformation of gender roles is inherently linked with the concepts of discrimination or of liberation. Liberation can mean “liberation from machismo culture”, but also equality for all people, both men and women. The skills that women can take during conflict (be it because men are fighting in the front, or be it because they do it independently) give them “a new sense of confidence and strength” which creates a new “liberated femininity” (Skjelsbæk, 2001). But at the same time, I assume and no matter the direction of role transformation during conflict, women do not have equal opportunities to participate in the community—at any level—after the conflict. They are usually marginalized and pushed to the domestic and private sphere.

5.5.2. Women as perpetrators of violence

Historically, men have been portrayed as fighters and defenders of national wellbeing through the military or guerrillas. This image contains, implicitly, the image of protectors of the nation, of those women, the elderly, and children who are not fighting in the front and who are whether

⁴⁴ As Elisabeth Rehn and Ellen Johnson Sirleaf explain this phenomenon through an activist from Bosnia Herzegovina, which can illustrate the previous statement: “Women has grown in wartime because she has carried the burden while the men were away fighting. She will therefore not settle for less now, after the war”, recalls the activist. In Rehn and Johnson Sirleaf, 2002:122.

staying at their homes or escaping the conflict. However, women do participate actively in conflicts, not only as activists, nurses, information carriers, or other, but also as perpetrators of violence whether through their participation in militaries or guerrillas. This participation has been analysed based on two different aspects: their participation in military structures, and their participation in non-state armed groups (Mendia, 2014:101).

The last decades have shown an increase in the participation of women in military forces, but modern armies have developed contradictory goals in this regard. As Nira Yuval-Davis explains, women soldiers' lives, aspirations and defence of equal rights in their profession brings up the origin and nature of the profession itself (Yuval-Davis, 2004:172,181), which is built upon traditional masculine hetero-normative characteristics and has a vision of women linked with nonviolence and peacefulness and their need to be protected.

Analysis on the direct participation of women in armed groups as perpetrators of violence is growing fast during the last decades, analysing cases such as those in Sri Lanka, El Salvador, Colombia, Nicaragua or Angola, among many others⁴⁵. The main explanation of the participation of women (or lack of it) in non-state armed groups is precisely based upon traditional gender roles: men fight; women take care of houses and/or other people. Usually, the analysis that has been realized about the reasons of women joining violence has been also gendered, linking their participation with personal or private reasons (Hamilton, 2007a). However, the reasons that push these women to participate in the reproduction of violence are, argues Mendia, as varied as that of men: the defence of certain ideas or liberties or as a way of escape from patriarchal family or community dynamics, among many others (Mendia, 2014:102-103).

Carrie Hamilton also analyses the gender politics of political violence, arguing that "as a symbol that links militarism and masculinity, when held by a woman the gun can have a particularly unsettling impact on perceptions of gender" (Hamilton, 2007b:118). She also analyses the characteristics of the "female guerrilla": she argues, following Gilda Zwerman (1994), that the female guerrilla symbolizes the "stereotypical extremes of gender identity. It permits the traditional character and dichotomy between masculinity and femininity to remain intact, while giving the women access – albeit temporary and highly supervised – to the male realm of power and aggression" (Hamilton, 2007:118). However, this participation is not out of gendered dynamics either: it is usually identified and linked with surprise or astonishment by general mainstream power sources, as it is directly linked with a different interpretation of gender

⁴⁵ See, among others: Gardiner and Reed Garner, 2010; Cunningham, 2010; Sjoberg and Gentry, 2007.

norms. Laura Sjoberg and Caron E. Gentry describe this reaction clearly, through the explanation of the typical reaction towards participation of women in violence: “A woman did that?” (Sjoberg and Gentry, 2007). In this regard, this participation is described through the concept of “monstrous”, trying to relate it to gendered perspectives. Sjoberg and Gentry argue that women’s violence is differently characterized in comparison to men’s violence: following the idea of women’s violence as “more deadly” (Sjoberg and Gentry, 2007:37), it is directly linked to the construction of a “monster narrative” in the participation of women in violence (Sjoberg and Gentry, 2007).

5.5.3. Women as peacebuilders

Women have traditionally been linked with peace whether linking femininity and motherhood with pacifism and nonviolence (see Ruddick, 1989; Hapke, 2009) or stressing their efforts against war and in favour of the construction of peace, especially in anti-war, pacifist, a diverse array of feminist and women’s movements (Cockburn, 2007; Anderlini, 2007). This two approaches in relation to the engagement of women with peace and peacebuilding in conflict times are, however, different in its origin: the first stress women’s nurturing role, and the second usually defends the role of women in the cessation of hostilities, defending that they act out of the sphere of masculine socialization, as a way to be “freer to formulate a transformative, nonviolent vision” (Cockburn, 2004:38). Women and women’s organizations have a long history of activism and mobilization in conflict zones with the objective to organize against conflict and build skills for peacebuilding (Rehn and Johnson Sirleaf, 2002; Goldstein, 2001)⁴⁶. Feminist research has long argued that women’s activism has had an important role against violence and in favour of peace and its construction, but has constantly been side-lined and not recognised neither by local or state nor by international actors (Anderlini, 2000; Anderlini, 2007).

Women’s peace activism, argues Mendia, brings women’s organizations in their activism for peace to have shared objectives and strategies: the link between peace and gender equality, the choice for nonviolent strategies, and the capacities to overcome political and national frontiers and “build bridges” between women (Mendia, 2014:106-109). First, she argues, peace is a pre-

⁴⁶ Women’s activism for peace has a long history. For example, and as Goldstein argues, “peace was an important plank of the suffrage program, and pacifist women during World War I organized the Women’s Peace Party. Women’s peace groups helped win the test ban treaty in the early 1960s and US disengagement from the Vietnam War in 1970s. During the 1980s, women played a leading role in the movement against nuclear war, and several peace actions or organizations (notably the Greenham Common protests in Britain) developed specifically feminine mode of politics to work for peace” (Goldstein, 2001:44). However, this link is not necessarily perpetual, since women can join military forces as volunteers, they can also organize in nationalist movements waging war or inside these movements, and they can also push their male family members to join the militaries, as previously argued.

requisite for women in order to achieve gender equality and empowerment, as well as both (gender equality and empowerment) are also necessary for the construction of peace in its positive sense; second, women's choice for nonviolent strategies is not only a strategic choice, but also a claim and a voice of their demands for the respect of women's rights and their opposition to war; and, third, their capacity to build bridges has shown the transnational identity of women's movements and groups, which have been able to overcome political boundaries and keep relations and communications with opposing sides in conflicts based upon similar interests—as it happened in Israel and Palestine, or in Bosnia Herzegovina and Kosovo, for example—.

5.5.4. Women as victims: violence against women during conflict

Conflict affects differently both women and men, based on the gender-based differences of the human rights violations and the consequences resulting from these violations (Tuft, 2001; El Bushra, 2000; Cockburn, 2004). As Cockburn explains, “men and women die different deaths and are tortured and abused in different ways in wars, both because of physical differences between the sexes and because of the different meanings culturally ascribed to the male and female body” (Cockburn, 2004:36)⁴⁷. Violence against women in conflict is still nowadays one of the most silenced violence (Rehn and Johnson Sirleaf, 2002:9).

Caroline Moser identifies three main categories of violence, which “consciously or unconsciously uses violence to gain or maintain power” (Moser, 2001:36-37) of men over women, which are linked with one another, and which can be given in or out of armed conflicts.

Table 5.3. Categories of violence

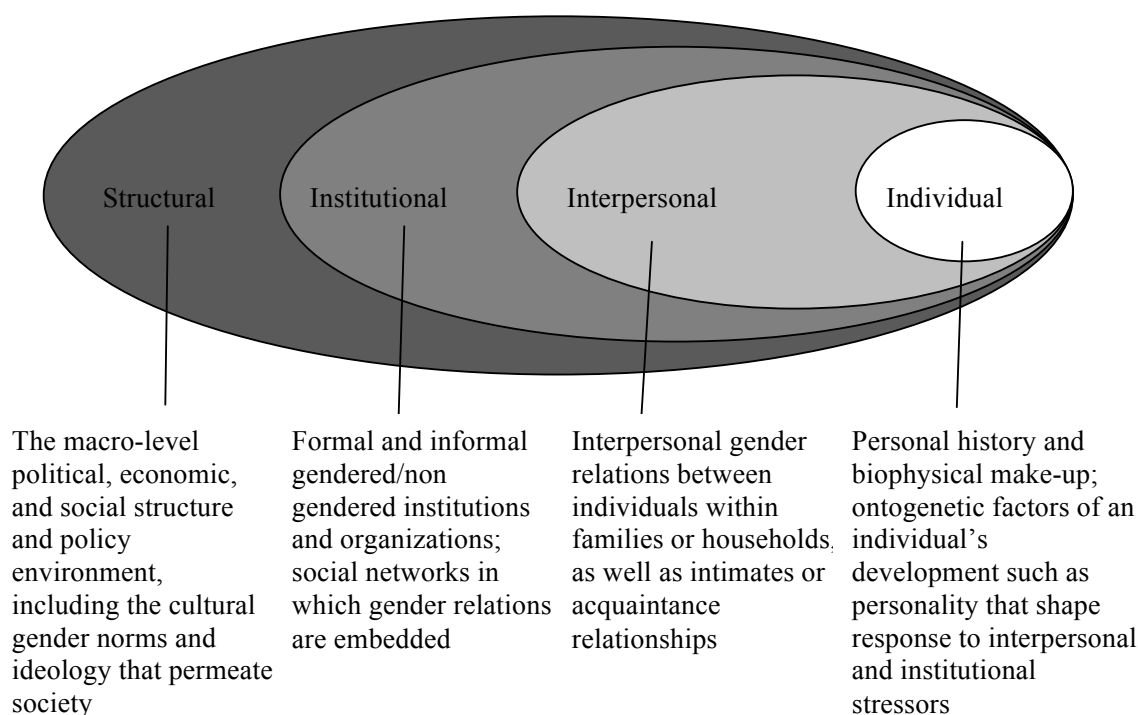
Category	Definition	Manifestation
Political	The commission of violent acts, conscious or unconscious, to obtain or maintain political power	Guerrilla conflict, paramilitary conflict, political assassinations, armed conflict between political parties, rape and sexual abuse as a political act, forced pregnancies/sterilizations
Economic	The commission of violent acts motivated by a desire, conscious or unconscious, for economic gain or to obtain or maintain economic power	Street crime, carjacking, robbery/theft, drug trafficking, kidnapping, assaults (including rape occurring during economic crimes)
Social	The commission of violent acts motivated by a desire, conscious or unconscious, for social gain or to obtain or maintain social power	Interpersonal violence such as spouse and child abuse, sexual assault of women and children, arguments that get out of control

Source: Moser, 2001:36

⁴⁷ Researcher Svetlana Slapsak realizes a clear analysis of the role and “use” of women in the Yugoslav war, which is very useful for the understanding of the roles of women in conflicts, both as agents of change and as victims. See: Slapsak, 2001.

Each of the categories mentioned above, she argues, is gendered, not only because power itself is gendered, but also because it is usually “associated with male authority and dominance” (Moser, 2001:37) towards women. At the same time, she also identifies four frameworks of gendered violence, which constitute structural, institutional, interpersonal and individual levels of violence, which have a direct impact on women and men, and their involvement with violence (Moser, 2001:40).

Figure 5.2. Framework for causal levels of gendered violence

Source: Moser, 2001:39-40.

Violence against women is one of the key features of contemporary wars, transforming from being a collateral consequence to be a strategic objective (Segato, 2013). This is reflected on two major dynamics: forced displacement and sexual violence against women. As the following sub-sections will illustrate, women's bodies become “sites of violence” (Giles and Hyndman, 2004a) during wars.

5.5.4.1. Forced displacement

One of the most common consequences of armed conflict is forced displacement, which is the need to escape from one's own livelihood due to the high levels of violence and the impossibility to keep with everyday life. It can be identified as escaping to another place inside your territory, becoming an internally displaced person, or escaping your territory, becoming a

refugee, whether it is in a refugee camp or not. Life on constant escape or in a refugee camp is gendered, not only because women are responsible of their own lives, “but for rearing, controlling, and educating children” (Cockburn, 2004:40) and for taking care of elders, as well. As Nordstrom explains, menstruation or children delivery become a burden and a dangerous process due to the vulnerability they can bring. Moreover, violence against women in camps is widespread (Rehn and Johnson Sirleaf, 2002), as well as molestation and rape from male police or other men—or other refugees—are also common, as well as disappearances of young girls into prostitution (Nordstrom, 1998; Hyndman, 2004; Korac, 2004).

Even if gender policies have been developed since the 1990s in relation to refugee camps and dynamics of displacement, a straightforward approach is still in lack: NGOs, UN agencies and humanitarian organizations usually work taking as a base previous work or previously produced profiles about refugees and their culture (Hyndman, 2004:193), directly linked with the concept of complex humanitarian emergencies upon which these organizations build and plan their work (Hyndman, 2004:194-196). In this context, women are usually referred to as “womenandchildren” (Enloe, 1993), identifying them not only as mothers, but also as the only caretakers, essentializing social relations—and excluding men from all caretaking responsibility—. However, the social reproduction of this traditional role is also protracted to drastic changes and transformations in order to create survival strategies (Korac, 2004).

5.5.4.2. *The body of war: wartime sexual violence against women*

Rape has been used as a tool to bring shame to other social groups, -be it may clans, ethnic groups, or other opponents-⁴⁸, as a weapon of war, and through rape, women have also been used as spoils of war (Kelly, 2010:114). Sexual violence against women varies, both in extent and forms, in civil wars, interstate wars or ethnic wars, among others (Wood, 2010:125; Wood, 2008). Sexual crimes against women during conflict are very interconnected with nationalism and its construction in conflict times; as Seifert argues, “politicizing femininity/the female body in times of political crisis means nationalizing it”, and this process, which she defines as the nationalizing of femininity, identifies the nation as female, “linking the female body with the symbolic construction of community or nation”. This has, in times of conflict, direct consequences with regard to soldiers’ conduct in battle and the events in the ‘internal space of war’” (Seifert, 2009:30)⁴⁹.

⁴⁸ Wood differentiates it from sexual violence, arguing that this is “a broader category that includes rape, nonpenetrating sexual assault, mutilation, sexual slavery, enforced prostitution, enforced sterilization, and forced pregnancy” (Wood, 2010:125).

⁴⁹ Elisabeth Jean Wood describes the different variations of sexual violence against women during conflict: “In some conflicts, it takes the form of sexual slavery; un others, state agents engage in sexualized torture of persons suspected of collaborating with insurgents; in others, combatants target women of particular groups during ethnic or political cleansing; in still others, individuals engage in

5. Feminist Security Studies: Perspectives on civil resistance, armed conflict, and peacebuilding

Although there is not yet a broad and explicit explanation on the variations and characteristics of sexual violence during war across different conflicts and dynamics, Wood identifies four causal mechanisms that explain this variation (Wood, 2010:131-134): increased opportunity, in relation to the weaker social control institutions during conflict, which would imply that targets should not be of a particular ethnicity or group; individual incentives to engage in sexual violence; its use as instrumental for the group, which is linked with strategic use of sexual violence as an effective means towards group goals; and, finally, sanctions against sexual violence, which carries the prohibition of sexual violence in a group and therefore can result in a notorious diminution of this violation⁵⁰.

In this sense, Ruth Seifert identifies five different uses of sexual violence against women: violation as part of law of war; violation as communication between men; violation as an arm against social cohesion; violation as a tool for the transmission of hate against women; and violation as a weapon of war (Seifert, 1994). Based on the aforementioned characteristics, two more characteristics can be identified in relation to the use of sexual violence against women in times of conflict and as a weapon of war: first, perpetrators are in their majority military men or acting under military orders and it is, usually, an action carried out in groups and most of the times as a consequence of training (Cockburn, 2011); and, second, the use of silence as a patriarchal strategy. In this sense, sexual violence against women has been long been a taboo (Leatherman, 2011), and silence has usually been the main strategy for victims, in fear of stigmatization and ostracism both in their families and communities⁵¹.

Sexual violence against women has direct consequences, and they can be classified as mental, physical, or social. Physical consequences are those that directly affect hardening the normality of everyday life after this violence, characterized by pain, incapacity, illness, infections, sexually transmitted diseases, unwanted pregnancies, etc. Mental consequences are those related to the emotional bounds that this act creates: anxiety, depression, impulses for suicide, etc., also mixed with the emotional consequences of armed conflict itself: death of cherished family members, lack of security, difficulties for the access of water or food, etc. etc. However, and as mentioned before, one of the main consequences that victims of sexual violence against women

sexual violence opportunistically; and in some conflicts, all or nearly all forms of sexual violence occur. In some wars, women belonging to particular groups are targeted; in others, the attacks are much less discriminate. In some wars, only females are targeted; in others, males are as well. Some acts of wartime sexual violence are committed by individuals; many are committed by groups. Some acts occur in private settings; many are public, in front of family or community members” (Wood, 2010:124).

⁵⁰ In this context, researcher Megan Gerecke offers a theoretical explanation on sexual violence in conflict situations, focusing in one hand on gender inequality and identity, and on the other hand, gender and ethnicity. See: Gerecke, 2010.

⁵¹ Isabella Bakker has identified this phenomenon as “conceptual silence” or “strategic silence” (Bakker, 1994; Bakker and Silvey, 2008).

are confronted with is social stigmatization both inside their families and communities. In many cases sexual violence victims are seen as undesirable for marriage or dirty, and are expelled of their communities; in other cases they are obliged to get married with their rapists or live with their families, and can even be killed, in order to preserve the “honour” of their families or communities (Cockburn, 2011). Nevertheless, one of the main characteristics of sexual violence against women during conflict and its impact is the impunity that is treated with.

5.5.5. The *continuum* of violence against women in times of peace

The concept of continuation of violence argues that there is little difference between war and peace for women, based on the impacts of war and militarization on them, from everyday domestic life to open war. Therefore, women need to face violations regardless of pre-war, war, or post-war scenarios. Gender violence and oppression is continuous from one to the next, and coming from different spheres, no matter personal, social, political, or economical, perpetrated in different spheres, both the private and public⁵². Within such constraints, the continuation of violence against women in times of peace can be identified through two main violent dynamics: violence against women in the private sphere through the increase of domestic violence, and violence against women in the public sphere, usually through the increase of trafficking and forced prostitution (Rehn and Johnson Sirleaf, 2002).

War and armed conflict provoke the disappearance of the barrier between the battlefield and the home (Giles and Hyndman, 2004b:5). Here, violence against women can take different levels of intensity, from the personal to the international: beating, marital rape, confinement, or genital mutilation in times of peace and military rape, abduction, forced prostitution, or sexual torture in conflict”. Hence, violence against women is a constant both in times of conflict and in times of peace. Cynthia Cockburn appropriately illustrates this continuation in the following sentence, gathered in one of her interviews in the field: ““War? Don’t speak to me about war. My daily life is battlefield enough”” (Cockburn, 2004:43).

In many cases, the arrival of international security forces in the name of safety have increased the use of violence against local population, and this is directly translated also as violence — usually sexual— against women —see section 7.7.4.4—. As Jane Barry illustrates, these actors have disproportionate power over citizens and over resources, and this, combined with

⁵² The concept of “*continuum* of violence” against women was first introduced by researcher Liz Kelly (Kelly, 1987), in reference to the expansion of violence against women from the public sphere to the private sphere and vice versa, arguing that even when armed conflict has ended violence against women continues, even if in the shadow or as an invisible war (Kelly, 2000). See also: Kelly, 2010.

impunity, she argues, opens the way for soldiers and international agency staff “to abuse” women (Barry, 2005:43)⁵³.

Trafficking and forced prostitution⁵⁴ constitutes one of the most dangerous impacts of armed conflict on women and their security. Post-war societies are prone to this phenomenon not only as an output force, but also as an input force (Istrefi and Qosaj-Mustafa, 2009) not only women and girls that are unprotected in post-war societies can be victims of trafficking, being captured and trafficked to other countries, but post-war societies can be also recipients of trafficking, due to the large international presence in the ground. Even more, diverse studies have confirmed the influence of international organizations workers and especially of military workers are promoters of this phenomenon (Amnesty International, 2004; Barry, 2005; Istrefi and Qosaj-Mustafa, 2009, etc.).

The continuation of violence both in the private and in the public sphere is also reflected upon the supposed normality of everyday life. Here, the path from conflict to reconstruction and peacebuilding is also a gendered process. As Cockburn clearly explains, ex-combatants, who are usually male, expect to go back to the labour sphere again, and they expect women to re-take their traditional gender roles. However, many women have lost the men in their families, and the well-being of their families in in their hands. Within this situation, prostitution is one of the least resources they can have (Cockburn, 2004:41).

Then, the continuation of violence against women can be identified as a combination of new political incentives and opportunities of war legacies (Grandi, 2013). Violence against women, affirms Francesca Grandi, usually happens in the private sphere after conflict, which is often identified as domestic violence, and is not necessarily organized or coordinated (Grandi, 2013:5). However, a principal characteristic is clear: violence against women keeps being a constant after armed conflict ends and official peace arrives, as one of the principal tools for patriarchal control after conflict, becoming one of the main issues that women’s movements in conflict and post-conflict environments need to overcome (Barry, 2005:11) in different levels and simultaneously (Cockburn, 2004:44).

⁵³ She adds in: “At a minimum, these abuses took the form of sexual slavery, trafficking and exploitation. At their most extreme, they also included murder and rape” (Barry, 2005:43).

⁵⁴ The UN defines trafficking of persons as follows: “The recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits or achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs” (UN, 2000:2)

5.6. WOMEN IN PEACEBUILDING

As I have seen in chapter 3, armed conflicts have developed during the last decades, and so have done the international responses towards them. In the rise of the liberal peacebuilding project that has been unfolded in a global scale after the conflicts in the 1990s and 2000s (Bosnia, Kosovo, Afghanistan, Iraq, etc.), I argue that this strategy is gendered, built upon notions of androcentric and hetero-normative nation-states that reproduce traditional gender roles and hierarchies. Usually, international organisms, organizations and representatives introduce gender practices in conflict areas, but as liberal peacebuilding is based in (neo) liberal bases and practices, it merges traditional notions of gender, claiming the development of gender equality and gender justice. However, the results can be, and usually are, counterproductive (Eifler and Seifert, 2009b:14). Subjectivity is a necessary participant in strategies of re-construction under the liberal peace agenda, but this concept is also gendered, and therefore, different for men and for women (Seifert, 2009:35).

It has been long researched into the constant transformation of gender power relations, not only during conflict but also during post-conflict contexts (Eifler and Seifert, 2009; Cockburn and Zarkov, 2002; Anderlini, 2007). Even if, in general, for the liberal peacebuilding apparatus this is mainly a positive process, feminism has long contested this, arguing that the liberal peacebuilding project, as (neo) liberal in its bases, is a gender discriminatory project in itself (Duncanson, 2016). Here, I argue that feminism, with a broader perspective and a more radical view than that of liberal peace, can constitute more effective tools for gender equality and the defence of women's rights. In this sense, liberal and superficial changes may be enough for the post-conflict liberal architecture, but not for all local women. Opportunities have been continually missed in this regard, especially in post-conflict areas, because focus upon gender justice and equity by international actors is never sufficient (Schmeidl, 2009:71).

As Irantzu Mendia argues, the international peacebuilding practice, as other social, political and economical spheres, is based on a "sexual division of the labour for peace" (Mendia, 2013:199; Mendia, 2014:142-150), based in two main characteristics: the exclusion of women from political negotiation and the feminization of grassroots activism's peacebuilding. In this sense, the gender analysis of actual peacebuilding processes faces two main challenges from a feminist perspective (Hudson, 2010: 259): the problem of benefiting peace processes from the participation of women at the grassroots level (without being subsumed by contestation at the elite level) firstly, and to insert, analyse and develop the elements of peacebuilding, security, justice and reconciliation with a feminist perspective, secondly. Here, I argue, the development and insertion of a feminist approach in all levels is totally necessary.

The following sections will analyse the characteristics of actual liberal peacebuilding processes from a gender and feminist perspective, based upon the exclusion of women from political negotiation and the feminization of grassroots activism, delving first in the effects that liberal peacebuilding projects have in local gender relations.

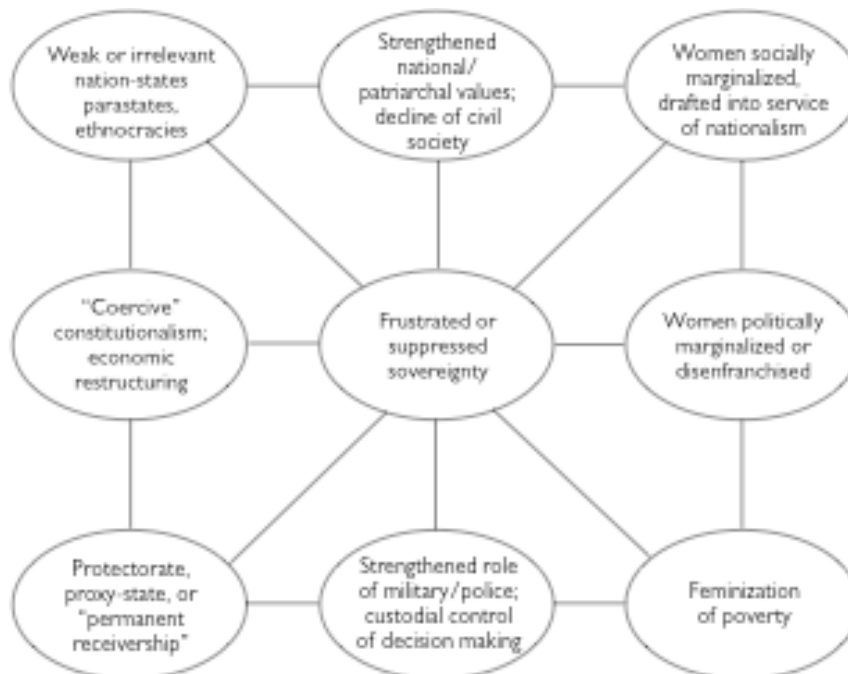
5.6.1. Effects of peacebuilding on women and gender relations

The gendered nature of international participation and institutions creates a “gendered contextual landscape” (Klein, 2004:279) in post-conflict areas, with direct gendered consequences on women as political subjects. The design of post-conflict peacebuilding architecture is, usually, marginalizing for women, and this is directly seen through their sidelining in several forms: consequences of conflict and transformation of gender roles on women are often ignored, women are generally treated as unseen actors, gender-issues are usually unnoticed, women’s organizations identified as valuable but not as partners in the reconstruction process, and international organizations themselves generally fall short in applying a minimum gender perspective. Women’s needs are not always taken in mind, they are not usually the first to be employed and, there are also complains of international personnel for their involvement on trafficking, prostitution or rape. These organizations and apparatus are, as Cockburn states, “themselves sometimes a problem” (Cockburn, 2004:41).

Klein identifies an interrelationship on the marginalization of certain groups, in this case women, women’s groups and organizations, with the “losing of their democratic space” in post-conflict reconstruction. The entrance of international forces marks new dynamics for local forces, and within these, women’s organizations, those that are the main responsible for the defence of women’s rights, are usually marginalized, –in a social transformation net that affects the whole society–. Klein, identifies several reasons in the process which form a web of interrelationship between globalization, political violence based upon ethnic-cultural conflict and social transformation (Klein, 2004:292-295), and, I add in, also based upon both internationally accepted and on-site traditional norms and dynamics: first, globalizing public opinion can exert pressure on the post-conflict period in order to support a democratic project; second, international institution themselves are deeply rooted in a culturally constructed and gendered context, and in consequence, diplomatic and administrative strategies are unlikely to expand the democratic space without close relationship with civil society; third, the dominant voice that multilateral organizations can be indifferent in regard to local circumstances, and therefore, gender issues are not only marginalized but their integration does not figure in the post-conflict peacebuilding agenda, and therefore, women are treated as “silent victims” in need of “special services”; fourth, as progress in transition is measured by concrete actions and achievements –usually based on international standards rather than in local standards–, efforts

are often directed towards reconciliation rather than rebuilding at the grassroots level; fifth, gender relations are usually affected by the social transformation in place after conflict and post-conflict management, and women are likely to be the most marginalized in this context; and, sixth, post-conflict can also reinforce unequal gender roles, especially when “violent conflict is layered on top of economic transition”.

Figure 5.3: Globalization, political violence, and social transformation

Source: Klein, 2004:293

These dynamics that Klein identifies, I argue, are especially noticeable under the umbrella of liberal peacebuilding project. Here, gender becomes a contested terrain: the diversity of actors participating under the liberal agenda has a certain attitude towards gender, which can be clashing among themselves: the international community usually defends gender equality under the same liberal path it follows and through a diverse international tool system, but this may not be the most suitable environment for the defence and construction of gender equality. Here, as Ruth Seifert points out, “conflicting and contending forces are at work”: international liberal policies are not necessarily in harmony with the gender policies developed in a central level, and subsequently, these are not necessarily in harmony with local dynamics. Even more, (neo)liberalism not only produces gender boundaries, but also feminine qualities as central for women’s individuality and a dramatization of gender differences. Women are encouraged to “individualize” themselves, claim their human rights and become competent actors in the liberal scenario. At the same time, the new social conditions consolidate women’s traditional gender

roles and obligations. This, argues Seifert, creates and reinforces a class system between those women who profit from these new conditions and challenge conservative gender roles, and those women who do not have this privilege and who have to re-adopt traditional gender roles (Seifert, 2009:35-36). We can argue, therefore, that liberal peacebuilding does acknowledge gender equality, but in a western-masculinized style and suiting the international (neo)liberal agenda. This does not usually mean taking into account all women, but only those women who fit in this agenda. It promotes selective gender equality, I argue, not equality for all women — and for all men—. We are, therefore, in front of a liberal reproduction of gender equality, which encounters with local gender discourses and which can be whether suitable or counter-productive. And in this clash, argues Seifert, how this equality discourse develops on-site, what investments women and men do in this process, and how these discourses are counter-productive or not, depend upon specific contextual conditions (Seifert, 2009:42).

This international liberal framework is in constant contact and negotiation with local forces, policies, and dynamics, and especially with local gender dynamics. This constant negotiation transforms usually into a mixture of international and local dynamics, and practices in constant relation with each other in everyday life. However, instead of morphing into the local sphere and its characteristics and promote gender equity, it can reproduce inequality through the introduction of international interventionist ideas about gender relations —and masculine culture—, contributing to the establishment of a “Western-style hegemonic model of masculinity and sexuality” (Seifert, 2009:40), which might not be in place with local dynamics, and in many cases, create local resistances.

5.6.2. Participation of women in peacebuilding bodies

When it comes to security, governmental institutions are the “key sites of decision-making”, and therefore, feminizing security becomes a gendering process of these institutions (Mitra Chenoy and Vanaik, 2001:123). Following this, one of the main characteristics of current peacebuilding processes is the difference in the participation of men and women in them: men participate in all decision-making organs and institutions —with few exceptions—, while women usually participate in grassroots movements and organizations.

The participation of women in peace reconstruction institutions, whether they are international, state-level or grassroots, is one of the pillars of the participation of women in peacebuilding. There is no certain theoretical framework or dynamic in relation to gender equality, women’s rights and the development of gender equality policies in post-conflict states, but they are usually a process that comes from outside, even if it is directed as a form of support towards local organizations —specially women’s organizations— in this task, or pressuring local forces

in order to advance in the development of gender equality (Jenichen, 2009:95-96)⁵⁵. However, I argue that one of the principal characteristics that imprints the role of these institutions towards gender equality and women's rights is their *ad hoc* way to work and the direct consequences that this has in the ground⁵⁶: lack of communication both between different actors and also towards international donors, repetition and over-position of the work, and doubled or totally missed projects and consequences, depending the cases, among others. I will analyse this implication in three different levels: in the international level, in reference to the participation of women in international organs deployed in post-conflict areas; in the state level, in reference to national institutions; and in the grassroots level, in reference to local non-governmental institutions and organizations. Finally, I will also analyse gender mainstreaming and the participation of women in military institutions, since they still play a major role in post-conflict areas.

5.6.2.1. International decision-making organs

Women are absent and side-lined from all decision-making organs —with exceptions— since the very beginning of the peace negotiations during conflict, where usually both international and local parts in the conflict take part. Even if the international community has long advocated for the inclusion of women in peace negotiation processes, this has historically been a largely masculine circle and dynamic, where women have been continually pushed aside and therefore, their interests underrepresented, by far. This dynamics are, I argue, directly linked with gender as the sexual division of power (Miller, 2001). A research realised by UN Women in 2012 showed that between 1992 and 2011 only four per cent of participants in peace negotiations were women, eleven out of 280 exactly. The same research reveals that out of major 31 peace processes in the same time period only four per cent of signatories, 2.4 per cent of chief mediators, 3.7 per cent of witnesses and 9 per cent of negotiators were women (UN Women, 2012a:3-5)⁵⁷.

This lack of participation has one direct consequence: the lack and absence of gender issues on the agenda, and therefore, the lack of their proper treatment (Bouta, Ferks and Banon, 2005). As Anderlini argues, the inclusion of women assures a bigger and deeper treatment of gender

⁵⁵ For more information on the development and implementation of gender equality policies in post-war contexts see, for example: Jenichen, 2009; Olonisakin, Barnes and Ikpe, 2011; UNIFEM, 2008.

⁵⁶ The case study of this doctoral research, Kosovo, illustrates well enough this phenomenon, but it is also very common in other post-conflict areas. See: Porter and Mundkur, 2012.

⁵⁷ For more information on the participation of women in peace negotiation processes see, for example: Anderlini, 2000; Bouta, Gerks and Banon, 2005; Magallón, 2004. This lack of the participation of women in negotiation tables is also, directly linked, to the international legal apparatus on Women, Peace and Security, which since 2000 has had as a principal objective to ensure the participation of women in peace negotiations and post-conflict reconstruction processes (see section 5.8).

equality and women's rights (Anderlini, 2000). However, the inclusion of women in peace negotiations does not assure, either, the treatment and inclusion of gender equality in them. Gender roles also play an important paper here, opposing their traditional interpretation. Bouta, Ferks and Banon identify six steps for the inclusion of gender equality into peace accords, which, I argue, can be key for an appropriate gender inclusion in decision-making organs: organization of training and information sharing for politicians participating in the peace talks; developing a wider process of consultation and representation, including women's organizations; increasing the number of female politicians; fostering discussion into all political bodies; setting gender-quotas in parties in order to get a minimum of women candidates; and, establishing indicators to assess the influence of both men and women politicians (Bouta, Gerks and Banon, 2005:50). Nonetheless, there is a second characteristic regarding the participation of women in international organizations during post-conflict reconstruction and peacebuilding processes: the lack of women in their operational apparatuses, be them inside international multilateral agencies, international NGOs, or other international organizations, which, at the same time, results opposing to the principal ideas of liberal peacebuilding projects around gender equality.

5.6.2.2. State-level decision-making organs

Following the patron of international organizations and peace processes, state-level decision making organs also show the lack of equal participation of women, especially during first elections and initial governmental political processes. In post-conflict areas the participation of women has been assured through the implementation of quotas⁵⁸. A study realised by UN Women in 2012 shows that usually the participation of women in these institutions does barely arrive to a 7 per cent of participation without gender quotas, and can arrive up to a 30 per cent of participation with their insertion (UN Women, 2012b:10). However, one of the main challenges keeps repeating itself: quotas are not a characteristic of political parties, and therefore, they can hardly be in any organs that are formed through political parties.

⁵⁸ A big debate in relation to the participation of women in reconstruction processes has been the insertion of gender-quotas. The debate, however, has developed around whether the insertion of quotas for women is discriminatory or compensatory. Advocates of quotas defend it as a necessary measure in order to ensure equal opportunities to both women and men, having in mind that structures are not neutral and hence, discriminatory for women, and in consequence, positive discrimination is needed. On the contrary, opponents defend that quotas are discriminatory towards men and that, simply put, those who are best qualified should get the jobs, whether they are men or women (Dahlerup, 2001:113-114). Nevertheless, one of the main debates in this regard is the relation between the quantity of women in decision-making and the transformation of politics towards more peaceful and feminist policies. See, among others: Dahlerup, 2001; Mitra Chenoy and Vanaik, 2001; UNIFEM, 2008; Squires, 2004; Squires, 2007.

Here, Drude Dahlerup identifies five dimensions of possible change in the “*content of policy*”⁵⁹ through a bigger participation of women in decision-making organs: effectiveness of women politicians —when there are more women, their performance tends to improve—; reactions to women politicians —they may get little support—; political culture —more women in politics will certainly reflect positive changes for both women and men—; political discourse —it would develop new ways of thinking and mobilizing around feminist ideas—; and finally, policy changes —which would follow changes towards the position of women in society, mostly placed on the agenda by women politicians— (Dahlerup, 2001:108-113). In this sense she argues, there are different significant changes that can happen when women entry into political and decision-making organs: the diminution of stereotypes about and against women; the creation of new role models of women in the public sphere; a change in the political space as a workplace is created, even if minimum; the diminution of open resistance to the participation of women in politics; and, finally, the diminution of negative attitudes towards being represented by women (Dahlerup, 2001:120)⁶⁰.

Here, I also consider important to analyse military institutions and security forces. Both have been, traditionally characterized by hierarchical and masculine social norms in their structures and in the missions they pursue (Via, 2010:43-44; Tickner, 1992). This does not mean that women are completely excluded from military institutions and organs, or military practice. They are increasing in numbers in a global level, but this does not mean that military institutions are gender neutral: first, women are still far from being as numerous as men in military; second, they are requested to be masculine, or prove their masculinity, in order to prove their characteristics (Cohn, 2000, *in* Via, 2010:44); and third, they are asked to maintain a feminine appearance (Brown, 2006, *in* Via, 2010:44). Nevertheless, I argue, women soldiers, as well as their “presumed femininity”, is usually manipulated in support of military objectives (Peterson, 2010:24), be it gender equality in certain moments, or attracting citizens’ attention and support, in other moments.

Especially during post-conflict reconstruction processes, and under the international apparatus of peacebuilding, the insertion of women in military institutions is seen as part of the gender-equality strategies. Here, Security Sector Reform (SSR) and Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) programs have taken an increasing importance, and the increasing of a

⁵⁹ Emphasis in original text.

⁶⁰ In order to get near to this change, Dahlerup also identifies at least five “prerequisites for developing the potential of women in decision-making”: a big presence of women in these organs; the empowerment of women so they can change policies instead of just adapting to the traditional ones; strong pressure from women’s movements and organizations; the development of gender-sensitive platforms for change, through which women (and men) can act; and, finally, the development of a firm international feminist movement (Dahlerup, 2001:119-120).

gender and feminist perspective within is also palpable, although still difficult to implement on-site⁶¹.

5.6.2.3. *Grassroots organizations*

The absence and marginalization of women in formal peace negotiations and high decision-making levels both in state and international organs makes them active in the grassroots level — out of no other chances—, or in what is usually been defined as informal peace processes (Bouta, Ferks and Bannon, 2005). As Mazurana *et al.* appropriately explain, “while women are marginalized from the top levels of power, at the local level, their peace-building activities are substantial” (Mazurana, *et al.*, 2005:3), specially in advocating for their participation and inclusion in all spheres of decision-making processes and organs in all levels. Here, one of the main consequences of the aforementioned gender role transformation of conflict is the activation of women’s activism: in general, more women than men tend to become active in informal processes. This offers women an opportunity to enter the public sphere and become organized (Bouta, Ferks and Banon, 2005:65), but does not ensure their participation in official processes, reaffirming the sexual division of peacebuilding⁶², and often not using the newly opened space for change for “genuine and lasting gender transformation” (Cockburn, 2004:41). Nevertheless, I argue, this is the space where the contribution of women is most strong, through their labour especially in women’s groups and organizations, advocating for gender equality and women’s rights⁶³. In these cases, they are the biggest advocates of translating women’s everyday situation and needs to those who can change the situation or those in charge of doing so.

Here, researcher Carmen Magallón identifies seven factors through which women decide to organize in women’s grassroots organizations or groups (Magallón, 2006:70-71): a) to oppose war or military policies of governments; b) to bring together people from opposing groups of which they are part; c) to find non-military solutions to structural conflicts; d) against impunity; e) to support and advocate for women in war or lack of freedom and human rights situations in other countries; and, f) to ensure that women’s work and activism will be part of decision-making processes. Women follow these general motivations to organize themselves in conflict scenarios, whether before, during or after them, but an increase of women’s groups and organizations is visible in post-conflict reconstruction and peacebuilding processes with the aforementioned characteristics.

⁶¹ For more information on this subject, see, among others: Duncanson, 2016; Zirion, 2016.

⁶² Women’s participation in general civil society grassroots organizations, however, can also be gendered: they can work and participate within them, but it is harder to find them in high decision-making positions (Fisher, 1996).

⁶³ Although this may not always necessarily be the case.

5.6.3. Main tendencies of international cooperation towards women

As the previous sections have stated, women are active actors in conflict transformation processes, be it in nonviolent or violent conflict processes. Therefore, to support women's activism is positive not only in relation to the advancement of their social and political status, but also in relation of the transformation of the conflict itself, within which they are directly participating or affected by (Francis, 2004:10). One of the main supports in this regard is, precisely, international cooperation, in the form of development or development aid. During the 1990s, several research works were realised in relation to the role of women in development and gender in development from a feminist perspective⁶⁴, while less information was available about the same dynamics in post-conflict peacebuilding settings. However, the 2000s opened a research space in this context, especially in relation to international cooperation towards local women's groups in post-conflict areas, due to the changing dynamics on the sector, especially towards women's rights and women's organizations.

Even if feminist research carried out in the discipline of IR and IS has long revealed the role and importance of women, their labour and activism in the field of armed conflict and war, whether before the conflict, during the conflict or after the conflict, their relation to international cooperation and its dynamics in the global peacebuilding apparatus is difficult: "women's rights activism rarely factors into international actors' strategies to tackle deadly conflict", and in the best case, "it is considered as an afterthought, once hard core peace negotiations are complete" (Barry, 2005:5). This brings us to a common characteristic of the work and activism of women's organizations and groups in post-conflict areas: a double burden or lack of recognition, both coming from the international sphere and from the local sphere (Barry, 2005:6). This double marginalization has provoked the growing of women's organizations outside of formal political channels but inside "a transnational linkage around issues related to women's subordination" (Tickner, 2001:96-124), and it is through this linkage that local women's movements have acknowledged gender and feminist perspectives worldwide. In this sense, local women's organizations are identifying themselves as feminists, concept that still nowadays faces strong social stigmatization worldwide. This means focusing on women's subordination in a general perspective, and in post-conflict areas, this also means "attempting to bridge the domestic/international and public/private divides and are redefining the meaning of the political to include non-institutional politics at the global and local levels" (Tickner, 2001:96-124).

Specifically for women's organizations and movements, the adoption and identification with a feminist perspective has been crucial in analysing everyday experiences of subordination and

⁶⁴ See, for example: Parpart, Connelly and Barriteau, 2000; Marchand and Parpart, 1995; López Accotto, 1997; Momsen, 2003; Peet and Hartwick, 2009, chapter 7.

changing gender power relations in all levels, and it is precisely them who have brought this struggle and knowledge to the international sphere. Feminist activists have become actors and instruments for social change “by developing a method of social criticism that is inclusive of diverse perspectives but has critical teeth”: in the grassroots level, they have continuously put in practice what Susan Okin and Brooke Ackerly identify as “deliberative inquiry” and self-knowledge, and internationally, they have created networks that convey this knowledge worldwide (Ackerly and Okin, 1999 *in* Tickner, 2001:96-124). Nonetheless, and as Heidi Hudson argues, “if responsibility to promote gender mainstreaming often falls on women’s groups, then those groups’ strategies, successes, and shortcomings are important factors in the success of peacebuilding processes”, and often they do not have the organizational or long-term political strategies that such a participation in a transformative process requires (Hudson, 2010:262). In this sense, women’s coherent political movements that are centred towards gender mainstreaming and feminist consciousness, a successful strategy for networking, experience sharing, and practical training for conflict resolution and trauma counselling (Hudson, 2010:262) are those which best function.

The Association for Women’s Rights in Development (AWID) identifies the funding field towards local women’s rights groups and organizations as “a complex terrain with limited available information, shifting priorities and interests” (AWID, 2006:1). Although these organizations are key for the development and sustainability of gender equality, especially in post-conflict areas, their work and activism is constantly contested through lack of funding and a declining relationship between international donors and local women’s groups: bilateral and multilateral aid agencies that used to support women’s rights groups and organizations are cutting their direct funding to these organizations and funding national governments, even if it is with the objectives of gender equality (AWID, 2006:2).

In this context, the most important supporters of women’s rights worldwide, and especially in post-conflict areas have traditionally been development aid agencies and independent foundations or INGOs. Notwithstanding, this funding is closely related to local post-conflict funding shifts and changes, which can damage the capacity of women’s rights groups and activists, specially through the lack of stable and flexible funding. In general, these donors “mainstream” funding through bilateral arrangements with governments instead of funding local women’s organizations directly, which fosters a lack of access of women’s organizations to international donors’ funding (Barry, 2005:15-16). This also means that cooperation towards local women’s activism is a process that usually happens outside the official umbrella of peacebuilding, and the main decision-making and funding actors. As Francis argues, “there is a tension between the long term goals and values of conflict transformation” (Francis, 2004:11),

and in this clash, women's rights, interests and demands are marginalized. This tension is usually directly reflected on the everyday relationship between women's organizations and donors: local women's groups have generally scarce access to information about founding resources, and very often face cultural barriers when communicating with the representatives — usually locally based foreigners—, such as language or technical understanding barriers when it comes to application processes or other bureaucratic operations (Barry, 2005:16-17). As Barry states, international actors have generally “ignored the work of women activists, particularly once the conflicts were perceived as 'internationally important' and thus triggered larger international responses” (Barry, 2005:69), which directly increases the challenges that women's organizations need to confront on their everyday activism in peacebuilding. Here, researcher Irantzu Mendia identifies six principal differences between international donors and local women's groups and organizations, which are identified in the following table⁶⁵:

Table 5.4. Divergences between international cooperation and women's organizations on their role in peacebuilding

	International cooperation	Women's organizations
Objectives	Marginal importance, “soft” politics	Central for peace and security, “hard” politics
Area of application	Circumscribed to community and local context	Local, national and international proposals
Scope	It is realized in small scale	It is realized in small and big scale
Approach	Relational/cultural approach: centred in facilitating spaces for dialogue and communication promotion	Relational and structural approach: centred both in attitude change and change of unequal social institutions and structures
Strategies	Micro level: creation of small discussion groups and workshops, as a way to build confidence and understanding between different groups	From micro to macro, from small groups up to national and international networks, and articulation with other social movements
Expected results	Management of social and communitarian conflicts; technical approach	Exposure and positive transformation of conflicts and incidence in their causes; political approach

Source: Mendia, 2014:269

AWID has also mapped the direction of international funding towards women's organizations, which results very illustrative for the identification of main tendencies of international cooperation towards women's organizations: In 2003, governments worldwide spent 68,5 USD

⁶⁵ She identifies these differences based upon a study realised in Bosnia Herzegovina and El Salvador, but I argue that these differences can be generalized to women's organizations, in general.

billions on development aid—but 900 USD billions on weapons and war—, and 3,6% of this amount, roughly 2,5 billions, were directed towards gender equality. Out of this number, only 400 USD millions had gender equality as the principal objective. The same research identifies three principal characteristics that women's groups face: first, that most women's organizations receive less money than in the previous years of activity; second, that—international—women's funds are the biggest source of income for women's organizations in a global level, followed by INGOs, and bilateral and multilateral agencies; third, that it is becoming more difficult to raise money, and that the most difficult step is to find funding for staff salaries, administration expenses, and capacity building (AWID, 2006:11,12)⁶⁶.

One of the reasons identified around this change of tendency is the change of interest, or as AWID explains, the change of “fashion”: several women's groups understand that specially 1990s, with the development of UN conferences on women and specially the organization of the Beijing conference—see next section—, women's rights and activism gained importance. However, this has changed in the last decade, and overall support towards women's organizations has dropped worldwide. In this sense, one of the main criticisms that has been realised on international cooperation and donors towards local women's groups has been the disconnection from the local, national and global realities and, thus, the reinforcement of political and social hierarchies that instead of strengthening women and women's organizations has weakened them⁶⁷. These dynamics have formed a general common situation for local women's organizations working on post-conflict areas: small organizations working with scarce staff, small or null salaries, enormous amounts of work, and developing feelings—in some cases, as we shall see in the case study of this thesis, also practices— of resistance towards not only international and liberal peacebuilding apparatuses, but also international funding dynamics for gender equality.

⁶⁶ This research identifies five other characteristics that define the relationship between international cooperation and women's organizations: the tendency to fund official governmental gender mainstreaming activities and programs, instead of directly funding women's groups; the changes on the policy agendas of global institutions such as the Millennium Development Goals (MDG), for example, which have created a change in this context; the difficulty to track the exact amount of funding given to women's rights, gender equality and women's organizations, which has led many organizations to step outside the funding; the “corporatization” of the relationship between funders and receivers due to the transformation of funding agencies themselves in order to become more efficient and the adoption of corporate management models in order to increase effectiveness—which has created difficult and long procedures and multi-layered decision processes that difficult the relationship with local organizations, and the change from core funding to project funding, resulting in offering mainly short-term funding for certain specific projects—⁶⁶; and, finally, the frustration created among women's organizations out of these dynamics and relationship, where they usually feel they are not equal partners and see themselves as sub-contractors' in the implementation of agendas and programs that international donors have designed (AWID, 2006:14-17).

⁶⁷ See Jamal, 2015

The UNSC itself identifies international cooperation as one of the axis for bringing women's participation and leadership "to the core of peace and security efforts" (UNSC, 2015) and apparatus, acknowledging that "the lack of sufficient funding for women and peace and security is a major challenge for the implementation of the women and peace and security agenda" (UNSC, 2015:54). In fact, accepts that "women's civil society organizations continue to face significant funding shortages", even if they are key actors (UNSC, 2015:54)⁶⁸, but still, the agenda on WPS and the everyday challenges that women face in terms of peace and security are still a challenge, both locally and globally.

5.7. INTERNATIONAL TOOLS ON WOMEN, PEACE AND SECURITY

Issues on WPS have been in the agenda of the UN since the creation of the United Nations Commission on the Status of Women (UNCSW) in 1947 (Gierycz, 2001), which aimed to oversee the situation of women and their rights worldwide. Nevertheless, it has been in the last decades when an increase in the advocacy for the creation and promulgation of international tools, especially in relation to the protection of women and their rights, participation and roles in armed conflict, peace negotiations and post-conflict reconstruction processes has been witnessed. These instruments address different aspects in relation to women and conflict, "even if the stated objective of any of these instruments is not necessarily to do so" (WILPF, 2015:5). Nevertheless, their combination seeks four principal objectives: to prevent the impacts of armed conflict on women and girls; to recognize the experiences of women in conflict situations; to accept and defend the potential of women in conflict prevention, resolution, and post conflict reconstruction processes; and, to promote their participation in all decision-making organs in all levels, especially in regards to peace and security.

Precisely with these objectives, the United Nations Security Council (UNSC) has adopted, since 2000, several resolutions and diverse tools to access mechanisms for change in this regard⁶⁹, after a strong lobbying during years coming from international women's and feminist organizations, mainly following the creation of the Working Group on Women, Peace and Security in 1995 (Alice, 2009:50) and after important milestones such as the adoption of the Convention Against All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)⁷⁰ or the Beijing

⁶⁸ The report also foresees the establishment of a "pooled financing mechanism": the Global Acceleration Instrument for Women, Peace and Security and Humanitarian Response (UNSC, 2015:54).

⁶⁹ For complete information on the documentation of the UN in relation to Women, Peace and Security, see: <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/women-peace-and-security/> (2015-12-6).

⁷⁰ The CEDAW was adopted in 1979 by the UN General Assembly, with the objective to officially identify and define what discrimination against women is and create and implement an agenda for international and national action against it. It ensures that states that accept the convention take a diverse range of measures in order to end discrimination against women. Available in:

5. Feminist Security Studies: Perspectives on civil resistance, armed conflict, and peacebuilding

Platform for Action⁷¹. This was a big push coming from UN agencies, which led to the international framing of grassroots women's groups, organizations and activists as security issues, making them part of the international security agenda, specially in the UN context. Several gender mainstreaming initiatives were initiated, as well as the Interagency Taskforce on Women, Peace, and Security, the development of UNIFEM (now UN Women) or the creation and development of the NGO Working Group on Women, Peace, and Security, which aims to introduce and highly locate women's rights on the international security agenda (Hudson, 2009:2).

The adoption of the UNSC resolutions on WPS, starting on 2000 with the adoption of resolution 1325, has been the responsible of including a gender perspective in the international peace and security agenda through most multilateral and bilateral organizations, and NGOs (Mendia, 2013:193); and is nowadays mentioned and used by most institutions in relation to conflict,

<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm> and <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm> (2015-12-4). For more information, see: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/> (2015-12-4). On 30th October, 2013, the Committee of the CEDAW adopted a general recommendation (Recommendation no. 30, available in: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CEDAW/GComments/CEDAW.C.CG.30.pdf> 2015-12-4). Recommendation no. 30, on women in conflict prevention, conflict, and post-conflict situations, addressing measures that different parties in conflict can take in order to ensure, protect and defend women's human rights in all phases of conflicts and covering the application of the Convention into these situations, "as well as situations of low intensity civil and political strife, states of emergency, terrorism and responses to terrorism, statelessness and internal displacement" (UN Women, 2015:9). This General Recommendation "strengthened and made clear the applicability of the Convention to a diverse range of settings affected by conflict and political crises" (UN Women, 2015:7).

⁷¹ The Beijing Platform for Action was created after the fourth World Conference on Women celebrated in Beijing in 1995, where gender analysis as a methodology took an underlining importance, specially applied to studies on decision-making and conflict resolution (Gierycz, 2001). It stresses the active involvement that women have in conflict prevention and resolution and addresses the replacement of women seen as victims towards women seen as actors, in order to achieve gender equality in the aforementioned contexts, defending that "local, national, regional and global peace is attainable and inextricably linked with the advancement of women" (NBE, 1995:3). It identifies a total of twelve spheres of risk for the advancement and empowerment of women, which are the following (NBE, 1995:16-17): a) the burden or poverty on women; b) the inequalities and unequal opportunities of women in relation to education and training; c) the unequal access of women to health and care services; d) violence against women; e) the impacts of conflicts on women; f) gender inequality in economic, political and productive structures, as well as in relation to resources; g) gender inequality in power and decision-making levels; h) lack of mechanisms for the advancement of women; i) lack of adequate promotion and respect of women's human rights; j) inequality in women's access and participation in communication systems and media and general stereotyping about women; k) gender inequality in their access and management of natural resources and protection of environment; and, l) persistence of the discrimination and violation of women's and girls' rights. Each area of concern identified respective strategic objectives and recommendations in all levels, international, regional and state levels, as well as taking in mind financial arrangements, so that it embodied an international agenda for women empowerment (Porter, 2012:46) in relation to both states and civil society. This conference is located in a broader context of UN world conferences on women celebrated since 1974. For more information on the World Conferences on Women, see: Gierycz, 2001; Porter, 2012, chapter 1. Or visit online: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/> (2015-12-4).

post-conflict reconstruction, and cooperation⁷². Up to the date, the UNSC has adopted a total of eleven resolutions under this title. These resolutions, under the WPS agenda, “seek to guide work to promote gender equality and strengthen women’s participation, protection, and rights in conflict prevention through to post-conflict reconstruction contexts” (WILPF, 2015:12). The next table and pages analyse the ones that I consider to be the most important and influencing in the grassroots level in relation to women’s activism.

Table 5.5. Principal UNSC Resolutions on Women, Peace and Security

Resolution	Year	Summary
UNSCR 1325	2000	First resolution in relation to WPS, underlining the importance of incorporating a gender perspective in conflicts, peacebuilding and peacekeeping and in all decision-making levels, and asking for the protection of women and girls from gender based violence in conflict environments
UNSCR 1820	2008	First resolution to address sexual violence against women during conflict and post-conflict environments, asking all parties for protection for victims
UNSCR 1960	2010	It establishes monitoring, analysing, and reporting tools in relation to sexual violence in conflict environments
UNSCR 2106	2013	Calls for strengthening accountability regarding perpetrators of sexual violence in conflicts and acknowledges the role of women in economy and politics, defending their empowerment
UNSCR 2122	2013	Focuses on the gaps that exist between theory and implementation in relation to the international agenda on Women, Peace and Security and the aforementioned resolutions
UNSCR 2242	2015	Links women’s roles with countering terrorism and violent extremism and urges to improve working directions in relation to the WPS agenda

Source: self-developed

Identified as one of the most important advancements related to women’s rights in conflict situations in the international sphere, the UNSCR 1325⁷³ was adopted unanimously on 31st October 2000, with the objective to increase the participation of women’s equal participation as active actors in all decision-making institutions in local, regional and international levels in conflicts, peace-building and peacekeeping, and incorporate a gender perspective into all peacekeeping operations, in order to protect their rights and participation on the mentioned processes and on the promotion of international peace and security (UN, 2000). In fact, it is a landmark with the potential to protect women in armed conflicts and enable their active participation and that of women’s groups and organizations in post-conflict reconstruction processes (Alice, 2009:50).

⁷² They all make reference and build upon the previously mentioned CEDAW and Beijing documents.

⁷³ Available in: [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325\(2000\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325(2000)) (2015-12-6).

According to the resolution, all actors involved in the conflict have the obligation to protect women as civilians, as well as their engagement in the conflict, guaranteeing that they are equal to men in every aspect and phase of it, by incorporating a gender perspective into all peacekeeping operations and all actors involved in conflict. Since the adoption of UNSC 1325 important changes have been realized in relation to WPS internationally, and a total of 57 countries have started National Action Plans for the implementation of the resolution⁷⁴, showing that there are indicators of change in relation to gender perspective in the international agenda (Mesa, 2010:141-142).

The UNSCR 1820⁷⁵, adopted on June 19th, 2008, recognises the direct impact of sexual violence in conflict not only towards women and girls, but also towards peacebuilding and security, and links sexual violence as a tactic of war with WPS, identifying it as a war crime and asking all conflict parties to take measures to protect civilians, specially women and girls, from sexual violence (UN, 2008). Acknowledges that sexual violence in situations of armed conflict occurs vastly and is widely spread, and asks all conflict parties to end these acts through effective steps—be them may through military measures or training troops, among others— and take appropriate measures to protect civilians, especially women and girls, from sexual violence (UN, 2008). It also takes in account the responsibility that the personnel deployed by the UN has with sexual violence, and addresses the development and implementation of training programs for all peacekeeping and humanitarian workers, towards the implementation of a “zero tolerance of sexual exploitation and abuse in United Nations peacekeeping operation” (UN, 2008), stressing the protection of civilians, specially women and girls, around UN managed settings⁷⁶.

⁷⁴ For more information about these countries and each one's implementation level, see: www.peacewomen.org For more information and analysis about UNSCR 1325 and its evolution, see, among others: Cockburn, 2009; Magallón, 2004; Mesa, 2010; Villellas, 2010; Villellas, 2015.

⁷⁵ Available in: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1820\(2008\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1820(2008)) (2015-12-5).

⁷⁶ This resolution was followed up by two more: UNSCR 1888 (Available in: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1888\(2009\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1888(2009)) (2015-12-5), adopted on September 30th, 2009, and UNSCR 1889 (Available in: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1889\(2009\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1889(2009)) (2015-12-5), adopted on October 5th, 2009. Resolution 1888 explicitly reiterates the need of cessation of sexual violence during armed conflicts and the need of peacekeeping missions and all conflict parts to protect women and children from sexual violence, as well as to stop its practice in all spheres and taking the needed measures for its stopping and criminalizing in all levels, identifying it as an impediment for the development of international peace and security. It also makes explicit reference to the importance of women and women's organizations and networks in peacebuilding and the need to empower and support them in their work (UN, 2009a). UNSCR 1889, urged all UN member states and organizations to protect women and ensure their empowerment in post-conflict situations, with the objective to further impulse women's participation in peace processes and development. With full awareness of the need to increase awareness about resolution 1325 and the need to “identify ways to address remaining and new challenges in implementing” it, resolution 1889 calls all states, international and regional organizations to improve and

The UNSCR 1960⁷⁷, adopted the 16th of December of 2010, deepens the agenda on WPS in relation to sexual violence in armed conflict. The resolution supposed the establishment of monitoring, analysing and reporting tools and mechanisms in the international agenda and asked conflict parties to commit towards the prohibition and punishment of the perpetration of sexual violence. The UNSC, through this resolution, “requests the Secretary General to establish monitoring, analysis and reporting arrangements on conflict-related sexual violence, including rape in situations of armed conflict and post-conflict and other situations relevant” (UN, 2010), also welcoming gender advisers into this process and encouraging the participation of women in military and police personnel (UN, 2010).

The UNSCR 2106⁷⁸, adopted on 24th June 2013, with the objective to address sexual violence against women in armed conflict and post conflict situations, and, requests assistance to national authorities “with the effective participation of women” in addressing sexual violence in the ambits of disarmament, demobilization and reintegration processes, security sector reform processes and reform initiatives in the justice sector (UN, 2013a). It specifically asks for the “further deployment” of Women Protection Advisors to facilitate the implementation of these and previous UNSC resolutions on WPS.

The UNSCR 2122⁷⁹ was adopted on 18th of October 2013, recognizing and reinforcing the need for more systematic attention to the implementation of WPS commitments with the objective to ensure the enhancement of women’s engagement in conflict prevention, resolution and peacebuilding (UN, 2013b). It stresses the need of implementation of UNSCR 1325, accepting the lack of engagement that has spread worldwide in this regard, specially coming from international multilateral organizations. Although the previous resolutions do mention the importance of local women’s groups and organizations in relation to peace and security and the defence of women’s rights, this resolution underlines this role and explicitly “requests” UN missions “to regularly consult with women’s organizations and women leaders” from their arrival (UN, 2013b).

increase women’s participation in all stages of peace processes and peacebuilding processes and to focus on gender mainstreaming in all post-conflict processes, as well as requesting the UN and its institutions to “improve” peacebuilding efforts and “the need to improve the participation of women in political and economic decision-making” (UN, 2009b).

⁷⁷ Available in: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1960\(2010\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1960(2010)) (2015-12-5).

⁷⁸ Available in: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2106\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2106(2013)) (2015-12-5).

⁷⁹ Available in: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2122\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2122(2013)) (2015-12-5).

Finally, UNSCR 2242⁸⁰, adopted on the 13th of October 2015, is the most recent international resolution adopted on WPS. It addresses the role of women against terrorism and violent extremism, addressing “the differential impact on the human rights of women and girls of terrorism and violent extremism” and recognizing that after fifteen years the need for a greater implementation and implication of resolution 1325 is needed, calls for a “greater integration” of the WPS agenda, counter-terrorism and countering-violent extremism which can be conducive to terrorism”, and explicitly asks for the “participation and leadership” of women and women’s organizations in developing strategies to confront terrorism and violent extremism (UN, 2015). Another important characteristic to underline in this resolution, and directly linked with the objective of this doctoral thesis, is its call for financial cooperation towards local women’s groups: the resolution “calls upon donor countries to provide financial and technical assistance to women involved in peace processes, and calls for an increase of funding on WPS including more aid in conflict and post-conflict situations for furthering gender equality and women’s empowerment (UN, 2015).

5.7.1. Critique about international measures on Women, Peace, and Security

Although the adoption of the different international mechanisms in the advancement of the WPS agenda and specially on the political participation of women before, during and after conflict has been generally valued as positive, the lack of implementation of these steps and the direct effects they have —and have not— had, have somehow produced a variety of mixed positions towards them. The valuations realised since the adoption and implementation of the UNSC resolutions on WPS have been very varied, opening the spectrum of opinions from the very positive to the very negative. Most international organizations value very positively its adoption, development and implementation, since it is one of the few instruments that exist in this context. Nevertheless, their adoption did not mean a direct improvement in women’s visibility or political participation: the number of women in decision-making organs in post-conflict societies is still low and their activism vastly ignored. In short, the structural dimensions of UNSCR 1325 —as well as the following resolutions on WPS— are difficult to modify: women’s action for peace and political decision-making is rarely taken in account, and power relations in post-conflict scenarios usually remain intact, despite the adoption of international resolutions and gender equality laws in local levels (Luci and Krasniqi, 2006:288).

There is no doubt that the international agenda on WPS has established obligations for both states and international organisms for women’s rights and the achievement of gender equality in relation to international peace and security (UN Women, 2015), but there are, still, several holes

⁸⁰ Available in: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2242.pdf (2016-1-6).

in the process, which make the overall situation and participation of women short-legged. The overall situation of women and their rights worldwide is also demonstrative of the slow advancement in this area. In this context, I identify five principal gaps that still exist nowadays in the WPS agenda: first, the promotion of participation of women in highly masculine environments can be difficult, if not confusing; second, multilateral organizations themselves are behind on the implementation of these measures; third, the lack of understanding between international actors and local feminist actors; fourth, the lack of international and national commitment towards the application of these measures; and, fifth, the fact that these measures only approach women, their participation and/or protection during conflict—or before or after—but do not approach gender itself, conflicts themselves, or men, this way validating the traditional idea of conflicts and binary identity and patriarchal constructions of traditional roles assigned to women and men.

One of the principal contradictions of the international WPS agenda is the risk that the promotion of participation of women in very masculine environments, such as the military, has for women, which, generally “tend to generate rather than prevent or end armed conflict” (WILPF, 2015:21). Although it is one of the key parts of international gender mainstreaming efforts, this clashes with the feminist antimilitarist project, since it encourages the participation and promotion of female soldiers and their work.

The second contradiction that I identify in relation to these measures is the lack of direct and serious commitment for their implementation inside international multilateral organizations themselves, which are their main promoters, but, at the same time, those same institutions fall short on the inner implementation of these measures. As Lynne Alice states, “within the UN agencies, women remain drastically underrepresented in areas of peace and security” (Alice, 2009:53)⁸¹, and this in itself shows the level of commitment of these organisms.

When I make reference to the lack of understanding between international and local feminist actors I am making reference to the different rhythms and priorities that both spheres often have. International actors usually try to prioritize international measures and rhythms, but for this, the backing and co-working of local feminist movements and groups is totally necessary. In many cases, the rhythms and needs of the latter are not similar as the former's. In these cases, a disproportion between these two actors is visible, which does not help in the implementation of the international measures on WPS, nor does help in the cooperation between both spheres.

⁸¹ She follows: “The thirty percent target quota for women in the UN system in 2005 was not met and, as of 2004, only 39 out of 261 Security Council resolutions included language on women or gender (Alice, 2009:53).

An example that illustrates this dis-synchronization is the lack of skills that women active in many women's groups, organizations or NGOs have in relation to the implementation of these resolutions at the grassroots level. Even if an image of global and local knowledge and implementation skills is portrayed, this is "doubtful" (Alice, 2009:53).

The lack of international and state-level commitment towards the application and implementation of these measures is one of the main milestones that the international agenda on WPS has to overcome. Without this commitment and responsibility, advancing forward is complicated, and both international and national forces, actors and organizations to ally with local grassroots women's movements and groups remains difficult, which are the ones that live and experience directly the consequences of the violence and impacts of these international instruments' approach.

Finally, although the general objective of these international measures on WPS is to acknowledge women as agents in ending wars and armed conflicts—as well as protecting their rights as both actors and victims—the system does not itself prevent war or challenge the legitimacy of war, nor does it approach the roots of conflicts and find how women can participate in their overall eradication: it is about "making war safer for women" and protect them, but not about ending war (WILPF, 2015:22). At the same time, and as I have previously analysed, building inclusive and positive peace is not only to add women to the peacebuilding dynamics, but to address gendered power dynamics and roles from a feminist perspective.

However, and above the aforementioned contradictions and characteristics mentioned, there is a principal feature that identifies and characterizes the WPS agenda from its bases: as long as it is an agenda largely "co-opted" by militarism (Cockburn, 2012) and the liberal peacebuilding apparatus and framework, these measures are also tainted by its principal feature, and therefore, offer a subsequent view on WPS: external intervention, post-conflict reconstruction and peacebuilding processes have included somehow—usually not successfully—women's claims, usually through official gender mainstreaming, but this has not been directly translated into women's empowerment, and therefore has been defined as an "assumed promise" (Jamal, 2015:236).

5.9. STRENGTHS AND CHALLENGES OF FEMINIST SECURITY STUDIES

The international and local dynamics that this chapter has analysed—as well as the relationship between both—, has enabled the development of the FSS approach within ISS. This approach, as any other, has its strengths and challenges, and they are also a matter of research. Here, I

identify the strengths of FSS in relation to three factors: its diversity, the opening of its scope from 'women' to all persons who do not fit within masculine hetero-normative rule, and its global expansion.

One of the strengths of FSS is its diversity, usually identified by traditional IR theorists as one of its burdens. I argue that it is precisely this diversity what makes FSS rich and able to theorize not only about women's everyday life and oppressions, but also about other oppressive categories that are directly related, not only in relation to women or gender, but also to men and other subordinating categories. Second, FSS goes further than mainstreaming gender in the local-international spectrum: it remakes a feminist analysis of gender and its oppressions. FSS identifies gender oppressions not only in relation to women, but also in relation to men, and identifies strategies against them through the creation and development of feminist policies. Therefore, FSS does not only refer to women's oppression, but oppression against anyone that does not fit in the androcentric, masculine, and hetero-normative rule. The third strength of FSS I identify is its non-location or broad expansion worldwide: in contrast with other security approaches that are mainly located in certain universities or countries—even if they have contributors in other places—, FSS has no central location or university in which it is being developed, which makes it a field being developed all around the world and through different worldwide experiences, researchers, and theorists.

To this regard, researcher Laura J. Shepherd identifies three limitations of FSS, which she identifies as structural and analytical limits (Shepherd, 2013c:20-22), which can be steps and lines of work for the deepening and broadening of the FSS approach itself: first, she identifies the limits that can have taking the category of gender as the centre of FSS, since it can, in diverse cases, overlook other forms of power relations, exclusions or subordinations, such as can be the categories of class, race, etc., including inner dynamics of movements, which has made feminist scholars "strive to engage" with diverse forms of oppression; second, she makes reference to the double burden of feminist scholarship, through which feminist researchers, usually mostly women, have to face a double burden in their contribution to formal economy: "the academic equivalent is the insistence that feminist scholars of security must ensure that they remain conversant not only with cutting-edge feminist research in their particular field of research expertise (...) but also with corollary non-feminist research"; and, finally, she identifies the limitations in relation to the aforementioned feminist double burden, as of the "marginalisation of feminist work in the International Relations", or the professional mobility it may produce conducting research supported by feminist theories.

5.9.1. Strengthening Feminist Security Studies inside Critical Human Security Studies

Inside the strand that defends the networking of Critical Security Studies (CSS) and Human Security (HS), a special effort to incorporate feminist postulates, demands, knowledge, methodologies, and epistemologies has been developed, which in this doctoral thesis I identify as a step forward in the expansion and influence of feminist viewpoints in ISS. Here, I agree with the acknowledgement that FSS needs to be one of the principal axes of Critical Human Security Studies (CHSS), along with Peace Studies, if human equity in terms of security⁸² wants to be developed.

According to this idea, if HS is an individual-centred and human rights-based approach to security, then equality between men and women needs to be its centrepiece. In this sense, “human security does have the potential to offer greater accountability to individuals and/or groups that might be ignored by or at odds” (Giles and Hyndman, 2004c:307), but it can, at the same time, be co-opted by states and multilateral organizations in order to fulfil their agendas (Prügl, 2014)⁸³. However, and in this sense, feminism and specially FSS need to create strategies in order to identify and fight these dynamics. In this sense, a possible solution could be the strengthening and axing of FSS within CHHS, in order to fuse not only HS and CSS, but also to locate feminist approaches and demands as its centrepiece, so that feminism will approach the key criticisms of both HS and CSS and (re)build a feminist framework of security and peace, visioning both peace and security, what they mean and the implications they have across cultures, nationalities, ethnicities, and genders (Mazurana and McKay, 1999). As Heidi Hudson states, if “it is important to reformulate the human security agenda to pay attention to women’s needs, it is equally crucial to avoid representing women as a group with the same security needs” (Hudson, 2010:258). Here, Betty Reardon’s definition of a feminist global agenda for human security is a definition that can be rescued: “A feminist world security system would attempt to include all peoples and all nations based on a notion of extended kinship including the entire human family (...). Any system to be effective must be fully global, that no nation can fully assure its own security, as the security of each is best assured by the security of all” (Reardon, 1990:139). This definition includes social justice, economical equality, and ecological balance, meeting basic human needs and rights, and renouncing violence and its use,

⁸² See Chapter 2, sections 2.7 and 2.8.

⁸³ See Chapter 2, section 2.5. The risk that exists on the co-optation of feminism in the (neo) liberal agenda is also visible, in what has been defined as the “neoliberalization of feminism” (Prügl, 2014). However, and after analysing this phenomena through the analysis of gender in the liberal peacebuilding paradigm, I consider that feminism is very aware of the neoliberal impacts and influences in women’s everyday lives worldwide, in order to fall in this co-optation. However, a different process would be the co-optation of feminist ideas on the neoliberal discourse, as has happened with feminism and its co-optation into international traditional debates about security (McKay, 2004:154), for example.

acknowledging an inclusive nonviolence both in everyday life, in everyday conflicts and in their resolution (see McKay, 2004; Reardon, 1990 and 2001; Reardon and Snauwaert, 2015). However, an analysis of the local and cultural context is an indispensable pre-requisite⁸⁴, will show, since, as Hudson defends, “women’s diverse experiences cannot be understood without reference to context” (Hudson, 2010:258). This implies to take gender, sexual equality and women’s emancipation as its principal base, in order not to reproduce patriarchal oppressive values, as ISS has done before. At this point, the following feminist postulate becomes a basic: the personal is political and international, and therefore, “security is as much about the safety of the body and household as it is about the security of the state or global economy (Giles and Hyndman, 2004c:308).

5.10. CONCLUSIONS

In this chapter I have studied the ISS field through a gender and feminist perspective, applying it to nonviolent and violent conflicts and taking gender power relations as the base for the analysis of those contexts. Here, I have seen that neither women, nor gender, nor a feminist perspective are a central issue in ISS. However, FSS are taking a bigger stand in the field, both theoretically and practically, despite the criticisms that feminist approaches have received inside the IR discipline. Nowadays, there is no doubt that the feminist approach in IR has made its own journey and offers an indispensable perspective for that discipline, not only inside CSS but also inside ISS.

The development of different feminist strands within FSS has produced many criticisms in regard to the unity and coherence of the field, but in fact, I have argued that this diversity is one of its strengths, especially in relation to peace and security. In this sense, FSS have constructed a common body of work, which actually composes one of the major critical approaches towards mainstream traditional approaches. The analysis realised in this chapter shows how gender, women’s rights and feminist issues are not only an important characteristic to have in mind in international peace and security, but moreover a characteristic that should be central within. Through the gender and feminist analysis of conflicts –both nonviolent and violent–⁸⁵, I have drawn the following conclusions in relation to civil resistance processes, armed conflicts and post-conflict peacebuilding processes, respectively:

⁸⁴ As seen in this chapter, as well as in the following case study.

⁸⁵ One of the principal concerns of ISS. Traditionally, nonviolent civil resistance processes and nonviolent conflicts have not been an important concern for International Peace and Security Studies. However, and since I have defended the need to acknowledge not only violent conflicts, but also nonviolent conflicts and their consequences from an international security prism, I have included a gender and feminist analysis of them in this chapter, as a necessary step in the research.

First, that nonviolent civil resistance processes also need to be analysed through a gender and feminist perspective, since this is one of the main theoretical gaps inside Resistance Studies. Civil resistance processes are gendered processes, and therefore directly affect gender power relations and women's participation in these processes: women have usually been left off the central axis of civil resistance movements, especially in decision-making processes. At the same time, the participation in these movements has certain consequences for women: their rights are not a priority for the movements, what often creates a displacement of resistance: it goes from a general social and political struggle to a gendered struggle, that of women's defending and advocating for their rights after general nonviolent struggles. I argue, therefore, that a gender and feminist analysis of nonviolent conflict brings us to similar conclusions of a gender and feminist analysis of violent conflict: gender is in the centre of power relations in both of them, and even if the means used are different, gender keeps being the centre of power relations in the post-conflict arena too.

Second, a gender and feminist analysis of armed conflicts, following feminist research and knowledge developed during the last decades, leads me to conclude that gender not only plays an important role, but that its power relations are brought to the extremes in armed conflict contexts, and also that inside this dynamic, women are side-lined through all means and in all spheres: whether as perpetrators of violence, as peacebuilders or as victims.

And, third, also through a gender and feminist analysis of post-conflict reconstruction processes, this chapter has shown the gender bias of the liberal peacebuilding project, from its gender mainstreaming perspectives to the usual tendencies in international cooperation with local women's organizations. Here, I have analysed the outcomes of the liberal peacebuilding project regarding local gender relations and specially the situation of local women: from their discrimination at all decision-making levels to the sexual division of peacebuilding, and their vanishment as women's organizations and groups into the general dynamics of civil society organizations. This directly affects also their relationship with international donors, and therefore, their activism for the defence of gender equality and women's rights.

Likewise, I have argued that the traditionally liberal conception of *add women and stir* is not enough in conflict transformation processes, whether they are nonviolent or violent. As the analysis that I have realised in this chapter shows, it is not the addition of women, but the addition and practice of gender and feminist policies, at all levels and stages—from local to state to international, both in civil society or in state institutions— what brings positive change. However, it is necessary to have in mind that a gender perspective and a feminist perspective are not equal, even if they do coincide in several aspects. Gender perspective is somehow

generally inserted in most international organizations and initiatives, especially in relation to the WPS agenda, as I have seen through the analysis of the international apparatus on WPS. However, this inclusion is mainly theoretical or formal, and is far from having positive results.

Even if gender perspectives have often been used to create a common ground among feminist scholars in IR, gender itself is the base of a power relation, and a feminist perspective is critical of this power relation. Here, adopting and developing a feminist perspective means exposing all hierarchies –not only gender hierarchies– in order to make visible and positively transform subordinating relationships at all levels. This can be developed both in a practical and theoretical level, through the inclusion of FSS in the main axis of ISS. However, and as I have mentioned, CHSS's strengthening inside the discipline, in order to conflate both HS and CSS, is an option, but at the same time FSS need to be central in this confluence, within a general feminist framework of positive peace. Here, I argue, the reformulation of HS and CSS, as well as everyday live or everyday dynamics in security terms is central. Otherwise, ISS will fall in the same gender-biased dynamics.

Bigarren zatia
Second part

6. Kapituluua. Kosovoko garapen historiko, politiko eta sozial garaikidea

6.1. SARRERA

Aurreko kapituluek eraiki duten eremu teorikoa lurralde geografiko zehatz batek, Kosovok, zein bertako gertakari historiko, politiko eta sozialek islatzen dute. Hain zuzen ere horregatik osatzen du lurralde honetako esperientziak ikerketa honen funtsa eta kasu ikerketa. Kapitulu honek, Kosovoko garapen historiko, politiko eta sozial garaikidearen bitartez, ikerketa hau bere testuinguru zehatzera eramatea du helburu.

1999an nazioarteak burututako nazioarteko esku-hartzeak hautsak harrotu zituen mundu mailan. Inor gutxik erreparatu zien, ordea, lurraldean nazioarteko segurtasun indar eta erakundeak iritsi aurretik bizitako prozesu historiko, politiko eta sozialei. Kosovoren historia lurraldearen etengabeko kolonizazioek ezaugarritu dute (antzinatik Dardaniaren, Erromaren, Bizantzioren, Turkiaren eta Serbiaren inperioen baitan egon da), eta hauek etengabeko gatazkak sorrarazi dituzte lurraldean. 1990eko hamarkadan, baina, indarkeria ezari heldu zion lurraldeko albaniar populazioak, Serbiar indar armatuen indarkeriaren aurrean, lurraldearen independentzia defendatu eta biziraupenerako estrategia sozio-politikotzat. Kapitulu honetan indarkeria zein indarkeria eza uztartzen dituen ibilbide historikoa aztertuko dut, lehenetik bigarreneko eraldaketa eta bien baitan emandako bake eraikuntza saiakerak aztertzearen.

Azken mende eta Erdiko historiari errapatuz, albaniar eta serbiar memoria kolektiboen arteko gatazka izan da kontrajarri dena, gure ustetan. Testuinguru honetan aurkako iritzi askorekin topo egiten da maiz, batzuen edo besteen memoria orokorraren eta honen berrinterpretazioaren bertsio desberdinen araberakoak¹. Finean, Kosovok (batez ere XX. mendean zehar, baina baita gaur egun ere) aurre egin dien arazoei bi nazionalismoen, albaniarren eta serbiarren, arteko

¹ Orokorrean, jatorri serbiarreko autoreentzat zein ikuspuntu honekin bat datozenentzat, euren arbasoak VI. eta VII. mendeetan zehar lurraldera iritsi ziren arte, hau despopulatuta zegoen; albaniarrek XV. mendean iritsi ziren bertara, turkiarrekin batera lehenik eta serbiarren ihesaldi edo "migrazio handiarekin" (Malcom, 1999:139) batera bi mende beranduago, zeinaren baitan Kosovoko zein inguruetakoa milaka eta milaka serbiarrek Belgraderantz eta Hungariarantz ihes egin zuten (iturri desberdinek jatorri serbiarreko 30.000 pertsona eta 40.000 familia artean ihes egin zutela adierazten dute) (Malcom, 1999:139-162). Albaniar jatorriko autoreentzat nahiz euren ikuspuntuarekin bat egiten duten horientzat, euren aintzindariak ziren irilarrak, zeinak eslaviarrek iritsi baino lehenagotik bizi ziren han (Vickers, 2000:97-100). Bi korrenteetako autoreentzat, Kosovo euren tradizio, historia eta kulturaren jaiolakua da. Desberdintasun hauek, ordea, autoreen jatorriaren edo afinitateen araberakoak direla esan liteke. Albaniar jatorriko autoreentzat Kosovo ez da inoiz Serbiar Estatuarena izan, eta izan denean, behartuta izan da; serbiar jatorriko autoreentzat, baina, Kosovo Serbia da, eta hala izan da antzinatik (Ralic eta Nedeljkovic, 1994). Historia liburuek beraiek ere informazio iturrien ikuspuntu desberdinez eta benetako historia azaleratzeko bidean ikerketa lan sakona egiteko beharraz hitz egiten dute. Helena Zdravković-ek agertzen duenez, historia eta memoria kolektiboaren arteko muga lausoa den arren, serbiarrek eta albaniarrek, biek ala biek, historia objektu eta memoria fabrikatuz hartu dute eta "Bestearen" historia, nazioa eta identitatearen balioa ukatzean jarri dute indarra urtetan zehar. Gertakarien norbere bertsioari historia deitu diote, baina "Bestearena" azaltzerakoan memoriatzat identifikatzen dute, honen ikuspuntu eraiki eta ondorioz faltsua azpimarratuz (Zdravković, 2005:90).

konfrontazioak eta biek lurraldea dominatzeko izan dituzten xedeak dituzte oinarrian (Kullashi, 2006), indarkeriari nahiz indarkeria ezari helduagatik.

Testuinguru honetan, eta lan honek Kosovoko erresistentzia zibil prozesua, gatazka armatua eta guda osteko berreraikuntza, zein prozesu honetan emakumeek izan duten garrantzia aztertzen dituenaz, nahitaez historiaren eta memoria kolektiboaren balantzaren artean kokatzen da. Izan ere, Kosovoko erresistentzia zibil prozesua bertako albaniar jatorriko populazioak eraikitakoa da, eta, ondorioz, albaniarren historia zein memoria kolektibotik abiatutakoa. Ondorengo gatazka armatua memoria berearen baitan eraikitakoa da, eta nazioarteko esku-hartzeak zein ondorengo berreraikuntza prozesuak ere albaniar memoria kolektiboari arrazoia ematen dio, orokorrean, serbiar memoria kolektiboaren gainetik². Beraz, lan honek ikuspegi partzial eta interesatuak alderatu nahi baditu ere, ezinbestekoa da aurreratzea talde etniko baten, albaniarren, proiektuaren azterketa dela hau. Hala ere, kapitulu honen helburua ez da talde etniko baten edo bestearen egia non datzan ikertzea edo noren memoria kolektiboa zein biktimizazioa egiazkoagoa den argitzea. Kapitulu honek Kosovoko erresistentzia zibil prozesuaren, gatazka armatuaren, ondorengo nazioarteko esku-hartze humanitarioaren zein guda osteko bake eraikuntza prozesuaren nondik norakoak ahalik eta modu objektiboenean biltzeko saiakera egingo du. Prozesu hau ulertu ahal izateko ordea, argudiatzen dudanez, guztiz ezinbestekoa da aurretiko historia ulertzea eta hau bere kontestuan ezagutzea.

Kosovoko egungo profil orokor bat marraztu ostean, kapitulu honetan ordena kronologiko bati jarraituz, lurraldearen garapen historikoa antzinetatik Guda Hotzaren amaierara arte agertuko dut, ondoren ikerketak aztergai dituen hiru prozesu sozio-politikoak (guda aurreko erresistentzia zibila, gatazka armatua eta guda osteko berreraikuntza) aztertzeko. Elkarrekin zuzenean erlazionatuta dauden prozesuak izanagatik independenteki aztertuko ditut, hauen izaera, jatorria, ezaugarriak eta nazioarteko eragina sakonago ikertzearren.

6.2. KOSOVOKO EGUNGO PROFIL GEOGRAFIKO ETA SOZIAL OROKORRA

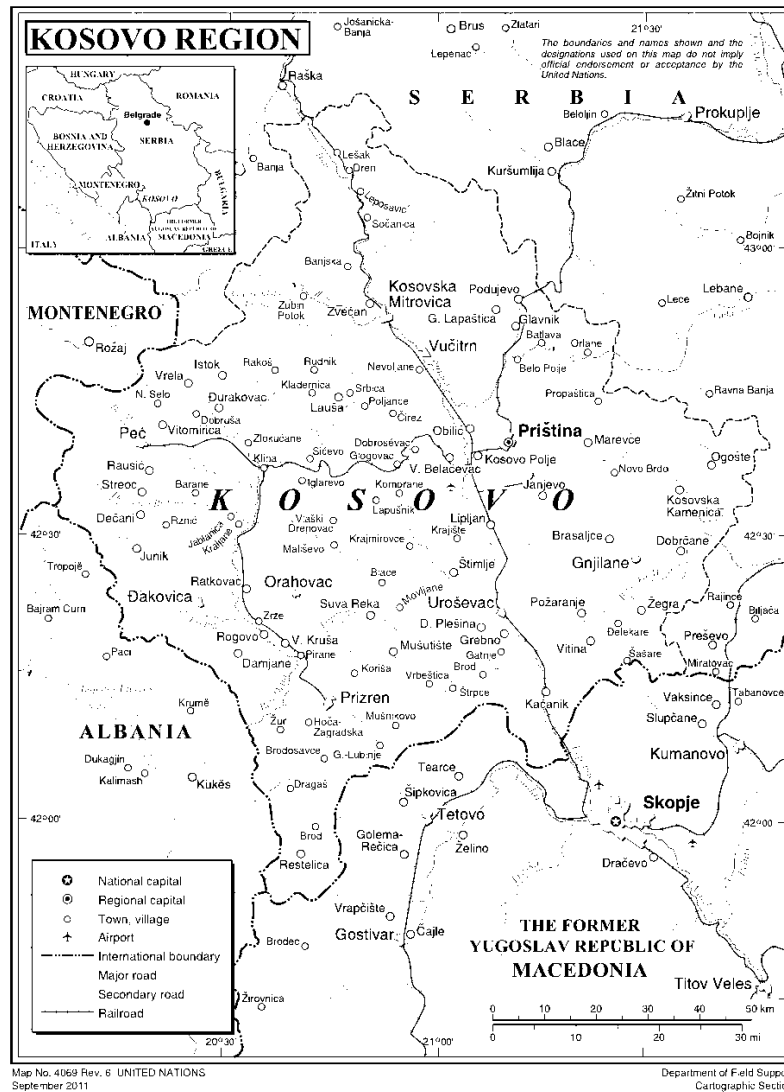
Europa Mendebaldean, Mendebaldeko Balkanetan dago Kosovo. 10.908 kilometro karratu eta 2.180.000 biztanlerekin (Kosovo Agency of Statistics, 2011:10)³, Europa osoan populaziorik

² Laura Silber-ek eta Allan Little-k azaltzen duten moduan, “Jugoslavia ohian lan egitea egia paraleloen mundu batean sartzeta da. Edonora zoazela, eskualdean gertatutako guztia norberaren aldearena izan ezik beste edozeinen errua denaren konbikzio berarekin topo egiten duzu... Nazio bakoitzak ortodoxia banandu bana onartu du, zeinaren bitartez norbera biktima besterik ez den, eta inoiz ez gaizkilea” (Silber eta Little, 1997:390-391).

³ Erakunde berak egindako ikerketa berriago batek 1.815.606 biztanletan kokatzen du lurraldearen populazioa (Kosovo Agency of Statistics, 2013:10). Lurraldeko iparraldean bizi diren serbiar jatorriko

gazteena duen herrialdea da: herritarren batz besteko adina 22 eta 23 urte artekoa da (Kosovo Agency of Statistics, 2008:3)⁴. Serbiarekin muga egiten du iparraldean eta ipar ekialdean, Montenegrorekin mendebaldean, Albaniarekin hego mendebaldean eta Mazedoniarekin hego ekialdean. Lurraldea zazpi eskualdetan banatzen da⁵ eta guztira 38 udalerrri ditu. Populazioaren gehiengoa, %60a, eremu urbanoetan bizi da, eta gainerako %40a landa eremuetan.

6.1. irudia: Kosovoko mapa

herritarren inguruko daturik ez du jasotzen ordea informazio honek, zentsu lan honetan parte hartzeari uko egin ziotelako.

⁴ Populazioaren heren bat 15 urtetik beherakoa da, eta erdia baino gehiago 25 urtetik beherakoa (Kosovo Agency of Statistics, 2008:3).

⁵ Gjakovë, Gjilane, Mitrovicë, Pejë, Prishtinë, Prizren eta Ferizaj.

Europa guztiko herrialderik txiroena da: 2016ko datuen arabera herritarren %29,7a langabetua da⁶ eta diasporako albaniarren diru laguntza guztiz ezinbestekoa da familia gehienek biziraupenerako. Pobrezia maila herritarren %50 eta %47 artean kokatzen da, zeina eguneko bi dolar baino gutxiagorekin bizi den (UNDP, 2004:18-19). Landa eremuetako pobrezia tasa lau aldiz handiagoa da eremu urbanoetan baino (UNDP, 2004:33-34).

Errepublikak multietnikoa da Kosovo. Biztanleriaren %92a albaniar jatorrikoa da eta gainerako %8a beste jatorri etnikoetakoa: serbiarrak, goraniak, arumanoak, turkiarrak, etab (Kosovo Agency of Statistics, 2011:10)⁷. Talde etnikoen aldaera honi erlijio desberdinen aldaera ere gehitu behar zaio: populazioaren gehiengoak, %92a, musulman sekularra da⁸, %7a kristau-ortodoxoa eta %1 katolikoa (Kosovo Agency of Statistics, 2011)⁹.

1999an nazioarteko protektoratu izendatu zuen lurraldea Nazio Batuen Erakundeko (NBE) Segurtasun Kontseiluaren (NBESK) 1224 ebazpenak, Ipar Atlantikoko Itunaren Erakundeak (NATO) Kosovo Askatzeko Armada (KAA) eta Jugoslaviako Errepublika Federalaren indar armatuen arteko gatazka armatua geldiarazi nahian. NBEko Kosovoko Misioaren (NBEKM) administrazioaren pean egon da lurraldea orduz geroztik, harik eta 2008an Europar Batasunaren Kosovoko Misioak (EULEX) ardura hori bere gain hartu zuen arte. Kosovoko Asanbladak 2008ko otsailaren 17an bere independentzia unilateralki aldarrikatu zuenetik 113 dira erabaki hau onetsi duten estatuak¹⁰. 2010eko uztailaren 22an Nazioarteko Justizia Auzitegiak (NJA)

⁶ Ikusi Nazio Batuen Garapen Programaren (NBGP) webgunea: <http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/countryinfo/> (2016-2-22). Adibidez, langabezia %50ekoa zen 2003an eta %44koa 2004an. Populazioaren %81arentzat lurraldearen arazo nagusia langabezia zen, beste edozein arazoren gainetik (UNDP, 2004:18-19), eta hala izaten jarraitzen du oraindik orain.

⁷ Lurraldeko eskualde bakoitzean talde etniko bakoitzak dituen biztanle kopuruaren inguruko informaziorako, ikusi: OSCE, 2010.

⁸ Nominatiboki bada ere. Albaniar jatorriko herritar gehienekin bat egiten du zifra horrek, bai eta jatorri arumano, gorani edo turkiarreko populazioaren zati handi batekin ere. Dena den jatorri albaniarreko herritar guztiak ez dira musulmanak, katolikoak ere badira.

⁹ Informazio zehatzagoa: [http://census.rks-gov.net/istarMDEE/MD/dawinciMD.jsp?a1=yC&a2=q70&n=1UR806\\$\\$\\$\\$\\$1T&o=&v=1UR060F100V7000000&p=0&sp=null&l=0&exp=0&dXI=1](http://census.rks-gov.net/istarMDEE/MD/dawinciMD.jsp?a1=yC&a2=q70&n=1UR806$$$$$1T&o=&v=1UR060F100V7000000&p=0&sp=null&l=0&exp=0&dXI=1) (2016-01-12). Populazio musulmana oso hedatuta dago Balkanetan. Populazioaren gehiengoak da Kosovon, eta komunitate haundiak daude Bosnia Herzebovan, Mazedonian zein Albanian ere. Minoria musulmanak, alta, Balkanetako herrialde guztietan daude eta izaera berezia dute: musulman sekularrak dira. Hauek, hein handi batean XIX. mendean zehar (Otomandar Inperioa desagertu bitartean) Europa erdialdetik eta mendebaldetik iritsi ziren ideologia nazionalisten eta eskualdean Otomandar Inperioaren baitan Islamera konbertitutako bestelako erlijioen artekotzat identifikatzen da (Poulton eta Taji-Farouki, 1997:1-33;139-169). Ikerketa lan andana egin da erlijio musulmanak Balkanetan duen jatorriaren inguruan. Horren inguruko informazio gehigorako ikusi, besteak beste: Poulton eta Taji-Farouki, 1997; Krasniqi, 2010; Sarajlić, 2010.

¹⁰ Egun 113 dira, guztira, Kosovoko independentzia babestu duten Estatuak. Honako hauek dira nagusienak: Erresuma Batua, Frantzia, Amerikako Estatu Batuak, Turkia, Albania, Australia, Alemania, Italia, Danimarka, Luxenburgo, Belgika, Polonia, Suitza, Austria, Irlanda, Suedia, Herbehereak, Islandia, Eslovenia, Finlandia, Japonia, Kanada, Kroazia, Bulgaria, Norvegia, Txekiar Errepublika, Portugal,

Kosovoren independentziaren legaltasunaren inguruko epaia plazaratu zuen, Serbiaren eskariz. Epaia honen arabera Kosovoren independentzia aldarrikapenak “ez du nazioarteko legerik apurtzen” (NJA, 2010:54) eta beraz estatu independente bezala joka dezake, nazioarteak praktikan hala egitea ahalbidetzen dion heinean.

6.3. GARAPEN HISTORIKO, POLITIKO ETA SOZIALA ANTZINATETIK GUDA HOTZAREN AMAIERA ARTE

1990eko hamarkadan Kosovon jazotako gatazka armatua, gatazka politiko edo erlijiosoa baino gehiago, gatazka etnikotzat identifikatu du hainbat autorek (Poulton eta Vickers, 1997). Serbiako eliteek azken bi mendeetan Erdi Aroko *Serbia Handia* berreraikitzeke egindako ahalegin nazionalistak Mendebaldeko Balkanetan lurralde berberak partekatzen zituzten herrien artean gatazka handiak sortu ditu. Hainbat autoreren arabera hauxe izan da 1990eko hamarkadan Jugoslavia ohiko gatazkak lehertarazteko arrazoirik nagusia, eta Kosovoko gatazka ere testuinguru berean kokatzen da (Biserko, 2012:33; Blumi, 2006a:2-9). Dena den, gatazka honen lehertzera eraman zuen testuinguru historikoaren jatorria ulertu beharrekoa da gure ustez, eta hurrengo atalen helburua horixe izango da. Historia liburu askok Kosovoko gatazkaren aintzindaritzat jotzen dute 1389ko “Kosovoko bataila” (Malcom, 1999; Silber eta Little, 1997; Di Lellio eta Elsie, 2009; Blumi, 2006b; etab.)¹¹. Otomandar Inperioak Serbiaren

Montenegro, Mazedonia, Arabiar Emirerri Batuak, Saudi Arabia, Bahrain, Jordania edota Qatar, besteak beste. Aldiz, sei Estatu dira, zeinak guztiak europarrak baitiren, independentzia honi sutsuki aurka egiten diotenak: Serbia, Errusia, Txipre, Espainia, Grezia eta Errumania, guztiak barne arazoak edo erabakiaren nazioarteko jurisprudentziaren aurkakotasuna argudiatuz. Iturriak: <http://www.mfa-ks.net/?page=2,33> (2014-9-20) edota <http://www.mfa-ks.net/?page=2,224> (2016-01-16).

¹¹ Balkanetako nahiz Kosovoko lehen bizitza arrastoak Dardaniaren garaioak dira (Shukriu, 2004:10)¹¹. Erromatar Inperioak I. mendeko lehen erdian konkistatu zituen lurralde hauek (Shukriu, 2004:94), eta Moesiako probintziaren baitan sartu. 284. urtean sortu zen Dardaniako probintzia Erromatar Inperioaren baitan. Dardaniarrak, aldi berean, traziarren eta iliriarren nahasketa direla esaten da, zeinak azken hauek ere Balkanetako herri indoerupear garrantzitsua osatu zuten. Dardaniaren baitakoa izanda ere, Iliriarekin mugan zeuden Kosovoko lurrak, eta eztabaida ugari izan dira kosovarrak dardaniarren edo iliriarren ondorengo direnaren inguruan. 279. urtean Dardaniako probintzia osatu zuten Erromatar Inperioaren baitan, Illyricum probintzia nagusiagoaren barruan (Shukriu, 2004:94). Beranduago, V. eta VI. mendeetan, eslaviarren lehen migrazioak hasi ziren lurraldean. Bertako herritar autoktonoak iparraldetik iristen ari zen jende berriarekin nahasten hasi ziren. Migrazio honen inguruko datu zehatz eta amankomunik ez dago; hala ere, jakina da eslaviarrak Europa erdialdeko eta Danubio iparraldeko lurralde anitz okupatu zituztela denbora epe horretan, eta are lehenago, Itsaso Beltzaren ipar ekialdera iritsi zirela ere frogatu da (Malcom, 1999:22-23). VII. mendearen erdialderako hizkuntza eslaviarrak hitz egiten zituzten herritarrek pisu handia hartu zuten egungo Albania iparraldean (mendialdeko zonaldeetan izan ezik). Hauek populazio urbanoaren zati nabarmen bihurtu ziren Erdi Arora bitartean (Malcom, 1999:25). 850. urtean, Bulgariako Inperioak konkistatu zuen Kosovo eta katolizismoa eta kultura eslaviarra lurraldean finkatu ziren. 1018an Bizantziar Inperioak hartu zuen lurraldea, hau Konstantinoplaren aurkako erresistentzia eslaviarren erdigune bihurtuz. Ondoren, XII. mendearen erdi aldean, Serbiaren baitan zetzan Rasciako printzerriak konkistatu zuen. 1346. urterako Serbia bere indar gorenera iristen ari zen, Serbiar Inperioan bihurtuta. XIII eta XIV. mendeetarako Kosovo Serbiar Erreinuaren erdigune espiritual eta politiko bihurtu zen (Hupchik, 2004:93). XIII. mendean Serbiako artzapezpikutzak Kosovoko Peja herrira tokialdatu zen, eta agintariak beraiek ere Prizren, Kosovo, eta Skopje, Mazedonia, artean

Erdi Aroko erreinua desagerrarazi zuen Fushë Kosovon, Lazar tsarra erahil eta serbiarrak boteretik kenduz. Albaniarrek eta bosniarrek serbiarren aldean borroka egin zuten turkiarren aurka, kristau ortodoxoak baitziren. Baina serbiarrek otomandarren indarrari men egin behar izan zioten pixkanaka, eta 1455erako, lurraldea turkiarrek kontrolatu zuten bere osotasunean.

Gatazka hau, ordea, mitifikatu egin da serbiar imajinario kolektiboan (Ruiz Jiménez eta Florio, 2010), Kosovo euren nazioaren jaioleku bezala bihurtu arte. Bataila “folkore heroiko, mito eta elezaharrez osatutako sare batean bilduta garatu da”, zeinak “serbiar kontzientzia nazionalarenugarra bizirik mantendu zuen” inperio otomandarrek indarrean iraun zuen bitartean (Poulton eta Vickers, 1997:141). Kosovo Otomandar Inperioaren baitan egon zen 1455etik 1912ra arte: lehendabizi Rumelia-ko *eyalet*-aren¹² pean eta 1864tik aurrera probintzia edo *vilayet* bezala¹³. Turkiarrek islama eraman zuten lurraldera. Albaniarrek eta bosniarrek islamera konbertitu ziren, Europa osoan hau egin zuten herri bakarrak bihurtuz. Artean desberdintasun erlijiosoa zen serbiar eta albaniar jatorriko herritarren arteko desberdintasunen oinarria (Taibo, 1999:24-26).

Kosovo eta Serbia Austria-Hungariako Inperioak okupatu zituen 1683 eta 1699 bitartean, turkiar eta austriarren arteko gudan, baina turkiarrek berriro hartu zuten indarra lurraldean. 1690ean, Peja-ko serbiar patriarka ortodoxo Arsenije III.ak Kosovo eta Montenegrotik 30.000 eta 40.000 pertsona artean atera arazi zituen Austriarantz, honek serbiarren laguntzarekin lurraldea konkistatzerakoan huts egin izanaren ondorioz (Weller, 1999:34-37). Jatorri serbiarreko hainbat autoreren esanetan, migrazio honi lurraldeko kristau ortodoxoek Kosovotik kanpora eginiko beste hainbat tokialdatzek ere jarraitu zioten. Hauek guztiek XVIII. mendeko ‘Serbiar Migrazio Handia’ (*Great Serb Migration*) deiturikoa osatuko zuten¹⁴.

1766an otomandarrek Peja-ko Patriarkatu ortodoxoa abolitu zuten eta lurraldeko kristauen egoerak txarrera egin zuen, albaniar jatorriko populazioarenak onera egin zuen bitartean. Albaniar agintariak otomandarren agindupean egoteari men egin zioten eta ondorioz albaniar asko eta asko islamera konbertitu ziren. Honek ondorio positibo ugari ekarri zituen herritar horientzat: musulmanak ez izateagatik turkiarrek inposatutako zergak ordaindu beharrik ez izatea eta turkiarren babes izatea, besteak beste. Albaniar populazioa egitura tribaletan

kokatu ziren. 1371n Serbiar inperioa hainbat printzerri desberdinetan banatu zenean, serbiar jatorriko dinastia luzea atzean zuen Brankovic familiaren eskuetan geratu zen Kosovo.

¹² Otomandar Inperioaren administrazio desberdinei eman zitzaizen izen hori.

¹³ Azken honen garaietan, baina, Kosovoko *vilayeta* egungo Kosovo baino lurralde are zabalagoa zen: egungo Serbia erdi aldera, Montenegroa, Albaniara eta Mazedoniara arte ere iristen zen.

¹⁴ Autoreon iritzitan bai Kosovon eta baita honen inguruan ere serbiar jatorriko populazioa zen gehiengoa. Baieztapen hau ordea albaniar jatorriko zein hauen gertuko beste hainbat autoreren iritzitari kontrajartzen zaio. Euren arabera lurraldean serbiar jatorriko eta albaniar jatorriko populazioaren zenbatekoa parekatua zen eta biek antzeko indarra zuten (Ascombe, 2006).

antolatzen bazen ere (Fine, 1994:51), hauen buruzagiek indar handiagoa hartu zuten, “islamizazioarekin” batera euren estatusak gora egin baitzuen¹⁵.

1804an hasita serbiar jatorriko herritarrak iraultzeari ekin zioten. Otomandar Inperioak bere gobernu egiturak modernizatu eta lurraldean zuen kontrola mantendu nahi zuen, baina ez zuen behar adina arrakastarik. Matxinada hauek serbiar nazionalismoak ezaugarritu zituen, eta asko Kosovon gertatu ziren. 1878an San Stefano-ko akordioek baretuko zituzten gorabehera hauek. Taiboren arabera, hiru ondorio nagusi ekarri zituzten akordio hauek: Austria-Hungariako inperioa geldiaraztea, Balkanetan proiektu paneslaviar baten sendotzea, eta Errusiak Balkanetan zuen eragina areagotzea (Taibo, 1999:28). Serbia mesedetuta agertu zen, Otomandar Inperioarekiko independentzia eskuratu baitzuen eta egungo Kosovoko lurraldearen gehiengo handi bat bere esku geratu baitzen. Gertaera hauen aurrean, albaniar jatorriko 300 ordezkari inguru bildu ziren Prizren-en eta Prizren-eko Liga (*League of Prizren*) eratu zuten urte berean, otomandar inperioaren eta islamaren aldeko jarrera hartuz. Otomandar Inperioaren baitan bizi ziren albaniar jatorriko herritar guztiak euren eskubide kulturalak babestu eta sustatuko zituen autonomia baten baitan biltzea proposatzen zuen erakunde politiko honek. 1881ean Ligak administratzaile otomandar guztiak lurraldetik atera zituen eta gobernu probintzial bezala “autokonfiguratu” zen (Taibo, 1999:29). Inperio otomandarrak, ordea, Liga disolbatu zuen. Hainbat autoreren esanetan hain zuzen ere hemen kokatzen da albaniar nazionalismoaren sorrera (Taibo, 1999; Magaš, 1993:21-23). Otomandar Inperioak Errusiaren aurka izandako galeraren ingurumarian Serbiar estatua jaio zen¹⁶. Honek ondorengo urteetan bere lurak modu esanguratsuan zabaltzea lortu zuen, Itsaso Adriatikora iritsi arte (Weller, 1999:34-37).

1840ko hamarkada iristerako albaniar jatorriko herritar askok migratu zuen Kosovora. XIX. mendearen amaieran eta XX.aren hasieran serbiar eta albaniar jatorriko herritarren arteko tentsio eta gatazkak areagotzen hasi ziren. 1877 eta 1912 artean serbiar jatorriko 150.000 herritarrek ihes egin zuten Kosovotik (Urosévic, 1989). Serbiarren iritzitan, eta hala egin zuen publiko 1903an Mihailo V. Vuic Serbiar Erresumako garaiko atzerri ministroak, albaniar jatorriko herritarren migrazioek serbiar jatorriko herritarren bizitza jasanezina egin zuten (Scepanovic, 1989). Serbiak bere estatu izaera berriaz gozatzen zuen bitartean, Balkanetako albaniarrek etengabe euren estatua ukatzen zitzaizkien herritar bezala ikusi ziren. Testuinguru honetan nazionalismo etnikoa deitutakoaren altxaera hasi zen. Aspalditik talde etniko desberdinen artean ematen ziren gatazkak bigarren mailakoak izatetik lurraldeko arazo garrantzitsuenetarikoan bihurtu ziren. Gatazka hauek hein handi batean serbiar jatorriko kristau eta albaniar jatorriko

¹⁵ Inperio osoaren *Grand Viziers* delakoetatik 42 albaniar jatorrikoak ziren. Sultanaren lehen ministro edo *greatest minister* delakoak ziren, zeinak Sultanak berak emaniko orotarako boterea zuten, batez ere fiskala, soilik Sultanak atzera bota zezakeena.

¹⁶ Berlingo Batzarrak, 1878an, Balkanak berrantolatu zituen, eta 1882an Serbiar Erresuma izendatu zuten.

musulmanen artekoak ziren. XIX. mendean Kosovoko albaniar eta serbiar jatorriko herritarren arteko liskarrak areagotu baziren, XX. mendean bestelako dimentsio bat hartuko zuten aurkakotasun horiek. Balkanetako bi gudetatik hasita, Lehen eta Bigarren Mundu Gudak zein Jugoslaviaren gutxiakako desintegrazioa pairatu zituzten Balkanek.

6.3.1. Balkanetako Gudak eta Lehen Mundu Guda

Etnia desberdinetako herritarren arteko gatazkak ohiko bihurtuta, albaniarrek “albanizazioaren” aldeko apustua egin zuten (Gawrych, 2006:72-73). Serbiar jatorriko herritarrek, euren aldetik, Serbiar Estatuaren baitan gehitu nahi zuten lurraldea. Testuinguru honetan, Turkiar Gazteen Mugimenduak Otomandar Inperioaren kontrola hartu zuen 1912an egindako iraultzan¹⁷. Albaniaren independentzia aldarrikapen ugari ere egin ziren, lurraldera ezegonkortasun handia eramanez. Urte berean albaniar jatorriko herritarrak ere irauli egin ziren Kosovo eta Novi Pazar-en eta turkiarren ahulezia Montenegrok probestu zuen lur horiek inbaditzeko. Otomandar Inperioak galera handiak pairatu zituen, albaniarrek bizi ziren lur ia guztiak galduz. Albaniarrek, euren aldetik, Otomandar Inperioaren armadarekin borroka egiteari uko egin zioten. Turkiar Gazteen Mugimenduak gobernu zentralizatu bat defendatzen zuen eta inperioaren baitan beste hainbat nazionalitatek defendatutako autonomiak ezeztatzen zituen. Honek Bulgaria, Serbia, Montenegro eta Grezia Balkanetako Lehen Gudara eraman zituen urte haren amaieran. 1912ko irailean Serbiak, Montenegrok, Bulgariak eta Greziak ejertzito bat osatu eta denbora gutxian turkiarrak Europan zituzten lur ia gehienak uztera behartu zituzten. Balkanetako Lehen Gudak Otomandar Inperioa Europatik kanporatu zuen.

Serbiak Itsaso Adriatikora gerturatzeko saiakera egin zuen turkiarrak Kosovotik kanporatuta. Montenegrok, bere aldetik, albaniarrek bizi ziren hainbat lurralde konkistatu zituen. 1913an gudari amaiera eman zion Londreseko Batzarrean, baina, Britainia Handiak, Frantziak, Alemaniak, Italiak, Errusiak eta Austria-Hungariako Inperioak (*Great European Powers*) onartu zuten Albaniako estatua sortze aldera Serbiak eta Montenegrok eginiko aurrerapausoek atzerako bidea egin behar zutela. Londreseko Itunak Serbiar Estatu berriaren mugak ezarri zituen eta Kosovoren estatusa ere formalizatu zuen, hau Serbiaren kontrolpean utziz (Ruiz-Jiménez eta Florio, 2010). Hala ere, batzarrak aditzera eman zuen¹⁸ Kosovo zein albaniarrek populatutako beste hainbat lurralde Albaniatik kanpo geratu zirela eta Albaniarekin bere osotasunean bat egin nahi zutela, populazio honen erdia “dominazio kolonial” baten pean geratu baitzen (Islami, d.g:5).

1912 eta 1913 artean Serbiak indarrez Kosovo bereganatu zuen (Bekaj, 2010:7-8). Armend

¹⁷ Abdul Hamid II sultana boteretik kenduz.

¹⁸ 1946an Parisko Batzarrak ere adierazpen berdina egingo zuen.

Bekaj-ek argudiatzen duenez lurraldean gehiengoa ziren albaniar jatorriko herritarren borondatearen aurkako erabakia izan zen, zeinak sortu berri zen Albaniar estatuarekin bat egitea “gertakarien garapen naturala” bezala hartzen zuen (Bekaj, 2010:8). Austria-Hungaria albaniarrek populatutako lurak Albaniar estatuari eskaintzearen alde agertu zen, baina Britainia Handiak, Frantziak eta Errusiak Serbiaren alde egin zuten. Kosovoren eremu batzuk Serbiaren mendeko lur izendatu zituzten, eta Peja, Gjakova eta Istok Montenegroren esku geratu ziren.

Serbiak eta Greziak Bulgariarekin zuten ituna bertan behera utzi zuten 1913 ekainean. Balkanetako Bigarren Gudaren hasiera suposatu zuen horrek. Agerian geratu zen Londreseko Itunak ez zituela Balkanetako aliatu guztien nahiak bete. Bulgariak ez zuen onartu ordura arte berak kontrolatzen zituen Mazedoniako hainbat lurralde Serbiaren eskuetan geratu izana, eta Serbiak Itsaso Adriatikorako inolako sarrerarik eskuratu ez izanak ere ezegonkortasuna eraman zuen bere gobernura. 1913ko ekainaren 19an Bulgariak Serbia erasotu zuen eta honek eta Greziak Bulgariaren aurkako gudari ekin zioten. Montenegro, Errumania eta Otomandar Inperioa ere Bulgariaren aurka batuko ziren. Bucaresteko Itunak eman zien amaiera Europa hego ekialdeko historia marraztuko zuten guda hauei. Bulgariak lur kantitate handiak galdu zituen, Errumaniari eta Otomandar Inperioari eskaini behar izan baitzizkion, eta Mazedoniako zati handiena Serbia eta Greziarena izatera pasa zen¹⁹. Balkanetako Gudek zein 1913ko Kosovo Polje-ko “askapenak” “Kosovoko mitoa” indartu zuten serbiarren artean (Poulton eta Vickers, 1997:141), serbiarrek lurraldea eurentzat aldarrikatzen jarraitzen zutelarik. Bien bitartean, Kosovo ez zen Albaniako estatuaren baitan sartua izan, ordurako hau hein handi batean albaniar jatorriko herritarrek osatzen bazuten ere²⁰. Poulton eta Vickers-ek agertzen dutenez, albaniarrek XIX. mendea ezaugarritu zuen “lasterketa nazionalistara berandu” iritsi izana da honen arrazoia (Poulton eta Vickers, 1997:141). Albaniar biztanleriaren zati handi bat albaniar estatutik kanpo geratu izanak, ordea, arazo handiak ekarriko zituen etorkizunean.

Bigarren Mundu Gudara bitartean Serbiako gobernuak kanpaina ugari jarri zituen abian Kosovon serbiarren asentamenduak sortu eta sustatzeko: “kolonizazio plan” bat abiarazi zuen eta garbiketa etnikoak ere burutu zituen, 1912rako albaniar jatorriko 7.000 herritar inguru erailez (Freundlich, 1913). Serbiar jatorriko familia asko eta asko Kosovora joan zen bizitzera, eta aldi berean, albaniar jatorriko herritar askok Albaniara ihes egin zuen. Jatorri desberdineko herritarren joan etorri honek bertako serbiar eta albaniarren arteko balantze demografikoa

¹⁹ Negoziazio hauek ziharduten bitartean, Serbiak Albania inbaditu zuen, baina Austria-Hungariako Inperioak aginduta erretiratu egin behar izan zuen.

²⁰ Albaniar populazio handia zegoen Mazedonia, Montenegro eta Grezian ere. Albaniako estatuaren baitan zegoen populazio adina zegoen honen mugetatik kanpo (Poulton eta Vickers, 1997:139-169).

berdintzera eraman zuen²¹. 1915 eta 1916 artean, Lehen Mundu Guda betean, Serbiar indar armatuek Kosovotik atera behar izan zuten, Bulgariaren eta Austria-Hungariako Inperioaren inbasioaren ondorioz. 1918an ordea Serbiak Kosovotik kaleratu zituen biak. Lurjabeen aurkako neurriak abian jartzen hasi zen, Kosovoko albaniar jatorriko herritarren aurkako indarkeria eskergarekin jarraituz. Albaniar jatorriko herritarrek mugimendu honen aurkako jarrera erakutsi zuten, baina serbiar indar armatuek kalte handiak eragin zituzten: 6.000 pertsona inguru erahil eta 3.800 etxebizitza baino gehiago txikitu zituzten (Malcom, 1999:273). 1918 eta 1921 artean guztira albaniar jatorriko 12.000 herritar baino gehiago hil, 22.000 pertsona baino gehiago kartzelaratau eta 6.000 etxebizitza baino gehiago txikitu zituzten serbiar indar armatuek (Malcom, 1999:278)²².

Lehen Mundu Gudaren eta Bigarren Mundu Gudaren artean erresistentzia armatu saiakera desberdinak izan ziren Kosovon albaniar populazioaren aldetik²³, baina serbiar erregimenak zein Bigarren Mundu Gudaren leherketak isilarazi egin zituzten (Bekaj, 2010:9-10)²⁴.

6.3.2. Jugoslaviaren sorrera eta Bigarren Mundu Guda

Lehen Mundu Guda amaitu ostean, 1918an, lehendabizi Montenegro hartu zuen bere gain Serbiak, eta ondoren Austria-Hungariako Inperioaren erorketak utzitako lurraldeekin elkartu zen, Serbiar estatu monarkikoa Serbiar, Kroaziar eta Esloveniaren Erreinuan bihurtuz. Mugimendu honek Kosovoren zatiketa ekarri zuen: lau probintzietatik hiru, Zveçan, Kosovo eta Metohija hegoaldea Serbiaren esku geratu ziren eta azken bat, Metohija iparraldea, Montenegroren esku. Hala eta guztiz ere, 1922ko apirilaren 26an abian jarritako administrazio berriak Kosovo Serbiar Erresumako hiru areatan banatu zuen: Kosovo, Rascia eta Zeta. 1929an Serbiar, Kroaziar eta Esloveniaren Erresuma Jugoslaviako Erresuman bihurtu zen eta Kosovoko lurraldea hiru *banate* edo probintzia desberdinetan berrantolatu zuten: Zeta-ko banatea, Morava-ko banatea eta Vardare-ko banatea. Bien bitartean albaniar jatorriko herritarrek

²¹ Denbora epe honetan gertatutakoek nazioartean begiradak erakarri zituen Kosovora, eta Carnegie Endowment ekimenak nazioarteko komisio bat sortu zuen 1914an. Erakunde honek lurraldean albaniar jatorriko populazioaren aurkako garbiketa etnikoa gertatzen ari zela salatu zuen (Weller, 1999:34-37).

²² 1921ean albaniar jatorriko hainbat talde eta erakundek Nazioen Ligaren aurrean salatu zituzten jazarpen neurri eta hilketa guztiok, eta lurraldea Albaniarekin elkartzeko eskatu. Ekimenak ezezkoa jaso zuen eta anartean albaniar jatorriko herritarrek Kosovotik ihes egiten jarraitzen zuten.

²³ Drenica inguruetan Azem Bejta eta Shote Bejta bikoteak armak hartuta egin zien aurre indar serbiarrei, eta Hasan Prishtina-k Kosovoko Defentsa Nazionalerako Batzarra (*Committee for the National Defence of Kosovo*) sortu zuen. Honek Ameriketako Estatu Batuetan eta Mendebaldeko beste hainbat estatutan lobby lanak egin zituen, Kosovok Albaniarekin bat egiteko defentsan (Bekaj, 2010:9-10). Beste hainbat gizonezko ere mugimendu armatuak sortu zituzten: Isa Boletini, Bajram Curri, Idriz Seferi, etab.

²⁴ *Kaçak* izena hartuko zuten, zeinak estatuari erresistentzia egin zioten errebeldeei eta hauek egindako ekintzei (artean ilegalak) erreferentzia egiten zien. Estatua “sistema kolonialista zapaltzaile” bezala identifikatzen zuten, eta honen aurkako edozein ekintza “patriotismo ekintza” eta “askatasuna eskuratzeko saiakera” bezala (Bekaj, 2010:9-10).

jazarriak izaten jarraitzen zuten.

Biserko-k argudiatzen duenez, Jugoslaviak Serbiaren programa nazionala gauzatzeko testuinguru aproposa osatu zuen. Baina Jugoslaviaren baitan eslaviarren interesez gain beste interes nazional gehiago ere baziren, Biserko-k “paradoxa” bezala identifikatzen duen egoerara eramán zutenak: batetik, serbiarrek Jugoslaviak euren nahiak betetzea nahi zuten, baina kroaziar eta esloveniarrek, adibidez, Jugoslavia sistema federal bat izatea nahi zuten. Jugoslaviako estatua sortzen ari zen, baina “zentralismoaren eta federalismoaren defendatzaileek ez zuten bat egiten”, eta gatazka honek berak gai nazionalak estatu jugoslaviarraren biziraupenerako zuen garrantzia erakutsi zuen (Biserko, 2012:35). Testuinguru honetan, Jugoslaviaren lehen politika zentralistak zapalkuntzan eta indarkerian oinarritu ziren, Estatuaren Babeserako Legeak erakunde eta mugimendu politiko guztiak (hauek alde batekoak edo bestekoak izan) debekatzén baitzituen (Biserko, 2012:37).

1923an Jugoslaviako Alderdi Komunistak (JAK) adostu zuen alderdiaren zereginetako bat izango zela “nazio zapalduetako mugimenduei estatu independenteak sortzeko zuten helburuan laguntzea”. Herri hauen baitan sartuko ziren Kroazia, Eslovenia, Mazedonia zein Montenegro, eta baita albaniarrek ere (Rajović, 1985:85, *in* Pula, 2004:799). Garai hartan JAKk agertu zuen ez zituela “alde batera utziko euren irakasle eta liderrek, Leninek eta Stalinek, adierazitako printzipioak, zeinak nazio guztiek euren autodeterminaziorako duten eskubidean datzan, sezesia barne” (Lee, 1983:77, *in* Pula, 2004:800). 1939an, ordea, Kosovoko lurraldea alderdiaren antolakuntzaren aparteko adartzat jo zuen JAKk (Hovart, 1988:92, *in* Pula, 2004:800).

Serbiak ordurako “kolonizazio programa” (Bekaj, 2010:10; Biserko, 2012:195,200) abian zuen: milaka familia serbiar Kosovora eramatea zen helburua, bertako familia albaniarrek handik kanporatzeko. Jugoslaviak Turkiarekin negoziatu ostean hitzarmena sinatu zuten bi herrialdeek 1938an, Turkiak 40.000 familia albaniar bere lurretan hartzea adostuz. Hitzarmen hau bertan behera utzi zuen Bigarren Mundu Gudaren lehertzeak, baina aurrera eginez gero Kosovoko albaniar populazioaren %75 baino gehiago kanporatuko zukeen Jugoslaviak (Bekaj, 2010:10). Hitzarmenak indarrrik izan ez bazuen ere, 1918 eta 1941 artean 150.000 albaniarrek (zein beste jatorri etnikoetako musulmanek) Kosovotik kanpora emigratu zuten (Bekaj, 2010:10). Iritsi berri ziren familia serbiar eta montenegroarrek, aldiz, lurrak zein bestelako hainbat onura eskuratu zituzten serbiar erakundeen eskutik. Honek, Biberaj eta Pavlowich-ek argudiatzen dutenez, bi komunitate desberdinen garapena ekarri zuen: euren egoera hobetzen ari zen serbiarrena, batetik, eta egoera geroz eta kaskarragoan bizi ziren albaniarrena, bestetik (Biberaj,

1982 eta Pavlowitch, 1982, *in* Poulton eta Vickers, 1997:145). Albaniar jatorriko herritarrei albanieraz ikasi ahal izateko eskubidea kendu²⁵ eta serbo-kroaziarra izendatu zuten hizkuntza ofiziala, baita ikastetxe guztietan derrigorrezko hizkuntza ere. Serbiar soldadu irregularrak, *chetnik* bezala ezagutuko zirenak, “serbiaren dominazioa mantentzen zela ziurtatzeko mobilizatuak izan ziren” (Poulton eta Vickers, 1997:145)²⁶.

Lehendabiziko Jugoslavia honek 1941 arte iraun zuen²⁷. Apirilean Ardatzeko potentziek Jugoslavia okupatu zuten, Kosovo barne (Taibo, 1999:37). Lurraldeko iparraldea, Trepça-ko meategietara arte, Serbiak kontrolatzen zuen, Alemaniaren izenean. Lurraldearen gainerakoa Italiak kontrolatzen zuen, Albaniarekin batera, eta Kosovon kontrolatzen zuen lurralde zatiko herritar guztiak, baita eslaviarrak ere, hiritar albaniar izendatu zituzten 1942 hasieran (Taibo, 1999:37), albaniar guztiak bilduko zituen Albania Handiaren sorrera bultzatuz. Lurraldeko albaniarrek “askapen” modura hartu zuten ardatzeko botereen konkista (Taibo, 1999:38; Malcom, 1999:297), Serbiarekiko independentziarako bide bezala identifikatu baitzuten. 1943rako Alemaniak Italia gailendu zuen lurraldean eta denbora gutxian, Taibo-k Prizreneko Bigarren Liga (Taibo, 1999:39) bezala identifikatzen duen ekimena sortzen hasi zen, Kosovok Albania independentearekin bat egiteko helburuarekin: Kosovoko Askapen Nazionalerako Batzarraaren (*National Liberation Committee of Kosovo*) sorreran Bujaneko Ebazpena²⁸ onartu zuten, zeinak Kosovo eta Albania elkartzea aurreikusten zuen. Jugoslaviak ordea, atzera bota zuen ebazpena, Kosovo Albaniarekin elkartzeko saiakera “erreakzionarioa” zela argudiatuz (Ramet, 2006:156). Jugoslaviak Kosovok Albaniarekin bat egiteko aukera bakarra ikusten zuen: Albaniak Jugoslaviarekin bat egitea (Ramet, 2006:156)²⁹. Bestetik, Kroaziako Estatu Faszista Independentearen sorrerak eta Serbia Alemaniaren kontrolpean egoteak faszismoaren aurkako mugimenduaren sorrera ekarri zuen, Alderdi Komunistak zuzenduta (Biserko, 2012:40-41).

²⁵ Eslaviar jatorria ez zuten edota ofizial bezala errekonozituta ez zeuden gainerako hizkuntza guztiek in egin zuen bezala; kroaziarra, serbiarra eta esloveniarrak soilik hartu ziren hizkuntza ofizial moduan, hizkuntza horiek hitz egiten zituzten nazioak soilik hartzen baitzituzten jugoslaviar nazio bezala.

²⁶ Testuinguru honetan, albaniar jatorriko herritarrek euren abizenetan –*vić* bezalako atzizki serbo-kroaziarrek erabiltzen hastera behartu zituzten (Poulton eta Vickers, 1997: 145).

²⁷ Serbiak dominatzen zuen estatua, izenetik bertatik hasita: Jugoslavia kontzeptuak hegoaldeko eslaviarren lurrari egiten dio erreferentzia, eta ondorioz, albaniarrek zein eslaviarrak ez ziren gainerako taldeak ez zituen kontutan hartzen (Biberaj, 1982 eta Pavlowitch, 1982, *in* Poulton eta Vickers, 1997:146).

²⁸ Bujan-eko Ebazpenak aditzera ematen zuen Kosovoko lurraldeak zuen populazioaren gehiengoa albaniarra izanik, honek Albaniarekin bat egiteko pausoa albaniar herritarrek euren asmoak gauzatzeko ekimenez hartzen zuen. Albaniako Bujan herrian egin zen bilkura 1943ko abenduaren 31 eta 1944ko urtarrilaren 1ean eta 2an. Kosovoko eta Albaniako 49 komunistek parte hartu zuten bertan (Kosovoko parte hartzaileen artean 43 albaniarrek, hiru serbiarrek eta hiru montenegroarrek parte hartu zuten) (Ramet, 2006:156). Bujaneko ebazpena kontsultatzeko: http://www.albanianhistory.net/en/texts1920-1944/AH1944_8.html (2014-2-8).

²⁹ Albania eta Kosovoko jatorri albaniarreko populazioa lurralde berdinen baitan bat eginda ikusteko desioa, ordea, “historia nazionalen banaketan” amaitu zen, Albania 1912an independizatu zenean (Kostovicova, 2005:146).

Serbiarrak eta kroaziarrak *chetnik*³⁰ eta *ustasha*³¹ mugimenduetan oinarritu ziren hurrenez hurren euren nazio-estatuak gauzatzeko. Sonja Biserko-k agertzen duenez biek ala biek genozidioak gauzatu zituzten: *ustash*-ek Kroaziako eta Bosniako zonalde batzuetako serbiar, roma eta juduen aurka, eta *chetnik*-ek Bosnia ekialdeko musulmanen eta kroaziarren aurka (Biserko, 2012:40-41).

Kosovoko albaniar jatorriko herritarrek Serbiarena baino atsegina sentitu zuten Italiaren errejimena, hein handi batean kultura, hezkuntza eta hizkuntza eskubideei zegokienean. Albaniar hizkuntzan funtzionatzen zuen administrazio sistema, komunikabide eta ikastetxeak jarri zituen abian. Garai honetan, ordea, lurraldean bizi ziren serbiarrek jokabide gogorra pairatu zuten albaniarren aldetik, lehenek lurraldea uzteko presioak egin baitzituzten (Poulton eta Vickers, 1997, 146-147). Albaniar jatorriko herritarrek Skanderberg SS dibisioa sortu zuten eta serbiar eta montenegroarrak bereizketarik gabe erailtzeari ekin zioten, eslaviar jatorriko 10.000 familia inguru Kosovotik botaz. Aldi berean, Albania iparraldeko zonalde behartsuenetatik familia “kolonoak” iritsi ziren lurraldera (Poulton eta Vickers, 1997:147). Sabrina Ramet-ek adierazten duenez, “kolonizazio” programak alderantzizko bidea hartu zuen (Ramet, 2012:312)³². Ihes egin behar izan zuten herritar askok partisano komunistekin bat egin zuten, eta beste askok, berriz, *chetnik* serbiar mugimendu nazionalistarekin.

Bigarren Mundu Guda amaituta, eta Ardatzeko indarrek okupatzen zituzten lurrak pixkanaka aliatuen esku geratzen joan ziren heinean, serbiar nazionalista eta partisanoen arteko desadostasunak areagotzen joan ziren. Ardatzeko potentziak boterea galtzen ari ziren unean, Jugoslavia eta Albaniako partisanoek guda ostean lurraldeak izango zuen banaketa antolatzeari ekin zioten. Albaniako Alderdi Komunistaren (AAK) Batzar Zentralak Kosovo Albaniaren esku gera zedin negoziatu nahi izan zuen, baina JAKko buruzagiak Albania eta Jugoslavia

³⁰ *Chetnik*-ak Mazedonian agertu ziren lehenengoz XIX. mendearen lehen erdian, Otomandar Inperioaren aurka egiteko. 1886 eta 1888 artean borrokatutako Serbia eta Turkiaren arteko gudan hartu zuten parte, baina 1912an Balkanetako Liga sortu zenetik euren protagonismoak behera egin zuen. Lehen Mundu Gudan ere parte hartu zuten beranduago, eta ondoren euren tradizioa gorde eta sustatzeko erakunde baten baitan bildu ziren. Draža Mihailović zen mugimenduaren buru, Londresen erbestean zegoen gobernuaren baitako guda ministroa. Serbia Handia zen chetniken helburua, musulman eta kroaten garbiketa etnikoa egitearekin batera (Biserko, 2012:41).

³¹ *Ustasha*-k Kroaziako talde ultranazionalista zen, erromatar katolikoa, 1929an sortua. Atzerrian antolatuta zeuden, Italian hein handi batean, baina Hungarian zituzten entrenamentu eremu gehienak. Kroaziar estatu independentea sortzea zen euren helburua. 1935etik aurrera Jugoslaviaren aurkako erasoak egiten hasi ziren eta 1941ean Kroaziako estatu independentea aldarrikatu zuten, Alemania Naziaren babesean. Serbiarren, juduen eta anti-faxisten aurkako neurriak hartu zituzten, kontzentrazio eremuak antolatuz, besteak beste (Biserko, 2012:41).

³² Ramet-ek 100.000 pertsona inguruan kokatzen du garai honetan Kosovo utzi zuten jatorri eslaviarreko pertsonen kantitatea (Ramet, 2012:312). Zeina, Poulton eta Vickersek estimatutako 10.000 familiako zifrarekin bat datorren hein handi batean, garaiko familiak kide askokoak zirela kontutan hartuta.

arteko mugetan edonolako aldaketak egitearen aurka agertu ziren (Ramet, 2012:xiii)³³. Bien bitartean 1944an Bujan-eko ebazpena, Kosovo Albaniaren baitan aurreikusten zuen proiektua, publiko egin zuten Kosovoko buruzagi komunistek, albaniar jatorriko kosovarrak Alemaniaren aurka borrokatzearen truke autodeterminaziorako eskubidea eskaini baitzuen Jugoslaviak (Judah, 2000:53). Urte horren amaieran Josip Broz Tito-k gidatutako partisoanok lurraldera sartu ziren eta Fadil Hoxha-k gidatutako hainbat altxaerek lurraldearen askapena ekarri zuten, baina hau Serbiako probintzia izatera pasa zen. Laster Josip Broz Tito Jugoslaviako lehen ministro eta atzerri ministro izendatu zuten, JAKak babesten zuen Fronte Popularrak hauteskundeak irabazita. Albaniarrek ez zuten partisoanekin bat egin, eta Tito-k ikusi zuen “soilik Kosovo Serbiaren baitan mantenduta” lortu ahal izango zuela “serbiarrek komunismoa babestea” (Poulton eta Vickers, 1997:148-149).

Bigarren Mundu Guda osteko bi hamarkadak gogorak izan ziren Kosovoko albaniar jatorriko herritarrentzat. Aleksander Ranković Jugoslaviako segurtasun arduradunaren aginduz orotariko giza eskubideen urraketak egin zituzten serbiar indar armatuek bertan. Poulton eta Vickers-ek aditzera ematen dutenez partisoanok “eskala handiko kanpaina militarra jarri zuten abian Kosovon euren agintea kontsolidatzeko” eta albaniarrek, berriz, “altxamendu orokor” batekin erantzun zuten (Poulton eta Vickers, 1997:139-169), zeinak *ballist*-en, hau da, albaniar antikomunisten aldekoen, eta jugoslaviar partisoanoen jarraitzaileen arteko gatazka lehertarazi zuen. Altxaera armatu honen leherketak arazo larrietara bakarrik ez, *ballist*-en gehiegikeria militarretara ere eramane zuten. Antikomunistek ezin izan zioten Jugoslaviako partisoanoen erasoei denbora luzean eutsi, eta 1945eko otsailerako indarra hartu zuten hauek, *Balli Kombëtar*, albaniar antikomunisten gorputz nagusiei urte hasieran gailenduta (Petranovic, 1992 *in* Ramet, 2012). Italiarekin kooperatu izanagatik, Kosovoko albaniarrek “politikoki fidagaitzat” zituzten Serbiarrek, eta ondorioz, Jugoslavia Komunistaren estabilitatearentzat mehatxua suposatzen zuten.

6.3.3. Guda Hotza Jugoslaviaren baitan

1946ko Konstituzioak Kosovo probintzia autonomotzat hartu zuen Jugoslaviaren baitan, Kosovo eta Metoihako Probintzia Autonomoa izenpean³⁴. Jugoslaviako gobernuaren eta albaniar jatorriko kosovarren arteko harremanek gatazkatsuak izaten jarraitzen zuten. Serbiar gobernuak, Ranković-en aginduz, hauen aurkako errepresio neurri zorrotzekin jarraitu zuen, Albaniako erregimenarekin bat egiten zutela argudiatuz. Jazarpen neurri hauek hamarkada luzez jarraitu zuten etenik gabe. Poulton eta Vickers-ek modu adierazgarrian deskribatzen dute

³³ Gehienak, baina, Kosovo Albaniaren esku uztearen alde agertu ziren, Albaniak Jugoslaviarekin bat egin eta honen baitako zazpigarren errepublika izatea onartuz gero

³⁴ Motzean, Serbiaren appendize bat zela besterik ez zuen esan nahi, izen berezituarekin bazen ere.

Bigarren Mundu Guda ostean Kosovoko albaniarrek bizi zuten egoera: “Kosovo setio egoeran atera zen gudatik, bertako populazioa mehatxu bezala ikusita, aktibo bezala ikusi beharrean” (Poulton eta Vickers, 1997:148)³⁵.

1946ko Jugoslaviako konstituzioak agerian uzten zuen, artean, Jugoslaviak Sobiet Batasunarekin zuen harremana. Biserko-k argudiatzen duenez 1946ko Konstituzioak konstituzio sobietarra hartzen zuen eredutzat (Biserko, 2012:42)³⁶. 1948an, baina, Jugoslaviak Sobiet Batasunarekin zuen harremana bertan behera utzi zuen, sozialismo berri baten eredia osatzea helburu hartuta. Banaketa honek kolpe serioa suposatu zuen Bloke Komunistarentzat, eta Mendebaldeak Titori arretaz so egitea ekarri zuen (Biserko, 2012:42-43). Jugoslaviako mugen baitan, ordea, eragin zuzena izan zuen erabaki honek, batez ere serbiar eliteen baitan: estatuko boterea zuzendaritza federalak izaten jarraitzen bazuen ere hau gradualki komun bitartez dibertsifikatzera pasako zen. Zuzendaritza orokorraren eta probintzietako komuna desberdinen arteko erlazioak 1960ko hamarkadaren erdialdera arte iraun zuen. Biserko-k argudiatzen duenez, “jugoslavismoaren bertsio sozialista hau eksklusibitate nazionala arrastoan sartuta izateko helburuarekin” ari zen garatzen (Biserko, 2012:43-44).

1953ko Konstituzioak, ordea, aldaketak ekarri zituen Kosovorentzat. Nazionalitateen Ganbera bertan behera utzi zuen eta Kosovo eta Vojvodina-rentzat eskumen murrizketa suposatuz, biak Serbiako barruti bat gehiago izatera pasa baitziren (Poulton eta Vickers, 1997:148). Bien bitartean, Kosovoko serbiarrak babesten jarraitzen zuen Belgradek. Gobernuan, segurtasun indarretan eta lan munduan gehiengoa ziren, lurraldeko musulmanei (albaniar jatorrikoak izan naiz eslaviarrak izan) turkiarrak zirela onartzera behartu eta Turkiara ihes egin araziz (Malcom, 1999:323)³⁷. Gainera, euren etxeetan armak ezkututzen zituztela argudiatuta 60.000 albaniar inguru torturatu zituzten serbiar indar armatuek (Malcom, 1999:320-321)³⁸. Albaniar jatorriko herritarrek jazarpen neurri hauen guztien aurkako protesta etengabe jarraitzen zuten, autoritateek

³⁵ Bien bitartean, Kosovok (zein albaniarrek bizi ziren beste hainbat zonaldek) nekazaritza eta abeltzantzatik bizitzen jarraitzen zuen, klan sisteman antolatuta. Islamik adierazten duenez, lurrak “oso autarkikoak ziren, bai ekonomikoki eta baita demografikoki ere”. Oraindik ere egitura “semi-feudal” ugarik bizirik irauten zuten eta analfabetismoa altua zen oso, bereziki emakumeen artean (Islami, d.g:6).

³⁶ Alderdi bakarreko estatua zen, gobernu zentral indartsuarekin. Armada zen bere legitimaziorako tresna nagusia, eta baita, Biserko-k argudiatzen duenez, bere biziraupenerako bermea ere: “Armada hain boteretsu bihurtu zen ezen normalean ‘zazpigarren errepublika’ bezala erreferentzia egiten zitzaion” (Biserko, 2012:42).

³⁷ Emigrazio prozesu hau ez zen Kosovon bakarrik eman, Jugoslavia osoan baizik. Nabarmenen Mazedonian gertatu zen. Malcom-en arabera 1945 eta 1966 artean 246.000 pertsona inguruk emigratu zuen Turkiara Jugoslavia osotik, eta honen erdia baino gehiagok Mazedoniatik ihes egin zuen (Malcom, 1999:323).

³⁸ Malcom-ek agertzen duenez, armak aurkitu nahian Jugoslaviako Armadak egiten zituzten torturak hain ziren gogorrek ezen, herritar askok armak apropos erosten zituen atxilotu ostean polizien aurrean errenditzeko aitzakia bat izateko (Malcom, 1999:320-321).

hartutako neurriak kolonialistak zirela salatuz eta Kosovo errepublika independente izateko eskubidea defendatuz.

1960ko hamarkadaren erdialderako Jugoslaviako bizitza politikoak aldaketa nabarmena ikusi zuen. 1963an herrialdeak izena aldatu eta aurrerantzean Jugoslaviako Errepublika Federal Sozialista izango zen. 1966an ordura arte Jugoslaviako presidente orde izandako Aleksandar Ranković-ek bertan behera utzi zuen bere kargua eta Koça Popović-ek ordezkatu zuen³⁹. Rankovic boteretik kanpo ikusteak mugimendu nazionalak berpizteko giroa zabaldu zuen, baita Kosovoko albaniar jatorriko populazioarengan ere. Serbiako Komunisten Ligako Batzar Zentralak (SKLBZ) Segurtasun Zerbitzuek (SZ) Kosovon izandako jarrerak “serbiarrak Kosovoko albaniarren kontura mesedetzen” zituela (Biserko, 2012:47) onartu zuen. Testuinguru honetan, deszentralizazioaren aldeko mugimenduak nabaritu ziren, talde etniko desberdinen arteko harremanak sustatu nahian (Bokovoy, Irvine eta Lilly, 1997:295). Oinarrian, Jugoslaviaren baitan zeuden nazioek botere eta autonomia gehiago izatearen aldeko apustua egin zen (serbiar nazionalistak izan ezik, hein handi batean), baina erreforma hauek JAKren monopolio politikoarekin eta honen ideologiak zuen boterearekin topo egin zuten (Biserko, 2012:48)⁴⁰.

Bien bitartean Prishtina manifestaldi jendetsu ugariaren lekuko izaten ari zen. Ranković-ek boterea utzita albaniarrek Serbiarekin zituzten desadostasunak agerian utzi eta aditzera emateko aukera ikusi zuten (Poulton eta Vickers, 1997:149). 1968an lurraldeak pairatzen zuen egoera kaskarra salatzeo, hezkuntza sistemaren gabeziak eta unibertsitate duin baten irekiera aldarrikatzeko manifestaldiak egin zituzten (hein handi batean gazteek antolatuta), ondoren Jugoslaviaren baitako errepublika estatusa aldarrikatzen zuten manifestaldi jendetsuetara zabalduko zirenak⁴¹. Protesta eta manifestaldi hauetan lehertutako albaniar jatorriko herritarren

³⁹ Tito-ren eskuineko esku eta bere politika guztien pentsalari bezala identifikatzen zuten. Yugoslavia zentralizatuaren defendatzaile sutsua zen eta Kosovon indar armatuak berak kontrolatzen zituen.

⁴⁰ Bien bitartean, 1960ko hamarkadaren hasieran albaniar jatorriko hainbat gaztek, Adem Demaçi buru zutela, Albaniar Batasunaren aldeko Mugimendu Iraultzailea (*Revolutionary Movement for Albanian Unity*) sortu zuten. 300 kide inguru zituen, baina hauetatik asko, Demaçirekin batera, 1964an atxilotu zituzten (Malcom, 1999:322). Albaniarekin bat egiteko nahiak bizirik zirauen oraindik, baina Jugoslaviak gogor zigortzen zuen apustu honen aldeko edonolako saiakera. Adem Demaçi albaniar jatorriko aktibista politiko kosovarra, Kosovoko Nelson Mandela bezala eman zen ezagutzera, orotara 29 urte egin baitzituen kartzelararata, Jugoslaviako albaniarren eskubideen alde jarduteagatik eta Titoren erregimenaren aurka egiteagatik: 1958 eta 1961 artean, 1964 eta 1974 artean eta 1975 eta 1990 artean (Elsie, 2011:73). Amnesty International erakundeak kontzientzia preso bezala kalifikatu zuen. Kartzelatik atera ondorenean lan honek aurrerago aztertuko duen Giza Eskubide eta Askatasunen Batzarra (GEAB) erakundearen mahaiburu izan zen. 1991n Europar Parlamentuak Shkarov Pentsamendu Askatasunerako Saria eman zion, eta 1998 eta 1999ko gatazka armatuaren ateetan Kosovoko Askapenerako Armadarekin bat egin zuen eta honen ordezkari politiko orokorra izan zen (Elsie, 2011:73-74). Informazio gehiagorako ikusi: Gashi, 2010.

⁴¹ Aldi berean Albaniako Errepublikarekin bat egitearen aldeko eta serbiar indarren aurkako mezu eta oihuak ere nabariak izan ziren protesta eta manifestaldi masibo hauetan.

urtetako desegonkortasunak eta aldarrikapenek lortu zuten Kosovok funtsezko autonomia maila berri bat eskuratzea 1968an, zeinak aldaketa sinboliko gehiago ere suposatu zituen: probintzia autonomo sozialista izango zen Jugoslaviaren baitan eta albaniar bandera jugoslaviarraren parean erabili ahal izango zen (Malcom, 1999:325). Gainera, albaniar jatorriko herritarrek lurraldeko sistema politikoa kudeatzeari ekin zioten eta albaniera hizkuntza ofizial egin zuten⁴². Hein handi batean, albaniar “mini estatu” batean bihurtu zen Kosovo (Bokovoy, Irvine eta Lilly, 1997:296). Serbiako Komunisten Ligak (SKL) ere organu bereziak irekiko zituen bai Kosovon eta baita Vojvodinan ere. Serbiarren eta albaniarren arteko egoera eraldatzen hasi zen: albaniarren protestak baretzearen, Belgradek segurtasun indarretan serbiar jatorriko herritar askok zituen lanpostuak albaniarrei eman zizkien, eta 1969an Prishtinako Unibertsitatea (PU) irekitzeko baimena eta bitartekoak ere eman zituen, zeinak Kosovoko populazioaren ongizatean aurrerapauso handia suposatu zuen: hamar urteko epean 30.000 ikasle inguruk ikasi zuen bertan eta goi-mailako ikasketak burututako albaniarren kopurua %38tik %72ra igo zen (Malcom, 1999:326)⁴³.

1974ko Konstituzioak are autonomia maila handiagoa eskaini zion Kosovori, administrazio, asanblada eta sistema judizial propioak izatea ahalbidetuz eta Jugoslaviako Parlamentuan parte hartzeko aukera eskainiz, beto ahalmen eta guzti⁴⁴. Biserkoren esanetan aldaketa kulturala ere garai honetan hasi zen nabaritzen (Biserko, 2012:48). Aldaketa sorta honek, baina, beldurra zabaldu zuen serbiar jatorriko herritarren artean, albaniar jatorrikoen artean esperantzarako bidea ireki zuen bitartean. Konstituzio federal berri hark oparoaldia ekarri zuen bai alor politikoan, bai ekonomikoan eta baita sozialean ere, eta honek nahastura etnikorako pizgarri estrukturala suposatu zuen (Kostovicova, 2000:142-148): bi etnietako herritarrek elkarrekin lan egiten zuten, serbiar eta albaniar jatorriko erakunde politikoek bata bestearen ondoan zituzten bulegoak, eta askotan auzo zein etxebizitza multzo berdinetan bizi ziren etnia desberdinetako herritarrak. 1974ko konstituzioak, baina, ez zituen arazo sozialak kontutan hartzen eta JAKk monopolio politiko bezala funtzionatzea ahalbidetu zuen. Hala ere, herrialdearen transformaziorako “giltza” suposatu zuen honek (Biserko, 2012: 58-59), izan ere Jugoslavia sei errepublikatan (Eslovenia, Kroazia, Bosnia Herzegovina, Montenegro, Serbia eta Mazedonia) eta bi probintzia administratibo autonomotan banatu zituen (Serbiaren baitakoak biak, Kosovo

⁴² Emakumeek manifestaldi honetan izan zuten garrantzia eta paperaren inguruan ikusi doktoretza tesi honetako 7.3 atala.

⁴³ Hezkuntza tasak eskasak ziren oso Kosovon, batez ere albaniar populazioarentzat, egoera ekonomiko kaskarrak ez baitzuen ahalbidetzen gazteek ikasi ahal izatea, are gutxiago beste errepublika batetako unibertsitate batetara joan ahal izatea. Unibertsitatea Prishtinan bertan izateak, ordea, gazte askok, gizon zein emakumek, ikasteko aukera izatea suposatu zuen.

⁴⁴Aldaketa hauek Kosovorentzat eta Vojvodinarentzat izango ziren, maila berean. Beranduago, Kosovo izena Kosovo eta Metohija izenarengatik ere aldatuko zuen gobernu federalak.

eta Vojvodina)⁴⁵.

Albaniar jatorriko herritarrek administrazio propioa kudeatzeak eta lurraldeak Jugoslaviako organo federaletan gainerako errepublikek adinako ordezkari izateak zein ematen ari ziren aurrerapauso kulturalak (hezkuntza eta kultura arloko erakunde ugari jarri zituen abian, euren identitatea erakundetzeko aurrerapausoak eginez) haserrea piztu zuten Serbian: bertako politikariek ez zuten gertakariengatik erregimena publikoki salatu nahi, baina Kosovon galdutako boterea etengabe deitoratzen ari ziren (Weller, 1999:34-37). 1974ko Konstituzioa Serbiak kontrolatzen zuen Jugoslaviaren “amaieraren hasiera” bezala ikusten zuten elite serbiarrek, eta Biserko-k azaltzen duenez “Kosovoko mitoa” “berpizten” hasi zen (Biserko, 2012:61)⁴⁶. Aldi berean, ordea, Kosovon aldaketa demografiko nabarmenak ematen ari ziren. 1971 eta 1981 artean emandako albaniarren jaiotze tasa handiak eta 30,000 serbiar eta montenegroarren emigrazioak balantza demografikoa lehendabizikoen alde jarri zuen (Poulton eta Vickers, 1997:150). Honek albaniar nazionalismoaren altxaera baten beldurra zabaldu zuen serbiar jatorriko herritarren artean, batez ere 1978an, Prizreneko Ligaren sorreraren lehen mendeurrenaren ospakizunekin batera. Albaniar jatorriko herritarrak ordea talde minorizatu baino gehiago bigarren mailako herritar sentitzen ziren Jugoslaviako gainerako herritarren aldean eta euren lurraldeak errepublika estatusa izateko eskubidea defendatzen jarraitzen zuten, gainerako nazioek Jugoslaviaren baitan zuten eskubide bera. Egoera ekonomiko kaskarrak⁴⁷ garaiko protesta eta liskar giroa gorritu eta areagotu besterik ez zuen egiten. Biserko-ren hitzei jarraituz, “frustrazioa eta atsekabea hazi egin ziren Kosovoko arazo ekonomikoak handiagotzen ziren heinean, Kosovo eta gainerako Jugoslaviaren arteko desadostasunak hazten ari ziren bezalaxe”. Egoera honek Kosovo federazioko lurralderik azpigaratuena izatera eraman zuen (Biserko, 2012:208).

Serbiarekiko eta serbiarrekiko albaniarren desadostasunak 1980ko hamarkadaren hasieran hasi ziren euren unerik gorenera iristen. Hamarkada hau nahasia izan zen Jugoslavia osoan zein honen armadan eta gobernuan, hain zuzen ere garai honetan eman baitzen estatu autoritariotik

⁴⁵ Probintzia autonomoek errepubliken estatus berbera izango zuten (erakunde federaletan ere zuzenean parte hartzen zuten, desberdintasun batekin: sezesiorako eskubiderik ez zuten. Banaketa administratibo hau Jugoslaviaren desegitera arte luzatuko zen.

⁴⁶ Zeinaren oinarrian Kosovo Polje-ko bataila eta “turkiarren pean bizitako esklabutza” mendekatu behar ziren musulmanak Kosovotik kanporatuz eta “lurraldea zegokion jabeari”, Serbiari, itzuliz (Biserko, 2012:61). Biserkok agertzen duenez, Kosovoko mitoak serbiarren kontzientzian euren historiako giltzari bezala identifikatzen da, 1389ko Kosovoko batailak Erdi Aroko Serbiari hondamendia eta turkiarren pean urte luzetako esklabutza ekarri zizkiolakoan. 1980ko hamarkadaren hasieran, aditzera ematen du Biserkok, Serbiar Eliza Ortodoxoak serbiarren homogenizazio politikoa gauzatzeko helburuarekin Kosovoko Mitoa “ustiatu” egin zuen (Biserko, 2012:193-194).

⁴⁷ Kosovok Jugoslaviako gainerako errepublikek baino egoera ekonomiko nabarmen lazarriagoa pairatzen zuen.

guda etnikorako trantsizio bezala irudikatzen den prozesua (Agirre, 1997:79-123). Kosovon bizi zen egoerak eta albaniarren independentzia eskaerek eragin berezia izan zuten prozesu honetan, bai eta, aldi berean, armada jugoslaviarraren legitimitate arazoek, zeinak 1980tik aurrera, Titoren heriotzaren ondoren, hiru joera nagusirekin zuzenean lotuta zeuden: geroz eta gehiago zabaltzen ari ziren tentsio nazionalistak, “epika partisoaren” gainbehera eta gaztediaren artean zabaltzen ari zen izaera antimilitarista (Gow, 1992:75 *in* Agirre, 1997:79-80). Jugoslaviaren proiektu dezentralizatua indarra galtzen ari zen heinean Serbia zutabe nagusi izango zuen Jugoslaviaren ideia hedatzen ari zen, armadaren legitimitatea kolokan jartzen ari zen bitartean⁴⁸.

1980an Titoren heriotzak askatasun gehiagorako esperantza zabaldu zuen Kosovoko albaniar jatorriko herritarren artean. Ez zen, ordea, horrelakorik gertatu. Titoren heriotzaren ostean, Jugoslaviaren presidentzia errepublika desberdinetako presidenteen artean txandaturaz osatu zen, sistema honek denbora gutxian “disfuntzionala” (Sullivan, 2009:30) zela agerian utzi bazuen ere. Slobodan Milošević ere JAKn garrantzia hartzen ari zen: 1983an Serbiako Komunisten Ligako presidentetzan parte hartzen hasi zen eta 1986an presidente izendatuko zuten. Aldi berean, Jugoslaviaren batasunari jarraipena ematea zailtzen ari zen, eta gai liskartsuei aurre egiteko zein metodo erabili beharko zen oinarritzko eztabaiden erdigune bihurtu zen. Baina Serbia estatu etniko moderno batean gauzatzeko helburuak hor jarraitzen zuen, Biserko-ren esanetan “poesia epikoak, tradizio oralak, Serbiako Eliza Ortodoxoak, alderdi politikoek eta masen zein eliteen nazionalismoak” sustatuta, harik eta “herritarren ideala” bihurtu zen arte (Biserko, 2012:64).

1980eko hamarkada osoan zehar larrialdi egoeraren ezarpenak ezaugarritu zituen Kosovoko egoera eta egunerokotasuna. Indarkeria handiz aurre egin zien erregimenak lurraldean etengabe gauzaten ari ziren protestei. 1981ean Jugoslaviako Liga Komunistak (JLK) egindako batzarrean Kosovoko albaniarrei aurreko urteetan eskainitako eskubide guztiak bertan behera uztea erabaki zuen, tartean Kosovoko hezkuntza sisteman albanieraz zein albaniar testu liburuekin ikasteko eta irakasteko eskubideak ere bai. Neurriok egonezin handia sorrarazi zuten, eta PUko ikasle nahiz irakasle albaniarrek hainbat ekimen antolatu zituzten neurrioren aurrean protesta egiteko, Kosovorentzat Jugoslaviaren baitako errepublika estatusa eskatzeko eta lurraldean herritarren gutxieneko giza eskubideak errespetatu zitezkeen eskatzeko⁴⁹ (Poulton eta Vickers, 1997:151). Protesta hauek azkar zabaldu ziren hiriburuko beste hainbat sektoretara nahiz lurraldeko beste hiri eta herrietara, baina Serbiak gogor erantzun zuen: lege martziala abian jarri eta tropa militarrek hedatu zituen lurraldean, XX. mende amaierara arte iraungo zuen

⁴⁸ Jugoslaviako armadaren eta honen paperaren, legitimitatearen eta erronkek berri izateko, ikusi: Agirre, 1997; Gow, 1992; Trbovich, 2008:215-218. Titok Jugoslaviarentzat zuen “proiektuaren” inguruko informazio gehiagorako, ikusi: Sullivan, 2009.

⁴⁹ Askok lurraldeak Albaniarekin bat egitea ere eskatzen zuten.

“okupazio” militarra abian jarritz (Agirre, 1997:80). Esku-hartze militar honek hamabi hildako utzi zituen iturri serbiarren arabera, 300 inguru beste iturrien arabera (tartean albaniarrek) (Agirre, 1997:80)⁵⁰. Egoeraren kaskartasuna, ordea, kargu eta lanpostu publikoak zituzten albaniar jatorriko herritar asko euren postuetatik kanporatu izanak areagotu zuen. Protesta hauek erabakigarriak izan ziren (Pula, 2004:801; Clark, 2000:43; Magaš, 1993:13-14,15-16)⁵¹, garai berri baten hasiera suposatu zutelako hain zuzen ere.

Biserko-k argudiatzen duenez, artean agerikoa ez zen Jugoslaviako krisian eztanda handia suposatu zuten protesta hauek. Indar armatuek “irredentismoa” eta “kontrairaultza” kontzeptuekin definitu zituzten, eta Serbiar komunikabideek “propaganda gudari” ekin zioten: Kosovon serbiar populazioaren garbiketa etnikoa gertatzen ari zela, emakume eta neskek bortxatuak izaten ari zirela, gizonetako serbiarrak jipoitzen ari zirela, etab. Biserkok “estrategia erretorikotzat” identifikatzen du hau (Biserko, 2012:98). Belgradeko intelektual talde batek propaganda honen aurkako komisio bat jarri zuen abian, eta Kosovoko albaniarren aurka egindako salaketa guztiak ukatu zituzten, bereziki serbiar emakumeen aurkako indarkeria sexualaren erabileraren inguruko informazioa. Batzar honek ondorioztatu zuen bortxaketa salaketak “okerrekoak” zirela (Kandić eta Surroi, 1990 *in* Biserko, 2012:211).

Ezegonkortasunak, protestek eta liskarrek ezaugarritu zuten hamarkada osoa. Clark-ek identifikatzen duenez, 1981ean hasi zen “18 urteko terrorea” (Clark, 2000:43). JKL albaniar jatorriko langileak euren lanpostuetatik kanporatzen jarraitu zuen eta geroz eta jende gehiagok atzerrira hanka egiteari ekin zion bizi-baldintza hobeen bila. Poliziaren jazarpena etengabekoa zen edozein albaniarrentzat eta edonor zen serbiar erregimenaren aurka jardutearen susmagarri (Clark, 2001:43). Milaka albaniar, hein handi batean ikasleak eta irakasleak, kartzelaratu egin zituzten Kosovoren errepublika estatusaren aldeko protestetan parte hartzeagatik. PUko eta ikastetxeetako irakasle asko hauen aurkako jarrera aktiboa ez hartzeagatik euren lanpostuetatik kaleratu zituzten (Poulton eta Vickers, 1997:151-152). Hamarkadako lehen bi urteetan 700 pertsonatik gora atxilotu zituzten lurraldean. Iskanbila hauek, Pula-k azaltzen duenez, “histeria olatua” sorrarazi zuten Jugoslaviako buruzagitzako zirkuluetan (Pula, 2004:802-803).

Ordurako, baina, albaniar jatorriko herritarren jaiotze tasa altuek Kosovoko albaniarren zenbatekoa %75etik %90 baino gehiagora igo zuten. Aldi berean, serbiarren zenbatekoak behera egin zuen, %15etik %8ra. Serbiar asko Kosovotik joan zen egoera ekonomiko txarraren eta bi talde etnikoko herritarren arteko gatazken ondorioz (Poulton eta Vickers, 1997:150). Kosovoko aldaketa demografikoek Serbiak lurraldean abian jarritako propaganda neurriak indartu zituen.

⁵⁰ Informazio gehiagorako: Amnesty International, 1985.

⁵¹ Autoreok “*watershed*” kontzeptuaren bitartez deskribatzen dute protesta hauen garrantzia.

Islami-ren hitzetan, ikuspuntu geografikoa “garrantzia larriko” gai bihurtu zen (Islami, d.g:8). Biserkok azaltzen duenez, serbiar nazionalistek, Kosovoko “arazoaren” inguruan ezer egiterik ez zutela ikusita, albaniarren manifestaldiak probestu zituzten Jugoslaviaren baitan Serbiaren kuestioa goratzeko: “bi aldeen artean elkarrizketa sustatu beharrean, Kosovoko arazo demografikoaren eta ‘Kosovoko mitoaren’ inguruko eztabaidak euren agendan sartu zituzten”, serbiarren mobilizazio politikoa helburu hartuta (Biserko, 2012:71). 1989an Milošević Serbiako Errepublika Sozialistako presidente aukerat zuten, eta Kosovoko zein federazioko etorkizuna gogor ezaugarrituko zuen.

Albaniarrek lurraldearen independentzia aldarrikatzen jarraitzen zuten, eta Serbiak hauei indarkeriaz erantzuten. Serbiar jatorriko herritarrek, euren aldetik, albaniar jatorriko herritarrak euren aurka burutzen ari ziren erasoak salatu zituzten Jugoslaviako eta Serbiako asanbladen aurrean, orotariko indarkeria fisiko nahiz psikikoa pairatzen zutela eta albaniar jatorriko herritarrak serbiar jatorrikoen aurkako ‘genozidioa’ burutzen ari zirela argudiatuz (Ramet, 2012:14; Poulton eta Vickers, 1997:152; Biserko, 2012:72)⁵². Serbiarrek, albaniarrek hauek emigratzera behartuta eta jaiotze tasa altuen bitartez “zonalde etniko puruak” sortzen ari zirela ere salatu zuten (Poulton eta Vickers, 1997:153)⁵³. Albaniar asko ere emigratzen ari zen ordea, lurraldea pairatzen ari zen egoera ekonomiko kaskarra zela eta. Bi etnien arteko tentsio eta gatazkak areagotzen ari ziren eta bata besteari aurrepentsatutako jazarpena, erasoak nahiz genozidioa leporatzen ziren. Bien arteko erlazioa zaila zen oso. Maliqi-k “mundu desberdinak” kontzeptuaren bitartez deskribatzen du bi etnien arteko biztanleen egoera (Maliqi, 1998). Are gehiago: autore askok une honetan Kosovon izandako gertakariak Jugoslaviaren disoluzioaren hasiera suposatuta zutela argudiatzen dute (Kullashi, 2006; Maliqi, 1998; Ventura, 2005)⁵⁴. Jugoslaviaren disoluzioaren hasiera izan ez baziren ere, gertakari hauek guztiek gutxienez azkartu egin zuten prozesu honen hasiera, eta Europa ekialdeko herrialdeetan gertatzen ari ziren aldaketek ere eragina izan zuten prozesu honetan. Testuinguru honetan, Pavlović-ek lau dinamika nagusi jotzen ditu serbiar eta albaniarren arteko erlazioaren kaskartzearen arrazoi nagusitzat (Pavlović, 2009:48-80): a) 1961 eta 1981 artean lurraldean eman ziren aldaketa demografikoak; b) Jugoslaviaren baitan Kosovoko albaniarrek berdintasuna, hau da, errepublika estatusa, defendatzea; c) Serbiarrek Kosovotik emigratzearen arrazoiak (zeinak ekonomikoak

⁵² Salaketa serbiar jatorriko 215 intelektualek ere sinatu zuten.

⁵³ Hamarkadetan zehar eztabaida handiak izan dira albaniar jatorriko kosovarren hazkunde demografikoaren inguruan. Autore askoren arabera serbiar populazioak zuen pentsamenduaren azpian zetzan albaniarrek Albania Handia osatu eta Jugoslavia ohia okupatzea helburu zutela (Islami, d.g). Albaniar jatorriko hainbat autorek albaniar jatorriko populazioaren bizimoduari egozten diote aldaketa demografiko hau: heriotza tasak oso altuak ziren, bereziki jaiotze berrien artean, eta honek eragin zuzena zuen jaiotze tasa handietan.

⁵⁴ Beste hainbatek, aldiz, ikuspuntu hau kontrajartzen du, Jugoslaviaren disoluzioaren hasiera Esloveniaren independentziarekin hasi zela argudiatuz (Veiga, 2011)

edota familiari lotutakoak izan zitezkeen, baina albaniarrengandik jazotako erasoak ere honen oinarrian bazeuden); eta d) Kosovoko serbiarren eta Milošević-en erregimenaren gertuko intelektual eta ofizial nazionalisten arteko erlazioa⁵⁵.

Serbiaren errepresio neurriek eta komunismoaren erorketak Kosovoko balizko oparotasun irudia desegin zuten. Albaniarrek Kosovoren askatasuna eta errepublika estatusa izateko eskubidea defendatzen zuten, baina bitartean, serbiarrentzat Jugoslavia osoan ezegonkortasuna zabaltzen hasia zen (Kostovicova, 2000:142-148). Albaniar jatorriko komunistentzat Jugoslaviak Milošević-en erretiroa bultzatu behar zuen, bera baitzen Kosovoko zein Jugoslavia osoko egoera soziopolitiko eta ekonomikoa okertzearen errudun. Albaniarrentzat Kosovoko egoera hobetu egin zen aurreko hamarkadan, baina egoera honen gainbehera azkartu egin zen Milošević Serbiako Alderdi Komunistaren buruzagitzara iritsi zenean. Egoerak atzerapausoa eman zuen eurentzat 1989ko apirilaren 26an, Kosovo Polje-ko borrokaren 600. urteurrenean, Gazimestan-en, milioi bat pertsona ingururen aurrean Milosevic-ek muturreko nazionalista serbiarrei publikoki bere babes osoa eskaini zienean (Maliqi, 1993:56-57)⁵⁶. Denbora gutxi lehenago, 1989ko martxoaren 23an, JLKko hainbat funtzionario Kosovoko Asanblada Probintzian elkartu ziren, bertako Konstituzioan hainbat aldaketa egiteko, autonomia deusezteko helburuarekin. Erabaki honen zurrumurruek hainbat herritan, Prishtina-n, Ferizaj-en edota Podujevo-n, besteak beste, neurri hauen aurkako borrokak nahiz manifestaldiak eragin zituzten. Clark-ek azaltzen duenez, denbora gutxian nagusituko zen “indarkeria ezan oinarritutako diziplinatik gutxi zuten” (Clark, 1999:52) ekintza hauek. Jugoslaviako indar armatuek gogor erantzun zien hauei: gas negar eragileak, ur kanoikadak edota tiroak erabilia. 24 pertsona hil zituzten eta 900 manifestari baino gehiago kartzelaratu, tartean 237 intelektual, guztiak albaniar jatorrikoak (Clark, 2000:52).

Denbora oso gutxian Konstituzio berriaren onarpenak Kosovoko indar independente guztiak abolitu zituen, albaniar jatorriko herritarrei zuzendutako neurri sorta andanarekin batera. Sistema konstituzional eta legal berri hau zorrotasunez jarri zen abian, eta baita, ondorioz, errepresio neurri ugari ere⁵⁷. Aldaketa honek, komunismoaren gainbeherarekin batera, egoera berri bati hasiera eman zion Kosovon. Bi gertaera hauek aukera berezia suposatu zuten nazionalista serbiarrentzat estatu federalaren apurketa ekidin eta Serbia Handia biziberrituko zuen programa abian jartzeko (Biserko, 2012:17-18; Forca eta Puača, 2007:65,67): Serbiak

⁵⁵ Zeinak lurraldeak azken hamarkadetan pairatutako aldaketa demografikoekin eta 1966 osteko aldaketa politikoeekin geroz eta deserosoago zeuden

⁵⁶ 1389an Otomandar Inperioaren aurka galdutako borroka eman zen toki berean Slobodan Milosevic-ek eskainitako hitzaldia irakurtzeko ikusi: <http://www.slobodan-milosevic.org/spch-kosovo1989.htm> (2014-6-16).

⁵⁷ Testuinguru honetan, albaniar jatorriko herritar kantitatea gutxitu eta serbiar herritarren asentamenduak areagotzeko programa formal bat ere abian jarri zuen Milosevic-ek (Weller, 1999:24-33).

armada dominatzen zuen, ‘Kosovoko Mitoaren’ inguruan mobilizazio gaitasun handiar zuen, eta Errusiak edonolako babesa eskainiko ziela sinesten zuten, Jugoslaviako gainerako errepublikek herritar berdin eta subirano bezala zituzten eskubideak defendatzea erabaki zuten (Biserko, 2012:17-18), baita Kosovoko albaniarrek ere.

6.4. ERRESISTENTZIA ZIBILAREN PROZESUA, 1989-1996

1980eko hamarkada guztia aurreko atalaren azken zatian deskribatutako gertaerek zein albaniar eta serbiarren arteko konfrontazioek ezaugarritu zuten. Serbiaren helburua Kosovoren boterea murriztean zetzan, bertako populazioak bere lege sisteman jarrai ziezaion. Muhamedin Kullashi-k azaltzen duenez, ordea, albaniar jatorriko kosovarren aurkako errepresioa ezin zitekeen inola ere justifikatu (Kullashi, 1999). Honela deskribatzen du Kullashi-k garaiko egoera: “albaniarren edonolako aktibitatearen atzean –irakaskuntza, kultura, zientzia, ekonomia, kirolak, etab.-, Jugoslaviaren eta Serbiaren interesen aurkako areriotasuna ezkutatzen zen nahitaez Serbiar agintari eta herritarrentzat. Propaganda honek erabiltzen zituen tresnak klasikoak ziren: gertaeren faltsifikazioa, baieztapen faltsuen etengabeko errepikapena eta ‘egia txikien’ zein ‘erdizkako egien’ gainean eginiko ‘gezur erraldoi’ baten eraikuntza” (Kullashi, 1999:37-58). Aipatu sistema hau gizarteko alor guztietan jarri zuten abian.

Egoera honetan, erresistentzia zibil baketsuaren aldeko hautua egin zuten herritar halbaniarrek, honen bitartez albaniar estatu paraleloaren sorkutza prozesua garatzeko helburuarekin. Hau Kosovoko historia garaikidea ezaugarritu duen fase erabakigarrietariko bat izan da (Pula, 2004), “esperimentu sozial eta politiko” berri eta desberdin bat (Maliqi, 2001:64), oso gutxi ikertu dena. Hurrengo ataletan hutsune hori betetzea izango dut helburu.

6.4.1. Erresistentziaren aurrekariak: *Illegalja*

Populazio albaniarrek irtenbide gutxi ikusten zuten 1980ko hamarkada ezaugarritu zuen egoera kaskarraren aurrean, edozein ekintzaren aurkako erantzuna indarkeria baitzen. Bigarren Mundu Guda osteko urteetan euren helburua Serbiaren indarkeria andanaren aurrean bizirautea bazen, denbora gutxian isilpean jardungo zuten hainbat talde sortu ziren, *Illegalja*⁵⁸ izenarekin. Doktoretza tesi honetan argudiatzen dudanez 1980ko hamarkadan beste izaera bat hartuko zuten taldeon jardunak, konstanteago, dinamikoago eta aktiboago bihurtuz. Elife Krasniqi ikerlari kosovorrek ondorioztatzen duenez “askapenaren, batasun nazionalaren eta ondorengo estatu eraikuntzaren aldeko borroka, politika jardun ofizialetik kanpo” eta “isilpeko talde hauen

⁵⁸ *Illegalja* kontzeptua 'legez kanpoko' bezala itzuliko litzateke euskarara. Bigarren Mundu Guda osteko bi hamarkadetan serbiar indar armatuek abian jarritako indarkeria kanpainari aurre egiteko helburuarekin jaio ziren isilpeko mugimendu honen lehendabiziko taldeak. Baina hein handi batean 1970eko hamarkadaren amaieran 1980ko hamarkadan funtzionatu zuten aktiboan.

bitartez” garatu ziren, “zeinak isilpeko erresistentzia mugimendua osatu zuten” (Krasniqi, 2011:3). Tesi honetan argudiatzen dudanez, 1989tik aurrera garatu eta indarra hartuko zuten erresistentzia mugimenduen (baketsu zein armatu izan) aintzindaria da *Illegalja*, eta hain zuzen ere horregatik identifikatzen dut garrantzitsutzat bere azterketa.

Taldeok aurretik existitzen baziren ere, 1980ko hamarkadan nabarmen areagotu ziren. Talde txikiak ziren orokorrean eta informazioa elkarbanatzea, protestak antolatzea edota serbiar autoritatearen eta indar polizialen aurkako ekintzak antolatzen zituzten. Ekintza hauek ordea denbora epe desberdinetan gauzatu ziren, Jugoslaviako egoera politiko orokorraren arabera eta *Illegalja*-ren baitan zeuden isilpeko talde bakoitzaren agenda politikoaren arabera (Krasniqi, 2011:4). Zeluletan oinarrituta funtzionatzen zuen mugimenduak eta zelula bakoitzak hiruzpalau pertsonak osatzen zuten⁵⁹. Doktoretza tesi honetan argudiatzen dudanez, *Illegalja* ez zen aurrepentsatutako erresistentzia zibil proiektu bat, gehienez erresistentzia inprobisatua baizik, hauetako talde batzuk aurrepentsatuta funtzionatzen bazuten ere. Dena den, 1990eko hamarkadaren hasieran garatutako erresistentzia zibil proiektuaren aitzindaria zela defendatzen dut, hein handi batean honen antolakuntzaren eta Serbiaren aurka jarduteko oinarria eskaini baitzuen⁶⁰. Batez ere PUren inguruan eta goi mailako hezkuntzako ikasleen (eta hainbat irakasleren) artean antolaketa prozesu bat zabaltzen hasi zen, zeina oinarritzat izango zen antolatzeaz zegoen erresistentzia zibil proiektuaren sorreraren (eta, beranduago ikusi ahal izango denez, baita erresistentzia armatuaren antolakuntza ere).

Hala, lan honetan *Illegalja* ezkutuko mugimenduaren jarduna hiru fase desberdinetan sailkatu dut⁶¹: lehendabizikoa, 1945 eta 1958artean, Serbiak Kosovoko albaniar populazioaren aurka

⁵⁹ Segurtasunaren izenean, zelula bateko partaide bakar batek ezagutuko zuen beste zelula bateko partaide bakar bat, eta modu honetan progresiboki. Honela, mugimenduko eta zeluletako taldekideek beraiek ere ez zekiten nor eta zein neurritan parte hartzen zuen ekimenean. Mugimenduko kideren bat atxilotua izanez gero, honen inguruko informazio gutxi eman diezaiokeen poliziarri. Clark-ek argudiatzen duenez, zelula hauek “normalean ez zuten izenik eta gehienez elkarri propaganda pasatzen zioten” (Clark, 2000:41).

⁶⁰ Mugimendu honen aktibitatea eta garapena Kosovoko gertakizun politikoen arabera izan zen. Hainbat autorek (Qeku, 2004; Krasniqi, 2011) Bigarren Mundu Gudaren ostetik 1998-1999ko gudaren leherketara arte luzatzen dute *Illegalja*-ren jarduna. Lan honetan, ordea, 1990eko hamarkadan zehar guda lehertu arte garatu zen erresistentzia zibil mugimendua sailkapen honetatik kanpo utziko dut, bere osotasunean eta prozesu propio bezala aztertuko dudalako. *Illegalja* guda aurreko erresistentzia zibil mugimenduaren aintzindariatzat jotzen dut, eta *Illegalja* bera erresistentzia zibil mugimendu honetan (eta, ondoren, erresistentzia armatuan) eraldatu zela ere bai. Baina, *Illegalja* isilpeko mugimendu bat zen heinean, soilik honen berri zuten hainbat herritarrek parte hartzen zuten mugimenduan zetzan. Lan honek erresistentzia zibil prozesutzat identifikatzen duen prozesua (1989tik abian jarritakoa) ez zen jada isilpekoa, publikoa baizik, albaniar guztiek modu batean edo bestean parte hartzen zutena, albaniar gizarte osoaren parte hartzearekin. Beraz, lehena bigarrenaren aintzindaria da, eta bigarrena lehenaren jarraipen ere bai, baina doktoretza tesi honetan defendatzen dudanez, bi prozesuak, aipatutako ezaugarriak kontutan hartuta, independenteki aztertu beharrekoak direla uste dut.

⁶¹ Ethem Qeku-k hiru fasean banatzen du *Illegalja* mugimendua: Bigarren Mundu Guda ostean garatu zen mugimenduaren lehen fasea, 1945 eta 1952 artean; mugimenduaren bigarren belaunaldia, 1958 eta 1968

abian jarritako indarkeria kanpainaren aurrean bizirautea helburu zenean; bigarrena, 1958 eta 1968 artean, albaniarren batasun nazionala helburu zenean; eta hirugarrena, 1970 eta 1980eko hamarkadetan, Kosovok Serbiarekiko independentzia lortzea helburu zenean (lehendabizi Jugoslaviaren baitan errepublika independente bezala eta ondoren estatu independente bezala). Hain zuzen ere hirugarren fase hau jotzen dut mugimenduarentzat erabakigarritzat, orduan egin baitzuen garapenik handiena mugimenduak. Hemen, mugimenduaren isilpekotasuna erabaki estrategikoa zen, partehartzaileen zein euren familien segurtasunean oinarrituta hartutakoa: serbiar indar armatuek albaniarrengandik zein zirkulu albaniarretan sortutako edonolako ekimen gogor zigortzen zuen, eta aztergai dudak ekimen hau ere bai⁶². Dena den, eta artean, mugimenduak ez zuen argi, ofizialki behintzat, bere helburuak lortzeko bitartekoak indarkerian oinarritutakoak izango ziren edo ez. Parte hartzaile askok gaur egun une hartan erresistentzia armatu baten garapena ezinezkotzat ikusten badu ere, garaiko zelula batzuk eztabaida hau zuten ardatz.

Bien bitartean, eta batez ere 1980eko hamarkadaren baitan, hezkuntza sistema talde etniko desberdinen arteko interakzioarako eremurik garrantzitsuena bihurtu zen. Populazioaren %52ak 20 urte baino gutxiago zituen, eta herenak heziketa akademikoa zuen. Populazio osoaren %3a ikasle unibertsitarioak ziren, eta PU Jugoslavia osoko hirugarren unibertsitate handiena zen, Belgradekoaren eta Zagrebekoaren atzetik (Kostovicova, 2000:142-148). Hala eta guztiz ere, albaniarren hezkuntza sistema pairatzen ari zen egoera kaskarra zen oso. Testuinguru honetan kokatu zen *Illegaljak*aren jarduna⁶³. 1980eko hamarkadaren amaierarako ordea, eta batez ere 1989ko Konstituzioaren onarpenaren ondorioz, indar garrantzitsuago bat osatzen hasi zen testuinguru akademiko honetatik kanpo, zeinak indarkeria ezaren antolaketara eramango zuen.

6.4.2. Indarkeria ezaren aukera eta honetara eraman zuten faktoreak

1980eko hamarkadaren hasieratik aurrera serbiar indar armatuen erasoen aurrean populazio albaniarrek izandako jarrera herriaren iraunkortasunean oinarritu zen. Behin behinean,

arteak; eta hirugarren belaunaldia, Kosovok Jugoslaviaren baitan gobernu propioa zuenean abiatu eta gatazka armatuaren hasierara arte luzatu zena, 1970 eta 1998 artean (Qeku, 2004, *in* Krasniqi, 2011:4). Shkelzen Gashi analista politikoaren iritzitan mugimenduaren garapena honek garai desberdinetan izan zituen helburu desberdinen arabera sailka liteke: 1945 eta 1964-68 artean, batasun nazionala helburu zenean; 1968-1981 artean, Jugoslaviaren baitan Kosovok errepublika estatusa izatea helburu zenean; 1981-1989 artean, berriz ere batasun nazionala helburu zuela; 1989an Kosovoren autonomiaren babesa defendatzen zenean; eta 1990eko hamarkadan, berriz ere batasun nazionala helburu zenean (Krasniqi, 2011:4).

⁶² *Illegaljak* Jugoslavia osoko preso politiko kolektiborik handiena osatzen zuen: 1945 eta 1990 artean 7.684 albaniar jatorriko kosovar egon ziren preso, guztien artean 66.672 urteko gartzela zigorrari aurre eginez (Krasniqi, 2011:4).

⁶³ Zeluletako kide gehienak unibertsitarioak ziren, ahoz-ahoz pasatako informazioaren bitartez edo gertuko familiarteko edo lagunaren gonbidapenez mugimenduarekin bat egin zutenak. Protesta nagusienak ere eremu akademiko honetan lehertu ziren.

isiltasunarekin erantzun zioten eraso andana hari, serbiar komunikabideek munduaren aurrean bortxatzaile, barbaro, primitibo eta hiltzailatzat erakusten bazituzten ere, eta euren aurkako jazarpena, erasoak eta errepresioa sistematikoak baziren ere (Zarkov, 2007:10-20, 151-153). Erantzun baketsu honek European burututako erresistentzia zibil prozesu garrantzitsuenetako baten hasiera suposatu zuen hamarkada haren amaieran. Indakeria eza ardatz hartuta, pazifismoaren eta bakezaletasunaren aldeko apustua egin zuten Kosovoko albaniarrek, hein handi batean Kosovoko Liga Demokratikoak (LDK, *Democratic League of Kosovo*) gidatuta.

Indakeria ezaren aldeko mugimendu hau aurrepentsatua izan zen, eta gainera, nazioartea sorpresaz harrapatu zuena. Howard Clark, Kosovoko erresistentzia zibil prozesuan ikerlari adituak deskribatzen duenez, hilabete gutxiren buruan eman zen indakeria ezarekiko masa atxikimendua: “1990eko urtarrilean geroz eta biolentoagoa zirudien iraultza transformatu egin zen udaberrian”, urte amaierarako Kosovoko albaniarren “identitatea nolabait ere indakeria ezari lotuta egotera iritsi arte” (Clark, 2000:46). Dena den, indakeria ezaren aukeraketa gauzatu zen une zehatza zein arrazoi zehatzak ezezagunak dira oraindik ere. Ez zen aurreikusitako aukera edo estrategia bat izan, erabaki politiko pragmatiko ugariren emaitza baizik (Maliqi, 1992:5-6). Datozen paragrafoetan, erresistentzia zibilarekiko eta indakeria ezarekiko eraldaketa bata bestearen atzetik jazotako gertakarien ondorio bezala identifikatzen ditugu, Kosovoko erresistentzia zibilaren sorrera eta garapena ahalbidetu zuten oinarrizko lau faktore eman zirela argudiatuz⁶⁴: a) 1988an eta 1989an eman ziren meatzarien protestak; b) Europa ekialdeko hainbat herrialdetan erregimen sozialistaren kolapsoaren ondorioz sortu ziren aukera politiko berriak; c) eraldaketa honen ondorioz sortu ziren erakunde eta alderdi politikoak (LDK, Giza Eskubide eta Askatasunen Defentsarako Batzarra GEADB, Alderdi Sozial Demokratikoa, Gazte Parlamentua, Ama Teresa erakundea, emakume talde desberdinak, etab.); eta, d) odol-feudoak amaitzeko kanpainak, estrategikoki nazioaren batasunarekin lotuta zeudenak.

6.4.2.1. Meatzarien protestak

1989ak inflexio-puntu garrantzitsua suposatu zuen Kosovoko garapen politikoan. Lurraldeak Jugoslaviaren baitan zuen autonomiaren abolizioak eta erregio mailan zituen eskubide apurrak

⁶⁴ Howard Clark autorearen arabera, hiru arrazoi nagusik bide eman zuten ez indakeria politikak hartzera (Clark, 1999:59-103): indar militar izugarria zuen arerio baten aurkako gudak ekarriko zituen ondorio katastrofikoak batetik, meatzariak 1980ko hamarkadaren amaieran eginiko greba orokorren esperientziak bestetik, eta europarrak eta modernoak izatea ez indarkeriarekin lotu izana, azkenik. Bi urte beranduago, beste bi faktore ere identifikatuko zituen Clark-ek: sozialismoaren erortzearek erakunde berrien sorrera ahalbidetzea eta odol-feudoak amaitzeko kanpaina (Clark, 2000:46). Besnik Pula-k, berriz, beste hiru arrazoiri egotzen die indakeria ezarekiko aldaketa: 1980ko hamarkadan zehar talde desberdinen artean sortu eta garatutako solidaritatea; sozialismoaren erorketak sorrarazi zituen pluralismo eta aukera politiko berriak eta honen ondorioz sortutako talde eta erakunde berriak, zeinak nazioari ertsiki lotutako agendak garatuko zituzten (Pula, 2004:818).

kendu izanak errealitate berri bat sortu zuten: albaniar jatorriko herritar guztiak erakunde ofizialetatik kanporatuak izan ziren, elite politikoa osatzen zuten lider asko atxilotuak eta indarkeria polizialak ehunka hildako eragin zituen (Taibo, 1999:83). Egun batetik bestera, albaniarrek ez zuten lanposturik, ez eta bat eskuratu ahal izateko inolako aukerarik ere.

Neurrion abiatzearen ostean, estatu errepresioa eta giza eskubideen urraketa kasuak Europako altuenak izatera iritsi ziren (Maliqi, 1992:5-6), eta lurralde osoko egoera, baina bereziki albaniar jatorriko herritarrena, geroz eta kaskarragoa zen⁶⁵. Vojvodina-ko autonomia deuseztatu berri zuen Milosevic-ek, eta Kosovoko lider sozialista eta bertako Liga Komunistako ordezkari Azem Vllasi eta Kaqusha Jashari-ren dimisioa behartzeko neurriak hartzen ari zen. Egoera honen aurrean manifestaldi eta protesta ugari antolatu ziren lurralde osoan, baina Trepça-ko meaztegi-tako langileek egindakoek izan zuten ohiartzun eta eraginik handiena: grebak eta protestak egiten hasi ziren aldaketa konstituzional hauen aurka, Azem Vllasi eta Kaqusha Jashari lider sozialista kosovoar albaniarrek Jugoslaviako erakunde politikoen baitan bizi zuten egoera kaskarraren aurka, 1974ko konstituzioaren defentsan eta euren kaleratzearen aurrean protesta eginez. Stan Tërg meatzean albaniar jatorriko 1.350 langile itxi ziren, euren kaleratzearen aurrean protesta eginez, hark zekartzan arrisku fisiko eta psikiko guztiekin. Lehen protesta hark, baina, ez zuen Milosevic geldiarazi eta Vllasi eta Jashari-ren dimisioak bultzatu zituen⁶⁶.

Hurrengo urteko otsailaren 20an berriro heldu zioten greba mugagabeari, Serbiak Kosovoko Liga Komunistako buruzagi izendatutako Rahman Morina-ren aurkako neurriak eskatuz eta 1974ko Konstituzioa berrezartzeko eskaerak eginez. Bigarren protesta honetan 7.000 langile inguru sartu ziren meatzeetan. Shkelzen Maliqi-k eta Howard Clark-ek deskribatzen dutenez 1.200 langile inguruk ekin zion gose grebari (Clark, 1999:47-50)⁶⁷. Otsailaren 28an Morina-k dimititu egin zuen eta meatzari-ek euren meatzeak utzi zituzten, protestak izandako emaitzak ontzat hartuta. Serbiak, baina, segituan erantzun zuen. Larrialdi egoera inposatu zuen eta Azem Vllasi bera eta meatzetako hainbat zuzendari eta langile atxilotu zituen. Belgradeko Irrati Telebistaren arabera 100.000 pertsona baino gehiago mobilizatu zituzten protesta hauek (Malcom, 1999:343). Kosovoko iturrien arabera, hasiera batean soilik meatzari talde batek

⁶⁵ Sevdije Ahmeti-k, garai hartako egoeraren inguruko kronika lanak egin zituen aktibistak, honela deskribatu zuen egoera hau: “albaniar jatorriko langileen ia %80a indarrez kanporatu dute euren lanpostuetatik, behin serbiar gobernuak neurri administratiboak abian jarrita. ‘Emergentziatzko administrazioa’ ezarri da 450 enpresatan baino gehiagotan eta Kosovoko enpresa publiko guztien %95ean. 15.700 albaniar (zenbakia gora egiten ari da egunetik egunera) kaleratuak izan dira eta euren lanpostuak serbiarrek eta montenegroarrek hartu dituzte. 12.000 familia albaniarrek ez dute bizirauteko bitartekorik. Gutxienez milioi bat albaniar gosete arriskuan bizi dira” (Ahmeti, 1996).

⁶⁶ Hauen ordezkari Rahman Morina polizia buruzagia proposatu zuen, Serbiaren konfidantzazko gizona.

⁶⁷ “Heriotzara iritsi artean, behar izanez gero”, argitzen du Clark-ek (Clark, 2000:47-50).

hasitako protestara 400.000 pertsonatik gora batu zitzaizkion (greba sektore guztietara zabaldu zen: hezkuntza, merkataritza, etab.), eta inolako indarkeria eta txikizio zantzurik gabe burutu ziren protestak (Maliqi, 1994:237-247)⁶⁸. Protesta hauek ikuspegi politiko eta nazionala bereganatu zuten (Maliqi, 1993). Pula-k azaltzen duenez “kosovar albaniarren estrata guztiz desberdinak” mobilizatu zituzten protesta hauek, ez baitziren (ordura arte bezala) soilik ikasleak Milošević-en erregimenaren aurka egin zutenak, baizik eta langile eta profesionalak ere bai, aurrez Jugoslaviako sistema sozioekonomikoan zuzenean parte hartzen zuten horiek eta Milošević-en neurriok ezinbestean eragiten zieten horiek beraiek (Pula, 2004:803).

Atal hauek aztergai duten erresistentzia mugimendu honen esnaera suposatu zuen protesta jendetsu haiek: “albaniar intifadaren hasiera”, Shkëlzen Maliqi politologo eta aditu kosovarraren esanetan (Maliqi, 1993:180). Doktoretza tesi honetan argudiatzen dudanez, gertakariok aldaketa unea suposatu zuten Belgradeko gobernuaren (eta honek hartutako neurrien) aurka osatzen ari zen albaniar oposizioan, oinarritzko pentsamendu aldaketa sakona eragin zutelako. Clark-en arabera, une honetara arte, albaniar jatorriko herritar gehienek ezinezkotzat jotzen zuten gudara edo JJKren baitako “kondenaziora” eramango ez zituen borroka bide bat topatzea. Protesta hauen ondorenean, baina, hauekin bat egiteko jarrera orokortua hartu zuen populazioak. Deskribatzen duenez, “greba honen ostean (...) herritarrek esan zuten ‘OK, ni ere bai’” (Clark, 2000:53). Doktoretza tesi honetan defendatzen dudanez hain zuzen ere pentsamolde aldaketa honetan zuzen-zuzenean eragin zuten meatzarien protestek, eta beraz, oinarritzkoak izan ziren indarkeria ezan oinarritutako estrategiari heltzeko.

6.4.2.2. Erakunde, alderdi politiko eta ekimen berrien sorrera

Europa ekialdeko hainbat herrialdetan gertatu zen erregimen sozialistaren erortzeak “udaberri demokratiko” baten esperantza zabaldu zuen Kosovon ere, beste toki askotan komunismoaren ostean eraikitzen ari zen pluralismoarentzat espazioa izango zelakoan (Pula, 2004:804; Taibo, 1999:88). Ordurako Eslovenian, Kroazian eta Serbian bertan gudaren aurkako mugimenduak eta mugimendu anti-militaristak abian jartzen hasiak ziren (Agirre, 1997:261-294; Rill, Šmidling eta Bitoljanu, 2007). Aukera politiko berriak eskaini zituzten prozesu hauek, eta aldi berean “modernizazioaren” beharra eta pertzepzioa ere bai, zeinaren bitartez albaniarrek “euren gizartea erreformatzeko” aukera egin zuten (Clark, 2013:283; Luci, 2014).

Dena den, Kosovon biziko zen egoera ez zen Jugoslaviako gainerako errepubliketan bezalakoa izango, serbiar indar armatuen presentzia eta esku-hartze zuzenak zirela eta. 1989an hartutako

⁶⁸ Prishtinako ikasleek ere ‘Maiatzaren 25a’ izeneko kiroldegian manifestaldi isila egin zuten hainbat egunez, eta lurraldeko idazle eta politikariak ere protesta bilerak egiteari ekin zioten.

neurriekiko eta hauen ondorioekiko kritika eta deserosotasuna geroz eta zabalagoak ziren⁶⁹. Bi erakunderen sorrera eman zen testuinguru honetan, zeinak indarkeria ezan oinarritutako erresistentzia zibil prozesuaren sorreran eta garapenean ardatz izango ziren: LDK eta Giza Eskubide eta Askatasunen Defentsarako Batzarra (GEADB). Bi erakundeon sorrera unean oraindik ere indarkeria ezaren inguruko estrategia eta proiektu artikulatu bat bere osotasunean eratu gabe bazegoen ere, aipatu ekimenek oinarri hori zuten eta horren alde lan egin zuten.

LDK lurraldean sortutako lehendabiziko erakunde (alderdi politiko) ez-komunista izan zen. 1989ko abenduan erregistratu zuten eta denbora epe oso laburrean, bost-sei astetan, 700.000 pertsonak bat egin zuten (Clark, 1999:56) alderdi politiko honekin. Hala ere, hau ezin da alderdi politiko bati egindako atxikimendu masibo bezala identifikatu. Mehmet Kraja LDKko buruzagitako batek adierazi bezala, “erreferendum bat izan zen, adierazpen politiko bat” (in Clark, 2000:56). Pula-k, aldiz, aurretiko autonomia garaitik jasotako oinarrizko estatu-moldea mantendu nahi zuen mugimendu nazionaltzat identifikatzen du, bapateko atxikimendua Langileen Aliantza Sozialistik (LAS) etorri baitzen: bertan parte hartzen zuten albaniar jatorriko herritarrek LDKrekin bat egiteko pausoa eman zuten honen sorrerarekin batera⁷⁰. LDK-k Serbiaren autoritateari aurre egin zion helburu politiko kolektibo baten bitartez, hau lortzeko desobedientzia zibilean eta sezesioa lortzeko nazioarteko babesean oinarrituz (Pula, 2004:798). Dena den, garrantzitsutzat hartzen dut LDKk albaniar jatorriko kosovoarrek indarkeria ezari heldu eta estrategia honen garapenean izan zuten arrakastaren atzean dauden faktoreak aztertzea. Pula-k agertzen duenez, LDKren buruzagitza hein handi batean lurraldeko Idazleen Elkartetik (IE) eratorritakoa zen, eta mugimenduaren oinarria LAsTik, eta hain zuzen ere antolatzeke sistema sozialista hau bera jarraitu zuen LDKk ere, zeina “erakundeen erakunde” bezala identifikatu zitekeen (Pula, 2004:805)⁷¹. Arrazoi honengatik eta Serbiaren politiken aurrean irtenbide politiko albaniar bakarra suposatzen zuelako izan zuten LDKk hainbesteko arrakasta bere sorreratik⁷². Dena den, “oinarri etnikoei dagokienean erabat polarizatuta” zegoen; ez LDK bakarrik, testuinguru honetan jaiotako erakunde politiko guztiak ere bai. Hauek “exklusiboki” albaniarrak ziren, serbiar eta montenegroar jatorriko populazioa

⁶⁹ 215 Eskaria (*Appeal 215*) ekimenarekin bat egin zuten 215 albaniar jatorriko intelektualek Kosovoko autogobernuaren aurka Serbiak hartutako neurriak salatzeke; estatuaren baitako komunikabideetan ere ikuspuntu kritikoak agertzen hasi ziren, baita estatu erakundeen baitan ere. Pula-k agertzen duenez, hau pentsaezina zen urte batzuk lehenago (Pula, 2004).

⁷⁰ Pula-ren arabera, hain zuzen ere erakunde sare hau izan zen, Jugoslaviako erregimenaren antolaketarako erakunde nagusia, “LDKren mobilizazio egitura nagusia” (Pula, 2004:805),

⁷¹ Pula-k adierazten duenez, LAsK erakunde formal eta ez formal guztiak biltzen zituen bere baitan, bai eremu urbanoetan eta baita landa eremuetan ere. 1980ko hamarkadan lurraldeko 15 urtetik gorako populazioaren %80 biltzen zuen. Mobilizaziorako gaitasun handia egozten dio autoreak erakundeari, lurraldeak bizi zuen egoeraren aurrean edozein berri ofizial jaso, eztabaidatu zein proposamen berriak egiteko bide bakarra baitzen.

⁷² KLDren inguruko informazio gehiagorako ikusi: Kraja, 1995; Judah, 2000:66-67. Beste alderdi politiko eta erakundeen sorreraren inguruan ikusi: Maliqi, 1998:26-27.

serbiar estatuko erakundeei atxikita mantendu baitzen (Pula, 2004:805). LDKren sorreratik denbora gutxira Ibrahim Rugova izendatu zuten presidente⁷³, eta bera bihurtuko zen erresistentzia zibilaren irudi eta ordezkari nagusi. Edita Tahiri LDKko zuzendaritza taldeko kidearen arabera, alderdiak lau helburu nagusi zituen bere sorreran: albaniarren bizirautea ahalbidetzea eta hauen garbiketa etnikoa ekiditea, estatu-sistema paralelo baten sorrera eta garapena ahalbidetzea, eta horretarako nazioarteko babes sustatu eta erakartzea⁷⁴.

Egun gutxi batzuk beranduago sortu zen GEADB, giza eskubideen urraketak eta poliziaren tratu txarrak ikuskatzen zituen informazio zentro bezala funtzionatu zuena (Clark, 2013:283). Ehunka albaniarrek parte hartzen zuten zuzenean eta bolondres bezala erakunde honetan, lurralde osoan zehar gertatzen ziren giza eskubideen urraketak eta serbiar poliziaren gehiegikeria kasuak identifikatu, bildu, ikuskatu, ikertu, artxibatu eta salatzeko. Edonolako giza eskubideren urraketa ematen zen lekuan, GEADBeko kideren bat izaten zen, ez soilik gertatutakoa dokumentatzen, baita biktimekin hitz egin eta egoera baretzen ere. KLDk eta GEADBk oso gertutik lan egiten zuten, eta sarri lehendabizikoan aktiboki parte hartzen zuten herritarrek bigarrenean ere parte hartzen zuten, eta alderantziz. Bi erakundeak lurralde osoan zehar zabaldua zeuden, biek adarrak baitzituen ia herri guztietan, Nenë Therezë (Ama Teresa) laguntza humanitariorako erakundearekin batera⁷⁵.

Hiru erakundeok osatutako sarea kosovoar albaniarrek egunero jasaten zuten indarkeria maila altuen aurrean antolatutako erreakzioa izan zen. Eguneroko erresistentzia eta biziraupenerako tresnak eskaini zizkion populazioari. Are gehiago, eta Pula-k agertzen duenez, “edonolako indarkeria kasuren aurrean bizkor erreakzionatu zezakeen begirale sare zabala” (Pula, 2004:808) osatzen zuten. Modu honetan, populazio osoak Prishtinan hitzartutako politiken arabera jokatzeko zuela ziurtatu zen, eta eraikitze prozesu betearen murgilduta zegoen erresistentzia zibil prozesua kaltetu zezaketen edonolako indarkeriazko kontra-erasoak ekidin zituzten (Pula, 2004:808). LDKk “kontrol sistema oso efektiboa” finkatu zuen, urtetan zehar “indarkeria ezan oinarritutako erresistentziaren estalkia” mantentzea ahalbidetu zuena (Pula, 2004:809). Edonolako indarkeria kasuren aurrean, KLDko eta GEADBeko kideak present izaten ziren, indarkeria erantzunak sahisteko (Clark, 2000; Stephan, 2006). Clark-ek LDK eta GEADBen arteko elkarlanaren deskribapen zehatza egiten du, zeina garrantzitsutzat jotzen duan, erresistentzia zibilaren baitan eta Serbiar indar armatuen indarkeriaren aurrean indarkeria ezaren diziplina lurralde osoan zabalduta eta mantentzerako orduan: “gertakari biolento bat ematen zen edozein lekutan KLDko edo GEADBeko norbait joango zen tokira egoera baretzera,

⁷³ Alderdiko lehen presidente Ibrahim Rugovaren izendapenaren inguruan informazio gehiagorako ikusi: Clark, 2001.

⁷⁴ Edita Tahiri-ri egindako elkarrizketa, Prishtina, 2014ko martxoa.

⁷⁵ Erakunde hau eta bere jarduna hurrengo orrialdeetan aztertuko dira.

gertatutakoa dokumentatzera eta indarkeria ezan oinarritutako estrategia azaltzera. Poliziaren ankerkeriaren inguruko dokumentazioa nazioartean aurkeztuko zen ondoren, erregimenaren indarkeriak Belgraderen aurka eztanda egin zezan” (Clark, 2013:284).

1990ean Serbiak konstituzio berria abian jarri zuen eta lurraldea bere osotasunean Serbiaren menpeko egin zuen, honen eskubide apurrak amatatuz. Kosovoko albaniarrek honen aurkako neurriak hartu zituzten. Hain zuzen ere denbora epe honetan, Maliqi-ren ustetan, Kosovoko erresistentzia baketsu mugimendua iraultza anarkiko izatetik fase diziplinatu batetan sartu zen, bi arrazoi nagusi tarteko: LDKaren alderdi kideen areagotzea, batetik, eta honen buruzagi Ibrahim Rogovaren popularitatea, bestetik (Maliqi, 2001). Kosovoko jendarte-mugimenduak egitura eta hierarkia eskuratu zituen denbora gutxian. Mugimenduaren indar “espirituala” ia “fanatiko” izatera iritsi zitekeen demokraziaren eta protesta bide baketsuenganako sinesmenetan oinarritzen zen (Maliqi, 1994:240-241). Rogova bera Ameriketako Estatu Batuek eta bertan zein Europako beste hainbat herrialdetan⁷⁶ bizi zen diasporaren gehiengoak⁷⁷ babesten zuen.

6.4.2.3. *Odol-feudoen amaiera*

Aurreko paragrafoek deskribatu duten batasunezko erreakzioa, neurri handi batean odol-feudoak⁷⁸ amaitzeko kanpainari esker eman zela argudiatzen dut doktoretza tesi honetan. 1980eko hamarkadaren amaieran eta 1990ekoaren hasieran, elkarren arteko hilketa arriskupean bizi ziren ehunka familiaren⁷⁹ adiskidetzea ekarri zuen prozesu honek. Horregatik, erresistentzia zibilaren proiektuaren baitan batasun nazionalerako oinarritzko klabea izan zela defendatzen dut. Kanpaina honen helburua “armarik gabeko erresistentzia orokorrean elkartzea” zen eta indarkeria ezan oinarritutako kosovoar albaniar balore tradizionalen berrinterpretazioan zetzan prozesuak (Clark, 2013:286-287). Nita Luci-k azaltzen duenez, “lehenaldiaren hondakin” eta guztiz atzerakoia zirudien elementu hau etorkizunaren elementu berri bat bezala agertu zen

⁷⁶ Austrian, Suitzan, Erresuma Batuan, Frantzia eta abar.

⁷⁷ Testuinguru honetan ezinbestez aipatu beharreko datua da diasporak erresistentzia zibil prozesuaren eratzean zein garapenean izan zuen garrantzia, hein handi batean baliabide ekonomikoak eskaini eta lobby lana egiteagatik. Gainera, Albaniar-Amerikar Liga Zibikoa⁷⁷ delakoak Rogovari babes berezia eman zion, eta lurraldeko komunikabideek beraiek estatubatuarren babes bezala interpretatu zuten garai hartan mugimendu hori, bai Rogovarekiko eta baita Kosovaren independentziarekiko ere. Hurrengo orrialdeetan aztertuko da diasporak KLDan eta erresistentziaren garapenean zein KAAREN sorreran izan zuen eraginean.

⁷⁸ Odol-feudoak (*blood feuds*) Kosovoko (hein handi batean, albaniar jatorriko herritarren) tradizioaren ezaugarri nagusitako bat da. Mendetan zehar Albaniar jatorriko herritarren harreman sozialak ezaugarritu dituen Leke Dukagjiniren Kodean oinarrituta, “begia begiarengatik, bizitza bizitzarengatik” lemak oinarritzen ditu odol-feudoak, familien zein hauen partaideen ohorean oinarrituta eta hau beste ezeren aurretik jarriz. Hala, heriotzak, familien aurkako desohoreak edo bestelako familia-arazoak (lurjabetzen inguruakoak, sarri) heriotzaz konpondu behar direnaren izenean, elkarren heriotza mehatxuan bizi zen familia andana. Ondorioz, familia hauetako gutxienez kide bat (gehiago, sarritan) bere etxebizitzetatik atera gabe bizi zen urtetan zehar, tradizioaren arabera norberaren etxebizitzan ezin baitaiteke inor erail.

⁷⁹ Clark-en arabera 1980ko hamarkadaren amaieran 17.000 gizonezko inguru euren etxetatik atera Gabe bizi ziren odol feudoek eragindako heriotza arriskuaren ondorioz (Clark, 1999:60).

(Luci, 2014:126)⁸⁰.

“Adiskidetze mugimendua” (*reconciliation movement*) izan zen, ordea, odol-feudoen amaiera eta batasun nazionala bultzatu zituen mugimenduaren oinarri. Peja-ko hainbat ikaslek Anton Cetta⁸¹ adituarekin batera abian jarritako proiektuan zetzan honek, zeinaren bidez elkarrekin haserre zeuden familiei adiskidetzaren inguruko informazioa eskaini zitzaien. Clark-en arabera, guztira 2.000 familia inguru adiskidetu ziren ekimen honi esker (Clark, 1999:59-103)⁸². Prozesu hau, lan honetan argudiatzen dudanez, erresistentzia zibilari batasuna eman zion oinarria izan zen. Zeremonia masibo hauetan, Luci-k deskribatzen duenez, ehunka pertsonak bat egiten zuten identitate berri baten “berregitean”. Identitate honek berriki eraikitako “barkamenaren” eta “herriaren bizitzarekiko errespetuaren *ethos* eraiki berria” bateratzen zituen (Luci, 2014:136) “identitate nazionalaren plataformaren” baitan (Luci, 2014:137). Gizonei nazioaren ongizatea babesteko eskatzen zitzaien, beste behin garapen nazionalaren “narratiba lineal eta arrazional” honen ordezkari zentralak bihurtuz. Gatazka sozial eta politikoak, giza eskubide unibertsalak oinarri hartuta konpondu beharko ziren, “demokraziarako trantsizio berrian” zuzenean parte hartuz (Luci, 2014:137). 1990eko abuzturako, baina, Serbiak debekatu egin zituen ekitaldiok. Orduetik aurrera zeremonia txikiak antolatu zituzten, etxebizitza pribatuetan gehienetan. 1990 eta 1992 artean 2.000 odol-feudo baino gehiagori amaiera eman zitzaien (Clark, 1999:63).

Clark-ek argudiatzen duenez albaniarren “eraberritze eta modernizazioarako” kanpaina zen hau (Clark, 1999:63). Dena den, ekimenak ez zion baliorik kentzen lehendaldiari (hau ezeztatu

⁸⁰ ‘Demokrazia Indarkeriaren Aurka’ (*Democracy Against Violence*) izeneko ekimena aurrerapauso hori emateko tresna garrantzitsua izan zen. Indarkeria ezaren aldeko apustua egiten zuen dokumentua zen hau, zeinak NBERen aurrean 400.000 sinadura baino gehiago aurkeztu zituen. Alta, populazioaren sektore handi batek indarkeria ezaren aldeko sinadura eman zuen eta honen ideia geroz eta gehiago zabaltzen ari zen.

⁸¹ Kosovon bertan, Gjakova herrian, jaiotako folklorista, akademiko eta unibertsitateko irakaslea zen Cetta. Belgradeko unibertsitatean ikasita, bertan jardun zuen irakasle lanetan lehendabizi eta Prishtinako Unibertsitatean ondoren. 1990ean Adiskidetzarako Komitea (*Committee for Reconciliation*) sortu zuen, Kosovon oraindik ere indarrean zirautez odol-feudoak kitatzeko.

⁸² Odol-feudoen baitan seme-alaben, anai-arreben zein familian dinamika honen ondorioz hildako persona horien odola barkatzen zen, *besa* (barkamena) eskainiaz, publikoki eta telebista bidez erretransmitutako zeremonietan. 1990. urtea *Adiskidetzaren Urtea* izendatu zuten eta kanpainen parte hartzen zuten boluntarioek odol-feudoak irekita zituzten familiak bisitatzen zituzten, hauen barkamena eskatuz. Clark-ek agertzen duenez 500 gazte eta intelektualek parte hartu zuten zuzenean prozesu honetan. Familia batek behin bere *besa* edo barkamena eskainita, ospakizun publiko bat antolatzen zen, zeinetan familiek “herriaren, gaztediaren eta banderaren izenean barkamena eskaintzen zuen” (Clark, 1999:62). Zeremonia hauetariko handiena urte horretako maiatzaren 1ean egin zen: 100.000 eta 500.000 pertsona artean bildu ziren Deçan-en, polizia erasoan gainetik. Ospakizun hauen zein barkamen prozesuaren inguruko informazio gehiagorako ikusi, adibidez: Clark, 2000; Luci, 2014; Statovci, 1990; Kaltcheva, 2008. Hain zuzen ere Statovci eta Luci-k genero eta sexu kategoriek prozesu honetan izandako eraginaren eta garrantziaren inguruko analisia egiten dute. Lehenak emakumeek prozesuan eta “barkamenaren eskaintzean” izan zuten garrantziaren inguruko analisia egiten du, eta bigarrenak berriaz, barkatzeak eta hau nazioaren bizirautearen izenean egiteak izan zituen genero eraldaketak eta maskulinitatearen eraldaketa aztertzen ditu. Bi autoreen lana sakontasun gehiagorekin aztertuko da zazpigarren kapituluaren.

behar zenaren zentzuan), baizik eta hau birsortu eta eraldatzeko proposamena egiten zuen. Testuinguru honetan, eta doktoretza tesi honetan argudiatzen dudanez, erresistentzia zibilaren inguruan albaniarren batasuna lortzeko oinarritzko aurrerapausoa izan zen: ezinezkoa litzateke odol-feudoen (indarkerian oinarritutako tradizioa zen, azken finean) gisako arrazoi batengatik banatuta zegoen gizarte bat indarkeria ezaren inguruan batzea eta batasunetik abiatuta lan egitea. Luci-ren hitzak jarraituz, “erabateko aldaketaren” adibide eta oinarri garbia izan zen (Luci, 2014:126), hain zuzen ere odol-feudoen amaierak batasunaren hasiera suposatu baitzuen.

6.4.3. Erresistentzia zibilaren ezaugarriak eta bitartekoak

Kosovoko indarkeria ezan oinarritutako erresistentzia zibil prozesua Mario Lopez-ek egiten duen indarkeria ezan oinarritutako erresistentzia zibil prozesuen definizioarekin identifikatzen dela defendatzen dut: ez indarkeriaren behin betiko gabezia, baizik eta indarkeriarik erabili gabe “indarkeriaren erdian kokatzen den borroka” (Lopez, 2012:5-6)⁸³. Hau estatu paralelo baten eraikuntza eta garapenean gauzatu zen nagusiki, eta honi esker nazioartean ezagun egin zen lurraldea. Denbora gutxian Rugova ‘Gandhi albaniarra’ bezala ezagutzera eman zen eta estatu paraleloaren eraikuntza serbiar indarkeriari aurre egiteko ezinbesteko bitarteko bihurtu zen. Maliqi-k deskribatzen duenez, ez zen soilik independentzia aldarrikatu ahal izateko estatu alternatibo baten eraikuntza prozesua izan; “bizimodu paraleloa” eraikitzeko beharra izan zen (Maliqi, 1992:5-6), bizirauteko beharra.

Lan honetan defendatzen dudanez, estatu paralelo honen sorrera eta garapena izan ziren kosovar albaniarren erresistentziaren metodo edo bitarteko nagusiak, erregimen serbiarraren aurrea kooperazio eza abian jarri eta hau garatuz. Dena den, ardatz nagusi honetatik at antolatutako manifestaldi, protesta eta bestelako ekintzak zein eguneroko erresistentzia eta eguneroko bizirautea ahalbidetzen zuten mekanismoak guztiz oinarritzkoak izan ziren prozesuaren biziraupenerako.

6.4.3.1. Estatu paraleloaren sorrera eta garapena

Askotan ‘itzalpeko estatua’ edota ‘gizarte paralelo’ ere deitua, estatu paralelo kosovarrak hezkuntza, kultura, osasun zerbitzu, laguntza sozial, alderdi politiko, tokiko finantza erakunde eta erbesteratutako gobernu erakundeak biltzen zituen bere baitan, guztiak LDKk koordinatuta. “Mugimendu nazional bat bezala kontzeptualizatu zen, autonomia garaian osatutako estatu moldea babestu, Serbiar estatuaren autoritateari aurre egin, desobedientzia zibilaren bitartez protesta egiteko borondate politiko kolektiboa erakutsi eta helburu zuen independentziari nazioarteko babesa eskuratzea bilatzen zituen” (Pula, 2004:797-798). LDKk osatzen zuen

⁸³ Ikusi 4.3.2 atala.

zutabe politiko nagusiaz gain, estatu paralelo honek hiru zutabe nagusi zituela identifikatzen dut: hezkuntza, osasun eta zerga sistema boluntarioak, hain zuzen ere.

Hezkuntza sistema paraleloa albaniar hezkuntza sistema baten sorreran eta garapenean gauzatu zen, albaniar jatorriko milaka haur eta gazteri eskolara joateko aukera eskaini zien (lehen hezkuntzatik unibertsitatera arte), Serbiak albaniarrek kudeatutako ikastetxeetan sartzea debekatu baitzituen eta albaniar jatorriko irakasle denak euren lanpostuetatik kanporatu baitzituen. Azken hauek eskolak eskaintzen hasi ziren ezkutuko lokaletan (etxebizitzetako sotoetan, gehienetan). Sistema honen egoera kaskarra zen oso, baina haur eta gaztetxoek ikasten jarraitu ahal izatea ahalbidetu zuen. Ikasle gehiegik betetako gelak eta segurtasun ezak ezaugarritzen zituen eskola hauek.

Osasun sistema paraleloa oinarrizko osasun zerbitzu baten muturreko beharrak sorrarazi zuen: ospitale eta osasun zerbitzuak ere itxita zeuden albaniarrentzat, eta mediku eta erizain guztiak ere euren lanpostuetatik kanporatuak izan ziren. Hauek mediku eta erizaintza zerbitzuak eskaintzen hasi ziren Nenë Therezë laguntza humanitariorako erakundearen baitan. Erakundeak zerbitzuok dohainik eskaintzen zituen eta profesional hauek ere bolondres lan egiten zuten erakundearentzat inprobisatutako behin-behineko ospitaleetan zein etxebizitza pribatuetan. Nenë Therezë-k osasun zerbitzuak bakarrik ez, beste edonolako oinarrizko laguntza humanitaria ere eskaintzen zuen lurralde guztian: janaria zein janztekoak banatzen zituen horretarako beharra zuten landa zonaldeetan (hauek izan baitziren probreziak zein gatazkak lehendabizi eraso zituenak), eta gatazkak aurrera egin ahala, etxebizitzak berreraikitzeke materialeak eskaintzen ere hasi zen. 1990eko maiatzaren 10ean sortua, lurraldean erakundetutako lehendabiziko Gobernu Kanpoko Erakundea (GKE) izan zen Nenë Terezë erakundea. Bere helburu nagusia lurraldean geroz eta larriagoa zen pobrezia eta baliabide ezari aurre egitea zen, “herritarren balio guztiak naziotasuna, erlijioa edo arrazaren gainetik errespetatu eta landuko” zituen eta “elkarren ondoan elkarrekiko errespetu eta tolerantziarekin” biziko zen “gizarte zibil ireki bat eraikitzeke”⁸⁴ bidean. Milaka eta milaka pertsonak jo zuen osasun zerbitzu⁸⁵ hauetara, eta beste hainbestek jaso zuen erakundearen laguntza humanitaria. Lurraldeko herri nagusi guztietara (eta herrixka txiki gehienetara) iristen zen antolakuntza sarearen bidez albaniar jatorriko herritar guztiek zuten osasun zerbitzu hauek hartzeko modua, bai eta beharrik handiena zutenek, gatazkak gehien kaltetutako landa eremuetan, gehienbat, laguntza humanitaria jasotzeko

⁸⁴ <http://www.motherteresasociety.org/html/en/aboutus.html>. Erakundearen inguruko informazio gehiagorako ikusi: Pergjoka eta Berisha, 2005.

⁸⁵ Erakundeak eskaintzen zituen osasun zerbitzuak herritar guztiei bideratuta zeuden. Alta, denbora gutxian sortuko zen erakunde batek eskainiko zituen espezifikoki emakumei bideratutako osasun zerbitzuak. Ikusi 7.5.3. atala.

modua ere⁸⁶.

Erresistentziak (LDKk, funtsean) diru bilketa sistema propio eta borondatezkoa ere bazuen: lurraldean zirauten zein atzerrira bidaiatu zuten kosovoar albaniarrek euren diru sarreren gutxienez %3a erresistentziarentzat eskaintzen zuten, zerga bilketa sistema alternatibo baten bitartez. Aurrez Jugoslaviar erregimenarentzat zerga biltzaile bezala lan egin zuten albaniar horiek lan berbera egiteari ekin zioten, boluntarioki, albaniar erresistentziarentzat. Hain zuzen ere hauxe izango zen erresistentzia zibilak izango zuen diru iturri nagusia.

Aipatu ekimen guztiak zegozkien ministeritza propioek bideratzen zituzten Kosovoko Errepublikaren pean (Pula, 2004:815), zeina LDKaren buruzagitzak gidatzen zuen. Eraikitzen ari zen estatu paralelo honek bere funtzionamendua ahalbidetzen zuen eta herritarren oinarritzko beharrak asetzen saiatzen bazen ere, polizia gorputz bat edota indar armatuak falta zituen (Taibo, 1999:92), zeinak garaiko nazioarteko harremanen kontextu politikoan estatu bezala funtzionatzea eta jardutea ahalbidetzea zailtzen zion.

Kosovoko Asanblada Probintzialeko albaniar jatorriko ordezkariak, 117 guztira, lurraldearen subiranotasuna eta independentziaren inguruan eztabaidatu eta erreferendum bat antolatzeko elkartu ziren 1990eko irailaren lehen astean⁸⁷. Kosovoko independentzia aldarrikatzea zen helburua, baina hiru egun beranduago Serbiak Kosovoko erakunde publiko guztien eskumenak bertan behera uzteko legea onartu zuen, eta hurrengo egunetan, erakunde hauek guztiak serbiar estatuaren indarraren pean geratu ziren. Modu honetara, Kosovoko populazioaren soilik %8a osatzen zuten serbiarrek lurraldearen indar instituzional guztia bereganatu zuten. Milosevic-en erregimenak, mugimendu honen bitartez, *apartheid* sistema jarri zuen indarrean, zeinetan albaniar jatorriko herritar guztiak sistema honetatik kanpo zeuden, baita edozein erakundetatik ere (Maliqi, 2001:64). Biserko-k azaltzen duenez, neurriok guztiz isolatu zituzten albaniarrek serbiar estatuarengandik (Biserko, 2012:216). Neurri hauek inkonstituzionalak eta ilegalak zirelakoan, Kosovoko Asanbladako albaniar jatorriko ordezkari guztiak isilpean elkartu ziren 1990eko irailaren 7an Kacanik herrian eta Kosovoko independentzia aldarrikatu zuten. Albaniarrek tokiko prentsaren, erakunde pribatuen eta enpresa txikien kontrola zuten, baita, sindikatuena, ikastetxe paraleloena, erakunde humanitario eta politikoena, erakunde profesionalena, herritarren elkarreana eta osasun sistemako hainbat alorrena ere, Serbiarekiko paraleloak ziren erakunde bezala LDKk kontrolatzen baitzituen. 1991ko irailean independentziaren inguruko erreferenduma antolatu zuten inprobisatutako hautesleketan. Poulton eta Vickers-ek agertzen dutenez, bozkatzeko aukera zuen 1.051.357 pertsonatik

⁸⁶ Zef Shala-ri egindako elkarrizketa, Prishtina, 2014ko otsaila.

⁸⁷ Eraikinen aurrean bildu ziren, barrura sartzeko baimenik ez baitzieten eman serbiar indar armatuek.

940.802k parte hartu zuen eta hauetatik %99ak baino gehiagok independentziaren alde bozkatu zuen (Poulton eta Vickers, 1997:155; Pula, 2004:807). Erreferendumak, Clark-en arabera, batasun nazionalaren erakustaldia suposatu zuen (Clark, 1999:59-103).

1992ko maiatzaren 24an, Kosovoren independentzia publikoki aldarrikatu zuten. Alderdi Politikoaren Batzar Koordinatzaileak hein handi batean erbestean zegoen gobernu bat izendatu zuen⁸⁸ eta Errepublikako lehen parlamenturako hauteskundeak jarri zituen abian. Beste behin, herritarren parte hartzea altua izan zen, %89ra artekoa. LDKk irabazi zituen hauteskundeak eta Ibrahim Rugova izendatu zuten Kosovoko presidente. 143 eserlektutik LDKk 96 eskuratu zituen⁸⁹. Denbora gutxian LDK zein Rugova albaniar erresistentziaren gidaritza irudikatuzera pasa ziren, “tokiko zein maila zentralen autoritate legitimo bakarra” bihurtuz (Pula, 2004:816-817). Albaniar erresistentzia bere unerik gailurrenera iristen ari zen, eta nazioarteko begiradak erakartzen ari zen geroz eta gehiago. Dena den, hauteskundeok ez zituen estatu bakar batek ere babestu, lurraldean bai Rugovari eta baita KLDri, hau da, erresistentzia zibil prozesuari, legitimitatea eman bazioten ere.

Parlamentua bildu behar zen lehendabiziko aldian, 1992ko ekainaren 24an, batzarra serbiar poliziak disolbatu zuen. Kosovoko Parlamentua bilduko zen lehen eta azken aldia izan zen hau. Rugova bera ere jarraitzaileak galtzen hasi zen denbora gutxian: LDKk lurraldeko bizitza politikoa dominatu zuen beste alderdi politikoei presentzia oso eskasa utziz, eta honekiko kritiko ziren figura asko Rugovak demokraziarekiko eta pluralismoarekiko konpromiso falta zuela esatera iritsi zen (Clark, 1999). Rugovak gutxitan erantzun zien bai bere alderditik nahiz gainerako erakundeetatik iristen zitzaizkion kritikei. Alderdi politiko soil bat baino gehiago, mugimendu oso bat zuzentzen ari zen Rugova, eta seguru aski modu guztiz irekian funtzionatzeko eragozpenak medio, honek ez zituen benetako erakunde eta egitura demokratikoak eraiki eta garatzea lortu (Poulton eta Vickers, 1997:155).

Apartheid egoera geroz eta larriagoa zen ordea. Ikerketa honetan argudiatzen dudanez, bi komunitateetako liderrek izandako jarrerak eraman zuen lurraldea eta bertako populazioa egoera honetara. Serbiak lurraldean eta bertako albaniarren aurka mantentzen zuen indarkeria mailak erresistentziara eraman zituen bertako albaniarrek, serbiar erregimenarekiko kooperazio ezara eta autogestiora, zeinak bi komunitateen arteko banaketa ekarri zuen. Biserko-k adierazten

⁸⁸ Gobernu honek, ordea, ezin zuen inolako erabaki administratibo zein politikorik hartu. Maliqik agertzen duenez, “funtzio sinbolikoa” zuen, “guztiz aplikatu ezin zitezkeen regulazioak” adosten bazituen ere (Maliqi, 2012:47).

⁸⁹ Albaniar jatorrikoak ez ziren gutxiengo musulman eta turkiarrek bost eta bi eserleku lortu zituzten hurrenez hurren, eta beste 14 eserleku hauteskundeetan parte hartu ez zuten serbiar eta montenegroarrentzat hartu gabe geratu ziren. Gainerakoak albaniar jatorriko beste alderdi politikoei eskuratu zituzten (Poulton eta Vickers, 1997).

duenez, “elkarrekiko alineazioa erabatekoa” zen: “serbiarrak minoria pribilegiatu bat bezela bizi ziren polizia eta armadaren babesean eta Kosovo administratzen jarraitu zuten; albaniarrak, gehiengoak izan arren, marginalizatuak eta apartheid nazional zein segregazio baldintzetan ahuldu zituzten” (Biserko, 2012:217). Une hartan, Kosovoko buruzagi politikoek bi ildo nagusi landu zituen: batetik Serbiaren legitimitatearen aurka egitea honek antolatutako hauteskunderi boikota eginez eta gobernu independente bat abian jarritz, eta bestetik, hau Kosovoko herritar gehienek nahitaz hartzea eta Serbiarekiko independentzia demokratikoki demostratu eta publiko egitea. Denisa Kostovicova-ren iritzitan, Kosovok pairatzen zuen segregazioa eta indarkeria izan ziren 1990eko hamarkadaren hasieran gatazkaren indarkeriazko ebazpena ekiditera eraman zutenak, baina aldi berean, eta lehen saiakera horrek huts egin ostean, arrazoi berak eraman zuen gizartea indarkeriari heltzera (Kostovicova, 2000:142-148).

6.4.3.2. Erresistentzia zibilaren metodoak

Estatu paraleloaren eraikuntza bera indarkeria ezan oinarritutako erresistentziaren bitarteko nagusienetakoa bazen ere, Kosovoko erresistentzia prozesua ez zen soilik estatu eraikuntza paraleloan eta honek eragindako ez-kooperazio ekintzetan oinarritu. Gene Sharp erresistentzia zibil prozesuetan adituak (1973) identifikatzen dituen protesta eta persuasioa zein indarkeria ezan oinarritutako esku hartzea oinarritzko metodoak izan ziren, datozen paragrafoek azalduko dutenez⁹⁰.

Estatu paraleloaren funtzionamenduak Serbiaren aurrean planteatzen zuen desadostasun eta desobedientziari, egunerokotasunaren zati bihurtu ziren protesta ekintzek laguntzen zioten, hein handi batean LDKtik kanpo⁹¹ antolatzen zirenak. Grebek, protesta eta manifestaldiek, desobedientzia zibilak, adierazpen publikoen sinadura bilketek, beilek, etab.ek ezaugarritzen zuten albaniarren metodo sorta. Argudiatzen dudanez, estatu paralelo honen eta aipatu bitartekoen konbinazioak eraman zuen, albaniar erresistentzia bere unerik gorenera, 1991 eta 1994 artean. Etengabeko protesta zein manifestaldiok erresistentziaren oinarria ziren, Serbiaren boterearekiko desadostasuna publikoki erakusteko bide bakarra baitziren. Sektore eta talde sozial guztietako herritarrek hartzen zuten parte ekintza hauetan, oinarritzko arrazoi batengatik: hainbestekoak ziren errepresioa, eguneroko indarkeria eta baliabide gabezia, ezen populazio osoak beharrezkotzat ikusten zuela protesta egitea; askorentzat egin zitekeen gutxiengoa zen, beste askorentzat egin zitekeen bakarra. Herritar askok identifikatzen dute euren burua ondorengo baieztapenarekin: “Ezin zitekeen beste ezer egin, protestetan parte hartu edo etxean egon”⁹².

⁹⁰ Ikusi 4.4.4 atala.

⁹¹ Eta hain zuzen ere erresistentzia zibil mugimenduak aktiboagoa izan behar zuela zeritzaten zirkulu horietan, aurrerago ikusi ahal izango den moduan.

⁹² Anonimotasunean egon nahi duen garaiko aktibista batekin egindako elkarrizketa. Prishtina, 2014.

Antolatutako ekintzek Serbiarengan sortzen zuen erreakzio biolentoa ikusita, ekintza baketsu isilen inguruan biltzen eta antolatzen hasi ziren herritarrak: manifestaldi isilak, kandela pizteak, kontzentrazioak, tristura egunak⁹³, lapikokadak... Ekintza hauek Serbiaren errepresioaren balizko murrizketa (hein handi batean beste errepublika batzuetan errepresioa areagotu zuelako) ekarri zuten: larrialdi-egoera bertan behera utzi zuen Belgradek eta amnistia eskaini zien hainbat preso politikori. Bakezaletasunaren lehen emaitzak ziruditen horiek⁹⁴.

Herritarrek burututako ekintza hauek intelektualek, politikariek eta buruzagiek ere jarraitu zituzten, eta garai honetan kartzelatik atera ziren Azem Vllasi eta Adem Demaci⁹⁵ politikari eta preso politikoek ere proiektu beraren aldeko apustua egin zuten. Dena den, azpimarratu beharreko ezaugarria da protesta eta manifestaldi hauen antolaketaren jatorria. Hein handi batean LDK kanpotik antolatzen ziren, mugimenduak erresistentzia eredu aktiboago bat behar zutela defendatzen zuten zirkulu horietatik: ikasleak, beste alderdi demokratikoak, emakume taldeak... Rugovak eta LDKk ere bat egiten zuten protesta hauekin hasieran, baina edozein indarkeria printza sahiestea eta hau ahalbidetuko zuen inolako ekintzarik ez burutzea bihurtu zen KLDren helburu nagusia. Mugimendua banatzen ari zen apurka, honek jarraitu beharko lukeen ereduaren inguruko eztabaidare ildotik: LDK erresistentzia pasiboaren aldekoa zen, eta ekimen alternatiboek erresistentzia aktiboaren beharra aldarrikatzen zuten.

6.4.3.3. Eguneroko erresistentzia

Carlos Taibo-k agertzen duenez Kosovoko erresistentzia zein estatu paraleloaren sorrera “gehiago zen ekonomia publikotik kanporatu izanaren” eta honek sortutako ondorioei egindako erantzuna, “diskurtso erradikal eta elaboratu bat baino” (Taibo, 1999:94). Hemen argudiatzen dudanez, erradikaltasunean oinarritutako diskurtsoa bazen, eguneroko bizirautean oinarritutakoa zen hau; eta, diskurtso elaboratua bazen, hau ere aipatu eguneroko bizirautean oinarritutakoa zen. Erresistentzia prozesua, erantzun ekonomiko bat baino gehiago, bizirauteko beharra izan zen, egunerokotasunean aurrera egiteko beharra, hau da, eguneroko erresistentzia⁹⁶. Ondoren etorriko ziren, esku beretik izan bazen ere, pentsamendu estrategikoa eta estatu paraleloaren eraikuntza.

⁹³ Egun eta ordu zehatz batzuetan autoek euren klaxonak jotzen zituzten, fabrikek euren sirenak...

⁹⁴ Albaniarren nolabaiteko ‘lasaitasun’ edo ‘pazifikazio’ hau ezin hobea izan zen Serbiarentzat, une hartan bertan Jugoslaviako beste errepublika batzuetan (Eslovenian edota Kroazian, kasu) borroketan murgilduta baitzegoen, eta ez zen bere interesekoa Kosovon beste fronte bat irekitzea.

⁹⁵ ‘Mandela kosovarra’ bezala ezagutzen zen azken hau, 28 urte egin baitzituen kartzelan eta bakearen eta bere herriaren eskubideen eta askatasunaren aldeko apustua egiteaz gain, bere askapenari jarraiki GEADKren gidaritzat hartu baitzuen.

⁹⁶ Ikusi 4.4.7 atala.

Eguneroko erresistentzia inprobisatua den heinean, Kosovoko kasuak erakusten du estrategiak erresistentzia mota honetan izan dezakeen balioa. Hain zuzen ere Nenë Terezë eta GEADB erakundeak izan dira, doktoretza tesi honetan argudiatzen dudanez, honen adibide: gatazkaren ondorioz pobrezia handiko egoeran bizi ziren milaka familiak bizirau zuten Nenë Terezë erakundeari esker, ez baliabideei dagokienean bakarrik, osasunari dagokionean ere bai. GEADBri esker, berriz, giza eskubideen urraketak sahiesten saiatzeaz gain, hauen salaketa ere egiten zen, giza eskubideen kultura zabalduz. Zentzu honetan, hezkuntza sistema alternatiboa ere eguneroko erresistentziaren baitan kokatzen da, arriskuan zegoen herri baten haur eta gazteek euren hizkuntzan eta euren hezkuntza sistema propioarekin ikasi ahal izan baitzuten, muturreko gatazka egoeran. Ez zuen soilik albaniar hezkuntzaren eta kurríkula propioaren biziraupena ahalbidetu, ikasle gazteenei indarkeriak ezaugarritzen zuen egunerokotasunean normaltasun eta errutina zantzuak ere eskaini zizkien. Eguneroko erresistentzia herritarren dinamiken baitan inprobisatua bazen ere, estrategia nagusi batek ahalbidetu zuen hau: estatu paraleloaren eraikuntzak.

6.4.4. Erresistentzia zibilaren ahultasunak eta huts egitearen arrazoiak

Serbiar indar armatuen etengabeko jazarpena albaniarren “bizimodu” bihurtu zen 1981 eta 1995 artean populazioaren erdia baino gehiago polizia jazarpenen biktima izan zen, eta kantitateak gora egin zuen 1990eko hamarkadan. 1994 GEADBk 19.000 polizia jazarpen kasuren salaketak jaso zituen, guztiak albaniar populazioarenak. 1995ean zifra 27.000ra igo zen, eta hauetatik 11.000 kasu tortura edo tratamendu “inhumanoa” salatzen zuten (Poulton eta Vickers, 1997:159)⁹⁷. Estatu paraleloa Serbiaren erakunde probintzialek osatutako monopolioaren aurkako erreminta boteretsua izan bazen ere, eta albaniar kausarekiko nazioarteko atsegintasuna sortu eta zabaltzeko aukera aparta suposatu bazuen ere, ez zen gai izan Belgraderen zerbitzu publikoak behar bezala ordezkatzeko (Ruiz Jiménez eta Florio, 2010:185-210; Veiga, 2011), eta are gutxiago serbiar indar armatuen indarkeria andanari arrakastaz aurre egin eta gatazka armatua ekiditeko ere.

Kosovoko erresistentzia prozesuak ibilbide mugatua izan zuen denboran: 1988-89tik 1996ra bitartekoa. Praktikan, ordea, 1990ra arte Kosovoko albaniarrek ez ziren hasi indarkeria ezan oinarritutako politika zehatz eta estrategiko bat artikulatzen (Clark, 1999:50,103). Garaiko egoera ikusita serbiar erasoaren aurrean irtenbide egokitzat hartu zen hau, hein handi batean eta batez ere 1980ko hamarkadaren amaierako meatzarien protesten ondorenean, baina urte gutxiren buruan hasierako erabaki honetaz duda egiten hasi ziren LDKren gertuko hainbat zirkulutan. Urteek aurrera egin ahala egoerak kaskarragoa izaten jarraitzen zuela ikusita, LDK

⁹⁷ Autoreok agertzen dutenez, garai honetan serbiar polizia zein indar armatuetako kide bakar bat ere ez zuten auziperatu tratatu txarrak egotzita (albaniarrekiko zein beste edozein jatorriko populazioarekiko).

eta beste talde eta erakunderen arteko desadostasunak geroz eta handiagoak ziren, hein handi batean bi faktore nagusirengatik: mugimenduaren pasibotasuna, batetik, eta Dayton-eko bake hitzarmenak eragindako haserre, bestetik.

6.4.4.1. Erresistentziaren izaera pasiboarekiko desadostasuna

LDKk eta Rugovak proposatzen zuten eta garatzen ari ziren erresistentzia prozesua ez zen erresistentzia aktiboa edo *gandhiarra*, erresistentzia pasibo bat baizik⁹⁸. Alderdiaren helburu nagusienetako bat zen albaniarrek indarkeria zantzurik ez sortzea, erresistentzia mugimendua bere osotasunean pazifikoa izan zedin eta, hartara, irudi hau ez lurraldean eta ez nazioartean ere alda ez zedin. Honek, baina, erresistentzia zibila pasibotasun maila altuetara eraman zuen. Julie Mertus-ek argudiatzen duenez, erresistentzia prozesua injustiziaren eta indarkeriaren aurkako borroka izan zen, baina plangintza eta estrategia falta zituen, hein handi batean etorkizunera begira. Erasoen aurrean “pazientzia izatea” (Mertus, 1999:25) eta itxarotea ziren Rugovaren eta LDKren gakoak, baina hauek ezin zitezkeen estrategia bakarrak izan: mugimendu estretegiko politikoaren gabezia nabarmena zen, eta hain zuzen ere hauek ziren zirkulu honetatik kanpo erreklamatzeko ziren minimo politikoak. Rogovak eta LDKk bakearen aldeko apustua egiten jarraitzen zuten eta herritarrei horretarako deia egiten zien. Nazioarteak ez zuen laguntzarako seinalerik ematen ordea, eta lurraldeko egoera geroz eta kaskarragoa zen. Testuinguru honetan “erresistentziaren burokratizazio progresiboa” arazo bilakatzen hasi zen: LDKk gailentasuna zuen eta sarri, egoera orokorra bere helburuetarako “erlatiboki erosotzat” hartzen zuela zirudien (Taibo, 1999:94). Erresistentzia KLDk gidatzen zuen, eta zirkulu honetatik kanpo sortutako beste edozein ekimen begi txarrez ikusten zen.

Laster sortu ziren iritzi kontrajarriak⁹⁹. PUko Gazteen Parlamentuak (*Youth Parliament*) hainbat protesta sinboliko antolatu zituen 1991n hasita, LDKren eskaeren aurka etxeratze agindu orduetan lapiko eta zartagiak astinduz. Emakume taldeak ere, geroz eta gehiago sortzen eta zabaltzen ari zirenak¹⁰⁰, erresistentziaren aktibazioaren aldeko apustua egin zuten aktore nagusiak izan ziren. LDKk ez zituen ez protesta hauek eta ezta etorkizunean alderditik kanpo antolatutakoak ere publikoki babestu. Alderdiaren helburua edonolako jarrera biolentoak ekiditea zenez, Serbiaren errepresaliarik ez eragiteko eta nazioarteko lankidetzeta eta esku-hartzea erakartzeko kontra-indarkeria kontrolatu nahi zuen. Testuinguru honetan, Maliqi-k azaltzen duenez, “indarkeria ezaren estrategia inposaketa propioa izan zen, erasoei aurre egiteko erantzun onena, pragmatikoena eta efizienteena” zelakoan (*in* Pula, 2004:812). KLDko zuzendaritza “autoritario” bezala identifikatzen du Maria Stephan-ek, erresistentzia aktiboago

⁹⁸ Ikusi 4.3 atala.

⁹⁹ Bestelako elkarte eta alderdi politikotatik, nagusiki.

¹⁰⁰ Ikusi 7.5 atala eta 7.5.3. eta 7.5.6 azpi atalak, eta 8.2 atala.

baten aldeko eskakizunei jaramon egitea ukatu baitzien (Stephan, 2006:73).

Gizartearen zati geroz eta handiago batentzat boikota eta ez-kooperazioa ez ziren nahikoa nazioartearen laguntza erakartzeko. Doktoretza tesi honetan dargudiatzen dudanez, hain zuzen ere LDKtik kanpo lan egiten zuten talde horiek izan ziren erresistentzia pasibotasunetik aktibotasunera eramanez zutenak, zeinak hein handi batean ikasleen mugimendutik eta emakumeen mugimendutik¹⁰¹ etorri ziren. 1993rako LDK zatitu egin zen eta gizarte zibilaren esparruan lan egiten zuten hainbat aktibistak oposizioa eratu zuten, erresistentzia aktiboago baten alde lan egiteko. Alderdi Sozial Demokratikoak zein gainerako alderdi politiko eta hainbat elkarte independentek guztiek norabide berean lan egingo zuten.

6.4.4.2. Dayton-eko bake akordioek izandako eragina

Denborak aurrera egin ahala estrategikoki antolatu eta ekintzak aurrera eramateko ahalmena galdu zuela erakutsi zuen Kosovoko erresistentzia zibil prozesuak, estrategia garai berriak eskatzen zituen ezaugarrietara moldatu ez zuelako. Honek 1995ean Bosnia eta Hertzeboiniako gatazkari zein Jugoslavia osoa gatazkara eramanez zuten egoerari balizko amaiera eman zioten Dayton-eko akordioak sinatu zirenera arte iraun zuten bere egoerarik onenean. 1995eko Dayton-eko Akordioek desegonkortasunaren, haserrearen eta LDKrekiko aurkakotasunaren areagotzea ekarri zuten. Hitzarmenak Kosovoko gatazkaren gutxieneko balizko irtenbide bat eskainiko zuelakoan zeuden KLDko liderrak zein albaniar jatorriko kosovarrak, baina lurraldearen ordezkari bakar bat ez zuten gonbidatu negoziaketetara eta bake akordioek ere ez zuten Kosovoren inguruko erreferentziarik egin. Alta, akordio hauek Serbia bezala identifikatu zuten Kosovo, eta horrek kamusada handia suposatu zuen albaniar erresistentziaren baitan. Kosovoko albaniarren eta serbiarren arteko harremanek oso kaskarrak izaten jarraitzen zuten eta Belgradek ez zituen arindu lurraldeko albaniarrekiko zituen indarkeria politikak. Kroaziako gudatik ihesi Kosovora iritsi ziren serbiar jatorriko milaka errefuxiatu asentatu ziren bertan, bi etnien arteko erlazioak are gehiago txikertuz¹⁰². Militante asko erresistentzia baketsuak huts egin zuela

¹⁰¹ 1990eko hamarkadaren hasieran garbi identifikatu zitekeen emakume mugimendu antolatu bat ez bazen ere, hurrengo kapituluan ikusi ahal izango denez emakume aktibista ugari zeuden, bai KLDren barnean eta baita honetatik kanpo ere, askotan independenteki baina sarri elkarrekin modu aktiboan maila politiko zein sozialean lan egiten zutenak. Hain zuzen ere aktibista hauei erreferentzia egin nahi zaie, kapitulu honetan, emakume mugimenduaren kontzeptua erabiltzen denean.

¹⁰² Serbiaren helburua, ordea, ez zen Kosovoren autonomia abolitzea bakarrik, baizik eta bere estruktura etnikoa aldatzea (Biserko, 2012:225): Serbiaren arabera Kosovo bere lurraldetasunaren baitako zen, eta ondorioz, bitarteko guztiak erabiltzeko eskubidea zuen lurraldean gehiengo serbiarra berrezartzeko. Bitarteko hauetako bat, Biserko-k azaltzen duenez, serbiarren masa asentamenduak ziren: 1995etik aurrera Kroazia eta Bosniatik serbiar jatorriko herritarrak iristen hastea aurreikusi zuen Serbiak. Hauen, zein aurretik egoera ekonomiko kaskarraren ondorioz lurraldea utzitako serbiar kosovarren itzulerarekin, lurraldeko balantze etnikoa makurtzea espero zuen. Hala ere, Biserko-k azaltzen duenez, aurreikuspen hauek ez ziren gauzatu, Bosnia eta Kroaziatik ihes egindako serbiarrek Kosovora joateari uko egin ziotelako. Gainera 15.000 eta 25.000 serbiar artean joan ziren Kosovotik: hauetatik asko Belgradek

onartzen hasi zen (Maliqi, 2012:44) eta iraultzarako zein borroka armaturako prestaketei ekin zion. Arriskuak arrisku, indarkeria ezari eutsi edo indarkeriari heltzeko garaia ote zen eztabaidatzen hasi zen herritar asko, lehenak arrakastarik ekarriko ez zuelakoan¹⁰³.

Finean, Dayton-eko akordioek mahai gainera eraman zuten indarkeria ezak independentzia lortzeko izan zezakeen arrakastaren balizkotasuna. Taibo-k argudiatzen duenez “atzerapausoa” suposatu zuen honek, albaniarrek ikusi baitzuten nazioarteko komunitateak indarkeria “saritzen” eta indarkeria eza “zigortzen” zuela (Taibo, 1999:88). Atzerapausoaren eta paralizazioaren artean, indarkeria ezak inora eramango ez zuela pentsatzen zutenen eta oraindik ere indarkeria ezari eutsi nahi zioten herritarren artean zisma nabarmena osatu zen. Gainera, Dayton-eko akordioek, AEBen esku-hartze zuzena ekarri zuten Balkanetan. Clintonen administrazioak Balkanetan lehertu ziren gatazkak ekidin nahi zituen hauek oraindik ere lehertu zitezkeen eremutan, hain zuzen ere Kosovon eta Mazedonian. Bi eremuotan gatazkak lehertzea erregio osorako eta NATOren hegoaldeko eremurako arrisku bezala identifikatzen zituzten AEBek (Biserko, 2012:229-230). AEBek zein Europa Mendebaldeko aliatuek, Kopenhageko Dokumentuan (*Copenhagen Document*)¹⁰⁴ hitzartutako helburuekin aurrera egiteko aukera ikusi zuten (Biserko, 2012:230).

6.4.4.3. Pasibotasunetik aktibotasunerako estrategia aldaketa saiakera

Honen aurrean LDKk ezin izan zituen “masak kontrolatu” (Stephan, 2006:73). Albaniarren aurkako indarkeria mailak altua izaten jarraitzen zuen. 1996an erresistentzia proiektua zein estrategia zatitzen hasi ziren, tesi honetan defendatzen dudanez erresistentzia pasibotik erresistentzia aktiborako saltoa eman zitekeen une berean. Serbiar frankotiratzailerik zibil batek unibertitate ikasle bat erahil zuen kalean, eta honek urtetako manifestaldi eta protesta jendetsuenetakoen antolaketa bultzatu zuen. Hainbat autorek aditzera ematen duten legez, Gazteen Parlamentuak antolatu zituen protestak (Stephan, 2006; Clark, 2000), baina doktoretza ikerketa honen prozesuan azaleratu dudanez, emakume aktibistak izan ziren protesta honen antolatzaile eta sustatzaile nagusiak¹⁰⁵. Ikasleek, gertakari honen ondorenean, bizi zuten egoera

behartuta joan ziren, beste askok Kosovotik ihes egin zuten ahal izan zutenean, eta gainerakoak behin betirako utzi zuten lurraldea 1999an NATOren esku-hartzearen ondoren (Biserko, 2012:225).

¹⁰³ Askok, Adem Demaçi-k “dinamismo politikoaren” defentsan osatu zuen oposizio blokearekin bat egin zuen, zeinak albaniar jatorriko populazioa Serbiako testuinguru instituzionalean sartzearen aldeko apustua egiten zuen (Biserko, 2012:222,229).

¹⁰⁴ Europako Segurtasun Lankidetzako Antolakundeak (ESLA, *Organization for Security and Cooperation in Europe*, OSCE) eratu zuen 1990an, zeinean erakundearen giza dimentsioak identifikatzen zituen, bai eta dokumentua sinatu zuten estatuen arteko kooperazioa ere, giza eskubideak “askatasunaren, justiziaren eta bakearen oinarri” gisa errekonozituz. Hemen ikusgai: <http://www.osce.org/es/odihr/elections/14304?download=true> (2014-9-2).

¹⁰⁵ Edi Shukriu-ri egindako elkarrizketa. Prishtina, 2014ko otsaila; Sevdije Ahmeti-ri egindako elkarrizketa. Prishtina, 2013ko

salatzeko, ikasteko eskubidea defendatzeko eta ikastetxeen irekiera eskatzeko protesta kanpaina berri bat antolatu zuten, LDKren aginduen aurka (Stephan, 2006:74). Honek serbiar indar armatuen eraso larriak izan zituen ondorioztat. Emakume taldeak ere indarkeria maila altuak salatzeko protesta masiboak antolatu zituzten, zeinak nazioarteko arreta erakarri zuten, behar adina izan ez bazen ere¹⁰⁶. Hain zuzen ere erresistentziaren *mainstream*-aren aurkako jarrera honek eraman zezakeen, ikerketa honetan argudiatzen dudanez, erresistentzia fase pasibotik fase aktibora.

Erresistentzia aktibatzen saiakerak hain zuzen ere LDKaren zirkulutik kanpo etorri ziren, nagusiki unibertsitateko ikasleek eta emakume taldeen aldetik. Hemen emakumeek paper garrantzitsua izan zuten erresistentzia bere fase aktibora eraldatzerako garaian. Beste inork protesta egiten ez zuenean, emakumeek protestak antolatzen zituzten astero, ostiraletan gehienetan: kandelaz argitutako protesta ixilak egiten zituzten astean behin, baita protesta indartsuagoak ere gertaerek hala agindutakoan. Hala gertatu zen aurreko paragrafoak deskribatutako ikaslearen erahilketaren ondorioz antolatutako manifestaldi jendetsuarekin eta serbiar indar armatuek setiatuta zuten Drenica eskualdera egindako martxarekin, ogiaren martxarekin, hain zuzen ere¹⁰⁷. Maria Stephan-en hitzei jarraituz, ordea, “gutxiegi” zen, eta “beranduegi” iritsi zen, erresistentzia aktiboari ekin ahal izateko (Stephan, 2006, 74).

Testuinguru honetan, egoerari amaiera emango zion irtenbide bat bilatu nahi zuen geroz eta herritar gehiagok. LDKren baitako Rugovaren oposizioak eta beste hainbat talde politiko eta independentek, baina, diskurtso are separatistagoa garatu zuten: alde batetik, erresistentzia erradikalizatu eta aktiboago baten aldeko taldeak zeuden, eta bestetik, Serbiaren indarkeriaren aurrean neurri bereko indarkeria erabiltzearen aldeko apustua egituratzen hasi zirenak¹⁰⁸. Herritarren zati handi bat erresistentzia zibilarekiko “harro” sentitzen zen bitartean, itxarrotearekin geroz eta atsekabetuago zegoen sektorea handitzen ari zen. Indarkeria eza “pasiboegi” ikusten zuen sektore honek, eta ondorioz erresistentzia armatuaren aldeko babesa areagotzen joan zen (Luci, 2002; Biserko, 2012; Kullashi, 2006). Luci-k agertzen duenez,

abuztua; Hurrengo kapituluak gehiago sakonduko du gertaera honen inguruan eta honek emakumeen mugimenduan izan zuen garrantziaren inguruan.

¹⁰⁶ Ikusi 7.5.3. eta 7.5.6 atalak.

¹⁰⁷ Vjosa Dobruna-ri egindako elkarrizketa, 2013ko abuztua, Prishtina; Sevdije Ahmeti-ri egindako elkarrizketa, 2014ko otsaila, Prishtina. Ikusi 7.5.6. atala.

¹⁰⁸ Bi proposamen hauen artean, herritar, politikari eta intelektual askok lehenetik bigarreneko saltoa eman zuten, hau da, erresistentzia aktiboago bat defendatetik borroka armatua defendatzera. Hauen artean kokatzen dira, adibidez, Albin Kurti ikasle mugimenduko burua (eta egungo *Leviza Vetevendosjë!* hasieran mugimendu sozial eta egun alderdi politiko den erakundeko burua), edota Adem Decaçi, besteak beste. KLDko hainbat kide ere alderdiarekin desadosten eta erresistentzia aktiboago baten aldeko apustua egiten hasi ziren: Fehmi Agani (zuzendaritza taldeko partaidea) edota Bujar Bukoshi (erbesteko gobernuko buruzagia), adibidez.

Kosovo Askatzeko Armada (KAA) pasibotasunaren aurkako indar garrantzitsu bezala jaio zen (Luci, 2002), eta alta, babes orokor zabala jaso zuen (Kullashi, 2006). Erresistentzia mugimenduak guda zazpi urtetan geldiarazi eta atzeratu zuen, 1989-1990 eta 1997 artean. Hain zuzen ere horixe zuen helburu, guda ekiditea, lortu ez bazuen ere. Erresistentziaren porrota agerian jarritz jaio zen KAA, Kosovoko albaniarrentzat irtenbide bakarra gatazka armatua zela defendatuz.

6.4.4.4. Indarkeria ezaren amaiera

Lurraldearen etorkizunaren inguruko irtenbidea etengabe atzeratzeak frustrazioa zabaldu zuen herritarren artean. “Paralisi politiko” honek, Biserko-k azaltzen duenez, “fakzio erradikalek euren metodoak abian jartzea” ahalbidetu zuen, eta denbora gutxian sortuko zen askapenerako armadaren agerpenak “Kosovoko eszena politikoa astindu” zuen (Biserko, 2012:222, 229). Gizartearen gehiengoak esperantzaz, begi onez eta esker onez hartu zuen KAAren agerpena¹⁰⁹. Serbiar indar armatuen indarkeria maila “jasanezina” zen eta erresistentziaren esperientziak erakutsi zuen izaera pasiboak ez zuela inora eramanez gizartea. Izaera aktiboa behar zuen proiektuak, baina saiakera honekin batera KAAren agertzeak prozesua bertan behera utzi zuen eta indarkeria eza pasibotik aktiborako saltoa eman beharrean, indarkeria ezatik indarkeriarako saltoa eman zuen gatazkak. Ehunka albaniarrek bat egin zuten KAArekin, erresistentziak huts egin eta lurraldearen irteera bakarra borroka armatua zela ondorioztatuta.

1997rako serbiar polizia eta indar armatuen baseak erasotzen hasi zen KAA¹¹⁰. Urte horretan Hilabete gutxiren buruan KAA osatu eta armatu zuten honen inguruan bildutako norbanako zein talde txiki albaniarrek¹¹¹. Ez zen inondik inora indar armatu formala, ez eta modu militar formalean antolatutakoa, “sekula armada egokia izan ez zen gerrilla taldea” (DiLellio, 2014) baizik, hein handi batean landa eremuan jaio eta garatutako familia, lagun eta atzerrira emigratu zuten bizilagunen arteko sarea baizik (Di Lellio, 2014)¹¹². Indar armatu serbiarrek errepresio neurri are gogorragoekin erantzun zioten KAAren erasoei. Urte horretan bertan egin zuen gerrillak bere lehen agerraldi publikoa, erasoak bere gain hartuz. Ordutik, Serbiaren errepresioa

¹⁰⁹ Daytoneko akordioek une erabakiorra suposatu zuten KAAk epe motzean lortuko zuen babesari dagokionean. Bekaj-ek argudiatzen duenez, KAAren sorrera ez da garaiko egoera historiko eta politikoaren baitan emandako gertaera isolatu bat. Aldiz, askapenerako armadaren sorrera XX. mende osoan zehar Kosovon Serbiaren indarkeriaren aurka eman diren ibilbide beretsuko erresistentzia mugimenduen parte da (Bekaj, 2010:9).

¹¹⁰ Albanian jazotako finantza sistemaren iruzurrarekin eta ondorioz lehertutako desegonkortasun politikoarekin batera, bertako polizia etxeak erasotzeari ekin zion tokiko herritar talde ugari. Han lapurtutako arma ugari Kosovoko mugetan amaitu zuten, KAAren eskuetan gehienek.

¹¹¹ Gizonezkoak, euren gehiengo handi batean.

¹¹² 1980 eta 1990eko hamarkadetan zehar atzerrira, Europa zein AEBetara joan ziren ehunka gizon atzera itzuli ziren, KAAren parte hartzera. Alta, AEBetan presio lan handia egin zen bertako kongresugizon eta politikariekin. KAAren alde AEBetan egin zen lanaren inguruko informazio gehiago hemen: Sullivan, 2004.

handiagotzen zihoan heinean KAAren erasoak ere areagotzen joan ziren. Serbiak KAAren ustezko hainbat buruzagi zeuden herriak eraso zituen, aste bete baino gutxiagon albaniar jatorriko 82 hildako utziz. Hiru hilabete beranduago, 1998 hasieran, euren erasoen intentsitatea gogortu zuten Serbiako indar armatuek eta hein handi batean albaniar jatorrikoak ziren 40.000 herritarrek baino gehiagok euren etxeak utzi eta ihes egin behar izan zuten.

Maria Stephan-ek agertzen duenez, hiru ezaugarri oinarrikoak dira autodeterminazioa helburu duten erresistentzia zibil prozesuetan: batasuna, indarkeria ezarako diziplina eta planifikazioa (Stephan, 2006:76). Albaniar erresistentziak hasiera batean hiru ezaugarriok biltzen bazituen ere, Dayton-eko bake akordioek inflexio puntu garrantzitsua suposatu zuten. Izan ere, akordioon ostean, mugimenduaren batasuna apurtzen hasi zen eta geroz eta jende gehiagok indarkeriaren aldeko apustua egin zuen. Testuinguru honetan, Kosovoko albaniarren erresistentzia zibil prozesuak huts egin zuela defendatzen du autore askok, ez baitzuen gudaren lehertzea ekidin (Chenoweth eta Stephan, 2011). Hala ere, doktoretza tesi honetan Howard Clark-en “arrakasta mugatu” ikuspuntuarekin bat egiten dut (Clark, 2013:290): erresistentzia zibil proiektuak urtetan zehar herritarrei oinarriko zerbitzuak eskaintzea eta estatu paralelo bat eraikitzea lortu zuen, guda ekidin zuen ia hamarkada batean, nazioartearen arreta bereganatu zuen, erakunde “aske eta independenteak” sortzea ahalbidetu zuen eta egungo emakume mugimenduaren sorrera eta lehen pausoak ahalbidetu zituen¹¹³. Baina, ez zuen gatazka armatuaren leherketa ekidin, eta honek zein guda osteko gertakari nagusiek erresistentziaren hasierako helburuak ezabatu dituzte. Gaur egun Kosovoko Errepublika estatu “independentea” bada ere, ez da erresistentzia zibilak planteatu eta defendatu zuen proiektua.

Kosovon lehertutako gatazka armatuak nazioarteko komunitate osoa astinduko zuen: albaniarren garbiketa etnikoaren mehatxuak, errefuxiatu krisiak zein lurraldearen etorkizuneko estatusaren inguruko duda-mudan murgilduko zen nazioartea ondorengo urteetan. NATOren, NBEaren Segurtasun Kontseiluaren eta gainerako nazioarteko erakundeen gai-zerrenda zein agendetan zetzan Kosovok. AEBek Informazio Zerbitzua ere ireki zuten Prishtinan 1996an, eta laguntza humanitarioan urteko 30 milioi dolar emateari ere ekin zion (Biserko, 2012:231-232).

6.4.5. Nazioarteko lankidetzaren eragina erresistentzia zibilean

Kosovori eta honek jasotako nazioarteko lankidetzari erreferentzia egiterako garaian, automatikoki nazioarteko erakundeen presentziari eta guda osteko lankidetzaren prozesuei erreferentzia egiten zaie. Alta, guda aurretik eta erresistentzia zibil prozesu batean iritsi ziren nazioarteko lankidetzaren lehen zantzuak lurraldera, lankidetzaren hau eskasa izan bazen ere. Alex

¹¹³ Azken ezaugarri honen inguruko azterketa sakona hurrengo kapituluaren egingo da. Ikusi 7.5 atala.

Bellamy-ren arabera, nazioarteak hiru arrazoi nagusi zituen Kosovon 1990eko hamarkadan zehar prozesu diplomatikoak abian jartzeko: lehendabizi, 1998 aurretik lurraldean “indarkeria maila kezka-garririk” egon ez izana; bigarrenik, Kosovoko “sezesionistekin” bat egiteak gisako prozesuak sortaraziko zituela erregioan (Kroazian edota Bosniako serbiarren kasuan); eta hirugarrenik, eta azkenik, independentzia aldarrikatzen zuten horiek, albaniarrak hain zuzen ere, ez zutela lurraldea euren osotasunean kontrolatzen (botere ofizial politiko, judizial eta militarrik ez zuten, kasu) (Bellamy, 2002:24-26 *in* Hehir, 2009:91-92).

Lurraldera iritsi zen lankidetzaren apurra, tokiko GKEen (TGKE) bitartez bideratu zen¹¹⁴, hau 1990eko hamarkadara arte iritsi ez bazen ere. KAA serbiar indar armatuen baseak erasotzen hasi aurretik, bost ziren lurraldean egoitzak zituzten erakundeak: Gurutze Gorriaren Nazioarteko Batzordea (GGNB, *International Committee of the Red Cross* ICRC), Soros Fundazioa, Oxfam, Kvinna Till Kvinna eta Balkan Peace Team¹¹⁵. KAA eta serbiar indar armatuen arteko gatazkak areagotu ahala, giza eskubideen urraketa kasuen dokumentazioa zein laguntza humanitarioa eskaintzea helburu zuten erakundeak iristen hasi ziren, zeinak aldi berean tokiko Gobernu Kanpoko Erakundeei (TGKE) ere laguntzen zieten, *Human Rights Watch*-en moduan, adibidez. Erakunde hauen jarduna, gainera, ez zegoen esplizitoki erresistentziaren esparrura zuzenduta, baizik eta laguntza humanitarioa eskaintzera, hau eginda zeharka erresistentziari babesa eskaintzen bazioten ere, halaberrez.

Kosovoko erresistentzia proiektuaren helburu nagusitako bat nazioartea zein nazioarteko lankidetzaren lurraldera eta bertako gertakarietara erakartzea bazen ere, hau partzialki lortu zuela argudiatzen dut, arrazoi nagusi batengatik: Clark-en hitzei jarraituz, nazioartearen arreta bereganatu zuen (Clark, 2013:290), baina beranduegi iritsi zen hau. Erresistentziak iraun bitartean, atzerriko erakunde oso gutxi zuten presentzia lurraldean, eta atzerriko bazen ere, erakunde oso gutxi lagundu zuten mugimendua. Doktoretza tesi honen aurreko kapituluaz aztertutako ildoari jarraituz, mugimendu sozial eta erresistentzia mugimenduengan nazioarteko lankidetzaren aukera garatu eta erakartzea oinarritzakoa da, mugimendua bera indartzeko, batetik, eta aliantzak eraikitzeko, bestetik, batez ere konpromezu politikotik emantzipazio prozesuetara jotzen duten ekimenetan (Martinez, Casado eta Ibarra, 2012:30). Are gehiago: tokiko zein nazioarteko GKEen bitartez bideratutako nazioarteko lankidetzaren normalean ez da mugimendu sozialekin lotzen (Von Freyberg, 2012:98)¹¹⁶, eta are gutxiago erresistentzia zibil prozesuekin. Kosovoren kasuan, ordea, eta ikerketa honetan argudiatzen dudanez, zuzenean lotuta dago

¹¹⁴ Gaur egun ere lankidetzaren sistema berak jarraitzen du indarrean. Ikusi lan honetako 8. eta 9. kapituluak.

¹¹⁵ Luljeta Vuniqi-ri egindako elkarrizketa, Prishtina, 2014ko otsaila; Zef Shala-ri egindako elkarrizketa, Prishtina, 2014ko otsaila; Florina Duli-ri egindako elkarrizketa, Prishtina, 2014ko martxoa; Igo Rogova-ri egindako elkarrizketa, Prishtina, 2014ko abendua.

¹¹⁶ Informazio gehiagorako ikusi: Piris Lekuona, 2012.

erresistentzia zibilarekin. Kosovon indarkeria ezari eta erresistentzia zibilari heltzeko aukera aukeraketa estrategikoa izan bazen ere, egoera politikoa eraldatu ahala eta populazioaren beharrak areagotu eta aldatu ahala estrategia aldaketak ere beharrezkoak ziren, eta sarri asko horretarako proposamenak kanpotik iristen ziren, tokiko aktibistek¹¹⁷ atzerriko aktibista zein erakundeetako ordezkari eta langileekin zituzten kontaktuetatik.

Harreman eta kontaktu pertsonaletatik haratago, orokorrean Kosovoko erresistentzia zibil proiektuarekiko nazioarteko lankidetzak eskasa izan zen oso, eta hain zuzen ere zentzuzkoa deritzogu hipotesi moduan argudiatzea faktore honek proiektuaren azken emaitza alda zezakeela. Testuinguru honetan, eta Howard Clark-en hitzekin bat eginez, argudiatzen dut erresistentziak nazioarteko lankidetzak gehiago erakarri izan balu, guda sahiesteko aukerak handiagoak izan zitezkeela¹¹⁸. Gure ustetan, nazioarteko arreta eta lankidetzak ondoko oinarritzko ezaugarriak jarri zitzaizkeen abian erresistentziaren baitan: a) serbiar indar armatuek albaniarren aurka abian jarritako indarkeria kanpainak zabalkunde handiagoa izango zukeen nazioartean, eta ondorioz, erregimenaren aurka lehertzeko (*backfire*) aukera gehiago izan zitzaizkeen; b) nazioarteko arreta handiagoak lankidetzak gehiago ekarriko zukeen, eta ondorioz, erresistentziak nazioarteko babes zuzen gehiago edo handiagoa lortzeko aukera ere bai, sinbolikoki bazatekeen ere; c) laguntza humanitario gehiago ere lortu zitezkeen, herritarren egunerokotasuna jasagarriagoa eginez; d) erresistentziaren balizko huts egitea atzeratu egingo litzateke, herritarren egoera ez baitzen hain kaskarra izango eta euren desadostasun zein deserosotasuna ez baitziren hain azkar areagotuko; eta e) erresistentziaren bizirautea luzatzeak KAAren sorrera agian ez, baina honen gorakada atzera zezakeen, eta ondorioz, gatazka armatuaren leherketa ere bai, edo neurri batean behintzat honen ondorioak murriztu.

6.5. GATAZKA ARMATUA, 1998-1999

Serbiar indar armatuen eta KAAren arteko erasoek ezaugarritutako testuinguru nahasi honetan, James Gow ikerlari eta aditu ingelesaren arabera, “ankerkeriak eragiteko” estrategia hartu zuen KAAk (Gow, 2003:256), aurrepentsatuta eta apropos, Serbiarengandik erantzun armatu masiboak eragin eta honen bitartez nazioarteko begirada erakartzeko helburuarekin, garaiko nazioarteko potentziek albaniarren alde gatazkan esku-hartu zezaten (Brubaker, 2004:13-14)¹¹⁹. KAAren erasoei, baina, eraso armatu gehiagorekin erantzun zien Serbiak, gatazka armatua

¹¹⁷ LDKtik kanpo jarduten zuten horiek, edota hauen baitan lan eginda ere honen ezaugarri eta jardun zentralekin kritiko ziren horiek

¹¹⁸ Howard Clark-i egindako elkarrizketa. Madril, 2012ko ekaina.

¹¹⁹ Artean KAAko buruzagi Hashim Thachi-k berak honela onartu zuen: “bagenekien ongi abian jarritako edonolako ekintza armatuk serbiarrek gure herriaren aurkako mendeku erantzun biolentoak eragingo zituela (...). Bagenekien zibilen bizitzak arriskuan jartzen ari ginela” (Kuperman, 2006:12 *in* Hehir, 1009:92).

egunetik egunera intentsifikatuz. KAAren eta serbiar indar armatuen arteko eraso ziklo honek babes estrategikorako aukera eman zion KAAri, gerrillarekin bat egin zuen kideen kopuruari zein diru-erreserben areagotzeari dagokionean batez ere. Honek serbiar erregimenarentzako erronka askoz handiagoa suposatu zuen, zeinak ordainetan errepresio handiagoa jarri zuen abian (Brubaker, 2004:13-14).

Serbiar indar armatuek 1998ko urtarrilean Prekaz herrian eragindako sarraskiak gatazka nabarmen areagotu zuen. Albaniar jatorriko 58 pertsona erahil zituzten bertan, eta hurrengo hilabeteetan 300.000 pertsonak ihes egin behar izan zuten euren bizilekuetatik serbiar indar armatuen eta KAAren arteko borroken ondorioz. Hauetatik 250.000 inguru errefuxiatuak eta lekualdatutakoak ziren, beste 50.000 inguruk atzerrira emigratu zuten (Biserko, 2012:232). 1998ko urtarrila eta ekaina artean albaniar jatorriko milaka herritar hil zen serbiarren aurkako borroketan nahiz serbiarren erasoen ondorioz. Beste milaka pertsonak euren etxeetatik ihes egin behar izan zuten bizitoki berri baten bila: askok boluntarioki egin zuten, beldurrez, baina beste askok serbiar indar armatuek behartuta. Errefuxiatuentzako Nazio Batuen Goi Komisarioak (ENBGK) jakin arazi zuenez 460.000 pertsonak baino gehiagok hanka egin zuen Kosovotik 1998ko martxoa eta 1999ko ekaina artean, gehienak jatorri albaniarrekoak, NATOk lurraldean esku-hartu baino lehen (UNHCR, 1999a; UNHCR, 1999b). Gehienek Albania, Mazedonia eta Montenegrorra jo zuten.

Kosovo 1995ean Dayton-eko akordioetatik at utzia izan bazen, 1998ko udazkenerako NBE Segurtasun Kontseiluko agendaren gai garrantzitsuenetako bat zen lurraldeko egoera, KAAren eta Serbiar indar armatuen arteko gatazka armatuaren leherketaren eta hau eragiten ari zen kalteen ondorioz: NBEko Segurtasun Kontseiluak 1199 Ebazpena¹²⁰ onartu zuen 1998ko irailaren 23an, gatazkari amaiera eman nahian eta errefuxatu guztiak lurraldera itzultzeko bideak jartzeko, baina ez zuen arrakastarik izan. Mendebaldetik iritsitako saiakera diplomatiko orok hutsal zirudien. 1999ko urtarrilaren 15ean Raçak herrian burututako beste 45 pertsonaren erahilketak inflexio puntua suposatu zuen Mendebaldetik zetozen esfortzu diplomatikoetan. *Human Rights Watch* (HRW) erakundearen txosten batek argitara atera zuen erasook Serbiak zibilen aurka aurrepentsatutako ekintzak zirela, eta ez gertakari isolatuak (HRW, 2001).

¹²⁰ NBE Segurtasun Kontseiluko 1199 Ebazpenak Kosovoko gatazka zein honek eragindako biktima eta errefuxatu kantitatea “katastrofe humanitariotzat” identifikatzen du; gatazkako alderdi guztiek liskarrak bertan behera uzteko eskaera egiten du, elkarren arteko elkarriketak hasi ahal izateko eta ENBGK eta GGNB erakundeei errefuxiatu eta lekualdatutakoak euren etxebizitzetara itzul daitezen lanean hasi ahal izateko ([http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1199\(1998\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1199(1998))).

Urte horretako ekainean Jugoslaviako bake prozesua ikuskatzeaz arduratzen zen taldeak, Kontaktu Taldeak (KT)¹²¹, Serbiaren indar armatu guztiak Kosovotik ateratzera behartu zuen Milošević. Rugovak eta bere inguruko hainbat buruzagik Kosovon errepresioa amaitu ezean Serbiarekin ez negoziatzeko erabakia hartu zuten. Milošević-ek, Rugovarekin hitz egingo zuela baina KAArekin ez zuela negoziatuko jakin arazi zuen. Ordurako ordea KAA lurraldeko indar nagusietako bat zen, honen herena baino gehiago kontrolatzen baitzuen. Hilabete beranduago KAAk jakin arazi zuen ez zuela Rugova Kosovoko presidente bezala onartzen, ez zuela Serbiarekin negoziatu nahi eta bere helburu bakarra Kosovoko independentzia zela.

Richard Holbrook-ek¹²² gidatu zuen gatazkaren soluziobiderako aholkularitza prozesua, bake akordio bat lortzeko helburuarekin. AEB eta NATO Kosovoko gatazkan esku-hartzeko prest agertu ziren, ez Serbia eta ezta KAA ere garaipen militar batera iristeko gai ez zirela zirudienean. Bien bitartean, NBE Segurtasun Kontseiluak armak bertan behera uzteko eskatu zien bi alderdiei, hori lortzeko neurriak hartzera iritsi zitekeela gaineratuz. Milosevic-ek amore eman eta Europako Segurtasun Lankidetzako Antolakundeak (ESLA) lurraldera 2.000 begiraletik gora eramatea onartu zituen lurraldean. Gatazkak ordea ez zuten etenik ikusi. KTK bake prozesua hasi zuen Rambouillet-en (Frantzia) otsaila eta martxoa artean. Proposamen zehatza egiten zuen: talde paramilitar guztien desarmaea, lurraldean indar armatu jugoslaviarren kopurua murriztea, lurraldeko osaera etnikoa islatuko zuen polizia indar berri bat sortzea eta akordio hau garatzea ahalbidetuko zuen nazioarteko indar militarrek lurralderatzea (Iglesias Velasco, 2001:117). Baina ez zen akordio arrakastatsurik lortu hasiera batean, bi alderdi nagusiak, Serbia eta Kosovo, oinarrizko akordio batera iristen ez zirelako. Kosovok ordea, Serbiaren sinadurarik gabe bazen ere, lurraldeari gatazkaren aurretik zuen autonomia maila onartzen eta nazioarteko indarren sarrera ahalbidetzen zuen hitzarmena sinatu zuen¹²³.

6.5.1. Nazioarteko esku-hartze humanitarioa

Urte horretan bertan NATOk, NBEko Segurtasun Kontseiluaren onespenez gabe, Serbiako hainbat eremu bonbardatu zituen, 1999ko martxoaren 24an hasi eta ekainaren 9a arte, albaniar jatorriko herritarren garbiketa etnikoa ekiditeko asmoz. Milošević-ek amore ematen ez zuela ikusita Serbiar indar armatuak Kosovotik ateratzea zen helburua, ondorio humanitario larriak sortzen ari zen gatazka armatuari amaiera eman nahian (García-Orrico, 2009:117; Irwin, 2015:110-111). Serbiak, berriz, AEB, Frantzia, Alemania eta Erresuma Batuekin zituen

¹²¹ AEB, Erresuma Batua, Frantzia, Alemania, Italia eta Errusiako ordezkariak osatutako taldea.

¹²² 1994an Dayton-eko bake akordioak gidatu zituen diplomatiko estatubatuarra.

¹²³ Adem Demaçi-k KAAren ordezkari izateari uko egin zion une honetan, sinadura honekin bat ez zetorrelako. Kosovoko ordezkarien artean ere eztabaidak eman ziren sinaduraren eta honen baldintzen inguruan (Taibo, 1999:107).

harreman diplomatiko guztiak bertan behera utzi eta albaniar jatorriko kosovarren aurkako erasoak areagotu zituen.

Bien bitartean, Kosovoko gobernuko kideek Rugova presidente bezala ezeztatu zuten, publikoki Milošević-i diosala egiten eta NATOren erasoaren aurkako akordio bat sinatzen agertzeagatik. Milošević-ek bost eguneko su etenarekin erantzun zuen eta Rugovarekin negoziazioak hasteko proposatu, baina NATOk ez zuen ez proposamen hau eta ezta bestelakorik ere onartu eta Serbia egin zuen Kosovoko sarraskiaren erantzule eta arduradun bakar. Boris Yeltsin garaiko Errusiako presidentek, bere aldetik, aliatuek Serbiako lurra inbadituz gero gatazkan esku-hartuko zuela jakin arazi zuen, Europa ekialde osoan tentsio handiko uneak sortuz. Bitartean, KAA eta Serbiako indar armatuek gudan zirauten. Errusiak Serbia eta NATOren arteko elkarrizketa sustatu nahi izan zuen¹²⁴. Urte horretan bertan Jugoslavia ohiako Nazioarteko Zigor Auzitegiak (JNZA, *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, ICTY) Milosevic eta bere lau kolaboratzaile atxilotzeko agindua eman zuen, gizateriaren aurkako krimenak eta 1999ko lehen lau hilabeteetan gerra legeak apurtu izana egotzita. 1999ko ekainaren 9an Kumanovo-ko akordioa sinatu zuten KFORek (NATOren Kosovorako indarrak)¹²⁵ eta Jugoslavia zein Serbiako Gobernuak¹²⁶, 78 egunen ondoren NATOK Serbiaren aurka abian jarritako erasoei amaiera emanaz. Hurrengo egunean, ekainaren 10ean, NBE Segurtasun Kontseiluak 1244¹²⁷ Ebazpena onartu zuen. Kosovorentzako NBE Segurtasun Kontseiluaren pean behin behineko

¹²⁴ Honako oinarri hauek errespetatzea eskatzen baitzuen: kosovarren aurkako erasoaren amaiera, nazioarteko indar zibilen presentzia eta NBEaren segurtasuna eta babesa, errefuxiatu guztien itzulera, barne administrazio baten ezarpena, Kosovoko autogobernuaren negoziazioa, KAAren desmilitarizazioa eta Jugoslaviaren subiranotasuna errespetatzea.

¹²⁵ NATOK Kosovon ordutik duen segurtasun gorputza ordezkatzeko du.

¹²⁶ Ikusi: <http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm> (2014-10-16). Nazio Batueen Kartaren VII. kapituluaren baitan onartu zen 1244 Ebazpena, baina Segurtasun Kontseilutik at negoziatu zen bere osotasunean. Honek, Segurtasun Kontseiluko bost kide egonkorrek Kosovoko gatazkaren eta honen etorkizunaren inguruan zituzten desadostasunak agerian utzi zituzten (Antonini, 2009:xxv). NBE Segurtasun Kontseiluaren 1244 Ebazpenaren inguruko analisi sakon baterako ikusi: Garcia-Orrico, 2009.

¹²⁷ Ikusi: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement> (2014-10-16). Kosovoko gatazka armatuari amaiera eman eta lurraldeko etorkizunaren inguruko lehendabiziko pausoak ematen zituen ebazpena bazen ere, ez zen gatazka honen inguruan hartutako lehendabiziko NBE Segurtasun Kontseiluko lehendabiziko ebazpena. Aurrez, honako hauek ere hartu zituen kontseiluak: 1239 Ebazpena <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/143/75/PDF/N9914375.pdf?OpenElement> (2014-10-16); 1203 Ebazpena <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/321/21/PDF/N9832121.pdf?OpenElement> (2014-10-16); 1199 Ebazpena <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement> (2014-10-16); eta 1160 Ebazpena <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement> (2014-10-16), zeinek Kosovoko egoeraren inguruan neurriak hartzeko eskatzen zioten Jugoslaviako gobernuari. Kosovoko egoeraren eta gatazkaren inguruan epe honen aurretik zein gatazkaren ostean NBEko Segurtasun Kontseiluak hartutako ebazpen guztiak hemen: <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/kosovo/> (2014-10-6).

administrazio baten ezarpena aurreikusten zuen honek, baita nazioarteko presentzia zibil eta militar baten ezarpena ere, zeinaren bitartez kosovoarrek autonomia maila berri bat izango zuten Jugoslaviaren mugen barruan eta lurraldeko oinarritzko bizi baldintzak eta segurtasuna bermatuko ziren (NBESK1244, 1999). Kosovorentzat administrazio propio berri bat, KAAREN desarmea eta herrialdearen egonkortzea eta garapen ekonomikoa eramango zituen aro berri bati hasiera eman nahi zitzaion horrela.

Ebazpen honek nazioarteko bi ekimen funtzionamenduan jarri zituen Kosovon: aurrez aipatutako KFOR segurtasun indarra eta Nazio Batuen Erakundeko Kosovoko Misioa (NBEKM). Gobernuaren administrazioa NBEak zuzenean gidatzea ahalbidetu zen, lurraldea nazioarteko protektoratu izendatuz, *de iure* Jugoslaviako lurralde izaten jarraitzen bazuen ere (honek lurraldean inolako esku-hartzerik eta eskumenik izan gabe). Zentzu honetan NBEko Segurtasun Kontseiluaren 1244 Ebazpena eta NBEKMren eraketa “mugarria” dira ez soilik Kosovorentzat, baita NBErentzat ere, Segurtasun Kontseiluak misioari berari ematen baitio zuzenean lurraldearen administrazioaren ardura, Jugoslaviari honekiko subiranotasuna behin-behinean etenez eta lurraldea nazioarteko protektoratu bilakatuz (Garcia-Orrico, 2009:119), zeina ordura arte sekula egin gabeko ekimena zen.

NATOn erasoen hasieraren eta 1999ko ekainaren 19aren arteko denbora epean serbiar indar armatuek albaniar jatorriko 10.000 pertsona inguru erail eta 90.000 pertsona Kosovotik kanporatu zituzten, zeinak Mazedonia, Albania eta Montenegroko errefuxiatu eremuetan babes hartu zuten. 600.000 pertsona baino gehiago, ordea, desplazatuta zeuden lurraldearen barnean (Biserko, 2012:245). Albaniar jatorriko populazioaren %70a lurraldearen baitan desplazatuta (500.000 eta 600.000 pertsona artean) edo beste herrialderen batean errefuxatuta (780.200 pertsona inguru) zeuden. 1999ko uztailean NATO lurraldean sartzearekin batera 810.000 pertsona itzuli ziren lurraldera¹²⁸. 450 herri baino gehiagok galera handiak pairatu zituzten eta 50.000 etxebizitza inguru deuseztuta zeuden¹²⁹. Serbiar indar armatuek horretarako erabilitako bitartekoek agertzen dute aurrepentsatutako ekintza izan zitekeela: emakumeen aurkako indarkeria sexualaren erabilera guda arma bezala, tortura, lapurreta, etxebizitzaren erraustea,

¹²⁸ Albaniarrek orokorrean esker onez hartu zuten euren aldeko nazioartearen esku-hartzea (Judah, 2008; Taibo, 1999). Herritarrak bi indar armaturen artean zeuden, bien indarkeriarengandik ihesi eta egoerari nolako amaierarik ikusi gabe, Albania edo Mazedoniako errefuxiatu eremuetara iritsi ezean. Eta, hau ere, ez zen behin betiko amaiera.

¹²⁹ Alta, Luci-ren arabera gatazkako bi alderdiak heriotza kopuruen inguruan adostasun batera iristen ez badira ere hau bost eta hamar mila artean kokatzen da, eta beste hainbestekoa da Serbiako kartzeletan egon litezkeen pertsonen kopurua (Luci, 2002). Beste informazio iturrien arabera, 900.000ra iristen zen desplazatu eta errefuxiatu kantitatea (Kullashi, 2006), ia populazioaren erdira. Gatazkak aldaketa demografiko sakonak ere eragin zituen. Honen inguruko informazio gehiagorako ikusi: Lacava eta besteak, 2001:7-8.

identifikazio pertsonalen zein ibilgailuen identifikazio dokumentuen lapurretak, etab. (Biserko, 2012:245; HRW, 2001). Dena den, eta gutxienez, gerra krimen larriak ziren.

Nazioarteko esku-hartzearen inguruko erabakiak atakan jarri zituen bai nazioarteko komunitatea eta baita NBE bera ere. NATOk NBEaren Segurtasun Kontseiluaren baimenik gabe Serbia bonbardatu izanak hautsak harrotu zituen nazioartean. Izan ere Segurtasun Kontseiluak ez zuen adostasunik topatzen NATOk Kosovon esku-hartzearen inguruan. Nazioarteko krisi bat zen, eta beraz, NBEren Kartaren VII. atalari jarraituz esku-hartu zezakeen bertan, adostasunera iritsiz gero. Dena den, Errusia eta Txinak erabaki honen aurka emandako etengabeko betoek Segurtasun Kontseilua paralizatu zuten erabaki honetan. Blokeo honek NBEaren pasibitatea bistan jartzen zuen, eta ondorioz, aspaldian areagotzen ari zen desprestigioa areagotu (Arias, 1999:62). NATOk gatazkan esku-hartu zuen Serbiar indarrak bonbardatuz, baina Segurtasun Kontseiluaren babesik gabe. Honek eztabaida handiak sorrarazi bakarrik ez, bi jarrera nagusi ere aurrez-aurre garatu zituen (Tesón, 2009): esku-hartzea arrazoi humanitariotan oinarritzen zela eta nazioarteko zuzenbidea eraldaketa prozesu baten aurrean aurki zitekeela iritzi zutenak (hau da, politika humanitario berrien baitan helburu humanitarioekin izanez gero indarraren erabilera defendatzen zutenak), batetik, eta esku-hartzearen aurkakotasunean nazioarteko zuzenbidea estatu baten edo batzuen jarrerak ezin zutela aldatu iritzi zutenak (hau da, estatuen subiranotasunaren zein hauen barne arazoetan ez esku-hartzearen defendatzaileak), bestetik. Lehenek mugimendu hau legitimoa zela eta moralki justifikatuta zegoela, nazioarteko krisia eta Balkanetarako bake eta segurtasunerako mehatxu larria baitzen, eta edozein kasutan giza eskubideen bermatzeak lehentasuna izan behar zuela (Iglesias Velasco, 2001:119; Havel, 1999). Bigarrenek agertzen zuten mugimendu hau ilegala zela edota gutxienera oinarri legalak ez zirela argiak, eta beraz, mugimendua ez zela legitimoa, Segurtasun Kontseiluaren baimenik gabe egin zelako (Deimel, 2015:119-120; Bellamy, 2010:39).

Dena den, NATOren mugimendu honek, nazioarteko zuzenbidearen oinarritzko legeak apurtzen zituen¹³⁰, NBEren Segurtasun Kontseiluaren baimenik gabe burutu zelako, estatuen subiranotasuna eta indar armatuen erabileraren debekuan oinarrituta (Iglesias Velasco, 2001:119).

Aldi berean, lau urte lehenago Bosnia eta Herzegovinako gudak, esku-hartze humanitarioak zein honek eragindako ondorioak berriz azaleratzea ekarri zuen, eta baita, bi gatazken berdintasunen ondorioz (lurraldetasuna, etnikotasunaren garrantzia...) bi esku-hartze humanitarioen arteko

¹³⁰ Esku-hartzearen ezaugarri legalen inguruko informazio gehiagorako ikusi: Trbovich, 2008.

konparaketak ere¹³¹. Kosovoko esku-hartze humanitarioak, ordea, galdera nagusi bat sorrarazi zuen nazioartean: NATOk ekiditerik ba ote zuen hondamendia humanitarioa? (Westendorp, 1999:50). García-Orrico-ri jarraituz, nazioarteak Kosovon egindako esku-hartzea aztertzerako garaian kontutan hartu beharreko hainbat faktore daude: lurraldeak bizi zuen egoera politikoa, gatazka ondoko herrialdeetara zabaltzeko arriskua (albaniar jatorriko populazio altua baitzuten hauek ere), eta lurraldeak zuen ehun administratiboaren gabezia larria (aurrez bertan zegoen nazioarteko presentzia zibilak jakitera eman zuenez), zeinak berreraikitze administratibo zein instituzionalen ekitea ekarri zuten (García-Orrico, 2009:119). Dena dela, NATOk Segurtasun Kontseiluaren baimenik gabe jokatu izanak eztabaida anitz sortu zituen nazioartean, bai eremu politikoan eta baita eremu akademikoan ere.

Azkar zabaldu ziren NATOren operazioaren balizko arrazoi nagusiaren atzetik, hau da, albaniarren giza eskubideak babestu eta serbiar indar armatuen eta KAAren arteko gatazka armatuari amaiera ematea, faktore gehiago ere bazeudenaren iritziak. Hauen artean nagusienek argudiatzen zituten NATOren beraren estrategia aldaketa eta erakundeak (eta bere atzean, AEBek eta bere aliatuek) Europan zuten indarra ziurtatzeko saiakerak (Bricmont, 2005). NATOren baitako zatiketa geroz eta zabalagoa zen, eta erakundea ordurako andeatzen hasita zegoen (Taibo, 1999:115). Hemen, hainbat estatuk (AEB eta bere aliatuak, nagusiki) NATOren irizpideak aldatu eta erakundea berrindartu nahi zuten, erakundearen hasierako printzipioak defendatzen zituztenen aldean. Kosovoko esku-hartzetik bi aste eskasera, NATOren 50. urteurrenean *New Strategic Concept* dokumentua onartu zuen erakundeak Washingtonen, zeinak agertzen zuen nazioarteko esku-hartzeak NBEren Segurtasun Kontseiluaren babesik gabe egiteko prestutasuna. Erabaki honen aurkako iritziek agertu zuten AEBek NATOren balizko birmoldaketa hau egiteko erabili zituela Serbiaren aurkako erasoak. Beste hainbat iritzik azalerazi zuten NATOk Serbiaren aurkako bonbardaketak hasi zituenean Serbiak albaniarren

¹³¹ Westendorp-ek hiru ezaugarri amankomun identifikatzen ditu bi gatazken artean (Westendorp, 1999:46): a) bi gatazken helburua: sistema sozialista autogestionatua nazionalismo “baztertzaila” batengatik ordezkatzeko, boterea lortzeko lurraldeko herritarrik “zapalduenak explotatuz” eta nazionalismoaren institutu “baxuenak” erabiliz; b) metodo berberak: probokazioa, terrorea eta basakeria sustatzea garbiketa etnikoa lortzeko; eta c) buruzagi berbera: Slobodan Milošević eta bere estrategia (ezaugarri hau Eslovenia eta Kroaziara ere luzatu liteke). Westendorpek ongi agertzen duen moduan, Bosnia eta Herzegovina eta Kosovoren artean oinarritzko desberdintasunak ere eman ziren (Westendorp, 1999:46-47), eta horiek kontutan hartzea ere oinarritzkoa da: lehenik, Bosnian nazioarteko komunitateak denbora gehiago behar izan zuen “protagonismo militar aktiboa bere” egiteko (Kosovon Drenicako eremuan 2.000 biktima eta 250.000 errefuxaturen inguruko informazioa agertutakoan hasi zituen NATOk “aireko akzio estrategikoak”, Jugoslaviako esku-hartzearen urte bete ondoren. Bosnian, berriz, NATOren lehen operazioa gobernuaren eta serbiarren arteko gatazkaren hasieraren bi urtera etorri zen); bigarrenik, Bosniako gudari amaiera emateko aliatuek Milosevic-en parte hartzea izan zuten hitzarmen bat lortzeko, Daytoneko bake negoziazioetan. Kosovon, Milosevic-ek ez zuen bere strategiaren inguruan amore eman; eta hirugarrenik, bi gatazkek eragindako errefuxatu eta desplazatu kantitatean datza: INBAren arabera Bosniak 1.330.000 errefuxatu eta 1.097.800 desplazatu eragin zituen bitartean, AEBetako estatu departamentuaren datuen arabera, 1999ko maiatzaren 14an 975.000 ziren errefuxatutako kosovar albaniarrek eta 550.000 lurraldean bertan zirauten desplazatuak.

aurkako erasoak areagotu zituela, eta hain zuzen ere esku-hartzea gogor kritikatu izan da eragin zuen heriotza kopuruen igoerarengatik, argudiatuz erasoak berak eragin zuelako garbiketa etnikoaren areagotzea (Chomsky, 2005:35; Chomsky, 2002:29,64; Tesón, 2009). Beste hainbat autorek Kosovon garbiketa etnikoa burutu izanaren aurkakotasunari ere heltzen dio (Bricmont, 2005:206) esku-hartzea justifikatu gabea zela argudiatzeko.

6.6. GUDA OSTEKO BAKE ERAIKUNTZA PROZESUA, 1999-2014

Populazioa erabateko noraezean aurkitu zen esku-hartzearen ostean. Albaniar jatorriko herritarrak ez zeuden gustura Ibrahim Rugova-k esku-hartzeak iraun bitartean zein honen ostean izandako jarrerarekin: atzerrira joan zen honen inguruko arrazoirik eman gabe, esku-hartzea amaitu arte ez zen itzuli eta soilik nazioarteko komunitatearen presiopean egin zuen. Hashim Thaci, KAaren sortzaile eta buruzagietako bat, bere ordezkari bezala agertu zen Kosovoko eszena politikoan (Biserko, 2012:251), eta herritarren joera politikoa banatzen hasi zen berriz. Lehen hauteskundeak Rugovak eta KLDk irabazi bazituzten ere, guda ostean KAaren oso gertuko hainbat herritarrek sortutako Kosovoko Alderdi Demokratikoak (PDK) laster hartu zion aurre, lurraldeko bigarren alderdirik bozkatuena bihurtuz eta, epe motzean, lurraldeko alderdirik bozkatuena bihurtuz¹³².

Eremu sozial eta ekonomikoaren egoera larria zen: lurraldearen erdia baino gehiago suntsituta zegoen; tokiko erakunderik ez zegoen; populazioaren zati handi batek ez zuen ez etxebizitzarik ez eta nazioarteko laguntzarik gabe bat eskuratu edo suntsitutakoa berreraikitze bitartekorik ere; familia ia guztiek galdu zuten gutxienez kideren bat gudaren ondorioz eta populazioaren gehiengo handi batek arazo psikologiko eta post-traumatikoak pairatzen zituen. Biserko-k garaiko gizartearen analisi zehatza egiten du: “Esku-hartzearen ostean zegoen huts instituzionalaren erdian, Kosovo nazioarteak segituan gainditu ezin zezakeen anarkia egoeran ikusi zen”, albaniarrek estatu erakundeetatik kanpo funtzionatu zutelako ia hamarkada batez eta “serbiar segurtasun indarrei aurka egin zieten lider militarrek egoera probestu eta ekintza ilegalean jarduteari ekin zioten, arma zein pertsonen trafikoa eta kontrabandoa barne”. Populazio osoak segurtasun eza nabarmena sentitu zuen, eta serbiar jatorriko herritarrak euren ondasunak galtzeko bildurrez bizi ziren (Biserko, 2012:251).

Esku-hartze humanitarioak eragindako galdera nagusia, ordea, Kosovori eskaini behar zitzaion irtenbidearen ingurukoa izan zen nazioarteko komunitatearentzat. Carlos Westendorp-ek, artean Bosnia Hertzegovinan Nazioarteko Komunitatearen Goi Ordezkariak, 1999an aurreratu zuenez,

¹³² Lurraldean guda ostean sortutako mugimendu eta alderdi politiko desberdinen inguruko informazio zehatz gehiagorako ikusi: Judah, 2008; Günal, 2015.

Kosovoren zatiketa ez zen soluziobide (Westendorp, 1999:51), eta ikuspuntu honekin bat egin zuen NBEak ere. Erantzuna lurraldeari autonomia edo independentzia eskaini behar zitzaionaren inguruan topatu nahi izan zen¹³³. NBEren Segurtasun Kontseiluaren 1244ak UNMIK eta KFORen misioen bitartez NBEren esku uzten zuen lurraldeko kontrol eta funtzionamendu osoa, eta bi erakundeok gidatuko zuten guda osteko berreraikuntza zein etorkizuneko estatusaren gaineko erabakia ere.

6.6.1. NBEMK eta KFOR

NBEko Segurtasun Kontseiluaren 1244 Ebazpenaren arabera, lurraldeko buruzagitza hartu zuten nazioarteko bi erakunde berri hauen funtzionamendua honela sailkatzen da (Garcia-Orrico, 2009:126):

6.1. taula: NBEKMren eta KFORen ezaugarri eta ardura nagusiak

Nazioarteko erakundeen ardura nagusiak	
Segurtasuna (KFOR)	Zibila (NBEKM)
<ul style="list-style-type: none"> - Su-etena mantendu eta betearaztea; - Serbiar indar armatuen erretiroa ziurtatzea eta atzera itzultzea ekiditea nazioarteko erakundeekin harremana mantendu beharrekoak kenduta, mina landak seinaleztatu eta garbitzea eta ondare gune eta muga pasabideetan bere presentzia mantentzea; - KAA eta albaniar jatorriko bestelako talde armatuak demilitarizatzea; - Lekualdatutako pertsonak salbu itzultzeko, laguntza humanitarioa banatu ahal izateko eta nazioarteko presentzia zibilak lan egin ahal izateko ingurua ahalbidetzea; - Mugak gainbegiratzeko jarduna burutzea; - Nazioarteko erakundeen mugimendu askatasuna bermatzea; - Segurtasun publikoa ziurtatzea eta eremu minatuak garbiketa gainbegiratzea nazioarteko presentzia zibilak ardura horiek artu arte. 	<ul style="list-style-type: none"> - Oinarrizko jardun administratibo zibilak burutzea behar den leku orotan eta behar adina denboraz; - Ordena zibila eta legeak betearaztea, baita tokiko polizia indarren finkapena ere; - Giza eskubideak babestu eta betearaztea eta lekualdatutako pertsona guztiak euren etxeetara itzultzea ahalbidetzea; - Laguntza humanitario eta sorospenerako jardunak babestea eta hauek laguntzea eta azpiegitura ekonomiko zein gainerako oinarrizko azpiegituren berreraikuntzan laguntzea; - Behin gehineko autogobernurako erakundearen garapena, sendotzea eta hauekiko botere eskualdatzea ikuskatzea; - Lurraldearen estatus politikoaren inguruko prozesua bultzatzea, NBESK 1244 ebazpenaren bigarren eranskina eta Rambouillet-eko Akordioak oinarri hartuta; - Azken fase batean, autoritate politikoaren Kosovoko behin-behineko erakunde politikoetatik finkatutako erakundeetarako eskualdatzea ikuskatzea.

Iturria: Garcia-Orrico, 2009:126

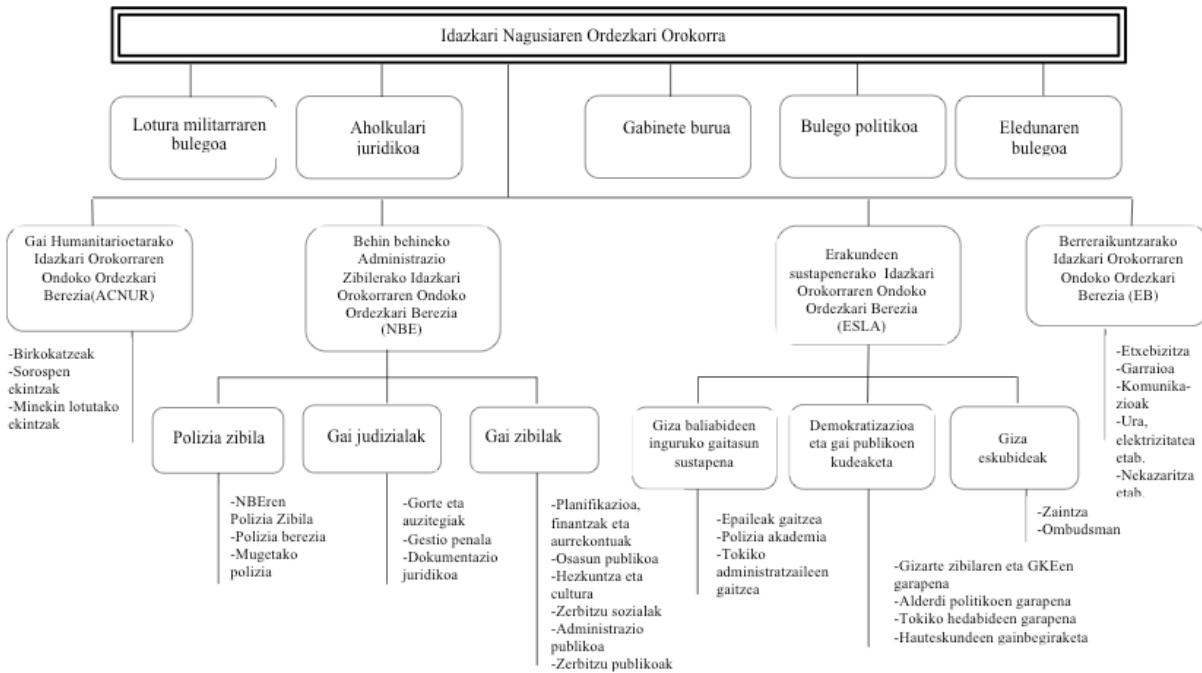
NBEren Segurtasun Kontseiluaren 1244 Ebazpenak aurrekaririk gabeko boterea eskaintzen die NBEKMri eta batez ere NBEko Idazkari Nagusiaren Ordezkarri Bereziari (INO), artean

¹³³ Ikusi: IICK, 2001:9-10; Biserko, 2012:259-260.

Bernard Kouchner-i. Bere aginteak iraun bitartean botere eta eskuduntza osoak izan ditu, botere legegile eta exekutiboa barne, lurraldeko egoera “kezkarria” eta kanpo-kudeaketa “beharrezkoa” zela oinarri hartuta trantsizio fasearen baldintzan (Hehir, 2009:93). UNMIK-en baitan INOBk autoritate osoa zuen behin betiko administrazio honekin aurkakotasunean zegoen edonolako arau edo erabaki aldatu, atzera bota edo bertan behera uzteko (Iglesias Velasco, 2001:121, 122). Oinarrian bakearen mantenua ahalbidetzeko operazioa da NBEKM, baina lurraldeko ehun soziala eta ekonomikoa berreraikitzea, hauteskundeak antolatzea eta Jugoslaviare baitan autonomia estatutua berrezartzea helburu dituen (Iglesias Velasco, 2001:121), Rambouillet-eko akordioan oinarrituta. Honek, aldi berean, lurraldearen trantsizioa gidatzea eta gobernu erakundeen sorrera eta garapena ahalbidetzea suposatzen zuen, indarkeria zikloekin amaitzea, kosovoar albaniar errefuxatuen itzulera ziurtatzea eta tokiko erakunde zein administrazioaren ardura bertako indarrei gradualki eskualdatzea (Antonini, 2009:xxv) ardatz hartuz. Hiru oinarri inplementazioa, misioaren beraren funtzionamendua eta bere helburuen gauzatzea lau lan-zutabe nagusitan gauzatzen da: laguntza humanitaria (ENBAk zuzenduta), behin betiko administrazio zibila (polizia zibila, gai judizialak eta gai zibilak aurreikusten ditu zuzenean NBEak kudeatuta), erakundeen sorrera eta indartzea (demokratizazioa, giza eskubideen indartzea eta giza baliabideak aurreikusten dira eta ESLAk zuzendu du), eta oinarriko baliabideen berreraikuntza, hau da, etxebizitzaren, garraiobideen edota komunikaziorako bitarteko, nekazaritzarako zein bestelako azpiegituren berreraikuntza (Europar Batasunaren ardurapean) (NBEko Segurtasun Kontseilua, 1999:2)¹³⁴.

¹³⁴ Lau lan-zutabe hauen lana gauzatu eta garatzeak NBEren baitako hainbat erakunderen elkarlana eskatzen zuen, eta hauek denbora epe oso laburrean egoitzak ireki zituzten Prishtina hiriburuan: Nazio Batuen Garapen Programa (NBGP, *United Nations Development Programme* UNDP), Iheslarietarako Nazio Batuen Goi Mandataria (*United Nations High Commissioner for Refugees* UNHCR), Giza Asentamenduen NBEaren Programa (*United Nations Human Settlements Programme* UN-HABITAT), Nazio Batuen Haurren Laguntzarako Funtsa (UNICEF, *United Nations Children Fund*), Elikadura eta Nekazaritzarako Nazio Batuen Erakundea (FAO, *United Nations Food and Agriculture Organization*), Osasunaren Mundu Erakundea (OME, *United Nations World Health Organization* WHO), Nazio Batuen Bolondresak (NBB, *United Nations Volunteers* UNV), Populazio Gaietarako Nazio Batuen Funtsa (UNFPA *United Nations Population Fund*), Genero Berdintasuna eta Emakumeen Ahaldunderako Nazio Batuen Erakundea (*United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women* UNIFEM, gaur egun UN Women), Proiektu Zerbitzuetarako Nazio Batuen Bulegoa (*United Nations Office for Project Services* UNOPS), Lanaren Nazioarteko Erakundea (LNE, *International Labour Organization* ILO), Nazioarteko Diru Funtsa (NDF, *International Monetary Fund* IMF), Migrazioarako Nazioarteko Erakundea (MNE, *International Organization for Migration* IOM), Giza Eskubideetarako Nazio Batuen Goi Mandatariaren bulegoa (*Office of the High Commissioner for Human Rights* OHCHR) eta Munduko Bankua (MB, *World Bank* WB).

6.2. irudia: NBEKMren antolakuntza

Iturria: NBEren Segurtasun Kontseilua, 1999:6.

NBEKMren funtzionamendua ahalbidetzen duen NBEren Segurtasun Kontseiluaren 1244 Ebazpena, ordea, ez da berrikusi abian jarri zenetik, eta ordutik Segurtasun Kontseiluak Kosovoren inguruan egindako beste ebazpenak ere, ebazpen honen mugetatik atera gabe egindakoak izan dira (García-Orrico, 2009:118).

NBEKMren lana KFORen lanari eskutik helduta eta kooperazio estuan gauzatu da, bi ekimenen arteko hainbat mekanismoren bitartez (Iglesias Velasco, 2001:121). Oinarrian NATOK gidatutako segurtasun-operazioa da KFOR, hasiera batean bazkide diren herrialdeetako 50.000 pertsonako taldeak osatua¹³⁵. Erakundearen helburu nagusiak izan dira lurraldean “testuinguru seguru eta egonkorra” mantentzea (García-Orrico, 2009:134), errefuxatu eta lekualdatutako itzulera bermatzea, ordena eta segurtasuna ahalbidetzea, minen indargabetzearen ikuskatzea, mugak gainbegiratzea eta indarkeriaren edonolako areagotzea ekiditea (Iglesias Velasco, 2001:121). Ez zegoen NBEKM eta KFORen artean hierarkiarik: KFOR segurtasunaz arduratu zen, zeregin hau NBEKMren nazioarteko poliziak eta Kosovoko Babeserako Gorputzak (KBG), Kosovoko polizia erakunde berriak, hartu artean¹³⁶. Erakunde hau KAAko soldadu ohiek

¹³⁵ NBEKMren zein KAFOR polizia indarraren eta hauen funtzionamenduaren inguruko informazio gehiagorako ikusi: O’neill 2002:37-41;43-49.

¹³⁶ Polizia gorputz honen sorrera, garapena eta arazoaren inguruko informazio gehiagorako ikusi: Narten, 2013; O’Neill, 2002:117-123.

osatuko zuten hein handi batean (Judah, 2008:95).

2001eko maiatzean NBEKMK Autogobernurako Behin-behineko Erakundeak (ABE), abian jarri zituen, Rugovak irabazitako guda osteko lehen hauteskunde orokorren ostean. Gutxinaka, NBEKMK zuen eskuduntza guztiak erakunde hauei transferituko zizkien: asanblada, lehendakaritza, gobernu eta auzitegiak (UNMIK, 2001:9-10)¹³⁷. Denbora gutxian, baina, nazioarteko misioa eta tokiko erakundeak elkar estaltzen ziren: NBEak administratutako protektoratua zen Kosovo, baino gobernuak ere bazuen. Aldi berean, ABEren lehen ministroak, honen gabineteak eta parlamentuak osatzen zuten, zeinak gobernu aparatua errepresentatibo bat osatzen zuten (Di Lellio, 2006b:xxi).

2003an NBEren Segurtasun Kontseiluak *Kosovorentzako Arauak*¹³⁸ dokumentua argitara eman zuen, non lurraldeak edozein aurrerapauso eman ahal izateko derrigorrez bete beharreko oinarri edo arauak zehazten ziren¹³⁹, beti ere NBEko Segurtasun Kontseiluaren 1244 ebazpenean oinarrituta. Zortzi eremutan sailkatzen ditu horiek: erakunde demokratikoak, legearen inperioa, mugimendu askatasuna, lekualdatutako itzulera sostengarria eta hauen eskubideen errespetatzea, ekonomia, jabego eskubideak, Prishtina eta Belgraderen arteko elkarrizketa eta Kosovoko Babeserako Gorputzak abian jartzea (NBE Segurtasun Kontseilua, 2003:5-15). Finean, eta dokumentuaren arabera, arau hauek “gizarte multietnikoa deskribatzen dute, non demokrazia, tolerantzia eta mugimendu askatasuna dagoen eta Kosovoko herritar guztiak justiziarako sarbide berdina duten, euren jatorri etnikoa kontutan hartu gabe” (NBE Segurtasun Kontseilua, 2003:3). NBEKMK Kosovoren estatusa gauzatuko zuten zortzi araupeko hauek gainbegiratzeko konpromezua hartu zuen, baina lurraldeko albaniarren artean independentziarako oztopoztat ikusten ziren hauek, beste inolako estatuk ez zuela hain baldintza esturik bete behar izan argudiatuz batetik, eta NBEKMKren jarduna salatuz, bestetik. NBEKMK lurraldeak ezinbestez bete beharreko ezaugarritzat zituen hauek. Serbiar jatorriko herritarrentzat, berriz, arauak betetzetik urruti zegoen Kosovo (Judah, 2008:109).

2004 hasierarako albaniar jatorriko herritarren artean geroz eta gehiago zabaltzen ari zen haserreak protestetara eta indarkeriaren erabilerara eraman zuten: martxoan serbiar jatorriko herritar batek albaniar jatorriko hainbat herritarrek erasotu egin zuela salatu zuen Çaglavican,

¹³⁷ Erakundeon sorrera ahalbidetzen zuen dokumentuan, hauek nola funtzionatu behar zuten ere zehazten du UNMIKek. Besteak beste, hauteskondeek, parlamentuak eta gobernuak izan beharreko ezaugarriak zehazten ditu, eta baita erakundeok hurrengo urteetan bete beharreko helburuak ere. Ikusi: UNMIK, 2001.

¹³⁸ *Standards for Kosovo*. Ikusi <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20Standards.pdf> (2014-10-16).

¹³⁹ Hain zuzen ere oinarri hau da Kosovoren europar integrazioarako oinarri nagusia, Kopenageko hitzarmenaren pean. Ikusi: Van Meurs, 2006. Dokumentu honen oinarriak *standards before status* edo *arauak lehenengo, estatusa ondoren* lemapean eman ziren ezagutara lurraldean.

Prishtina ondoko serbiar enklabe batean. Honen aurkako protestan, serbiar jatorriko hainbat herritarrek zonaldeko errepide nagusia blokeatu zuten, eta egun berean, KAAko veteranoen erakundeak eta oraindik ere desagertuta jarraitzen zuten hainbat pertsonen familiartekoek protestak egin zituzten lurralde osoan zehar NBEKMk KAAko lau ofizial gerra krimenak egotzita atxilotu izanagatik. Hurrengo egunetan serbiar eta albaniarren arteko borrokak eman ziren: 19 hildako (11 albaniar eta 8 serbiar), nazioarteko babespean egon arren 35 eliza eta monasterio serbiar ortodoxo suntsitu eta 900 zauritutik gora utzi zituzten borroka hauek. NBEren arabera 4.366 pertsonak ihes egin behar izan zuten lurraldetik (360 inguru albaniarrak, beste hainbeste roma k eta gainerakoak serbiarrak). Bai NBEKM eta baita KFOR ere sorpresaz eta prestatu gabe harrapatu zituen indarkeria olatu honek (Judah, 2008:110), bi erakundeen plangintza, aurreikuspena eta gisako gertakariak sahiesteko mekanismo falta agerian utziz (Garcia-Orrico, 2009:135).

6.6.2. Athisaari plana

Indarkeria leherketa horrek mugarri garrantzitsua suposatu zuen Kosovoko guda osteko berreraikuntza prozesuan: protesta hauek eta NBEKM eta NATOrekiko haserreak nazioarteak Kosovon zuen estrategia birpentsatzeko beharra ekarri zuten. NBEak Kai Eide diplomatiko norvegiarrari eskatu zion serbiar eta albaniarren arteko elkarrizketa ahalbidetuko zuen txostena egiteko. Honek Martti Ahtisaari¹⁴⁰ buru izango zuen eta Kosovoren etorkizuna marraztuko zuen prozesuari hasiera eman zion, 2006ko otsailean, baina hilabete gutxiren buruan Eide-k adierazi zuen prozesu hau “gorabeheratsua” izaten ari zela eta “hurrengo fasera mugitzeko garaia heldu” zela (NBE Segurtasun Kontseilua, 2005:1). Serbiak eta Kosovok NBEko Segurtasun Kontseiluaren 1244 ebazpenari jarraiki ekindako negoziazioetan ez bata eta ez bestea ez ziren inolako akordiotara iritsi: lehenak “independentzia baino gutxiago, baino autonomia baino gehiago” eskaintzen zien bigarrenei, eta bigarrenak independentzia jotzen zuten gutxiengotzat (Judah, 2008:111). Urte bete baino gehiagoko negoziazioek ez zuten akordiorik ekarri eta lurraldearen inguruko estatusak linboan jarraitzen zuten.

Ahtisaari-k bi alderdietako ordezkarietzat egokia izan zitekeen proposamena aurkeztu zuen urte bete beranduago, Kosovoko Estatusaren Akordiorako Proposamena (*Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement*), Ahtisaari Plana bezala ezagutua, zeina negoziazioen oinarri bihurtu zen. Honek Kosovoren independentzia zuzenean babesten ez bazuen ere “ikuskatutako independentzia” aurreikusten zuen, baita lurraldeko segurtasunaz arduratuko ziren nazioarteko indarren hedatzea, Europar Batasunaren (EB) babes politikoa, edota Kosovok nazioarteko erakundeetan sartzeko zein nazioarteko akordioak sinatzeko aukera izatea zein

¹⁴⁰ Finlandiako presidente ohia eta Jugoslavia eta NATOren arteko elkarrizketetako parte hartzaile.

2.500 pertsonen osatutako indar militar bat sortze ere aurrezagutzen zuen, besteak beste. Aldi berean, autonomia zabala eskainiko zien jatorri serbiarreko zazpi herriri eta serbiar jatorriko ondare historiko eta kulturalaren babesa bermatzen zuen. Planak eskumen gehiago ematen zizkien Kosovoko tokiko erakundeei baina ez zuen nazioarteko ikuskaritza guztiz etetea aurreikusten. NBEKM hiru alderdiko “nazioarteko presentzia” batek ordezkatzea aurreikusten zuen: Nazioarteko Bulego Zibilak (NBZ) eta EBren Europako Segurtasun eta Defentsa Politikarako Misioko gidatuko zuten hau, eta segurtasunaren arduradun NATOk izaten jarraituko zuen (NBE Segurtasun Kontseilua, 2007).

Serbiak atzera bota zuen Ahtisaari-ren proposamena eta hau hainbat aldiz berridatzi behar izan zuten, bi alderdiek eskatutako gutxieneko oinarriak bete artean. AEB, Erresuma Batua nahiz beste hainbat herrialdek babestutako lehen zirriborro honek teknikoki aurrera egin bazuen ere lurraldeak etorkizunean izango zuen estatusaren inguruan ez zuten akordiorik lortzen ez Prishtinak eta ez Belgradek. Europar Parlamentuak plana ahobatez babesten bazuen ere Errusiak, Serbiaren aliatu nagusiak, NBEko Segurtasun Kontseiluan zuen beto eskubidea behin eta berriz erabili zuen, bi alderdiek onartzen ez zuten proposamenik ez zuela babestuko argudiatuz. Errusiak eta Serbiak eginiko ukapenek negoziazioak eten zituzten. Testuinguru honetan KTK akordiorik gabe ere nazioarteko presentzia handiagotzeko asmoa adierazi zuen, plana gauzatu eta minorien eskubideak babesteko helburuarekin. EBk NBZ ireki zuen, Nazioarteko Ordezkaritza Zibilak (NOZ) zuzenduta. Urte berean Alemania eta AEBek NBEko Segurtasun Kontseiluaren 1244 Ebazpenean oinarritutako ebazpen berri baten zirriborroa egin zuten, zeinaren bitartez eta Ahtisaari planari jarraituz NBEren administrazioaren jardunari amaiera ematea aurreikusten zen¹⁴¹, honen eskuduntzak gradualki EBek hartzeko. Judah-ren analisiaren arabera, nazioarteko protektoratu izatetik EBren protektoratu bihurtzen ari zen Kosovo (Judah, 2008:116).

6.6.3. Independentzia aldarrikapena

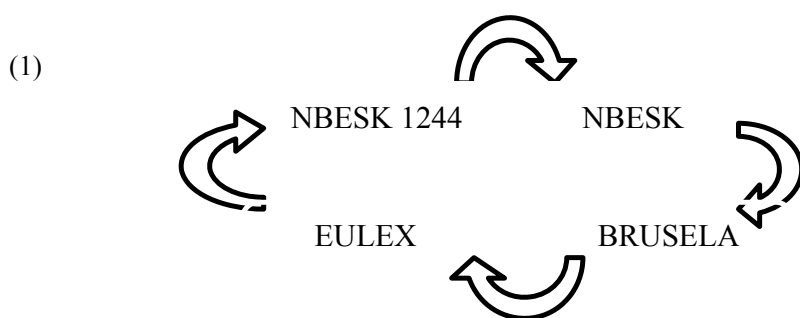
Negoziazioek etenda jarraitzen zuten, eta hurrengo urtean, 2008ko otsailaren 17an, Kosovoko Asanbladak egindako batzar berezian, Kosovoko errepublikaren independentzia aldarrikatu zuten unilateralki lurraldeko buruzagiek, etenda zeuden negoziazioak aurrera mugitu araziz. Mugimendu honek nazioartetik jasotako erreakzioak orotarikoak izan ziren: AEB, Kanada, Erresuma Batua, Alemania, Frantzia eta Italia bezalako herrialdeek denbora gutxian babestu zuten erabakia, baina Serbia zein bere gertuko aliatu Errusiak aurkakotasuna erakutsi zuten¹⁴². Independentzia aldarrikapenak oso “nekatuta” aurkitu zuen NBEKM, ustelkeria salaketek

¹⁴¹ 120 eguneko trantsizio epe baten ostean.

¹⁴² Kosovoren independentzia aldarrikapena babestu eta ukatu duten herrialdeen inguruko informazio gehiagorako ikusi 6.2 atala.

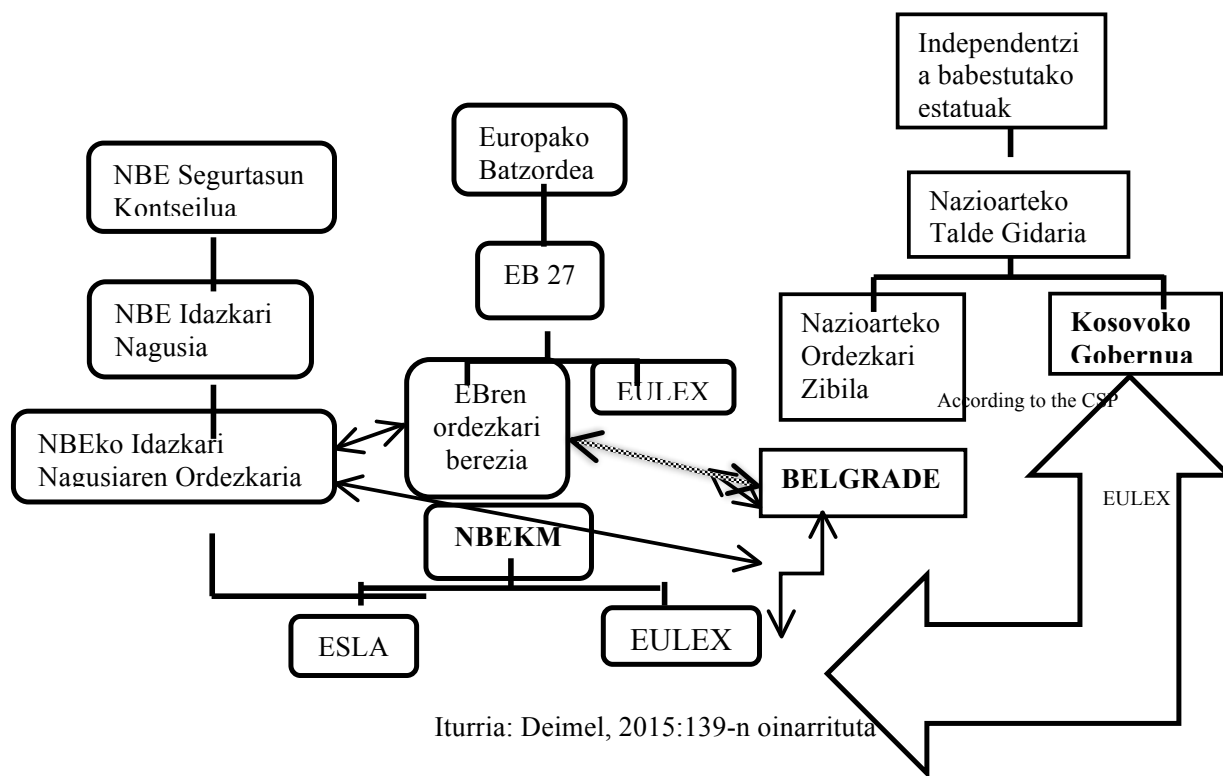
inguratuta eta etorkizunean zer gehiago egin zezakeenaren inguruko duda-mudekin. Gainera, "ez zegoen argi nork zer egin behar zuen": NBEko Segurtasun Kontseiluaren 1244 Ebazpena indarrean zegoen eta NBEKMK lanean jarraitzen zuen, baina NBZ abian zen, eta honen buru Pieter Feith, EBko ordezkari berezi bezala, lurraldean lanean ari zen (Judah, 2008:94-95, 147). Kosovoko gobernuak bere gain hartu zituen 2008ko otsailean administrazio zein gobernu organu guztiak, nazioarteko komunitatearen laguntza eta babesarekin, egoera politiko oso korapilatsu eta zailari hasiera emanez. Ordura arte nazioarteak gidatzen zituen eremuak (hezkuntza, osasuna, zerbitzu sozialak eta azpiegiturak, esaterako) tokiko erakundeen esku geratu ziren. KFORek 15.000 soldadu mantendu zituen Kosovon, babes militarra eskaintzen jarraituz. Estatus aldaketa honekin zein nazioarteko erakundeen babes orokorrarekin, inor gutxik espero zuen NBE Segurtasun Kontseiluaren 1244 ebazpena indarrean mantentzea, baina egin zuen. Honek egoera zaildu zuen, batez ere nazioarteko presentziak lurraldean zuen paperaren inguruan: NBEKMren berregituraketa beharrezkoa zen, baita honen kompetentzien transferentzia tokiko erakundeetara ere. Dena den hau ez zen epe motzean lortu eta emaitza politika, kompetentzia eta presentzia desberdinen nahasketa handia izan zen, "birantolaketa" izan zitekeenetik beste behin nahasturara eraman zuena¹⁴³. Johanna Deimel adituak "kaos pragmatiko" kontzeptuaren bitartez definitzen ditu egoera honek sortutako gobernantza dinamikak eta hauen funtzionamendua (Deimel, 2015:138).

6.3. irudia: NBE Segurtasun Kontseiluaren 1244 ebazpenaren baitako gobernu funtzionamendua (1) eta independentzia aldarrikapenaren ostekoa (2)

¹⁴³ Veton Surroi kazetariari erreferentzia egiten dio autoreak, zeinak egoera NBEKMren eta EULEXen presentziak sortutako "birnahasketari" (reconfusion) erreferentzia egiten dion (Deimel, 2015:138).

(2)

Serbiak aurrez ohartarazi zuen ez zuela estatu berria aintzat hartuko eta NJAari erabaki horren legaltasunaren inguruko aholku kontsultiboa plazaratzeko eskaera egin zion. NBEaren Asanblada Orokorrak erabakia babestu zuen 2008ko urrian eta 2010eko uztailean egin zuen publiko NJAk bere erabakia, agertuz Kosovoren independentzia aldarrikapenak ez zuela nazioarteko zuzenbidea apurtzen eta azken honek independentzia aldarrikapenak mugatzen dituen disposizio aktibo bat ez duela argudiatuz (NJA, 2010)¹⁴⁴. Modu honetan Kosovoko independentzia publikoki babestu zuen nazioarteko organo honek. NJAaren epaia kontsultiboa izanik, baina, Serbiak beste behin jakin arazi zuen ez zuela Kosovoren independentzia onartuko. Gauzak honela, Serbiak NBE Asanblada Orokorraren aurrean Kosovoren gaineko subiranotasuna berretsiko zuen ebazpen baten proiektua aurkeztu zuen, baina EBeko herrialde gehienek aurkakotasunak honen aldaketa ekarri zuten. Azkenean, ebazpenak NBEari eskatzen dio Belgrade eta Prishtinaren arteko elkarrizketak sustatu eta babesteko, bi aldeek arteko oinarritzko akordioetara iristeko helburuarekin¹⁴⁵.

Kosovoren nazioartea astindu zuen beste behin independentzia aldarrikapenarekin, honen

¹⁴⁴ Nazioarteko Justizia Auzitegia, *Accordance with International Law of The Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf> (2010-12-21)

¹⁴⁵ <http://www.un.org/spanish/News/fullstorynews.asp?NewsID=19173> (2010-12-21)

legaltasunaren inguruko eta autodeterminazio eskubidearen beraren inguruko eztabaida piztuz (Neff, 2009; Hehir, 2009) eta berriz ere agerian utziz autodeterminaziorako eskubideak nazioarteko zuzenbidearen baitan duen izaera “ambigua eta arazotsua” (Hehir, 2009). Honek ez du soilik bistan uzten lurraldeko independentzia babestu duten eta honi kontrajarri zaizkion estatuen kantitatea eta izaera soilik¹⁴⁶, baita nazioartean, bai eremu akademiko zein politikoan, sortu dituen eztabaidek ere. NBEko Segurtasun Kontseiluak berak erdibituta jarraitzen du: AEB, Erresuma Batuak eta Frantziak babestu egiten dute Kosovoren independentzia eta Errusia eta Txina honen aurka daude. Aidan Hehir adituak agertzen duenez Kosovoren independentzia aldarrikapena faktore zehatz batzuen bilkurak ahalbidetu du, eta hauen artean garrantzitsuen iritzi du Mendebaldeko hainbat estatuen babes: Kosovok babes hau ongi bideratu izan ez balu oraindik ere Serbiaren probintzia izango zatekeen (Hehir, 2009:88). Hehir-en hitzei jarraituz, eta doktoretza tesi honetan argudiatzen dudanez, Kosovoko independentzia aldarrikapenaren ondorioak, praktikan, Kosovori bakarrik aplikagarriak dira, testuinguru honetan “independentzia” kontzeptuak kanpo-kontrolerako beste mekanismo bat ahalbidetzen baitu, autodeterminazioa eta subiranotasuna ahalbidetu beharrean (Hehir, 2009:96). Kosovoko independentzia mugatua dela ukatzerik ez da, Washington eta Bruselaren babesik gabe inolako mugimendurik ezin baitu lurraldeak egin (Hehir, 2009:98). Beraz, Kosovoren independentzia ez da bere osotasunean praktikara eraman gure ustetan, oinarritzko hiru arrazoiengatik: nazioarteko erakundeek lurraldean duten presentziarengatik eta botere kudeaketarako gaitasunagatik batetik, hauek gobernu zentrolean zein honen organuetan oraindik ere duten esku-hartze maila altuarengatik bestetik, eta nazioarte mailan gainerako estatu guztiek (ez eta hauen gehiengoak) lurraldearen independentzia aldarrikapena babestu ez dutelako, azkenik. Teorian estatu independente bada ere, egunerokotasuneko praktikan hau ez da agerikoa.

6.6.4. Serbiarren eta gainerako minorien egoera

Jean-Arnault Dérens-ek, Jugoslaviako gatazkak, Kosovokoa barne, “nazionalismoen finkapenaren” eta “homogeneizatzearen logikaren” dinamiken baitan sailkatzen ditu: Dérens-en arabera, nazionalismo albaniarrek botere serbiarraren eta gizarte zibil albaniarren arteko arazo bezala aurkeztu nahi zuen gatazka, zeinak alderatzen zuen Kosovon serbiarrak zein beste komunitate batzuetako herritarrak ere badaudela (Dérens, 2003:16), hala nola turkiarrak, romak, goraniak, bosniarrak, etab. Albaniarra ez den populazioaren %60 inguru dira serbiarrak, eta gainerako %40a bosniarrek, romek, ashkaliek, egipziarrek zein kroaziarrek osatzen dute (Judah, 2008:104)¹⁴⁷. Nazioarteko protektoratuaren abiatzearen ostean, komunitate minoritario hauek

¹⁴⁶ Ikusi 6.2. atala.

¹⁴⁷ Bosniarrak, bosniar musulmanak edo *bosniak*-ak, eslaviar musulmanak dira, serbiarrez hitz egiten dutenak. Gehienak Prizren inguruetan bizi dira, lurraldearen hegoaldean. Roma populazioaren baitan batzuk ashkaliak dira, beste batzuk egipziarrak, turkiarrak zein goraniak (hauek ere eslaviar

“nazionalismo albaniarren jopuntuan” ikusi ziren: roma eta egipziarrei serbiar erregimenaren konplize izatea egotzi zitzairen; turkiarrek albaniartzat identifikatu behar izan zuten, eta ashkaliak “albaniarrak baino abertzaleago” agertu ziren, gehiengo albaniarrak osatutako gizarteak onartu zitzaizkien. Guztiak izan ziren, ordea, indarkeriaren biktima (Déréns, 2003:16). Guda amaitu bezain laster minorien aurkako erasoak ugaritu egin ziren. Hein handi batean kutsu etniko eta mendekuzkoak ziren hauek, nagusiki serbiar eta roma jatorriko herritarren aurkakoak (Garcia-Orrico, 2009:135). Honek “alderantzizko garbiketa etniko” prozesua hasi zuen, zeinaren aurrean serbiar jatorriko zein beste talde minoritarioetako herritarren “exodoa” eman zen (Garcia-Orrico, 2009:35). Testuinguru honetan, nazioarteko erakundeen presentzia ez da gai izan gizarte multi etniko bat modu osasungarrian garatu ahal izateko ingurumari politikoa sortzeko, hain handi batean lurraldeko serbiarrak edonolako prozesutatik kanpo sentitu direlako (Antonini, 2009:xxv).

Kumanovo-ko hitzarmena sinatu ostean serbiar askok eta ahalik eta azkarren ihes egin zuten lurraldetik, beldurrarez eta albaniarrak gehiengoa ziren testuinguruan bizi nahi ez zutelako (Judah, 2008:98). Aurreikusitako bezala serbiarren aurkako indarkeriak gora egin zuen, baita hauen erahilketek ere. Alta, “geografia fisiko eta mentalaren aldaketa” oso azkar eman zen (Judah, 2008:98): 1990eko hamarkadan populazio serbiarren zein euren identifikazio zeinuen (alfabeto zirilikoa, banderak, irrati telebista, polizia, dokumentuak, moneta, etab.) presentzia handia zen heinean, 1999tik aurrera eman zen aldaketa sakona izan zen: serbiar banderak albaniarrendik aldatu zituzten, Jugoslaviako dinarra lehendabizi marko alimeniarrengatik eta ondoren eurorengatik aldatu zen, eta serbiar komunikabideak desagertu egin ziren. Hain zuzen ere Ibar ibaiaren iparraldea, Mitrovica hiria eta honen inguruak, izan dira serbiar herritarrek bildu diren enklabe nagusienetakoa¹⁴⁸. Ibai honek banatzen du hiriaren (eta, hein handi baten lurralde osoaren) egituraketa etnikoa: hemendik iparraldera serbiarrak bizi dira, hegoaldera albaniarrak. Zubia (eta inguruetako segurtasuna) KFORek kontrolatzen du 1999tik, frantziar soldaduen agindupean. KFOR Mitrovica-n segituan finkatu zen baina NBEKMK ez zuen horrelakorik lortu, bertako serbiar populazioaren gehiengoak ez duelako honen boterea legitimotzat hartzen. Iparraldea Serbiar kontrolpean egon da, zuzenean edo zeharka Belgradeko gobernuak berak kontrolatutako erakundeekin funtzionatuz (Judah, 2008:101). Bertan iraun duten serbiar jatorriko herritarrek autogobernurako erakundeetan parte hartzeari uko egin diote. 2003 eta 2004 artean lehertutako indarkeria olatuaren ostean, guda ostean iraun zuen serbiar populazioaren gehiengoak utzi zuen lurraldea. Judah-k deskribatzen duenez ez Kosovo osoa, baina bai gehiengo handi bat, albaniar bihurtu da (Judah, 2008:99). Bertan iraun dutenek ez

musulmanak). Guda ostean roma jatorriko herritar askok ihes egin zuen albaniarrek serbiar kolaboratzaileak izatea egotzi zitelako (Judah, 2008:104).

¹⁴⁸ Prishtina ondoko hainbat herritan, Gracaniça herrian eta bere inguruetan, Shtërpçan, Gorazhdevcn edota Gjilan herriaren inguruetan ere kokatezn dira serbiar enklabeak.

dira geratu nora joanik ez dutelako. Judah-k azaltzen duenez Belgradek soldata bikoitzak eskaini dizkie mediku, irakasle edota beste funtzionarioei, eta askok soldata hirukoitza ere jaso dute, Belgraderena ez jasotzeagatik Prishtinatik eskainitakoa (Judah, 2008:103).

2006ak “Serbia Handia” proiektuaren gainbeherak beste pauso bat eman zuen (Déréns eta Geslin, 2006:6), ekainaren 6an Montenegrok independentzia eskuratu baitzuen. Honen ondorenean Dérens eta Geslin-ek aurreratu zuten Kosovon “haustura are tragikoagoak” emango zirela lurraldeak independentzia eskuratutakoan, serbiarrek lurraldetik ihes egitea aurreikusten baitzuen (Déréns eta Geslin, 2006:6). Testuinguru honetan, iparraldeko serbiarrak lurraldearen banaketa batekin “amets egiten” duten bitartean (Déréns eta Geslin, 2006:6), nazioarteko komunitateak guztiz ukatzen du ideia hau. Independentzia aldarrikapenak, aidanez, aurreikuspen guztiak betearazi zituen: serbiar gehiagok ihes egin zuen lurraldetik eta are serbiar gehiago bildu zen Ibar ibaiaren iparraldean.

Lurraldearen multietnikotasuna erakundetuta dago. Konstituzioak talde minoritarioen giza eskubideak onartzen eta babesten ditu, Parlamentuak talde etniko guztientzako espazioa babesten du, eta horretara bideratutako ministeritza bat ere badu gobernuak. Baina talde minoritarioen egunerokotasunean agerikoa da hauek ez dituztela albaniarren eskubide berak eta diskriminazioa eguneroko gaia dela hauentzat. Galdera da gobernuak eta bertan present dauden nazioarteko erakundeek zein neurri hartu behar dituzten komunitate hauen ongizatea eta eskubideak babesteko, hau da, Kosovo multietniko bat errealitate egiteko¹⁴⁹. Hemen bi ikuspuntu garbik talka egiten dute: batzuk defendatzen dute gobernuak eta parlamentuak orain arte bezala funtzionatu behar dutela, minorien eskubideak betetzen direlako; eta aldiz, beste batzuk defendatzen dute dezentralizazioa abian jarri beharko litzatekeela, komunitateon eskubideak hobeto babesteko “independentziaren prezio” bezala (Déréns eta Geslin, 2006:7). Egun orokorrean talde minoritarioen egoera “kritikoa” da, enplegu maila eskasa dela eta, batez ere. Lurraldeko “gizarte-mailarik pobreena” osatzen dute (ECMI, 2014:8) eta honen erakusle da behin behineko kokaleku informaletan bizitzea, osasun, elikadura eta higiene maila eskasekin.

6.6.5. Erresistentzia zibilaren eta guda osteko erresistentziaren arteko lotura: *Leviza Vetevendosjë!*

Guda aurretiko erresistentzia zibil prozesuaren estrategiak eta helburuek indarkeria ezan oinarritutako epe luzeko ondorio estrukturaletara eraman ez bazuten ere, aurreratu dut ikerketa honetan gertuago kokatzen dudala prozesu hau arrakasta mugatutik erresistentziaren huts egite

¹⁴⁹ Gobernuak Roma, Ashkali eta Egipziarrak Kosovoko Errepublikan Integratzeko Estrategia (2009-2015) onartu zuen 2009an, bai eta Roma, Ashkali eta gipziarrak Kosovoko Errepublikan Integratzeko Estrategia txertatzeko Ekintza Plana (2009-2015) ere.

orokorretik baino. Izan ere, denbora epe honetan sustraitu ziren gatazka armatuaren ostean eraikiko ziren eremu politiko zein sozialak. Dena den, eta aldi berean, argudiatzen dut erresistentziaren estrategia sozialki zein politikoki lekualdatu egin dela: guda aurretik erresistentziak albaniar populazio osoa ordezkatzeko bazuen, guda ostean albaniar populazioaren sektore txikiagoak ordezkatzeko ditu, gehienak gizarte zibilaren baitan, gaur egunera bitartean etengabe hazten ari direnak. Erresistentzia hau nazioarteko komunitateak Kosovon guda ostean izan duen esku-hartzearen eta esku-hartze honen nolakotasunaren aurrean, zein indarrean dauden tokiko alderdi politikoak (eta hauen botere dinamika eta ustelkeriaren) aurkakotasunean eraiki da.

Erresistentzia hau Autodeterminazioarako Mugimendua!-k edo *Leviza Vetevendosje!*-k (*Self-determination Movement*) irudikatzen du, 2003 eta 2004ko gertakarien testuinguruan sortutako mugimenduak¹⁵⁰. Egun alderdi politiko aktiboa bada ere, tokiko erakunde bezala hasi zuen ibilbidea, Albin Kurti aktibistak sortuta¹⁵¹. Mugimendu honetan aditu den Stephanie Schwandner-Sievers irakasle eta ikerralariak agertzen duenez, “explizitoki indarkeria ezan oinarritutako” mugimendutzat hasi zuen ibilbidea guda ostean, lurraldeko “barne audientziekin balioesteko helburuarekin”, kanpoko edonolako esku-hartzerekiko desadostasuna erakusteko zein tokiko agentziak ezikusten eta ukatzen ari diren bestelako barne indarrei aurre egiteko. “‘Zapaltzaileak’ *versus* ‘herritarrak’” edo “‘gu’ *versus* ‘beraiek’ –hau da, ‘herria’ edo ‘herritarrak’ ‘elite korruptoen’ edo ‘beste edozein arriskuren’ aurka” dikotomiatik ateratzea eta honi aurre egitea du helburu (Schwandner-Sievers, 2013:95, 97). Hasiera batean mugimendua unibertsitate ikasleek indartu bazuten ere, eremu ruraletako populazioak laster bat egin zuen honekin, bai eta KAAko beterano eta preso politiko ezagun askok ere. Indarkeria eza ardatz hartuta protesta masibo ugari antolatu zituzten lurraldean eta denbora gutxian babes handia jaso zuen. Alderdi politiko bezala erregistratu ostean, 2010eko hauteskundeetan lurraldeko hirugarren indar politikoan bihurtu zen¹⁵².

Alderdi nazionalistatzat identifikatzen du bere burua *Leviza Vetevendosje!*-k, eta bere sustraiak Serbiaren eta Milosevic-en aurkako erresistentzian kokatzen baditu ere, Kosovoko albaniarren gehiengoari kontsultatu gabe agintzen duten atzerriko nazioarteko indarrekiko aurkakotasunean kokatzen da, hauek neokolonialtzat eta antidemokratikotzat identifikatuz. Atzerriko indar hauekin estuki kolaboratzen duten tokiko indar politikoez ere kritikoa ageri da alderdia, guda

¹⁵⁰ Ikusi 6.6.1 eta 6.6.2 atalak.

¹⁵¹ Albin Kurti guda aurretiko erresistentzia zibil proiektuko aktibista famatua da, Prishtinako Unibertsitateko Ikasleen Parlamentuko kide izandakoa eta KLDren erresistentzia proiektuarekin oso kritikoa agertu zena, emakume taldeekin batera honen izaera aktiboa berreskuratzeko beharra aldarrikatuz.

¹⁵² Bere sorreratik alderdi politiko aktibo bezala jardun artean egindako ibilbidearen inguruko informazio gehiagorako ikusi: Chiodi eta Martino, 2008; Schwandner-Sievers, 2013.

ostean indarrean egon diren alderdi politikoekin batez ere¹⁵³. Alderdi politiko aktibo bezala funtzionatzen hasi denez geroztik konstituzioko hainbat artikulua aldatzeko saiakerak egin ditu, bai eta tokiko beste indar politikoaren ustelkeriaren zein hauen erabakien aurka egiten ere, bake eraikuntza post-liberal baterantz¹⁵⁴, nazioarteko erakundeek gidatutako lurraldearen gidaritzaren aurka eginez baina tokiko indar ustelak ere salatuz, eta beraz, nazioarteko eta tokiko indarren arteko balantza desorekatuan (eta sarri ustelean) esku-hartuz.

6.7. ONDORIOAK

Kosovoren historia garaikidea aztertzea izan du helburu kapitulu honek, batez ere erresistentzia zibil prozesua, gatazka armatua eta guda osteko bakearen (berr)eraikuntzari dagokionean, hurrengo kapituluan hiru prozesu politiko hauetan emakumeek eta genero harremanek izan duten garrantzia eta parte hartzea ikertzeko helburuarekin. Azterketa honek bost ondorio nagusitara narama:

Lehenik, albaniar jatorriko herritarrak zapalduak izan dira, gutxienez ere XX. mende osotik, Jugoslaviaren baitan eta hein handi batean Estatu Serbiarraren zein honen aurrekarien aldetik. Egoera honek, bi komunitateen arteko harremanen andeatzea ahalbidetu eta areagotu du, batez ere XX. mendeko bigarren erdian (eta, are gehiago, azken bi hamarkadetan), etno-nazionalismoen hazkundearen eta indartzearen testuinguruan.

Bigarrenik, Jugoslaviako gatazken testuinguruan, Kosovoko gatazka eta bertako populazio albaniarrek autoritate jugoslaviarrendik jasandako jokabide biolentoak zein giza eskubideen etengabeko urraketak denbora luzez ezkutuko gatazka bezala garatu dira, Jugoslaviak berak abian jarritako estrategia politikoengatik eta Jugoslaviako gainerako gatazken ondoan (Kroazia, Bosnia eta Hertzegovina, adibidez) nazioarteko komunitateak Kosovoko gatazkaren aurrean erakutsitako pasibotasunak lagunduta.

Hirugarrenik, egoera honen aurrean Kosovoko komunitate maioritario albaniarrek egindako hautua, indarkeria ezan oinarritutako erresistentzia zibilarena, Jugoslaviaren baitan albaniar populazioaren ongizatea zein helburuak (Kosovok federazioaren baitan errepublika independentearen estatusa izatea) lortu ahal izateko aukera estrategikoa izan zen, indarkeriaren hautuaren aldean. Erresistentzia prozesu hau estatu paralelo independente baten gauzatzean oinarritu zen, honen goi mailako erakundeek sorreratik biztanleen eguneroko bizirautea ahalbidetzen zuten estrategien garapenera arte. Dena den, eta batez ere 1996tik aurrera,

¹⁵³ Albin Kurti-ri egindako elkarrizketa, 2014ko martxoa, Prishtina.

¹⁵⁴ Ikusi 3.5.4. atala.

indarkeria ezaren izaera pasiboak eta Jugoslaviaren erasoaren areagotzeak egonezin handia zabaldu zuten herritarrengan, bizimodua zein egoera geroz eta kaskarragoak zirelako eta hildako eta atxilotu kopurua etengabe areagotzen ari zelako. Erresistentziaren gainbehera, ondorioztatzen dut, estrategia erakingor bat bideratu ez izanak eragin zuen hein handi batean, zeinaren baitan prozesuaren aktibotasuna sustatzea ezinbestekoa izango zen (ikasle mugimenduak zein emakumeen mugimenduak aldarrikatu moduan).

Laugarrenik, hain zuzen ere erresistentziaren gainbeherak eta honen irtenbiderik ezak eragin zuen estrategia armatuaren garapena eta goraldia. Denbora epe gutxian estrategia armatuak babes zabala eskuratu zuen lurralde osoan, baina honen zein nazioarteko esku-hartzearen baldintzak, ezaugarriak, ondorioak zein nazioartean izan zuten eragina inor gutxik aurreikusi zituen. Nazioarteak gatazkan izan zuen esku-hartzearen zein honen ezaugarrien ondorioz, guda osteko berreraikuntzak hartutako izaerak indarrez ezaugarritu dute lurraldearen garapena. Hau protektoratu izendatzeak tokiko agentzia gaitasuna indargabetu zuen lehendabizi, eta NBEren Segurtasun Kontseiluaren 1244 ebazpenaren baitan funtzionatu behar izateak etengabe indargabetu ditu tokiko indar politiko zein sozialak. Lurraldearen independentzia aldarrikapenak eta mundu mailako potentzia nagusiek hau onartzeak egoeraren eraldaketa bultzatu zezaketela pentsarazi bazuten ere, lurraldean funtzionatzen zuten nazioarteko erakundeek (NBEKM, KFOR, EB...) etengabeko esku-hartzearen jarraipenak tokiko indar politikoekiko talka handiagotu du, bai eta tokiko indar politikoaren arteko talkak eurak ere. Testuinguru honetan, erresistentzia proiektua lekualdatu egin dela argudiatu dut, batez ere independentzia aldarrikapenaren ostetik: 1990eko hamarkadan erresistentzia Jugoslavia zein Serbiaren aurrean kokatzen bazen, egun erresistentzia nazioarteko erakundeek etengabeko parte hartzearen eta hauekin estuki kolaboratzen duten baina ustelkeria zantzuek inguratuta funtzionatzen duten tokiko indar politiko nagusien aurka kokatzen da, Kosovok lurralde independente bezala funtzionatu ahal dezan.

**Chapter 7. Situation of kosovar women and evolution
of their social and political activism**

7.1. INTRODUCTION

While the sixth chapter has located the theoretical framework of this doctoral thesis within Kosovo, the case study of this research, this chapter shall study the development of Kosovar women's situation and their activism for the defence of peace and women's rights within this context. Within the political and social transformation in Kosovo during the last decades, the situation of women and their social placement has been dependent upon men's, as well as dominated by it. The objective of this chapter is to analyse the evolution of women's situation and activism, as well as their social and political participation, within the intertwining local and international dynamics. Here, gender relations and, consequently, women's situation, have been the element undergoing greater change¹.

The image regarding Kosovo women shown abroad —especially outside the Balkans— has been mostly built by media: women refugees wearing their white handkerchiefs on their heads, with children and elderly, fleeing away on foot or on tractors. Although true for some women, such image is false for many others: the stereotype of Kosovo women is a “glimpse of reality” (KWI, 2002:1), and even if many women's situation was similar to that, many other conformed very different realities, which usually depicts the strength of a differentiated social position among women. In this sense, and according to Kosovar professors and researchers Nita Luci and Vjollca Krasniqi, the social debate related to ‘gender issues’ has brought the discourse of women's emancipation, but has also simultaneously strengthened institutionalized, transformed and marginalized responses (Luci and Krasniqi, 2006:183).

When analysing the importance of Kosovar women in the historical development of the last decades, it is necessary to have in mind two theoretical, political, and historical concepts: on the one hand, nationalism, and on the other hand, feminism. Kosovo's modern history has been generally understood as that of a community –Albanian– towards their freedom, in close relationship with its survival and construction. The history of women, though, is characterized by strong traditional gender relationships in this context, and even in a smaller level, also that of the defence of women's rights, especially since the civil resistance project started developing. However, it can not be neglected the fact that nationalism and feminism are two concepts that have evolved through their opposition, especially in the Balkans: whereas the former normalized gender relations born out of power, the latter attempted to destroyed them (Luci and

¹ Gender issues and studies have had nearly no development until the armed conflict was over. Formerly, gender issues and studies faced much difficulty when analysing the situation of women, for gender perspective was yet underdeveloped (KGSC, 2009:5). Throughout the years, gender studies related to Kosovo came from abroad. It was after the war that such studies attempted to locate the phenomenon and to analyse the historical development of the region from a gender perspective.

Krasniqi, 2006:172).

Although both the armed conflict and post-war reconstruction process in Kosovo have been studied from the gender perspective, such analysis has been traditionally performed as if they were independent processes, and with little or no reference to the prior civil resistance movement. This civil resistance movement has neither been studied from a gender and feminist perspective, nor as the initiation of the bigger socio-political change that the territory was to develop. Furthermore, the role of women's groups and organizations in the aforementioned processes —pre-war civil resistance, armed conflict, and postwar reconstruction process— has been neglected, and in consequence, scarcely studied. Such sparse work has been done based upon two main points of view: taking women as victims or from the perspective of international organizations' gender approaches (Krasniqi, 2007:2). This doctoral thesis shall examine the role of women in pre-war civil resistance, armed conflict and post-war reconstruction in continuation, from a gender and feminist perspective and regarding them as actors for a positive change. In order to do so, it is important to analyse women's situation and its development in the context of former Yugoslavia. First I will analyse the situation shared by women in this context, since Yugoslavia's political organization gave them particular features. Then I will analyse Kosovar women's situation and their participation —as well as the evolution of this participation— in civil resistance, armed conflict and post-conflict reconstruction, in order to address the importance of organized women in such processes.

7.2. THE SITUATION OF WOMEN AND THE WOMEN'S MOVEMENT IN SOCIALIST YUGOSLAVIA

The development of the situation of Kosovar women is closely linked with the general background of socialist Yugoslavia, and indeed, with the development of the Yugoslav women's movements and the relations they had —and did not have— with them². In fact, and even if the various republics that comprised former Yugoslavia shared many common features, the behaviour and attitude of the socialist regime was different from one to another, and thus, the policies regarding gender relations and women's rights were accordingly different (Mlinarević, 2013:182-183). It is these that are to be herein analysed in order to offer a general background, to later analyse Kosovo's specific features and the local women's movement created and developed within these characteristics.

The development of western Balkans is directly linked with and characterized by Yugoslavia's

² To have a wider and deeper perspective of the transformation of post-communist gender relations, see, among others: Nicolic-Ristanovic, 2002; Zarkov, 2007; Verdery, 1996.

economic, social, and political development. Since long past, native population lived upon cattle breeding and agriculture, which unceasingly reproduced patricentric and male centred structures, limiting women to maintenance roles while perpetuating power structures around men's rights and power (Denich, 1974:244)³. This organization system has developed through the *zadruga* or patriarchal family⁴. Nonetheless, women's political activism in the former Yugoslav republics was neither new nor recent. The following chapters shall see how the feminist movement(s) and women's rights activism(s) were created and transformed. This needs to be understood within the context of political and social transformations undergoing in the federation, and especially in the transition from socialism to liberalism, as well as in the changes that gender politics have faced in this evolution (Matland and Montgomery, 2003).

7.2.1. First women's groups and the Women's Anti-Fascist Front

Before World War II, the first women's groups in Yugoslavia started to blossom throughout the 1920s and 1930s: women's clubs, academic women associations, female lawyer associations, and so forth⁵. The government entitled an office for women's issues, and also organized various women's congresses, in which their situation and issues were debated (Slapsak, 2001:167-168)⁶. Nevertheless, the greatest women's participation was seen among the partisans, a movement for which women's participation was totally necessary. Women created and participated in urban information networks, while simultaneously offering food, childcare, housing, and hideaway facilities in the villages, and they also participated as soldiers in the army. According to Svetlana Slapsak, communists made an effort to keep women happy and educate them in the feminist mentality, because women were decisive for the success of the new multi-ethnic and multicultural Yugoslavia: "It was necessary to re-educate partisan warriors, most of them

³ Denich continues as follows: "Patricentric organization establishes a framework of male priority and a master script for other familiar roles that focuses on the stresses created by the subordination of women"; Women, she adds, "passed from father's to husband's household, they were restricted to the domestic sphere and to the production of male heirs for their husbands' families and ancestral gods" (Denich, 1974:244).

⁴ The Ottoman Empire was empowered in the Balkans, including Kosovo, for many centuries, and native population adopted many features of this culture, even women, both in the private and the public spheres, gaining various power levels. The studies analysing the everyday life of the Ottoman Empire in the Balkans and the dynamics of women within as well as the transformations implied in this process are scarce. However, in order to further research into this, see: Goodwin, 2006 and Peirce, 1993, among others. Also, see section 7.3.

⁵ It was of importance the group Zenski Pokret in Serbia, for instance. Too further know about this, see: Emmert, 1999.

⁶ This activity, though, is not the first regarding women's participation in the economic, political, and social fields. As stated by Svetlana Slapsak, women's organizing in the Balkans started during, and especially after, the French Revolution. This process took a dual trajectory: on the one hand, they joined various movements dealing with national freedom; on the other hand, those bourgeois women who worked as entrepreneurs pursued their union. Slapsak places the former in the revolutionary Serbia, within the socialist movements between 1804 and 1813; she locates the latter in Vojvodinan, in the Austrian-Hungarian Empire. As she clarifies, European feminism's first seeds did blossom also in Croatia and Slovenia in the XIX century (Slapsak, 2001:161-183).

unschooled peasants, and to approach their oppressed womenfolk – all of this during an unequal fight against several different and well-equipped armies” (Slapsak, 2001:167). During World War II women noticeably joined the National Liberation Movement: two million women participated directly with this mobilization. Among these, 100,000 fought as soldiers, 25,000 died in the front, and 40,000 were wounded. 2,000 had officer duties and around 282,000 died or were killed in concentration camps (Jancar-Webster, 1999:69-70). The Women’s Anti-Fascist Front (WAFF) originated in this background in 1942, with the objective to bridge the Communist Party (CP) and women. Among others, contraception, modern children’s care techniques or new laws were taught, both in urban and rural areas. However, this process took place in the “usual communist mode”: “All was done as if nothing of feminism had ever existed in former Yugoslavia except, of course, for elected heroines and forerunners determined by the Party as canonical, ideological predecessors” (Slapsak, 2001:167-168). Women were key in the empowerment of communism, but no further improvement was realised after the war for women’s situation (Jancar-Webster, 1999:86-87)⁷.

The women’s feminist movement born in this scenario is special and specific, on one hand due to the social and political —socialist— background, and on the other hand, due the numerous armed conflicts and ethno-national identities that emerged after them (Devic, 2010:46). The division between the East and the West also provided specific features to women’s everyday life. For the communist regimes, including Yugoslavia, the sexual division of work, women’s subordination, or even the concept of ‘woman’ had specific political meanings (Watson, 1997:21), which had direct impact and influence upon women and their organization. Primary education was compulsory; women’s access to work was facilitated through family policies, while simultaneously attempting to change women’s family and domestic roles.

In general, women’s activism must be comprehended in relation with the socialist party, since even if they were independently organized they were affiliated to it (Mlinarević, 2013). Equality between women and men became a basic element of the regime after World War II⁸. According to Susan L. Woodward, this was motivated by the preconception of gender exploitation and wealth equality being inseparable, and the need of acknowledgement of women’s political

⁷ To obtain further information regarding women’s participation in the WAFF, see, among others: Jancar-Webster, 1999; Slapsak, 2001.

⁸ Especially after the socialist revolution, institutional equality between men and women was developed: women were granted full access to the newly redefined public sphere, besides the access to vote within the 1946 constitution, which granted vote to all citizens, including women. Women were dubbed equal to men in all fields. In addition, the drifting apart of Yugoslavia away from the Stalinist regime, along with the construction of a self-managed system, supposed the decrease in the differences between men and women (Zaharijević, 2013:6). For more information about this process see: Zaharijević, 2013; Woodward, 1985; Ramet, 1999b.

participation, especially after so many women having participated in favour of the settlement of the socialist state (Woodward, 1985:235). However, in 1953, the WAFF met its end, which provoked a deep transformation regarding women's emancipation discourse: from spearheading socialist revolution they become worker mothers: their direct participation in labour and public spheres was seen as the base of their emancipation (Mežnarić, 1985:214). According to Zaharijević, women were seen as equals in the working class, but with special characteristics that needed special protection: they were emancipated through their participation in labour and were to be protected as mothers. However, the working sphere was male (Mežnarić, 1985:217). When addressing the equality between women and men, it is necessary to tackle the sexual division of labour. As men did, women worked out of the household full-time. It is in this scenario that Yugoslav feminism started to grow (Zaharijević, 2013:7), and it featured one of the basic struggle of the feminist movement: women's double work load, that is, firstly out of the private sphere, and secondly, in the private sphere⁹. Socialism has been identified as responsible of officially erasing gender differences and legally promoting equal participation of men and women, but gender equality was not, in any way, seen in women's everyday life. According to Renata Salecl, once patriarchal domination was overruled, it became officially invisible, which made it more difficult to identify. There was officially no gender discrimination, but behind this official façade patriarchy was being reinforced: "patriarchal domination, although officially overcome, remained a surmise of political discourse" (Salecl, 1994:25-26).

7.2.2. Birth and development of the feminist movement

Ana Devic divides the development of the women's movement in the Balkans into three stages (Devic, 2010). The first is located between the 1970s and 1980s, when the current feminist movement started. After the downfall of the WAFF, the first women's and feminist organizations were born in the 1970s, amidst the socialist context, but open to external ideas. These groups were formed by professional women in the fields of Social Sciences and literature, and their main concern was the outstanding decrease in the participation of women in the public sphere (Devic, 2010-50). Compared to men, women had lower valued posts, even if they had university degrees and high-ranking posts. The movement developed in academia and did not develop its political activism until the late 1980s.

The second stage is located within the armed conflicts that provoked the downfall of Yugoslavia. As the development of socialism directly influenced women's situation, its downfall did also directly affect gender relations. Here I argue that it is necessary to understand

⁹ To obtain more information about this, see: Einhorn, 1993; Ramet, 1995; Kesić, 2001; Duhaček, 1993.

the processes that brought the fall of socialism in order to fully comprehend the situation of women and its characteristics in the Balkans. According to Marina Calloni, the opening of the economic, political, and social spheres that until then were controlled by a sole party brought new and uncontrolled dynamics, causing deep influence upon social relations and, most especially, upon gender relations (Calloni, 2002:49-60): “In particular, gender relations have changed in the public and private domains and not always for the better. In many cases women have been constrained to accept ‘neo-traditional’ and ‘neo-patriarchal’ forms of subjection to men both in the workplace and in the family”. Within such scenario, many rights accomplished during the socialist regime were questioned and some even denied¹⁰. As stated by Mlinarević, this occurred before they even had the chance to organize in their defence (Mlinarević, 2013:190)¹¹.

It was the protests against violence inflicted on women and laws on rape and abortion during the 1980s that led Balkan feminism —especially in Serbia, Slovenia, and Croatia due to the political situation they were undergoing— to adopt the form of social and political activism. The protests organized by the movement, amidst the high political pressure, supposed a “novelty” for the Yugoslavian feminist political activism (Zarkov, 2003:2). These acts were mainly protests against warfare and the use of massive violence, and were not organized only in the republic, but abroad as well¹². This activism, however, endangered those participating. As Forca and Puača state, the concept of war “was a taboo”, and according to Serbian nationalism, feminists, lesbians, homosexual men, and others put national interests at risk, as they were “an import from the West” or “originally from other, enemy nations” (Forca eta Puača, 2007:68).

Within this context, local women’s movements and feminist movements met with a paramount development process. These women faced the fast spreading concepts of “nation” and “ethnicity” from their viewpoints as mothers, sisters, and daughters. They did not feel at ease with the new roles of “nation’s mother” assigned to them, which led them to occupy the public sphere through political protest. The conflicts in Slovenia and Croatia foresaw the position women would adopt in front of these Yugoslav conflicts. The savage violence and behaviour of

¹⁰ The right to abortion or maternity permits, in certain cases.

¹¹ The author deeply analyses this process, as well as in the rights lost within: she argues that the economic order transformed the “gendered nature” of work, time, and space. Many women lost their jobs and their task was full-time, or almost, reduced to the private sphere and the family, and in consequence, to the adoption of traditional patriarchal chores and obligations. Such step backwards is seen by referring to Racioppi and O’Sullivan, arguing that this occurred due to the socialist regime featuring the withdrawal of the mother-worker concept in favour of the concepts (and practices) of women as wives, mothers, housewives (Racioppi eta O’Sullivan See, 2000:211 *in* Mlinarević, 2013:192).

¹² Local women living away from Yugoslavia participated in the protests against these conflicts by organizing protests where they lived, and showing their solidarity to the women actively protesting in Yugoslavia.

Serbia and its armed forces had great influence upon the union of women¹³. Little by little, women's groups started to meet, especially those created throughout the 1980s, addressing women's rights, against war and around feminist principles¹⁴. It was at the hands of these movements that the early reactions against the wars that were exploding developed (Forca eta Puača, 2007:70-71), such as the birth of Women in Black (WiB) in Belgrade, among others, which definitely helped shape feminist political activism in the Balkans. Many initiatives were started, especially offering aid to those fleeing from other republics and helping victims of domestic violence and their families.

Amidst this background, women activists entered the NGO sector, in what Gal and Kligman define as a clear gendered process: while women worked in NGOs and while they created and managed these, men jumped onto the political sphere, since that was the field to claim political power (Gal and Kligman, 2000:95 *in* Mlinarević, 2013:195). These organizations transformed the access to the labour and public spheres for many women, but soon new elites were to emerge: they were comprised of workers of these organizations who were to establish contact with women in the West and who were becoming more distanced with local women in their everyday life (Sampson, 2007:305-313 *in* Mlinarević, 2013:196). Soon did the agendas of these groups submit to the incomes of governments, international organizations and bigger NGOs (Mlinarević, 2013:196), and were accused of working under the influence of such international governments and organizations.

This activism is to be understood, I argue, within nationalist and ethnic terms. Since both the regime and the population were divided based upon ethno-nationalistic terms¹⁵, this characteristic provided the Yugoslav wars with unique features. These had, in consequence, direct influence upon gender relations, and indeed, upon women. They were naturalized through the concept of motherhood, portraying them both as mothers and as mothers of the nation (Zaharijević, 2013:12), and representing them as its mere reproducers¹⁶. The birth of the new nation-states in Yugoslavia and its close connection with ethnic and nationalist concepts made difficult the relationship that women's movements and feminist movements had with them. Feminist women were transformed "from being benevolent dissidents" into "feminists turned

¹³ The first groups in favour of homosexual rights were born then, motivated by the harsh violence and repression against them at the hands of the regime. These groups, also new, did take part within the struggles and protests organised by women's and feminist groups, mainly because lesbian women also took part in the aforementioned activism.

¹⁴ "Feminism" and "feminist" have been concepts with negative connotations in the Balkans. Even nowadays are equally characterized in the Balkans. Nevertheless, it was those women who travelled and studied abroad that mainly pushed, strengthened, and participated in these movements.

¹⁵ See chapter 6, section 6.3.2.3.

¹⁶ To obtain more information about this, see: Papić, 1999; Zarkov, 2007.

into disloyal citizens” (Zaharijević, 2013:3). It is in this context that the third stage of the feminist movement in the Balkans described by Dević is set: during the 1990s and while the war in Bosnia Herzegovina was developing (Dević, 2010). Several new women’s groups emerged between 1992 and 1995, which absorbed many women who participated in former protests against war and within the attempts to create cooperation among women. Women activists were baffled by the various armed conflicts that were taking place in different republics, the dissolution of Yugoslavia, and the development and power acquisition of nationalist and mono-ethnic parties. Amidst this scenario, women were sidelined from public and political spheres, but simultaneously, women’s rights and feminist activists became most critical than ever regarding this marginalization.

7.2.3. The disintegration of Yugoslavia on the bodies of women

In this context, the use of sexual violence against women as a weapon of war in the wars of former Yugoslavia, especially in Croatia, Bosnia Herzegovina, and Kosovo, shows the importance of the ethnic and nationalist terminology and its influence on women. In these terms, the conflicts in the Balkans suppose the instrumentation and use of such conceptions upon and towards women. The various political nationalist dynamics in different territories, and in consequence, in different ethnicities, created diverse ethnic realities, and precisely these differences and the importance of such “otherness” became important parts of the conflicts (Yuval-Davis, 2006:201): ethnic and racial divisions united with the discourses of collectivities created boundaries to the point of dividing the population between “us” and “them”. Women were directly immersed in this process: Albanian women in Kosovo, for instance, were baby makers and washing machines for Serbian nationalism, promiscuous, badly educated, and lazy (Zarkov, 2007:20-22). Similar constructs were performed for Muslim women in Bosnia Herzegovina. Both in Croatia and Bosnia Herzegovina there were voices of cases of Serbian soldiers raping women of other ethnicities, but it was later that the real dimension of this dynamic was exposed: sexual violence against women had been used as a weapon of war, not only in Croatia and Bosnia Herzegovina, but later in Kosovo as well. This had a specific characteristic: Serbian forces used sexual violence against women with the objective to destroy the other ethnic groups¹⁷. The rape of women symbolized the rape against their whole ethnicity: men were not present to protect women, but —usually— fighting the war, and that rendered them in evidence in front of the society. Besides, women were “contaminated” with the children of their enemies. It did not only mean an assault against women, but an assault against the whole ethnic community (Ward, 2001:3). As researcher Dubravka Zarkov states, “the victimized female body” was “one of the most powerful metaphors in the violent production of

¹⁷ The use of sexual violence as a weapon of war is a feature of the case study analysed in this doctoral thesis. Though mentioned in this chapter, section 5.3.3 in chapter 5 further analyses this phenomenon.

collective identities” (Zarkov, 2007:178). These women were most often expelled from their families and communities¹⁸. Following Žarana Papić, these policies of rape and reproduction must be seen as mutually co-dependent regarding power divisions in relation to nation construction, ethnicity, and gender (Papić, 2002, *in* Zaharijević, 2013:13).

7.2.3.1. Influence of intersectionality on Albanian women

Within Yugoslavia, those women who belonged to other ethnic groups that were non-Serbians—Albanian women in Kosovo or Muslim women in Bosnia Herzegovina, for example—were subjected to difference, discrimination, and multiple forms of oppression. North-American author Kimberlé Crenshaw’s term *intersectionality* (Crenshaw, 1991) explains the dynamics of such multiple forms of oppression. Crenshaw referred to differences and oppressions that were created and reproduced through categories such as gender, race, class, or ethnicity. Later other authors analysed the relations between intersectionality and ethnicity in greater depth (Yuval-Davies, 1996; Yuval-Davies, 2004; Yuval-Davies, 2006). Amidst such framework of Serbian hegemony, Serbian women were victims of a powerful patriarchal system; but women of other republics and ethnic groups suffered further multiple discriminations: due to being women and for belonging to other ethnic groups, specially. They were not only women, they were also Albanian or Bosnian, or Muslim, and to a great extent, also poor. In the Yugoslav armed conflicts, and in this context especially regarding Albanian women in Kosovo, a specific dynamic took great strength: the intersection between gender and ethnicity. This relationship was, according to Zarkov, paramount for the Yugoslav feminism of the 1990s¹⁹, due to the importance given to it in the context of armed conflicts (Zarkov, 2007:213).

Anyhow, even if socialism and post-socialism attempted to implement and further develop gender equality, and women’s rights activism tried to do so both in the private and in the public spheres, the normative heteropatriarchal rule and its reproduction have guided the recent socio-political developments in the Balkans. As Mlinarević argues, the main issue was that not a unique regime acted directly nor truly regarding gender equality, but instead acted in order to gather and mobilize women in relation to those issues that they considered of paramount importance for self-survival (Mlinarević, 2013:196). This process had a direct impact upon Albanian women in Kosovo—and upon Albanian women living in other republics of Yugoslavia—: the multiple oppressions that characterized their social status were fed by the

¹⁸ Silence has been, in this scenario, the most common survival strategy of women that have been victims of sexual violence during the conflict. Even if they have been victims of sexual violence, they do not speak out in most of the cases and they remain silenced, fearful of social stigma and ostracism.

¹⁹ Regarding more information on the development of the feminist movement in the Balkans after the 1990s, the relationship it had towards the relationship between ethnicity and nationalism, and the activist and theoretical development it made, see, for example: Slapsak, 2001; Devic, 2010; Jambresic, 1999; Zarkov, 2003; Zagovic, 2006.

political and ethnic discourses that came from the Serbian political elite. The following chapters are to tackle the development and transformation of the situation of Albanian women in this broader context, as well as that of women from other origins.

7.3. INITIATION AND DEVELOPMENT OF THE SOCIO-POLITICAL PARTICIPATION OF KOSOVAR WOMEN

Women have been outstanding in the socio-political development of Kosovo. Such participation is, however, unacknowledged, both in and out of Kosovo, due to the strength of local patriarchal characteristics. Therefore, and as I argue in this doctoral thesis, it is mandatory to research how and under which situations this participation has developed and which features made this possible. Two characteristics are to be taken in account in this process: on the one hand, the differences between the urban and rural areas, and on the other hand, the position of Albanian women both in Yugoslavia and in its dissolution.

When analysing the situation of Kosovar women it is important to have in mind the socio-economic differences between the rural areas and the main cities —Prishtina, to a great extent, but also various sectors in Peja, Mitrovica, Gjilan and Gjakova—: traditionally rural families lived in a sole household, closely attached to tradition; cattle breeding and agriculture were the main economic activity, and so is it still. In general, if compared to urban areas, the level of poverty has been greater in the countryside. Citizens in Prishtina gathered in smaller families and the economic activity was developed around the third sector. This has built and reproduced specific social structures, which directly affected in the everyday life of families, and in consequence, of women and their situation. Women in the countryside have lived tied to the family household, whereas in the city they have enjoyed greater freedom²⁰.

At the same time, the situation of Kosovo inside Yugoslavia must not be neglected, and neither the position that Kosovar women —mostly Albanian— have had within. To the concept and practice of intersectionality²¹, the differentiated dynamics that the territory has had inside Yugoslavia must be added: it has always been the poorest territory of the federation, and as of World War II, also the one that has suffered most conflicts. This has enabled the development of specific survival strategies, among which the strength of the family institution (Backer, 2003)

²⁰ Mlinarevic *et al.* explain: “Small communities and villages are very homogeneous, with limited access to education, work and other public engagements. (...) The few researches conducted that compared rural women with urban women in socialist times confirm that in rural areas women were more under-privileged, had lower social positions, relegated to performing less valuable tasks, with greater obedience to their husbands, exacted, and stronger compliance with assigned social gender roles”. In short, women functioned under male authority (Mlinarevic *et. al.*, 2012:140).

²¹ See section 7.2.3.1

or migration (European Stability Initiative, 2006), have been the principal.

The survival of the Balkan patriarchal family²² or the *zadruga* has directly affected the lifestyle of Kosovar women and their situation. Kosovo is one of the fewest places in which such institution still exists, where patrilineal²³ and patrilocal²⁴ systems are enabled (Backer, 2003:43; Kaser, 2008; Reineck, 1991)²⁵. Traditional gender roles, the foundation upon which such system is constructed, are very well characterized and differentiated, and support the reproduction of patriarchal system²⁶. Simultaneously, its features are collective households —family sons live with their wives and children in the same household, or in directly communicated set of households— and lack of private property —all goods are all family’s and for all the family, and it is a man, most often the head of the family, the one to manage them (Elrich, 1966:32)—. Besides, family organization is hierarchical and patriarchal: women, and specially the youngest ones, are placed at the bottom of this hierarchy (Mlinarević *et al.*, 2012:101). Women have been subordinated to their men in all aspects²⁷, economically especially, for they generally did not work out of the household until short ago²⁸. Violence against women was an extended practice, even normalized: “because domestic violence was not part of the public discourse, the general perception was that it did not exist” (Mlinarević *et al.*, 2012:101). These family dynamics permitted the survival of population within the harsh political and economic situation. At the same time, however, it brought the lowest investment rates in women’s employment and education (ESI, 2006:2), which left severe consequences, especially for women. Meanwhile, the harsh economic situation led men to travel abroad throughout years. This provoked many women to live without their couple but with their couple’s family, which often signified the degradation of their position and situation within the family. On the contrary, in more urban areas, this migration led women to become family heads, and many also started to work out of the household.

²² Too further know about this see: Kaser, 2012; Kaser and Halpern, 1997.

²³ Blood lineage, family name, and wealth are understood to come through the figure of the father.

²⁴ When marrying, women left their families and went to live with their husband’s family.

²⁵ To know more about Kosovo family system, see: Becker, 2003. Norwegian researcher Berit Becker worked for long in Isniq, Kosovo, analysing local family dynamics. As explained in her work, and although her research was developed in a small village, the conclusions obtained are applicable in the whole territory, even in Prishtina to a large extent, although differences between countryside and city are notorious, as mentioned earlier.

²⁶ Becker identifies the tasks assigned in a rural family in Kosovo: “labour tasks are strictly gender-defined. The activities of men, their work and social life, constitute the public sphere of the village. They interact with all the other male inhabitants, and with persons outside the community. The women are confined by their tasks to the private sphere of the household and courtyard. They socialize only with females in the households of their husband’s closest agnatic kin. The network of a wife consists primarily of her *gjini* and extends to different families in the region related to her through female relatives” (Becker, 2003:107).

²⁷ In most cases they got married in previously arranged marriages by the family.

²⁸ Those scarce women who did so had to respect and fulfil traditional patriarchal roles in the private sphere (Mlinarević, *et al.*, 2012:99).

7.3.1. Beginnings of the women's movement: from the *zadruga* to the university

After World War II the Communist Party (CP) of Yugoslavia opened the doors to the change of traditional gender roles in Yugoslavia, which also included Kosovo. Thousands of women joined the Anti-Fascist Front through the Women's Anti Fascist Front (WAFF). The way toward gender equality was to be paved through the better placement of women in society (Krasniqi, 2011:7). According to Kosovar professor Drita Grunga, when downplaying women in the family and society, or when crushing their rights economically, socially, or politically, "the Yugoslav Communist Party not only took the woman under its protection and showed her the road to real human liberation but, by inviting her to be part of the tide of Popular Revolution, made clear for her that the fight for her political and social emancipation was inseparable from the Revolution and class struggle" (Grunga, 1985:7 in Krasniqi, 2011:7). This scenario had already, however, displayed signs of discrimination against Albanian women. In the words of Fatos Tarifa, Albanian women "remained victims of the party's propaganda", for it conceived women's rights as "gifts of the party", and not as "legitimate rights that the party was bound to recognize", acknowledge and protect (Tarifa, 1998:267-284 in Krasniqi, 2011:8).

Tito set out the policies regarding gender equality in all Yugoslavia but failed to reach Albanian women in Kosovo, who were Muslims. These were thought of as the most regressive women by the party: their public participation was very scarce and any step forward did not last long (Mlinarević, *et al.*, 2012:102-103). The CP established two main campaigns in Kosovo to face such "backward women": literacy campaigns between 1945 and 1946, and a campaign to banish the use of headscarves or veils in 1947 (Mlinarević, *et al.*, 2012:102). Kosovar Albanians over 10 years old were illiterate to a rate overcoming 75%, and during this period about 90,000 people learned how to read and write. The following year, a campaign against veils was launched. It was conceived as an obstacle for the social and political participation of "backward" women in Kosovo. Between 25,000 and 30,000 women stopped using headscarves, and in 1951 a law banned its use (Mlinarević, *et al.*, 2012:102). In general, nowadays this measure is addressed as positive in relation to the situation and the development of women. Nonetheless, it was often realized violently, and this is not generally known: the headscarf was often removed with violence from women in the street, publicly embarrassing them²⁹.

Although the socialist model was adopting measures to officially diminish gender inequality, the Albanian population in Kosovo saw little influence of these measures, and the socialist government was perceived as "antagonist" (Woodward, 1985:250). In this doctoral research,

²⁹ Interview with Luljeta Vuniqi, Prishtina, July 2013. Although the use of headscarves or *ferexhe* decreased, women did very often use a white headscarf, which was a folkloric feature, not religious. This was not only a characteristic of Albanian women. Serbian women also wore a black headscarf to cover their hair, more with the decease of a relative, as a local tradition.

however, we argue that this antagonism needs to be understood inside the dynamics of resistance: Kosovo conceived the measures coming from Yugoslavia as colonizing, because often were imposed through high levels of violence and violated the rights of Albanians. Population held on to their culture, tradition, and values as a form of resistance, this way reinforcing their identity. This provoked a harshening of family organization, and as a consequence, also the restriction of women's situation.

The most important social improvements in Kosovo happened during the 1960s and 1970s, also when referring to men and women's equality. This happened mainly because of the expansion of the educational level in the territory, which increased by threefold (Mlinarević, *et al.*, 2012:98)³⁰. As of the second half of the 1960s, the women's movement in Kosovo was born linked to the national cause and education: on one hand with the protests in favour of the opening of the university in Prishtina, and on the other hand with their participation in communist organizations. Prior to that few women participated in public protests, for protests and manifestations were not a space for women according to the perceptions of that time period, and such participation was seen as dangerous for women (KGSC, 2008:22)³¹. During that time, however, a transformation in the public and political spheres started: more and more women joined the protests in favour of the opening of the university.

Flag Day in 1968 supposed a change. The Yugoslav government banned the use of the Albanian flag and protests were organized for that day. For the first time ever, mottos in favour of the republic status for Kosovo and the opening of the university were proclaimed. Education became the proclamation of women: this showed that they dared to take risks in this sphere, and many women joined the national movement (KGSC, 2008:22). This participation was conditioned, however: "due to the dangers associated with instigating the demonstrations, their male colleagues and relatives forbade them from participating directly as organizers or from being 'in the first row' during the demonstration", although they helped "in other ways" (KGSC, 2008:22)³². According to activist Shukrije Gashi, who participated in these protests,

³⁰ However, it was urban men who had the highest level in studies, as opposed to rural women, who had the least opportunities to study (Mlinarević, *et al.*, 2012:98). It is hard to find information regarding the educational access prior to 1960s and 1970s due to lack of a census. However, the rates of students finishing secondary studies increased from 3,9% to 17,3%, and those obtaining a university degree increased from 0,6% to 3,3%. Adjoining the authors, this information should be analysed from a gender perspective, as well as addressing educational level, background (urban or rural areas), or ethnicity (Mlinarević, *et al.*, 2012:98).

³¹ Women also participated in the Revolutionary Movement for Albanian Unity created in 1960. It contained a subgroup identified as Women's Group, which aimed to attract women towards the movement. Besides, women took part in actions considered "subversive" for the state at that time: buying clothing for Albanian flags, sewing them, etc. (Krasniqi, 2011:9). However, these actions were based upon a traditional distribution of gender roles.

³² Women also took part in this demonstration independently.

women's participation was regarded as radical, for it was unthinkable at that time³³. These protests, as well as the participation of women in them, were of paramount importance for women's political activism, its development and the creation of the local women's movement, not only for setting out to defend the basic rights of Albanian citizens in Kosovo (the right for an Albanian education, the right to use Albanian flags, etc.), but because women also fought for the defence of their participation.

The opening of the University of Prishtina (UP) in 1969 supposed a major breakthrough for women³⁴. The chance to complete university education in Kosovo had a direct impact in their economic, social, and political participation: they came out of the solely private sphere and had the chance to access the public sphere, specially through employment³⁵, even though the economic situation and specially employment were steadily scarce. Furthermore, the opening of the UP became an important turning point for the political activism of women: more than half the women who were to become activists in the following decades studied there (KGSC, 2008:23).

In general, women's socio-political participation was attached affiliation to the CP and organizations closed to it³⁶. However, this participation was very specific: it was mostly women from urban areas, mainly those who had high-level degrees having studied outside Kosovo, and usually had a high economic level. These women worked out of the household, usually for the party and institutions close to it. They defended greater rights for the Albanian population in Yugoslavia and a republic status for Kosovo within. However, and in general, they were isolated cases.

³³ Interview with Shukrije Gashi, Prishtina, March 2014. It was precisely a woman, Hyrie Hana, who proposed the mottos for the demonstration (Krasniqi, 2011:10).

³⁴ When pursuing superior studies, they no longer needed to move to other Yugoslav capitals. Prior to that, only those having a solid economic background could attend university; as of that moment, it became a valid option available for women in main urban areas, especially due to the implementation of a loan system. Families in rural areas were often poor, and even travelling to Prishtina was difficult. Nevertheless, the opening of the university supposed an increase in women who got superior studies.

³⁵ The socialist system pursued women's employment in the name of gender equality. Such dynamics had, however, a direct consequence for women, defined as double workload: women worked both away from home at home as well. Thus, men and women's traditional gender roles had not changed. Women's public participation increased, as well as their independence, but their situation or duties did not change in the private sphere.

³⁶ In the 1970s very few women worked away from the household, especially in rural areas. The model of rural families that Berit Becker describes (2003) is still common nowadays. Such model is also applicable in urban areas, especially in the case of women working away from the private sphere, considering the differences between urban and rural areas.

7.4. PARTICIPATION OF WOMEN IN *ILLEGALJA*

Soon, women joined protests in favour of a better political and economical situation in Kosovo, and in the 1980s favouring Kosovo's independence –or its union with Albania–. They directly participated in the creation and functioning of different cells (KGSC, 2008:25)³⁷, which were part of the underground resistance movement, *Ilegalja*. This being a silent movement, women's participation remains unknown despite their great number. There were women of various ages in the movement, with various chores (Krasniqi, 2011:4), but it was mainly university students who participated. They took part directly in the civil resistance movement that was being initiated, and those who did not take part directly did so indirectly: by encouraging and helping their husbands, sons, or brothers, for example. According to Krasniqi, they took part as wives, sisters, girlfriends, and so on. (Krasniqi, 2011).

The main reason for women to join *Ilegalja* was the national cause³⁸. For most women, their empowerment and the fight for their rights were secondary factors, since they believed the former would bring the latter³⁹. Nevertheless, I argue in this research, their participation challenged the patriarchal roles of the Albanian society. As Krasniqi states, “looking at these activities from the present, they could be deemed as unimportant in relation to the general activities that were carried out by the underground movement at large”, but these women “were challenging the roles traditionally assigned to them. They challenged the customs and the traditions that isolated women and confined them exclusively to the private sphere” (Krasniqi, 2011:11).

7.4.1. Gendered double wall

These first women activists had to overcome a ‘double wall’ (Krasniqi, 2011:12): first, the one imposed by Yugoslavia, and second, the one imposed by the patriarchal environment. Thus, women not only had to face the Yugoslav regime, but also the traditional and patriarchal values of their society. This double wall and its identification caused great hardship for them socially, due to their “overly liberal way of living” (Krasniqi, 2011:14). So far a great majority of women lived in the private sphere: access to education was still scarce for women, and were married very young. Once that happened, women's role was confined to the private sphere: give birth to children, conduct housework, and look after the family. Control over women was also severe: they left the private sphere very scarcely, and when they did, it was usually in the company of a man, or in some cases, of another woman. In these cases they usually needed to justify their act

³⁷ According to KGSC, it was women themselves who provoked the police in the 1981 protests (KGSC, 2008:25).

³⁸ Interview with Shukrije Gashi, Prishtina, March 2014.

³⁹ Interview with Shukrije Gashi, Prishtina, March 2014.

before other male relatives. This was not only an usual dynamic of rural women or those women who had low study levels: “Even those few women who were more highly educated could not move freely as they always had to give plausible reasons to their families as to why they were leaving the family house” (Krasniqi, 2011:11). Hence, it was very hard to combine motherhood, private life, and politics (*in* Luci and Krasniqi, 2006:187)⁴⁰. All in all, women had to explain why they left the household, and as a consequence, why they joined protests as well. Very often they lied and participated in the protests without their families knowing. The participation in the movement had a social price to pay for anybody, but specially for women: they undertook grave risks if police associated them with this movement. However, both women and the movement took this as an advantage, for women were not suspicious for the Yugoslav regime.

As I defend in this research, the role that women had in this underground movement became the initial step for their participation in the construction and development of the future civil resistance movement, mainly because women’s participation came to a great extent through this underground *Ilegalja* resistance movement. This however, is not known and has not yet received any acknowledgement.

7.4.2. Origin and development of women’s rights’ consciousness

Women’s participation in *Ilegalja* equalled the fight for national freedom, joining with its ideas and characteristics. However, very few participants of the movement and its cells were aware of human rights, let alone of women’s rights, not even among women themselves⁴¹. However, it was through the national cause that women’s situation was to improve (Krasniqi, 2011: 13-14). This had a double meaning: women wanted to fight in favour of the national cause, but they were also articulating an awareness of their rights as women. It was through the discourse of human rights that was being developed at the end of the 1980s that the awareness about women’s rights was developed during the middle 1990s⁴².

During the 1980s, the women in *Ilegalja* started working on their empowerment and social and political situation, even if it was in a low scale. The movement defended men and women’s equality, but this was to be achieved through national freedom. Equality between men and women and women’s empowerment were a secondary goal, which were expected to come

⁴⁰ Stated by retired teacher and activist Bahtije Abrashi during an interview for this work.

⁴¹ Due to the silent nature of these groups or cells, information was very scarce. Often they did not know who took part in them. As a consequence, nowadays it is hard to know how many women and who took part in them, even among participants themselves.

⁴² Interview with Vjosa Dobruna, Prishtina, August 2013; interview with Luljeta Vuniqi, Prishtina, August 2013; interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, February 2014; interview with Shukrije Gashi, Prishtina, March 2014.

after⁴³. The movement also published an issue named *Young Kosovar Women*, which not only discussed the aims of the movement, but also the role that women had socially, especially under repression (Krasniqi, 2011:13). This can be seen in a local magazine of that time (*Kosovarja e Re*, 1982)⁴⁴:

“Kosovar woman never lacked the patriotism, intelligence and the braveness to equal men in class fights as well as for independence and national equality, so in this way she does not hold the responsibility for not participating more fully in the war. The responsibility for this lies with the cultivation of the primitive traditions that were planted in Kosovo from the past, which have maltreated Kosovar women and marginalised their role, as well as the state instruments of the foreign conquer that fed that type of mistreatment”.

Or:

“They [women] fight for national freedom and in parallel they fight for their equal place in society, by attacking the conservative micro-bourgeoisie forces which unjustly constrain that freedom of women”.

However, participation in *Ilegalja* brought about hard consequences both for men and women: severe police pressure and persecutions posed great difficulty in everyday life for these activists⁴⁵.

Nevertheless, women’s resistance was not only present and did not only develop inside *Ilegalja*. Many women, those working in Yugoslav public institutions, chose the institutional path to reach the same goals: they actively participated in the Communist Party and the institutions nearby⁴⁶. Differences between women in these two spheres were palpable: the former moved within harder economic constraints, while the latter had better and more permanent jobs.

The social and political participation of women that started with *Ilegalja* during the 1980s steadily increased until the end of the civil resistance process. Even if this growth was progressive, the women that had direct relationship with the resistance project were tens of thousands in the 1990s (Clark, 2000: 73). This picture faces the dynamics that were taking place in rural areas against the force and increasing violence of the Yugoslav socialist regime. The defence of the Albanian identity and culture provoked a harshening and reinforcement of the

⁴³ Interview with Shukrije Gashi, Prishtina, March 2014.

⁴⁴ *Kosovarja e Re*, 1982. A sole page of this magazine is the source of this piece of information, which contains no information about the date of the issue. See: Krasniqi, 2011:13. It is through this source that access to the excerpts was available.

⁴⁵ It meant trouble when finding a job, for example, for enterprises could be perceived as being connected with the movement. They were persecuted permanently, and people often refused to even talk to them in order to avoid connections with *Ilegalja*.

⁴⁶ Interview with Edi Shukriu, Prishtina, February 2014.

patriarchal family and its strategies: the increase of prearranged marriages, limitation of women's movement or the decrease in education, among others. From 45,000 girls studying primary education only 8,000 arrived to complete 8th grade. Furthermore, in 1988, more than 90% of women lacked economic independence (Reineck, 1991, *in* ESI, 2006:8-10)⁴⁷.

7.5. WOMEN'S PARTICIPATION IN THE CIVIL RESISTANCE PROCESS, 1989-1997

During civil resistance thousands of women participated in the parallel institutions that were central for the creation, development and functioning of the resistance project. However, this participation was full of paradoxes: I argue that it was on the one hand steady, and on the other hand sidelined. The following paragraphs analyse these characteristics from a feminist perspective.

The rip of Kosovo's autonomy in 1989 provoked severe economic, political, and social consequences⁴⁸, but it also directly affected gender relations, and consequently, women's situation: hundreds of women, once doctors, teachers, lawyers, or civil servants of the Yugoslav regime became housewives. They were once again bound to the private sphere, beginning a re-traditionalization process of gender relationship⁴⁹: traditional gender roles arose again with great strength. The economic harshness featuring the process provoked the increase of the family as a defence system, simultaneously anchoring women to it. This situation was directly affected by the lack of freedom of movement: doors to employment and institutions were closed, which left Albanians with nowhere to go. Social relations were bound to the family, with no jobs neither for women nor men, and, in consequence, with no reasons to go outside of the private domain. Within these constraints, most citizens had bounds with those organizations that criticised the social and political background and Serbia's hard political violence, located within and around the Democratic League of Kosovo (LDK). Here, the base of the Albanian discourse, national expression, in which men had control over women, cannot be left aside: independence prevailed over any other objective and concern, usually confronting it. Hence, women's role was the

⁴⁷ Once again, differences between urban and rural areas must be acknowledged: in 1988, the percentage of girls completing secondary studies reached 41%, whereas just a 4% was not peaked in rural areas (Raineck, 1991, *in* ESI, 2006:10).

⁴⁸ See section 6.4.2.

⁴⁹ "Suddenly they did not know what to do, they were tied to the private sphere" explained an interviewee that did not want to expose her identity. "We changed from being away from home to be bound in it 24 hours, which became an overnight step backwards". This brought about a re-traditionalization of gender dynamics, for lack of job in the public sphere tied women to the private domain (interview with anonymous interviewee, Prishtina, March 2014). She remembered that what families needed in their everyday life changed from being obtained in nearby shops to be self-produced in the family themselves. "My mother, and many alike, made children's clothing, food, bread, etc. All was hand-made at home, for there was no money".

reproduction of nation⁵⁰.

Women “from all social strata” participated in the process of building and development of the Kosovar Albanian civil resistance process against Serbian violence (Luci and Gusia, 2014:201). In general, civil resistance gave women the opportunity to participate in the public sphere. This began a “new” activism and a challenge to women’s social agency (Luci and Gusia, 2014:201-202). As Kosovar researchers Nita Luci and Linda Gusia state, the new offspringing Albanian identity supposed a new political period for women and also offered new political scenarios for the development of new agencies. “It may seem that, as soon as women entered the arena of political activism, their claims for women’s rights became patriotic (if not patrilocal), a trend that was to be continued throughout the further development of the civil resistance movement”(Luci and Gusia, 2014:203). Within this scenario, I argue that Kosovar women had a dual participation in civil resistance: on one hand, that of women who directly participated within LDK, and on the other hand, that of women who participated outside this organization independently (although often in cooperation). Both forms of participation faced severe patriarchal perceptions in a conscious or unconscious way: those who participated within and through LDK did so unconsciously, whereas those who participated within and through independent organizations did so consciously. LDK’s main objective was national freedom, and at best, equality between men and women would be achieved through, or after it⁵¹. On the contrary, women who participated within civil society and independent organizations — independent women’s groups and organizations, in this case— worked directly in defence of women’s rights, prioritizing the exposure and conscientization of the subordination of women to men, although the national cause was not abandoned.

This division of characteristics is a consequence of women’s perception regarding the concepts of gender and nation: The women joining LDK made national identity and national cause prevail over gender equality —“we are Albanian”—; whereas women working independently prioritized gender equality —“we are women”—, even if it was without totally abandoning national identity and national cause. This division was usually understood as an dissociation. The following paragraphs shall analyse this opposition and the development of women’s activism within, as well as the relationships between both positions.

⁵⁰ The Albanian traditional family was the basis upon which the national project was build, for it was this institution what distinguished Kosovars (Albanians in this case) from Slavs (Luci, 2002:3).

⁵¹ Interview with Edita Tahiri, Prishtina, March 2014; interview with Edi Shukriu, Prishtina, February 2014; interview with Flora Brovina, Prishtina, March 2014, interview with Melihate Termkolli, Prishtina, February 2014.

7.5.1. First steps of women's rights' activism: Independent Women's Association

The opening of the UP allowed many women to be able to accomplish superior studies, along with chances to get subsequent jobs. During the early 1980s, although the everyday life and activity of most women in rural areas revolved around the private sphere, a change started to happen: women were steadily moving to the capital Prishtina to pursue their studies, and even there, there were increasingly more women who accomplished their superior studies and leaped to the employment world. They also entered the sphere of politics, by directly taking part in the ranks and also higher positions of the Communist Party and its institutions in Kosovo. As it happened with men, affiliation to the Party enabled women to find jobs, mainly in teaching and health institutions, as well as in politics. The change regarding the situation of women was starting to be noticeable: they were shifting from the private sphere to the public sphere.

Simultaneously, however, the Serbian political elite was harshening the media attacks against Albanian women in Kosovo. Yugoslavian state propaganda used many tools against them, which prior to the war helped "dehumanize" women (UNFPA, 2005:6). This strategy had the aim to build stereotypes and prejudices about and against women, which peaked in 1987⁵².

Within this scenario, a group of women's rights activists set out to build an independent women's organization in favour of women's rights, without links to any political party. When it became possible to have independent groups outside the CP, there was a proposition coming from this group of women's rights activists to create the Independent Women's Association (IWA). Its objective was the defence of women's rights. Once statutes were written, they set out to find women willing to participate with the initiative, in order to register the association⁵³. The initiative, still to be registered, gathered 1,300 signatures in about two weeks, in order to assure its creation, functioning and objectives. Over a thousand women from all over Kosovo decided to bet on a women's association that would defend their rights. The initiative "transformed itself from a small organization of urban intelligentsia into a mass social organization", and hence, women's emancipation and political agency were being found within the new political agenda that was being developed (Luci and Gusia, 2014:202). In a short time, the IWA grew up to 80.000 members.

In the meantime, however, the LDK was also legally registered and it was becoming the main image and body of Albanian resistance. Within this framework, a proposal to join the LDK was

⁵² As previously stated in section 7.2.3 Albanian women were regarded as "washing machines", "baby breeding machines", "illiterate", "non-educated", "promiscuous", and "always willing to have sex", provoking severe consequences in the near future. Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, March 2014. See also section 7.2.3.

⁵³ In order to create and register an independent organization in Belgrade 650 signatures were needed.

done inside the IWA. After an inner debate the IWA joined the LDK, with more than a thousand members⁵⁴. In this moment, women who directly participated in the resistance project split between those participating in LDK and those working independently. The main features to be taken into account when addressing this initial initiative in the creation of the local women's movement are the following: that 36 women decided in the name of 1,300, and that national cause was put upon women's rights. Hundreds of women joining the IWA wanted an independent association. Unaware and ignorant regarding what happened, they joined the LDK. They had signed for an association defending their rights, whereas the fact was they joined a political party fighting for national freedom through civil resistance. In our opinion there were two main reasons behind this decision. On the one hand, the belief that the initiative would be stronger inside the LDK, and on the other hand, the hierarchy of the political aims at that time: within the harsh state that the territory was going through, the need to join civil resistance and national cause was thought to be more important than the defence of women's rights⁵⁵. Activist Sevdije Ahmeti, who was one of the main founders of the IWA and who voted against joining the LDK, remembers as follows this process: "We divorced one political party to marry another one"⁵⁶.

Thus, and automatically, all women gathered in the IWA (except for the very few who left the association after the voting) formed the Women's Forum within the LDK, and those women who left and who were already working outside the LDK joined the ranks of the blossoming independent organizations in the defence of women's rights.

7.5.2. Women's participation in the Democratic League of Kosovo

Along with the creation of the LDK, the party gathered the support of thousands of Kosovar Albanians⁵⁷. A big part of this support came from women, be it from those who joined the party overnight—even if there was not complete information behind this decision—, or be it from those who were to join it progressively.

Within LDK women's participation was basically ascribed to the Women's Forum (WF). This

⁵⁴ Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, March 2014. Interview with Edi Shukriu, Prishtina, February 2014. The proposal to join the LDK was individual at first. After meeting the management board of LDK, there was a poll to decide whether IWA was to join or not the political party. 36 women gathered for the voting, and they decided to joining the LDK, with a big difference in the votes: according to Ahmeti there were four women voting against, while according to Shukriu it was two.

⁵⁵ Interview with Edita Tahiri, Prishtina, March 2014; Interview with Edi Shukriu, Prishtina, February 2014; Interview with Flora Brovina, Prishtina, March 2014.

⁵⁶ Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, February 2014. She refers to the Yugoslav Communist Party and LDK.

⁵⁷ See chapter 6, sections 6.4.2 and 6.4.3.

branch of the party was officially born in March 7, 1990⁵⁸. Analysing the party's position during the creation and development of civil resistance regarding women's rights, the creation of the WF was a strategy to bring a bigger amount of women to the party and to keep them busy through secondary issues—which were identified by the party as issues of interest for women or issues of women, such as women's rights, women's and children's health, etc.—: men in the LDK presidency decided it was them who were to manage the most important issues (foreign and international affairs, economy, management of resistance, etc.), and the WF was to be addressing “lighter” issues⁵⁹. Within this scenario, there was a sole woman in the board of LDK, Edita Tahiri, head of foreign affairs. She made sure that there was a member of the WF's presidency in the meetings of the party's presidency, and often a member of the WF's presidency would travel with her to bilateral meetings with other heads of state⁶⁰. However, this was done out of her own will, not as a party's demand. Besides, Tahiri's case supposed an exception regarding women's participation in LDK. In general, the WF worked as a side lined group, out of any participation in the decision-making organs (Luci and Gusia, 2014:204). There was a clear gender division of work in the political party: men related to political strategy and women, fatefully, to “women's affairs”. In this research I defend that for the LDK, who managed civil resistance, women were mere figures, more members for the party. Hence, I affirm that the main forces of resistance instrumentalized women's participation.

By 1995, the WF was spread all over the territory to the same degree of the LDK. As the party did, the Forum had branches in all villages, with an assembly and different commissions for

⁵⁸ There was also great debate regarding its creation, especially wondering whether it was necessary to have a sub-organization or branch to defend women's rights. Many women defended its lack of need, as they thought the party had to carry out such task as one of its central aims, which rendered this new branch as non-necessary. Others saw it a way to assure the defence of women's rights, and supported the creation of this branch with the objective to make as many women as possible join the LDK. The presidency of the organization also bet on the birth of this group.

⁵⁹ Interview with Edita Tahiri, Prishtina, March 2014.

⁶⁰ Interview with Edita Tahiri, Prishtina, March 2014. This had no participation or representation whatsoever in the board, which brought early controversy between the Party and the Forum, not regarding its public image, but regarding the inner conflicts between the boards of the party and forum. UP professor and activist Luljeta Pula-Beqiri was appointed president of WF in 1990, but after some months she quit due to the denial of her participation, as president of the Forum, in the board of the party⁶⁰. The same reason provoked many changes on the presidency of the Forum, and after some months having no president, Edi Shukriu undertook this task as of 1995 (Group Interview no. 4, Prishtina, December 2014). Membership to the presidencies of LDK and WF were incompatible according the party's regulations. Nevertheless, as Edita Tahiri and Melihate Termkolli state, had they not been members of the board would they have exchanged high ranked posts between the forum and DLK through self-initiative (interview with Edita Tahiri, Prishtina, March 2014; interview with Melihate Termkolli, Prishtina, March 2014). Tahiri and Termkolli were members of the board of the LDK for years, the first starting with the foundation of the party up to the start of the armed conflict, and the second starting from the months prior to the armed conflict up to 2008. These two cases are exceptional too. Tahiri and Termkolli often bridged the women's group and the board of DLK, even being a board member of the former impeded participating in the board of the latter. However, this was realised by their own initiative, not because it was an objective or idea of the party.

health, education, social issues, economic affairs, women's and children's rights, etc. These were parallel to the party's main commissions, which had similar titles. However, they worked outside of them, although cooperation happened⁶¹, as formerly did in the CP. As LDK was identified as a substitute to the CP, the WF was also identified as being a substitute to the CP's Women's Forum.

This featured an opposition in the relationship between women's activism and the national cause, and in consequence, with nationalism: women's activism within resistance was stronger, but their participation in its direction was refused. Women's role was shown by the LDK through its identification with the resistance's private sphere, limiting it to "being supportive and supplementary to the interest of nation" (Luci and Gusia, 2014:204). In the name of nationhood, women were asked to abandon their gender struggle. In this context, many women abandoned the WF, as they thought it was a barrier –rather than a tool– for the defence of women's rights. Those women joined other independent groups that had been already created, women's groups in their majority, for they saw them as their only choice for the defence of women's rights⁶². These groups were a necessary and indispensable tool for the everyday survival of the population and the development of civil resistance, which shows that if women's political activism's development and strengthening was possible, it was because the LDK was not the only source of resistance. It was precisely out of this main pillar where the work of independent women's groups and the defence of women's rights was developed, embodying the defence of women's rights within civil resistance.

7.5.3. Women's participation in independent organizations

Many women who participated in the creation of the IWA —and mainly who had voted against joining the LDK—, those women around them with the same opinions, and those who later left the WF of the DLK, created independent organizations and started working through them around the ideas that the IWA defended, conscious that they were moved to a marginal situation out of the LDK. As those women who officially participated within the LDK prioritized their national identity, those who chose to work independently prioritized their gender identity. However, they had to work taking national identity as a tool.

These women's organizations born in the times of civil resistance are the first reference of the actual established women's groups and organizations, which restarted and notably developed the women's movement after the armed conflict. In the early stages of civil resistance, there were no organizations working for women's rights or gender issues. In a nine-year period,

⁶¹ Interview with Edita Tahiri, Prishtina, March 2014.

⁶² Group interview no. 4, Prishtina, December 2014.

between 1989 and 1998, a total of twelve women's groups worked in the defence of women's rights and towards equality between women and men⁶³. Their principal objective was to satisfy immediate needs, mainly in health and education spheres, as well as in humanitarian aid. Even if these groups had no clear strategy nor a rigid feminist perspective when they were first created, in this doctoral research we defend that they shared two common characteristics: on the one hand, their aim was the defence of women's rights, since they considered these rights were violated and neglected in an everyday basis; on the other hand, these women, in comparison to most women in the territory, were privileged, had a better social position, and had the resources to develop these initiatives: contacts, material and economical resources and political and gender conscience.

The following table identifies the features of these organizations. Most of them were registered legally as Non Governmental Organizations (NGO)⁶⁴, since in order to work for women's rights and improve their everyday situation they needed grants that required having such legal shape.

Table 7.1: Independent women's groups, 1989-1999⁶⁵

Organization	Creation date, place	Objectives and characteristics
Motrat Qiriazhi ⁶⁶	1990, Prishtina	It was started by sisters Igballe and Safete Rogova Has, to teach reading and writing to women. Branches of this organization spread through Kosovo.
League of Albanian Women	1992, Prishtina	Several women started it after leaving the LDK's WF ⁶⁷ . The objectives of the organization were to implement women's rights and to protect women's economic independence.
Circle of Serbian Sisters ⁶⁸	1992, Zubin Potok.	It was created to help Serbian refugees fleeing. It was an organization working within the Serb Orthodox Church, as well as the first Serb women's association with presence in Kosovo.
Centre for Protection of	1993 ⁷⁰ , Prishtina	It was created after seeing that when human right's violations were addressed, just men's were regarded. Women and children

⁶³ Association for Eradication of Illiteracy Motrat Qiriazhi, League of Albanian Women, Circle of Serbian Sisters, Centre for Protection of Women and Children, Women Artists and Veterans of Education in Kosovo, Legjenda, Aureola, Elena, Sfinga, Centre for Recovery of Mother and Child eta Elena Peshkopia and Media Project. Section 5.4.1. shall deal with the tasks and objectives of this group.

⁶⁴ Most continue to be so nowadays.

⁶⁵ Outside this little group, there were women's groups and organizations that lacked legal registration due to political problems. An example of this is the organization Media Project, founded in 1995 by journalists Afërdita Saraçini-Kelmendi and Xheraldina Vula, whose objective was to provide knowledge regarding conflict resolution to women and young girls (KGSC, 2008: 77).

⁶⁶ In 1995 they changed the complete name from Association for Eradication of Illiteracy Motrat Qiriazhi to Association for Women's Education Motrat Qiriazhi. However, it is usually known only as Motrat Qiriazhi.

⁶⁷ Flora Brovina, Greta Kaqinari, Sanije Gashi, Sevdije Ahmeti, Afërdita Saraqi-Kelmendi, Kimete Agaj and Hanumshahe Ilazi, among others.

⁶⁸ It was opened by Radmila Kapetanović. This organization is also part of this chart, even though women were not the only workers and it did not have a feminist or gender perspective, but because it was created and led by a woman.

Organization	Creation date, place	Objectives and characteristics
Women and Children ⁶⁹		received healthcare and had “a safe environment to discuss issues” (KGSC, 2008:75), as well as communicate with health professionals and gynaecologists.
Women Artists and Veterans of Education in Kosovo	1993, Prishtina	Women writers, composers, poets, and painters formed an association which aimed at pursuing “cultural manifestations” (KGSC, 2008:76) to acknowledge and defend the native value of Albanian culture ⁷¹ .
Legjenda	1995, Viti	Started by women working for Oxfam.
Aureola	1996, Obiliq	It was created by Sanije Grajçevci to improve the conditions of women and their education and employment, and to pursue equality between men and women in decision-making spheres (KGSC, 2008:77).
Elena ⁷²	1997, Prishtina	The objective of this organization was the protection of women’s rights. They also worked for humanitarian aid where it was most needed (KGSC, 2008:78).
Sfinga	1997, Prishtina	Its main objective was to offer educational training to young women in arts, sciences and professional creativity (KGSC, 2008:78). A magazine bearing the organization’s name was also published.
Centre for Recovery of Mother and Child ⁷³	1998, Prishtina	It was opened with the aim to protect women and children suffering from violence.
Elena Peshkopia	1999, Gjilan	It worked as a side wing of Motrat Qiriazhi in Gjilan, but after seeing that many of those branches joined the parallel education system of LDK, the organization continued as an independent organization.

Source: self-developed

It is evident when analysing these groups that they had no forethought and planned strategy. Two activists who participated in them defined their work as follows: “We did not know what we were doing, we did everything out of need”⁷⁴; “we did not have any clear strategy, we worked out of need”⁷⁵. Thus, their task was based upon improvisation and reaction against

⁷⁰ Considering the organization logging human right violations was CPHRF, many activists proposed the creation of another sub-organization to log women’s right activities. The organization refused though. Then, the creators of this organization set out to cooperate with Mother Theresa Organization until the organization was officially opened in 1993 (KGSC, 2008:75).

⁶⁹ Created by activists Sevdije Ahmeti and Vjosa Dobruna.

⁷¹ After the war, their name changed from Women Artists and Veterans of Education in Kosovo to Women Veterans of Education Group, and it would work for the education of rural girls.

⁷² Created by Nazlije Bala, former worker for CDRHF. After the war it was register under the name of Liria and was mainly focused in Gjilan.

⁷³ Opened by Flora Brovina, Zahide Zeqiri and Hanumshahe Ilazi,

⁷⁴ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, July 2013. Interview with Vjosa Dobruna, Prishtina, August 2013.

⁷⁵ Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, February 2014.

needs. However, and according to the Kosovar Gender Studies Centre, there were four main reasons which drove women to start independent organizations in Kosovo (KGSC, 2008: 79): a) they wanted to improve the economic, social, and political situation of the territory; b) they wanted to work independently from LDK, based upon their needs and methodologies without any submission of any kind; c) they wanted to favour women's rights and provide help to improve their situation; and finally, d) they wanted to influence the socio-political situation at the time by documenting all violations of women's rights. Based on these four factors, I divide the labour of these organizations into four main lines: education, health, violation of women's human rights, and internationalization of women's situation.

a) Education.

Although one of the main concerns and pillars of LDK and civil resistance were the survival and development of their own educational system, illiteracy rates among women were still very high. The parallel system was successful, as it made a way towards the academic advancement of 330,000 people, but a big number of girls, especially in the countryside, left studies aside (UNICEF, 2008:12) mainly due to security issues⁷⁶: 16% of the girls between 16 and 19 received no education at all, while a quarter of the girls between these ages only completed four courses (UNICEF, 2008:12), based on three principal factors: the increasing poverty levels and difficulties to get a job; the cost of education in a harsh economical environment⁷⁷; and, the risk of "moral reputation" of women (UNICEF, 2008:37), which was directly linked with tradition and the lack of security of girls and women⁷⁸.

This was precisely the scenario women activists wanted to change. Belonging to an urban background, this situation was almost unknown to them until the late 1980s. In order to fill this void, sisters Igballe Rogova and Safete Rogova created the first women's organization in Kosovo, the NGO Motrat Qiriazhi (MQ)⁷⁹. This group had to develop the relationship between the concepts of nation and gender, once they concluded they had no capacity to reach rural women leaving aside national identity⁸⁰: not only because they had to reach those women

⁷⁶ This had direct influence upon those women who are actually economically active. In the 1990s illiteracy rate of girls in schooling age triplicated that of boys: two thirds of those women economically active only completed primary education (UNICEF, 2008:12).

⁷⁷ Even if education was free, attending classes was expensive: they need to go by car, obtaining materials, etc.

⁷⁸ In very traditional rural areas, girls going to school—and hence, to bigger cities—rendered "defacing"—*merret fytyra*—or losing values, worthiness and morale, for they spent time outside the household with other company which was not their family men.

⁷⁹ While Igballe Rogova was spreading humanitarian aid in the outskirts of Prishtina, she realized women were illiterate. She did so when asking them to write how many people formed the family much food they needed. Interview with Igballe Rogova. Prishtina, July 2013.

⁸⁰ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

through men⁸¹, but also because the political leaders accused them of neglecting the nation in order to favour their goals and pushed women not to attend their initiatives (Mertus, 1999b:175). After a short interruption, they realized they needed to develop the relationship between the concepts of nation and gender in order to reach women: they thought it was paramount to comprehend women's rights inside national rights if they were to reach rural women⁸². They mirrored women's educational rights within national educational rights. This was the message: if women had education, so did the nation. They had to work with men in order to reach women. They got the nation in the centre of their discourse, even if women were their only objective. In short, they portrayed women's education as an affair of the whole territory (Mertus, 1999b:176).

b) Health.

As a consequence of the lack of freedom of movement and harsh situation of the health system, thousands of women had no possibility to carry out any health checkings⁸³. Reproductive health, deliveries and children's health were directly affected by this. In 1991 activists Sevdije Ahmeti and Vjosa Dobruna opened the Centre for the Protection of Women and Children (CPWC). A doctor, a gynaecologist, and a paediatrician worked there, attending mothers, babies and children. Bearing in mind the difficulties they could have to attract women, those who were attended by the staff of the centre were given an economical token⁸⁴. They offered women a safe, free and secure space while they were there: they had a free environment to talk about their problems while they were being checked, and later, also a space for exchange of mutual experiences and organizing workshops, even if this was done clandestinely and in the storeroom downstairs. Most women in the territory knew of the centre, for it was the only place offering such services. Women of diverse origins met silently downstairs, if they were to join activism in a way or another.

c) Documenting violence against women and violation of women's rights.

Independent women's groups that advocated for women's rights based their work on documenting women's rights abuses, analysing this information and creating a 'free space' for the development of this work, as well as for women. While the Council for the Defence of Human Rights and Freedoms (CDHRF) documented, denounced, and archived human rights' violations against Albanian population, this process was mainly performed through a male axis:

⁸¹ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

⁸² Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

⁸³ Especially in rural areas, even if it also happened in urban areas.

⁸⁴ They received five dinars if they and their children were to stay. Especially in rural areas, families had economic difficulties to go to Prishtina for health checkings, and usually women encountered opposition for this. Receiving money was a great excuse to be able to go to the CPWC.

“When documenting violation of human rights, when referring to violations against men his name and surname were used, but not with women, they were addressed as daughters, sisters, or wives of men”⁸⁵. Based on this discrimination, the CPWC started documenting violations against women’s rights, upon the belief that should they not do something against it, these violations would continue being silenced.

In a short time, and directly linked with this documentation work, the CPWC started to research signs of domestic violence against women. They were able to see it was an everyday and common dynamic in the Albanian culture, but also kept in silence, which made them start researching into how far it was spread, up to becoming one of the aims of the organization. It is important in this labour the research that the organization published in 1995 regarding violence against women, which made public that more than 30% of the women had suffered violence at home, and more than 50% of women had suffered violence from Serbian forces when they went to their houses looking for their husbands or sons⁸⁶. The CPWC automatically received pressure from the LDK, arguing that the territory had other and more important “problems” comparing to the situation of women and domestic violence against them⁸⁷. The party attempted to silence the aforementioned research at all costs, arguing violence against women was a secondary issue compared with the national cause, and that they were staining the harsh situation of the territory⁸⁸.

d) Internationalization of women’s situation:

Soon did realize women’s groups that women and their situation in Kosovo had little room in the objectives for the internationalization of Kosovar Albanian’s struggle, and that national cause and independence were the only elements taken to the international sphere. Thus, women in NGOs started to travel abroad with the objectives to give information on the situation of women and start building relationship and networks with other feminist activists and women’s groups abroad. The destinations were mainly Western Europe and USA, usually following the conditions of the organizations that funded the trips.

Within this scenario, I argue that cooperation with Serbian women, as well as the fifth World Conference on Women celebrated in Beijing in 1995 were key to the development of the women’s movement in Kosovo: these supposed a window to the viewpoints for the global conscientization of women’s rights, as well as global feminist thinking.

⁸⁵ Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, March 2014.

⁸⁶ Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, March 2014. Ahmeti was one of the authors of this research. No copy of this work has been found. All copies have been lost or destroyed during the war.

⁸⁷ Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, March 2014.

⁸⁸ Group interview no. 4, Prishtina, December 2014.

7.5.4. Cooperation with women from minority groups

At the time, women's activism in other Kosovar communities or minority groups –Serbian, Roma, Gorani, etc.– was barely any. The main reason for this might be the situation of the various communities themselves: they had access to all services offered by Yugoslavia (KWI, 2002:8), and hence, better economic and social situations, and also rights Albanians did not. However, as I defend in this doctoral thesis, this difference happened with Serbian women to a great extent. If women from other minorities did not tackle women's rights, it was mainly due to ignorance regarding women's rights⁸⁹.

This does not mean, whatsoever, that there was no cooperation between women of different communities. In fact, inter-community cooperation throughout the 1990s has been another feature of Kosovar women's activism, not only with Albanian women outside Kosovo (Pachuku, 2011), but also with Serbian women in the territory, Serbian women from Serbia, and women activists from other republics of former Yugoslavia such as Bosnia Herzegovina or Croatia. This relationship broke up at an early time due to the development of the conflict, but I argue that this cooperation was one of the most important features of women's participation in civil resistance and inter-ethnic reconciliation. This cooperation happened mostly with Serbian women, and most explicitly, with the Belgrade based organization Women in Black (WiB).

7.5.4.1. Cooperation with Women in Black

This initiative was born at the hands of women's groups outside the LDK. Starting in 1994 many women travelled to Belgrade in order to participate in different acts organized by Women in Black (WiB): meetings, protests, demonstrations, etc. This initiative had a key central idea: Albanians and Serbs were not mutual enemies; it was the regime the enemy of the citizens⁹⁰. Women's rights activist Igballe Rogova was the first Kosovar woman to start relationships with women in Serbia. She acknowledges the importance of the meetings organized by WiB International, which gathered WiB activists from abroad —mainly in Belgrade—, in relation to the push in Kosovar women's activism. Rogova opened the doors to more activists year after year, and an increasing number of Kosovar women participated in these gatherings, having in mind it was their only “contact the world”⁹¹.

At the beginning, this cooperation was symbolic: a handful of women from Kosovo travelled to meetings organized in Belgrade and returned with wisdom, ideas, and new energies to continue

⁸⁹ Interview with Spresha Agushi, Prishtina, March 2014. The interviewee makes reference to the Gorani minority group, but this characteristic can be extended to other minority groups as well.

⁹⁰ Interview with Nora Ahmetaj, Prishtina, July 2013; interview with Shukrije Gashi, Prishtina, March 2014; interview with Igo Rogova, Prishtina, December 2014.

⁹¹ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

with their work in Kosovo, besides the risk it supposed for them travelling through Serbia. In a short time this exchange blossomed: the CPWC organized workshops in their basement, often cooperating with WiB. Feminism and women's rights were the key of this initiatives, and not only local and WIB activists participated, but also international feminist activists too⁹². As of 1994 and 1995, WIB started organizing protests and actions in Belgrade against the increasingly harder situation in Kosovo. Kosovar women participated in order to make these demonstrations common to Serbian and Albanian women⁹³. Thus, LDK and the main blocks of resistance severely criticised the cooperation between WiB and local women's organizations, and a campaign against them was launched⁹⁴, addressing these women as "traitors", "witches", and "lesbians".

The women who participated in these activities have a diverse opinion as for this cooperation: some defend it was cooperation, whereas others conceive it as patronization. The former acknowledge a very welcoming relationship between Albanian and Serbian women. They felt a great awareness between women, especially among those who were immersed in war—in Croatia and Bosnia Herzegovina firstly, in Kosovo later—. Cooperation was paramount for native activists to be able to go away from their territories, to be able to speak freely, and to be able to meet other women. They define this cooperation as very enriching and lacking any kind of discrimination⁹⁵. The latter, on the other hand, identify the existence of a patronizing relationship. Most women taking part in these activities were Slavs, whereas Kosovar women were Albanian. Ethnic identity triumphed, in some cases, among women as well. Many Slav women followed many stereotypes and preconceived ideas regarding Albanian women: "They would not do it officially, but we often had to listen to what way we should follow, how to progress or how to act in the public sphere, both politically and socially"⁹⁶.

In 1994, local activists opened a branch of WiB in Prishtina⁹⁷. The group, however, met with little participation, especially of Serbian women, because citizens were afraid to protest in the streets against the Serbian regime (KGSC, 2008:77). The relationship with the Serbian women

⁹² Such as Eve Ensler or Rachel Wareham, among others.

⁹³ Actions organized by Serbian and Albanian women can be counted in tens (Group interview no. 4, Prishtina, December 2014). They also organized an initiative under the title *A Pact, Not a War* within the peace agreement in Rambouillet, to promote the peace negotiations between Serbia and Albanian groups (Zagović, 2006:11-12). This cooperation extended until the post war scene: they denounced violence against non-Albanians, and in 2004 also the wave of violence in Kosovo (Zagović, 2006:11-12).

⁹⁴ Examples of this are, for example, articles and letters published on local papers, along with critics and negative assessments regarding these activists and their actions.

⁹⁵ Interview with Nora Ahmetaj, Prishtina, July 2013; interview with Igo Rogova, Prishtina, March 2014.

⁹⁶ Group interview no. 4, Prishtina, December 2014.

⁹⁷ Shukrije Gashi, who had carried out much work regarding human rights' violations, was appointed president (she had formerly participated actively in WiB meetings in Belgrade)

was semi-hidden: these Albanian women were in contact with Serbian women, and aware of the fact that LDK did not approve any relationship with Serbians. Many activists were publicly criticised due to this relationship with Serbian women.

Thus, cooperation with Serbian women was not performed only with women in Serbia, but also with Serbian women in the territory, though it was done at a little scale and on self-initiative⁹⁸. There are many characteristics the Albanian and Serbian women had to face under this cooperation layout: Albanian women attempting to build bridges with Serbian women were considered traitors by the Albanian resistance; the same happened with Serbian women helping Albanian women, or any other refugee women or minority women. As Mertus explains, Serbian activist women had to impose their gender identity over their Serbian identity. However, Albanian women did not have the choice to impose their gender identity over their Albanian identity (Mertus, 1999b:172-173), due to pressure coming from the resistance project. Thus, I argue, the women who acted independently and under their own initiative, who created women's groups and organizations and who worked in the defence of women's rights, did favour their gender identity over their Albanian identity, even if they had to instrumentalize Albanian identity to do so.

7.5.5. IV. World Conference on Women: Beijing, 1995

In this doctoral thesis I maintain that there was a turning point in the participation of women in the civil resistance process in Kosovo: it is, precisely, the Fourth World Conference on Women held in Beijing in 1995, where Kosovar women activists participated not as Serbian women, but as Kosovar women.

Many women of the LDK's WF, along with other women's rights activists participated in the conference: the former mainly financed by LDK, the latter mostly financed by international NGOs. The women participating in the meeting outlined this division, due to two principal reasons: because they participated in the conference separated by the previous reasons, and because they presented different contexts, precisely following the division between gender and national identity.

⁹⁸ Igballe Rogova met weekly, clandestinely at first, with a Serbian friend. They continued meeting at cafés, trying to spread their initiative. They met to have a coffee and chat, while trying to spread the conversation with other costumers in the place. The aim was not to have a coffee, but to grow awareness in other citizens about inter-community communication, making them understand that citizens (Albanian and Serbian) were no enemies, but the regime was an enemy for them all. Serbian police strongly persecuted both the friend and her family, and they had to leave the country in consequence. This inter-ethnic activity was based upon everyday actions, and it was one of the scarce initiatives that were carried out in order to bridge the worsening relationship between Serbians and Albanians. Interview with Igballe Rogova, 2014.

The women participating in representation of LDK showed strong nationalist viewpoints: instead of sharing the situation of women and the state of women's rights, they shared the overall situation of the territory and the conflict. The NGO forum organized in the Conference was 'decorated' with pictures of Ibrahim Rugova and Adem Demaci. They offered information on the violence of Serbian military forces, while simultaneously saying nothing about domestic violence against women and their high rates of illiteracy (Mertus, 1999:173). Clearly, LDK did not comprehend the aims of this global meeting: it was understood to be another place to expose the national cause⁹⁹.

Women in representation of local women's NGOs and groups had one principal objective: to make public the situation of women in Kosovo and to promote cooperation with other women's groups and NGOs abroad. It was precisely at this meeting that local women started to grow awareness regarding sexual violence against women, as well as manifesting their concerns in public (Mertus, 2000: 49). They were able to work further on violence against women: they wanted to make public that the levels of violence against women among the Albanian community were worrying, but once again they were silenced by the LDK, submitting gender identity to national. It was made clear by LDK that "national freedom was most important" and that "women's issues" would be tackled "once (national) freedom was accomplished"¹⁰⁰. The women working in the WF within LDK also defended such posture.

7.5.6. Defending active resistance

After the signing of the Dayton agreement in 1995 and learning this made no reference to Kosovo, women activists were key actors in the development of the critical sector that was growing around LDK and Ibrahim Rugova. They did not only limit their activism to be critical towards the civil resistance project; they were also very active in the development of strategies with the objective to transform the resistance process from passive to active, in order to accelerate the end of the conflict. Even if these women working outside LDK were the main supporters of active resistance or the 'activation' or resistance, the cooperation between women out of the LDK and women inside LDK was a key feature of this process, as I argue in this thesis. As the conflict progressed, differences among women decreased out of necessity, and the defence of active resistance developed by women was featured by two principal elements: the furthering of critical demonstrations, and the internationalization of the situation. The selection

⁹⁹ The delegates of LDK participated as delegates of the resistance, hiding their official political task, for participation of political parties was not permitted. They prepared a file on the state of the country, but it did not contain any information about the situation of women or violence against them. However, it did make a scarce reference to "violence against family".

¹⁰⁰ Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, March 2014.

of these two methods was, once again, fateful and motivated by need and the scarce resources at hand. Even if women's activism was divided in the main two blocks mentioned earlier, nonviolence and nonviolent political protest against the violence of Serbian armed forces became the space that blurred the differences among women activists.

On April 26, 1996, women organized the first demonstration in years to protest against the death of a medicine student of the UP, who was killed by a Serbian civil sniper. This killing, as Maliqi argues, did not have the characteristics of previous attacks: Albanians did not conceive this death as personal or individual, but directly connected with Serbian forces, who had "armed Kosovo Serbs to the teeth and proclaimed that practically all forms of repression against the Albanians were legitimate" (Maliqi, 1998:144)¹⁰¹. This happening furthered the organization of women for protest. The death of this student was directly linked with the increase of violence, not only coming from armed forces, but that coming from armed Serbian civilians as well. Women working outside and inside LDK organized the breaking away from the silence and passivity that featured the previous years of resistance to protest against the death of this student, killings of Albanian citizens, to show women's capacity to organize, and to demand the United Nations actions before the situation worsened (KGSC, 2008:104). This, however, meant positioning against LDK and Ibrahim Rugova's policy of passivity and their incessant call for silence, not only for the women who worked in independent organizations, but also for those working within the party¹⁰². This manifestation was one of the biggest protests organized in the territory during the civil resistance years, and remembered as "massive" and "key" by organizers¹⁰³. Even if in the initial years of the civil resistance movement women participated separately in the LDK and in independent organizations, they gave importance to act within common elements between both sectors as the conflict developed. As violence increased, women's activism became progressively hidden. Bearing in mind the risk it supposed for them to appear in front of Serbian forces, they met in the offices of Centre for Protection of Women and Children (CPWC) with the objective to strategically organize their activism¹⁰⁴. In short, they were building up their own strategy in order to activate civil resistance.

¹⁰¹ The student was killed by a Serbian civilian, who shot from his house.

¹⁰² Soon after, students would join women activists, furthering their positioning in favour of resistance and against LDK's passivity. Women joined the students' protests against the violence of Serbian forces, in which they were not only participants but became also organizers (KGSC, 2008:106). To further see information and critical literature on students' protests and calls for the activation of resistance, see: Clark, 2000.

¹⁰³ Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, March 2014; Interview with Edi Shukriu, Prishtina, February 2014.

¹⁰⁴ Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, March 2014.

The first action organized according to this common work was carried out through the organization of a massive protest against the violent attacks to Drenica, on March 1, 1998. Thousands of women marched walking from Prishtina to enter Drenica, with a loaf of bread each, with the objective to take along humanitarian aid and medical and basic resources to cover immediate needs. 300,000 women participated (KGSC, 2008:110), who had to endure the highly violent Serbian response, which rendered hundreds in need of medical assistance. Women were unable to enter Drenica, for Serbian armed forces stopped them. Nevertheless, their goals were partially fulfilled: this protest had great echo internationally, bringing the situation of Albanian women and the territory beyond the Balkans.

As of that moment, protests against violence, attacks and abuses of any kind were incessant¹⁰⁵. This first massive protest held in the post Dayton era was followed by many others completely organized by women: they also organized a demonstration in the centre of Prishtina in favour of the “right to divorce”, signalled by the removal of the wedding ring, and simultaneously symbolizing divorce between Kosovo and Serbia. Very often they would light candles in memory of their deads and in protest against curfew. The most outstanding among them were the silent marches with colour candlelights, shouting “SOS! SOS!”, or the demonstration organized on March 8, 1998, with all participants holding white sheets on their hands, among others. Women received fierce criticism coming from the LDK, for not following the party’s guidelines of passive resistance.

These demonstrations became the image of women-organized protests, both in the territory, regionally and internationally. These nonviolent, peaceful, and symbolic demonstrations gave women activists credibility and public focus (Luci and Gusia, 2014:205-206), but it also had another effect: they reached the international public eye and defied stereotypes about them. In a way, the image that was created about them was that of “patient and self-sacrificing mothers partaking in peaceful resistance”. However, through the concept and imagery of political motherhood, they were building a context where “women could participate as active citizens” (Luci eta Gusia, 2014:206), showing their role as actors in the ‘activation’ of resistance.

Even if women’s protests were overlapped with protests organized by other collectives, it was protests organized by them that accomplished the objective to draw international attention, due to their visibility, tactics and characteristics. Besides, it was hard for Serbian forces to unleash attacks against women in front of international press (KGSC, 2008:117). In short, even if the level of pressure and risk undergone by women was very high, their protests exposed the levels

¹⁰⁵ To further know about this protest see: KGSC, 2008; KWI, 2002; Termkolli, 2009; Clark, 2000.

of Serbian military forces' violence. However, the appearance of the Kosovo Liberation Army (KLA) in 1997 and the increase of its attacks, as well as the increase of violence between both sides of the conflict, isolated all these attempts to end both violence and the conflict, as well as the activation of civil resistance.

7.6. WOMEN'S PARTICIPATION IN ARMED CONFLICT, 1998-1999

All conflicts in Yugoslavia share two features, based on the traditional heteronormative perceptions of patriarchy on gender roles: on the one hand, women have been mobilized by the national cause, and on the other hand, women's gender roles have been based upon care and service giving—the care of those injured in fight, the care of refugees, or caring for their family and trying to keep up everyday life while men were fighting— (Luci, 2002:5). Kosovo's armed conflict was no different. At the same time, attacks against human security had also direct consequences on men and women, but both lived and suffered them based on “gendered positions” (Redondo and Villellas, 2008:11). Men were the main dead victims of armed conflict, as it was principally them who directly participated in armed groups, whereas women suffered from moving, destruction of wealth and infrastructures, as well as violence against them, for instance. The war exposed these elements, even if to a great extent women were addressed and described as victims and refugees, hair covered with scarves and needing the protection of men (Stetz, 2000). This picture has hidden any kind of their previous work: their constant participation and activism in civil resistance prior to war both in political and social spheres, as well as their role as perpetrators of violence or peace activists, out of the category of victims. In this sense, one of the main fights of the Kosovar women's movement has been to change the general perception of women as mere victims of war, exposing their social and political agency, and diversity of roles they have had both during civil resistance and conflict as perpetrators of violence or peacemakers, for example.

I will analyse women's participation in the conflict based on the following features: women as agents of violence, as peace agents, and as victims (Mendia, 2013; Mendia, 2014).

7.6.1. Women as perpetrators of violence

As KLA appeared and civilians saw the war was drawing near, not only did men join the armed group, but also did many women, for they thought armed fight was the only solution. It became most men's duty to fight the Serbian forces, but many women also internalized this vision. Especially at the end of the military group's last efforts and as the intensity of the conflict increased, many women joined the armed forces for liberation. The participation of women in the KLA must be analysed, I defend in this doctoral thesis, from three different perspectives:

from the perspective of those women directly fighting in the front, from the perspective of those women who strategically helped the armed group, and from the perspective of those women who fatefully (sometimes under coercion) had to help the forces in the front.

The number of women that joined the liberation army is uncertain and difficult to identify, mainly because everyone, especially in rural areas, had the duty to help KLA. However, and according to KLA archives, 300 women officially inscribed in the army files, among them women that had previously directly participated with Mother Theresa and CDHRF organizations (KGSC, 2008:108). Other sources have identified 857 women —3,33% of total fighters— in the registration process of former KLA fighters (IOM, 2000 *in* KWN, 2011:73). Nonetheless, it was mainly women in the countryside those who joined the liberation forces, for it was these women who were more directly hit by the war, in contrast with women in urban areas (KGSC, 2008:108). In general, the cases of women who directly took arms and fought in the front are not known. Even if women fighting with KLA is a well-known fact, “there is certainly little room for women fighters in the public imagination”, as Luci and Gusia state (Luci and Gusia, 2014:210). Consequently, the official rate of women in this category is very low, as well as unknown¹⁰⁶.

In general, when referring to the women who participated in KLA, those women who, without taking arms, directly and strategically worked with KLA are addressed. These form the vast majority of women who participated with KLA, offering assistance, lodge and food, or bringing information to the front. In general, if KLA soldiers were around, all families —women mostly, for men were in the front— offered help as they could. Cases of those offering their homes as headquarters or shelter for the guerrilla are well known and spread all over the territory¹⁰⁷. The majority of women working for KLA are set in this category. However, and besides those willingly cooperating with the guerrilla, there were also other cases in which women were forced to cooperate, coerced to offer their homes for shelter or give food to those soldiers hiding in the woods, among other cases¹⁰⁸.

¹⁰⁶ In general, and even if it is well known the participation of women within the KLA, only one women, Xhevë Ladvoci (who is known for fighting along with her husband in the front, and later dying with him on fight) is the only righter and martyr woman publicly recognized.

¹⁰⁷ I make direct reference to women, for most of them in this situation had their husbands and other relatives in the front. Hence, it can be stated that it was women doing so. In these cases, homes were offered to the KLA as the inhabitants left, although sometimes it happened as they still lived there, and cooked, etc. for soldiers. In some other cases, the KLA took these homes as the families were away and many families would know of this later.

¹⁰⁸ One can easily hear about cases of families and especially women providing food and shelter to those soldiers hiding in the woods.

7.6.2. Women as victims

The perception of Kosovar women as victims has been the most extended. In fact, Kosovar women have been one of the principal groups of victims of the conflict, for they conform the biggest number of displaced persons. However, women have also been victims of a broader violent system of war: nearly a third of Kosovar women suffered physical violence when they were displaced (KWN, 2008b:14), and it has been them who have also suffered high rates of physical and psiquical violence. However, the conflict of Kosovo has a particular feature¹⁰⁹, and I want to highlight its effect on women: the systematic, deliberated and strategic use of sexual violence against women as a weapon of war (Human Rights Watch, 2000), as it happened in other conflicts in former Yugoslavia¹¹⁰. Following many testimonies, several features of this systematization have been identified (Wareham, 2000:61-66): a) the principal objective was the ethnic cleansing of the Albanian population; b) identified perpetrators are police and paramilitary; c) women were separated from men and forcefully kept in factories, mosques, schools, or any other public buildings—in large or small groups— so that they were later forced to cook and clean for soldiers, and were continuously raped; d) rapes were perpetrated usually in groups, formed by two to twelve men; e) rapes were very brutal, usually group rapes using drugs to erase the memory of the victims or to kill them, cutting up and severing parts of their bodies—breasts, genitals, faces, etc.—, or tattooing them with Serbian nationalist symbols¹¹¹.

The number of women victims of sexual violence during conflict is yet unknown (UNFPA, 2005:6; Wareham, 2000:67), but according to local organizations' calculations the number of persons who suffered sexual violence during conflict is raised up to 20,000 (Ahmeti, 2010:77). Other researches estimate that between 10,000 and 45,000 women were raped during the war (HRW, 2000; KWN, 2008b:14). The reason for this to be unknown is the fact that making these attacks public has direct consequences, starting with strong social stigma and a scarce help system, principally. Nevertheless, it will be impossible to know the number of victims of sexual violence during conflict with accuracy, for most victims have not denounced the abuses, other victims already live abroad, and many more were killed after the attacks¹¹².

Kosovar women not only the were victims of this type of violence, but this violence has been precisely the one hidden deepest, and it provides a characterised gender perspective to the

¹⁰⁹ Shared with other ex-Yugoslav territories.

¹¹⁰ There are cases of sexual violence against men as well, but there has been no public debate about it (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014:20)

¹¹¹ To further know about this see: UNFPA, 2005:6; Ahmeti, 2010:77-78.

¹¹² As Wareham analyses, it might be possible to obtain estimations through birth, abortion, and baby abandonment rates (Wareham, 2000:67).

violence that the population has suffered during conflict (Villellas and Redondo, 2008:11), while it is directly connected to gender policies of nationalism and its influence upon gender identities of ethnic groups in conflict, as these are their pillars (Luci, 2002:2; Verdery, 1996; Yuval Davis, 1996). Within this context, it has been through the relationship between honour, shame, and sexuality, as well as the relationship that this union has with the bodies of women, that sexual violence against women has been so effective (Luci, 2002:5-6): women have not only been victims of attacks towards their bodies; but so were men, not only because they have attacked “their women” and because they have been unable to protect them, but also because it has been an attack against “their masculinity”¹¹³. Thus, rapes happened not only in private, but also in front of relatives. As Sevdije Ahmeti explains, “to touch a woman means to touch the honour of the family and directly provoke the men to react”. Furthermore, Serbian armed forces not only used rape as a weapon of war, but afterwards “they burned the tracks of the crime by totally destroying the evidence through the operation ‘scorched earth’ and degrading women together with the family” (Ahmeti, 2010: 78), as part of their strategy.

7.6.3. Women as peacebuilders

Women were important peace agents during the war, and their activities in the defence of peace never ceased, even if several women had joined the KLA. It was a labour that endured even if the intensity of violence increased, both in the territory —working against the increasing Serbian violence and in favour of a peaceful resolution of the conflict— and out of it—in refugee camps, for instance—. This activism against violence and in favour of peace, I argue in this thesis, has been featured by its continuity: thanks to the creation and development of the organizational processes developed during the civil resistance, this activism was active and strong both during armed conflict and the following reconstruction process.

Those women not fleeing during the war never ceased their activism. In the same way that they were important actors and promoters of the activation of civil resistance, they defended and fought for the end of the armed conflict, documented human rights violations and immersed themselves in offering humanitarian aid¹¹⁴. When the conflict intensified and the NATO bombings started, they took important roles both helping refugees and helping international organizations inside the territory as well as in refugee camps in Albania and Macedonia (KWI, 2002:9)¹¹⁵. Above all difficulty, women activists knew how to insert a feminist perspective.

¹¹³ To further see about the role of rape in the local culture and tradition see, for example: Luci, 2002; Luci and Krasniqi, 2006; Zarkov, 2007.

¹¹⁴ CPHRF and the women working there documented all human rights violations. The work of Mother Theresa Foundation —humanitarian aid— was increasingly more necessary, and women worked as nurses, doctors, and in any other role.

¹¹⁵ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, July 2013.

They rose above masculine perspective of needs (Luci and Krasniqi, 2006:217) in relation to food, water, medicines, hygiene, bathrooms, etc., after learning nobody cared for women or their needs. This was mainly concentrated in refugee camps, in which women's dismissal and marginalization was explicit¹¹⁶. A vertical approach was used by international organizations in these spaces, addressing women in refugee camps only as victims and neglecting and sidelining their capacity for agency. Women activists adopted new strategies to change this: organization of protests on one hand, and creation of their own system to provide aid, on the other hand¹¹⁷.

In the political sphere, however, a notorious gap was developed in relation to women's political participation, not only throughout the armed conflict, but also in the Rambouillet negotiations and in the following scenario. Only one woman participated in the negotiations between Serbia and Kosovo, LDK member Edita Tahiri¹¹⁸. This absence of women that characterized the peace negotiations was also brought to the reconstruction process, perpetuating and institutionalizing women's marginalization in the post war political process (Kvinna Till Kvinna, 2001:8).

The marginalization of women from any decision making spheres became the first major official slap for the women's movement initiated during civil resistance, which also continued its activism in the post war reconstruction process. Such drawback, as well as the cooperation between women from different political and social backgrounds has featured women's activism after the war.

7.7. WOMEN'S SITUATION, SOCIO-POLITICAL PARTICIPATION AND ACTIVISM IN POST WAR PEACEBUILDING PERIOD, 1999-2014

Following Chris Corrin's words, "distinctions between war and post-war often remain unclear", and in Kosovo this was directly translated into women's everyday life through "a very fragile 'peace'" (Corrin, 2003:190). Kosovar women's activism soon identified with Corrin's statement. Women's groups' work before, during, and after the war addressing the defence of women's rights, gender equality between men and women and women's direct participation in the post-war peace reconstruction process has been featured by its continuity, but also the permanent difficulties that they had to endure. The consequences of the conflict and the

¹¹⁶ For example, victims of sexual violence during the conflict were gathered in a tent, outside which they hung a poster saying so (Salbi, 2006:19).

¹¹⁷ Learning sexual assault was increasing in refugee lands, protests in favour of proper lighting systems and for the freedom for movement of women were performed, for example. Learning international agents only treated and understood women as victims and their needs were continuously neglected, protests were maintained with the motto "they don't really care about us" (following Michael Jackson's song), among others. They also found new formulas to help victims through music and dance.

¹¹⁸ She is still the only woman who sits in the EU mediated talks between Serbia and Kosovo being held in Brussels.

marginalization of women in the post war reconstruction process have fully featured this activism. Right after the war was over, while the strength of nationalism was at its peak, its most powerful tools, traditional gender roles were re-strengthened. The territory had to face a harsh scenario, confusion and destruction, and added to this the re-traditionalisation of gender relations, everyday lives of women and their activism started to immerse in new dynamics.

During the end of the war and the first stages of the reconstruction process, those women who were skilled and had the technical preparation had many job opportunities, working as interpreters for international journalists, international NGOs, or UN agencies, for instance. Others focused on humanitarian and psychosocial aid for women and children (KWI, 2002:9). However, that was not the situation of most women. Four features were central for most women in the post war scenario: moving from the countryside to the city, changes in the family relationships, lack of economic activity, and lack of security.

Many rural families left the countryside to go to the capital Prishtina (which doubled its population in the following years following the end of the war), after their homes and wealth had been destroyed. These rural women found themselves in a new urban scenario, which was previously unknown for them: they were used to work in the fields or tend animals, and suddenly they were in the capital for the first time “and in some cases permanently homebound” (KWI, 2002:9). The conflict, however, had a direct impact upon intra-familial relationships and dynamics: Many women lost many men relatives —sons, husbands, brothers, etc.— while fighting, and the fate of many men is still unknown. Many women are now widowed and lost their land property as well, for it is traditionally seen as men’s and their families’¹¹⁹. They also face difficult situations if they are mothers: traditionally, children are considered the property of the father’s family. Young widows, and divorcees, in particular, face a terrible choice between trying to remarry and not seeing their children again, or remaining with their in-laws in a subservient role (KWI, 2002:10). In addition, most women found themselves out of the economic activity, and in consequence, bound within the private sphere. Rural women’s high illiteracy rate is one of the elements to be held responsible for this. 14% of the women remain illiterate, and another 12.5% is “functionally” illiterate (Kosovo Agency of Statistics, 2008:8), which automatically renders them out of paid labour sphere. Both their survival and their families’ remained at the hands of humanitarian aid. Women’s lack of security also featured their everyday life: rates of violence against women were higher than before the war: domestic violence rates increased and forced prostitution was quickly spreading.

¹¹⁹ This has not changed nowadays: women vindicate the property of the land and face great hardship when acknowledging so (KGSC, 2011).

Women's socio-political participation and activism was reactivated amidst this scenario, and following Luci and Gusia, it is mandatory to bear in mind the features of the formation of women's political identity. This happened within public and private politics, as a consequence of the intersection between the concepts of gender and nation (Luci and Gusia, 2014:207). Men have appropriated political participation, that is, the "political public", and women have adopted the role of being reproducers of national elements, that is, the "private public" or "political private" (Luci and Gusia, 2014:207-208). As this thesis defends, the international sphere and men conquered the public sphere, and women were submitted to the private sphere. Consequently, and fatefully, women's activism has had to learn how to function and develop in between the private and the international spheres.

At this point, I argue in this thesis, it is mandatory to follow Ana Villellas and Gema Redondo's analysis. According to them there are two elements to be considered when analysing Kosovo's post war reconstruction process from a gender perspective: the importance of the gender perspective both in the war and the subsequent reconstruction period, on the one hand, and the "gender laboratory" created in the territory (Redondo and Villellas, 2008:11-13) on the other hand, which set an appropriate ground for international organizations for the implementation of different programs and tools. Women's activism is located in this scenario, with two central characteristics: the opposition to the sole identity as victims, and the development and defence of women's capacity for agency and its recognition. This trajectory is directly linked with the United Nations Security Council Resolution (UNSCR) 1325, conscious of the direct impact of international actors and dynamics in the territory and aware that it is one of the few international tools that defend the role of women in post conflict reconstruction processes. Even if women were victims, they were important political subjects in the civil resistance process and armed conflict, but the post war contexts banished and erased them from any kind of public activity. Women have had to defend their public and political identities, as well as their agency, in a context guided by international organizations and mechanisms.

The following sub-chapters analyse women's activism in post war peacebuilding, which has been guided and strongly influenced by international actors and organisms. Within this new reality, the women's movement has firmly defended cooperation between local and international actors and active participation of women in the creation of an inclusive peace, with the objective to erase gender hierarchies and subordinations. Here, I have classified the study of this activism as follows: first, I identify the main dynamics that featured the re-initiation of women's rights activism –the continuation of violence against women, and the influence of new local and international dynamics on gender relations, after–, and then, I analyse the main strategies that the movement has used in order to work within this new scenario: the creation

and diversification of women's groups, organizations and NGOs, which was sudden and dubbed as a *boom*, and the implementation of the UNSCR 1325.

7.7.1. Continuum of violence against women

Feminist theorizing has long researched the consequences of violence against women during armed conflicts, but also its continuation in times of peace. As researcher Chris Corrin stated in relation to violence against women in Kosovo, "peace is just not the absence of war, and the violence experienced in war remains part of a continuum of gender-based violence that threatens many women in their daily lives" (Corrin, 2003:190). Women and young girls are the main victims of violence¹²⁰ in Kosovo, both during the war and also afterwards, both in the private and public spheres. This is a consequence of the war trauma and the harsh economic situation (KWN, 2007: 5) to a large extent, but these factors need to be inserted inside the dynamics of the patriarchal domination system and family structure ruling the territory (Kelmendi, 2014: 18). This, I argue in this thesis, is directly related and is also a consequence of having tied women to the private sphere, as well as their lack of economic independence.

Kosovar women, in general, perceive four types of violence against themselves (Wareham, 2000: 15): physical violence, sexual violence, social violence, and emotional violence. However, and since these kinds of violence may occur at different times or spaces, in this doctoral thesis I will analyse the continuation of violence against women in three different sections: domestic violence against women, the re-victimization of women victims of sexual violence during the war, and forced prostitution¹²¹.

7.7.1.1. Violence against women in the domestic sphere¹²²

The following is a feature shared by all Yugoslav territories, and Kosovo is not a different case: "apart from the army during wartime, the social institution with the highest rate of violence is the family" (Ćopić, 2004:47). Rates of violence against women, given mainly in the private sphere and inside the family, increased after the war. In a research carried out by UNIFEM in 1999 and 2000, out of the women who participated in it 23% admitted having suffered domestic violence (*in* UNFPA, 2005:7). The CPWC published a research in 2002, showing that violence

¹²⁰ There are men and young boys who are victims as well, but women and young girls constitute the majority.

¹²¹ To further see deeper study of violence typology against women, see: Wareham, 2000.

¹²² This thesis defines domestic violence against women by following World Health Organization (WHO): "The nature of violence against women in families has prompted comparisons to torture. The assaults are intended to injure women's psychological health as well as their bodies, and often involve humiliation as well as physical violence. Also like torture, the assaults are unpredictable and bear little relation to women's own behaviour. Finally, the assaults may continue week after week, for many years" (WHO, 1997:7). Domestic violence is divided into three categories: physical force excess, rape of emotional relations, mental or psychological violence.

against women increased a 37.94% between 2000 and 2002, and a 74.51% between 2001 and 2002. In all these cases, the most common form of violence against women was domestic violence (UNMIK, 2003: 67)¹²³, which refers to beating, insulting, raping, or denying freedom of movement, among others. Another research developed by the Women's Wellness Centre in 2006 showed that women not only experienced violence during the war by non-family members, but also after the war, by family members and at home (*in* Kelmendi, 2014:5).

This is precisely the form of violence against women responsible for women's lack of security in the post-war reconstruction process (Lacava *et al.*, 2001: 54), which continues until nowadays: in 2013¹²⁴, 1,087 cases of domestic violence were denounced, out of which 80% were denounced by women¹²⁵ and the perpetrator was in a 91.1% a man (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014:21)¹²⁶.

However, domestic violence against women in Kosovo is rarely discussed, neither in public nor in private, and therefore is underreported. This responds mainly to two reasons: first, it is generally seen as a cultural or internal affair, and second, it is also seen as an extended practice in families and part of an informal conflict resolution tool (KWN, 2008b:16). However, this violence is given across ages, ethnicities, economic statuses, marital statuses and geographic areas (KWN, 2008b:18)¹²⁷.

7.7.1.2. Re-victimization of women victims of sexual violence during conflict

Women victims of sexual violence during the war endured severe consequences, such as both lack of proper health checkings and psychological help, among others. They also had to endure

¹²³ In 2002, 5,361 cases of violence against women were denounced. 1,485 of these happened in the private sphere and were perpetrated by family heads, and 1,387 were perpetrated by people outside the family. 155 cases of these were directly related to forced prostitution. The remaining 2,529 were cases of violence deviated from the public institutions, mostly based upon denial of human rights —breaching employment or property rights, among others— (UNMIK, 2003:67).

¹²⁴ The process offering more updated data is being completed, thus, these are the newest references.

¹²⁵ It must not be neglected that most of the cases of violence is yet not denounced, which renders identifiable.

¹²⁶ As Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa express, *early marriage* is a phenomenon of current practice, though it happens in the countryside, and poor and isolated areas; but girls of poor education and manifested youth are those who most endure it. These are addressed as “very rare”, but they do happen. (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014:21).

¹²⁷ Violence against women in the public sphere —work, street, etc.— is a very widespread phenomenon in Kosovo. As for sexual bullying upon women at work, in 2010, 16% of civil servants admitted having suffered from it in their job (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014:22). Nonetheless, very scarce cases reach to be denounced, mostly due to power relations between harassers and victims and due to the “cultural taboos” surrounding the phenomenon (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014: 22). Up until 2015 violence against women in the public sphere was a common but unofficial violence: suffered by all women but scarcely denounced. However, this has recently started to change, due to the work several women's groups are doing against it, exposing and denouncing this type of violence, on the one hand, and advocating for the adoption and implementation of a new labour law, among others.

social and emotional violence against them after the war, mostly for two reasons: due to the taboo regarding rape within the traditional Albanian culture, and due to the lack of justice that still prevails regarding this crime.

Legal protection offered by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) was scarce, and victims were afraid to denounce (Wareham, 2000: 23)¹²⁸, fearful of the consequences against them or their families, such as social pressure, stigmatization or banishing them from their families and communities. In addition, it was economically impossible for many victims to attend the Court to offer testimony, and even harder when their immediate family or community did not know about it. For years, these women have been socially and politically displaced. In the early days of the post-war scenario, the average rate of victims of sexual violence denouncing it was 4% (Lacava, *et al.*, 2001: 54). These women had little opportunity to receive help and, instead, they were in many cases a shame for their families¹²⁹. Victims' behaviour has been featured by silence, seen as a tool for survival, but new forces pressuring for the truth to be known are opposing this silence. Luci argues that a new order is being created, "and is indexical of the larger system of inequality" (Luci, 2002:7), that is, mirror of the traditional patriarchal system that is still in full force.

Until 2014, no legal measure made any kind of reference to victims of wartime sexual violence against women. That year, after protests going on for months, women activists accomplished legal acknowledgement for the women who suffered sexual violence in the war as victims of the conflict, and hence, to be granted the same rights applied to any other victims (protection and economic help in form of a pension, among others). However, silence around the subject is still usual and protection measures very scarce.

7.7.1.3. Forced prostitution

Forced prostitution of women and women's trafficking have been the factors attracting most international attention towards Kosovo's reconstruction process in relation to violence against women, mostly because both have been promoted to a large extent by members of international organizations and military forces. Since the arrival of UNMIK and KFOR, the territory has become an important place of source, passage and destination for prostitution and trafficking of girls and women (Godec, 2010: 245; Amnesty International, 2004)¹³⁰. Women are taken usually

¹²⁸ To a great extent, Kosovar women were aware of the similar cases happening in Bosnia Herzegovina.

¹²⁹ The women living in the countryside were more prone to enduring this (Lacava, *et al.*, 2001: 54).

¹³⁰ In 1999 "major concentrations of organized prostitution" were identified close to KFOR troops and military men were the major clients. Some of them were also allegedly involved in trafficking cases. The International Organization for Migration (IOM) identified both KFOR and UNMIK as "causal factors" of trafficking in Kosovo (Amnesty International, 2004:1-2).

from countries such as Ukraine, Romania, Bulgaria, Moldavia, or other former Soviet Union's Republics to Kosovo, or to Western European countries across Kosovo, to forcibly work as prostitutes (UNFPA, 2005: 7). Many Kosovar women are caught in this prostitution nets as well, to be sexually exploited in the territory, or to be moved to any other country with the same purpose.

Local women have been precisely the main victims of this phenomenon¹³¹: 62% from rural areas and 38% from urban areas, 32% aged between 11 and 14, 49% between 15 and 18, and 19% aged between 19 and 31. 89% out of these have no academic education and their families endure harsh economic situation (KWN2008b:15-16). By the end of 1999 UNIFEM had located 18 main sites for prostitution. By January 2001 the number of brothels had increased up to approximately 75, and by January 2004 there were over 200 places where trafficking victims were identified (Godec, 2010:246).

According to Godec, four main reasons have facilitated the appearance and increase of this phenomenon after the war (Godec, 2010:245-246): first, the sudden increase in the presence of military, which rose the request for sexual services in a territory where formerly these were very scarce; second, the development of a context where criminal groups could easily operate and increase their benefits; third, the general social, political and economical mess increased the number of women and girls who needed an income; and, fourth, UNMIK not approaching trafficking related issues in a proper and adequate way has provoked the endurance of the culture of impunity in relation to these crimes. However, high levels of poverty and unemployment need also to be taken into account (UNFPA, 2005:7).

This phenomenon has noticeably decreased since 2002 due to the denunciations of local activists to a large extent, which provoked UNMIK to adopt measures in relation to its workers¹³². However, forced prostitution is still present and it is one of the main problems regarding local human rights (OSCE, 2011: 1). Besides, it has suffered a deep transformation: if once Kosovo was a target, passage, or source of women's traffic and forced prostitution, currently it is traffic inside the territory the main problem.

7.7.1.4. Situation of women in minority groups

As various characteristics determine the situation of different ethnic communities —economic situation, access to employment, etc.—¹³³, these factors also determine women's situation

¹³¹ The research exposes only 16 were identified as foreign victims.

¹³² To further see on the influence of UNMIK staff upon the situation of women's trafficking, see: KWN, 2011a:103-114.

¹³³ For an overall description and analysis on the situation of minorities in Kosovo, see: OSCE, 2010.

within these ethnic groups. I argue that it is necessary to speak about multiple discriminations within this scenario. Albanians being majority in Kosovo, women of Albanian origin must face gender discrimination, but women of Serbian origin endure a dual discrimination: they are discriminated by their community for being women, but they are also discriminated for being Serbian (Maquire, 2008: 5). However, the situation of other minority women is worse, for when talking about women of other minorities, Serbians are the ones conceived. Roma, Ashali, or Egyptian women are only taken in account when a project explicitly demands so (KWN, 2011a: 132). Thus, when making reference to women that are not of Albanian origin, it is necessary to speak about double or triple discrimination, that is, multiple discriminations.

In the Kosovar context, the discrimination suffered by Albanian women in the former Yugoslavia and specially in the context of civil resistance, which I have previously identified and located it in direct relation with the concept of *intersectionality*, is currently suffered by women of minority groups, be that may Serbian women or women from other minority groups. If the general situation of minority groups in Kosovo is not good, minority women's situation is "particularly bad", being "particularly subjected to discrimination" (Kvinna till Kvinna, 2013). The European Centre for Minority Issues (ECMI) identifies three main obstacles that minority women face in Kosovo¹³⁴: the limited access to services due to linguistic, geographical, social and political obstacles; the extreme social and economic vulnerability due to high unemployment rates, low levels of education and high rates of illiteracy; and, strength of gender discriminatory norms, due to lack of awareness about women's rights, gender equality and gender based violence (ECMI, 2014:5).

Even if the government developed both a strategy and action plan addressing the integration of minority groups¹³⁵, minority women's problems and needs have been continuously sidelined and unseen, and policies have failed to address minority women's situation (NRAEWOK, 2012). Here, one of their main concerns is their everyday life conditions: living in informal settlements, they are specially affected by lack of electricity and water, and adequate access to toilets and bathroom cleaning, as well as minimum hygienic conditions. Their health is significantly worse due to average worsening living conditions, and gender-based violence affects them specially: domestic violence, both intimate partner violence and non-partner violence affects them "disproportionally", due to "their already marginalized and vulnerable position in society" (ECMI, 2014:5).

¹³⁴ The study makes specific reference to "their vulnerability", to gender-based violence and to the situation of minority women survivors of gender-based violence, but it is equally translatable to the general situation of minority women.

¹³⁵ See section 6.6.4.

7.7.2. Influence of new international and local dynamics upon gender relations and women's rights activism

As I argue in this doctoral thesis, it is necessary to analyse the situation of Kosovar women and their activism within the framework of the new social and political background created after the international intervention, within the dynamics between international and local organizations, and within the context of its characterization, for they are all intertwined when it comes to redefine gender relations, and hence, also women's activism and organization of women's groups. The discourse and practice of women's emancipation has been closely linked with national identity and state reconstruction policies, which has located the space of women's activism and its discourse within the relations between narratives of modernization and re-traditionalization. As Luci and Gusia explain, post-war peacebuilding mechanisms have promised empowerment, but simultaneously created new gendered economic, political, and social spaces and practices, which reinstated and reinforced patriarchy (Luci and Gusia, 2014:199). In this context, it must be borne in mind that the mechanisms of post war peacebuilding are mechanisms brought –sometimes even imposed– by international organizations, and in consequence, the international sphere is partially responsible of the re-establishment of patriarchy described by Luci and Gusia.

Under these conditions, women activists held on to the political capital achieved before the war in order to face post war marginalization¹³⁶. These dynamics, however, have been influenced by two factors: the influence that the armed conflict and the following reconstruction process had in gender relations, and the contribution of women's activism in defence of women's rights and towards gender equality to the post war reconstruction process.

7.7.2.1. Interruption in the transformation of gender relations

The armed conflict and the subsequent international intervention —with its consequential new political situation— supposed a great stopper to the transformation of gender relations that was initiated in the civil resistance period. Women shifted from being political subjects in civil resistance to be solely victims: national narratives and international administrative bureaucracy assumed women's identity as that of a victim, whether as victims of the men within their ethnic group or as victims of the men of another (Serbian, in this case) ethnic group (Luci and Gusia, 2014:212-213). Especially international organizations arriving in the territory adopted this view after the adoption of UNSCR 1244. They were utterly blindfolded regarding women and their activism along any other initiative created within the civil society. Local activists clearly describe this attitude: “It looked as if there was nothing when they came, as nothing ever was

¹³⁶ Interview with Edita Tahiri, Prishtina, March 2014.

done here before the armed conflict or their arrival”¹³⁷. Women were identified as passive aid receivers (Wareham and Quick, 2001) by these organizations, and not as active political subjects.

Following Volca Krasniqi’s argument, both the international community and local nationalist forces have used the concept of gender “relationally”, the former to “impose” UN and Western policies, and the latter to strengthen the domination over private sphere (Krasniqi, 2007)¹³⁸. The main paradox within local and international policies, as Krasniqi states, is that the discourses of modernity and national construction have reinforced patriarchal power relations and maintained traditional gender roles, and that in this context, femininity is dominated and controlled in the private sphere (Krasniqi, 2007:19). As the ruling of the territory passed on to the hands of UN, it seemed a great opportunity for the development of gender equality and women’s rights, based on the existing international mechanisms on Women, Peace and Security (WPS) at that time — UNSCR 1325 or CEDAW, among others—¹³⁹. Nevertheless, this chance has been dull and with direct influences: it severely stopped the transformation of gender relations, and in consequence, also directly transformed women’s activism and its goals.

As local forces have used the concept of gender to fulfil the requests of international organizations, international organizations themselves have failed not only in applying gender equality inside their structures, but also when it comes to the guarantee and protection of women’s rights, due to a general lack of willingness towards the promotion and development of international mechanisms on WPS. As the experience of Bosnia Herzegovina could have been a lesson and an opportunity for Kosovo and the international mission deployed in there, women were left outside of any negotiation, post war reconstruction planning or politics (Abdela, 2004:89; Corrin, 2000). As Lesley Abdela argues, not only UNMIK or OSCE were directed by men, but were also directed for men: in general there was no woman in any high rank post, and staff lacked knowledge or experience about gender or gender relations (Abdela, 2004:90). As Scottish researcher Chris Corrin exposed, discrimination against women during reconstruction was obvious (Corrin, 2000: 2). Thus, gender equality being an objective of international organizations was far from reality. They ignored and neglected women’s potential, and often also undermined it. Corrin establishes twelve factors that provoked and reinforced women’s discrimination after the war (Corrin, 2000: 14):

¹³⁷ Interview with Nicole Farnsworth, Prishtina, July 2013; interview with Igo Rogova, Prishtina, July 2013.

¹³⁸ Krasniqi argues that these two forces are situated in opposition.

¹³⁹ See chapter 5, section 5.7.

- The lack of gender perspective in political processes established by the international community;
- The lack of women appointed in central and key decision making organisms;
- Not acknowledging the role of local women in the emerging political scenario, failing to manifest and admit their participation in the parallel institutions previous to the war, in the armed conflict and in the reconstruction process after 1999;
- Marginalizing women's needs —of those who had lost relatives or couples, and those who had to become family heads, for instance—;
- Perpetuation of the belief that Kosovar women are unable to participate in the transformation of communitarian or regional politics;
- Perpetuation of the perception that women are solely victims and thus, aid receivers, instead of active actors in the reconstruction process;
- Lack of feminist educators and trainers within INGOs, UN agencies and local government;
- Strengthening and furthering of women's exploitation, trafficking, and forced prostitution;
- Lack of gender balance in job opportunities within OSCE, INGOs, and UN agencies;
- Lack of knowledge regarding gender within international and local workers; and
- Failing to offer training about management to those women working in or for local NGOs.

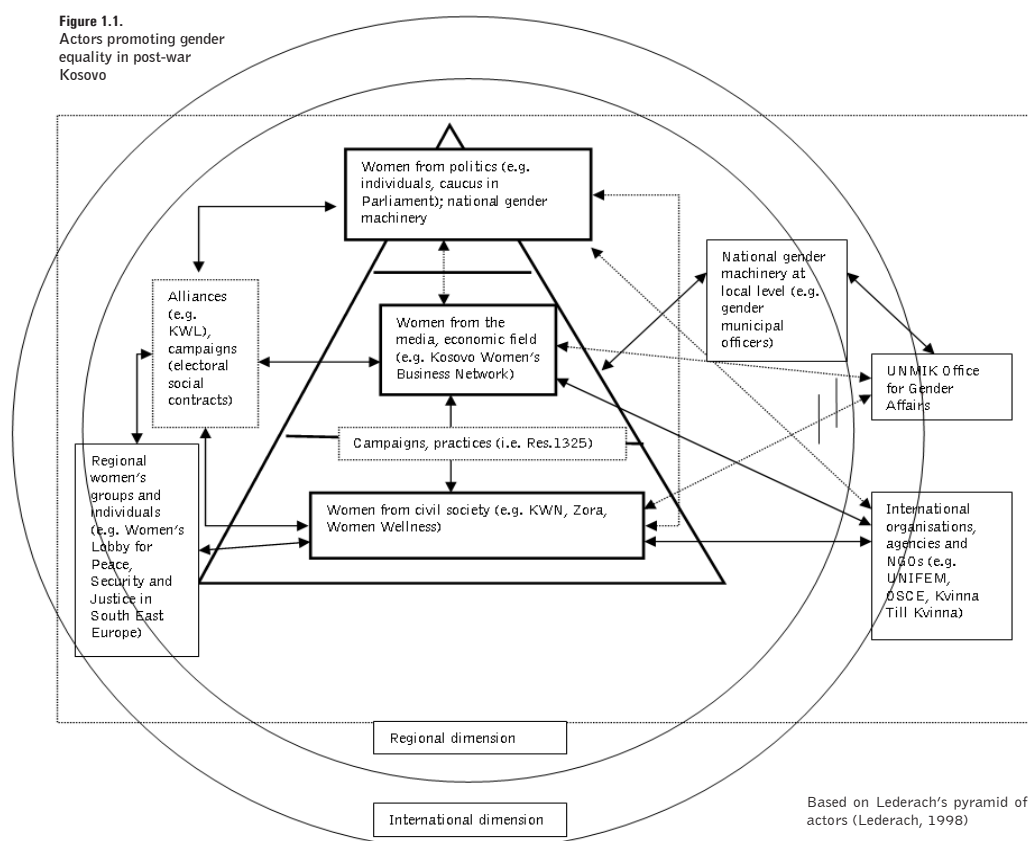
In general, two are the statements attempting to justify this: that the situation was already complex to start thinking about women's representation on the one hand, and that local women lacked interest to participate in public life or politics, on the other side (Abdela, 2004:91). These statements and supposed justifications are rendered invalid if the history of the last decades—or merely the 5-10 years prior to the arriving of international missions—in Kosovo is studied. All in all, women saw themselves side-lined, both in local and international post war reconstruction policies' actions and rules; they were displaced from public spheres, limiting their role to the private sphere.

7.7.2.2. Transformation of women's rights activism

As the sudden growth of international organizations and their dynamics had direct influence upon gender relations, it simultaneously influenced upon women's rights activism. In this new post war scenario, women's rights activists saw themselves in subordination, which led them to transform their activism.

Redondo and Vilellas have analysed the post-war reconstruction scenario and the role of the actors working on gender equality from a gender perspective (Redondo and Vilellas, 2008:14-16). This analysis helps identify all actors and organizations working in favour of women's rights, but also to see within which scenario women's activism is located and functions, as well as to identify which institutional factors influence in this process¹⁴⁰:

Figure 7.1: Actors promoting gender equality in post war Kosovo

Source: Redondo and Vilellas, 2008:16

Redondo and Vilellas identify three stages or frameworks in this scenario. The first identifies the highest decision-making processes in various contexts, which, to a large extent, mirror the political sphere: UNMIK and the Provisional Institutions of Self-Government (PISG)¹⁴¹ in this case, and currently local central organizations as well. Many women's activity is located here, in the political sphere to a great extent, within the activity of political parties. The second stage

¹⁴⁰ They use Jean Paul Lederach's potential actors' role for transformation in conflict scenario analysis to do so (Lederach, 1998).

¹⁴¹ Considering the date of the publication PISG would be in this stage, but currently I would identify central governmental institutions here.

is located in the social sector, where the authors identify the work of some individual women and women's groups. In the third stage, based in the community, many women NGOs are located, where most of them work together cooperating within networks. Besides, it is necessary to consider the influence of regional and international actors, such as that of those working on gender perspectives locally —UNMIK's Gender Issues Office, UNIFEM, or OSCE, among others, as well as various INGOs, such as Kvinna till Kvinna Foundation, for instance— (Redondo and Villellas, 2008:14-16).

Women's activism —through local women's groups and organizations— had to learn how to operate in this scenario presented by Redondo and Villellas: within the mosaic formed by delegates of international missions and organizations, representatives of central government, delegates of INGOs and local NGOs and organizations, and by continuously adopting and developing new tools and objectives in this new emerging scenario.

7.7.3. Boom of Women's NGOs¹⁴²

Women's activism was re-initiated in the middle of the features mentioned in the previous sections, mainly the *continuum* of violence against women, and the re-traditionalization process of local gender roles. As it happened before the war, women's activism has developed itself divided in the political sphere and civil society. In any case, both have been featured by a main phenomenon: the overnight growth of women's NGOs. Civil society was seen as an important tool for "civil cohesion", and within the emerging process of civil society reconstruction in Kosovo, NGOs were an incessant source of expert information and experience (UNDP, 2011: 80). Since 1999, millions of dollars have been "invested" in the country by foreign private foundations and development agencies, which helped the birth and fast "mushrooming" of many NGOs (UNDP, 2011:80)¹⁴³.

NGOs created by women have been also participants of this process. Many of them were registered during the emergency phase, mainly to help channel humanitarian aid to women, to offer psychosocial help for women, and to expose to local and international organizations the situation of women and their characterization after the war. Between 2000 and 2005, NGOs directed by women suddenly arised: from a total of 25-30 NGOs in August 1999, by February 2005 there were about 2,500 NGOs registered, about 600 of which —25%— were directed by

¹⁴² When referring to women's NGOs, those organizations created and directed by women are addressed, with objectives to work in the defence of women's rights, women's empowerment and gender equality.

¹⁴³ According to this research of UNDP, in 2010 there were 4,917 local NGOs and 447 international NGOs registered. However it must be cleared up that here, the reference to local NGOs does not mean native NGOs. International NGOs have also opened local branches in order to access to UN agencies' funds, for example, which has increased the number of local NGOs.

women or focused on women (KGSC, 2008:167).

The Kosovar Gender Studies Centre (KGSC) identified four inter-related factors which may explain this growth of women-directed NGOs: firstly, they attempted to provide a service for new local needs—they wanted to offer humanitarian aid and psycho-social help, they wanted to defend and promote the voice of women in decision-making organisms, etc.—; secondly, they wanted to improve women's situation and participation within the new social and economic framework of the territory, and NGOs were the best method to do so; thirdly, social and economic harshness provoked the creation of NGOs, for the scarce jobs created in the post-war scenario were in these organizations; and fourthly, the protection of international cooperation, which enabled and promoted the creation of many local NGOs (KGSC, 2008:167-170). As argued in this thesis, even if these four features had a notorious influence in the sudden emergence of NGOs, another factor has been of paramount importance in this process: the *Kosovo Women's Initiative* (KWI).

7.7.3.1. Kosovo Women's Initiative

In 1999 KWI was founded, based upon Bosnian Women's Initiative and Rwanda Women's Initiative. The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) received 10 million dollar grant from the US Department of State, Bureau of Population, Refugees and Migration, with the objective to economically help “war-affected, displaced and traumatized women of all ethnic groups throughout Kosovo” (*in* KGSC, 2008:170). Even if this 10 million dollar grant was foreseen to last two years, the UNHCR “did not have the institutional capacity or procedural guidelines for overseeing the distribution of relatively small grants to numerous women's groups”, and consequently, gave entrance to umbrella agencies in the project, which through KWI granted funds to local women's groups and NGOs (KGSC, 2008:171).

When women heard of this project, women's NGOs emerged overnight, often at the hands of women lacking knowledge or experience regarding gender equality and women's rights, and often only to get hold of the money grants provided by KWI (KGSC, 2008:171). Nevertheless, I argue, not only KWI brought the emergence of local NGOs, but it also provided the first splits of women's grassroots organizing. Many local women with years of experience became angry with having money “thrown at new, inexperienced NGOs and consumed by the international umbrella organizations' high salaries and operational costs” (KGSC, 2008:171), while women who had been activists prior to war received no money at all. A big quantity of money was spent in the creation of hair salons, knitting and sewing spaces, flag-sewing workshops, and little businesses, which enabled the emergency of two main dynamics: the reinforcement of traditional gender roles on the one hand, and the development of short-term businesses with

little or no sustainability¹⁴⁴.

As an initiative of local women¹⁴⁵, in 2001 the UNHCR reorganized KWI, stopping the work of umbrella organizations¹⁴⁶, facilitating the money directly to local women's organizations and opening offices in the four main cities in the territory (KGSC, 2008:172), so that Kosovar women could have a greater and more direct participation and access to funds¹⁴⁷. However, as local women exposed, almost all the 10 millions had been spent by the time the UNHCR reorganized the project, and a mere 7% remained for the local offices (in KGSC, 2008:173). KWI lasted until 2004, though year by year the grants it offered were steadily scarcer¹⁴⁸. In five years 550 projects were financed through local women's NGOs (KGSC, 2008:174), but the closure of the project supposed the beginning of the decrease of local women's NGOs and benefactors.

Even if, in general, local activists denounced the promotion of short-term projects and the reinforcement of traditional gender roles, the KGSC also identifies four positive elements in KWI (KGSC, 2008: 173-174): firstly, it led women to leave the private sphere and participate in the public sphere; second, women were provided with a space of their own to confront the consequences of the war; third, it provided the development of activists' skills; and fourth, activists had the chance to give an answer to the needs of their communities. However, this process fostered NGO's dependence upon international cooperation. According to UNDP, most NGOs provided mainly service through short-term projects financed by donors. Moreover, many organizations depended on the money provided through these grants, and once it was used or spent, they stopped their activity or dissolved (UNDP, 2011: 81)¹⁴⁹. All in all, this provoked the initial breakages between the women's movement and its relationships with civil society. According to Corrin, though the grants were aimed at women, they were basically directed to families: "Undoubtedly, since women form a large part of such families, especially as war widows and heads of household, this kind of assistance does support women. However, other civic groups tended to view 'women's groups' as having privileged access to funding" (Corrin, 2003: 194).

¹⁴⁴ Interview with Nicole Famsworth, Prishtina, July 2013; interview with Igballe Rogova, Prishtina, July 2013.

¹⁴⁵ Many activists travelled to the US to give account of the local situation and KWI in the Senate. Once local activists exposed the situation, the Senate stopped the grants from March to August 2000.

¹⁴⁶ Except for the International Rescue Committee.

¹⁴⁷ The main office remained in Prishtina, but other three were opened in Peja, Mitrovica, Gjilan and Prizren.

¹⁴⁸ If in 1999 local women's NGOs—in this case through umbrella organizations—awarded 484,000 euros in grants; in 2004 this amount had decreased to less than 20,000 euros (KGSC, 2008:174).

¹⁴⁹ See chapter 8 and chapter 9.

7.7.4. Implementation of UN Security Council Resolution 1325

The creation and development of UNMIK became a high hope for women's groups and activists: being a branch of UN, they thought it would soon immerse into the promotion of women's rights through the application of international law and joining local women's organizations in this process. They believed that UNMIK would create an adequate environment for the promotion of women's rights and empowerment, treating men and women as equals, but such thing did not occur: as the new political system was being developed, "the international community seemed inclined to stress the more backward traditions, which undermined the position of women" (Kvinna Till Kvinna, 2001:11)¹⁵⁰. As women's rights activist Igballe Rogova states, "they acted as if we did not exist at all"¹⁵¹. Women's groups and activists were encountered with lack of political willingness, interest, and knowledge coming from international organizations and their workers (KWN, 2009b: 46).

In front of this new political scenario, women started to work on the defence of political participation of women within the reconstruction process, considering UNSCR 1325¹⁵² as a principal tool since its adoption in 2000, through the acknowledgement of four main pillars: the increase of women's participation in the negotiations between Serbia and Kosovo, and in general, in all the political sphere; the adoption of a gender perspective in all political levels, to make all actors in the political scenario of the territory—including the UN— gender responsive; to start and promote the development of a gender perspective in the UN mission and all its procedures, especially regarding security; and to adopt, develop and put in practice legal and official measures regarding the protection of the rights of women and girls through the institutionalization of women's rights. Although the implementation of UNSCR 1325 is still recent¹⁵³ and intermittent, this has been one of the few legal measures that women activists have had to promote and develop their activism and work. The following sections are to analyse the implementation of the mentioned resolution based upon these four main lines.

7.7.4.1. Women's political participation

Women's political participation was very scarce in the first months of the post war scenario: they were expelled of any negotiation processes, post-war reconstruction plans, policy design, or democratization processes. All of them marginalized women (Corrin, 2004:89). In the Rambouillet negotiations, the closest post-war scenario, just one woman participated, Edita Tahiri, LDK's head of foreign affairs. Peace negotiations did not consider women nor made any

¹⁵⁰ An office of UNMIK had a copy of Leke Dukagjin Code, which was the only element describing the functioning of Kosovar society.

¹⁵¹ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

¹⁵² See chapter 5, section 5.7.3.1.

¹⁵³ Its implementation plan has been adopted in 2014.

reference to them. Soon women were left aside from all spheres, especially from the political sphere, as society held on tradition and brought women to take the roles traditionally assigned to them once again (KWN, 2009b:46; Kvinna Till Kvinna, 2001:10-11). Once UNMIK started functioning, the Joint Interim Administrative Structures and the Kosovo Transitional Council had the participation of just two women¹⁵⁴. In the following years, especially in the negotiations of the status of the territory, neither the central government nor the UNMIK met with women's groups and activists (KWN, 2009b: 6), and in consequence, did not take seriously women's social and political participation or their needs.

The official adoption and implementation of the 30% quota both upon central organizations and local organizations in 2004 has been a turning point for women's political participation¹⁵⁵. In the first local elections held in 2000, measures were adopted to implement women's participation by assuring 30% of candidates were women. However, only 8.6% were voted for council posts (KGSC, 2009:19). In the general elections held in 2001, the Central Election Commission (CEC), apart from the aforementioned measures, adopted the implementation of a mandatory 30% quota of women's participation in each party's candidate list. Out of the Parliament's 120 members 35 were women (28.3%). Following the implementation of the quota system, women's political participation increased: in the local elections held in 2004, 28% of the councillors in 30 towns were women (KGSC, 2009:19-20). In the second general elections celebrated in 2005, out of 120 members in the Parliament 37 were women (KGSC, 2009:20)¹⁵⁶. After the general elections of 2007, out of 13 commissions in the Parliament, two were run by women, and out of 18 councils, women ran seven. Out of 17 ministries, women directed two and in three others women were appointed as deputy-ministers¹⁵⁷ (KGSC, 2009:20). The following chart shows the difference between men and women in relation to their political participation:

¹⁵⁴ Vjosa Dobruna, as head of Democratic Government and Civil Society Department; and Edi Shukriu, as head of Culture Department. Nekibe Kelmendi left the post of head of Justice Department shortly after accepting it, after learning about the behaviour of local and international communities regarding various political issues. There was no women among the delegates of this organization's local branches. The following year the rate of women in the JIAS would be of 17% (Kvinna Till Kvinna, 2001:14).

¹⁵⁵ This is a process started in 2000.

¹⁵⁶ There were 21 political parties in the Parliament, and only two were headed by women: Jaqusha Jashari was head of the Socialdemocratic Party (SDP) and Edita Tahiri headed the Democratic Alternative of Kosovo (DAK). Out of the nine groups in the Parliament, only one was headed by women. For further information, see: www.ks-gov.net

¹⁵⁷ Vlora Çitaku headed the Foreign Affairs Ministry, Lirije Kajtazi headed the Culture, Youth, and Sports Ministry, and Mybera Shala-Mustafa headed the Health Ministry.

Table 7.2: Women in decision-making organs in 2014

Partial Participation Indicators	Women	Men
Presidents (ever)	1	5
Prime Ministers (ever)	0	6
Deputy Prime Ministers	1	4
Ministers	1	17
Deputy Ministers	1	34
Foreign Missions	6	16
National Assembly Members	40	80
Chairs of Assembly Committees	1	8
Mayors	1	32
Municipal Directors of Directorates	14 (%4.4)	301 (%94.6)
Municipal Assembly Members	34%	66%
Civil Service	38%	60%

Source: Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014:10

Women's representation in the main decision-making organs has increased mainly due to the measures adopted in favour of equal participation of men and women, but the quota system has not enabled women's political empowerment. Their participation remains inferior compared to men's, not only in the central Government and the Parliament, but also at other high rank positions. Simultaneously, women in minority groups have denounced in the Kosovo Parliament that the quota system for the participation of minority groups does not take in account the gender quota (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014:14).

It is necessary to analyse the political participation of women within a general background that limits women's social and economic participation, without letting aside the social norms that characterize this. Alongside with the social, political, and economic situation undergone for years, this has had a direct impact upon women's lower political and social participation, submitting women to men in their families permanently (Raifi, 2013:3) and directly influencing women's social, political, and economic status¹⁵⁸. In spite of this, I argue in this research, it is the inner dynamics of political parties that conform the main obstacle for women's political participation nowadays: without participation, responsibility, or voice in high ranks within the party, it is hard for women to be elected for elections and get elected, and this creates perpetual contradictions within the political measures to improve women's political participation¹⁵⁹.

¹⁵⁸ In the opinion of 49.1% of the women, "family is more important than political career", and 58.2% believe men have greater opportunity to fulfil the long hours demanded by politics (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014:14).

¹⁵⁹ Some political parties have women's forums, but economic income is scarce. Other parties, such as the Democratic Party of Kosovo (PDK) or *Leviza Vetvendosje!*, for they want to implement equalitarian participation within the whole party in general (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014:9).

7.7.4.2. Gender perspective of international actors

If the concepts of ‘gender’ and ‘women’s rights’ in the local Kosovar context started to developed during prewar civil resistance period, they had only partially developed in the post-war reconstruction context, and as I argue in this thesis, this development has been feeble considering the widespread presence of international organizations —especially those working on gender equality—. In general, most prominent international actors with the largest presence protect the promotion of gender equality and the adoption of mechanisms with this objective, but in fact, very few consider gender analysis in project planning, implementation, follow-up, and assessment (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014:9), and sustainable development of projects for gender equality, women’s rights and women’s empowerment. Furthermore, most international organizations have shown little knowledge and understanding about UNSCR 1325 as well as about gender mainstreaming within these organizations (KWN, 2007c:5; KWN, 2009b:7). It is very common, for instance, to use the concepts of *women* and *gender* as synonyms. And this void is directly mirrored in the lack of political willingness to promote women’s human rights and gender equality coming from international or central level organs. Here, UNMIK being the most important and powerful organization in the country for years, has lacked the initiative to organize and self-implement measures for gender equality in the first place, as well as the implementation of UNSCR 1325. The lack of willingness regarding this issue reaches not only international organizations and their workers, but local and central organs as well. However, it must not be neglected that local and central organizations in Kosovo were forced to implement measures for gender equality, while UNMIK did not do so (KWN, 2007c: 10).

As a consequence of local women’s activism, UNMIK, OSCE and UNIFEM, along with some local NGOs, have promoted the opening of gender counselling organs to overlook programs on women, women’s rights and gender equality and to assure that ‘gender’ is not related to a mere person or structure, nor does it submit to individual’s will (Maquire, 2008: 6). However, as Maquire explains, this movement is perilous, especially when lacking coordination, resources, or when there is no protection from women activists (Maquire, 2008: 6), as happened in Kosovo.

Table 7.3: Men and women in international missions in Kosovo (1999-2011)

Mission and position	Women	Men	% Women
UNMIK SRSGs	0	9	0%
OSCE Heads	0		0%
EULEX (overall)(2011)	637	2175	22.6%
ICO Heads	0	1	0%
KFOR Commanders	0	16	0%

Source: KWN, 2011a:24

Within this context, UNMIK and OSCE, both international organisms with the greatest presence in the territory, as well as other international organizations, have failed to adopt a gender perspective in a proper manner, and hence, to implement UNSCR 1325¹⁶⁰, as we will see in the following paragraphs:

a) Regarding UNMIK, when the mission was started its staff was formed almost exclusively by international men, and even the UNSC 1244 resolution made no reference to women. From its formation to October 2000, only 17% of the Kosovar workers in the mission were women (Kvinna Till Kvinna, 2001:9)¹⁶¹, and the international workers who had knowledge on gender or gender mainstreaming were scarce (Kvinna Till Kvinna, 2001:11). The Office of Gender Affairs (OGA)¹⁶² was started in 2000 with the objective to insert gender perspective in the main projects of the mission (Pezzoti, 2004:1)¹⁶³. It had five main work lines: first, to insert gender perspective in the Standards for Kosovo process; second, to insert gender perspective in all UNMIK initiatives; third, the overview of the inclusion of gender perspective within PISG; four, to defend the interests of minority women; and finally, to empower local women's groups and organizations (United Nations Department of Peacekeeping Operations, 2005:29).

Nevertheless, as MacGuire explains, institutional problems and lack of experience and expertise and of workers became an issue for the correct development of the resolution (MacGuire, 2008: 6): these problems were based upon absence of willingness coming from gender counsellors to care for women activists and their needs when building alliances. It cannot be neglected the role of the OGA in the implementation of the quota system, the creation of Kosovo Parliament's Agency for Gender Equality, and the insertion of gender perspective in the Kosovo Standards process, but in general, and following MacGuire, both OGA and other organizations under UNMIK left women-related issues in the hands of UNIFEM¹⁶⁴ (MacGuire, 2008: 6). In late 2004, its office was relocated in the Office of the Special Representative of the Secretary-General (SRSG).

¹⁶⁰ To further see more information in detail on UNMIK's gender perspective and its flaws, see: (Kvinna Till Kvinna, 2001).

¹⁶¹ To further read on the creation of UNMIK and women's participation in its early stages, see: (Kvinna Till Kvinna, 2001).

¹⁶² To further know about this organ, see: MacGuire, 2008; Pezzoti, 2004; United Nations Department of Peacekeeping Operations, 2005.

¹⁶³ In its early days, three factors demanding attention regarding Kosovo were found: improper presence of women in decision-making spheres; violence against women —rape, trafficking, and domestic violence—; and economic reconstruction (Corrin, 2000: 9).

¹⁶⁴ In the early years of post war era, organizations such as UNIFEM, UNICEF, UNFPA, UNHCR, or UNDP had more women in management positions. However these organisms —and hence, the women in them— did not take part in the main debates within UNMIK (KWN, 2009b: 48).

b) As regards OSCE, this organization's mission in Kosovo has the goal to "take the lead role in matters relating to institution and democracy-building and human rights" (OSCE, 1999:1). In 2004, a Gender Action Plan was initiated with the objective to insert the gender perspective in the mission. The Human Rights Department and its gender counsellors have been key in the institutionalization of women's rights¹⁶⁵, fighting violence against women and trafficking, but the plan has failed in addressing local activists' needs and demands (Maquire, 2008: 7).

c) EULEX Kosovo created its Human Rights and Gender Unit, which has been responsible to overlook all gender and human rights issues (Maquire, 2008: 7). It also has two gender counsellors working in the board of the Mission (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014: 9). In general, human rights and gender have been "afterthought" and women's participation has been scarce, what has made the mission "male dominated" (KWN, 2011a:25).

d) International Civil Office (ICO) has not had specific knowledge regarding gender or women's rights within its working team (Maquire, 2008: 11). Nevertheless, they have organized a number of events to meet with women's groups and NGOs, and it has been an important actor in the coordination of the National Action Plan for Gender Equality (NAPGE) and the promotion of the Gender Equality Agency (GEA) (Biserko, 2012: 28).

e) Regarding the UN Special Representative of the Secretary General (SRSG), it is remarkable that a delegation of UN Security Council met with women's groups in 2001, exposing its goal to insert gender perspectives in all the missions of this organ and initiate contact with local women. Afterwards, SRSG Jessen-Petersen met with local women's organizations, enabling local women to meet UN officers and participate in UN meetings when gender issues were debated (Maquire, 2008: 11).

In general, gender perspective in international missions and organizations has proven scarce. The initiatives regarding gender perspective and its promotion have been directed on a low profile, with blurry plans and objectives (KWN, 2009b: 47). The marginalization of women in the post-war reconstruction process, among other factors, has been its direct result, which has proven clear that gender equality and women's rights are a light issue and often of no importance for international organizations as well as in the hierarchy of their objectives and political agendas.

¹⁶⁵ See section 7.6.4.4.

7.7.4.3. *Women in the security sector*

The participation of Kosovar women in the security sector is directly related to the previous section, for national security forces have been constructed and directed through international missions and organizations. This process can be dated in two moments: the former between 1999 and 2005, featured by the creation and development of the security sector; and the second between 2005 and 2008, featured by the strengthening of the security sector. Following Fjolla Raifi's analysis, both "reflect the exclusively internationally-driven security sector" (Raifi, 2013:3): even if in general gender mainstreaming in this sector has been directed by international organizations, local women's groups and organizations' activism has been central in relation to the implementation of UNSCR 1325 (Raifi, 2013:6) in the security sector.

Nowadays, women's presence is visible in the Kosovo Police Service (KPS) and the Kosovo Protection Corps (KPC), which has become the Kosovo Security Force (KSF), and it is the objective of both organisms to maintain women's participation in the future (Maquire, 2008:5). Nevertheless, it is mandatory to perform a general analysis of the various organizations forming Kosovo's security sector.

a) The KPS has "effectively" internalized UNSCR 1325 Resolution within the organization as of 2009 (KWN, 2007c:4-5; KWN, 2009b:19), and its media is higher in relation to recruiting women and its work to face violence against women than the regional and the international ones (Maquire, 2008:10). Within the organization there is a counsellor overseeing gender perspectives¹⁶⁶ and working with local women's groups (KWN, 2009b:6)¹⁶⁷. Women officers formed in 2013 the Kosovo Police Women's Association.

b) The KSF has a working group for gender equality and offers gender mainstreaming and gender perspective based trainings (KWN, 2007c: 4-5) to its staff, but in general very few women participate (%2) (KWN, 2009b:19)¹⁶⁸, although the organism has plans to increase the participation of women in all aspects.

¹⁶⁶ It is formed by over a hundred local experts (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014: 8).

¹⁶⁷ As Maquire argues, it is the offspring of the work carried out by UN Police's gender counsellor, who took the initiative to work with different groups and organizations in civil society, delegates of different communities, KFOR, and many international organizations, with the objective to transform the view of female officers seeing themselves as effective veteran, senior models (Maquire, 2008: 10).

¹⁶⁸ KPC was formed to a large extent, with people taking part in KLA. This is precisely one of the main reasons of its low participation.

c) The KFOR¹⁶⁹, security force of NATO, has a gender counsellor offering gender related training to all workers, as well as measures to employ more women (Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014: 9), but in general the “unevenness” of the troops’ gender training is visible and “disappointing”, and gender disaggregated data are not offered (KWN, 2009b:19).

In general, the participation of women in the security sector conform a low rate of the general staff, and all organisms need to work continuously towards the implementation of the UNSCR 1325¹⁷⁰. However, it is necessary to outline that most of the organizations in the Kosovo security system are actively attempting to employ more women, as well as inserting a gender perspective in their everyday work.

7.7.4.4. Institutionalization of women’s rights

The institutionalization of women’s rights has been a process initiated after the war, once the emergency phase of the reconstruction process was closed, to a large extent. This process has endured a principal transformation: the path towards gender equality changed from being a process driven by a few women within certain women’s groups in civil society, to become a process under the cooperation and intertwining of local, central and international organism’s work. This process was officially initiated in 2004 through the adoption of the National Action Plan for the achievement of Gender Equality (NAPGE). Since then many measures have been taken¹⁷¹ and organizations have been opened and keep working regarding this project, which institutionalizes the defence of gender equality and women’s rights.

NAPGE is the major mechanism for gender equality nowadays, formed to fulfil the needs of all women in the territory and to gather counselling against gender inequalities. It is based upon the needs of Kosovar women, and aims to improve women’s situation (PISG, 2004: 5). It defines the steps towards gender equality, as well as the measures to be adopted¹⁷². It aims to spread

¹⁶⁹ Though this organization is an international actor, due to its nature, it has been included in the security sector.

¹⁷⁰ Except for KPS.

¹⁷¹ To see further information regarding all official and legal measures adopted after the passing of NAPGE and Law on Gender Equality, see: Färnsveden, Farnsworth and Qosaj-Mustafa, 2014).

¹⁷² The NAPGE identifies 12 objectives: 1) to insert a gender perspective in all policies; 2) to use and produce gender disaggregated data; 3) to create and develop gender responsive budgets; 4) to make use of gender equality mechanisms, if needed, in order to increase women’s participation in decision-making organs up to at least %30; 5) to modify work timetables to a 8 hour work day, from 8am to 4pm; 6) to create work possibilities for communities at risk; 7) to promote women’s access to the labour sphere and promote gender equality within it; 8) to defend human rights and confront violence against women and children, promoting human rights, women’s rights and children’s rights, protecting the healing process of victims and preventing violence, as well as taking the needed measures for this; 9) to promote women’s participation in the political sphere and especially in the principal decision-making organs; 10) to protect

gender equality to all spheres in the territory, starting within official organisms. However, it must be taken into account that the NAPGE had no proper plan regarding violence against women when it was created, and along these lines, the central government did not foresee grants for fighting violence against women within the creation of the plan (Open Society Institute, 2007:13). Nowadays this has changed, for the opening of the Agency for Gender Equality (AGE) aimed to promote gender equality throughout the territory. The following chart identifies the main measures taken and accomplished through the institutionalization of Kosovo women's rights within the NAPGE:

Table 7.4: Institutionalization of women's rights in Kosovo since the adoption of the NAPGE

NAPGE		
	Organizations for gender equality	Legislation for gender equality ¹⁷³
Government level	<ul style="list-style-type: none"> - Agency for Gender Equality (AGE) Advisory Office on Good Governance, Human Rights and Gender Equality - Gender Equality Unit (Ombudsperson) - Officers for Gender Equality (in each ministry) -Women's Caucus (in the Parliament, non official) 	<ul style="list-style-type: none"> -Kosovo Programme for Gender Equality (2008-2013) -Kosovo Programme against Domestic Violence and Action Plan (2011-2014) -UNMIK Regulation 2003/12 (on domestic violence) -Law on Gender Equality -Anti Discrimination Law -Action Plan on the Anti-Discrimination Law (2005) (Dec. No. 4/170) -Law on Labour -Law on Protection against Domestic Violence (2010)
Legislative level	<ul style="list-style-type: none"> Women's Deputies Group (non official). 	<ul style="list-style-type: none"> -Kosovo Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings (2005)
Municipal level	<ul style="list-style-type: none"> -Municipal Offices for Gender Equality (in all municipalities). -Municipal Committees for Gender Equality 	<ul style="list-style-type: none"> -National Strategy and Action Plan for Combating Trafficking in Human Beings (2011-2014) -Prishtina Principles (2013) -Amendment for Victims of Sexual Violence during the war period in Kosovo (2014) -Law on Prevention and Combating on Trafficking with personas and of Victims of Trafficking -Law on Family and Social Services

the equality of rights for women and men in education and promote the right to study and the elimination of discrimination in education; 11) to promote the improvement of social services so access to them will be equal for men and women; and, finally, 12) to promote gender equality in the cultural sphere (PISG, 2004:19-57). Beijing Declaration and Platform for Action and Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) are directly linked to these objectives, for both the format and the terminology of NAPGE are based upon the former, the worries are expressed in international language and the legal measures proposed are based upon international resources (PISG, 2004:5).

¹⁷³ The Kosovo Constitution passed in 2008 protects gender equality, based on the International Human Rights Convention, CEDAW, and the European Convention on Human Rights above local legislation.

	<ul style="list-style-type: none"> -National Action Plan on Implementing UN Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security (2014) -Action Plan for the Implementation of Human Rights and Gender Equality Policy in MKSF and KSF -Kosovo Programme for Gender Equality (2014-2017)
--	--

Source: self-developed

Even if the institutionalization process of women's rights is yet open and to be developed, its path has been successful considering the results: a significant wide range of legal mechanisms has been set up, which constitutes an example for the countries in the region. However, the same cannot be said when it comes to the implementation of these measures. In general, the implementation of these laws and measures is "weak", due to three main reasons: first, because there is not enough institutional responsibility and accountability to provide enough budget (UNDP, 2011:82); second, because the central government does not allocate enough funds for the implementation of these measures (Färnsveden, Farnsworth eta Qosaj-Mustafa, 2014:5; Biserko, 2012:20); and, third, because there are not gender equality officers in all ministries, and the boards for gender equality are not working in all municipalities either (UNDP, 2011:82). This, as Raifi argues, is a consequence of the influence of political parties when choosing lobbies (Raifi, 2013: 3), but also ignorance when it comes to acknowledge the importance of women's participation in the post war reconstruction process and the role of groups and organizations behind the creation and development of these measures, as well as lack of willingness for their implementation.

Thus, the legal context of Kosovo establishes a scenario of no discrimination for women, but its application is not successful at all, and therefore, is an obstacle for the implementation of UNSCR 1325, as long as legal mechanisms for the right implementation of the aforementioned measures for gender equality and women's rights are not adopted.

7.8. CONCLUSIONS

After analysing in this chapter the transformation of women's situation and activism in Kosovo, there is no doubt we are dealing with a feminist movement, which was created and developed in a conflict scenario and is maturing in a post-war reconstruction context, aware of, and without neglecting, the negative preconceptions and connotations that the concept of *feminism* may have at the Kosovo local level.

Through the analysis realised in this seventh chapter, I conclude that the Kosovar women's movement has the following features:

Firstly, it was created, organized, and started to develop within the process of civil resistance previous to war, and hence, civil resistance itself has been a key factor to the birth of the women's movement, its organization, and development. However, it must be borne in mind that it was the context of this process itself what brought about one of the main characteristics of the movement: the division between national identity and gender identity. The sub-movement around LDK adopted this national identity as central; while the sub-movement created around independent organizations took their gender identity as key, mainly because the civil resistance project failed defending women's rights and overlooked women's subordination and violence against them. It was this second sub-movement based in women's organized groups that provided a feminist perspective to the women's movement in Kosovo.

Secondly, it was this activism organized within the civil resistance scenario that offered the women's movement its identity and knowledge, what enabled it to become an important actor in the new socio-political discourse. Even if it was shaped through the concept of nation, it was a discourse in the defence of gender equality and women's rights, which, along with the development of a core strategic organization, has enabled the movement with the capacity to be able to work at the local level, and therefore, a broad social legitimacy, as well as the capacity to create and sustain relations both at the regional and international levels. International intervention, rather than promoting a new environment for gender equality, enabled the creation and development of a renewed patriarchal system through the redefinition of gender relations. Nevertheless, the women's movement has been able to identify this and find ways to confront it.

Thirdly, while the new social and political scenario that emerged after the international intervention has provoked an increasing presence of international organizations, these have had a deep influence in the women's movement —through cooperation towards women's groups—. Above all, because local women's groups needed funds that came from international organizations in order to function. This has had a profound influence in the women's movement, mainly in its identity, objectives, development of its own discourse and functioning.

Fourth, women have identified UNSCR 1325 as the main tool for the improvement of their situation and the defence of their rights, as it is one of the most legitimated tools internationally in relation to gender equality in post conflict reconstruction processes. Through this tool, local women activists are making a way for international actors, central actors and local actors to increase their participation towards gender equality and the defence of women's rights, after

learning their gender perspective was vain. Nevertheless, it must be considered that the implementation of this resolution is yet an open and unfinished process, which means both women's organizations and international, central and local actors have yet a long way to walk.

As I acknowledge in this doctoral thesis, it is women's groups who are the main actors promoting women's rights, and gender and feminist perspectives. If the transformation and development of the women's situation that this chapter has analysed was possible, it has been to a large extent due to the work of organized women's groups, created and developed by women activists, which are nowadays a central actor in the post war peacebuilding process in Kosovo.

It is precisely the analysis of this process that next chapter will deal with: the role and importance of organized women in the reconstruction process of Kosovo, through a specific case study: the analysis of Kosovo Women's Network, which gathers most women's groups in the territory and is sponsored and fostered by both local and international organizations.

**Chapter 8. Kosovo Women's Network, key actor in
peacebuilding and women's rights activism**

8.1. INTRODUCTION

As seen in the seventh chapter, Kosovar women's strategic organising process started in 1992¹, precisely when most current active women's groups were created. They separated their work inside and outside the political sphere as formerly seen, and adopted different strategies and paths to develop their activism. The previous chapter analysed this differentiation, and the current is to further address and research the elements that feature the collective of women's groups that worked independently, through the study of the network organization Kosova Women's Network (KWN) and its forerunner Rural Women's Network (RWN).

KWN started its activity in 2000, although it was formally registered in 2003. From its foundation, it gathered local women's groups, which adopted the legal shape of NGOs. Its objective has been the work in favour of the rights and interests of women and girls in Kosovo, above origin, political or religious views, or education levels, through the defence of women's rights, information and experience exchange, cooperation, and research. Women and organizations and groups of a variety of ethnic origin, religion, or social and economical backgrounds participate in this organization.

When analysing the post-war peacebuilding process in Kosovo and the role and participation of women and women's organizations in it from a gender perspective, it is usual to mention KWN, for it is the network gathering most women's groups in the territory. However, KWN is an initiative yet to be deeply studied as a case study, and as I argue in this doctoral thesis, its functioning, features, lines of work, and characteristics make this organization unique in the social, political and economic background of Kosovo and the Balkans, whilst being an example for similar case scenarios.

Nonetheless, it is important to take into account that this network organization started to actively work and function as such during the pre-war civil resistance, in 1997, with the birth and development of RWN. Therefore, the activity of KWN comes in continuation from the civil resistance process, as well as characterized by this. However, this organization has never been studied from this perspective, neither with the depth that this doctoral thesis studies it. The main objective of this chapter is to analyse this continuity and expose the importance and work of this organization in the post-war peacebuilding process in Kosovo. Thus, first I shall analyse RWN in order to identify its links with KWN. Then, I will realise a deep study of KWN, in order to analyse its creation and development processes, main features, organization model,

¹ Although there was already an active group of women, Motrat Qiriazhi, actively working by then.

characteristics, membership programs and activities, regional cooperation and projects developed at this level, as well as its current and future challenges.

8.2. BACKGROUND: RURAL WOMEN'S NETWORK (RWN)

RWN was the first attempt to organize, network, and institutionalize Kosovar activists' work for women's rights, developed deep in the civil resistance process. Although women's groups that formed the organization initiated the cooperation and networking process earlier, RWN was fully formed in 1997. It was five women's groups who formed this initial nucleus: Motrat Qiriazhi, Aureola, Liria, Legjenda and Apoteoza. Although the network could not officially register due to local political difficulties and overall situation, they continued to work in the post-war scenario until today, both in the territory and abroad, as KWN.

RWN is the first network formed by women's groups in Kosovo, which aimed to be a base for women's groups and NGOs working in rural areas. As its name says, it had among its principal objectives the awareness rising of women's rights and gender equality among women in the countryside, while simultaneously becoming a meeting point for the participant organizations. This general goal responded to a certain situation and needs, which featured the activity and character of the network: women activists working in the countryside had to face an on-going difficulty that women activists in the capital, Prishtina did not: the lack of information exchange. These women often worked in very isolated rural areas, and their work was featured by an extended lack of funding and information necessary for their work. These, as well as developing an organized activism in rural areas and strategies for the obtaining of financial resources were the main reasons of these five women's groups to start their cooperative work.

RWN features three principal characteristics in its task and character: the activity was located in the countryside; to a large extent its task addressed women's education and health, as well as violence against them; and, its nature laid upon inner cooperation.

The network performed its task in rural areas², precisely because it was formed by organizations working solely in the countryside. In general, the situation of the women in the countryside was harsher than that of women in urban areas, mostly due to three reasons: these women lived in isolation—they usually did not leave the household, except for very scarce moments—; secondly, such isolation deeply limited their health and education level; and finally, there were

² The fact that RWN developed its activity in the countryside does not mean women did not work in urban areas. Hence, women working in the countryside had to endure a peculiar situation, featured by the need to work under local traditions and culture.

higher levels of violence against women in rural areas³. These women's groups started working in the countryside mostly moved by these factors.

However, these aforementioned characteristics led these women groups to identify certain needs, which differentiated them from those groups working in the urban areas. To a great extent, their work methodology conformed the main distinction: working in the countryside required working in villages, where in order to reach to women they needed to build confidence first when approaching the village itself and then when approaching families, in order to make women leave the household. For this to happen, both women and men in the families were given reasons to do so, as well as reasons for relatives to give women permission to leave the household. This was a harder work process compared with groups working in urban areas. Here, mostly all women's groups would use the national cause as a tool for the defence of women's rights⁴.

The creation of RWN was also linked with the difficulties that rural women's groups had to obtain economic funds. Women working in Prishtina had contacts with other organizations and with the scarce international organizations that worked in the territory. On occasions, women in urban women's groups had the chance to travel abroad. In contrast, most women activists in RWN, as they were working in the countryside, lacked these contacts, and hence, had lesser opportunities to get economical funds.

Following the factors that geographically located RWN's work, the women's groups' network developed its task in three fields: education, political empowerment, and violence against women. This activity had a clear feminist approach, which often displaced these women's groups' objectives from those of civil resistance⁵ and lead them to work in difficult conditions.

Even if education was one of the main pillars of the civil resistance project, RWN explicitly held on to women's education, since it was boys who formed the majority of school attendants in the alternative educational model set up by the Democratic League of Kosovo (LDK). In addition, these schools were usually located in urban areas, and rural women who formerly had little contact with education were steadily more isolated as the conflict progressed. It was this situation that was faced by women's groups in RWN, in order to provide girls in rural areas with a minimum level of educational background. This was not by any means an attempt to replace the educational system that the LDK proposed; it was a smaller project, directed

³ CPWC carried out a research about violence against women and published its results in 1995. See section 7.5.3.

⁴ See section 7.5.3.

⁵ See section 7.5.

exclusively to rural women in order to satisfy their immediate educational needs.

Working in favour of women's rights and political empowerment made of RWN a critical group regarding the role women had in LDK and the civil resistance project overall, as well as the perceptions that the political party had regarding the participation of women. It defended women's role in LDK and the parallel government system that the party built, both in central and local decision-making spheres, as well as the defence of women's participation in the public sphere. In this context, referring to violence against women meant breaking the wall of tradition, since there had been no prior reference to this phenomenon in Kosovo. In fact, in the framework of the research carried out by the Centre for the Protection of Women and Children (CPWC) about violence against women⁶, these women's groups identified the need to deal with this phenomenon in rural areas, which was very much in force. However, this was the work least developed by RWN, mostly due to pressure coming from LDK on the one hand, and due to the constraints of the overall socio-political situation on the other hand. The only organization working against violence against women in rural areas, Liria, was created in 1999, deep in the armed conflict and out of the context of civil resistance. Nonetheless, and even if it was indirectly, this was a factor that women activists in RWN treated through their work.

Even if each organization within RWN had its individual approach and work, there is a fourth element that they all inserted transversally: women's health. Women in the countryside had little access to health services, and often, none. These women's groups working on women's health meant approaching something utterly neglected: gynaecological and reproductive health. They wanted to face this situation, and although getting to a minimal access to health services was a hard objective, the task was to attempt to make women and their children have minimum checkings, usually carried out through the organizations Nënë Thereze and CPWC.

The fields of work previously mentioned were identified based on the need to respond to immediate necessities. Nevertheless, there was an obvious unbalance among these three elements: The organizations forming RWN directed most effort towards health and education due to the high rate of illiteracy and poor health conditions that characterized the territory, especially after seeing that it was women who were most affected by these features. Working on violence against women faced three main difficulties: first, due to the violence taking place in the private sphere the members of these groups were not able to work properly in such short time; secondly, that violence against women was accepted socially, which led these groups to the need of more complex dynamics that usually they did not know or did not have information

⁶ See section 7.5.3.

about; and finally, that violence against women was a phenomenon neglected and sidelined by the resistance project, which meant an additional difficulty for these groups, since they did not have the support of the resistance project. This does not mean that these groups did not address violence against women. Many organizations in the urban context, as the CPWC, had such approach by then and still do today. However, violence against women was very rooted and accepted in the social sphere and it was very complicated to work with, even more complicated in rural areas. Besides, as I have explained in chapter 7, the resistance movement silenced previous research work realised by women's groups in relation to violence against women, and hence, this made difficult to work in the spaces controlled by the resistance project. However, RWN, and more explicitly the organization Liria have been the forerunners in this area.

8.2.1. Main basis: cooperation between rural women's groups

RWN responded basically to two necessities: the needs of local women and the needs of the members forming the organization itself, mostly through exchange of information and cooperation.

The slow increase of groups and the incoming of funds from abroad were slowly changing the scenario where these groups operated in: from being merely two or three organizations working with almost no money in rural areas they increased into a dozen of organizations which slowly attracted international funding. This new scenario awoke two questions among these women's groups: on the one hand, the need to know who was doing what in order to avoid overlapping, and on the other hand, how to obtain funding to continue their work. The dynamics of cooperation that based RWN's work basically responded to these needs, which led into the creation of the organization. The five women's groups forming RWN were already working for the rights of girls and women before 1997, but mutual cooperation happened often, especially as of 1996.

The common work of RWN was realised through permanent meetings organized every month, which had three main objectives: information exchange, fund raising, and formation. Thus, besides creating and strengthening a common strategy, each group had the opportunity to strengthen and develop its individual strategies as well.

All meetings were a forum for information exchange: besides exchanging individual information on each group's initiatives, the problems and challenges that each group faced were dealt with collectively. This exchange had a dual aim: to obtain information on what, where, and when was made by each member (and, if they had the information, also about what groups that did not belong to the network did) to avoid overlapping, and to exchange information on

how to raise funds, since very few organizations and individuals had information about it. By doing so, the groups working in rural areas were able to access that information as well. In addition, these meetings were also a space to organize formation and fund raising activities. Moreover, they also organized additional meetings regarding fund raising and formation. Whereas the former aimed at the different possibilities to gather funds for individual and common work according to the needs⁷, the latter aimed at the formation about NGO's and women's group's organizational basis, women's rights and feminism. In this scenario, the inclusion of experienced participants from abroad⁸ became paramount for the arrival of new perspectives, as in the case of feminism and feminist theory.

These dynamics soon displayed their potentiality: in the difficult political and social context that was taking place these groups did not only exchange information about what was going on in the territory, but also about who did what and where, in order to avoid overlapping between the groups that conformed RWN and also but also with other organizations working in the territory. They also mutually taught how to raise funds and who might be potential donors, besides providing help in relation to obstacles and problems that each group encountered. They moved from responding to the needs they encountered as they could and with no solid background to acquire minimum knowledge and initiate their organizational process.

Thus, it is important to recognise the work the organization realised as a network, but on the other hand, it is also necessary to acknowledge the work that each group did individually.

8.2.2. Members and their individual work

The individual work of each member group of RWN was different in every case. However, they had the support of RWN, through their participation in its strategies and common action. Five groups formed RWN: Motrat Qiriazhi, Legjenda, Aureola, Apoteoza and Liria. All had as their main goal the work for the rights of girls and women and gender equality, although they did not all work on the same fields. Motrat Qiriazhi, Legjenda and Apoteoza worked for women's social empowerment and education; Aureola worked in relation to the political and economic empowerment of women; and, Liria worked on awareness rising about violence against women. The following table describes the individual lines each group followed:

⁷ This meant organizing parties often: owners lent the facilities and local musicians played at no cost, while attendants paid a fee or a ticket as well as whatever they had to eat or drink.

⁸ Igballe Rogova, for instance, lived abroad for a long time due to the political background; Rachel Wareham worked in the territory, but she was British.

Table 8.1: Groups forming RWN and their activity, 1989-1999⁹

Name	Date ¹⁰	Activity
Motrat Qiriazhi	1989 ¹¹	Its task was aimed at the educational formation of young girls and women: literacy to a large extent, in order to secure their access to secondary education, as well as offering primary education to those lacking it. Though the activity was started in Prishtina and its surroundings, it soon moved to Has ¹² , zone stricken by isolation and poverty ¹³ . They started offering literacy courses but through the years initiatives to build a library, a school, or roads were undertaken.
Legjenda	1995	Its objective was the improvement of the social situation of girls and women in the municipality of Viti, where it worked in its early years, but after the war spread its work to other municipalities. Women's awareness regarding human rights has been one of its main goals, especially in relation to the education of young girls and women.
Aureola	1996	It started to work in the village of Obilić regarding women's economic independence, women's human rights, and the role of women in decision-making spheres. After the war, an office was opened in Prishtina, and its activism was spread through the territory.
Apoteoza	1997	It started in Gjilan but very soon it expanded to the villages of Zhegovc and Karada as well. They worked in the advancement of women's social participation and education.
Liria	1999	It started working in Gjilan and it was the last group joining RWN before the war. Its main objective was aware rising about violence against women. After the war it also started providing shelter services.

RWN and its activity were almost completely financed by international organizations¹⁴, although this funding was scarce and working conditions were often precarious. In general, all women's groups, including those forming RWN, functioned with very low funds during civil resistance. Although funding was scarce, that existing came from abroad, mainly from organizations with representatives in the region or in the territory¹⁵.

⁹ The groups identified in the chart are based on different interviews with women activists actively working in these organizations at the time. However, different research works have identified different women's groups within RWN. For example, the Kosovar Gender Studies Centre mentions the following: Aureola, Elena Peshkopia, Legjenda, Elena –later Liria– and Motrat Qiriazhi (KGSC 2008).

¹⁰ Date of creation.

¹¹ It was officially registered in Belgrade in 1990.

¹² The organization stopped its activity after the death of a member's husband, Safete Rogova. After this, in 1993 the organization started again its task in Has.

¹³ Safete Rogova points out two other reasons: they had a former link with that region through a relative, so they had an initial contact with the region. In addition, the pressure that the LDK put upon them made them decide to work in Has as a hideaway from such situation. Interview with Safete Rogova, Prishtina, December 2014. Igballe Rogova points out another reason that promoted this move: the dynamics regarding the marriage of young girls was increasing, against which they wanted to fight. Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

¹⁴ Chapter 9 shall analyse in depth the influence of international funding for RWN.

¹⁵ It is precisely the cooperation between RWN, KWN and international community what is to be analysed in chapter 9.

Here, Swedish NGO Kvinna Till Kvinna (KtK) was the main promoter of RWN, especially when it comes to funding and strategic help. In the first case, besides financing the five women's groups that participated in RWN individually¹⁶, the activity of the network itself was totally financed by this organization: meetings, workshops, etc. KtK also financed activities and initiatives organized collectively¹⁷. In the second case, based upon individual will of RWN's activists, KtK also offered counselling: if any group had any doubt any subject related to its work or activism, this organization offered total support, both in relation to counselling and knowledge.

The few international organizations arriving to the territory also took part in the funding of RWN, but through the financing of individual groups that the network gathered, not financing the network itself¹⁸.

8.2.3. Lessons learnt: RWN's gained experience

Undoubtedly, RWN was a central organizational pillar for women's groups in rural Kosovo. However, these women's groups work was hindered by two characteristics: as working in the defence of women's rights after the fall of communism supposed a novelty in the territory, it was also a new dynamic for these groups, which functioned "as they could" taking gender equality as their basis. Simultaneously, this novelty duplicated when working with rural women, since they were isolated and with little social changes, even if they were in a new political era.

From a general perspective, the objective of the network was to work for women's rights in rural areas as the political scene steadily worsened. The war stopped and any attempt of strategic development, as well as the network itself. Nevertheless, soon did the creators of RWN learn the minimal characteristics to work for women's rights in Kosovo. These became a lesson for any future activity of women's groups, which had to learn how to move in the space between local and international forces in power.

In this doctoral thesis I argue the following are the main characteristics or lessons learnt that women's groups in RWN acquired during civil resistance: the need to work collectively as a network on one hand, and the need to work according to women's (and citizens') needs. First, the need to work together as a network was clearly exposed for those women who formed and participated in RWN. This strategy did not only offer a space for information and experience exchange, but it also offered and opportunity to work collectively towards a collective strategy

¹⁶ Even if KtK was the only promoter of MQ, the rest of the groups had more promoters, for example, Oxfam.

¹⁷ Interview with Igo Rogova, Prishtina, December 2014.

¹⁸ The NGO Oxfam International, for example, funded the creation and first activities of Aureola.

in the territory, avoid overlapping and increase the efficiency. Second, it was clear for participants in RWN that they needed to work horizontally: based on women's needs and demands, by adapting their activity to this, and not following external political and economic interests. It is precisely this characteristic that became one of the main obstacles in the defence of women's rights, which will be studied in the following sections.

RWN was the forerunner of the women's group network KWN, which was created after the war. It was precisely the women's groups forming RWN the ones that founded KWN –along with other women's organizations–, with the objective to create a space for the defence of women's rights, women activists and women's groups amidst the new social, political, and economic scenario that the territory was facing.

8.3. CREATION AND DEVELOPMENT OF KOSOVA WOMEN'S NETWORK

KWN was officially launched in the fall of 2003, but it was established shortly after the end of the armed conflict and international intervention, as of January 2000. The organization functioned as a network, following the steps of RWN. When it was registered, a total of 36 women groups formed the network. By the end of 2004, 70 women's groups participated, and it was the principal voice of Kosovar women both in the territory and internationally. The following pages shall analyse its birth, the opportunities and challenges that its official registry brought to the organization and its activity up to the end of 2014.

8.3.1. From non-officialness to institutionalization

KWN held its first general assembly in January 2000, during the emergency phase of the post war reconstruction process. The objective of that meeting was to find ways and strategies to continue with the activity carried out as RWN prior to the humanitarian intervention and arrival of international organizations. The main objectives of this first general –and official¹⁹– assembly organized by women's groups after the war were to get back to the trajectory and work that they had initiated before the war as well as its acknowledgement, to identify paths and strategies for the future in this regard, and to further deepen into the features and characteristics of women's rights activism in the new post-war scenario. This first meeting meant the re-activation and continuation of the former monthly meetings organized by RWN, but women faced a new scenario: even if the defence of women's rights and women's empowerment were the main goal, they found themselves working under the shadow of local and international organizations.

¹⁹ Several meetings were organized before, but have been identified as informal and non-official by organizers.

Soon would the five women's groups forming RWN be joined by other 31 women's groups, precisely those groups working in urban areas before the war, as well as other women's groups created close to these previous groups after the war. In total it was 36 women's groups working inside KWN. While they acknowledged the need the function as a network a must, they also saw the need to spread the work of former RWN, mainly due to a principal reason: although so far the network was comprised by groups working in rural areas, they saw it necessary to open the doors to all women's groups, including groups that worked in urban areas after the war, with different ethnic origins, religions, or field of work, mostly because they faced equal difficulties. The main objective was to work for women's rights and women's empowerment through coordination between all women's groups.

On November 12, 2003, KWN legally and officially registered as an organization. This officialised the organization, while simultaneously becoming an additional force in front of other local, central and international organizations: "We were no longer an informal network of women, but an institutionalized and acknowledged organization, with an office, a space to hold meetings and a staff working full-time" (Rogova, 2004: 2). In addition, the legal registration brought KWN the acknowledgement, recognition and the status of an official organization in front of the two principal decision-making organisms in the territory, UNMIK and OSCE (Rogova, 2004:2).

The process between KWN's birth in 2000 and its registration in 2003 was featured by two principal factors: the need to gather the increasing women's groups that were sprouting, and the UNMIK registration system.

The new post-war context and, mostly, the funds provided by international organizations for the promotion of women's rights and empowerment, enabled in a short time the creation of new organizations with gender equality and women's rights as their axis, which increased the number of local organizations working for women's rights in a sudden manner²⁰. These women's groups sprouting overnight created a new environment which at the same time produced new features: they were new working about women's rights and empowerment, and hence, in general they knew little about the subject and about how to work in the field; international organizations offered funds to these groups as if they were expert organizations — often not bearing in mind experience, knowledge or project sustainability— as to those knowledgeable and experienced women's groups. Organizations with much experience saw themselves in competition with new born groups lacking experience.

²⁰ Chapter 7 dealt with the origin, influence, and consequences of this phenomenon. See sections 7.7.2 and 7.7.2.1. These women's groups very often had no experience regarding work for women's rights.

Through the project re-started by KWN, experienced women's groups and newborn groups created a common space to exchange information and offer coordination. Women's groups within this net faced equal difficulties: they were unable to work with local and central institutions because they were still not functioning properly; and they were neglected by international organizations because they did not acknowledge them. Hence, when international organizations started to facilitate funds towards women's rights and empowerment, local women's groups with experience saw themselves in need of coordination if they were to manage this situation, in order to enable new organizations work properly and experienced organizations continue with their work.

This confusing situation was featured by a second factor: UNMIK's registration system accepted registration as of 1999 (or later), which omitted all those organizations that were created and functioning before this date: the work of the women's groups that conformed RWN, as well as other women's organizations' activity, among others. Unless they were registered, they were invisible for international organizations.

Those groups that were actively working prioritized the acknowledgement of their activity and experience, which came from the early 1990s, in order to make international organizations recognize their previous experience and history, and rejected to officially register in UNMIK's registration system. Instead, they defended the modification of this system advocating for the log of both registration and creation dates of organizations. This way, and even if the official registration date was 1999 or later, it did not omit how long the group had been active, and by doing so, the institutional memory and the history of women's movement was acknowledged.

Within this framework, 2004 brought positive changes, and as KWN defends, also "the beginning of a new era" (Rogova, 2004: 3): the network, as well as the 70 women's groups that conformed it, took as their objective to make their voices listened, and they took United Nations Security Council Resolution (UNSC Resolution) 1325 as a main tool to do so, which featured the activity and nature of the organization in the following decade.

8.4. KWN'S MAIN FEATURES

KWN is the network that gathers Kosovar local women's groups, organizations, and NGOs. It works, as well as all its members, for the defence of women's rights and gender equality. Its mission is "to support, protect and promote the rights and the interests of women and girls throughout Kosovo, regardless of their political beliefs, religion, age, level of education, sexual orientation and ability". KWN carries out its mission through experience and information

exchange, partnership and cooperation, service, research and advocacy²¹, with a feminist perspective.

However, as I argue in this doctoral thesis, the main features of the organization are defined by two factors: its ideology and objectives.

8.4.1. Ideology

In this doctoral study I defend that three principal factors or perspectives feature the ideology of KWN: feminism, the defence of multi ethnicity and multiculturalism; and anti nationalism.

Firstly, the activity of KWN lies upon the defence of girls' and women's rights, but besides this, it adopts a clear feminist perspective. This perspective has been developed along its trajectory in a different way: as RWN had a feminist perspective, most its members were unaware of this at first. This feminist consciousness was developed through contact and relationship with Women in Black as well as different contacts abroad, such as feminist activists or women's groups' delegates.

The armed conflict and its gender dimension, the international organizations that arrived in the territory afterwards and the situation created in this context, also brought information and formation about international resolutions, laws and protection measures, as well as dynamics about women's rights and gender equality. As local women's groups and activists were acquiring information and formation about these, they were also developing a feminist perspective, adopting a deep feminist consciousness.

When asking activists about the feminist perspective of KWN and its member organizations, they are fully aware that their work has had a feminist perspective. Nonetheless, they make a differentiation between the situation prior to war and after it: "Before the war most of us we were not conscious of the feminist perspective. We were doing what we could as we could, out of need. It was after the war when we took a clear feminist perspective"²². As I argue in this research, this happened because of two main reasons: on one hand, due to the marginalization local women's groups and women's rights activists suffered during civil resistance²³; and on the other, because they needed and wanted to respond to the new post-war social and political situation which did not acknowledge women's situation and activism²⁴. These women that had

²¹ See: <http://www.womensnetwork.org/?FaqeID=4> (2015-02-22).

²² Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, March 2014. Even if CPWC created by Sevdije Ahmeti was not a member of RWN, they kept constant contact, and it is an original member of KWN.

²³ See sections 7.5.3, 7.5.4 and 7.5.6..

²⁴ See section 7.7.2 and 7.7.3.

just emerged from communism and were in the middle of conflict escalation were mainly unaware²⁵ of international happenings and movements. Besides, women's rights were taken as secondary by the civil resistance project, and so did it manifest that in one way or another, claiming to favour women's rights over the national cause. In this context, both prior to the war as well as after it, the open use of the concept "feminism" has brought women's organizations more stigma than benefits²⁶, even among women.

Secondly, KWN and the groups that conform it have been, since its origins, aware of the harm different nationalisms were provoking in the territory, since it was the clash between two nationalisms that provoked the political situation in the 1980s and 1990s, as well as the subsequent armed conflict and international intervention. From early stages, and in line with its feminist character, the influence of these nationalisms upon women's bodies—which, as the previous chapter has shown, suffered the consequences of sexual violence against them used as a weapon of war—was very present in the groups founding KWN, as well as the conflicts between nationalism and feminism.

In mid 1990s, at the highest peak of civil resistance, local Albanian women's groups were the only collective in relation with local Serbian women and women's groups in Serbia (with Women in Black, for example), as well as the ones that debated on the political situation. The few initiatives that conformed these dynamics were weakened by threats coming from Albanian and Serbian politicians and Serbian security forces²⁷, and they were later stopped by the war. Within this framework, considering armed conflict and international intervention deepened such division, and bearing in mind Serbian and Albanian nationalisms were still strong, the anti-nationalist feature of KWN has evolved following the development of the territory and conflict itself.

Here, multi-ethnicity and multiculturalism are elements closely related. During civil resistance RWN was only comprised of Albanian women's groups. At that time, any attempt of multi-

²⁵ With very few exceptions, women activists were unable to leave Kosovo, not even to receive high-level education.

²⁶ This has to do directly with the stigma the concept has in many fields at an international level.

²⁷ The women attending the meetings held by the Women in Black endured threats at the hands of Albanian politicians and activists, as they were dubbed traitors. Besides, two local women's rights activists, Igballe Rogova and a Serbian woman, attempted to bring the two communities closer through weekly attending meetings in an open manner at cafés, both Albanian and Serbian. There, they spoke about the political situation among themselves and opened dialogue to customers in order to initiate the debate between both communities. "Serbians and Albanians were split and opposed by nationalism and Milosevic's policies spread the vision of opposition, which we were not", explains Rogova. The initiative faded under the threats to both activists, and the Serbian activist moved out of the territory with all her family due to these threats. Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014. See sections 7.5.4 and 7.5.4.1..

ethnic and multicultural dialogue was individual, out of self-initiative, although also promoted by local women's groups²⁸. KWN has always, since its creation, acknowledged and publicly defended the multi-ethnicity of the organization and the wish for the participation of women's groups of other communities that were not Albanian, specially Serbian, following the organization's mission: To work for the interests of all women in Kosovo, as well as becoming the meeting point for all women in the territory. According to the population census, even if it is clear that most women in the territory are ethnic Albanians, the participation of Serbian and other minorities' women is defended and encouraged. This has not always been an easy task, especially in the earliest stages of the network. Although the organization has always acknowledged its multi-cultural and multi-ethnic character, it was initiated by Albanian women's groups, and Serbian women's groups²⁹ needed a space of two years to join the organization.

However, KWN has always had the "doors opened" for other non-Albanian minorities. Even if they did not do it officially, it certainly was done strategically: "We offered translation services from the first meeting, from Serbian to Albanian, and from Albanian to English. The former to let Serbian friends know that our doors were opened. The latter to let international organizations know what we were doing"³⁰.

A self motivated initiative became a major breakthrough regarding the merging of the first Serbian women's groups: Nevenka Rikalo —founder of the women group Ruka Ruci—, her husband and Igballe Rogova —director of KWN— organized meetings to raise money to buy a deaf Serbian boy hearing aid. It was the first attempt to bring the two communities together after the war³¹, started out by citizens, two women activists, and successfully carried out by the two communities, both Serbian and Albanian. In a short time, not only Serbian women's groups, but women in other minorities also created women's groups and joined KWN. As of yet, KWN is one of the very scarce multi-ethnic organizations in the territory.

²⁸ See sections 7.5.4 and 7.5.4.1.

²⁹ Serbian women's group Ruka Ruci was the first joining the organization, in 2005.

³⁰ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

³¹ Bearing in mind the ethnic and gender dimensions of the conflict, international organizations made efforts to consider women and the organizations led by them within the reconciliation process. However, many did not pay attention to the rhythms of civilians: "Before six months of international occupation had passed, an American organization approached me and proposed participating in the setup of a program with Serbians, especially considering it involved many grants. I gave them a negative, both for being too early and for considering it had to respond to our initiative. And naturally, not because it was hasty and involved money". Soon after, this initiative was born out of civilians, which was successful. Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

8.4.2. Objectives

KWN's main objectives agree with its mission: the multifaceted defence of girls' and women's rights. In 2003 —year of its birth— KWN so defined its main goals in its official registration as an NGO:

“KWN's goal is to support, protect and promote the rights and interests of girls and women throughout Kosovo, regardless of their political, religious, ethnic, age, level of education, sexual orientation and abilities. KWN accomplishes this goal through exchange of experience and information, partnership and networking, research, advocacy, and service. KWN's detailed objectives are: To advocate for the rights of women in all spheres of life; to ensure equal, active, and effective participation of girls and women in all political, economic, and social spheres in Kosovo; to empower women and girls in Kosovo through solidarity and mutual support. To realize the inclusion of women's groups of Kosovo in regional and international initiatives in the field of promotion of women's and girls' rights” (...)

“It will identify common concerns and problems of individual organizations and its members; it will provide information and technical assistance to Kosovar women's associations; it will organize joint information campaigns, education and advocacy on issues important to women's rights in Kosovo; it will engage in establishing cooperative relations between KWN and the Parliament, government and the ministries, for the purpose of transmitting concerns and proposals”³².

Eleven years later, these objectives remain the same. However, during this decade the perspective on these objectives and on how to reach them has changed. As from 2003 to 2010 the organization worked based on its strategic objectives, and as of 2011 they started working based on a strategic plan, upon the identification of programmatic areas in order to achieve specific objectives.

Regarding the objectives of KWN, I identify two different stages: the first six years, from 2003 to 2010, during which the work of the organization was more directly attached to the political development of the territory; and as of 2011 to 2014 or current date, during which the organization, after a decade of work, starts to identify programmatic objectives under a strategic plan in a more mature stage.

The following table identifies the objectives of the organization as of 2004 in detail:

³² Taken from the Office for NGO Registration.

Table 8.2: KWN objectives and their development, 2004-2014

Years	General objectives
	Strategic objectives
2004-2008	<ul style="list-style-type: none"> - To increase the awareness of women and men on women's rights and opportunities for achieving gender equality. - To increase women's equal and effective participation in all political and decision-making spheres. - To further increase the effectiveness of legislation, government programs and policies regarding gender equality. - To increase women's contribution and public recognition of their contribution in achieving peace and stability in Kosovo as well as in the region. - To empower the women's movement in Kosovo and further increase its role in the regional and international levels.
2005-2008	<ul style="list-style-type: none"> - To ensure equal, effective, and active participation of women and girls in Kosovo's political, economic, and social development. - To advocate for women's human rights at all levels and spheres. - To empower women based on solidarity and mutual support. - To enhance the participation of local women's groups and organizations within regional and international networks and advocacy efforts.
2008-2010	<ul style="list-style-type: none"> - To ensure equal, effective, and active participation of women and girls in Kosovo's political, economic, and social development. - To improve women's human rights at all levels and spheres. - To improve and increase cooperation among women's groups and organizations in Kosovo, in the region and internationally.
	Programmatic areas
2011-2014	<ul style="list-style-type: none"> - Building the capacity of KWN - Women in politics and decision-making. - Women's health. - Domestic violence against women and women's trafficking. - Women's economic empowerment.

As the table shows, although the objectives remain somewhat similar, these had no formal and strategic organization until 2011, when the strategic plan of the organization was accepted. In this doctoral research I differentiate two stages based on the objectives of the organization: a first stage prior to the acceptance of the strategic plan, and after 2011, with the acceptance of the strategic plan.

Since the creation of KWN, its activity has been led by its strategic objectives, which are decided in cooperation by the management board and the member groups that are part of the organization. These have changed in relation to the political transformations in Kosovo, but in general women's human rights' defence, political and economic empowerment, violence against women, and KWN's political empowerment have been the principal axis of the strategic objectives of the organization.

Within this framework, the objectives set in the first seven years have been subject to change, but the following fields were strongly promoted:

- The implementation of UNSCR 1325 has been one of the principal keys in the work of the organization since its initiation. With this political tool, the organization has defended women's political and social participation and empowerment in all levels and spheres in the post-war peacebuilding process.

- The institutionalization of women's rights, closely linked to the former objective: the Gender Equality Law³³ or the National Action Plan for the achievement of Gender Equality³⁴ were promoted and defended, among other measures, in order to claim changes in the Law on Election and enable women's participation in elections, for example.

- Fighting violence against women has been one of the main pillars of the organization, especially after witnessing how it increased in the post-war scenario in all its forms: domestic violence, trafficking, sexual violence, and psychological violence against women being the most important. The main activities of this objective have been the opening of shelters in order to offer protection to victims of domestic violence and research.

- The empowerment of the organization and the local women's movement itself: the early years accelerated the importance of its strengthening, in order to further the need of cooperation among women's groups, the need of cooperation among those women working in civil society and political sphere, and the need to increase the activities of KWN both at the regional and at the international levels.

The fact that during its initial years the organization had a changeable set of goals did not provoke any significant change in its activity or results, but the changeability of the objectives is visible, as well as the need to adopt objectives that would answer to general and constant needs in a more planned and effective manner. The strategic plan accepted in 2011 responds precisely to this need.

Between 2004 and 2011 the organization worked on strategic goals, but in 2011 there was a change in this dynamic: a strategic plan was accepted, built in cooperation between all

³³ Law No. 2004/2 on Gender Equality in Kosovo, 2004: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2004_2_en.pdf (2015-3-4)

³⁴ National Action Plan for the achievement of Gender Equality: http://www.peacewomen.org/sites/default/files/kosovo_nap_2014.pdf (2015-3-4)

organizations and members in the network, which was to lead the organization's activity in the following four years, until 2014 (KWN, 2011b). This displayed not only the network's seriousness, but also its organization, commitment, and soundness.

The strategic plan was comprised of five programmatic fields: women's political empowerment, women's health rights, violence against women and trafficking, women's economic empowerment, and the strengthening of the organization's capacities (KWN, 2011b). At the same time, the plan was built upon the identification of long-term objectives and the specific steps to achieve them. The following table ranks the objectives of KWN according to these five programmatic areas:

Table 8.3: Summarized strategic plan of KWN, 2011-2014

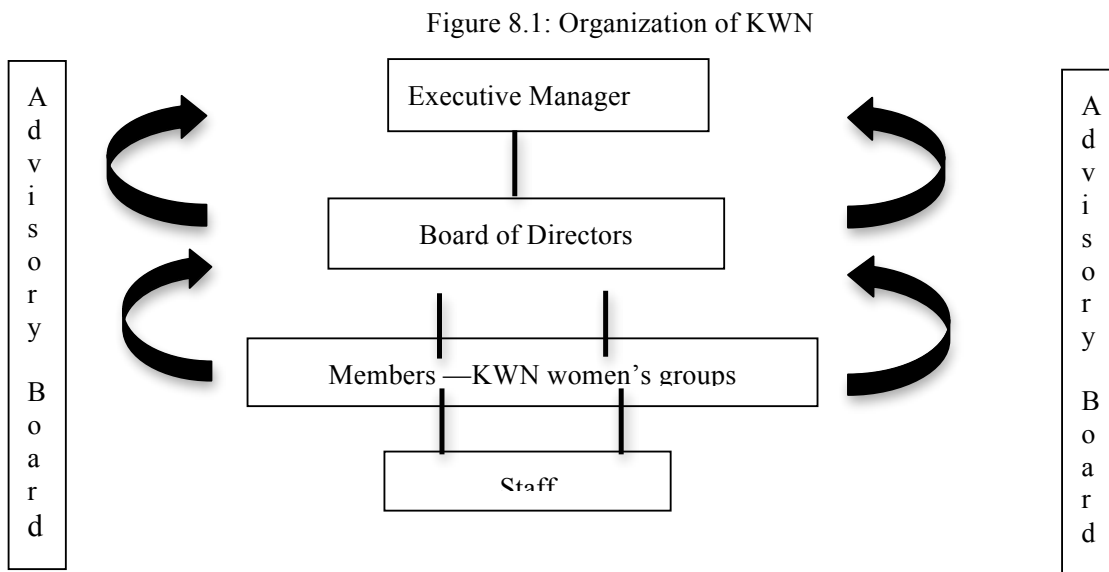
KWN strategic plan	
Programmatic areas	Main objectives
Strengthening KWN's capacities	To maintain and further the active communication between member organizations and stakeholders.
	To improve the organization's and its members' institutional capacity towards long-term sustainability and better capacity for advocacy.
	To further cooperation between women at regional and international level towards transitional justice, peace, and security.
Women in politics and decision-making organisms	To increase and improve women's participation in the political and decision-making spheres in the local and central spheres.
Women's health rights	To improve women's access to quality health care.
Activism against domestic violence against women and women's trafficking	To improve the legislation against domestic violence and women's trafficking.
	To further public awareness regarding the legislation against domestic violence and women's trafficking, as well as to improve assistance and protection measures.
Women's economic empowerment	To improve women's economic situation.
	To increase access of women to property inheritance and ownership rights.

The current activity of the organization in these fields is featured by these programmatic and general objectives, which continue also in the strategic plan adopted for 2015-2018 (KWN, 2014c).

8.4.3. Organization of the network

The objective of the network has been to foment horizontal and participative activity as much as possible. This is why its members comprise the main body of the organization. However, although the official registration process demanded an official director, the base of the

organization has been to break verticality between the director and the members. In order to do so, two organisms were created, besides the staff: the Board of Directors and the Advisory Board.

KWN's General Director, Igballe Rogova, was elected by the Board of Directors and the member organizations of the network during its creation. A notorious women rights activist both in local, regional and international levels, she was one of the creators of the earliest organizations for women's rights in Kosovo in 1989, Motrat Qiriazi, and founded RWN in 1996 along with other women's groups. After the war, she took as a priority and personal task the continuation of coordination meetings between women's groups forming RWN, and women's groups forming KWN elected her as Executive Director when it was formally registered.

Even if she is still the Executive Director of the organization, the concept of "representative" better defines her work: she represents the network and its interests in all spheres and activities, always abiding by what the member organizations and the Board of Directors indicate. She has been officially leading the network for 13 years, since 2003.

The Board of Directors forms one of the main spheres of the organization, on the second level of the organization chart. Notorious individuals and members or representatives of local and international delegates —men and women— participate in this organ³⁵, whose aim is to overview and facilitate the functioning of the organization. They observe the work and decisions taken by the staff in the meetings that they organize every four months.

³⁵ Appendix 4 shows the layout of the Management Board up to 2014.

All members in the Board of Directors are elected in a voting among all participants of the network during the Annual Meeting of the KWN Members. The Board has six members³⁶ besides its Director, and it functions based on a rotation system that enables changing its members constantly: every year two members leave the Board and two new members join in. This enables the Board to be a dynamic organ, as well as being able to provide continuity: “The members entering yearly bring freshness and dynamism to the Board of Directors, while simultaneously members continuing their work provide continuity”³⁷.

The Advisory Board was initiated in 2008, after the organization had been active for five years. Its aim is to provide counselling and advise when the Board of Directors requires it. People and activists close to the history of the organization participate in it, those who somehow have actively worked for the organization and its objectives. The members forming the Advisory Board are proposed and elected by the Board of Directors and become participants of this organ unlimitedly. Their task is to provide help and counselling to the network through their knowledge, experience, and viewpoints³⁸.

KWN's staff is comprised by the people working on everyday and full-time basis in the offices of KWN and who, through their permanency, enable the everyday functioning of the organization. Apart from this principal staff figure, there are other two staff profiles to be taken into account within this permanent group: those who are non-permanent and those on internships. The former are required according to need: they are hired on work demand, and most often, related to specific projects. The latter are usually provided by the University of Prishtina³⁹ through a working agreement to enable students to access internships in the offices of KWN. In addition, there is also a third profile to consider, that of volunteers, who are close friends of the network and who offer active and direct collaboration with the network depending on their experience, knowledge, and resources.

³⁶ On occasions, due to external factors —illness, or work reasons or difficulties, among others; for instance— the Board of Directors had more or less members, but always for a short time.

³⁷ Interview with Nicole Farnsworth, Prishtian, July 2013.

³⁸ When this organ was started, five members formed it: Kosovar activist for human rights Vjosa Dobruna; Albanian activist for women's rights Delina Fico; Kosovo Government Legal Affairs Office chair person Besim M. Kajtazi; Kosovar activist and defender of women's rights in Motrat Qiriazi, Marte Prenkpalaj; and independent counsellor and activist for women's rights Rachel Wareham. In 2012 Kosovo Police Officer Behar Selimi joined in, and in 2014 Serbian activist and member of Women in Black Lepa Mladjenović and Shqipe Malushi, Kosovar activist for women's rights, joined in.

³⁹ There have been cases in which foreign students from universities abroad spent internships.

Table 8.4: Evolution of KWN's staff⁴⁰

Year	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Permanent	3	4	3	4	4	4	4	3	5	5	6	7
Non-permanent	-	-	2	-	11	4	5	2	3	8	3	-
Internships	-	-	1	1	1	1	1	1	1	2	3	3

8.5. WOMEN'S GROUPS MEMBERS⁴¹, EVOLUTION AND CHARACTERISTICS

Without any doubt, the main feature of KWN is its members, which give the organization the shape of a network and which comprise its main institutional body. Even if the quantity of the members has varied during the years, a total of 190 organizations have participated in KWN. The background and identity of the members is diverse: some offer basic services, others relate to research, and others base their work in the official defence of women's rights. In this doctoral thesis I divide the activity of KWN members into ten work areas: political empowerment, economic empowerment, inter-ethnic relations, research, health, culture, education, gender based violence, psychosocial help, and legal help⁴².

Within the mentioned working areas or fields, over 300 women's groups have participated in KWN. However, this participation has not been constant nor permanent. The following table and graphic shows the changes in the KWN membership and its quantities:

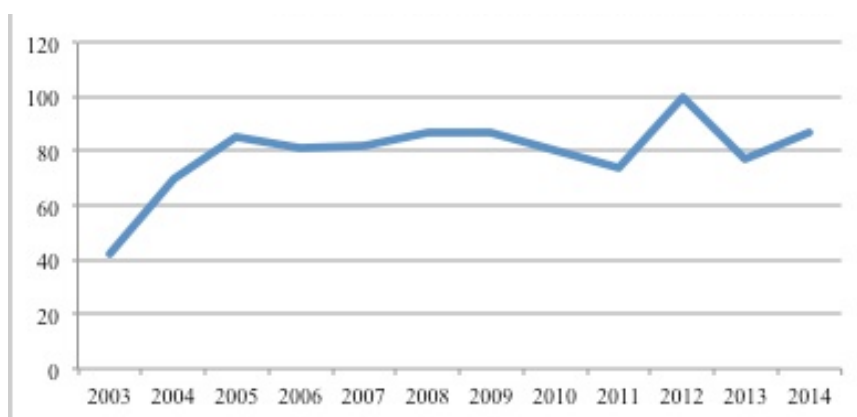
⁴⁰ This ranking does not consider the chairperson. Even if the organization includes the chairperson in the staff because she works full-time, in this research I have analysed this figure independently in section 6.4.1.2. Thus, this ranking exposes workers' activity.

⁴¹ Appendix 2 includes the whole list of those women's groups and organizations that have participated in KWN, their dates of activity, working areas, activities and place.

⁴² See Appendix 1. It contains information on all organizations identified taking part in KWN.

Graphic 8.1: Evolution of KWN membership quantity

Year	Membership amount
2003	42
2004	70
2005	85
2006	81
2007	82
2008	87
2009	87
2010	80
2011	74
2012	100
2013	77
2014	87

As this data shows, there is unevenness in the membership amount due to two principal reasons: the general political situation of the territory, on one hand, and the overall economic situation of the member organizations, on the other hand. When analysing the body of membership, in this doctoral thesis I argue that there are four characteristics to be taken into account: the variation on the quantity of members and the reasons behind, the different membership backgrounds, the multi-ethnicity within, and the internal relations of the organization.

8.5.1. Variation on the quantity of members and its causality

Between 2003 and 2014, the variations of KWN membership were featured by four principal factors: an increase in its early years, a group formed by women's groups functioning as shelters

leaving the network, the closure of women's groups and organizations due to lack of funds, and the launch of the Code of Conduct.

The high quantity of funds that international organizations directed to Kosovo during the post-war reconstruction process for gender equality and women's empowerment and its management through local NGOs⁴³ provoked an increase in the creation and registration of these organizations, which were to work for women's rights and empowerment. Many of these joined KWN, to a great extent because this network provided them help and support when needed. After the emergency phase of the post-war reconstruction process, international funds directed to gender equality and women's empowerment decreased noticeably. Many organizations were created in this time period but most lacked experience, and when the funds that permitted their opening were spent they did not know how to continue with their work. Local organizations focussed little means to their continuity and sustainability, and with increasingly lesser international economical support and being more difficult to obtain funds and develop projects, many women's groups closed down. With KWN's orientation, leadership, coordination, and counselling many organizations were able to continue, but many others closed down. Several of these organizations had little or no experience or sustainability, but many women's organizations had extended backgrounds and deep expertise and their closure signified a deep loss as for women's rights and empowerment. However, and although many women's groups closed down forever, others considered this a non-permanent situation, and once they obtained funding again, they re-initiated their work.

In 2012 women's organizations functioning as shelters and providing protection to gender violence victims and their children abandoned the network. The shelters had and worked with very specific objectives in comparison to the broader areas that KWN promoted, and offered very specific services as well. Although they still participate with KWN –through their own network– their exit supposed another decrease in the quantity of women's groups members in KWN.

Lastly, the start-up of the Code of Conduct⁴⁴ in 2009 meant the establishment of a minimum common elements and characteristics to follow by all KWN member groups, and in consequence, it also brought many groups' doubtful membership. The set-up of the Code of Conduct meant officially registering the organization and setting up a strategy and objectives, among others. Although this code was launched out of common agreement between KWN members, its implementation was unbalanced: groups had to apply the Code of Conduct

⁴³ See sections 7.7.3 and 7.7.3.1.

⁴⁴ See 8.7.1.

individually, which created different implementation rhythms. Although several groups were successful in the correct implementation of the Code of Conduct, others were not. This left many groups outside KWN, provoking another decrease on the number of KWN members⁴⁵.

8.5.2. Membership typology

KWN is a network formed mainly by women's groups and organizations in the country. Nevertheless, besides women's groups, there are two other figures that participate: smaller women's groups' networks or sub-networks, and individual members.

Without any doubt, it is women's groups who form the main body of the network that this doctoral research studies. A total of 190 women's groups have participated in this network after the war, as the core of the net is to facilitate the empowerment and functioning of these women's groups through mutual cooperation in order to guarantee their sustainability.

However, and even if KWN is the main women's network in Kosovo, this does not mean there is no other women's group's network in the territory. This research has identified three other networks working actively for women's rights, while at the same time, form part of KWN. This participation can be diverse: the network itself can be part of KWN while its individual members are not; both the net and its members are part of KWN; or, the network is not part of KWN, while its individual members are. Above the modality of the participation within KWN, these smaller networks do have a presence within KWN. The following are the networks working inside KWN:

- Serbian Women's Network: it is formed by Serbian women's groups, who considering the birth and functioning of KWN and the advantages that it entailed, women of Serbian origin attempted to follow similar trail.
- Network of Roma, Ashkali and Egyptian Women's Organizations of Kosovo (NRAEWOK)⁴⁶: it works for the rights of women in minorities, especially in rural areas. The organization oversees the national strategy for the integration of Roma, Ashkali, and Egyptian minorities.
- Shelters' network: The shelters working under KWN, considering their different characteristics due to their activity and services they offered, opted for their own

⁴⁵ Within these organizations that were left out, they were accepted back in as soon as they implemented the Code of Conduct.

⁴⁶ To obtain more information about this, see: www.rrograek.org

independent network, heading for a more specialised group to respond to specific needs.

- Kosovo Businesswomen's Network⁴⁷: it was created in 2000, with the aim to promote women's economic empowerment⁴⁸. It is currently comprised of businesswomen and groups formed by them, and is promoted by businesswomen's group SHE-ERA.

As of 2013, KWN also opened its doors to individual members, which supposed the creation of a new type of members with direct participation in the network, even if with different characteristics comparing to regular members. Individual members pay a yearly fee for their membership in KWN, through which they offer KWN their support. Thus, they are entitled to attend KWN meetings, as well as expressing their concerns, propositions, and ideas as members. On the practical side, however, this is more a symbolic membership, as it is a more personal way to support the organization. In 2013, the organization had 11 individual members, and in 2014, 34. Most of them are local people with former relationships with the organization. There are, nonetheless, foreign individual members who joined the network with different reasons, or who once had contact with the network and nowadays help the organization through their individual membership.

8.5.3. Multi-ethnicity of members

One of the main characteristics of KWN has been that it has gathered women's groups from all ethnic origins: Albanian women's groups, Serbian women's groups, as well as women's groups composed with other minorities' women (Roma, Ashkalia, Egyptians and others). Nevertheless, it cannot be neglected that Albanian women's groups comprise the majority of the network. Following the initiation of RWN prior to the war, it was Albanian women who also initiated KWN, and it was later that women's groups and individuals of other ethnicities joined and started participating.

8.5.4. Internal relationship

One of the characteristics of KWN is the positive relationship between the different organs and organizations that comprise the network. The promotion and defence of such relationship has been one of the main axes of the network, and in order to do so, meetings are organized every two months. These meetings promote internal relationships among members, as well as within and among the different organs of the network, such as between the Board of Directors and staff, for example.

⁴⁷ To obtain more information about this, see: http://she-era.org/~sheera/eng/?page_id=478

⁴⁸ It was this year when it started its activity, though it registered later, in 2003.

In this research I have classified these relationships according to three levels: the relationship between members and the Executive Director or the Board of Directors; the relationship between members and staff; and the relationship between members among themselves.

Relations among direction organisms (Executive Director and Board of Directors) and members are utterly open and communication is easy: any member can contact both the Executive Director or the Board of Directors at any time, and so does it happen, because the Executive Director's activism in the territory has made her well known, respected and close to other activists and women's groups, on the one hand, and because she is always willing to communicate with members. However, and besides personal factors, there is a constant open communication channel between the Board of Directors and members. Any member can, at any time, communicate with the Board, or vice versa.

Relations between KWN members and staff are stable and continuous, based upon the initiative(s) they might be working on, or the background of each group. Hence, this relationship is totally open as in the former case, but it is usually more continuous with the staff person(s) who is carrying out certain tasks: for instance, Serbian women's groups had a more permanent relationship with the person running their activity or coordinating them, and the groups receiving grants from the Kosovo Women's Fund (KWF) had a closer relation with the delegate coordinating the fund. A principal communication tool inside the network is the internally published bulletin or newsletter, which bi-monthly offers information about the staff, Board of Directors, each member's activities, general activities or any other relevant information for the network and its members, so they can have first-hand information on whatever step taken by the organization.

Relationship between members is featured by their attitude: many members of women's groups participants have been working together for years, both regarding activism as well as internal duties of organizations. Besides their inner organizational task being immediate⁴⁹, external tasks require constant relationship too. This relation is a constant when it comes to Albanian women and women's groups in this community, but also among women and women's groups of different origin.

8.6. EXTERNAL RELATIONSHIP

As I argue in this doctoral research, the external relations of the organization are dual,

⁴⁹ For they do similar chores in different places, or due to working in the same sector, for example.

considering the figure with whom the relationship is related to: among partners of the organization and among donors.

Donors are a necessary and important figure for KWN, for they fundamentally enable the activity of the organization⁵⁰. From the creation of the network, it has been precisely international organizations that have enabled its activity almost exclusively⁵¹. In general, the relationship between KWN and these international organizations is, basically, positive. This does not imply, however, that within KWN's history there were no different viewpoints, interest clashes or debates between these different organisms⁵². The following chapter is to analyse these differences.

The organization does have relationships with other foreign organizations, which are identified as its partners: these are organizations of civil society, both regionally and internationally. They support each other's work, which means that as these organizations defend KWN's work and initiatives, so does KWN with these organizations'. The following are the external organizations that support KWNs work as partners, a total of 15 in 2014:

Table 8.6: External organizations that support KWN as partners

Organization	Country
Autonomous Women's Centre Belgrade (AWC)	Serbia
Association for Women's Rights in Development (AWID)	USA
Centre for Women War Victims	Croatia
Council for Defence of Human Rights and Freedoms (CDHRF)	Kosovo
Gender Alliance for Development Centre (GADC)	Albania
Global Fund for Women	USA
Heart and Hand Foundation	USA
Network of East West Women (NEWW)	Poland
One World International Network (OWIN)	United Kingdom
Reconstruction Women's Fund (RWF)	Serbia
The Global Network of Women Peace Builders (GNWP)	USA
The Advocacy Project (AP)	USA
Urgent Action Fund (UAF)	USA
Women' Refugee Commission (WRC) ⁵³	USA
Zene Zenama	Bosnia Herzeg.

⁵⁰ Chapter 9 deals with the working relation of KWN from a non-economic-simply point of view. For further information see chapter 9.

⁵¹ It will be the next chapter, chapter 9, which will study this cooperation in depth.

⁵² This thesis exposes certain differences regarding the nature of the relationships between KWN, local women's groups, and international organizations: see sections 7.7.2 and 7.7.2.1 to check upon early post war cooperation of international organizations and local women's groups, and see section 9.3.2 to see the relationship among local groups and international organizations in 1999-2003.

⁵³ Former Women's Commission for Refugee Women and Children.

As the table exposes, most KWN's partners are located in the Balkans and in the USA. The relationship with these organizations is positive, even if it is often punctual.

8.7. KWN'S ACTIVITY AND CONTRIBUTIONS IN THE LOCAL LEVEL

The activity carried out and contributions realised⁵⁴ by KWN are closely linked to its strategic plan and objectives⁵⁵. After spending its first year of activity pursuing different activities that the official registration demanded, such as staff formation, and organizational preparation, the organization started since 2004 its way towards the organized defence of girls' and women's rights and gender equality.

In this doctoral thesis I have divided the activity of KWN into four different fields: women's social and political empowerment, violence against women and trafficking, women's health, and the empowerment of the organization itself. The following sections are to analyse the contributions that the organization has realised in the aforementioned work lines, as well as the list of projects and programs started⁵⁶.

8.7.1. Promotion of women's participation in the political sphere

One of the key axes of KWN's activity has been the promotion and defence of women's political participation. This does not mean that this was more important than any other work field of the organization, but the constant work realised under this work field has supposed deep contributions in other spheres also, as it is to be seen. From the creation of the organization, I identify in this thesis, two are the main fields in this process: on the one hand, the implementation of the gender quota system and the modification of the Election Law, and on the other hand, the implementation of the UNSC Resolution 1325.

The implementation of the quota system and the change of the Election Law have been key to the increase of women's political participation, precisely because traditionally women's political participation was scarce and almost none, and these two elements were the ones changing the masculine approach to politics. The acceptance of the quota system in elections implied that women would be minimum the 30% of the participants in the Parliament, which visibly increased their political participation. Above criticism, which highlighted that it was a quantitative measure, not a qualitative one, it brought a gender transformation in politics,

⁵⁴ The second Appendix relates to KWN's activities as of 2004 in a brief manner, in a yearly and activity wide rank.

⁵⁵ See section 8.4.2.

⁵⁶ Though this activity is divided into four fields, the chronological analysis of each shall be done. However, and in order to further learn about these programs and activities, see appendix 4.

through which women have greater political participation.

However, the implementation of the quota system per se did not bring direct changes. Alongside this, the Election Law needed to be changed, in order to promote women's participation within political parties and to make women introduce themselves as candidates (and in some cases, make parties introduce women as candidates). The first post-war elections proved that closed lists did not forward women's participation, and thus, the campaign to change the Election Law, which featured KWN's early work, advocated for equal representation, open lists, and representation through all regions and municipalities (KWN, 2004).

It was also important the claim, acknowledgement and promotion of women's socio-political participation and the promotion of women's rights in rural areas, where women's voting tradition was almost null. KWN made an open defence for women's personal, non-transferable, and independent vote; first, to make women vote, and then, so that this vote was personal and theirs, not their family's or decided by their husbands or sons. Here, it must be taken into account that Kosovo did not have any elections for over a decade. Before 1989 there were no elections, and afterwards, only the referendum regarding Kosovo's independence and posterior government elections were organized, in 1990 and 1991 respectively. To this scenario of poor election habits must be added up the traditional patriarchal system that has created and enabled a social context where women had very little social participation –especially in rural areas–, and neither voting rights.

After the aforementioned process and with the same objectives, KWN's advocacy groups were created in different villages, which directly participated in the defence of women's political rights, so that this defence was not promoted directly from Prishtina and was managed locally in each case. These local advocacy groups, a total of 30, launched four campaigns within this KWN's working area: the *Know Your Rights*, *Political Parties Work for Women*, *Women Propose*, and *Get Out the Vote* campaigns, with the objective to inform women about their political rights, involving and informing thousands of women.

The implementation process of UNSC Resolution 1325 was formally started in 2004, with the participation of KWN's representatives in a regional workshop organized by several international organizations in Sarajevo. Several women activists, through KWN, wrote a first draft on an action plan for the implementation of UNSC Resolution 1325 (KWN, 2004), which defined the directions to follow in the near future in this regard. This was a key step forward, for it established a clear identification of the steps in the real implementation of the resolution.

Following this, several campaigns were launched with the objective to grow awareness on UNSC Resolution 1325: first, to let the resolution be known in the territory, and second, to grow awareness in those organisms that were directly linked with the resolution and its implementation. This meant, besides participating in local and regional meetings around this resolution, also organizing meetings and initiating cooperation with local and international actors, following the basis of the resolution itself, regarding women's political participation, women's participation in security forces, and women's rights institutionalization, for example.

As I argue in this doctoral thesis, KWN has played a key role in the implementation of UNSC Resolution 1325, and it has been its main promoter and defender, although this implementation is not totally completed yet. As shown in chapter 7, this resolution has been a key tool for the women's movement and its activism, and the responsible of this step forward has been KWN, as well as the main defender and promoter of women's political participation. It has been the Executive Director herself who has personally directed greatest efforts and organized hundreds of acts in the territory, regionally and internationally.

8.7.2. Activity against violence against women and women's trafficking

Activity against violence against women and against women's trafficking has also been an important pillar within KWN's work, especially after witnessing that both visibly increased in the post-war reconstruction process. In this context, it has been domestic violence against women the one that has spread most widely, and it is precisely the reason why it became one of the main work-lines of KWN. Trafficking, however, is a phenomenon that arrived and increased with the arrival of international organizations, which directly influenced local women.

In this research I identify three milestones in KWN's activity against violence against women: the implementation of the National Action Plan against Domestic Violence and the path to its acceptance; the promotion of a protection system for victims of violence against women; and the activity in relation to women's trafficking and forced prostitution.

Although fighting domestic violence was one of the key lines of KWN from its creation, only those women's groups specialised in this subject carried out these activities. That is, usually these organizations have worked directly with victims of domestic violence offering specialised psychosocial aid, and KWN, as a network, has worked for the institutionalization of legal measures against domestic violence and protection of victims within the broader defence of the institutionalization of women's rights, the defence and acceptance of which has been its main axis.

The obtaining of funds⁵⁷ for those organizations working for the socio-political awareness of gender violence⁵⁸ and victims' protection and aid were KWN's main focus in its early years. However, and after this first socialization process, the need for the increase of legal measures and for research to be carried out was visible, and most of the activity by KWN took such direction⁵⁹. The acceptance of the National Action Plan for Gender Equality (NAPGE) launched in 2004 was the first milestone in this process, where KWN and women's groups had an important role in its promotion, writing and implementation⁶⁰, as well as in the development of the first research on domestic violence against women realized in the territory.

However, the little implementation of these official measures and laws, and the increase of deaths caused by the continuation of domestic violence has exposed the need for cooperation between KWN and the rest of governmental and local actors, and the organization has put its efforts in the promotion of Kosovo Coalition against Family and Sexual Violence and in the organization of campaigns to grow awareness about gender mechanism and their right implementation. In 2010, the organization fiercely promoted the development of the National Action Plan against Domestic Violence and its strategy and law, by taking awareness about violence against women to the streets through diverse protests, debates, conferences, and activities. By 2012, it was clear that the lack of protection was the main risk for those women suffering violence, and KWN directed its work towards the promotion and implementation of the Strategy and Law on Protection against Domestic Violence, as well as the preparation of staff in health services and social services about domestic violence cases through the development of a proper curriculum.

In this broader scenario, the promotion of measures against women's trafficking has been steadier, even if the subject was always included –even if briefly– in the aforementioned measures. In 2008, after years of action, the Parliament of Kosovo accepted the National Action Plan Against Trafficking, which banned women's trafficking and forced prostitution and identified legal measures in order to avoid and punish them, as well as to protect victims. That year, the organization started to work along the lines of UNSC 1820 resolution⁶¹, promoting measures against trafficking at both national and local levels. However, this practice is still important.

⁵⁷ Shelters to a great extent, but also to make governments and its organisms pass bills or official measures.

⁵⁸ Especially in rural areas. In order to do so, plays, art, and other means were used to reach as many women as possible.

⁵⁹ KWN worked on different research works in the near future. See, for example: KWN 2008c; 2008d.

⁶⁰ To further learn about the legal measures taken for women's rights' institutionalization, see section 7.7.3.4.

⁶¹ For more information on this resolution see chapter 5, section 5.7.

8.7.3. Defence of quality health for women

The activity in the defence of women's health rights has been based in the acknowledgement and promotion of a non-gender biased, non-discriminating and equalitarian health system. This is, however, a long-term aim, considering the development process the country is immersed in. Within this scenario, such defence has been sustained by two factors: the offer of health services for women, and the organization of campaigns for the awareness of breast cancer and the organization of services for its identification.

The offer of health services for women directly relates to the activity of RWN and other local organizations during civil resistance. Health services have been poor during the social and political reconstruction after armed conflict and international intervention, and most of the population had little access to it. Local women's groups continued to offer these services, and still do after a decade, even if there have been changes along this path.

Women's groups working on health services have had an important role inside KWN since its creation. Many of these offer services that may be identified as more simple: gynaecology and obstetric services, or nursing and breastfeeding services for mothers, for instance. Other groups concentrated on the need to offer services related to certain and immediate needs during and after the conflict, mainly in the organization and offer of health services and psychosocial assistance to victims of sexual violence.

In relation to awareness rising about breast cancer, KWN's activity in this sector is very important, as well as that of the groups specialised on it —Jeta/Vita Kosovar Centre for Fighting Breast Cancer, for example—, since they are the only specialised organizations that work in relation to breast cancer in Kosovo. From the creation of KWN there has been much work done in this field, mostly by organizing awareness rising and information campaigns and offering mammography services. Within this framework, the work that the network has realised on the development of a national strategy against breast cancer has been of paramount importance.

8.7.4. Strengthening the organization

The development, promotion, and strengthening activity of the institution is constantly growing. Considering the set of activities carried out in this regard during the early years of the network, it is obvious that most efforts are not directed to this objective, mainly due to two reasons: first, because due to the situation of the territory and all the initiatives that could be implemented, priorities had to be established, and second, because means and funds were scarce and it was necessary to decide where to locate them. However, as years passed by and KWN became

stronger, more solid and more important locally, it has become necessary to develop the strengthening of the organization, as well as its capacity building. In order to do so, two principal paths can be identified: the reinforcement of the network through internal dynamics, on the one hand, and the reinforcement of the network through external dynamics, on the other hand.

When referring to internal dynamics within the organization, the efforts put into the promotion of relationship between KWN organizations are addressed, as well as those efforts directed towards the capacity building and strengthening of the network. The member meetings that sustain the internal dynamics between KWN member groups are part of the essential and most important inner dynamics and activities of the network. Three are the core activities in this regard: the bi-monthly meetings, the annual meetings, and the publication of the organization's newsletter.

The bi-monthly meetings have enabled the internal communication and functioning of the organization from its creation. This was inherited from RWN, which was also based on monthly or bi-monthly meetings between members. These meetings have enabled communication among all groups, as well as among all the organs of the organization: members, staff, Board of Directors, and Advisory Board. The objective of these meetings has been to maintain constant communication among all pieces forming the organization.

The institution's newsletter, *Kosovar Women's Voice*, published every two months, is another tool to sustain constant communication among members and organs of the network. Although it was initially published on paper format, nowadays it is emailed to anybody interested, in order to avoid expenses. It informs about the activities carried out by groups and individuals forming the institution, as well as any other information of interest for women's groups and women's rights activists.

The constant communication enabled by both these bi-monthly meetings and the newsletter is topped by an annual meeting that the network organizes with the objective to gather all the groups that conform it. It is held in December, and all members, as well as local and international sponsors meet. Besides realising an annual assessment of KWN, they inform each other of the work realized both in group and individually.

When referring to external dynamics, relations maintained with other organizations and actors in relation to empowerment and capacity building of the network are addressed. Besides the relation that the organization keeps with partners, those relations with other regional and

international groups are also to be taken in mind, which directly help the empowerment and capacity building of the organization. Here, I locate the relations among KWN and other women's groups and networks in the region, both in relation to organization of common initiatives and in relation to information exchange.

Simultaneously, the institution's participation in regional and international forums and conferences must be also localized within these dynamics. Such participation provides KWN two features: on one hand, KWN takes part in these meetings as representative of local women, and thus the international community acknowledges KWN as representative of Kosovar women and women's groups; and on the other hand, the relations established in these meetings (with international organizations and actors, or with other women's groups and organizations, among others) are key to the empowerment process of the network. Examples of external dynamics are, among others, KWN's participation in international meetings and conferences (in *Beijing + 10*, for example), as well as its participation in regional initiatives, among others⁶².

8.8. CODE OF CONDUCT: REFLECTION OF TRANSPARENCY

KWN has been the first institution establishing a code of behaviour in Kosovo. The Code of Conduct —Ethical and Accountability Code— is a set of minimum principles and regulations accepted and abided by all members and groups forming KWN in order to promote professionalism and efficiency, as well as to facilitate a common perspective and unified and coordinated action in relation to gender equality and women's right in Kosovo (KWN, 2007b: 2).

The Code of Conduct was accepted by the organization and its members in 2007. Along its lines, members must have a transparent and open relationship –a 'trustful confidence' (KWN, 2007b: 2)– with citizens, sponsors, and benefactors. Member groups bet on the individual implementation of this code in late 2009, as well as on its annual revision. Those women's groups who did not implement the code in a year period were left out of KWN. This exposed the priority given to two main features: the guarantee or the seriousness and commitment of members and its work, and the identification of the groups that were part of KWN but were not working actively⁶³.

The Code of Conduct identifies six principles that both KWN and all its member organizations must accept abide by (KWN, 2007b: 6-24):

⁶² See section 8.5.1 of this chapter.

⁶³ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

- Mission and program: all organizations must identify a clear mission, the objectives related to its accomplishment, and a detailed program to be developed, as well as how these initiatives are organized, if these initiatives are fulfilled or not and if they are satisfactory for its beneficiaries or not.

- Good Governance: all organizations must have a Management Board elected by vote, to make sure that the duty of the organization is fair, impartial, and carried out responsibly. This organ must also overlook the functioning of the organization, financial matters, and the quality of its programs.

- Human Resources: paid staff and/or volunteers must carry out the program and objectives of the organization.

- Financial transparency and responsibility towards it: KWN members are mostly NGOs legally, and therefore, they must strictly abide by local NGO regulations, as well as duties and features of their sponsors. At the same time, as these organizations work for society's wellbeing, they must be transparent and righteous towards it, both regarding sponsors, benefactors, and citizens.

- Civic responsibility: its members, benefactors, sponsors, money lenders, and citizens must be assured transparency by means of permanent information on what actions are taken and programs offered, in order to increase mutual trust. And finally,

- Membership and cooperation: it is necessary to work and cooperate with other organizations and NGOs through positive, encouraging, respectful, and professional relations.

This way, KWN attempted to strengthen its public trust and support, both towards citizenry, local and central organizations, and also sponsors and international organizations. Those organizations accepting and implementing the Code of Conduct were to be able to “publicly” show “professionalism, efficiency, transparency, and accountability”, enabling them “to secure public trust for their work” (KWN, 2007b:4).

KWN's staff and a committee were appointed to oversee the implementation of the Code of Conduct, and both have followed and overseen this process. After each group acknowledged the initiative to implement the six basic measures of the code, and started such process,

documentation reflecting this was given both to the committee and KWN staff, in order to verify it. The committee —formed by two members of KWN and three outside members, all elected by KWN members— checked upon the implementation of the code, identifying gaps and driving the organization along these lines.

While KWN carried out code implementation duties every year, in 2012 the organization made a deeper examination of this process in order to see how far the members had implemented it. In the 2011-2012 course, an average of 58% of the code had been implemented by member organizations (KWN, 2012c:14)⁶⁴. Having this information at hand, KWN staff made an assessment of the needs of each member in order to reach the reasons behind the implementation level of the Code of Conduct. This exposed many members' little information about project outlining, financial information, or in the legal and public relations fields. Workshops were organized after needs had been identified to respond to each group.

8.9. KOSOVO WOMEN'S FUND

With the motto *Little Grants, Big Changes*, during the fall of 2012 Kosovo Women's Fund (KWF)⁶⁵ was started, with the objective to help those local groups with no access to direct local or international funding, after consulting and considering members' needs and demands (KWN, 2013b: 2). Its aim is to offer little grants or micro-credits (of up to 1000 euros) for the implementation of short-term projects (or the beginning of long-term ones), in order to have the biggest quantity possible of women's groups as beneficiaries of these funds. In short, the objective is to make big changes with small economic funds (KWN, 2012b).

It is a project initiated with the support of Swedish organization Kvinna till Kvinna, to answer women's groups' needs in the middle of the shifting aid priorities of international cooperation dynamics. The shortage of budgets of many international organisms and organizations provoked a decrease in the funding they directed towards NGOs, and other donors had funds that were "extremely difficult for local organization to access" (KWN, 2012b: 4). In this context, KWF enables women's groups to continue with their work, both at local and central levels, and ensures that these groups "continue receiving support" (KWN, 2012b: 4-5). Locally, many women's groups have low level of English, and as a consequence, little chance to access international grants; many projects lack sufficient funding to start, and many others are stopped due to lack of continuity of funds⁶⁶. This initiative fills the mentioned void, not only in relation

⁶⁴ To further see on detailed information on this implementation, see: KWN, 2012c:10-14.

⁶⁵ To carry out this economic move, early steps were taken in 2004 (KWN, 2004: 13), but eight years were necessary to have it done.

⁶⁶ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

to the sustainability of the organizations themselves, but also in relation to the sustainability of the projects' as well. Thus, KWF also takes into account funding continuity for projects. It does not only offer economic help, it also offers support, information and assistance.

In addition, KWF's economical help "does not end once a grant is allocated" (KWN, 2012a: 7): it continues as long as the initiative held or project implemented lasts —often later too— offering counselling so that the project is correctly implemented. This service gathers meetings between awarded organizations and KWN staff related to skill-building in financial management, assistance with organizational management, advice with strategies and networking with central institutions, among others (KWN, 2012a: 7).

KWN opens three times a year the possibility to request funding to KWF. KWN members must carry out the demand on KWN's web page whether in Albanian or Serbian, as long as five prerequisites are considered (KWN, 2012b: 6):

- to be a member of KWN;
- to present a project that will help the strategic implementation of KWN's objectives⁶⁷;
- to integrate the project within the individual strategy of the organization;
- to reach grassroots groups and/or vulnerable persons with the project; and,
- to have no other economical help or funds for the development of the project.

Once demand is processed, KWF's Grant Review Committee⁶⁸ decides which projects will be financed. Projects are thoroughly reviewed in order to make the process as transparent as possible (KWN, 2013:4). Once projects are assigned, permanent tuition and revision is offered by KWN in order to develop the projects properly.

KWF is fully financed by international donors. From its creation up until the end of 2014, six editions had been completed⁶⁹. The first edition —2012— offered 10,209 euros to twelve women's groups. It was completely supported by Kvinna till Kvinna. KWN obtained bigger support for the second edition of the initiative in 2013, with the adjoining of the Austrian Development Agency as a donor. In the following two editions, KWF offered 56,000 euros for 34 projects, with the support of both Kvinna till Kvinna and Austrian Development Agency. On the fifth and sixth editions —the two held in 2014— distributed 60.968 euros in total.

⁶⁷ See section 8.4.2.2.

⁶⁸ Composed by KWN Board of Directors members, Advisory Board members, Kvinna till Kvinna representatives and Austrian Development Agency representatives.

⁶⁹ Appendix 3 gathers information of all projects financed by KWF.

Overall, KWN members welcomed the project. Many had started to close down and abandon their projects due to poor or inexistent money income, and this initiative stopped this process, assuring their continuity and reinforcement yearly.

8.10. KWN'S ACTIVITY AND CONTRIBUTIONS IN THE REGIONAL LEVEL

In this thesis I argue that KWN is an important actor in the development of the regional feminism of the Western Balkans. The work realized under the umbrella of regional feminism by KWN has been done mainly favouring the relationships with Serbian women, having in mind nature of the conflict in Kosovo. However, this relation is extended throughout all the Balkans. Even if these are regional initiatives, they have been necessary to develop relations between Serbian and Albanian women.

Here, I argue that the principal examples of this regional feminist theory and practice are the *Women's Peace Coalition* and the *Regional Women's Lobby for Peace, Security and Justice in South-East Europe*, in which KWN is one of the principal actor, creator, and supporter. Here, the importance of regional feminist networks must be addressed, as Suzana Milevska states, "because they can supplement both local and transnational feminist work with more profound research and concrete action that can address and sometimes reconcile local ethnic and religious contradictions", although simultaneously "regional feminist knowledge is very often neglected and its potentialities remain unrecognised within the wider picture of transnationalism" (Milevska, 2011: 52). The forthcoming sub-sections shall analyse the impact of KWN regionally, following the two aforementioned initiatives.

8.10.1. Women's Peace Coalition

The Women's Peace Coalition (WPC) was an initiative set up by KWN and Women in Black Belgrade⁷⁰ in cooperation. It was started in May 7, 2006, in a meeting organized by UNIFEM between Albanian and Serbian women activists, when women started discussing the fact that political leaders of both territories, Serbia and Kosovo, let women out of the negotiation process between the two (KWN, 2009a:15)⁷¹. Here, I argue, this initiative is fruit of a cooperation relationship that Albanian and Serbian women initiated during civil resistance in Kosovo and in the framework of the Yugoslav disintegration, and has lasted for years, until it became official through the WPC.

⁷⁰ For further information on Women in Black Serbia, see among others: Zagović, 2006; Zagović, 1997.

⁷¹ When referring to the negotiations on the future status of Kosovo, to a large extent.

Women activists in Serbia and Kosovo formed the coalition, activists of KWN and Women in Black respectively, with the aim to guarantee women's participation and expose women's perspectives in the official negotiations between Serbian and Kosovar governments by asserting there would be no sustainable peace without women's participation. This initiative brought solidarity over national, ethnic, or religious boundaries, based upon the idea that "women's solidarity crosses national, ethnic, and religious borders and boundaries" (Zagović, 2006: 26). Since its initiation, the coalition put forward certain claims: the promotion of a fair and sustainable peace; to ensure women's participation in peacebuilding processes as equal partners; the implementation of women's participation in peace processes and peace negotiations; the reinforcement of UNSC 1325 resolution; and the improvement of women's social, political, and economic status (Zagović, 2006: 26).

The initiative has three principal foundations: to work towards sustainable peace processes through women's participation as equal partners, by claiming women are no victims but actors in the peace processes; the work in favour of the implementation of the UNSC 1325 resolution and the empowerment of women in the social, political, and economic spheres; and the consideration of all actors and allies working on these spheres, but keeping the independence of the initiative (WPC, 2007: 1).

The First General Conference organized by the WPC held in Struga, Macedonia, on September 1 and 2, 2006, became a turning point in the history of the cooperation between the activists of both territories. Under the name *Women, Peace and Security* a total of 66 activists gathered (WPC, 2007: 2) supported by UNIFEM and Kvinna Till Kvinna, with the objective "to bring visibility to the work of women peace activists in creating stable and just peace in the region" (KWN, 2014b; KWN, 2007a). The meeting tackled four main issues: experience exchange between women coming from Kosovo and Serbia; reconstruction of peace and security from women's perspective; women's reproductive rights and security; and, organization of WPC's future initiatives (WPC, 2007: 2). During this conference an action plan for the following year was completed, in which future lines of actions were decided based on horizontal cooperation. Among others, the organization of more initiatives together, and the promotion of dialogue among women of diverse ethnicities, having as a base the security of vulnerable groups, Kosovo's political status and women's participation in decision-making organisms.

This meeting was, however, featured by another symbolic action: Serbian women asked the forgiveness of Albanian women for the crimes perpetrated by the Serbian regime in their name, defending the need of official and public forgiveness for the development of a sustainable and lasting peace, being the first time that a similar initiative has been done in the Balkans. It was

broadcasted on TV in Kosovo and had a big echo in both territories. The women of both communities underwent very different consequences when returning to their territories: while Albanian women were identified as “heroes”, Serbian women were attacked⁷².

The essential work of the initiative came along and within the official negotiations between the governments of Kosovo and Serbia. After learning that both women and their needs and demands were omitted from the negotiations, the coalition headed for an alternative and parallel participation in the process, with the objective to monitor through a gender perspective the negotiations, as well as to demand the future status to “take into account the issues of women’s human rights and peace and feminist activism’ (Zagović, 2006: 27). Women activists analysed issues being negotiated officially from a gender perspective, while simultaneously sending letters offering counselling⁷³. Women activists were not invited to the negotiation process, but they did participate, even if it was alternatively and in the distance. In the commonly written document, about 60 activists stated their claims: on one hand, the impossibility of the development of a sustainable peace if women were sidelined, and on the other, their support for Kosovo’s independence.

The Second General Assembly of WPC was held in 2007 again in Struga, Macedonia, between August 31 and September 3. After spending a full year putting pressure upon Serbia and Kosovo Governments and international organizations to let women participate in the negotiation process, they had to face an important burden. Horizontal cooperation, one of the main characteristics of the initiative, was not being carried out due to two reasons: lack of funding of the organizing groups on one hand, and lack of documentation of Kosovar activists on the other hand, who could not enter in Serbia (KWN, 2007a: 4). The Second General Assembly took as its main objective to find solutions for these problems.

Within this broader context, the second assembly supposed an important change: the concept of “peace negotiation” was abandoned and instead, the concept of “transitional justice” was adopted, opposing to the idea of circumscribing women’s participation and gender equality only in the peacebuilding process. Thus, this second meeting debated the need to arrive to all social spheres in order to include all citizens in the post-war reconstruction process and to ensure multi-level ethnic cooperation (WPC, 2007: 8). This debate developed in the creation of a second initiative, whose roots are located within the WPC: Women’s Court⁷⁴.

⁷² Interview with Igo Rogova, Prishtina, December 2014.

⁷³ Interview with Igo Rogova, Prishtina, December 2014.

⁷⁴ Women’s Court will be analysed in section 8.10.3.

8.10.2. Regional Women's Lobby for Peace, Security and Justice in South-East Europe

In July 2006, the Regional Women's Lobby for Peace, Security and Justice in South-east Europe (RWL) was initiated, almost in parallel with WPC. It is a regional initiative comprised of women activists and politicians from all Western Balkan regions, Albania, Bosnia-Herzegovina, Montenegro, Croatia, Kosovo, Macedonia, and Serbia, with the objective to claim peace, security, stability, and the implementation of UNSCR 1325 in South-East Europe. It was developed after several women participating in the first general meeting of the WPC addressed the need for a similar initiative in the regional level, with the objective to expose the marginalization that women underwent regarding regional peace and security through regional and international advocacy and lobbying. As a response to this, UNIFEM organized a meeting of regional activists and politicians in Zagreb from July 17 to 19, and the participants in this meeting started further organizing under the title of RWL.

A total of 27 activists and politicians conform the initiative under the support of UNIFEM (KWN, 2009b: 43; RWL, 2008). At the beginning, about 18 joined the initiative⁷⁵, and in 2008 other nine members joined in to add up to a total of 27 members. During 2007 and 2008, the development of the platform has taken much of the organization's endeavour, setting up the initiative's mission, strategies, and membership basis. UNIFEM enabled the meetings of April 2007 in Vienna, and in March 2008 in Istanbul.

As a consequence, the first regional conference was organized in Prishtina on October 27, 2008, under the title *A Secure Future for Our Region: What does it Take? Women's Leader's Speak Out* (RWL, 2008:2). This first meeting claimed its origins: first, that it was an independent initiative, and second, the need of own, proper and suitable rhythms within the diverse reconciliation processes in the region. KWN director Igballe Rogova defended the need of a local and suitable peace: "Development and the reconstruction of peace, security, and reconciliation in particular cannot be bought. Donors cannot 'buy' authentic reconciliation, and

⁷⁵ These are the initial members of the initiative Marieta Zaçe, Ongizate and former Minister for Equal Opportunities (Albania); Meliha Alic, Education and Science Minister and Memnuna Zvizdic, chairperson of Zene Zenama (Bosnia Herzegovina); Biljana Kasic, coordinator in Women's Studies Center and Gordana Sobol, MP —Member of Parliament— and President of the Parliament Council for Gender Equality (Croatia); Nekibe Kelmendi, Minister of Justice and Honorary Member of RWL, Igballe Rogova, KWN chairperson, member of Kosovo Women's Lobby and WPC, Teuta Sahatqija MP and chairperson of ORA, Edita Tahiri MP and chairperson of ADK, Luljeta Vuniqi, chairperson of Kosovar Gender Studies Center (Kosovo); Irina Pockova, chairperson of SDA (Macedonia); Nada Drobnjak, MP and Head of Parliament Council for Gender Equality (Montenegro); Sonja Biserko, chairperson of Helsinki Committee for Human Rights; Natasa Kandic, chairperson of Human Rights Fund; Vera Markovic, Vice-president of Social Democrat Union and Honorary Member of RWL; Natasa Micic, MP and Vice-president of Liberal Democratic Party; Stasa Zajovic, coordinator of Women in Black and member of WPC; and Ljiljana Radovanovic, member of Women in Black and WPC.

they cannot determine the timeframe for reconciliation. Reconciliation is a process that requires much time, patience, and trust towards building confidence among all parties involved. The RWL is evidence of this process. We were not formed immediately and by donor's demands, but we developed organically over time", she defended (Rogova, 2009b), referring to impositions by international organizations.

This meeting outlined three main goals for RWL: the presentation of Western Balkans security and political situation from women's perspective; the presentation of the reform of the security sector from women's perspective; and, to expose the role and contributions of women and their role in governments, politics, and civil society (RWL, 2008: 2). RWL Management Board meets annually to arrange future initiatives and to make decisions regarding its activities.

8.10.3. Women's Court

The WPC was the basis for the creation of the Women's Court (WC), under the motto *Feminist Approach to Justice*⁷⁶. Deep in the transitional process of justice in the Balkans, this initiative is a tool for the defence of the role of women, their perspectives and voices, having in mind that no trial —national or international— ever considered the forms of violence against women during the conflicts in the territories of the former Yugoslavia. In this context, WC is a space created to gather victims, survivors, witnesses and reports, to publicly expose both private and public violence against women and to gather information on women's different resistance means.

It was set up in late 2010 by seven Balkan organizations⁷⁷. Nowadays it is composed by ten organizations and coordinated by Women in Black Belgrade. In this thesis I argue that some main characteristics distinguish this initiative: it is created by victims themselves, or groups formed by them, it is utterly horizontal, and it is based upon "feminist pedagogy" (Bennoune, 2015) and permanent consultation and organization of meetings with all participants.

The first two years of the WC were the most active. Member organizations and individuals deeply involved in the organization and its public recognition through a diverse range of activation throughout the region: they organized several workshops, ten different courses, and

⁷⁶ To obtain more information about this, see: http://www.wunrn.com/news/2014/02_14/02_24/022414_women%27s.htm

⁷⁷ These are the six organizations taking part, besides KWN: In Bosnia Herzegovina Mothers of the Enclaves of Srebrenica and Zepa, Women's Forum (<http://www.forumzena.org/>) and CURE foundation (<http://www.fondacijacure.org/>); in Croatia Centre for Women's Studies (<http://www.zenstud.hr/>) and ROSA Centre for Women War Victims (<http://www.czzzr.hr/>); Macedonian National Council for Gender Equality (<http://www.sozm.org.mk/>); Montenegro Anima (<http://www.animakotor.org/>); Slovenian Women's Lobby Slovenia (<http://www.zls.si/>); and in Serbia Women's Studies (<http://www.zenskestudie.edu.rs/>) and Women in Black (<http://www.zeneucnom.org/>).

102 presentations in 83 towns in the region, among others, with the objective to echo the project and assure multilateral protection.

The WC makes a clear identification of the concept of violence, and the types of violence addressed by the initiative, as well as the time periods when they were perpetrated. On one hand, it refers to the violence in the armed conflicts in the 1990s in former Yugoslavia, and clearly identifies the direct connections of violence perpetrated before, during and after the wars as a continuum. On the other hand, it identifies four types of violence, which are closely addressed in its work: violence based on ethnic origin, military violence, continuum of gender-based violence, and economic violence against women. When addressing violence based upon ethnic origin, it refers institutionalized violence and social and political repression; when addressing military violence, it refers to violence against civilians and forced displacements; when addressing gender violence, it refers to sexual crimes in the war —any rape and the social consequences derived from it—, any type of violence against women and any type of political repression against women or any activist defending human rights; and finally, economic violence against women recalls on the consequences of privatization and its consequences (lack of working and social rights of women), as well as the consequences of permanent economic crisis⁷⁸. In this process, the WC identifies nationalism as the main barrier towards a sustainable peace.

The WC had to face in its early phase a first obstacle: it had to decide on whether it would be identified as a *court* or as a *tribunal*. In terms of greater legal connections, the initiative decided to identify itself as a *court*. Scholar Karima Bennoune identifies this initiative as the “feminist re-imagining” of a tribunal, where “women victims are the central focus” (Bennoune, 2015), in order to expose the rethinking of a plural and feminist conception of the armed conflicts in Yugoslavia. As most international and central official organizations have marginalized these women's experiences and stories, this initiative exposes their own witnessing, by putting these victims, women victims, in the centre of the judicial system in order to alternatively provoke a response from local, central, regional and international organizations.

After a five-year period of preparation and arrangement, the WC organized the first public hearing in 2015, between May 7 and 10, in Sarajevo. Women from all over the region provided numerous accounts for the diverse forms of violence they went through during and after the armed conflicts: killings of relatives, mass rapes, and kidnappings or ethnic harassment, among many others. As Bennoune explains, these stories were shared based on the will of women,

⁷⁸ For more information see: <http://www.zenskisud.org/en/o-zenskom-sudu.html> (2015-7-27).

placing them in the centre of the process (Bennoune, 2015), following feminist perspectives and approaches to traditional justice. Here, having a feminist perspective of justice means precisely that there will be no decision taken by the court: crimes and perpetrators will be identified and appointed, violence that still is suffered by Yugoslav women in consequence of armed conflicts will be denounced, and justice will be claimed (Lucas, 2015). After this first hearing in Sarajevo, it was commonly decided that the information gathered through the process will be shared in media, and translated into educational system, libraries, and memorials.

As scholar Marieme Helie Lucas argues, the WC has three main features that differentiate it from other previous tribunals (Lucas, 2015): first, its lengthy preparation process, which has performed a long and deep field-work; second, one of its central features, to give the ownership of the process to the victims and those still alive; and finally, the fact the women participants themselves having defined the objectives, format, and nature of the process. “At no point was a pre-determined blueprint imported from previous examples of women’s tribunals applied”, being “quite a unique model of an extremely respectful and deeply empowering process for victims and survivors” (Lucas, 2015).

8.10.4. Young Women Empowerment Initiative

The Young Women Empowerment Initiative (YWEI) is an initiative born out of young women activists in the region with the desire to gather them all and have a collective approach when needed. This feminist initiative responds to a principal need in the regional level: to promote the participation of young girls in the women’s movement throughout the region. Locally, it responds to a second need: the attempt to approach young activist to KWN and the women’s movement.

The YWEI is still a young project, but it has been very successful. It was created in 2013 as an initiative of KWN and with KtK’s support, and its first meeting gave a voice to dozens of young girls, not only locally, but also regionally.

Attempting to expose the influence of young women activists on local and regional happenings, KWN organized the first young activists’ encounters on November 13 and 14, 2013, under the title *Regional Young Feminists Forum*. It gathered young activists from Serbia, Macedonia, Croatia, and other regions to give them the chance to work on their situation and the regional women’s movement: they identified as main problems of young girls their education level and scarce political activism, and they presented different resources to work on the defence of women’s rights. They participated in workshops and study sessions, as well as in meetings with

delegates of the Education Ministry, or with the Kosovo President at the time Atifete Jahjaga⁷⁹.

This first general assembly enabled the creation of YWEI's official statement⁸⁰, through which young activists in the Balkans demanded gender quotas of 30%, implementation of the pre-university Education Law, free transportation and books for every basic education pupil, the enabling of psychologists at schools, and the implementation of a code of conduct in written and electronic media outlets. This first regional meeting of young activists for women's rights' opened the doors for future activity and cooperation between young and older activists, both locally and regionally.

The YWEI is the first regional initiative of young women activists in relation to sustainability of the women's movement, approaching them towards the movement and encouraging them to participate in it and make demands⁸¹. However, and although the first meeting was successful, it faces difficult future challenges. The YWEI, I argue, faces one clear challenge: the assurance of funding for its sustainability. Considering the unbalanced situations and levels of the different post war reconstruction processes in the Balkans, donors have greater tendency to facilitate money to those organizations working on the improvement of women's situation and its transformation, rather than directing funds to the long-term sustainability of these organizations and the women's movements. However, it must be acknowledged it is one of the earliest initiatives to think about and outline the future of the Kosovar and Balkan women's movements.

8.11. KWN'S CURRENT AND FUTURE CHALLENGES

After a 15 year trajectory, I argue that KWN is living one of its best moments in its history: the network is stable and totally necessary for local, central and regional approaches to gender equality and women's rights, as well as the principal representatives of Kosovar women and the Kosovar women's movement internationally. This is due to two reasons: the experience of the women and women's groups forming the organization, and their local expertise. However, and after considering the trajectory started in 1997 with RWN, it is three the challenges that the organization faces in the future: to guarantee economical resources to be able to sustain its activity; to promote the cooperation among local and central organizations; and, to encourage the participation of young women in order to ensure the sustainability of local women's movement.

⁷⁹ To obtain more information about this, see: <http://www.womensnetwork.org/?FaqeID=1&n=126> and <http://www.womensnetwork.org/?FaqeID=59>

⁸⁰ To obtain more information about this, see: "Declaration of the Regional Young Feminists Forum": <http://www.womensnetwork.org/?FaqeID=59&n=61>

⁸¹ Interview with Zana Rudi, Prishtina, December 2014.

In late 2014 two agreements were signed with the European Union, which facilitated two grants of one million euros in total up to the end of 2016. This meant the opening of a new era for KWN, due to two reasons: because it is the first time that the European Union cooperates with the KWN, and because it means a new economical resource for the organization.

Although it has proved evident that women's rights activism can be developed without big economical funds, and certainly the development of RWN and KWN do reveal this, the post war reconstruction process has shown both KWN and its member organization's that if they want to continue working they need to reassure their economical sustainability, and that donors need to be found in different spaces. The end of the emergency stage during the post-war reconstruction process supposed a decrease in the funds directed to local women's groups, organizations, and activities, and the independence process reinforced this decrease. KWN has searched for solutions to the decrease of donors and lack of funding, through initiatives such as KWF, but it is clear that if the network, as well as its individual members, want to continue with their activism and work, they must assure funds through different channels. However, and as chapter 9 is to analyse, although KWN has had international funding as its principal foundation, as the sources of funding are changing, the organization's capacity to adapt is a must, and is principally directed towards the continuation and further development of the cooperation with local and central organizations.

In relation to the promotion of cooperation between local organizations and central institutions, although local, central and regional organizations in Kosovo have started to introduce and implement a gender perspective during the reconstruction process, this has been featured by the pressure of international dynamics and the local women's movement, as the former two chapters have indicated. One of the consequences of having implemented this perspective late and reluctantly is that central organizations have dedicated very low budgets to gender equality, and that have almost inexistent aid and funds have been directed to the local women's movement and groups. It cannot be denied that in the last ten years central institutions have taken several steps forward: in the politic sphere a gender quota of 30% was introduced to claim equality between men and women, and since that, as well as the opening of the Agency for Gender Equality happened, activities organized for the promotion and development of gender equality have been several and have vigorously increased in the territory, even in the most local levels, such as in town halls, where gender advisors and focal points are working. While the main objective of these gender mechanisms is to promote gender equality and women's rights, they share objectives with KWN and other local women's groups, and close cooperation in this regard is necessary. Nowadays this means the promotion of the two aforementioned actors' cooperation, in relation to the acknowledgement of each others' work and in relation the

opening of new ways to develop common spaces of work in the future.

According to the analysis carried out by KWN on the network and the women's movement, KWN is "aging", as the average age of its member groups is between 45 and 55 years (KWN, 2012a: 22). Such current generational change is foreseeable as it is the women who participated in the creation of the movement in the 1980s the ones that are still most active, along with those new activists that are keeping the women's movement alive. This does not mean that young women do not participate within the movement or that there is no one who will take the leading initiative in the future once these now active activists retire. The YWEI made it clear that young girls and women do participate in the movement and are willing to continue doing so. Thus, the effort to attract young women to the women's movement and share knowledge about the movement is a constant work, as well as the cooperation between women of different generations.

8.12. CONCLUSIONS

This chapter showed the importance of KWN and organized women's groups and movement in the defence of the rights of women and girls and their empowerment in Kosovo. That organization is the principal actor in the defence of women's rights in Kosovo, not only locally, but also internationally (Barry, 2005: 39), and it is, simultaneously, the main actor when it comes to decision-making in relation to the defence of gender equality and women's rights. However, and as this chapter exposed, getting to this point has been a long and difficult process, for it took local and international organizations very long to accept the importance and nature of KWN and women's groups as political actors. This exposes the stigma that women's rights activism and feminist perspectives still face in Kosovo, as well as in the international sphere.

The analysis that this chapter has realised on the grassroots organizing of Kosovar women's groups and KWN leads to five main conclusions:

First, that KWN is the main and principal agent in Kosovo in relation to the defence of women's rights and gender equality, due to its long time experience and extended expertise. Having its roots in RWN and the civil resistance movement, that scenario gave KWN its identity and political position as well as a clear feminist perspective, and therefore also a multi-ethnic and multi-cultural position, while opposing extreme nationalism.

Second, and in reference to KWN's working dynamics, that it is mostly a self-taught movement, for it was initialized and self-developed under a very closed political environment and grew

dynamics based on the need to respond to the immediate necessities and demands of women's movement. At the same time, however, this gave the movement great expertise, showing it is a clear agent in the improvement of women's situation and, above all, that it can not be sidelined. Within this context, even if both local and international institutions have neglected women's groups, local women's organizations and KWN have been aware of their work and activism and have known how to claim the importance of their socio-political agency. The social legitimation that KWN possesses nowadays both locally and internationally has been developed precisely through the defence of its agency.

Third, it is to be taken into due account that KWN is one of the sole organizations that gathers representatives of all communities in Kosovo —Albanians, Serbians, Roma, Ashkali, Egyptian, and other minorities—, and simultaneously, the one to empower women in these communities, precisely through KWF.

Fourth, and considering the evolution of the organization, it can be affirmed that it has left its initial stage behind to enter a more mature phase, which is featured by the concern regarding its sustainability and future development, among others. The transformation of the organization into a more horizontal, more inclusive, and more participative one is clear, and this shows not only the agency of KWN, but that of individual women's groups as well.

And, finally, KWN and its member organizations have proved they are not only necessary actors for the empowerment of women and in the trajectory towards gender equality, but also for the development of the territory, by making evident women's empowerment is key to the development of sustainable peace.

However, international organizations have had a great participation level in this process, to a great extent because the political and gender perspectives of the armed conflict and the peace reconstruction process have enabled this. Within this framework, both RWN and KWN are initiatives supported by international cooperation, and it is precisely this cooperation relationship that is to be analysed in the following chapter.

**Chapter 9. Analysis of the influence of international
cooperation on Kosovo Women's Network**

9.1. INTRODUCTION

The previous chapter has analysed the creation, development, and characteristics of the local women's groups' network Kosova Women's Network (KWN)¹, and this last chapter of this doctoral thesis shall analyse the influence of international cooperation upon this network. Here, I will analyse the international cooperation directed towards KWN as a network, not all the international cooperation received by individual member groups, due to a principal reason: this research attempts to explore the importance that international organizations give to this network, while precisely this network gathers more than a hundred local women's groups and is their main representative and voice.

Local women's groups in Kosovo, as the former chapter has analysed when addressing KWN, have a common characteristic: great dependence upon international cooperation. This is a consequence of the vast international presence in Kosovo, to a great extent. As the former chapters have analysed and foreseen, this relation was born during the pre-war civil resistance period, as delegates of international organizations started to arrive to the territory. Since then, this relation has continuously grown within the context of the global liberal agenda that characterizes international organizations, albeit contested by many local dynamics of resistance.

The relationship of international cooperation regarding local women's groups is, as I argue in this doctoral thesis, full of paradoxes. The clear gender dynamics present in both the armed conflict and the post-war peacebuilding process led to the arrival of a number of international organizations to work in favour of women's rights. However, many local women's groups with great expertise were often marginalized, while simultaneously these international actors did not have deep, if any, gender perspective. Even if they do consider gender issues, these are usually thought of as secondary, and thus, are not directly included in their political agendas.

International cooperation can be analysed in relation to three main levels: economic cooperation, human resources cooperation, and strategic or political cooperation. This thesis is to analyse the cooperation that international actors have directed towards local Kosovar women's groups through KWN. For the realisation of this analysis, however, only available economical data will be used, due to a principal difficulty: it is almost —if not completely— impossible, nowadays, to measure all international cooperation directed to local women's groups in all levels, especially in relation to human resources and political and strategic

¹ Three different names are to be used throughout this chapter to relate to KWN: initials RWN shall refer to the forerunner organization created in civil resistance times; KWN shall refer to the current network; and RWN/KWN shall refer to the general reference when addressing both.

cooperation, since this has been very large since civil resistance. However, this aid has not been registered². UNIFEM/UN Women or any other UN agency, organizations within the EU, and other INGOs have dedicated huge amounts of aid to the defence of women's rights, their political participation, economic security, and inter-ethnic dialogue and reconciliation, as well as for development of activities dealing with violence against women. They have created gender counseling posts and focal points in the governmental level, as well as programs for the defence and promotion of women's rights and their participation in the public sphere, directly influencing and advancing towards the implementation of UNSC Resolution 1325 (Biserko, 2012). At the same time, however, these advancements are the fruit of the cooperation between local women's groups, KWN, central government, international actors' cooperation, as well as of certain individual figures, and therefore it is extremely difficult to realize an exact measurement of this cooperation relationship, since international organizations, governmental institutions, and most local women's groups have failed to keep proper records on this aid³. Measuring the economic aid held by international agents and KWN was very hard to carry out, for financial records since the birth of RWN in 1997 up until 2005 are non-existent. There is only one general registry regarding this cooperation, carried out by KWN itself, which gathers information starting in 2004.

Within this framework, economic cooperation directed at local women's groups has enabled their functioning, work and activism since RWN's birth: most often international funds were used to develop projects, but there were cases in which these funds were used for the creation of organizations themselves, as in the case of Legjenda, which received money directly from Oxfam and its representatives in the territory (KGSC, 2008:76-77)⁴. However, where the money goes—and does not—exposes specific values (Kerr, 2007: 5). As I maintain in this doctoral research, it is important to analyse what resources are used, where do they come from, who manages them, and where are they directed (Zabala, 2012: 163). There is one way to measure the cooperation of international organizations for RWN/KWN: its analysis through KWN records. KWN, from its creation, has registered and recorded all income, in virtue of the transparency of the network and the women's movement. Nevertheless, this would not be a

² Measuring the economic aid held by international agents and KWN was very hard to carry out, for financial records since the birth of RWN in 1997 up until 2005 are non-existent. There is only one general registry regarding this cooperation, carried out by KWN itself, which gathers information starting in 2004.

³ Most of the various delegates of international cooperation actors and government representatives interviewed for this research have expressed that it would be impossible to establish a quantity directed to the defence of local women's rights and gender equality. Interview with Flora Macula, Prishtina, August 2013; interview with Brikena Sylejmani, Prishtina, December 2014; interview with Maria Berishaj, Prishtina, December 2014.

⁴ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

complete analysis, but an analysis since KWN's creation. This means there is no information⁵ in between RWN's birth in the pre-war civil resistance period up to KWN's registration in 2003.

This chapter aims to specifically address the cooperation relation between international organizations and local women's groups, from its initiation during the pre-war civil resistance period up to 2014. In order to do so, first, I will identify and focus on the cooperation between international actors and KWN, in order to define which features I will take into account. Secondly, the nature of this relationship will be addressed, and thirdly, the organizations directing this cooperation will be identified and analysed. Then I will study the influence that international organizations have on KWN through their cooperation, and which are the principal characteristics and effects of this influence, as well as the main resistance dynamics of local women's organizations towards this relationship. The last section shall link the principal pillars of this doctoral thesis, this is, the global liberal peacebuilding dynamics, international cooperation, their influence on local women's organizations and the principal resistance dynamics these organizations –under KWN– have developed in Kosovo.

9.2. FOCUSING THE COOPERATION OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS TOWARDS KWN

The collaboration between the local women's movement and the international organizations was born in the 1990s during the civil resistance process, through the steady presence of those international organisms arriving in Kosovo and the relation built by local women's groups and activists with them. Since then, this relationship has done nothing but increase and grow. The increasing of the armed conflict between KLA and Serbian armed forces and the later international humanitarian intervention directed by NATO brought about the sudden increment of this cooperation, which mainly took the shape of humanitarian aid, aimed at women's survival and their economic empowerment based on a gender perspective.

However, when addressing and analysing the relationship between international cooperation and local women's groups, it is necessary to clearly distinguish the following areas, because they are not equally addressed: international cooperation directed towards women's empowerment and gender equality, on the one hand, and international cooperation directed towards local women's groups, on the other hand.

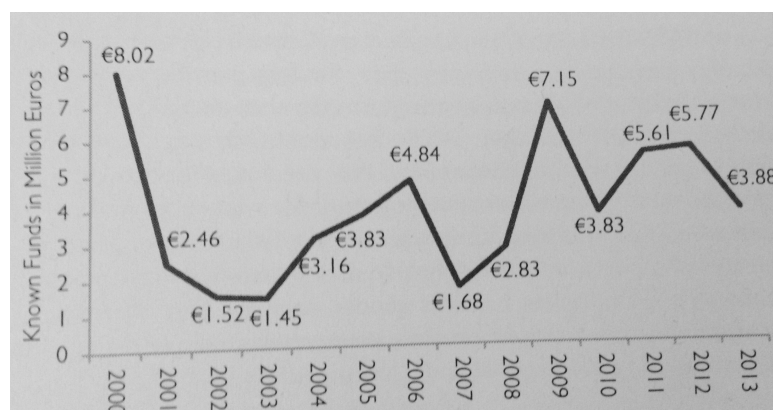
⁵ I have attempted to track all financial registrations between RWN's birth and KWN's registration, but it has been impossible, for two main reasons: on one hand, the activists in these groups do not recall exact quantities received; and on the other hand, those donors contacted expressed that data were impossible to offer, for the people involved in this cooperation back then no longer work for the organization.

9.2.1. Cooperation for gender equality and women's empowerment

As chapter 7 has clarified, international cooperation has made a great effort in Kosovo's post war reconstruction process in relation to gender equality and women's empowerment. Quantifying this effort, however, renders impossible nowadays. This research has made an attempt to do so, but similar responses were found: that it is "impossible" to measure this, that too much money would have to be spent quantifying it, or that there is no possible way to obtain such information, among others⁶.

According to KWN and Alter Habitus, an approximation to the economic funds directed to gender equality and women's empowerment can be measured paying attention to Overseas Development Aid (ODA). However, this would only identify bilateral aid coming from governments to Kosovo. According to KWN and Alter Habitus' research, between 2001 and 2003 Kosovo received 1,187,302.464 euros under the title of ODA. Only 1.95% of this quantity was directed to gender equality programs⁷. However, I can conclude through the work of KWN and Alter Habitus that between 2000 and 2014, international cooperation, through different international donors, has directed a minimum of 57,180,605 euros towards gender equality and the defence of women's rights (KWN and AH, 2013:36). The following two graphics display the quantity of the aid that international cooperation has directed towards gender equality and women's empowerment between 2000 and 2013⁸:

Graphic 9.1: Donor funding for gender equality and women's rights, 2000-2013 (in million euros)

Source: KWN and AH, 2013:37

⁶ All delegates of international organizations interviewed responded along these lines. KWN and Alter Habitus attempted a similar task, but equal difficulties were encountered (KWN and AH, 2013: 33).

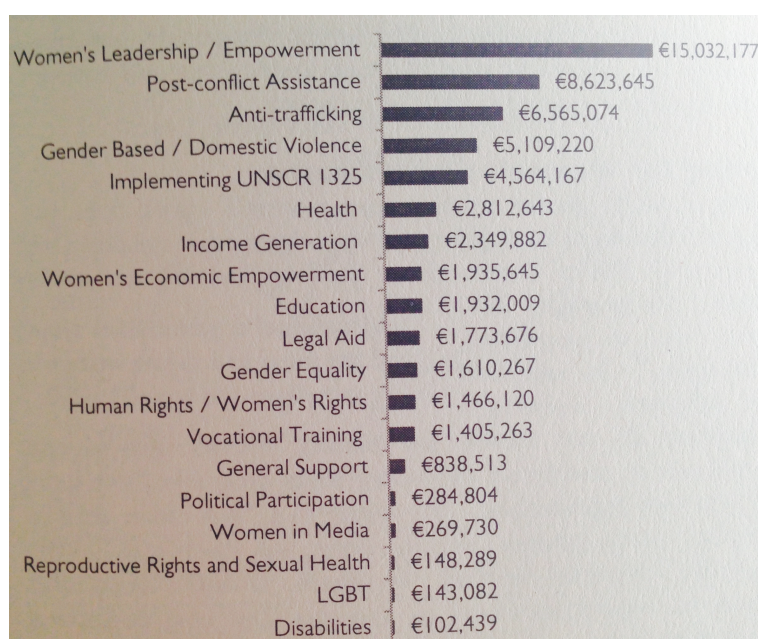
⁷ This analysis performed by KWN and Alter Habitus is held 'incomplete' or 'inconsistent' by these organizations, since information between 2000 and 2013 is non-available and donors fail to provide information.

⁸ It only refers to the quantities known and officially registered.

As the graphic shows, during the emergency phase of the post war reconstruction process, most funds of international cooperation were directed to the defence of gender equality and women's rights. However, it is almost impossible to know through what sources these funds came. It is mostly bilateral and multilateral aid, but mainly facilitated through international organizations and INGOs working in Kosovo. Nonetheless, international cooperation directed to local women's organizations in this period is scarce, comparing to these rates.

At the same time, international cooperation directed to gender equality and women's rights defence has been divided into different fields, as shown in the following graphic:

Graphic 9.2: Donor funding for gender equality and women's rights by issue, 2000-2014 (in euros)

Source: KWN and AH, 2013:38

For 13 years, women's empowerment has been the field receiving most funds, with great difference. Post war aid was directed, on a secondary basis, to activities against trafficking and domestic violence against women, but the decrease is outstanding. The scarcest help was directed to women with inabilities, LGTB, or sexual health.

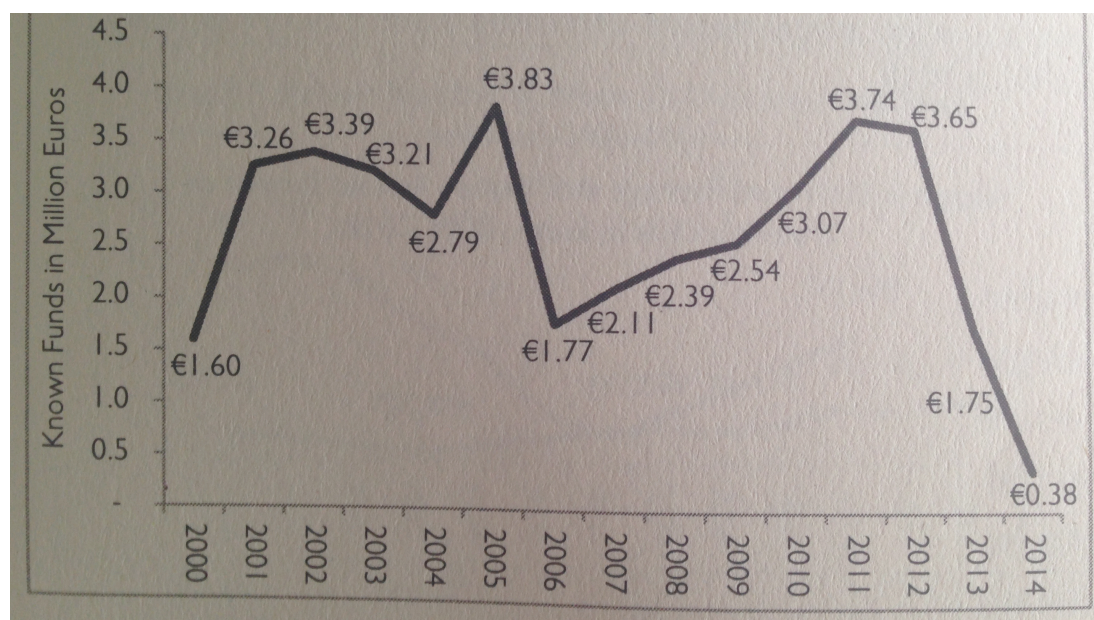
In this framework, however, it is necessary to differentiate cooperation for gender equality and women's rights, and cooperation for local women's groups, especially since the former might be directed through multilateral agencies and organizations or INGOs. As this chapter is to show, the dimensions of this cooperation and the cooperation for local women's groups and organizations are very different, although dimensions and objectives of cooperation for both

fields are similar.

9.2.2. Cooperation for local women's groups and organizations

International cooperation for gender equality and defence of women's rights must be differentiated from international cooperation for local women. Although, in a first sight, both approaches seem similar, the former is wider than the latter, and in addition, the former has not been developed, to a great extent, through the latter. That is, international cooperation for gender equality and the defence of women's rights was not directed through local women's groups, but through INGOs and other international organizations, especially during the first part of the post war reconstruction process. Later, especially after independence in 2008, it has also been directed through the central government, but this has been the ending point of this aid –the government itself, not the funding of local women's groups through governmental institutions–. As KWN and Alter Habitus conclude, only 39% of the funding for gender equality and defence of women's rights has been given to women's groups, a minimum of 39,691,148 euros (KWN and AH, 2013: 39-40) from 2000 to 2013.

Graphic 9.3: Known donor funding for local women's organizations, 2000-2014 (in million euros)

Source: KWN and AH, 2013: 40.

Nevertheless, it must be taken into account that not all registered women's groups and organizations are groups created by local women, that is, local or native. Many were groups registered in local registration offices by INGOs, so that they could have access to funds of other international organizations, for example. In some other cases, they are also groups that

foreigners registered but which never functioned. Others, although registered as local organizations, worked as business companies, and not as groups or organizations working for women's rights. This exposes how local women's groups and organizations had to fight with a variety of international organizations or other kind of other group and organizations for international funds, which very often happened in great disadvantage.

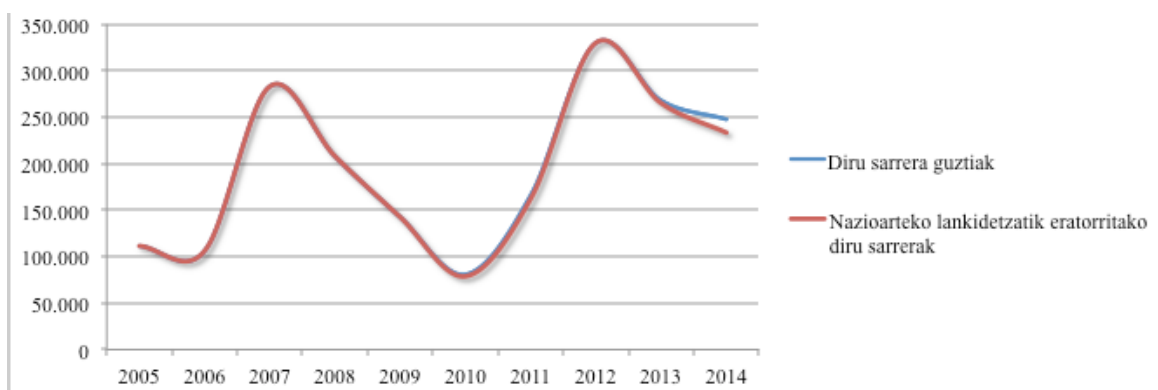
The amount of women's groups receiving funds has also decreased in time: from a minimum of 199 women's groups receiving grants in 2001, it was only 41 in 2013 (KWN and AH, 2013: 42), which exposes many groups' lack of sustainability, expertise and experience.

9.2.3. Cooperation focused on RWN/KWN

The phenomenon that this chapter attempts to analyse, the influence of international cooperation on local, native and active women's groups, is identified in this section. And as I defend in this thesis, the closest approximation to the identification and exploration of this dynamic can be developed through the analysis of the KWN network and the funds that international cooperation has directed to it, due to two reasons: first, because out of the hundreds of groups and organizations that were created overnight during the post-war reconstruction process, many of them no longer function nowadays, and neither did they during their registration or in the short-term following their registration; and second, because active grassroots women's groups and organizations are members of this network, and because it is this network, along many individuals, who to a great extent conforms the local women's movement starting since civil resistance times. They are all local women's groups who conform KWN, created by local women themselves –even if they have often received international funds–, whose foundation lies on the grassroots level of the territory and the defence of local women's rights.

The following graphic shows the international cooperation towards KWN, which has supposed almost the total income of the organization up to 2013.

Graphic 9.4: International cooperation for KWN, 2005-2014 (in euros)

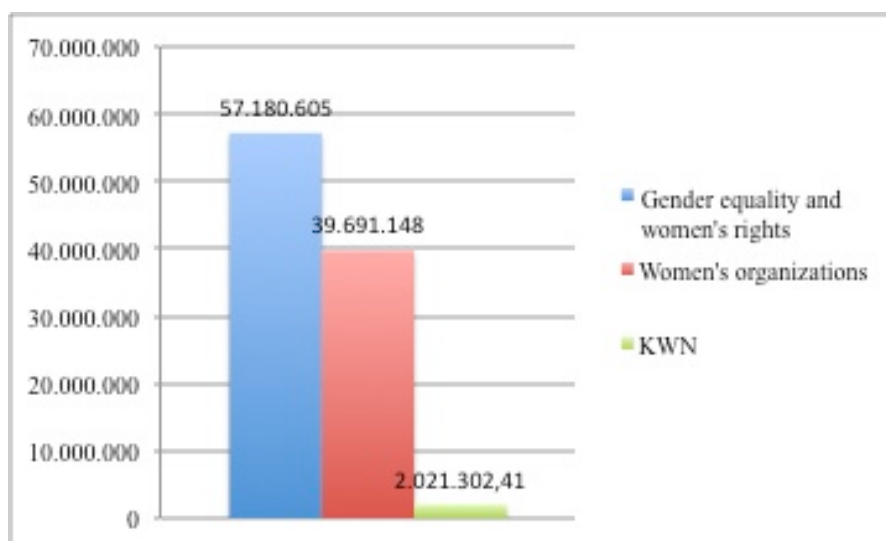

Source: self-developed

Even if KWN is a network comprised by local women's groups and organizations, it can be said that it is a network almost exclusively sustained and promoted by international cooperation. The total income from 2005 to 2014 amounts up to 2,043,204.05 euros, and from this amount 98,928% derives from international cooperation, that is, about 2,021,302.41 euros.

As the following graphic shows, the difference between international cooperation for gender equality and women's rights, international cooperation for local women's groups and organizations, and international cooperation for KWN is very notorious:

Graphic 9.5: International cooperation for gender equality and women's rights, local women's groups, and KWN (in euros)

Source: self-developed

The objective of the following sections is to analyse the international cooperation focused on KWN as a network of local women's groups and organizations.

9.3. TRANSFORMATION OF THE COOPERATION BETWEEN KWN AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

The relationship between actors of international cooperation and local women's groups, first through RWN and later with KWN, is featured by a process of deep transformation, strongly characterized by the dynamics of international relations, which has direct influence upon the activity of local women's groups and the situation of local women.

However, it is necessary to first locate this cooperation relationship in the context of activity of the first INGO's in Kosovo. Several research works have been published on the influence of international cooperation in Kosovo, but most of them are dedicated to the post war reconstruction process and to official international cooperation dynamics. Very scarce research has been carried out in relation to the importance that international cooperation had in civil resistance and analysing this relationship as a *continuum* up until after independence, and furthermore, analysing the contributions of international cooperation for women's rights through local women's groups and organizations –since the pre-war civil resistance period–.

American scholar Julie Mertus has been one of the very few critically approaching this dynamics. As she argues, it was by 1995 that the first NGOs, in this case the first INGOs, started arriving in Kosovo. These organizations worked on projects mainly directed at humanitarian aid, and had arrived in Kosovo through the Serbian Red Cross or other organizations closely linked to the Serbian Government (Mertus, 1999: 228). However, and although this early contact was made through Serbia, soon did these organizations start to work with Albanian citizens, even if it often happened underground or in silence. As Mertus so well explains, “not all of them were viewed as collaborators with the Serbian regime”, since Albanians knew that all foreign organizations needed “the approval of the Serbian and/or Yugoslav government, if only to obtain entry visas and the proper permits for bringing in equipment and establishing office” (Mertus, 1999: 228).

These organizations offered overall humanitarian aid, as well as aid for development, including general help for hospitals and schools. They also worked on the violation of human rights, especially documentation and publication, but without transmitting their expertise to local NGOs or not encouraging local groups to protect and promote this. Following Mertus' words, INGOs “claimed” the development of civil society (Mertus, 1999: 235), but without bearing in

mind the consequences that this could have.

These organizations built their activity without paying much attention the social and political situation and everyday life, and moreover, without considering the “hidden transcripts” that defined that characteristics of the conflict and the identities of the parties in conflict, and in consequence, they were “bound to fail”, foresaw Mertus, considering success as “meeting the needs of local people as they actually exist, and not as imagined by the outsider NGOs (Mertus, 1999: 230). In this context, she affirms that “nearly every NGO that has attempted to work in Kosovo has had limited success”. She identifies as a principal reason for this NGOs’ failure to understand the core of the conflict, improper or unreal objectives and strategies, or the poor questioning of these, among others. As Mertus says, many NGOs created conflicts at times, reinforcing new power structures or indirectly strengthening the oppressive *status quo* (Mertus, 1999: 230).

Above all differences regarding local citizens, these organizations delivered humanitarian aid to a great extent, for that was the immediate need of local citizens, especially in the last years of civil resistance. In general, NGOs and their delegates were welcomed, as they let citizens know that what was happening abroad, and also shared abroad what happened in Kosovo.

However, according to their activity, the presumed relationship with local population and individuals, and the perceptions that local new-born NGOs had at the time, Mertus divides the staff of INGOs working in Kosovo in civil resistance times into four different fields: “War tourists”, “banner planters”, “seed planters”, or “nearly invisible hands”. “War tourists” refers to those individuals or INGO representatives travelling through Kosovo who later shared abroad whatever they had seen. However, most often these were not properly qualified to gather real information, check and double-check the information, or gather it from different people, regions or perspectives. Those dubbed “banner planters” were those INGOs that needed always to have “an open presence”. Prior to war, very few did so in Kosovo, due to the disadvantages that might be caused if they opened an office in Kosovo. “Seed planters” were those unable to open an office in Kosovo, but skilled to offer any other opportunities: preparation sessions, meetings, workshops, etc. These INGOs often became information sources for local NGOs. In short, they “planted seeds”, but later developing this seeds and taking care they would be in the hands of local NGOs. And, finally, “nearly invisible hands”, were those who did not have obligatory presence in the territory, but protected local initiatives directly. Such organizations had two reasons for this: the promotion of local projects and avoiding any kind of obstacle with their presence, and to avoid any Serbian control that could punish this support (Mertus, 1999: 235-242). However, and as the fail of civil resistance was becoming obvious and armed conflict was

developing, the presence of INGOs suddenly dropped.

Within this framework created by the first international cooperation actors arriving in Kosovo in the 1990s, very few organizations paid attention to the deep transformation that local gender relations and the situation of Kosovar women's movement and women themselves were facing. Most of the organizations that arrived in the territory aimed to offer humanitarian aid, and very few started to create a relationship of cooperation with local women. Since then, this relationship has done nothing but develop, and has further risen during the post war reconstruction process. In this doctoral research I divide this relationship and its transformation into three different periods, as the following section will analyse.

9.3.1. Origins of the relationship between RWN and international cooperation

Some of the INGOs that started working in the territory and had direct relationship with local NGOs did pay attention to the transformation process initiated by local women and started to build direct relations with women's rights activists. Building up this relationship was difficult indeed: since working for women's rights was not well considered during civil resistance, collaborating with these local women's groups and organizations was not better seen. In addition, as I argue in this thesis, the INGOs starting and developing this collaboration relationship with these local women's groups had to face another situation: the ranking of NGOs taking place in the territory. On the top level of this rank were placed Serbian NGOs and those loyal to the regime, which were not a threat for Serbian armed forces; then, those INGOs providing humanitarian aid to the Albanian population were located, some of which were suspicious for the Serbian regime; and, finally, those INGOs directly cooperating with local women's groups were situated, which were suspicious for the Serbian regime because were working with Albanian women, but also suspicious for the resistance movement itself, as they worked and financed women's rights rather than humanitarian aid or the national cause.

The origin of the collaboration between international cooperation with Kosovar local women's groups and expressly with RWN is located within the process of civil resistance, although former research has neglected this origin. Different groups and organizations started to blossom within civil resistance after the downfall of communism, to a large extent women's groups and organizations, which started to seek help abroad: not only economic, but also political and strategic. Very few women had the opportunity to travel abroad, either due to work or studies⁹, and took advantage of these travels for the activity of the women's groups in which they participated. Many activists organized meetings with delegates of international organizations in

⁹ Many had to flee abroad due to the political situation.

order to offer information regarding the situation of local women and women's groups working for the defence of women's rights. On the other hand, due to the conflict in Bosnia Herzegovina, many international organizations and INGO delegates that were located there also arrived in Kosovo in the 1990s, mainly attracted by the situation and the transformation that the territory was going through. These representatives started to build up a network of relations with delegates of local organizations and delegates of women's groups. This is, I argue, where the origin of the collaboration between international cooperation and Kosovar local women's groups took place.

It was the aforementioned two factors the ones enabling and strengthening the work and activism of women's groups in the civil resistance process and the opening other women's groups. Although cooperation initiated by these organizations was scarce, it was the first contact of international cooperation for gender equality in the territory, initiated through local women's groups.

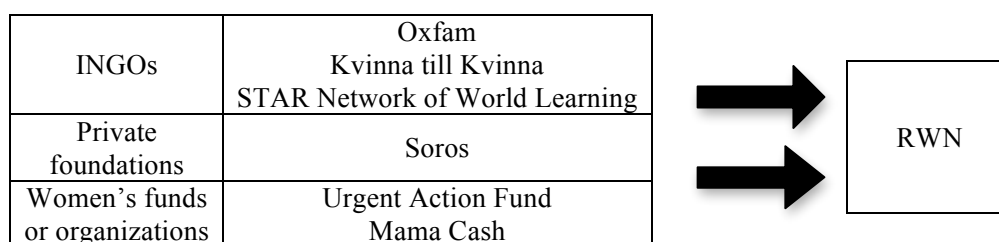
Within this scenario, however, women's organizations in Kosovo —all women's groups in general, including those in RWN and actually in KWN— share the same feature that most women's movement and groups have globally: they have worked with minimum financial aid, even when their effectiveness and experience increased (Alpizar, 2013: 10). This is why it is necessary to outline that this cooperation did not reach great magnitudes even if the relationship with international cooperation was promoted during civil resistance times, mainly for two motives: on one hand, because INGOs themselves did not have relevant funds for these objectives, and on the other hand, because even in the few cases they did, certain local women's groups refused to accept it in order to ensure the success of their projects¹⁰.

Following the previously seen Mertus' ranking of INGOs working in Kosovo according to the work they carried out, I categorize those organizations initiating relations with RWN as "seed planters" and "barely invisible hands". However, and in order to build a broader categorization, I consider fairer to establish a categorization of INGOs that established cooperative relations with local women's groups through RWN in civil resistance, according to the typology of organization. In this sense, cooperation directed to RWN during civil resistance was performed through three types of organizations: on the one hand, INGOs; on the other hand, regional or

¹⁰ This is how it happened with Motrat Qiriazzi organization working in Has, for instance. Oxfam offered large amounts of money to them aiming at the literacy and women's rights' defence projects, as well as a jeep and other means. All in all, women's groups refused to accept, claiming they only needed enough money to live as those in Has, in order to not violate their principles and the trust built with the local population. Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014. Interview with Safete Rogova, Prishtina, December 2014.

international organizations, and finally, international private foundations. I classify in these three groups, the following organizations, which are the ones keeping relationships with RWN/KWN: Oxfam, Kvinna till Kvinna, STAR Network of World Learning, Soros Foundation, Urgent Action Fund, Mama Cash, Belgrade Women in Black, and Caritas. All these organizations showed open will to protect and promote the development of local women's groups and projects, as well as RWN.

Figure 9.1: Organizations initiating cooperation relationship with RWN

Source: self-developed

Among these organizations, INGOs Oxfam, Caritas, STAR Network of World Learning, and Soros Foundation had direct presence and offices in Kosovo. Kvinna till Kvinna had presence in Bosnia Herzegovina, and its delegates often travelled to Kosovo, but funds to Kosovar local women's groups and RWN were not directed through this office, but directly from the central headquarters of the organization in Sweden. Mama Cash and Urgent Action Fund did not have presence in the land either, but cooperated with RWN in the distance. The formers, INGOs, worked in Kosovo or Serbia —Soros foundation had a central office in Belgrade and a branch in Prishtina; or Oxfam, which had delegations in the Balkans, one of which operated in Kosovo—, but there are cases of organizations which started to work directly in Kosovo as a consequence of this cooperation, organizations which were previously lacking delegations in Kosovo but after starting their cooperation with local women's organizations —RWN first, and other groups and KWN later— started directly to work in the territory, such as in the case of Kvinna till Kvinna, for instance.

As I argue in this doctoral research, the initial stage of the cooperation between international organizations and RWN was featured by three factors: the limited cooperation activity, personalized relations, and the burst of early clashes within the women's movement.

RWN had a limited cooperation activity, due to two reasons: the shortage of general international cooperation, on one hand; and the shortage of donors willing to collaborate with local actors working for the defence of women's rights, on the other hand. Most of the scarce

aid that arrived to Kosovo during civil resistance was directed to humanitarian aid, usually through the Mother Theresa Foundation. There was little room for humanitarian aid outside the circle of Mother Theresa Foundation, especially in very isolated rural places, and even lesser for the defence of women's rights. On the other hand, RWN had only six donors, and as the political situation developed, only three out of these were to become close donors. Out of these six donors¹¹, two —Mama Cash and Urgent Action Fund— were punctual donors directing help to specific programs. Caritas offered help only for humanitarian aid, leaving little space for activities regarding the defence of women's rights. Soros Foundation offered economic help, but in order to obtain it a hard and long bureaucratic path had to be followed, which often women's groups did not know how to complete. Oxfam and Kvinna till Kvinna offered more horizontal help, mainly because they had direct contact with RWN activists, and consequently they offered funds and help in line with the specific needs of each group, as well as to the whole network in general.

RWN kept a personal relation with the few international cooperation actors working in the territory and especially with those closest to RWN. It was precisely out of this connection that the current cooperation was born. When donors establishing a relationship with RWN in order to work for gender equality and the defence of women's rights first arrived in the territory, precisely these women activists were their first contact, in order to obtain basic information or information on the political situation, for example¹². This close relationship vividly featured the links between women activists and donors, especially because it was often a relation closer to friendship, rather than an official relation of an international donor and a local women's organization.

However, as international cooperation actors arrived in the territory, the first crashes within the women's movement and between women's groups started¹³, mainly in relation to which projects would each groups develop, who would receive the funds to develop the projects and how would they receive them.

Local women's activity at the time is defined by Mertus as "everyone for themselves": local NGOs, and among them also the women's organizations, including those in RWN, "vied for assistance from anyone who would listen to them" (Mertus, 2000:42)¹⁴. However, many most

¹¹ See section 9.3 and figure 9.1.

¹² Often they lived in their houses until a place to live might be found for those arriving from abroad.

¹³ Currently, it is common to hear among activist women that along money came trouble as well. Interview with Igballe Rogova, Prishtina, July 2013 and December 2014; Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, December 2014.

¹⁴ Although there were exceptions with certain women's groups.

international organizations and agencies started to refuse to cooperate with local NGOs and started up their own programs, except for the cases in which local organizations became service providing tools. This situation, as Mertus indicates, “did not provide for adequate, equitable, or inclusive aid delivery” (Mertus, 2000:43), and it spread the feelings of flourishing anger and competence among local NGOs and international agents, on the one hand, and within the local women’s movement, on the other hand. This feeling was more noticeable between rural women’s groups, that is, those groups that conformed RWN, and urban women’s groups. Many women’s groups, mostly those located in Prishtina, had closer links to international organizations, their staff and delegates, mostly because they also lived in the capital, or would often travel there. Moreover, communication was easier in Prishtina, means wider and more modern: there were access points to the Internet and even if these were scarce, isolation was lesser than in rural areas. In this context, the activity of rural women’s groups was more limited, and also in disadvantage.

By 1998, the political situation was deeply limiting the activity of RWN and women’s groups. As the armed conflict progressed, the INGOs working with women’s groups decreased their presence in the territory, mostly due to security reasons, although they did not stop cooperating. Increasingly more and more international organizations and agents had their eyes set on the territory, even if the political situation and diplomacy did not let them work there. Within this framework, and once the armed conflict had exploded, the international community did very little to respond to women’s needs: the organization and activity of the international actors working there was a mess, poorly distributed across the territory, with some places receiving much aid and others receiving almost none (Mertus, 2000:37-52). Soon after the end of NATO’s bombings did the population —mostly of Albanian origin— start to return to Kosovo. Most of this population were women and children, and at least half of it was a pregnant or breastfeeding women, the needs of whom were utterly severe and very specific. However, and over the gender perspective of the population in need of humanitarian aid, these needs were also strongly featured by gender, which needed solutions that acknowledged men and women’s needs as much as their gender differentiation (Mertus, 2000:37-52).

9.3.2. Explosion of international funds after the war

Very related to the concept of humanitarian imperialism that followed the international humanitarian intervention in 1999, the concept of *cultural imperialism* (Schwadner-Sievers, 2013) is closely linked with Kosovar civil society and its activity, this thesis argues: groups, NGOs, or any other organizations attempting to work, if they want to keep working, must be compliant with the donors’ requirements, even if they must let aside the core of their work. This phenomenon is directly applicable to the activity of local groups and RWN/KWN.

In the initial post war era, the amount of NGOs increased overnight, as well as the amount of women's NGOs in what Schwadner-Sievers identifies as "UN democratisation policies and Western donor-driven priorities underpinned by universalist paradigms of civil society" (Schwadner-Sievers, 2013:95). Furthermore, the international donors within the EU have directed, since 1999, "the highest, per-capita, non-military contribution by countries" worldwide: from 1999 up to 2008, five billion dollars have been offered by international donors in relation to the sphere indicated, out of which between 75% and 84% was directed to technical assistance (Maquire, 2008:4-5). Thus, both Kosovar civil society and local NGOs have developed in direct relation with international aid and cooperation in the post war reconstruction process. The massive creation of social organizations after the war came through the re-creation of an urban middle-class (Strazzari and Selenica, 2013:118). However, and considering international cooperation was directed to NGOs, soon would organizations created during the pre-war civil resistance period make also this turn, in order to have access to funds. According to Strazzari and Selenica, NGOs became the representatives of civil society, and with Western partners the displaying of "homology" meant moral and material protection as much as internationalization (Strazzari and Selenica, 2013: 118-119).

Within this broader context, in this thesis I divide the cooperation between international cooperation and KWN into two different periods: first, the time period until KWN's official registration, and second, the time period that started with the newly registered network of women's organizations.

In the initial post-war era, the outbreak of international cooperation directed to organizations working for the defence of women's rights and gender equality followed the general pattern of cultural imperialism, though in a lower level. As Mertus indicates, by 2000 substantial aid was directed to specific needs of women and children (Mertus, 2000: 37-52), both through organizations present in the territory before intervention, and through those arriving after the intervention, as well as through those not having direct presence in the territory but who channelled aid to it.

The cooperation relationship that international organizations initiated with local women's organizations in the emergency phase is a process vividly influenced by the war in Bosnia Herzegovina. As this conflict was an important turning point regarding the international acknowledgement of the protection of women and children in war, the "lessons" learnt through this war prior to the Kosovar conflict, especially when it comes to gender assistance, and, more specifically, when it comes to their participation in decision-making spheres, "provided an opportunity" (Mertus, 2000: 19-20). However, and within this context, international cooperation

identified local women as a “‘weak’ feminine subject” (Zabala, 2012:182), through which an imagery of these women was created, portraying them as victims of any kind of violence, sufferers, illiterate and lacking resources, among others. Cooperation actors started off their initiatives based upon this imagery, neglecting the influential role that women and women’s groups had had in the political and social transformation of the territory.

It was precisely through Kosovo Women’s Initiative (KWI)¹⁵ that massive cooperation directed to women’s groups was initiated, and hence, also the massive registration of women’s organizations. Besides the promotion of the creation of numerous organizations favouring the defence of women’s rights, United States of America (USA) offered direct bilateral aid of one million dollars to promote this initiative¹⁶ (KGSC, 2008:170-174). Within this framework, gender issues took over civil society’s activity (Luci, 2002:2), even if women’s empowerment and the defence of their rights were not always central, nor were those women’s groups with broad expertise the ones directing the activities.

Most local women’s groups started their work in this framework, including women’s groups in RWN. These women’s groups created in civil resistance started to offer humanitarian aid, since they identified this as the main need at the time, but also because the cooperation flows were directed to this. Very soon, however, they got around to the defence of women’s rights, as the war exposed the consequences of its deep gender perspective. RWN had to re-think its strategy seeing the political and social transformation that Kosovo was going through during the initial phase of the post-war reconstruction process. In front of international organization’s work and behaviour, the need to gather women’s groups and organizations was big. However, the need was not based upon gathering only rural women’s groups, but organizing all women’s groups in the territory. This way, and after a notorious organizing effort, RWN was transformed into KWN.

However, during the emergency phase humanitarian aid and cooperation projects did not take into account any women’s group, neither KWN, which was the main ally of local women, especially when it comes to women’s empowerment and the defence of women’s rights. Mertus refers to this relation as “‘complicated””, mostly because there were many doubling of efforts. According to Mertus, while many international organizations “‘expressed a desire to involve local women in the reconstruction process in Kosovo, very few local women hold decision-making positions””, and they were “‘conspicuously absent from the high-level positions in the

¹⁵ See section 7.7.2.1.

¹⁶ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, July 2013; Interview with Nicole Farmsworth, Prishtina, July 2013.

international bodies” (Mertus, 2000: 50-51).

Within this broader context, there was a great exposure of coordination lack as for multilateral international organizations, INGOs, and local NGOs, along great duplication of efforts and activities. During the post-war in Kosovo, it is widely spread among activist women that donors’ funds were at hand. Furthermore, they were offered funds “liberally” (UNFPA, 2005: 28). However, the relationship was not horizontal at all. Mertus clearly describes this dynamic, which was a characteristic of the relationship between international donors and local women’s groups (local organizations, in general) at that time: “Many Kosovar women’s groups find themselves overwhelmed by international attention. Much of their time is spent ‘servicing’ internationals instead of implementing their own projects and improving their own capacity through their own training programs” (Mertus, 2000:50). This dynamics was also characterized by the importance that certain issues were given over others: in general, those NGOs working with minorities and multi-ethnicity had more facilities to access grants and these were often given without considering expertise (UNFPA, 2005: 28), and those experienced, such as some KWN groups, were left out¹⁷. This led KWN to seek self-funding again, as in the previous civil resistance period: personal contacts, organization of parties, and the desire and economical help of members and friends kept KWN alive¹⁸, up until its official registration.

International cooperation gave the Kosovar women’s movement and organizations a new shape, as well as new needs and objectives, especially to KWN. Within this context, KWN organized in 2003 around the defence of local women’s groups’ knowledge, expertise and agency, by RWN’s initiative and gathering all women’s groups in the territory, driven by the awareness of the direct impact of international dynamics upon all of them. The principal conclusion of this meeting was the need to officially register KWN. This meant the first step of women’s legal organizing after years of preparation, as well as a step forward in the cooperation relationship between international organizations and local women’s groups. From this moment on up to 2005, 2,593 NGOs were registered, out of which 613 were run by women, although all of them did not work for the defence of women’s rights (KWN and AH, 2013: 19). This increase in women’s groups coincides with the increase of KWN’s members, which asserts the influence of international cooperation in the increase of local women’s groups. From twelve women’s groups working during civil resistance¹⁹, they increased into hundreds after the war, although those actively and continuously working were those participating in KWN²⁰.

¹⁷ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

¹⁸ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, July 2013; interview with Nicole Farmsworth, Prishtina, July 2013.

¹⁹ See section 7.5.3 and table 7.1.

²⁰ See Appendix 5.

The relation between KWN and international cooperation was, in the initial phase after its official registration, featured by difficulties and tensions: international organizations usually offered funds to women's groups lacking experience and implemented their own programs where local women's groups did have expertise and experience, overshadowing their activity, often causing uneasiness and anger among them. However, the income of a few donors enabled them to boost their activity, as well as to expose their difficult situation and needs to the main international organizations in Kosovo.

9.3.3. Slow decrease of international cooperation

This relation between international cooperation and local women's organizations increased since then, with the exception of the time period between 2007 and 2011, when in general, since 2007, international cooperation towards local women's groups and KWN decreased, which has had a direct impact on local women's groups' activity and survival. Many groups have disappeared due to lack of funding, and others only function under dependence of the grants they receive. 36% of the groups faced closure in 2013 (KWN and AH, 2013:54), due to fund shortage. Most groups receive little funding and work without funds, based upon volunteer work. I argue in this thesis that two are the main reasons behind this decrease of cooperation towards women's groups: the general decrease in international cooperation, and the increasing sharpening of international donors' conditions.

On one hand, the end of the emergency-phase and the following declaration of independence meant an overall decrease of the international cooperation directed to Kosovo. Once the post-war emergency stage was closed, what formerly was identified as international humanitarian aid was transformed into state-building aid (KWN and AH, 2013:20), which supposed a significant decrease in the cooperation for local women's organizations. The declaration of independence in 2008 supposed a second decrease in this cooperation, since the decrease of the UN presence in Kosovo was directly translated into the funds that the territory and the organizations within received from that organism. At this stage, many donor organizations ceased or decreased their funding as they left the country, which had direct impact on the work of local women's groups. Besides, the global economic crisis had also direct impact in this decrease: most of the organizations providing funds came from countries affected by the crisis, and therefore they were also facing serious economical shortages. Consequently, this was affecting their international cooperation trends, what affected directly Kosovar local women's groups.

On the other hand, the sharpening of the conditions and demands of international donors may also be caused by the aforementioned crisis: as they faced shortages as for international cooperation, these organizations sharpened the characteristics of their funds, specially regarding

the quantities they directed, and the fields and organizations they funded. This exposed another phenomenon: very few organizations received all —or most— available funds (KWN and AH, 2013: 42). This has brought other tendencies onto the surface: the organizations receiving most funds were urban organizations. This situation has led KWN to face a new context, with the least funding ever.

In front of this decrease in cooperation, both KWN and local women's groups had to think about both short-term and long-term strategies. In fact, many women's groups functioned with no money on an everyday basis, or receiving punctual aid, as the received by KWF²¹, for example. Furthermore, according to the research carried out by KWN and Alter Habitus, 24% of women's groups have never received economic aid (KWN and AH, 2013: 45).

In this scenario, the main strategy of women's organizations has been the opening of new funding paths outside international cooperation. These are mainly related to volunteer work, first, and selling products made by women²², second (KWN and AH, 2013: 55). In an inferior level, but also inside this strategy needs to be identified the implementation of membership fees or fundraising activities such as organization of parties, for example. Many women activists do not make any income through this work, and if they do, they do so depending on the funds received and directed to the promotion of specific projects. Besides, many women's groups function based upon the funds they obtain selling products they have produced.

9.3.4. Creation of Kosovo Women's Fund and KWN's reinforcement

After the aforementioned decrease of the international cooperation, the creation of the Kosovo Women's Fund (KWF) in 2012 meant the revival of most of organizations within the network, mainly due to the opportunity it offered enabling international donors to work directly with women's groups, even if it was through larger grants offered to KWF. However, this was a way to reach out to those smaller women's groups that would be inaccessible in other circumstances, and vice versa, it was also a strategy so that small organizations could get access to funds.

Kosovar women's groups are small in general, mostly formed by about five people²³. Many donors, on the other hand, have funds aimed at large projects —usually following previously identified characteristics²⁴—. In most cases, most groups have no capacity to reach these funds individually because they are very small or because they do not know how to deal with the

²¹ See section 8.9.

²² Mainly hand-made and locally manufactured food, local traditional clothes, etc.

²³ And seldom does this happen.

²⁴ In the case of bilateral funding, this is decided by governments in the donor country, or in the case of INGOs, decided by those donors.

complicated selection system's of international donors. Through KWF, donors can reach to and finance smaller women's groups and initiatives, with KWF as intermediary.

This, apart from revitalizing KWN, has exposed another characteristic: the promotion of horizontal cooperation towards KWN. The funds directed to KWF are directed as institutional funding for KWN, which gives the network freedom in relation to how to use this money. Donors do not directly participate in the projects that KWF funds, and therefore these are not proposals fitting donors' demands, but programs responding to local women's needs. This has notably decreased the previous conditioning of international donors towards women's activity, which thanks to KWF is becoming more independent.

9.4. ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL ACTORS BEHIND THE COOPERATION WITH RWN AND KWN

The previous section has exposed the notorious influence of international cooperation on Kosovo's local women's groups. This has been no different regarding KWN even if it has been in a lower magnitude, since, as seen in previous sections, the network's activity has been almost totally financed by international cooperation.

Between 2005 and 2012, 98.928% of the funding obtained by KWN has come from international cooperation, with four exceptions: the grant offered in 2010 made by the Energy Ministry in Kosovo to finance a research and its publication; the delivery of 3,800 euros to KWN by the group member Motrat Qiriazhi in 2011²⁵; the donations made by *Kosovo 2.0* magazine and IPKO foundation, and the implantation of the fee system in 2013; and finally, the donations made by *Unë e du Kosovën* and IPKO foundation, parties, donations received in fundraising events, and personal donations and contributions of activists and members in 2014.

In this context, the most direct way to identify the actors who have had a cooperation relationship with KWN is to analyse the organization's archives²⁶. In this thesis I divide international cooperation for RWN/KWN into six fields according to its source: multilateral cooperation, bilateral cooperation, cooperation of INGOs; cooperation coming from private foundations; cooperation of international women's funds; and individual contributions. At the same time, this cooperation needs to be divided into two time periods: the first, cooperation directed to RWN during the pre-war civil resistance period, and last, cooperation for KWN during the post-war peacebuilding process. The following table identifies the cooperation actors

²⁵ Which came after the sale of a car.

²⁶ In this case, the financial reports that the organization has kept.

that have had relationship with RWN/KWN from 1994 to 2014, according to the type of collaboration.

Table 9.1: Identification of actors with a cooperation relationship with RWN/KWN

Time period and organization	Source of cooperation	Donor organizations
RWN 1990-1999	International women's funds	Urgent Action Fund, Mama Cash
	Private foundations	Soros
	International NGOs	Kvinna till Kvinna, Oxfam International, STAR Network of World Learning, Caritas
KWN. (1999)/2003(5) - 2014	Multilateral cooperation agencies	UNIFEM/UNWomen, UNICEF, ESLA, UNDF, UNFPA, UNDP, European Commission
	Bilateral cooperation agencies	Swiss Development Agency for Cooperation, British Embassy, US Embassy, Austrian Development Agency, Embassy of Netherlands, Swedish International Development Agency, GIZ
	INGO	Kvinna till Kvinna, Kvinnor till Kvinnor, Youth Initiative for Human Rights, AWID
	Private foundations	Rockefeller Brothers Fund, Balkan Trust for Democracy, Mott Foundation, Heart and Hand Foundation
	International women's funds	Urgent Action Fund, Global Fund for Women, Mama Cash
	Personal donations	New School University, individuals, Chantal Deslogues Consulting Services, Shevolution

Source: self-developed.

In general, and from a broader international perspective, The Dutch Ministry of Foreign Affairs is worldwide the main sponsor of women's groups, followed by the Swedish, Norwegian, and Danish governments (Kerr, 2007: 48), and a similar pattern is followed in Kosovo. Regarding multilateral agencies, UNICEF and USAID are the ones with the highest cooperation (Kerr, 2007: 48, 61). The case of Kosovar local women's groups, and KWN more explicitly, is more or less similar, as shown by the previous table. The following sections shall go deeper into the analysis of the international actors that have had an economic cooperation relationship with KWN, based the origin of the cooperation.

9.4.1. Multilateral cooperation

Since its registration, KWN's main donors have been multilateral organizations, due to the general political context of the territory. Multilateral organizations started functioning in Kosovo right after the NATO intervention in 1999, and even if their cooperation towards local gender organizations has been minimal comparing to their overall cooperation towards different

organisms in the territory, this is still the main funding source for KWN and local women's groups.

I have categorized the cooperation of these multilateral organizations in three different categories: organizations within the UN, the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), and organizations within the European Union (EU).

All UN organisms started working in Kosovo after NATO's intervention and adoption of UNSC Resolution 1244. The gender perspective of these organizations was scarce in the beginning, but along the lines of local women's groups' claims and years of experience, the current gender perspective is wider²⁷. The work carried out by these organisms in relation to gender equality and the defence of women's rights in Kosovo has been extended. In general, it has been done through the internal mechanisms of these organisms, initiating their own programs or, in some cases, through relations with local organizations. The activity directed through KWN is scarcer if compared with the broader work for gender equality and defence of women's rights that these organizations have realised through internal mechanisms. Among the UN organisms cooperating with KWN, UNICEF and UNIFEM were the first ones initiating this relationship.

UNIFEM²⁸ started work in Kosovo in 1999, offering protection and humanitarian aid to refugees from a gender perspective²⁹. It was one of the promoters of KWN's creation³⁰, and has promoted it ever since up to 2011, through its office in Kosovo and also through the office in Switzerland. UNIFEM promoted the birth of KWN, as well as the adhesion of local groups to the network³¹.

In the case of UNICEF, and even if it was one of the first organisms within the UN starting the collaboration with KWN, its collaboration has been very punctual. Even if the organization arrived in Kosovo in 1996, it worked in relation to children, their health and education, and soon after it started working also with humanitarian aid. After the war, UNICEF continued to offer humanitarian and psychosocial aid, although it also initiated activities regarding women's education and empowerment³². However, this UN organism has directly collaborated with KWN only once, precisely in 2005 and by offering funds directed to women's protection.

²⁷ See section 7.7.4.2.

²⁸ Currently UN Women.

²⁹ Interview with Flora Macula, Prishtina, February 2014.

³⁰ Interview with Flora Macula, Prishtina, February 2014.

³¹ Interview with Flora Macula, Prishtina, February 2014.

³² Interview with Aferdita Spahiuri, Prishtina, December 2014.

The other UN organisms with collaboration relations towards KWN are United Nations Population Fund (UNFPA) and United Nations Development Fund (UNDF), both initiating this relation in 2007. UNFPA mostly financed KWN in relation to violence against women. After a stop in their funding relationship in 2009-2011, the relationship was resumed in 2012 until 2013, with funding directed to the promotion of gender equality. UNDF offered funds to KWN to work on peace and security at a regional level during three consecutive years, between 2007 and 2009.

If there is one organization that has protected local women's activism, that is, to a great extent, the OSCE. Since its entry in Kosovo it has protected women's empowerment with many programs, but the following three have been the main: its program for democratization; its program for the promotion of women's public participation, which aims at the empowerment of women in decision-making organisms; and the human rights program, which works for gender equality³³. Although it only maintained a direct economic cooperation with KWN from 2007 to 2008, it has been a major agent in the promotion of women's political participation at a local level, even if it has done it mainly through its own programs or through political and strategic cooperation. OSCE "very rarely" does offer direct economic help to local women's groups, but it attempts to establish its own programs³⁴, having long advocated for the defence of women's rights and gender equality

The diverse organisms of the European Union (EU) and the organizations promoted by it do adopt as their main objectives a gender perspective, the respect of human rights, a proper government, and the protection of the environment (KGSC, 2010: 20), but they do so through their own programs, not through direct funding and the promotion of women's groups. In general, the work of the EU in the country, especially during the emergency phase, did not consider gender equality, precisely when human trafficking, domestic violence, and other social forms of violence against women were exposed (KGSC, 2010: 9). The European Commission has had direct collaboration with KWN, but it has happened on pinpointed occasions up to 2014³⁵. On the other hand, even if it has been a minimal quantity, the organism for Technical Assistance for Civil Society Organizations (TACSO) within the EU has offered economic aid to KWN, although it occurred only in 2011 and in a symbolic manner.

9.4.2. Bilateral cooperation

According to Nicole Farnsworth and Eli Gashi, the best manner to measure bilateral

³³ Interview with Maria Berishaj, Prishtina, December 2014.

³⁴ Interview with Maria Berishaj, Prishtina, December 2014.

³⁵ At the end of 2014, KWN informed that the network received a grant of one million euros in order to implement it starting in 2015.

collaboration and its influence upon local groups is through the analysis of ODA (KWN and AH, 2013), although it does not offer complete and detailed information regarding economic aid movements of bilateral agencies. In fact, most of the bilateral collaboration and ODA goes from one government to another (Kerr, 2007: 49), and within this framework, and in most cases, money does not end up in the hands of women's organizations. Many governments finance their own local NGOs operating internationally, which provokes a decrease in the funds directed to organizations working in the countries that receive these funds (Kerr, 2007: 50).

Regarding the case study that I have realised in this research, different development agencies and embassies of different states are the ones having direct contact with local women's groups in KWN: the Swiss, Austrian, and Swedish development agencies and the US, Dutch, and UK embassies as well. The main promoter of KWN's initial activity was the Swiss Development Agency for Cooperation (SDAC), which offered direct funding from 2005 to 2007, including both years. Although this financing decreased in the mentioned time period, it enabled the reinforcement of KWN relations, as well as offering core support.

Without a doubt, the Austrian Development Agency (ADA) has been one of the main supporters of KWN during the last years. ADA is one of the principal promoters of KWF³⁶, and thanks to its economic collaboration many groups have been able to continue their activity, while many others (re)started it. The ADA initiated its collaboration with KWN in 2003³⁷, but it was in 2011 that formal economic relationship with KWN was initiated, after the agency's decision to take the defence of local women's rights to another level³⁸. Even if compared with other donors the collaboration between ADA and KWN is late, the economic funds directed from ADA to KWN are the highest. The first contact between the two organisms in 2011 was directed towards the implementation of the UNSC Resolution 1325, but by 2012 the objective of ADA's contribution changed: from 2012 to 2014 promoting, defending, and encouraging the rights and interests of girls and women' became its principal objective (KWN 2012a; KWN 2014a; KWN 2014d), and attempted to promote horizontal collaboration³⁹ through supporting KWF.

The relationship of the Swedish International Development Agency (SIDA) and KWN has been late and occasional. This occurred in 2013, and with the objective to fund a specific research project. Nonetheless, it should be stressed that SIDA directly finances Swedish INGO Kvinna till Kvinna⁴⁰, one of KWN's main supporters from its creation.

³⁶ Along with the Swedish INGO Kvinna till Kvinna.

³⁷ Skype interview with Christian Geosits, February 2015.

³⁸ Skype interview with Christian Geosits, February 2015.

³⁹ Skype interview with Christian Geosits, February 2015.

⁴⁰ See section 9.3.3.1.

The only direct economic collaboration of KWN and the USA government has been through the Embassy the country has in Prishtina, and it has been very punctual: it only happened once in 2009, with the aim to finance the realization of a documentary. Although the United States Agency for International Development (USAID) has widespread presence in Kosovo, this never emanated into direct collaboration with KWN.

KWN's collaboration with the British Embassy lasted two years, from 2008 to 2009. The promotion of good-governance was its main objective, alongside with the promotion of women's participation and gender equality in this field.

Finally, the relationship started with the Dutch Embassy is the latest collaboration within this collaboration type. Since its initiation in 2011, it has mainly promoted women's political participation up to 2013. It also financed the production of a documentary entitled *Searching for Women's Rights* in 2012 and 2013⁴¹.

9.4.3. Cooperation of international NGOs

From a general overview, KWN has had little relation with INGOs. This is mainly due to two main reasons: on one hand, because many INGOs working in Kosovo were officially registered as local NGOs (LNGO), and on the other hand, because in general INGOs developed their own programs. In such a scenario, it can be affirmed that a feeling of opposition has spread between local and international NGOs. As Kerr states, steadily more LNGOs claim INGOs are "stifling their growth", mainly because they all have to compete for economical resources (Kerr, 2007: 50). In many cases, INGOs can be a threat for many LNGOs and women's groups. Kerr identifies four reasons that increase this threat (Kerr, 2007: 73-74): "absorbing" local skills through better wages, which provokes most local activists to leave the work in local organizations and start working, if the opportunity is given, for INGOs; the identification and credit of accomplished objectives and work as theirs, leaving aside the role and work local groups; the funding of their own programs instead of financing local groups' programs; and, finally, the self-identifying them as leaders on women's rights issues and therefore attracting more private funding, which creates economic concurrence and negatively influences relations between local and international NGOs.

However, the INGOs registered in Kosovo –even the ones registered as local NGOs– have had no economic collaboration relationship with KWN. In the case of those scarce organizations cooperating with KWN, the relationship is very positive. There are four principal INGOs

⁴¹ Here, although the German government has had no direct relationship with KWN, the German Organization for International Cooperation (GOIC) offered funds for gender responsive budgeting.

collaborating with KWN: Kvinna till Kvinna (KtK), Youth Initiative for Human Rights (YIHR), Association for Women's Rights in Development (AWID), and Network East West Women (NEWW).

Without any doubt, KtK has been local women's groups' main supporter, as well as RWN's and KWN's. This relationship dates back to the 1990's when during the civil resistance times, KtK was the main organization supporting and promoting both RWN's creation and functioning. During the post-war reconstruction process, KtK has been one of the main and most constant supporters of KWN. From RWN's creation, KtK has financed both RWN and KWN horizontally⁴²: all aid given by the Swedish INGO has always been directed as core support for the organization, not based upon previously decided programs. This is precisely the main reason why KWN has been able to work independently even when funds were scarce. KWN defines as follows its relationship with KtK: "KtK has been a real partner of KWN. They have always asked us: 'What do you need?' 'Which are your needs?' and we have always have a horizontal conversation"⁴³. In addition, KtK's economic cooperation has steadily increased during post-war reconstruction. Besides yearly finance, they also provide help through concrete objectives: funds for the organization for meetings or for the implementation of specific programs, among others. It must also be emphasized that KtK —currently with ADA— is the main promoter of KWF, supporting its creation in 2012 and offering economic aid on a yearly basis since then.

Out of the principal cooperation relationship between KtK and KWN, other four INGOs have also collaborated with KWN: Oxfam, YIHR, AWID and NEWW. Oxfam International was a big promoter of RWN. It directly financed the creation of Legjenda⁴⁴, and promoted the creation of Motrat Qiriazhi (Power Stevens, 1995: 63), as well as Aureola's. However, it has not participated with KWN during the reconstruction process. YIHR, a regional NGO that supports young girls' activism, has collaborated with KWN precisely in relation to this field. This happened in 2012, as a consequence of which the Regional Young Women Empowerment Initiative⁴⁵ was created. AWID worked with KWN for the first time in 2013 through the funding of a research project about donors and the defence of women's rights in Kosovo. And, finally, Polish-American feminist NGO NEWW's collaboration is more recent, and has done so only once up to 2014, through funding the Oral History Initiative⁴⁶.

⁴² Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

⁴³ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014.

⁴⁴ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, December 2014..

⁴⁵ See section 8.10.4.

⁴⁶ Oral History Initiative gathers Kosovar women's background and history in an audio-visual format. For further information, see: <http://oralhistorykosovo.org/category/videos/> (1-6-2015). NEWW had contact with Kosovar activists in civil resistance era, but no trace of direct economical collaboration with RWN has been found. Interview with Sevdije Ahmeti, Prishtina, March 2014.

9.4.4. Cooperation of international women's funds

International women's funds are organizations created and run by women, exclusively dealing with local women's groups and organizations and defending initiatives in relation with women's rights. These help other smaller groups to survive, usually offering economic aid based on the needs of these groups. In many cases, they also offer general protection, funds for women's groups delegates to attend international meetings, and they also often finance those marginalized groups or with little economic resources, such as indigenous women, women farmers, lesbians, young women activists, or women with disabilities, among many others (Kerr, 2007: 79).

In this category, Urgent Action Fund for Women's Human Rights has had a long relation with KWN. This relationship was initiated during civil resistance through the economic funding of specific RWN programs⁴⁷. Since then, and during the post-war reconstruction process, this women's fund located in the USA offered grants to KWN in 2006, 2007, and 2010, in order to develop feminist activism: organization of protests, or taking care of activists, for instance⁴⁸.

The relation between Mama Cash and local women's groups in Kosovo also dates back to RWN and civil resistance too, and was also developed through the funding of specific programs⁴⁹. Besides the financing of RWN and its groups, it has kept relation with KWN in the post-war reconstruction process, although on a lower profile. This occurred in 2007, through the funding of a campaign against violence against women.

Finally, the relation between Global Fund for Women and KWN developed after the war and has been punctual. It happened in 2006 and 2010: the first was a direct donation for the organization, and the second dealt with the production of a documentary.

9.4.5. Cooperation of private foundations

When it comes to the relationship between private foundations and RWN/KWN, it is American foundations that have mostly maintained cooperation with the women's organizations network. From a general international perspective, it is private foundations the organizations that provide the least aid for gender policies and women's rights worldwide (Kerr, 2007: 84). Nonetheless, their role in Kosovo is different: the quantity of funds provided by international foundations to local women's organizations is remarkable, for they have offered funds on a yearly basis since

⁴⁷ It was not possible to get to know what specific programs responded to these grants.

⁴⁸ There have been repeated attempts to discover this, especially regarding RWN and aids in the resistance era. It has been explained during the contacts with the organizations that it would be impossible to get this information, for local activists in Kosovo have no current relation with the organization.

⁴⁹ It was not possible to get to know what specific grants were aimed at this either.

2006. Soros, Rockefeller Brother's Fund, The German Marshall Fund of the United States, and Mott Foundation are respectively the private foundations keeping collaborative relations with RWN/KWN.

Soros Foundation was one of the fewest organizations starting a collaboration relationship with local women's groups during civil resistance, and it was undoubtedly, the only international foundation doing so. Although Soros' main office was in Serbia, it had a branch in Prishtina, and it was through this that strategic and economic aid, as well as technical and technological help and human resources were offered to local organizations, among them also RWN. For example, RWN and women's groups were offered computers and working spaces, along information on how to officially organize themselves⁵⁰.

The first private international foundation starting collaboration with KWN after the war was Rockefeller Brother's Fund, in 2006 and 2007, respectively. Although their relationship with local women's groups and NGOs started in 2001⁵¹, cooperation with KWN was initiated later. This collaboration has taken two directions: one is the direct funding of KWN, and on the other hand, the financing of local NGOs working for gender equality and the defence of women's rights⁵². Regarding this case study, these grants were given for the improvement of KWN's functioning, that is, through core support for the network, which meant the organization could make use of this funding depending of its needs.

The German Marshall Fund of the United States started collaboration with KWN through the Balkan Trust for Democracy initiative. It offered economic help for the first time in 2007 in order to implement political participation and its improvement. The second and last funding happened in 2009, aimed at good-governance and the promotion of women's public participation.

So far, Mott Foundation has been the international foundation with the strongest cooperation relationship with KWN. Starting in 2008, Mott has funded KWN almost yearly, in the form of core support directed at the strengthening of the network.

9.4.6. Personal donations

Personal donations are funding efforts realised by self-initiative of individuals who are usually close friends of the network. It refers to the contributions of individual people –and, in this case,

⁵⁰ Interview with Luljeta Vuniqi, Prishtina, February 2014.

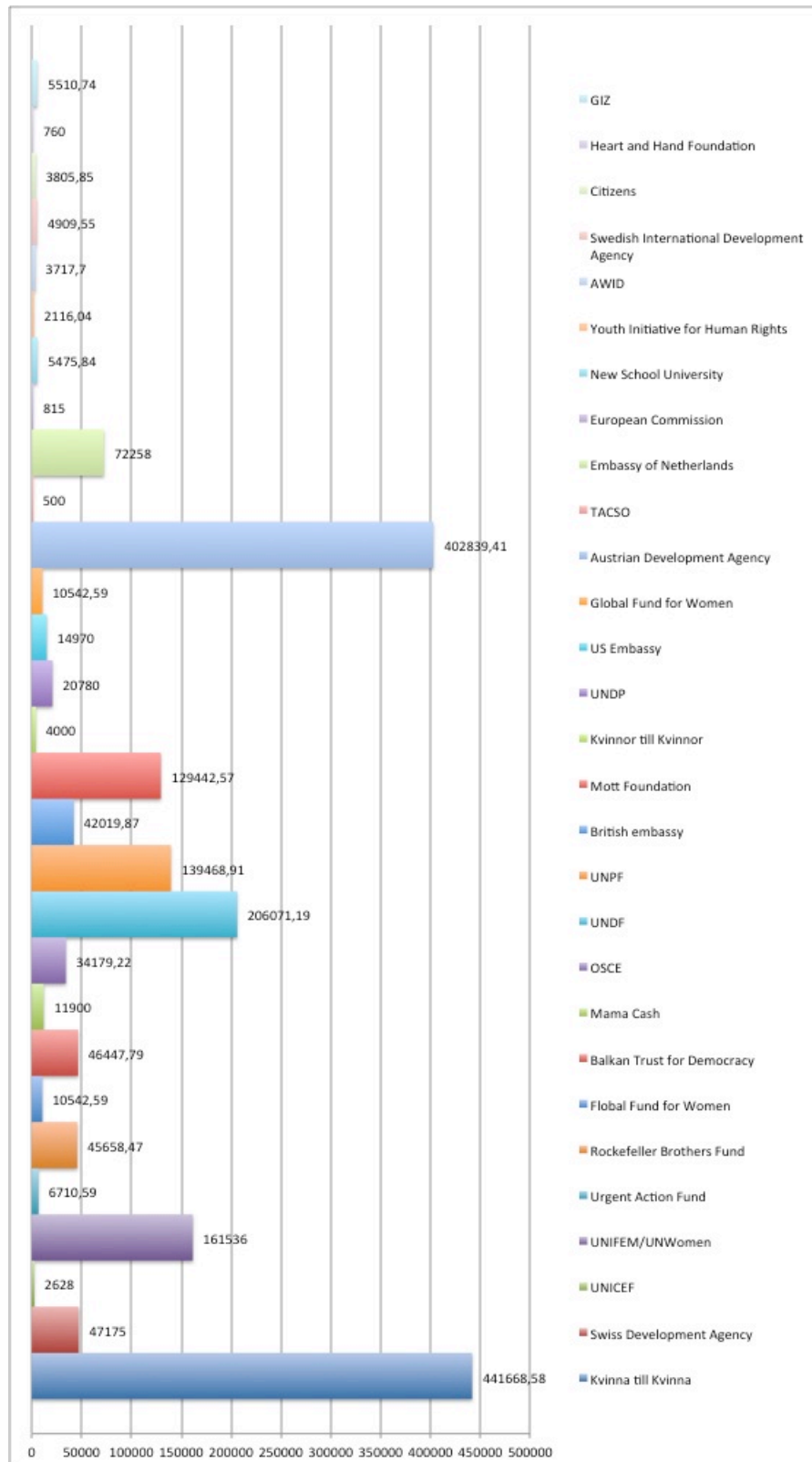
⁵¹ Skype interview with Haki Abazi, February 2015.

⁵² Skype interview with Haki Abazi, February 2015.

also of contributions made by individual through a private university-. Mostly, they are made through individuals, friends, acquaintances, or contacts living abroad, which increased in 2013 and 2014 as a consequence of KWN's efforts to diversify its resources. KWN has also received private donations through the New School University in New York, aimed to promote the creation of Oral History Initiative in 2012.

After identifying the international organizations that have had a cooperation relationship with RWN and KWN, the following graphic displays the funding received from each organization between 2005 and 2014:

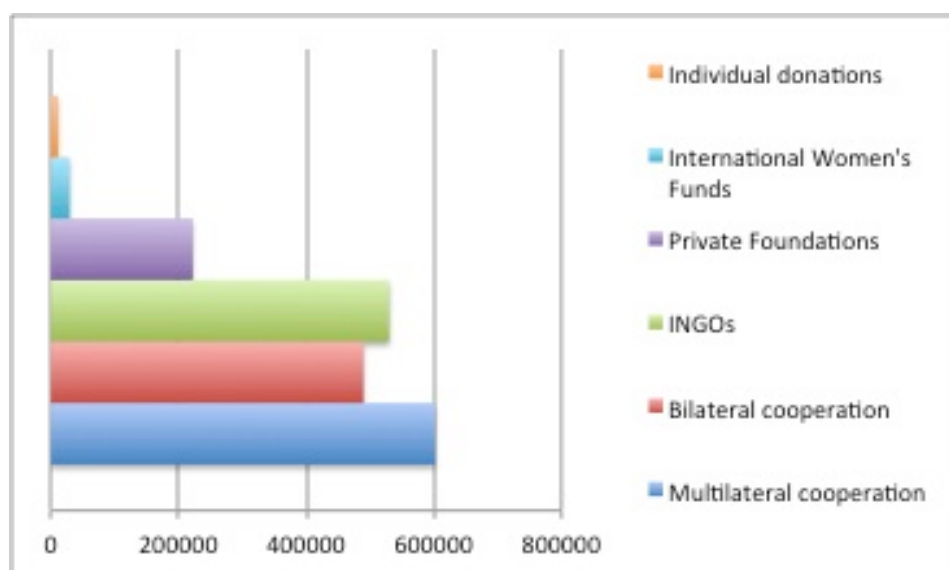
Graphic 9.6: Economic collaboration for KWN according to donor, 2005-2014 (in euros)

Source: self-developed

Based in the previous graphic and taking in mind donor organizations typology and origin of cooperation, the next graphic shows the funding received by KWN based on these factors.

Graphic 9.7: Economic collaboration for KWN according to origin of cooperation, 2005-2014

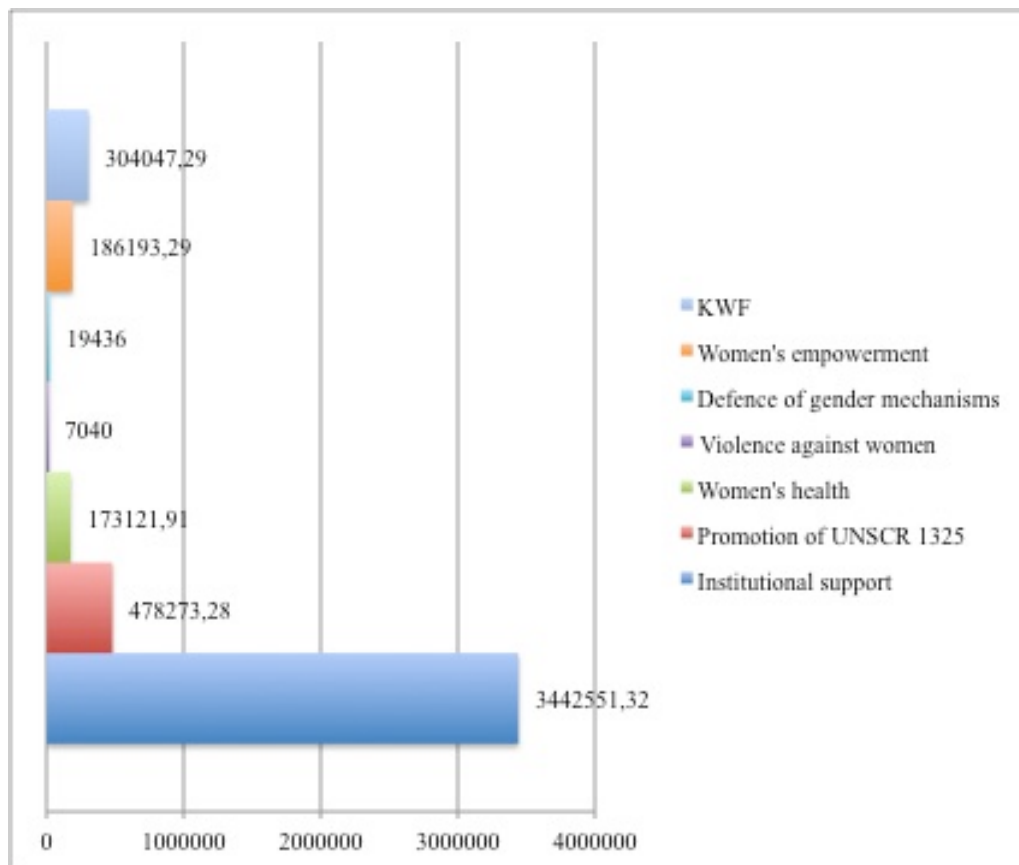

Source: self-developed

As the two graphics shown above, if we have in mind general cooperation for KWN, KtK is, undoubtedly, the main donor up to 2014. ADA is the second main sponsor, although its cooperation is offered in a shorter time period. The three UN agencies collaborating with KWN—UNDF, UNIFEM/UN Women, and UNPF—are the following ones, respectively, offering greatest collaboration to KWN. With the exception of Mott Foundation, which is also one of the main donors of the network during the time period researched, the rest of the donors have given smaller funding to KWN, 100,000 € from 2003 to 2014, through grants lower than 20,000 € in general. From a broader perspective, and based on donors' typology, multilateral organizations are KWN's main donors, followed by INGOs and bilateral organizations, respectively.

This exposes a general characteristic: organizations donating high sums are few, and they do not support the sustainability and durability of the organization, principally because these funds have arrived one by one and in different time periods. Therefore, other smaller sums are also totally necessary, because they yearly enable the development of the organization's work and activism. The following table shows the general objectives of international cooperation when directing funds for KWN.

Graphic 9.8: Cooperation received by KWN according to donors' objectives, 2005-2014 (in euros)

Source: self-developed

As the graph shows, most of the international cooperation has been directed to KWN's core support. However, inside this category several smaller objectives have been taken into account, such as the organization of meetings, travel expenses of organization representatives (locally or abroad) etc, which differ the main objective of this funding from the sustainability and functioning of the network,. The support for KWN's international relations is the following objective, principally because it promotes horizontal collaboration of international actors with local women's groups, based upon their needs and programs, and not following specific projects pre-arranged by international actors. Implementation of UNSC Resolution 1325 is the third most funded KWN objective. However, and this being one of the principal working fields of the organization, funding directed to core support is also, in several cases, used for the development and implementation of UNSC Resolution 1325.

9.5. ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN KWN AND INTERNATIONAL COOPERATION

In general, the relationship between KWN and international cooperation can be evaluated as positive, but simultaneously full of complexity. Local women's organizations are aware of the role of the international mission and international donors have had in the improvement of their situation (KGSC, 2010: 7-11). However, it must be taken in mind, as UNFPA states, that the lack of knowledge, cultural comprehension, and appreciation of the Kosovar social *ethos* has led in many cases to the promotion of programs appropriated or suited for international organizations, rather than programs favourable for Kosovar citizens (UNFPA, 2005: 28). Women working in the sector are even more critical: "it seemed that there was nothing at all in Kosovo before the arrival of international organizations, that this was a complete desert before them"⁵³.

Although international cooperation actors have expressed the will to further cooperation with KWN, economic funding has not usually been the core of this willingness. Many donors have required years of mutual knowledge between organizations before initiating any economic collaboration with KWN. Besides, it is important to remember that KWN's 98% of resources emanate from international cooperation, and therefore, they are highly dependant on international collaboration.

In general, the aid directed towards KWN is parallel to the common corpus of KWN members: most of the groups forming KWN are located in Prishtina⁵⁴, and therefore, they obtain most funding. At the same time, most groups are Albanian, hence, most groups receiving funds are Albanian. However, and as I argue in this thesis, the coherence of this cooperation must be analysed when it comes to two perspectives: on the one hand, regarding KWN's objectives, and on the other hand, regarding the activity performed by KWN's groups.

9.5.1. Comparison of KWN's objectives and international cooperation

Donors' agendas do not always meet the demands of the agendas of the countries they finance (Ramos, 2012: 150) and must not be neglected that usually international cooperation has also its own agenda (Alvarado, 2012: 54), and consequently, international cooperation actors create their own conditions, demands and politics when providing their funding. Such dynamics are visible in Kosovo, and have directly influenced the complex relationship between KWN and international cooperation.

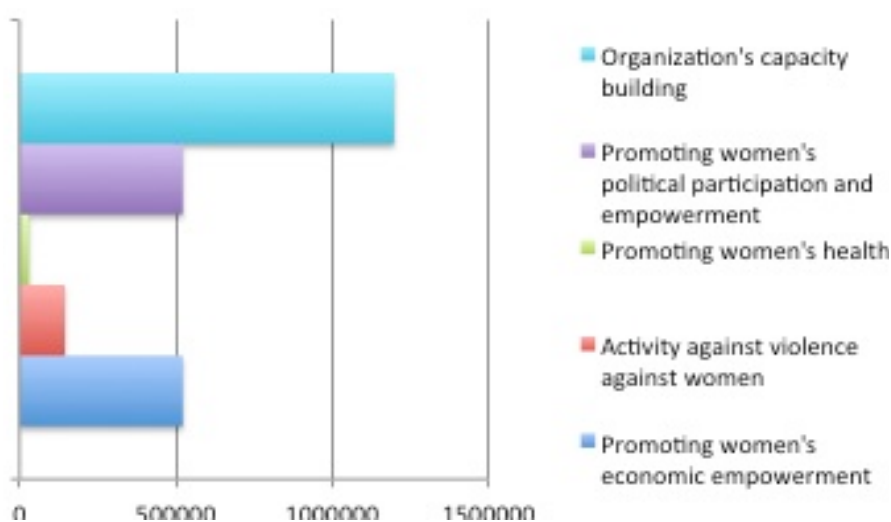
⁵³ Interview with Nicole Farmsworth, Prishtina, August 2013.

⁵⁴ See Chapter 8.

Although in some cases the agreement of the relation between KWN's and international donors' objectives is clear, this is not often the case. The continuity of the funding of each donor is an evidence of this: only KtK has been a continuous donor of RWN/KWN since its creation. The rest of donors are punctual, except for two: Mott Foundation, which yearly financed KWN since 2009; and ADA, which offered KWN great economic funding since 2012, and is currently one of the principal supporters of KWF. This analysis displays the change in donors' objectives, which are subjected to their agenda or international cooperation's trends.

Having in mind that KWN's main objectives have remained unaltered, the realization of this analysis has taken KWN's 2011-2014 programmatic objectives in mind, which gathers the principal objectives that the network has had since its creation: furthering of the objectives of the network, women's presence in political and decision-making spheres, defence of women's health rights, activities against violence against women and trafficking, and women's economic empowerment. The following table displays the contributions made by international cooperation between 2005 and 2014, according to KWN's programmatic objectives:

Graphic 9.9: International cooperation for KWN according to its programmatic objectives, 2005-2014 (in euros)

Source: self-developed

It is clear that most cooperation has been directed for KWN's institutional support. However, and it must be clarified, this is an elevated sum mainly because cooperation for KWF is also included in this category. At the same time, it must be taken into account that institutional support also means that KWN can distribute the funds in this category as the organization thinks it is most correct or needed. Therefore, cooperation for institutional support can also be directed,

afterwards, to other programmatic areas or objectives too. As the graphic above displays, barely no funds have been directed towards the promotion of women's quality health.

The comparison between graphic 9.8 and graphic 9.9 can show the difference between KWN's activity and international cooperation, which can lead us to analyse the coherence of the relationship between international cooperation actors and KWN. In a first view this relationship appears very coherent: international donors offer most money for KWN's core support or capacity building, which would enable the organization to spend the money based on its needs or elected concerns. However, funds for KWF, individual members and/or specific research projects are also inside this category, as well as funds directed for women's empowerment or the defence of women's and girls' rights, what lets KWN with less funds for real core support than what the graphics (and, in general the archives of the organization) display. In general, funds directed to specific programmatic objectives other than the organization's core support have been lesser: no funds are directed to to the promotion of women's health, and funds directed to women's economical empowerment are also very scarce. The promotion of women's political participation and activity against violence against women are the areas that most funds receive after organization's core support, but with a big difference between both areas.

In general, international cooperation actors are considered very important for the development of the activity of KWN's members. However, a complex dynamic arises here: a big amount of members state that they often have problems when understanding international donors basic conditions for funding, which makes very difficult their access to international funds (KGSC, 2010: 7-11).

9.5.2. Consequences of international cooperation on the local women's movement

International cooperation has had a direct influence upon the current Kosovar women's movement, which is conformed by KWN to a great extent. Within this doctoral research I identify five main consequences of that this influence has provoked: KWN's high dependency on international organizations; precarious situation of women's groups' economic situation; the conditioning of local women's organization's work; the creation of divisions in the women's movement; and, the creation and development of resistance dynamics within these organizations towards international donor's dynamics. The following sections are to delve into these effects.

4.5.2.1. High dependency on international organizations

After the analysis of the economic influence of international aid upon local women's organizations in Kosovo, it is clear that this influence is prominent, and in consequence, the dependency of local women's groups towards this aid is very high. As seen in previous sections,

KWN and its members do have a great dependency on international organizations, which are the network's principal donors. Most income of the organization comes from international aid, and directed through and for the development of certain objectives. Even if during the last years of KWN's work analysed in this research this trend is changing, this is due to the creation of KWF, I argue, as a means of local women's organizations to locally manage funds⁵⁵, but not due to a change of international donor's actions. In general, and even if as a consequence of this turn, more money is directed to the organizations' capacity building, which allows to allocate this money where the organization considers it, this is due to the high support that KWF has acquired between 2012 and 2014. Prior to this, the field that most aid received was the promotion of UNSC Resolution 1325.

Here, I maintain that the principal causes of the close and dependant relationship of local women's NGOs and international organizations are, on the one hand, the development of the political situation of Kosovo during the post-war reconstruction process, and, on the other hand, the lack of support of central governmental institutions for local women's organizations. As the post-war peacebuilding process has been monitored by UNMIK and its administration, and there was no central institution up to the creation of the Provisional Institutions for Self-Government (PISG), there was no opportunity to reach local funding for local organizations. Later on, and after the creation of central governmental institutions, little financing has been directed to women's rights activism, following earlier dynamics. Central institution's funding has mainly covered the creation and development of its own organizations, programs, and tools, but did not reach local experienced NGOs. Up to 2005, for instance, central organisms' budget did not reach local NGOs at all (Open Society Institute, 2007: 15), and therefore neither KWN's women's groups. In consequence, local NGOs and women's groups registered as NGOs have had to find international donors, which furthered their dependency towards them.

9.5.2.2. Precariousness of women's groups' economic situation

This dependency towards international aid has provoked a general precarious economic situation for KWN's members', which has developed into a large body of groups that only function based upon punctual income, a body of groups that is disappearing, and another group of organizations that are based on volunteering work.

As Gashi and Farnsworth explain, most women's groups are based on some kind of international funding, and therefore "it is difficult" to ensure economic sustainability if organizations do not know whether donors shall continue with their donations or not (KWN and

⁵⁵ For a further analysis on the creation and development of KWF in this context see section 9.5.2.4.

AH, 2013: 55). This has principally exposed the figure of women's groups working with very low or no income, or principally based on volunteering work, which has showed it possible to work without money for certain time periods (KWN and AH, 2013: 57) but visibly difficult the sustainability of these organizations.

In this context, many women's groups had to stop their work and close down their organizations, as they found difficulties with international donors, whether regarding funding parameters or in relation to mutual understanding. Several organizations had to close down due to lack of funding for the development of their own programs, mainly because these have not encountered with international donors' principal objectives, or because other organizations have received funds for the development of similar programs. In other cases, differences between donors and local organizations are identified in relation to lack of mutual understanding or knowledge of local organizations on international finance instruments. For example, several groups do not receive any kind of aid for the development of their objectives; in many other cases, and in direct relation with EU finance instruments, among others, local women's groups have little knowledge regarding the application process, and this leaves them out of their principal funding options, which is, in this case, nowadays, the principal multilateral donor in Kosovo (KGSC, 2010: 21).

9.5.2.3. High conditioning of local women's organizations' work

One of the principal consequences of international funding on local women's organizations is the high conditioning of their work, especially in relation to the type(s) of activity (or activities) they develop in order to have access to funds. In general, international aid's objectives and local women's organizations' objectives do not necessarily coincide. Here, international donors do have the power to shape the objectives of local organizations, and this is reflected on the change of direction and/or work of several local organizations in order to get access to funds.

Most organizations see altered the relationship between the principal objectives of the organizations and the work they develop. In general, local women's organizations receive funds for the development of programs whether designed by international donors or funded by international donors upon previously designed objectives and characteristics. These usually do not fit with their initial and principal objectives as organizations, and in consequence, they develop programs based on international actors' objectives in order to get access to funds. Therefore, in several cases, they develop programs and activities based on the aid they receive for the organization of these activities. However, this funding does also allow them –although in lower levels than desired, and sometimes indirectly– to carry out their own objectives as local organizations, through the development of these programs funded by international donors and

through the access they offer to funds.

Besides, in the context of the Paris Declaration and the defence of the effectiveness of aid, donors demand short-term results in order to meet effectiveness and efficiency. Consequently, donors fund groups that will meet fast results, and this poses a serious difficulty to those groups who are unable to express this clearly and who need longer time periods to offer results (KWN and AH, 2013: 31). At the same time, and having in mind gender equality and the depth of such multilateral social and political measures, such demand for fast results can pose serious threats that several local organizations do not want to take, such as developing only certain parts of bigger programs, creating unwanted consequences, or creating harm instead of avoiding it, among others.

9.5.2.4. Creation of divisions between women's organizations

International aid and the dynamics that it has promoted –the sudden registration of several non-experienced NGOs, or the registration of international organizations as local organizations, among many others⁵⁶– has facilitated the creation of divisions in the women's movement. Although these divisions are not visible and may not be palpable for some organizations within the movement, there are groups who consciously feel differences among them, especially in terms of finances and international aid directed at them.

The first divisions started during pre-war civil resistance period and the arrival of the first international donors, and the sudden increase of international organizations' presence in the post-war reconstruction process and the subsequent birth and registration of local women's groups has opened the way to further divisions in the movement. In general, and although there is no open perception of these divisions within KWN, the fact is that some controversies have occurred in relation to international funding. In short, a few organizations have yearly funds that allow them to work on their organizational objectives with certain comfort, while many groups lack basic funding for their work, activism and sustainability. This has provoked the furthering of some strong organizations, but also a bigger group of weak organizations, creating divisions in relation to the influence that international actors have on the network and the women's movement, on the one hand, and the future direction of the network itself, on the other hand.

I argue that principally international actors, who did not take into account the local experience and expertise of organizations when directing funds to them, fostered these divisions. These funding dynamics created a collective of inexperienced women's groups working with funds,

⁵⁶ See sections 7.7.3 and 7.7.3.1.

and a group of very experienced women's organizations –who were cooperating with local women since pre-war civil resistance times– working with no funds and facilities. This not only created differences, but also discomfort towards international actors and also among organizations themselves.

9.5.2.5. Development of resistance dynamics towards international donors

The local women's organizations' network has developed several resistances, principally as a consequence and a reaction against the effects created by international organizations' dynamics, and the funding donors have directed towards Kosovo in terms of gender equality and protection of women's rights, on their work. These resistances, I acknowledge, are resistances built in defence of the expertise and work –both previous to the war and also subsequent to war and current– of local women's organizations, and specially, their agency as local socio-political actors and experts in relation to the knowledge of the situation and needs of local women.

These resistance dynamics, I hold, have been constant within the everyday clashes that have arisen during the post-war peacebuilding period in relation to the characteristics of international cooperation and its consequences on local women's organizations –visible through interest clashes between international and local organizations, principally, what has provoked non-cooperation, boycotts or protests, among many others⁵⁷–, but they have been especially visible through three specific actions: the refusal to officially register as organizations under the UN system on the one hand; the refusal of developing certain programs and, therefore, also refusing to the access of certain funding, on the other hand; and the creation and development of KWF, finally.

KWN/RWN, as well as several organizations conforming it, were created and actively working either during pre-war civil resistance times or in the early post-war reconstruction period, but were not officially registered until 2003 due to the conditions that the UNMIK established in order to carry out this step. In short, UNMIK acknowledged the creation of all organizations starting in 1999, erasing the work that those organizations created before this date had already done, such as women's organizations working during the pre-war civil resistance period or the armed conflict itself, for example. These organizations resisted officialising under the UNMIK registration system until this acknowledged their creation date instead of their registration date⁵⁸, making international organisms acknowledge their previous work and, therefore, agency capacity in the post-war peacebuilding sphere.

⁵⁷ See sections 7.7.2, 8.3, 8.3.1, 8.7 and 8.7.1, for example.

⁵⁸ See sections 8.3 and 8.3.1.

At the same time, I consider it is important to mention the procedural change of international actors regarding their cooperation and the distribution of funds. In the last years, instead of directing funds at organizations, these organizations offer contracts, which involve hiring women's groups and organizations to carry out specific programs designed by international actors. KWN and several local women's organizations have resisted to this dynamic by refusing working on a contract basis and therefore receiving funds through this channel⁵⁹, and have openly manifest their disagreement towards this procedure. However, for other organizations, that is the only way to get access to funds and continue to develop their work.

Finally, the efforts that KWN has directed towards finding new income resources and to the diversification of funding is also to be underlined. Although these efforts are relatively new and have started to be developed since 2012, I hold that they conform an important resistance dynamic facing the characteristics and the effects of international funding on the local women's organizations activity. Here, I also locate the creation and development of KWF as a strategy to direct funds towards local women's groups in order to promote their work. While international organisms direct aid preferably to those organizations with stronger projects and programs that offer fast and usually short-term results, most local organizations direct their efforts towards long-term objectives that will contribute to the improvement of women's everyday lives. Here, usually local organizations do not meet with donors' objectives, especially in relation to the rapidity of the results of the projects, and therefore, they direct funds towards other organizations that may not offer the same results but do offer faster results.

In order to contribute to a change in these dynamics, the creation of KWF has contributed to the sustainability of several women's organizations which did not have direct access to international funds and were under the risk of closing down. Through KWF, KWN has ensured the functioning of a high number of groups, most of them located in rural areas and with direct access to the women in rural communities and/or within minority groups. At the same time, and through the funding of smaller programs that can be assembled under wider and projects that are more extended in time, KWN has enabled to direct international aid towards smaller women's organizations and towards projects that are developed in rural areas as well as within minority groups, two of the factors that I consider are most side-lined within international aid for gender equality. This way, I identify the creation of KWF as a resistance dynamic against international donors funding dynamics, which in general do not fit local women's groups objectives and needs, but they are these organizations who need to fit international donors' objectives in order to get a minimum access to these funds, and therefore, be able to develop, at least partially, their

⁵⁹ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, July 2013.

work.

9.5.3. Perceptions of main international actors of cooperation

The women's groups that have maintained a cooperation relationship with international organizations have remained more or less the same from 2003 to 2014. This proves that cooperation has had continuity and constancy, as well as awareness and acknowledgement of women's organizations' work. In general, donors consider as "important" the defence of women's rights when it comes to good governance, transparency, justice, peace, reconciliation, and the general development of the country (KWN and AH, 2013: 22). Nevertheless, they have different means to do so if comparing with local women's groups'. Most often, women's groups are not part of international donors' means, although they are important allies for the defence of women's empowerment and rights.

However, when asked about their cooperation relationship with KWN and its activity, international organizations that have (had) a cooperation relationship with the network claim having a good and positive relationship with it. Furthermore, they are conscious of KWN's role and importance in Kosovo, and are aware of KWN's role in being their voice. In general, there is a main common motivation for international actors to work with KWN, which is shared by most principal actors who have direct relationship with the network: KWN enables them to reach local women's groups that otherwise would be impossible for them to reach, precisely because the network gathers all active women's groups⁶⁰.

Donors also underline another characteristics on their relationship with KWN, which have more relation with their own agenda than with KWN's agenda. Overall they underline the network's political activity, in relation to the protests the network organizes, expressing that donors do not feel 100% comfortable with them. One donor, ADA, expresses the need to be "pragmatic"⁶¹, although always showing respect, and adding that "we have always have the freedom to express to each other what we need"⁶².

In general, international donors acknowledge that KWN is the voice of local women's groups and, in consequence, they value positively the role and activity the organization has carried out regarding the empowerment of women and the defence of women's rights. Following the words of the spokesperson of RBF, "KWN has always worked for the defence of women's rights and

⁶⁰ Skype interview with Christian Geosits, February 2015; Skype interview with Haki Abazi, February 2015.

⁶¹ Skype interview with Christian Geosits, February 2015.

⁶² Skype interview with Christian Geosits, February 2015.

interests, even during the most difficult and critical times”⁶³. Furthermore: “KWN has shown how a properly and horizontally organized local organization with proper support can accomplish more than international organizations”⁶⁴. This does not mean there is no other actor working in the defence of women’s rights in the territory, but definitely KWN is the principal, and this perception is shared by those international organizations cooperating with the network.

9.5.4. KWN’s perceptions on the effects of international cooperation

As the previous chapters and specially this one have explained, the relation between KWN and the international cooperation has been in general positive, but also complex. KWN has also this positive perception, and furthermore, believes that donors have trust in the network⁶⁵, and this creates and gives confidence to the network as well. However, there is also a general perception of international aid actors having and defending their own interests rather than simply and directly defending local women’s organizations’ interests.

The perception of many Kosovar local activists regarding international cooperation is, in general, positive, but they are conscious of the conditioning they exert on their activism and work. Overall, aid is directed to the development of programs that are needed in the territory, such as the promotion of women’s participation in the political sphere, for example, but there are several sectors and objectives that the local women’s movement has yearly prioritised and that are underfunded and have not been supported by international funding as expected, such as promoting women’s health, or improving women’s economic conditions, among others⁶⁶. At the same time, local women’s organizations are conscious that aid keeps arriving as long as they fit within international actors’ overall objectives. Therefore, they are aware of the influence of international organisms on local women’s organizations, especially on the financial conditioning of their work. This is clearly visible through the analysis of the economic funding and its characteristics carried out in this last chapter, and has direct effects on the development of women’s organizations’ work, and in the development of the women’s movement, overall, as seen in the previous section.

All in all, above international cooperation actors’ agendas and the consciousness of the existing hierarchies between donors and local women’s groups, KWN keeps a positive perception on the cooperation of international actors with the network, provided that this relationship is based upon a horizontal approach rather than on a vertical one.

⁶³ Skype interview with Haki Abazi, February 2015.

⁶⁴ Skype interview with Haki Abazi, February 2015.

⁶⁵ Interview with Igballe Rogova, Prishtina, July 2013.

⁶⁶ See graphic 9.9 in section 9.5.1.

9.5.5. Future challenges of the relationship between KWN and international cooperation

Nowadays, the general situation of local Kosovar women's groups is positive, but at the same time, full of risks: KWN's situation is good because it is comprised of more organizations than ever, but at the same time there are many challenges that needs to face, because its sustainability remains in danger and dependency on international cooperation is still big. Next section gathers the principal challenges that KWN is to face when it comes to its relationship with international cooperation actors in the future.

The analysis realised in this chapter puts forward several questions, which act, I argue, as basic guidelines for KWN's future activism, but which also comprise the principal gaps that the influence of international cooperation organisms have created in the territory in relation to the funding of gender equality. Among these, the following are, I consider, the most important: the promotion of women's economic empowerment, the promotion of KWN's members' sustainability, and the promotion of the network's financial independence.

If due attention is paid to RWN and KWN activism, the promotion of women's political participation is clearly one of the most relevant fields of the network's and of its activity individual members, alongside humanitarian aid, psychosocial aid and women's health. However, there is a visible gap in women's economic empowerment. This is precisely one of the main objectives of the Kosovo Businesswomen's network, but as I argue in this thesis, KWN is also trying to make greater effort regarding women's economic independence, for it is one of the strategic objectives of the organization. If Kosovo's poverty is high, Kosovar women's poverty is higher than that of men's, and precisely the main reason of this is women's lower economic empowerment⁶⁷. In this sense, as KWN's funding is highly dependant of international cooperation actors, international cooperation actors themselves have to promote women's economic empowerment. After all, without promoting women's economic empowerment, it will be difficult to improve women's general situation and empowerment: their main activity will continue being bound to the private sphere as it has been during the last years, and poverty will continue being mainly women's poverty.

KWN is aware of the punctual functioning of many or its members, which work based upon availability of funds. This directly influences these women's groups' sustainability, as well as KWN's and the women's movement's. This is why the network makes such a great effort regarding groups' durability through the organization of different workshops and meetings. The main objective of these activities is the construction of a proper own agenda that foresees long-

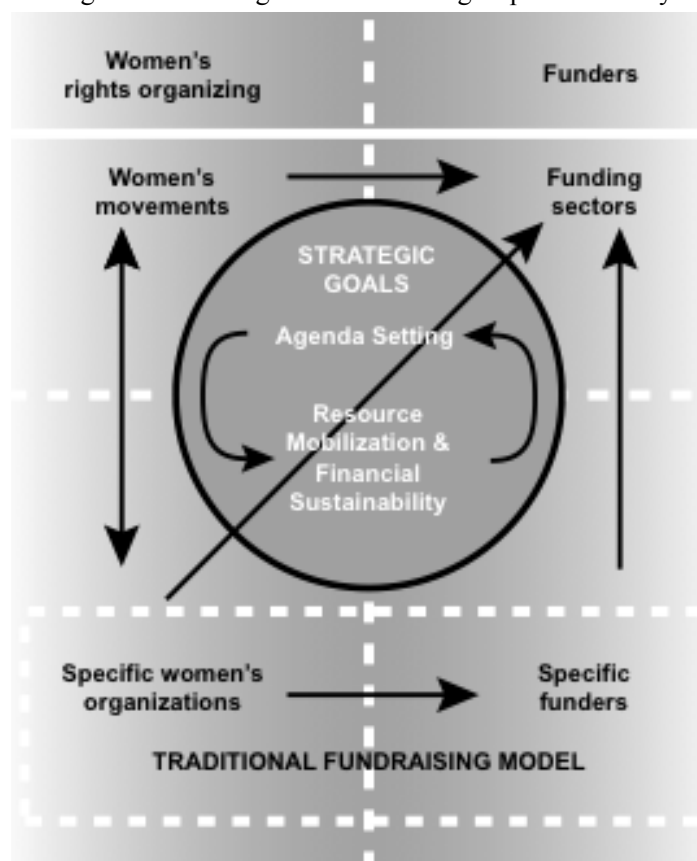
⁶⁷ And this difference increases even more in rural areas.

term activism, as well as the constant functioning of those groups that currently function with scarce funding. This last feature, as shown in this chapter, is not new for KWN members, some of which have functioned with little or no money through many years. Notwithstanding, the network is working towards changing the views of these organizations regarding the development of a self-organized agenda, especially if they want to continue working actively as independent organizations and as a whole independent women's groups network.

As seen in this chapter, and following Herrera and Morena's expression, many agencies "disguise" strategies to empower women through their funds, which makes women's and feminist organizations prepare programs related to traditional economy or health and education services (Herrera and Morena, 2012:32) or any other objectives of international organisms in order to get funds, what therefore perpetuates their dependency towards these organisms and, at the same time, provokes the lowering of their real objectives to a second level in order to survive. Here, the development of an independent and autonomous women's movement is crucial, through which the activism for the defence of local women's rights will be developed as independently as possible. However, to promote the sustainability of the network is directly related to the economic empowerment of both the network and its member women's groups.

Closely linked to women's movement's sustainability, in this doctoral research I identify the promotion of its independence as one of the network's main future challenges. KWN is aware of the fact that some of its main donors no longer work in Kosovo, and this has also happened with INGO KtK, which has noticeably decreased its activity in the territory since 2014. Facing this new scenario, the need to diversify funding is necessary for sustainability. Promoting women's groups' economic sustainability, the sustainability of the network itself is to be promoted. KWN is aware of the need for new funding, and it has performed attempts in this direction. However, this step needs to be planned carefully and carried out consciously to prevent new dependencies, and moreover, to direct funding to the organizations' strategic objectives. In other words, it would be a new scenario of conceptual change (Kerr, 2007: 102), in which the acquisition of funding would not be at the centre of the organization's objectives anymore, but the completion of a self-built agenda and the development of the movement. The following graphic displays new paths for women's groups to attract new funding according to AWID, which may enable them to develop their capacity for agency and collective power (Kerr, 2007:102).

Figure 9.2: Strategies for women's groups to diversify funds

Source: Kerr, 2007:102.

According to this point of view, both women's groups and the women's movement could open funding paths for the development of an agenda of their own, and it would be donors the ones to adapt to this agenda, not in reverse, which can be a characteristic for a change of direction within local women's organizations funding in Kosovo or other post-war reconstruction processes.

9.6. LINKING GLOBAL LIBERAL PEACEBUILDING, INTERNATIONAL COOPERATION AND THEIR INFLUENCE ON KWN

The case study of KWN and its relationship with international donors allows us to see how international peacebuilding agendas under liberal postulates function in post-war peacebuilding contexts, and how these agendas can directly influence local women's organizations. Even if the analysis realised in this chapter has been mainly based on economic dimensions, through the analysis of international funding to RWN/KWN, I argue that this study also leads to the understanding of a wider ideological dimension, precisely that of the global agenda of liberal peace and its influence on local women's organizations in post-war peacebuilding settings.

As I have explained in the sixth chapter of this doctoral research, the NATO intervention and later the creation of UNMIK and entrance of EULEX in Kosovo allowed the establishment of the global peacebuilding agenda in the territory, both materially and ideologically⁶⁸. Among the main characteristics of this liberal peacebuilding project are the construction of strategic complexes for its implementation, statebuilding goals and activities, and the link between security and development⁶⁹. The peacebuilding process in Kosovo –directed by external international forces and organisms– has also followed this model⁷⁰.

The strategic complexes of liberal peacebuilding do also include international cooperation organisms⁷¹, which can directly influence on local organizations and their work, and therefore, also on local women's organizations' work. Here, and having in mind that the liberal peacebuilding discourse and agenda shape the principal objectives of international cooperation, this agenda obviously has direct influence on which countries, organizations and objectives this cooperation is directed to, and also on how and for which objectives these organizations work with the international funding.

In this sense, in this chapter I identify three principal channels through which the liberal peacebuilding agenda and complexes have had direct influence on KWN through international cooperation, which are characterised by the divergences and tensions between the international and the local actors in peacebuilding processes: the procedures of the funding of liberal peacebuilding organisms and complexes for the local promotion of gender equality; the preferential funding of objectives based on liberal perspectives on gender, such as gender equality, instead of those based on local women's perspectives about their objectives and needs; and the obligation of local organizations to adequate their own work and objectives to those of international organisms in order to be able to carry out their work.

Firstly, there is one clear characteristic that needs to be underlined, which is also a characteristic of global agenda of liberal peacebuilding: even if gender equality and the defence of women's rights is one of the objectives of liberal peacebuilding –also visible through the importance given to the Women, Peace and Security Agenda since 2000⁷²– this is not translated into the direct promotion and support of local women's organizations, the most important actors in relation to the local defence of women's rights and improvement of women's situation. Instead,

⁶⁸ See sections 6.6 and 6.6.1, in chapter 6, as well as 3.5.2 in chapter 3.

⁶⁹ See section 3.5.2.

⁷⁰ See section 6.6.

⁷¹ See chapter 3 and chapter 6, sections 3.5.2, 3.5.2 and 6.6.

⁷² See section 5.7. Even if the promotion of gender equality and women's rights has been marginal in peacebuilding, the development of the international Women, Peace and Security agenda has realised a visible effort in this sense.

liberal peacebuilding promotes gender equality through its own strategic complexes, mechanisms and programs, and therefore most funding directed to the promotion of gender equality and the defence of women's rights is channelled to its own organisms and organizations⁷³, what creates severe differences between international and local women's organizations⁷⁴, and direct consequences on local women's organizations' work, as seen in this chapter⁷⁵.

Secondly, the analysis of international cooperation based on the objectives of this aid established by international organisms shows that in relation to gender equality and the defence of women's rights in Kosovo, the implementation of UNSC Resolution 1325 has been its principal objective, and high quantities of funds have been directed towards it⁷⁶. This also exposes some characteristics of the global liberal peacebuilding agenda: first, the funding of implementation of international measures and/or resolutions gets priority, instead of taking into account, first, if there are any other previous requirements and needs at the local level; second, if these measures are really suited the situation of local women; and, third, if there is any other further step to be considered. On the other hand, the analysis of which areas are not funded by international cooperation can also give us some explanations about the characteristics of liberal peacebuilding. The analysis realised in this chapter has denoted a lack of funding towards economic empowerment of women as well as of women's organizations, which is a basic requirement for their wellbeing. This factor also coincides with a principal characteristic of liberal peacebuilding: it is principally developed through the promotion of democratization, human rights, development and economic reforms, but it oversees other factors such as the creation of jobs for local population, what has a direct relationship with local women's empowerment.

⁷³ See graphic 9.5, which shows the difference between international aid directed to the promotion of gender equality and international aid directed to the promotion of gender equality and defence of women's rights through the support of local women's organizations.

⁷⁴ For a deeper analysis about the differences between international cooperation and local women's organizations in peacebuilding see section 5.6.3 and table 5.4.

⁷⁵ See section 9.5.2.

⁷⁶ See graphic 9.8 and graphic 9.9. As for graphic 9.8, seems that institutional support for KWN and support for KWF are among the highest areas receiving funds, but this has a clear explanation: the graphic shows data between 2003 and 2014, and KWF was created in 2012. Since then high quantities of international funds have been directed towards KWF under the title of institutional support, considering that these funds will be directed at smaller women's organizations in the future. However, this difference is only visible since the creation of KWF in 2012. Until then, international cooperation had clearly directed most funds towards the implementation of UNSC Resolution 1325. For a deeper explanation of this see annex 5. As for graphic 9.9, it has to be taken in mind that it represents how KWN has spend the international funds that the organization has received in base to its strategic objectives.

Thirdly, the need that local organizations have had to adapt to the requirements of international donors is also a clear consequence of global liberal peacebuilding and its perspective on gender equality. In this context, local organizations have been, in general, obliged to suit international organisms' objectives in order to reach access to funds. There is no doubt that behind international cooperation actors there is a real will and cooperative approach, but its liberal character and influence is also visible. Here, as Maya Alvarado clearly explains, international cooperation responds to a (neo)liberal character, and therefore, "establishes finance out if 'its agenda'" (Alvarado, 2012: 54). Under this agenda, certain objectives have priority⁷⁷, and these objectives are the ones that local organizations need to suit in order to get access to funds. The analysis of the influence of international cooperation on KWN realised in this chapter has precisely shown this.

However, I argue, the effects that the global liberal peace agenda has had on local women's organizations and especially KWN on the discursive level have been less. That is, even if the global liberal agenda has strongly influenced local women's organizations work, as stated before, KWN has been aware on the characteristics and effects of international cooperation and the global liberal agenda on local women's organizations, first hearing from local women's organizations in Bosnia Herzegovina and later by their own experience –starting in the pre-war civil resistance period, but especially in early post-conflict times–. Even if I have previously argued that the local women's movement and women's organizations had to learn on their own how to work on the defence of women's rights and gender equality, and for years worked out of need⁷⁸, several activists have been conscious of the advantages and risks that international funds would bring. The post-war context did not let any other chance than functioning with international funds and in close cooperation to international organizations, due to their influence on the reconstruction and peacebuilding processes. Nevertheless, many activists have been aware of the conditions of working with international funds, and have learnt to move, work and defend local women's rights between the international and local spheres. I argue that precisely this consciousness of the effects of the global liberal peace agenda has facilitated the creation of several resistances or resistance initiatives.

9.6.1. Local women's organizations' resistances towards global liberal peacebuilding and cooperation

The characteristics of the relationship between international cooperation and local women's organizations work that the case study of this doctoral research has analysed evidences the direct influence of liberal peacebuilding and cooperation agendas on the work and activism of

⁷⁷ See chapter 3, section 3.5.2 and table 3.7; and sections 3.5.2.1, 3.5.2.2, 3.5.2.3 and 3.5.2.4.

⁷⁸ See chapter 7, section 7.5.3.

local women's organizations. However, the organizations within KWN have not been co-opted in general, and their critical perspective towards the international agenda has pushed them to create and implement several resistance initiatives. In this sense, as I have explained, the international cooperation focused on local women's organizations have exerted a notorious power on the local population and especially on the civil society organizations. Indeed, international organisms and organizations point out where funds will be directed to and to which objectives, under the umbrella of their liberal ideology. Therefore, a clash between internal objectives –those of local organizations– and external objectives –those required by donors– has been developed, which also directly influences local organizations work. Here, the assumption of the external objectives can be the way to get funds so that their own objectives can be achieved, but not necessarily. Therefore, I argue that the work of local women's organizations is jeopardized, what threatens their capacity to perform according to their own objectives and to local women's needs.

Here, local women's organizations –as well as civil society organizations, in general– have created several resistance dynamics, which I identify are in direct relationship with post-liberal peacebuilding ideas. The principal resistance dynamics of local women's organizations identified in this chapter⁷⁹ have been fruit of everyday resistance dynamics developed in post-war Kosovo, which have permeated into all social spheres and which, basically, compose a defence of local ownership, capacities and agencies. These resistance activities do not mean a complete refusal of the international influence and mechanisms, of the international organizations and their cooperation, but express the defence of a more balanced power-sharing process as well as an affirmation of local agencies and capacities, especially in relation to peacebuilding, gender equality and the defence of women's rights.

What international cooperation has done and has not done relates to the principal characteristics and dynamics of liberal peacebuilding, and at the same time, what local organizations – women's organizations, in this case– have done and have not done is related to post-liberal peacebuilding ideas and dynamics, specially in relation to local resistances to the international peacebuilding agenda and in relation to the defence of local women's organizations agencies and capacities. In this sense, these organizations do not completely refuse international organizations' ideas and mechanisms on peacebuilding; in general they do accept their approaches to peacebuilding⁸⁰, even if they are conscious of their liberal influence; but what they mainly demand is an acknowledgment of their knowledge of the local context of peacebuilding and of their own agency and capacities to act. In general terms, most of the

⁷⁹ For the analysis of resistance dynamics towards international funding patterns see section 9.5.2.5.

⁸⁰ With some punctual exceptions.

organizations defend a more balanced relation between the international community and the local actors, to overcome the power relations exerted by foreign actors on local organizations and population throughout more than fourteen years.

9.7. CONCLUSIONS

The last chapter of this case study has attempted to analyse the relationship between KWN and international cooperation. Although this relationship is positive, it is also complex, for it is built within the constraints of international donors' agendas and KWN's agenda. Anyways, and above obstacles, KWN's dependency on international cooperation is high, since its funding emanates mostly from international donors. Within this general context, I gather four main conclusions out of this analysis.

First, international cooperation actors do have the awareness and will to work for the advancement of gender equality and the defence of women's rights in Kosovo, but this does not often occur through local women's groups and in cooperation with them. Most international organizations use three ways in their work for gender equality: to directly finance local women's organizations, to directly finance governmental institutions —the Agency for Gender Equality and its initiatives, mainly—, or to directly fund their own self-implemented initiatives. Most often, even if these organizations are precisely the ones who have direct access to those women living in the most precarious situations or women living in close rural areas, among others, the funding of local women's group's activity is left aside, except for a few cases —precisely the ones analysed in this chapter—. Thus, women's groups are the key actors when it comes to women's rights, gender equality, and women's empowerment in Kosovo, undoubtedly. The international organizations cooperating with KWN do also acknowledge this characteristic, but in general do not directly fund them.

Second, the relation between international cooperation agents and RWN/KWN is not a relationship initiated during the post-war peacebuilding process, but during the civil resistance process prior to the war. Although for years KWN —first as RWN— has financed itself, it also received funding from international actors, which was visibly increased during the post-war reconstruction process, once the organization was officially registered. Since then, KWN has received most of its funding from international cooperation actors, which has directly influenced KWN and local women's groups' work. This influence, I have argued, has had four principal effects: the high dependence of local women's organizations on international cooperation; the precarious economic situation of local women's organizations; the conditioning of local women's organizations's work through the establishment of international organisms' objectives

as a pre-requisite to get access to funds; and the creation of divisions among women's organizations, as a direct consequence of the previous characteristics. In direct relation to this characterization, KWN and local women's organizations have developed a diverse range of resistance dynamics, in order to balance the power relations of international donors on local women's organizations.

Third, international cooperation actors have transmitted to the principal characteristics of the global agenda of liberal peace in relation to peacebuilding, gender equality and women's rights. This is perceivable through the notorious funding they have directed to projects with strong liberal perspectives –the implementation of UNSC Resolution 1325 or the promotion of political participation of women, for example–, but also through the lack of funding for other projects –such as economical empowerment of women through the creation of jobs for them, or the promotion of quality health services for women, among others–, which is a principal feature of liberal peacebuilding regarding gender equality. Here, I have hold that international cooperation has mostly worked on the funding of specific projects and based on its own liberal agenda. Women's organizations —and in this case, KWN— had to alter their own agendas in order to fit them and have access to their funds, not the other way round. In addition, and with little exceptions, international cooperation has usually offered short-term funding based upon the duration of these programs, but this dynamic directly conditions and jeopardizes the activity and survival of the organization(s).

In direct relation to the aforementioned dynamics, I have deduced a fourth conclusion: women's organizations have developed several resistance dynamics that can be located, I have argued, within post-liberal peacebuilding ideas: these resistance dynamics have been created towards the power relations established by global peacebuilding actors on local women's organizations, and acknowledge the agency of local women's organizations, in defence of a more balanced relationship between global and local forces.

Hirugarren zatia
Third part

CHAPTER 10. General Conclusions

10.1. INTRODUCTION

The principal objective of this last chapter is to gather the principal conclusions of this doctoral research. The object of study of this thesis has been the role that Kosovar women's groups have had in the three different periods that have characterized the socio-political evolution of the territory —pre-war civil resistance between 1989 and 1997; war between 1998 and 1999 and humanitarian intervention in 1999; and post-war reconstruction between 1999 and 2014—, and the influence that international cooperation has had upon the evolution of that role, through the case study of local women's organizations network Kosovo Women's Network (KWN).

For this purpose, I have first elaborated a theoretical framework on the International Security Studies (ISS) field, where I have analysed conflicts —both violent and nonviolent— and post-conflict peacebuilding processes within Feminist Security Studies —FSS—. Later, in the case study, I have first analysed the work, participation and socio-political agency of Kosovar women's groups between the decade of 1990 up until 2014 —both within the nonviolent and the violent conflict—, and then I have studied the role that international cooperation under the global liberal peacebuilding agenda has had upon this movement and organizations. This study has led me to deepen in the study of the confluences between peacebuilding and civil resistance from a gender and feminist perspective.

The theoretical framework of the thesis comprises chapters 2 to 5. In chapter 2 I have analysed the principal characteristics and developments of the current ISS map, studying first the principal theoretical perspectives to security —both positivist approaches, this is (neo)liberalism and (neo)realism, and post-positivist approaches, such as Human Security and critical security studies—. Here I have located within ISS the principal theoretical pillars of this research, based on contributions made by Peace Studies and Feminist Security Studies —FSS—. Then I have analysed both violent and nonviolent conflicts, through the study of armed conflicts, international interventions and post-conflict peacebuilding processes in chapter 3, and through the analysis of nonviolent conflicts and civil resistance processes, their principal characteristics, and the principal theoretical developments of the Resistance Studies field in chapter 4. Finally, in chapter 5 I have studied both violent and nonviolent conflicts, as well as post-conflict peacebuilding processes, from a gender and feminist perspective, in order to locate this doctoral research in its precise theoretical approach: FSS.

In the case study I have applied the theoretical framework to the analysis of the conflict of Kosovo, the influence of the global agenda of liberal peacebuilding on it, and the consequences of this influence upon the local women's movement and women's organizations. In chapter 6 I have studied the historical, political and social development of Kosovo, concentrating between

the pre-war resistance period and the post-war peacebuilding period up until 2014, in order to further understand the influence of international organizations on the local situation and on the everyday dynamics of the population. In chapter 7 I have researched the role of women and women's organizations within the aforementioned process, in order to know in detail the evolution of the situation of women and their social and political activism in this context. On this basis, in the following chapter I analyse how the organizational process of the women's movement has taken place and evolved starting in the pre-war civil resistance process up until 2014, through the case study of KWN. With the objective to see how the agenda of the global liberal peace has influenced on this movement, in chapter 9 I have realised an analysis of the international cooperation with this network, its characteristics and its effects.

The objective of this last chapter is to gather the general conclusions of this doctoral research. In the following section I will carry out an assessment of the verification of the principal hypothesis and sub-hypothesis formulated in the introductory chapter, gathering the main conclusions in relation to the theoretical framework and to the case study, respectively. In the last section I shall identify several future research lines that could be developed as a result of this doctoral thesis.

10.2. VALIDATION OF HYPOTHESIS

In the following, I remember the hypothesis and sub-hypothesis formulated in the introductory chapter, identifying these as a guiding pillars of this research, and confirming or rejecting their veracity throughout the study, as well as gathering the principal conclusions identified through its development. This study has been guided by two principal hypotheses and two subsequent sub-hypotheses, the principal conclusions of which are gathered in each of the following sections, respectively.

10.2.1. On the confluences of civil resistance and peacebuilding, and their gender(ed) dynamics

The **first hypothesis** holds that the confluences between civil resistance processes and peacebuilding processes are more and more relevant. Even if nonviolent resistance dynamics are usually developed in opposition to oppressive measures, armed conflicts and/or wars, I hold that these processes are also located within post-war peacebuilding contexts, in order to expose their shortages and promote alternatives for more inclusive peacebuilding modalities. Taking this first principal hypothesis as a reference, I have drawn the following general conclusions, listed in relation to ISS theory, first, and peacebuilding practice, second:

1) Through the analysis of the ISS map and the analysis of Peace Studies and FSS within, I have observed that despite of the strength of traditional state-centric –especially (neo)realist and (neo)liberal– approaches in ISS, especially after 11 September 2001, alternative views are strongly gaining importance. I argue that critical approaches within ISS have performed a deep development within the discipline of International Relations –IR–, principally due to the evolution of Human Security –HS– and critical security studies –CSS–, for they have enabled the field to open and deepen. Regarding the liberal co-optation of HS, I argue that HS is still a useful concept, precisely through its original definition, characteristics, and approaches. On the other hand, contributions coming from CSS are also gaining importance within ISS, through the different perspectives provided by different critical approaches, among which Peace Studies, Critical Theory, Constructivism, Post-Structuralism, Post-Colonialism, Green Theory, and especially, Feminism are the most important ones. However, particularly fertile can be the incipient debate between HS and CSS in order to challenge traditional security approaches. This conversation may be enriched through ideas derived both from HS and CSS perspectives, in what has been identified as Critical Human Security Studies —CHSS—.

2) I consider that Peace Studies and Feminist Security Studies –FSS– have realized the principal critical contributions within the subfield of ISS. Peace Studies still supposes one of the principal alternatives to state-centric and military security through the concepts of nonviolence and positive peace. In the same way, FSS is one of the principal critical strands within ISS, exposing the gendered identity and discriminatory nature of the field, emphasizing the contributions of women in it, and, especially, highlighting the reproduction of patriarchal identity and violence against women. I have built this research based on these two principal theoretical pillars. Nevertheless, and within the recent move towards CHSS, I consider it is of vital importance to mainstream, develop, and prioritize not only a gender perspective, but also a feminist viewpoint, as a central pillar of CHSS, in order to identify and confront patriarchal and hetero-normative structures and dynamics. FSS need to be central in the aforementioned confluence between HS and CSS in order to advance towards a feminist framework of positive peace, through everyday dynamics in security terms as central pillars.

3) In relation to the sub-field of Resistance Studies –RS–, it is emerging and (re)taking its space within Peace Studies, and in consequence also in ISS, principally through the study of nonviolent civil resistance processes, their characteristics, principal theoretical developments and current importance within global politics. RS are being developed within the Peace Studies field, strengthening one of its principal pillars –that of the study of nonviolence, nonviolence defence and resistance–. Here, the RS field is gaining importance through the study of civil resistance processes against repressive regimes or against armed conflicts, but it is also extending its study to the influence of civil resistance processes on post-war peacebuilding

dynamics. However, and after analysing the evolution of the principal characteristics of RS, I maintain that a more holistic view of nonviolence and civil resistance is needed, in order to address the principal criticisms that have been developed on the traditional –pragmatic–nonviolent action perspective. Here, I have concluded that a transformative approach towards civil resistance as a conflict transformation tool is required, based on the perspective of positive peace that axes Peace Studies. This way, the study of nonviolent civil resistance processes can be also extended towards post-conflict peacebuilding scenarios.

4) One of the principal findings of the theoretical framework of this doctoral research has been that indeed, the confluences between civil resistance processes and peacebuilding processes are more and more relevant and are gaining importance both within RS and Peace Studies. The analysis by ISS of current conflict, post-conflict, and development contexts have led me to a main conclusion: within the principal characteristics and development of armed conflicts, post-conflict reconstruction and development processes, different modalities of resistance are being implemented in opposition to the prevailing agenda of global liberal peace, to question its vacuums, hindrances, implications and effects. Here, I have identified communitarian or local peace approaches, and hybrid or post-liberal peace approaches as the principal ones, which criticise the usually imposing character of the global liberal peacebuilding project and defend the need to regain local agency in post conflict peacebuilding processes. While the former (re)locates power in local organizations and local peace initiatives, the latter identifies the need to find a balance between the agency and perspectives of local actors, and international values and agendas. Ideas of resistance and peacebuilding are being merged and studied principally under post-liberal peacebuilding approaches, as a balancing act between global and local forces in post-conflict contexts, exposing the power relations exercised by global forces towards the local population, societies and organizations. Here, the construction of hybrid or post-liberal peace(s) is taking importance, where peacebuilding is not a merely global/international exercise nor only a local one, but a compromise between international and local perceptions and practices on peacebuilding, respecting the main characteristics of both spheres and acknowledging each one's agencies, capacities and knowledge(s), especially in relation to local forces, which are the most invisibilized within global liberal peacebuilding policies.

Through the analysis of the development of nonviolent civil resistance, I have explored this at three levels: conflict prevention, conflict intervention and transformation, and post-conflict peacebuilding. Indeed, I identify the principal confluences between nonviolent civil resistance and conflict resolution and peacebuilding processes and mechanisms, in order to develop peaceful conflict transformation processes towards positive peace and equity.

5) At the same time, I consider that another principal conclusion of this thesis is centred in the

gender and feminist analysis of the aforementioned processes —civil resistance, armed conflict, post-conflict peacebuilding—, through the analysis of FSS. Even if it has been traditionally a side-lined perspective within ISS and has been criticised for its inner variety and different perspectives —radical, liberal, postmodern, postcolonial, etc.—, FSS has made its own independent journey within ISS and CSS, offering a unique and necessary perspective against discrimination and hierarchies related both to gender and also to other social dimensions, which other theoretical approaches ignore. Feminism has long researched into the gendered characteristics of violent conflicts and its consequences, but in this doctoral thesis I have also analysed the gendered characteristics of nonviolent conflicts and post-conflict peacebuilding processes. The gender analysis of nonviolent civil resistance processes carried out in this research has enabled to identify these as gendered, with specific characteristics and consequences directly related to women's participation in these processes. In general, I argue, both violence and nonviolence, although different in nature, follow and reproduce gender(ed) power relations.

The first sub-hypothesis of this first principal hypothesis holds that global liberal peacebuilding complexes and agendas are gendered, and in general tend to side-line local women's organizations and their work, even if these organizations are the principal actors that know what is the situation and needs of local women. This sub-hypothesis has led me to the following conclusions:

6) The gender analysis of post-conflict peacebuilding processes allows me to affirm that, in general, modern liberal peacebuilding processes are androcentric, white, and hetero-normative, discriminating any other figure that does not fit in there, principally women. Women are discriminated at all decision-making levels, usually side-lined into civil society organizations as women's organizations and groups, through what is identified as the sexual division of peacebuilding. Even more, women's needs are secondary within peacebuilding processes, and in many cases they are not even taken into account. Local feminist claims —which do not necessarily coincide with global liberal feminist ideas— are ignored and submitted under the usually blind-mute-deaf liberal peacebuilding actors, and therefore, everyday feminist dynamics of resistance are created and implemented. Liberal peacebuilding processes do contain and transmit a gender perspective and, at the same time, do mainstream gender, but usually based on a strongly liberal perspective, which does not often fit local women's needs and objectives. It is here principally, I argue, where local everyday feminist resistances arise, and where divergences between liberal peacebuilding agendas and policies, and local women's everyday lives appear in opposition to each other.

7) Besides, apart from communitarian peacebuilding practices, I have identified hybrid and/or post-liberal peacebuilding ideas and practices as elements of the resistance initiatives to the global liberal peacebuilding agenda. However, the theoretical study of these initiatives does rarely adopt a gender approach. On the contrary, I do argue that the acknowledgement and defence of women's rights and gender equality within these perspectives is central in order to build a positive peace and an environment free of structural violence. In general —although not always—, gender power relations may be tackled through international mechanisms, as patriarchal structures may usually be locally reproduced. This would make the development of hybrid peace modalities an indispensable tool for positive, equalitarian, and non-discriminatory peacebuilding processes: the reinforcement of local agencies would minimize the most common negative consequences of liberal peacebuilding projects analysed in this thesis, while the assumption of international perspectives at least would improve the achievement of gender equality and women's rights according to international standards. This requires the identification and acknowledgement of local women's groups and women's rights activists as central pillars of peacebuilding processes, and especially as agents and main protagonists of processes focused on the defence of gender equality, and of women's empowerment and rights.

8) In this regard, I also argue that the international Women, Peace and Security agenda has a visible need for change, from a mostly liberal viewpoint towards a feminist perspective, through the central inclusion of feminist guidelines. Even if most international organizations and initiatives do somehow adopt a gender perspective, especially under the WPS Agenda, this inclusion is principally theoretical and formal, and does not result in direct positive results at the local level. At this point, I maintain, a change of approach is necessary in order to shift the whole international peacebuilding apparatus from 'Women, Peace and Security' to 'Gender, Peace and Security' or 'Feminism, Peace and Security'. This way, feminist peacebuilding ideas would be central, exposing all hierarchies and power relations —not only in relation to gender— and positively transforming subordination relationships: women's needs and objectives would be prioritized within peacebuilding processes, on the one hand, and local women's organizations will be agential actors and partners in the process, on the other hand.

The second sub-hypothesis argued that civil resistance processes are also gendered, as they reproduce gender discrimination and limit women's participation. Therefore, it shares this characteristic with armed conflicts and subsequent peacebuilding processes. I have concluded the following ideas in relation to this sub-hypothesis:

8) Nonviolent civil resistance processes, in general, have not been analysed through a gender perspective. I argue that precisely the lack of a gender and feminist perspective is one of the principal theoretical gaps of RS, since nonviolent civil resistance processes are clearly gendered

processes and have direct effects upon gender power relations. Nonviolent civil resistance movements, being the lack of direct violence one of their principal characteristics, have been regarded as gender neutral, assuming that it is the concept and practice of violence what is gendered. Here, I argue that nonviolent civil resistance movements do reject the use of direct violence, but usually are not aware of structural violence in all its complexity, since violence against women –direct and/or symbolic– is often reproduced within these movements themselves.

9) The gender(ed) dimensions of civil resistance processes are visible in the characteristics of the participation of women in them, as well as in the consequences of these processes on women. First of all, women are usually left off the central axis of civil resistance processes and movements: they usually do not participate at high rank decision-making levels and/or processes of these movements, and their objectives and demands are not of major priority. Besides, civil resistance processes do not usually tackle issues such as gender-based violence or violence against women, and even worse, in many cases they reproduce it. Therefore, gender is a central power relation also within civil resistance movements, as it is within violent conflicts. Thus, in the same way that the traditionally liberal conception of *add women and stir* is not enough in violent conflict transformation processes, I argue that it is also an insufficient practice in nonviolent conflict transformation processes, as long as the implementation of gender and feminist policies at all levels and stages is not included.

10.2.2. On the women's movement in Kosovo, KWN, and the influence of international cooperation and global peacebuilding dynamics

The contents of the theoretical framework can be directly translated to the case study of this doctoral research: Kosovo. The civil resistance process, armed conflict, international humanitarian intervention, post-conflict reconstruction and state-building processes have brought Kosovo to the centre of the analysis in ISS, in the same way as the gender and feminist analysis of the aforementioned processes and scenarios put it in the middle of FSS. I arrive to the following conclusions after the analysis developed through the case study in this research. The general conclusions drawn in the theoretical framework are also directly reflected and portrayed in the case study.

After the development of the case study of this research, I also consider as verified the **second hypothesis** I have formulated in the introductory chapter: the women's movement in Kosovo, principally conformed by Kosovar Women's Network (KWN), as well as the women groups that form it, have been central actors during civil resistance, armed conflict and post-conflict peacebuilding for the improvement of the situation of women and gender equality in Kosovo, as well as for women's empowerment. However, they have been continuously side-lined and

marginalized from the principal political processes, and therefore the defence of women's rights and gender equality has always been neglected and submitted, both by local and international actors. All socio-political processes that have characterized the evolution of the territory have neglected women and their objectives: during pre-war civil resistance times, women's demands were marginalized; during armed conflict, women participated at all levels of it, but violence against women –as well as specific consequences– became very significant, and they were only identified as victims; and, during the post-conflict peacebuilding period, women have been discriminated yet again, as their demands as agential actors have not been acknowledged and their rights' defence has been silenced both by local and international actors. Through the case study and the validation of this second hypothesis, I have also drawn the following conclusions, first in relation to the political development in Kosovo, and then on the role of women and women's organizations within this development:

10) The Kosovar civil resistance process prior to the war and the establishment of the parallel state structures enabled the survival of thousands of citizens under high levels of repression during the 1990s. However, its passivity brought the process to stagnation. Amidst the continuous claims for the activation of resistance or its evolution towards a more active resistance, the continuous disdain of the international community brought the situation to an extreme. The outbreak of the armed conflict was a result of a mix of multiple factors, both local and international ones. The post-war reconstruction and peacebuilding processes taking place after the conflict, however, have directly influenced the development and direction of the political process. This process has been featured by the strong international presence in the territory, which has directed it according the UNSC Resolution 1244, but which, at the same time, has increasingly provoked instability and discontent among the population. I hold that resistance has been continuous, from a pre-war resistance process against Serbian military violence to a post-war resistance against international interventionism and the global liberal peacebuilding apparatus in order to defend local agencies.

11) The role of women and women's organizations —also those under Rural Women's Network (RWN), Kosovo Women's Network's forerunner— was essential in the civil resistance movement of Kosovo –in the construction and development of social capital, of political and social organizations, and of the parallel state system–, even if this role was marginalized and subordinated. As I have shown, the Kosovar-Albanian civil resistance movement side-lined women's rights and claims in general, and to this regard, subordinated the improvement of women's situation to the independence of the territory from Serbia. Therefore, women's participation in the resistance project was merely instrumental: they were welcomed in numbers, but ignored and discriminated in the principal decision-making organs and processes, and their claims were marginalized and underestimated.

12) The war invigorated the increased and strength of nationalism(s) and militarism, which directly affected the re-enforcement of the previously strong patriarchal system in the early steps of the post-war reconstruction process. Notwithstanding, local women's activism has been aware of this process and of the direct consequences it had for women, due to their previous collaboration with women activists in the Balkans —Women in Black Belgrade and Women in Black International, as well as activists in Croatia and Bosnia Herzegovina, for example—. The consequences of war and especially the re-traditionalization of gender roles and the continuation of violence against women directly influenced on their work in defence of women's rights. They have re-formulated their activism in order to respond to the new post-war context: the arrival of international peacebuilding actors and the scenario they have crated, on the one hand, and the strengthened patriarchal local dynamics, on the other hand.

13) In the middle of international and local politics, Kosovar women's groups' activity after the war has been complex: while they firmly believed that the arrival of international actors would enable them to increase their activity and improve the overall situation of women, reality proved otherwise: international actors barely paid attention to earlier women's history of political activism and organization, and ignored any local women's effort by implementing their own programs and not acknowledging their experience or expertise. In order to face this situation of marginalization, local women's groups adopted the international Women, Peace and Security agenda as the core of their strategy for the defence of their political and social rights, and United Nations Security Council Resolution 1325 —UNSC Resolution 1325— as their principal tool, as it is one of the most internationally legitimate tool in relation to gender equality in post-conflict reconstruction processes. However, the implementation of UNSC Resolution 1325 in Kosovo is still incomplete, and one of the principal reasons behind it is the lack of participation and willingness which characterizes central and international organisms. In this context, women's organizations and activists had to learn how to move and work in between local and international dynamics and domination systems, moving between local traditional patriarchal power relations to international neo-liberal —and patriarchal— power relations.

The third sub-hypothesis also argued that KWN has been one of the main actors in the post-war Kosovar peacebuilding process, principally due to two reasons: first, the fact that its creation and development took place during the civil resistance process, which gave KWN its main characteristics —that is, critical, feminist political discourse, strategic organization—, and second, the influence of international cooperation, which has enabled its funding and functioning. In the following paragraphs I shall analyse these two factors and their influence upon the verification of the principal hypothesis. Based on this, I have drawn the following principal conclusions:

14) The importance that KWN has acquired during the post-war peacebuilding period has been fruit of the social and political environment in which the first women's groups started functioning, and of their strategic organization, which was initiated and developed through the nonviolent civil resistance process. I argue that this social and political context gave women's organizations the environment to develop their principal characteristics: critical political discourse, on one hand, and feminist perspective, on the other hand. Soon did these women's groups see that civil resistance took women's rights as a secondary matter and that it side-lined them. Local women's groups not only did develop a critical discourse towards Serbia and its policies in Kosovo, as in general the Albanian nonviolent civil resistance movement did, but they also developed a critical discourse towards this resistance movement, precisely, because it overlooked and ignored women's rights and demands. This pushed women's organization process and, therefore, also the development of the current local women's movement. This movement, I maintain, became divided between those women working in the political sphere and those women working in civil society; the former worked around their national identity, while the latter took their gender identity as central, although they also worked through national identity in order to arrive to all women, especially those in closed rural areas. They took and developed a feminist perspective locally, but were marginalized by the civil resistance project overall under the accusation that they defended women's rights before national rights and independence. In general, local women's organizations did also have similar political objectives as the civil resistance project, but the hierarchy of them was different: they put ahead gender identity over national identity, or at least treated them as equals.

This is, I argue, the origin of the development of the feminist perspective of the Kosovar women's movement: its criticism towards the civil resistance undertaken before the war and the reproduction of patriarchal values and side-lining of the defence of women's rights within this resistance movement.

15) I have argued that it was precisely within this context, in civil society and through a feminist perspective, that the current women's movement and active women's groups started to develop their identity: their knowledge, expertise, discourse, multicultural background, organizational structure, and network of relations. They adopted a feminist and anti-nationalist perspective, even if it was not necessarily through a collective and conscious manner, and even if they had to work in favour of women's rights through the concept of nation, for they could not reach all women citizens in any other way. They developed an organizational structure based upon a network, comprised of women's groups working together and collaborating with each other — through RWN—. They also developed relationship with foreign actors, especially international NGOs, which enabled them to get funds —even if they were very scarce— in order to start working through different projects. The combination of these aforementioned characteristics

gave local women's groups the knowledge about the situation and needs of women in Kosovo, as well as knowledge about the tools to work in this respect, and provided them also with social legitimacy after seeing that women's situation was starting to improve —alphabetization, health, education, and so forth—. The outburst of the armed conflict did not stop their activity, as they started to offer humanitarian and psychosocial help to women both in the territory of Kosovo and in refugee camps in Albania and Macedonia. However, they were let out of the Rambouillet peace agreements and subsequent political developments by both local and international forces.

16) Both the reproduction of patriarchal roles and marginalization of women were characteristics that were further developed and reinforced with the armed conflict and post-conflict peacebuilding process. KWN has been critical of both the consequences of the armed conflict and of the international intervention, with the arrival of the international mission and several organizations, and has strongly criticised their lack of gender perspective, on one hand, and lack of willingness to defend local women's rights, on the other hand. Local women's organizations held on to UNSC Resolution 1325 as one of their principal tools for the defence of women's rights and gender equality, as well as their participation within the principal decision-making organs. Nevertheless, this resolution was majorly ignored initially, and implemented with high levels of weakness in the following years: neither international organizations nor local organisms acknowledged nor implemented this resolution, therefore ignoring women's claims and demands in all levels.

Within this context, KWN has been one of the major actors in the defence of local women's rights, needs and claims, being its principal partner at offering aid, psychosocial help, basic health services and means for everyday subsisting, in many cases. If the transformation and development of women's situation in Kosovo was possible, it has been, to a large extent, due to organized women's groups' and women activists' work, who are central actors in the peacebuilding process. In this context, I argue, KWN, which gathers most active women's groups in the territory, is the most prominent actor responsible of the development and defence of women's rights and gender equality in the territory, as well as one of the main pillars of the Kosovar post-conflict peacebuilding process due to its long experience and expertise working in the field with local women, and therefore, also due to its social legitimacy as for its representation of local women, both in Kosovo and internationally.

17) I have also identified another characteristic in KWN's discourse that I want to underline: patriotism. Indeed, the principal hypothesis refers to the development of a critical, feminist, and political discourse in KWN; however, I have also seen a patriotic element in this discourse, even if it is partial and somewhat complex. Here, a relevant characteristic of Kosovar women's

groups arises: the tension between nationalism and anti-nationalism. This can be seen through the analysis of two core features. As I have analysed, KWN identifies itself as an anti-nationalist women's groups' network. Nonetheless, and as I have shown, independent women's groups in civil society had to work through the concept of nation –and very close to it– during civil resistance, mainly so they could have access to women in very isolated areas. Besides, the Kosovar women's movement and the women's groups within it have been developed in the context of a strong independence movement, which can also be considered a nationalist movement. Here, local women's groups have long defended Kosovo's independence from Serbia, a nationalist objective, but at the same time have identified themselves as anti-nationalist. Therefore, even if civil resistance gave KWN a patriotic element in its discourse, this has been developed in very close relationship with anti-nationalist discourses.

18) In relation to the development of RWN/KWN itself, I argue that it is a self-taught organization, that has learned how to develop and adapt to the diverse socio-political situations of the territory and the consequences and effects that this situations have had on local women. After more than two decades of activism and work in the defence of women's rights and gender equality, the network organization has now entered a more mature phase compared to its creation period: while the establishment of the organization and groups within and the development of the means in order to be able to work were the principal concerns during its first years, and later the defence of the participation and agency of the organization and of its members in the peacebuilding process was the principal pillar of its work during the first years after the war, its sustainability and future development are its main concerns nowadays.

The fourth and last sub-hypothesis identifies international cooperation as a reason behind the leading role of KWN in the defence and development of women's rights and gender equality in Kosovo, but also as the reason of the conditioning and transmission of influence of the global liberal peace agenda on the network. I have collected the next conclusions in relation to this sub-hypothesis:

19) International cooperation towards local Kosovar women's organizations has been complex: while donors have an overall willingness to work for the advancement of women's rights and gender equality in the territory, this has not principally happened through local women's organizations. Instead, they have contributed through the implementation of their own programs or through the funding of governmental institutions, what has, in general, let local women's groups out of their funding process, even if they are the main actors when it comes to women's rights and gender equality, and even if main cooperation actors do acknowledge this. I locate this relationship in the global trends of international organizations regarding the defence of women's rights: it is usually done through the funding of small international organizations and

NGOs for the implementation of their own projects, rather than funding local expert women's organizations, which led international organizations to transfer the funds initially budgeted for the defence of women's rights towards the implementation of their own programs. Even if these international organizations and NGOs do work in the defence of gender equality and women's rights, they usually have a liberal background, and in general lack direct knowledge and expertise in relation to the situation of local women, usually disregarding local women's organizations' previous work and side-lining the work they can do.

20) As I have shown, KWN is influenced by international cooperation through the international organizations that directly fund it. Even if international organizations have been the main funding sources of KWN, and the relationship between both is overall positive, this relationship is also complex, I maintain. Indeed, international cooperation has enabled the functioning, development and work of KWN and a big part of its member groups through its political cooperation and funding: while neither central nor local institutions directed funds towards local women's organizations in the post-war peacebuilding period, it was only international organizations –albeit very scarce exceptions– those who economically cooperated with women's organizations. 98,9% of the funds obtained by KWN between 2003 and 2014 were given by international donors. Therefore, international actors have had a strong influence in the development of local women's organizations, for these organizations needed international money in order to be able to function and work.

21) One of the principal conclusions of this doctoral thesis, however, is based on the characteristics of the influence of this cooperation on local women's organizations, and how it has transmitted the principal features of the global agenda of liberal peace in relation to peacebuilding, gender equality and women's rights on these organizations. I hold that three principal characteristics denote this transmission: first, the notorious funding they have directed to projects with strong liberal perspectives, such as the implementation of the UNSC Resolution 1325, for example, as well as the lack of funding for other projects such as the economical empowerment of women; second, the funding of specific projects based on donors' (liberal) agenda, making women's organizations, and in this case KWN and the organizations within, alter and adapt their own agendas in order to fit donor's agendas; third, the offering of short-term funding upon the duration of certain programs and requesting fast results, directly conditioning and jeopardizing the work of these organizations, as well as their survival. However, the effects that the global liberal peace agenda has had on local women's organizations on the discursive level have been less. Here, I defend that many local activists had knowledge on global liberal dynamics on post-conflict and peacebuilding, or acquired it during their relationship with international organizations in Kosovo. Even if these organizations have shaped their work, on the discursive level KWN has maintained conscious of the influence of

the liberal agenda. These aforementioned characteristics of the influence on international cooperation on women's organizations, along with the consciousness of local activists on the influences of the global liberal agenda, I argue, have created the following principal effects on the women's movement: the precarious economic situation of local women's organizations; the conditioning of local women's organizations work through the establishment of donor's objectives as a pre-requisite to get access to funds; and, the creation of divisions among women's organizations.

22) The effects of this transmission of the global agenda of liberal peace on local women's organizations, however, has made these organizations develop several resistance dynamics, which are also located within the everyday resistance dynamics implemented in post-war Kosovo and which have permeated into all spheres locally. These resistances can be identified, I maintain, within post-liberal peacebuilding ideas and contributions, precisely because they have been created and developed against the power relations established by the global peacebuilding actors on local women's organizations; in defence of local women's organizations agency; and in defence of a more balanced relationship between global and local actors and agendas. This resistance does not entail a complete refusal of international approach on peacebuilding, but does express and defend a balanced power-sharing process, as well as the acknowledgement of local agencies and capacities in order to promote more horizontal relationships between local women's groups and international donor organizations, in this case in relation to peacebuilding, gender equality and the defence of women's rights.

10.3. FUTURE RESEARCH LINES

In accordance with the results of this doctoral research, derived both from the theoretical framework and the case study, I consider that it would be useful and necessary the further development of some research lines in the future, in relation to both ISS, RS and FSS, as well as with regards to the analysis of the Kosovar women's movement. In the following paragraphs I provide some insights about such research lines and how they could be undertaken.

Through the analysis of the theoretical framework, I have argued the need to analyse nonviolent civil resistance movements in the general ISS map, as a central pillar of Peace Studies, and as a core tool for conflict transformation as a continuation and a constant, in order to achieve positive and equalitarian peace, not only as a tool for change. Research about nonviolence, nonviolent action and civil resistance is rapidly expanding, and its linkages with Peace Studies need to be currently improved and re-identified. I argue, there are three principal future work fields still under researched: the linkages between nonviolent civil resistance processes and opposition movements to the global agenda of liberal peace; the further analysis of hybrid and

post-liberal peacebuilding ideas and projects and their confluences with civil resistance; and the development of FSS to further incorporate nonviolent civil resistance processes, in order to analyse from a gender and feminist perspective not only violence, but also nonviolence and its implications in gender relations and their transformation in times of conflict. This work line extends the gender and feminist analysis of both the theory and the practice of nonviolent civil resistance. As I have explained, very scarce analysis has been realized in this regard, and it is important to realise this analysis within the overall Women, Peace and Security agenda under the feminist perspectives of International Security Studies. Here, I argue, an interesting factor could be the analysis of the linkages between patriarchy and nonviolence, and specially, of gender based violence in civil resistance movements: the use of violence against women inside these processes, or the discrimination of women's claims, objectives and rights by nonviolent struggles, among others. At the same time, and as violence interlinks local, national, regional, and international levels, another line of future study in relation to nonviolent civil resistance processes may also be the analysis of everyday politics and dynamics in civil resistance processes in on these levels, from the individual to the international.

Through the analysis of the case study, I have identified two future research fields: on the one hand, the analysis of the participation of women in violent strategies, such as their participation in the Kosovo Liberation Army —KLA—. It is widely known that women did participate directly and indirectly within the KLA, but the characteristics of both this participation types are generally unknown, out of overall general ideas that have been spread after the conflict. On the other hand, the current Kosovar transitional justice process is also a process still not researched into enough, but with several interesting characteristics: the mix of international and local *ad-hoc* mechanisms, on one hand, and the lack of a gender and feminist perspective, on the other hand, are in my opinion the most interesting ones. The consequences of the lack of a gender perspective in the transitional justice is also linked to how information about sexual violence against women during the war is breaking the taboo that has been built around this violence since the early post-war times, as well as on its consequences and socio-political dynamics created around it, re-initiating the public debate on the subject; as well as to the acknowledgement of women as veterans and war victims, in reference to those women who directly fought with the KLA as soldiers, or those who are survivors of sexual violence during the conflict, for example.

However, and nearing the principal objectives of this doctoral research, I hold that the Kosovar women's movement is still a yet to be sufficiently researched into movement, in relation to its organization strategy as a network. The network format, I maintain, offers women's organizations several features such as common strategy, support, and access to funding. An overall analysis of it in comparison to other organizational strategies of women's groups in

other states would be key for further research into women's groups' organizational strategies in conflict, and post-conflict scenarios.

Nonetheless, and following a feminist perspective, the importance of which I have defended in the whole doctoral thesis, I hold that a feminist approach must be central in ISS, both in theoretical and practical research lines, not only because its contributions are fundamental to the analysis of the role of gender and women in conflict and peace, but also because it takes into account the different needs regarding security that both men and women feel in times of conflict and in times of peace. Here, I maintain that further research needs to be developed in relation to FSS and its contributions to ISS at all levels, but especially within everyday dynamics in conflict environments, whether violent or nonviolent, and the gender(ed) effects of both.

Eranskinak - Appendixes

1. ERANSKINA. Egindako elkarrizketen zerrenda

Zk.	Deturak	Erakundea	Denbora epea ¹			Data	Lekua
			1	2	3		
1	Howard Clark	Kosovoko erresistentzia zibilean aditua eta ikerlaria	X			2012/6/20	Madril
2	Nora Ahmetaj	Centre for Research, Documentation and Publication	X	X	X	2013/7/28	Prishtina
3	Naime Sherifi	Centre for Protection of Women and Children // Coalition of Shelters	X	X	X	2013/7/30	Prishtina
4	Nita Luci	Prishtinako Unibertsitatea; Alter Habitus	X	X	X	2013/8/1	Prishtina
5	Yiosa Dobruna	Centre for Protection of Women and Children	X	X	X	2013/8/6	Prishtina
6	Igballe Rogova	Kosova Women's Network	X	X	X	2013/8/7; 2014/12/27	Prishtina
7	Nicole Farnsworth	Kosova Women's Network	X	X	X	2013/8/7	Prishtina
8	Luljeta Vuniqi	Kosovar Gender Studies Centre	X	X	X	2013/8/9;2014/2/26	Prishtina
9	Elisabeth Gowing	The Ideas Partnership		X	X	2013/8/12	Prishtina
10	Elife Krasnigi	Alter Habitus	X	X	X	2014/2/21	Prishtina
11	Edi Gusia	Gender Equality Agency			X	2014/2/25	Prishtina
12	Leonora Selmani	Gender Equality Agency			X	2014/2/25	Prishtina
13	Luljeta Demolli	Kosovar Gender Studies Centre	X	X	X	2014/2/26	Prishtina
14	Shpresa Agushi	Network of Roma, Ashkali and Egyptian Women's Organizations in Kosovo	X	X	X	2014/2/27	Prishtina
15	Flora Macula	UN Women			X	2014/2/28	Prishtina
16	Elmaze Gashi	Alter Habitus; KWN zuzendaritza taldea	X	X	X	2014/3/2	Prishtina
17	Edita Tahiri	KLD	X	X	X	2014/3/17	Prishtina
18	Sevdije Ahmeti	Centre for Protection of Women and Children	X	X	X	2014/3/12;2014/3/28 ;2014/12/19	Prishtina
19	Edi Shukriu	KLD WF	X	X	X	2014/3/18	Prishtina
20	Shukrije Gashi	Partners Kosovo eta Illegalja-ko aktibista	X	X	X	2014/3/18;	Prishtina

¹ Doktoretza tesi honek ikeritutako denbora epe orokorra hiru denbora epe zehatzagotan banatzen du landa lana suposatuta duten elkarrizketak biltzen dituen taula honek: erresistentzia zibil garaita (1 zehabakiarekin identifikatuta), gatazka armatua (2 zehabakiarekin identifikatuta) eta guda osteko berreraikitzea prozesua (3 zehabakiarekin identifikatuta). Hala, denbora epe desberdinaren baitako zatitza markatu izanak elkarrizketa denbora epe horri zuzenduta egin dela adierazi nahi da.

2. ERANSKINA. KWN bazkideak, 2003 - 2014⁴

Zk.	Emakume taldearen izena	Sortu	KWN sarrerera	Jarduna	Lan ildoa	Herria	KWN utzi
1	Active Women of Gjakova	2002	2012	Emakumeei zuzendutako laguntza legala eta osasun hezkuntza sustapena	L.1, Os,	Gjakova	Aktibo
2	Adult Education in Kosovo		2010/11			Prishtina	2012
3	Aftodita ⁵		2004			Ferizaj	2005
4	Agriculture and Livestock		2004			Prishtina	2006
5	Alma	2001	2004	Emakumeen independentzia ekonomikoa sustatzea	Ek, hez	Peja	Aktibo
6	Alter Habitus	2008	2010/2011	Ikerkerketa akademiko eta feminista genero ikuspuntutik	Ik	Prishtina	Aktibo
7	Antigona		2004			Skenderaj	2013
8	Arta	2005	2012	Emakumeen ahalduntze ekonomikoa eta integrazio soziala euren lanak saldu eta lanpostuak sortuz	Ek	Prishtina	Aktibo
9	Artpolis	2004	2012	Antzerkiaren bitartez emakumeen ahalduntzea sustatu eta emakumeen eskubideen aldeko defentisa egitea	Kt	Prishtina	Aktibo
10	Asbebe		2006			Prizren	2010/11
11	Association for Education and Family Care	2006	2007	Neska eta emakumeen eskubideen aldeko defentisa eta osasun erreproduktiboaren sustapena	Os, hez	Gjakova	Aktibo
12	Association of Civilian Invalids and Victims of the Kosovo War		2012			Fushë Kosova	2013
13	Association of Deaf Women ⁶	2000	2012	Pertsona gorren integrazio soziala eta ahalduntze	B, b, ek	Prishtina	Aktibo

⁴ Taulak kolore eta laburdurak erabiltzen ditu informazioa modu laburragoan biltzeko. Erakunde albaniarrek **more** kolorez identifikatuta daude, serbiarrek **gorriz** eta beste minorietakoak **berdez**. Kasu askotan erakundearen jatorri etnikorik ez da agertzen erregistroan. Hala ere ez dugu halakorik adierazi, honek kasu askotan erakundearen sortzaileen jatorria albaniarra dela adierazten badu ere. Erakundeen lan ildo ondorengo eremu desberdinetan banatu da: Kt = kultura; Ek = ekonomia; Hez = hezkuntza; Os = osasuna; Pol = politika; L.1 = laguntza legala; Ik = ikerketa; L. Psik = laguntza psikosoziala; Mi = minoriak edo komunitate arteko erlazioa; Eai = Emakumeen aurkako indarkeria. Hemen, erakunde bakoitzaren lan eremua gehiago zehaztearren, beste hiru kategoria ere gehitu ditugu: L. Hum = laguntza humanitaria; B. b = behar bereziak; eta, Nek = nekazaritza. Kasu askotan, erakundeen izenak eskuratu eta identifikatu dira, baina ez euren jardunaren inguruko informaziorik.

⁵ Erakunde hau *Ajo / She Women's Network* erakundearen bihurtu zen.

⁶ Hasiera batean *Association of the Deaf in Prizren* izena zuen erakundeak, eta bere jarduna Prizrenen kokatzen zuen, ondoren lurralde osora zabaldu bazuen ere.

					ekonomikoa			
14	Association of Widows KRUSHA	2005	2013				Krushë e Madhe	Aktibo
15	Association of Women Medica Gjakova	2011	2012		Gatazkan traumatizatutako emakume eta nesken osasun fisiko eta mentalaren hobekuntza eta integrazio soziala	Os, l. psik, hez	Gjakova	Aktibo
16	Association of Women with Disabilities Women for Women	2011	2012		Behar bereziak dituzten emakume eta nesken ahalduntzea; nesken hezkuntza maila susatzea	B. b	Prizren	Aktibo
17	Aureola	1996	2004		Hezkuntzan, lan munduan eta organu erabakihartzaileetan emakumeen berdintasuna susatzea	Pol, ek, hez	Prishtina	Aktibo
18	Bardha	2003	2004		Emakumeen ahalduntze ekonomikoa eta hezkuntza profesionala susatzea	Ek, hez	Prishtina	Aktibo ⁷
19	Beekkeeping Women's Association 'Ocarina of Runik'	2011	2013		Emakumeen independentzia eta ahalduntze ekonomikoaren defentza erlezaintzaren bitartez	Ek	Skenderaj	Aktibo
20	Blind Women's Committee	2003	2006		Emakume iltuen independentzia eta integrazio soziala susatzea	B. b, hez	Prishtina	Aktibo
21	Bliri	2010	2012		Emakume arotzen ahalduntzea eta emakumeak lan munduan	Ek, hez	Drenas	Aktibo
22	Briga / Care		2005				Gorazdevac	2010/11
23	Business Women's Association SHE-ERA	1999	2004		Emakumeen enpresak susatzeko eta ahalduntzeko politiken sustapena	Ek, hez	Gjakova	Aktibo ⁸
24	Center for Protection and Rehabilitation of Women and Children LIRIA	1999	2004		Landa eremuetako emakumeen ahalduntzea eta indarkeria domestikoaren biktimei aterpea ematea.	Hez, l. psi	Gjilan	Aktibo
25	Center for Protection of Victims and Prevention of Trafficking	2003	2004		Pertsonen trafikoa eta prostituzioaren aurkako jarduna eta biktimei laguntza eskaintzea	L. psi, eai	Prishtina	Aktibo
26	Center for Research and Gender Policy		2013				Prishtina	Aktibo
27	Center for Safer Future		2012				Peja	2013

⁷ 2013an sarea utzi zuen erakundeak baina atzera 2014an bat egin zuen honekin.

⁸ Erakundeak saretik kanpo funtzionatu zuen 2010/11tik 2012ra bitartean.

28	Center for the Protection of Women and Children	1993	2004				Prishtina	2013
29	Centre for the Promotion of Women's Rights	2008	2013	Gatazkako indarkeria sexualaren biktimen identifikazioa eta euren eskubideen defentsa	eai, l. psik	Drenas	Aktibo	
30	Centre for Women and Children's Shelter		2008			Prizren	2013	
31	Committee for the Protection of Women and Human Rights		2008			Caglavica	2013	
32	Committee of Blind Women		2005			Prishtina	2006. 2008tik berriaz aktibo	
33	Diakonie Kosova		2010/11			Mitrovica	2013	
34	Diana		2005			Gjakova	2013	
35	Divine Woman	2011	2013	Roma, ashkali, egipziar, turkiar eta serbiar emakumeen ahalduntze ekonomikoa	Mi,ek, hez	Gjilan	Aktibo	
36	Down Syndrome Kosova	2007	2010/11	Down sindromea dutenen eskubideen defentsa eta ahalduntzea	B,b, hez	Prishtina	Aktibo	
37	Drena		2013			Drenas	Aktibo	
38	Dua		2004			Prizren	2010/11	
39	Duart e Dardanës		2010/11			Gjakova	2013	
40	Eagles of Dardana	2001	2013	Landa eremuko emakumeen ahalduntze ekonomikoa eta hauen independentziaren zein eskubideen defentsa eta sustapena	Eko, hez	Graçanica	Aktibo	
41	Elena Gjika		2004			Klinë	2010/11	
42	EMINA Group of Bosnian Women	2001	2010/11	Emakume alargunen ahalduntzea eta hauentzako lanpostu sorrera	Ek	Mitrovica	Aktibo	
43	Family and Hope		2006			Klinë	2013	
44	Family Women		2004			Prizren	2010/11	
45	Fana	2010	2010/11	Emakumeen ahalduntze ekonomikoa sustatzea	Ek	Peja	2014	
46	Farmer's Association 'Arugula'	2011	2013	Emakumeen ahalduntze ekonomikoa sustatzea nekazar produktuen bidez	Ek	Rugovc	Aktibo	

47	Farmer's Association 'Hope of Lapi'	2008	2013	Emakumeen ahalduntze ekonomikoa sustatzea euren produktuak salduz	Ek	Podujevo	Aktibo
48	Fajtona		2012			Benje	2013
49	Fight for Life		2004			Prizren	2006
50	Fillesa		2004			Prizren	2006
51	Flaka		2004			Lipjan	2010/11
52	Flaka		2014			Lipjan	2013
53	Foundation for Education and Development	2000	2012	Komunitate ezberdinen bizitza kondizioak hobetzea hezkuntza eta sentisbilitazioaren bitartez	Hez, mi	Prishtina	Aktibo
54	Gender Training and Research Center	2000	2004	Genero berdintasunaren aldeko jarduna eta emakumeen ahalduntzea	Pol, ik, hez	Prishtina	Aktibo
55	GORA Women's Association	2010	2010/11	Emakume gorrien ahalduntze ekonomikoa eskuz egindako produktu tradizionalak salduz	Ek, mi	Prishtina	Aktibo
56	Hader		2004			Prizren	2010/11
57	Hand to Hand		2007			Prishtina	2008
58	Hand to Hand	2003	2004	Emakumeen ahalduntzea eta independentzia sustatzea genero politikak sustatuz	Pol	Prishtina	Aktibo
59	Handikos Prizren		2004			Prizren	2012
60	HANDIKOS Women with Disabilities	2000	2005	Ezgaitasunak dituzten pertsonen ahalduntzea eta eskubideen defentsa	b.b	Prishtina	Aktibo
61	Hanëmeli		2005			Prishtina	2013
62	Hareja		2005			Rahovec/Prizren	2010/11
63	Hendifer	2002	2013	Behar bereziak dituzten pertsonen eskubideen defentsa eta babesa zein ahalduntze ekonomikoa sustatzea	b.b, ek, hez	Ferizaj	Aktibo
64	Hope and Homes for Children	2001	2007	Indarkeria eta trafikoaen biktimak diren haurrei babesa eskaintzea	L, psik, h ez, os	Prishtina	Aktibo
65	Housewives Association of Kosova		2006			Prishtina	2010/11
66	Idemo Pravo		2005			Plementin	2013
67	IFK Vizioni I Ri		2005			Gjakova	2006

68	IKEBANA		2012				Gotovusha/ Shterpca	2013
69	Independent Women's Organization		2004				Prishtina	2006/ 2012 agertu / 2013 berriz falta
70	Iniciativa 6 Nengrupi i grave OAZA		2010/11				Prishtina	2013
71	Initiative for Agriculture & Development of Kosovo	2004	2010/11	Lurraldeko nekazaritza sostengarria sustatzea, eta desabantailan dauden nekazarren ahalduntzea bultzatzea	Nek, ek.	Mitrovica	Aktibo	
72	Institute of Psychology		2006			Prishtina	2010/11	
73	Jeta		2005			Decani	2013	
74	Jeta / Life		2006			Sverkë, Peja	2008	
75	Kalabria		2005			Prishtina	2013	
76	Kelmendi	2001	2012	Emakumeen ahalduntzea eta eskubideen defentsa gehienbat nekazarizan	Ek, hez	Lipë	Aktibo	
77	Keveser		2005			Prizren	2010/11	
78	KHWA		2005			Peja	2006	
79	Konvita		2013			Vushturri	Aktibo	
80	Koraci Buducnosti		2005			Gracanica	2009	
81	Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims	1999	2005	Gatazka garaiko indarkeriaren biktimei babesa eta laguntza eskaintzea	L,psi,l,l, ik, os	Prishtina	Aktibo	
82	Kosovar Center for Fighting Breast Cancer Jeta/Vita	2006	2006	Bularreko minbiziaren inguruko kontzientziakzioa.	Os	Prishtina	Aktibo	
83	Kosovar Gender Studies Center	2002	2004	Genero harremanen eta emakumeen eskubideen inguruko ikerketa eta emakumeen ahalduntzea	Ik, pol	Prishtina	Aktibo	
84	Kosovarja		2005			Gjakova	2006	
85	Kosovarja Prizrenase		2005			Prizren	2006	

86	Kosovo Center for Development and Multicultural Integration	2014	2014					Gjakova	Aktibo
87	Kosovo Mental Disability Rights Initiative ⁹		2006					Prishtina	2013
88	Kreativa		2007					Prishtina	2010/11
89	Legjenda	1995	2004	Emakumeen abalduntzea	hezkuntza	eta	Hez, pol	Viti	Aktibo
90	Lepsa Buducnost / Bright Future		2005	trebakuntzaren bidez				Priluzje	2013
91	Light		2006					Prishtina	2013
92	Lira	2001	2008	Emakume eta neskeen abalduntzea	kulturaren eta	etnia arteko harremanen bitartez	Kul, mi	Prishtina	Aktibo
93	Liria		2004					Suhareka	2010/11
94	LIVCK		2012					Drenas	2013
95	Live Life		2005					Prizren	2013
96	Livein League of Kosovo		2010/11					Kaçanik	2013
97	Lulebora	2001	2004	Emakume eta nesken abalduntzea	eta eskubideen	sustapena.	Pol, hez	Prishtina	Aktibo
98	Lulishja / garden of flowers	2003	2004	Emakumeen abalduntzearen	eta euren eskubideen	defentsaren sustapena	EK, hez, pol	Prishtina	Aktibo
99	Luna	2002	2006	Emakumeen ekonomikoaren	defentsa, laguntza	psikosoziala eskaintzea	EK, l, psik	Priluzje	Aktibo
100	LWF		2004					Mitrovica	2006
101	MARCH Basketball Club with Wheelchairs	2008	2012	Ezintasunak dituzten emakumeen	integrazio eta parte	hartze soziala sustatzea	B. b	Prizren	Aktibo
102	MDRI		2005					Prishtina	2006
103	Medica Kosova	1999	2004	Gudak sortutako traumen murrizketa	eta biktimen	integrazio soziala	Os, l.l, l.psi	Gjakova	Aktibo
104	Medika BL		2012					Kalabria	2013
105	Mentor Tolaj		2012					Kalabria	2013

⁹ Hasieran *Mental Disability Rights International*.

106	Mésuesja		2005				Prishtina	2006
107	Miner's Women		2013				Mitrovica	Aktibo
108	Mitrovica Women's Association for Human Rights	2012	2012		Emakumeen ahalduntzea eta hauen eskubideen defentsa	Pol, ek, hez	Mitrovica	Aktibo
109	Modern Women	2001	2004		Emakume eta nesken integrazio soziala eta euren eskubideak sustatzea kirola eta hezkuntzaren bidez.	Hez, os	Prizren	Aktibo ¹⁰
110	Motrat Qirazi		2004				Has	Aktibo
111	Mundësia/Opportunity	2000	2010/11		Aukera gutxien duten herritarren (emakumeak barne) ahalduntzea	Ek, hez	Mitrovica	Aktibo
112	My Life		2005				Giakova	2013
113	Nest		2005				Prizren	Aktibo
114	Network of Roma, Ashkali and Egyptian Women's Organizations of Kosovo	2007	2010/11		Roma, Ashkali eta Egipziar komunitateetako emakume eta nesken eskubideen defentsa eta ahalduntzea	Pol, ik, hez, os	Prishtina	Aktibo
115	Next Alternative		2012				Dreagash	2013
116	NGO Resource Center	2004	2004				Prizren	2012 ¹¹
117	Norma Women Lawyers Association	1998	2004		Emakumeen eskubideen defentsa eta laguntza legala eskaintzea	L.1, hez	Prishtina	Aktibo
118	OGPK		2006				Prishtina	2012
119	OJQ SHIPPL		2012				Peja	2013
120	One to One Kosova	1999	2004		Emakume eta haurrei tratamendu psikosoziala eskaintzea eta indarkeria domestikoa gutxitzea.	L. psi, eai	Prizren	Aktibo
121	Open Door	2000	2004		Emakumeen ahalduntze ekonomiko eta soziala, euren produktua salduz	Eko	Prishtina	Aktibo
122	OPER		2006				Prishtina	2010/11
123	Optimistic Women's Center	2013	2013		Emakumeen ahalduntze sozial eta politikoa	Pol, hez	Prishtina	Aktibo
124	Organizata Edukative –kulturre NISA		2010/11				Prishtina	2012
125	Organization of Blind and Partly	2000	2012		Pertsona isuen integrazio soziala hezkuntzaren	b. b, hez	Prizren	Aktibo

¹⁰ 2006tik 2013ra bitartean saretik kanpo jardun zuen erakundeak.

¹¹ KW/Nrekin lehendabiziko 2004an bat egin bazuen ere, 2005ean sarra utzi zuen. Dokumentuetan 2007an ageri da berriz bere izena, eta berriz ere 2012an.

	Sighted				bitartez.				
126	Organization of Persons with Muscular Dystrophy of Kosovo	2003 ¹²	2012		Ezintasunak dituzten emakumeen ahalduntzea eta integrazioa sustatzea	b.b	Prizren	Aktibo	
127	Organization of Women 'Equality'		2012				Suharaka	2013	
128	Our Paradise	2010	2013		Emakumeen independentzia sustapena baratzagintzaren bidez	Eko, hez	Lipian	Aktibo	
129	Partners Kosova Center for Conflict Management	2001	2013		Gizarte zibilarren ahalduntzea	Pol	Prishtina	Aktibo	
130	Prehija/Repose	2003	2012		Emakumeen aurkako indarkeriaren kontzientziakzioa eta euren ahalduntzea	Pol,eko, eai, os.	Skenderaj	Aktibo	
131	Promocom		2004				Rahovec/Gjakova	2010/11	
132	Psikoterapeutet në Veprim		2014				Gjilan	Aktibo	
133	Psychology Institute Psychoanalysis		2010/11				Prishtina	2014?	
134	Psychosocial Centre 'Aureus'		2014				Prishtina	Aktibo	
135	REA		2004				Ferizaj	2006	
136	Rikotta	2010	2012		Emakumeen ahalduntze ekonomikoa sukaldatutako produktuetak salduz.	Ek	Prishtina	Aktibo	
137	Roma Women's Center		2004				Prizren	2010/11	
138	Romane Romanja		2005				Fjilan	2010/11	
139	Rona	2010	2010/11		Emakumeen ahalduntze ekonomikoa eta eurentzako lanpostuen sorrera sustatzea	Ek	Prishtina	Aktibo	
140	Ruka + Ruci / Hand to Hand	2005	2005		Emakumeen ahalduntze ekonomikoa sustatzea eta laguntza legal eta psikosoziala eskaintzea.	Ek, l1, l, psi	Fushë Kosovë	Aktibo	
141	Safe House		2004				Gjakova	2013	
142	Sakuntala		2010/11				Prizren	2012	
143	Sara		2004				Dragash	2010/11	
144	Sh. G.A.K. Edona		2005				Ferizaj	2010/11	

¹² Erakundeak lehendabizikoz 2003an sortua izan bazen ere, etenaldi baten ondorenean 2011n ekin zion berriz lan aktiboari.

145	She Women's Network		2006				Ferizaj	2010/11
146	Shogata e Grave Dritarja		2014				Lypjan	2014
147	Shogata Këshilluese Edukative 'Ujës'		2008				Malishevë	2010/11
148	Shpresa		2006				Drenas	2012
149	Shijefën Gjegovci		2006				Prizren	2010/11
150	Sibora		2004				Prizren	2010/11
151	Single Mothers		2005				Suharekë	2006
152	Sirena		2005				Ferizaj	2006
153	Teuta		2004				Prishtina/Prizren	2010/11
154	The Association for Women's Information and Education		2004				Prishtina	2006
155	The Organization for Development Activities ODA		2004				Prishtina	2012
156	The Organization for Youth Support and Education		2004					2005
157	They/Ato Women's Center	2001	2004	Emakumeen hezkuntza, osasuna eta eskubideen eta hauen aurkako indarkeriaren inguruko kontzientziakzioa	Hez, Os, eai		Vushturri	Aktibo
158	Top Radio	2003	2012	Emakumeen ahalduntze politiko eta soziala	Pol, hez.		Gjakova	Aktibo
159	Venera	2000	2008	Emakume eta nesken eskubide moral eta materialen babesa eta ahalduntze profesionala	Eko, hez.		Pejë	Aktibo
160	Veteran's Education Group	1997	2004				Prishtina	Aktibo
161	Violete	2002	2004	Landa eremuko emakumeen eskubideen defentsa eta ahalduntze ekonomikoa sustatzea	Eko, hez, os		Prishtina	Aktibo
162	Visionary Women of the XXI Century	2011	2012	Emakumeen ahalduntze ekonomikoa, hezkuntza maila eta independentzia sustatzea	Eko, hez		Prizren	Aktibo
163	Vita/Jeta Women Pensioners Association	2000	2008	Erretiratutako emakumeen ahalduntzea eta euren eskubideen defentsa	Pol, hez, os.		Prishtina	Aktibo
164	Warm Hand		2006				Rahovec	2013
165	We are Parte of the World		2004				Fushë	2013

	Ethnographic Research							
186	Women's Organization 'Fortesa'		2004				Kemenicë	2010/11
187	Women's Wellness Center	1999	2004	Genero indarkeriaren biktimei zuzeneko laguntza eta babesa eskaintzea	cai, L. psi	Peja	Aktibo	
188	Women's Willigness		2013			Vushturri	Aktibo	
189	Yllka		2005			Ferizaj	2006	
190	Zana Women's Association		2004			Klina	2013	

3. ERANSKINA. KWN diru sarrerak, emaleak eta helburuak, 2004-2014¹³

Urtea	Erakundea	Kopurua	Helburuak/Proiektuak	
2005	Kvinnan till Kvinna	28.476 €	Emakumeen eskubideen aldeko defentsa	
	Suitzako Garapenerako eta Lankidetzarako Agentzia	26.775 €		
	UNIFEM	8.260 € 11.409 €		
2006	UNICEF	34.250 €	'Know Your Rights' kanpaina	
		2.628 €	Women to Women Support Groups	
		Guztira: 111.798 €		
2007	UNIFEM	37.981€	Gaitasunen eraikuntza Gobernu ona hautesleen hezkuntzaren bitartez KWNren laguntza gaitasunaren indartzea 'Every monday' kanpaina 'Why vote?' kanpaina Landa eremuetan hautesleak hezteko kanpaina Advocacy eta erlazioen sustapena	
	Suitzako Garapenerako eta Lankidetzarako Agentzia	12.000€		
	Rockefeller Brothers Fund	23.381,79€		
	Kvinnan till Kvinna	32.512€		
				Guztira: 106.074,79 €
	Rockefeller Brothers Fund	22.276,68€		
	Balkan Trust for Democracy	14.717,79€		
Kvinnan till Kvinna	28.593€			
Mama Cash	11.900€			
ESLA	25.780€			
		3.300€		
Suitzako Garapenerako eta Lankidetzarako Agentzia	8.400€			
UNDP ¹⁴	137.609,80€	Emakumeek erregio maliako bakera eta egonkortasunaren alde egiten duten jarduna		
UNFPA	108.981,32€	'Osasuna babestu eta Indarkeriari aurre egin' kanpaina		

¹³ Iurriak: KWN, 2004; KWN, 2005; KWN, 2007a; KWN, 2008a; KWN, 2008b; KWN, 2009a; KWN, 2010; KWN, 2011b; KWN, 2012a; KWN, 2014a; KWN, 2014b.

¹⁴ Bi urterako ekarpen ekonomikoa, 2007 eta 2008rako.

2007	UNIFEM	8.200	Erregio mailako emakume aktibistek Vienan egindako bilkurara joateko finantzazioa
	Urgent Action Fund	9.600	Emakumeak organu erabaki hartzailiectan ahalduntzea eta hautesleen hezkuntza eta gobernu ona sustatzea
		3.600	Manifestaldi antolakuntza
		Guztira: 382.958,59 €	
2008	UNDF ¹⁵	68.461,39€	Emakumeek erregio mailako bakera eta egonkortasunaren alde egiten duten jarduna
	Erresuma Batuko enbaxada	31.686,42€	Gobernu ona areagotzeko hiritarren jarduna
	UNIFEM ¹⁶	2.400€	Emakumeak organu erabaki hartzailiectan ahalduntzea
	UNFPA eta WSSI	16.340€	'Forms of Domestic Violence in Kosovo' ikerketa lana.
	Mott fundazioa	20.400,87€	Babes instituzionala KWNi.
	Kvinnna till Kvinnan ¹⁷	32.514€	Babeserako gaitasuna areagotzea
	Kvinnor till Kvinnor	4.000€	Bazkideek sareko ekimenetan parte hartzeko babesa eskaintzea
	UNFPA	7.040€	Aterpetxeen koalizioari babesa
	UNIFEM Austria	20.000€	Emakumeek osasun zerbitzuetara duten sarrera areagotzea
	ESLA	5.099,22€	Gobernu ona hautesleen hezkuntzaren bitartez
		Guztira: 207.941,9 €	
2009	UNDF ¹⁸	---	Emakumeek erregio mailako bakera eta egonkortasunaren alde egiten duten jarduna
	Erresuma Batuko enbaxada ¹⁹	10.333,45€	Gobernu ona areagotzeko hiritarren jarduna
	UNIFEM Kosova	7.350€	Genero mekanismoen inguruko kontzientziakzioa areagotzea
	UNDP eta WSSI	20.780€	'Response of Justice Providers to Domestic Violence' ikerketa
	Mott fundazioa ²⁰	15.236,44€	Babes instituzionala

¹⁵ 2007an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua gehitu behar zaio zifra honi, orotara 35.560,59€

¹⁶ 2007an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua gehitu behar zaio zifra honi, orotara 3.600€.

¹⁷ 2007an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua gehitu behar zaio zifra honi, orotara 983€.

¹⁸ 2008an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 15.077,58€.

¹⁹ 2008an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 10.348€

²⁰ 2008an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 500€

2009	Kvinnan till Kvinnan ²¹	32.047€	KW/Nren advocacy gaitasuna areagotzea
	Balkan Trust for Democracy	31.730€	Gobernu ona areagotzeko hiritarren jarduna
	UNIFEM Austria	10.000€	Emakumeek osasun zerbitzuetara duten sarrera areagotzea
	AEBetako enbaxada	14.970€	Telebista saioaren produktzioarako babesa
		Guztira: 142.446,89 €	
2010	Kvinnan til Kvinnan ²²	32.005€	KW/Nren advocacy gaitasuna areagotzea
	Mott fundazioa ²³	28.714,41€	Babes instituzionala
	UNIFEM Kosova ²⁴	4.410€	Genero mekanismoen inguruko kontzientziakzioa areagotzea
	Balkan Trust for Democracy ²⁵	---	Gobernu ona areagotzeko hiritarren jarduna
	Urgent Action Fund	3.110,59€	Aktibisten osasunari zuzendutako babesa
	Global Fund for Women	10.542,59€	Dokumental baten produktzioarako babesa
	Energia ministeritza	1.996€	Emakumeen aurkako indarkeriaren inguruko ikerketa argitalpen baten argitalpena
			Guztira: 80.778,59 €
2011	Kvinnan till Kvinnan ²⁶	53.546€	Emakumeen ahalduntzerako proiektua
	Mott fundazioa ²⁷	9.170,09€	Babes instituzionala
	Global Fund for Women ²⁸	--	Dokumental baten produktzioarako babesa
	Austriako Garapenerako Agentzia	9.739,41€	NBE Segurtasun Kontseiluaren 1325 Ebazpenaren implementazioa
	TACSO	500€	Babes instituzionala
	UNDP	18.500€	'Cost of domestic violence in Kosova' ikerketa lanaren finantzazioa
	Herbehereetako enbaxada	61.996,80€	Organo erabaki hartzaileetan eta eremu politikoan emakumeen parte hartzea ahalduntzea
	Europako Komisioa	815€	Bruselan bilkura batetan parte hartzeko bidaiaren finantzazioa

²¹ 2008an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 700€

²² 2009an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 600€

²³ 2009an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 427,35€€

²⁴ 2009an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 2.478,17€

²⁵ 2009an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 17.791,40€

²⁶ 2010an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 3.103,39€

²⁷ 2010an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 15.882,36€

²⁸ 2010an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 2.542,59€

	UNIFEM	7.676€	Genero mekanismoen inguruko kontzientziazioa areagotzea
	Motrat Qirazi	3.800€	Ibilgailu salerosketatik eratorritako dirua.
		Guztira: 165.743,3 €	
		74.790€ ²⁹	KWNren advocacy gaitasuna areagotzea
	Kvinnna till Kvinnna	20.500€	Sarearen bi bilkura antolatzeke babesa
		29.993€	KWF abian jartzeko babesa
	UNDP	18.500€ ³⁰	'Cost of domestic violence in Kosova' ikerketa lanaren finantzazioa
	Herbehereetako enbaxada	-- ³¹	Organu erabaki hartzaileetan eta eremu politikoan emakumeen parte hartzea ahalduntzea
		8.208,10€	'Searching for women's Rights' telebista saioaren produktzioari babesa
2012	UNFPA	14.147,59€	Osasun sektoreko genero mekanismoen inguruko kontzientziazioa areagotzea
	New School unibertsitatea	1.850€	Oral History proiekturako babesa
	Mott fundazioa	19.413€	Babes instituzionala
	Youth Initiative for Human Rights	2.116,04€	Youth Initiative proiekturako babesa
	Austriako Garapenerako Agentzia	140.400€	Emakume eta nesken eskubideen babesa eta defentsa
		Guztira: 329.917,73 €	
		31.890€ ³²	Emakumeen ahalduntzea
	Kvinnna till Kvinnna	25.482€	'Young Women's Empowerment' proiekturako babesa
2013		26.052€ ³³	KWF
	UNFPA	-- ³⁴	Osasun sektoreko genero mekanismoen inguruko kontzientziazioa areagotzea

²⁹ 2011an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 6.855,73€

³⁰ 2011an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 9.981,74€

³¹ 2011an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 46.496,51€

³² 2012an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 25.439€

³³ 2012an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 1.000€

³⁴ 2012an eskainitako zifratik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 3.820€

	Mott fundazioa	18.669,76€	Babes instituzionala
	Herbereetako enbaxada	2.053,10€	'Searching for Women's Rights' telebista saioaren produkzioari babesa.
	AWID Association of Women in Development	3.717,70€	'Where's the money for women's rights?' ikerketa laneren babesa.
	Austriako Garapenerako Agentzia	140.400€	Emakume eta nesken eskubideen babesa eta defentsa
	Suediako Garapenerako Nazioarteko Agentzia	4.909,55€	'Gender Study' ikerketaren finantzazioa
	AEBetako indibidualak	200€	Oral History proiekturako babesa
	New School unbertsitatea	1.160€	Oral History proiekturako babesa
		1.363€	Oral History proiekturako babesa
2013	Eskaintza indibidualak East West Management Institute bitartez	2.113,46€	Oral History proiekturako babesa
	Network East West Women	726€	Oral History proiekturako babesa
	Kosovo 2.0 aldizkaria	700€	Iraunkortasun funtza
	Bazkideen kuotak	1.780€	Iraunkortasun funtza
	Bazkide indibidualen kuotak	308€	Iraunkortasun funtza
	Heart and Hand Fundazioa	390€	Iraunkortasun funtza
	Chantal Desloges Consulting Services	646,50€	Iraunkortasun funtza
	Holandako enbaxada	--- ³⁵	Iraunkortasun funtza
	Eskaintza indibidualak East West Management Institute bitartez	318,39€	Iraunkortasun funtza
	IPKO fundazioa	5.000€	KWF
Guztira: 267.879,46 €			
2014	Kvinnna till Kvinnna	49.980€ ³⁶	Emakumeen ahalduntzea
		25.295,29€ ³⁷	'Young Women's Empowerment' proiekturako babesa

³⁵ 2012an eskaintziako zifrairik KWNK urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 2.310€

³⁶ 2013an eskaintziako zifrairik KWNK urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 5.805€

³⁷ 2013an eskaintziako zifrairik KWNK urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 2.498€

	Mott Fundazioa	25.295,29€ ³⁸	KWF
	Austriako Garapenerako Agentzia	17.838€	Babes instituzionala
	Alemaniko Garapenerako Agentzia	112.300€	Erakume eta nesken eskubideen babesa eta defentsa
	New School unibertsitatea	5.510,74€	Aurrekontuen genero ikuspuntua sustatzeko
	Unë e du Kosoven	1.102,84€	Oral History proiektua
	Eskaintza indibidualak East West Management Institute bitartez	2.000€	Oral History proiektua
2014	Bazkideen kuotak	1.374€	Sustainability Fund
	Bazkide indibidualen kuotak	1.180€	Iraunkortasun funtza
	Heart and Hand fundazioa	750€	Iraunkortasun funtza
	Shevolution	370€	Iraunkortasun funtza
	Bazkideen ekarpenak irteeran	281€	Iraunkortasun funtza
	Halloween festan herritarrek egindako ekarpenak	1.150€	Iraunkortasun funtza
	IPKO fundazioa	815€	Iraunkortasun funtza
		2.422,64	Iraunkortasun funtza
		Guztira: 247.664,8 €	

GUZTIRA: 2.043.204,05 €

Nazioarteko lankidetzatik eratortria: 2.021.302,41 €

Beste iturrietatik eratortria: 21.901,64 €

³⁸ 2013an eskainitako zifarik KWNk urte honetarako erreserbatutako kopurua hartu behar da kontutan, orotara 131€

Bibliografia - Bibliography¹

¹ OHARRAK: 1) Zenbait kasutan liburu elektronikoak erabili dira Ibook edo Kindle formatuan. Kasu horietan, NOTES: In certain cases electronic books have been used, in Ibook and Kindle formats. In these cases, and following APA style guidelines, electronic ISBN or DOI numbers have been added at the end of the reference. 2) United Nations' documentation is authored as NBE (in euskara).

**NAZIOARTEKO HARREMANENEN, NAZIOARTEKO SEGURTASUN IKASKETEN,
GATAZKEN ETA BAKE ERAIKUNTZAREN INGURUKO LITERATURA –
LITERATURE ON INTERNATIONAL RELATIONS, INTERNATIONAL SECURITY
STUDIES, CONFLICTS AND PEACEBUILDING**

- ABRISKETA, J. (2000a). “Acción Humanitaria: Fundamentos Jurídicos”. In K. PEREZ DE ARMIÑO (zuz.). *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. Bilbao: Icaria eta Hegoa, 11-13.
- ABRISKETA, J. (2000b). “Acción Humanitaria: Principios”. In K. PEREZ DE ARMIÑO (zuz.). *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. Bilbao: Icaria eta Hegoa, 13-16.
- ABRISKETA, J. (2000c). “Intervención Humanitaria”. In K. PEREZ DE ARMIÑO (zuz.). *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. Bilbao: Icaria eta Hegoa, 322-325.
- ABRISKETA, J. (2004). *Derechos Humanos y Acción Humanitaria*. Bilbo: Alberdania.
- ABRISKETA, J. eta PEREZ DE ARMIÑO, K. (2000). “Acción Humanitaria: Concepto y Evolución”. In K. PEREZ DE ARMIÑO (zuz.). *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. Bilbao: Icaria eta Hegoa, 1-16.
- AGAMBEN, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Standford: Standford University Press.
- ANDERSON, M.B. (1999). *Do No Harm: How Aid Can Support Peace – or War*. Boulder eta Londres: Lynne Rienner Publishers Ltd.
- ARON, R. (1985). *Paz y Guerra Entre Las Naciones*. Madril: Alianza.
- BARBE, E. (2008). *Relaciones Internacionales*. Madril: Tecnos.
- BARKAWI, T. eta LAFFEY, M. (2006). “The Postcolonial Movement in Security Studies”. *Review of International Studies*, 32 (2), 329-352.
- BARNETT, J. (2001). *The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the New Security Era*. Londres: Zed Books.
- BERMEJO, R. (1993). *El Marco Jurídico Internacional en Materia de Uso de la Fuerza: Ambigüedades y Límites*. Madril: Cívitas.
- BOOTH, K. (1991). “Security and Emancipation”. *Review of International Studies*, 17 (4), 313-326.
- BOOTH, K. (1995). *Critical Security Studies and World Politics*. Boulder: Lynne Rienner.
- BOOTH, K. (2005). “Beyond Critical Security Studies”. In K. BOOTH (ed.). *Critical Security Studies and World Politics*. Boulder: Lynne Rienner, 259-278.
- BOOTH, K. (2007). *Theory of World Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BOSERUP, A. eta MACK, A. (1974). *War without Weapons: Non-Violence in National Defence*. Londres: Francis Pinter Publishers Ltd.
- BOSOLD, D. (2011). “Development of the Human Security Field: A Critical Examination”. In D. CHANDLER, eta N. HYNEK (ed.). *Critical Perspectives on Human Security: Rethinking Emancipation and Power in International Relations*. Abingdon: Routledge, 28-42.
- BOUTA, T. eta FRERKS, G. (2001). *The Rle of SNV in Developing Countries in Internal Armed Conflict*. Haga: Netherlands Institute of International Relations Clingendael. Online: http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20010000_cru_paper_bouta.pdf (2016-4-10).
- BOUTROS-GHALI, B. (1992). *An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping*. Report of the Secretary General. New York: NBE. Online: <http://www.un-documents.net/a47-277.htm> (2015-9-2).
- BRICMONT, J. (2005). *Imperialismo Humanitario. El Uso de Los Derechos Humanos para Vender La*

Guerra. Madril: El Viejo Topo.

- BRINKERHOFF, D.W. (2007). "Introduction – Governance Challenges in Fragile States: Re-Establishing Security, Rebuilding Effectiveness, and Reconstituting legitimacy". In D.W. BRINKERHOFF (ed.). *Governance in Post-Conflict Societies: Rebuilding Fragile States*. Londres eta New York: Routledge, 1-21.
- BROWN, A.M., BOEGE, V., CLEMENTS, K.P. eta NOLAN, A. (2010). "Challenging Statebuilding as Peacebuilding – Working with Hybrid Political Orders to Build Peace". In O. RICHMOND (ed.). *Peacebuilding: Critical Developments and Approaches*. Hampshire eta New York: Palgrave Macmillan, 99-114.
- BROWN, M. E. (2001). "Ethnic and Internal Conflicts: Causes and Implications". In C.A CROCKER, F.O. HAMPSON eta P. AALL (ed.). *Turbulent Peace. The Challengers of Managing International Conflict*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace, 209-226.
- BROWNING, C. S. eta MCDONALD, M. (2011). "The Future of Critical Security Studies: Ethics and the Politics of Security". *European Journal of International Relations*, 19 (2), 235-255.
- BULL, H. (2005). *La Sociedad Anárquica: Un Estudio sobre el Orden en la Política Mundial*. Madril: Los Libros de la Catarata.
- BURKE, A. (2007). *Beyond Security, Ethics and Violence: War Against the Other*. Londres eta New York: Routledge.
- BUTLER, M.J. (2009). *International Conflict Management*. Londres eta New York: Routledge.
- BUZAN, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War Era*. Londres: Harvester Wheatsheaf.
- BUZAN, B. (1993). "From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School". *International Organization*, 47, 327-352.
- BUZAN, B. (2014). *An Introduction to The English School of International Relations: The Societal Approach*. Malden eta Cambridge: Polity Press.
- BUZAN, B. eta HANSEN, L (2009). *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BUZAN, B. eta LITTLE, R. (1999). "Beyond Westphalia? Capitalism after the Fall". *British International Studies Association*, 89-104.
- BUZAN, B., WAEVER, O. eta DE WILDE, J.H. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner.
- CALL, C. eta COUSENS, E. (2007). *Ending Wars and Building Peace*. Coping With Crisis Working Paper Series. New York: International Peace Academy.
- CAMPBELL, D. (1992). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Manchester: Manchester University Press.
- CARMENT, D., LANDRY, J. eta SAMY, Y. (2014). "State Failure, Development, and International Security: The Challenges of Intervening in Fragile States". In E. NEWMAN eta K.J. DEROUEN. *Routledge Handbook of Civil Wars*. London eta New York: Routledge, 334-345.
- CARR, E. H. (1939). *The Twenty Years' Crisis*. Londres: Macmillan.
- CARVER, T. (ed.). (2003). "The Forum: Gender and International Relation". *International Studies Review*, 5 (2), 287-302.
- CHANDLER, D. (2004). "The Responsibility to Protect? Imposing the 'Liberal Peace'". *International*

- Peacekeeping*, 11 (1), 59-81.
- CHANDLER, D. (2010). *International Statebuilding: The Rise of Post-Liberal Governance*. Londres: Routledge.
- CHANDLER, D. (2011). "Rethinking Global Discourses of Security". In D. CHANDLER eta N. HYNEK (ed.), *Critical Perspectives on Human Security: Rethinking Emancipation and Power in International Relations*. Londres eta New York: Routledge, 114-128.
- CHANDLER, D. (2012). "Resilience and Human Security: The Post-Interventionist Paradigm". *Security Dialogue*, 43 (3), 213-229.
- CHANDLER, D. eta HYNEK, N. (2013). "No Emancipatory Alternative, No Critical Security Studies". *Critical Studies on Security*, 1 (1), 46-63.
- CHOWDRY, G. eta NAIR, S. (2002a). "Introduction: Power in Postcolonial World: Race, Gender, and Class in International Relations". In G. CHOWDRY eta S. NAIR (ed.), *Power, Postcolonialism and International Relations*. Londres eta New York: Routledge, 1-32.
- CHOWDRY, G. eta NAIR, S. (ed.) (2002b). *Power, Postcolonialism and International Relations*. Londres eta New York: Routledge.
- CIRUGEDA, P. eta PEREZ DE ARMIÑO, K. (2007). "Acción Humanitaria en los Actuales Escenarios de Conflicto". In F.R. MARCOS, J. NUÑEZ eta A. GRANADINO (koord.). *La Universalidad Cuestionada: Debates Humanitarios en el Mundo Actual*. Bartzelona: Icaria, 21-30.
- CLARK, I. (1996). "Traditions of Thought and Classical Theories of International Relations". In I. CLARK eta I.B. NEUMANN (ed.), *Classical Theories of International Relations*. Hampshire eta London: Macmillan, 1-19.
- CLARK, I. (2001). "Another 'Double Movement': The Great Transformation After the Cold War?". In M. COX, T. DUNNE eta K. BOOTH (ed.), *Empires, Systems and States. Great Transformations in International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 237-255.
- CLAUSEWITZ, C. V. (1984). *On War*. Princeton: Princeton University Press.
- COLLIER, P. (2001). "Economic Causes of Civil War and Their Implications for Policy". In C.A. CROCKER, F.O. HAMPSON eta P. AALL (ed.). *Turbulent Peace. The Challengers of Managing International Conflict*. Washington, D.C.: USIP United States Institute of Peace, 143-162.
- COLLIER, P. (2009). *Wars, Guns, and Votes: Democracy in Dangerous Places*. New York: Harper Collins E-Books.
- COLLIER, P. eta HOFFFLER, A. (2004). "Greed and Grievance in Civil War". *Oxford Economic Papers*, 56, 563-595.
- COLLIER, P., ELLIOT V.L., HEGRE, H., HOFFFLER, A., REYNAL-QUEROL, M. eta SAMBANIS, N. (2003). *Breaking the Conflict Tap: Civil War and Development Policy*. Washington, D.C.: World Bank eta Oxford University Press.
- COSTA, O. (2013). "Dos Perfectas (Des)Conocidas: Las Literaturas sobre Seguridad Ambiental y Seguridad Humana". In K. PÉREZ DE ARMIÑO eta I. MENDIA (ed.). *Seguridad Humana: Aportes Críticos al Debate Teórico y Político*. Madril: Tecnos, 210-226.
- COX, M., DUNNE, T. eta BOOTH, K. (2001). "Introduction: Great Transformations in International Politics". In M. COX, T. DUNNE eta K. BOOTH (ed.). *Empires, Systems and States. Great Transformations in International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-15.
- COX, R. (1981). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory". *Millenium: Journal of International Studies*, 10 (2), 126-155.

- COX, R. (1987). *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COX, R. (1996). *Approaches to World Order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DARBY, J. eta MacGINTY, R. (ed.) (2008). *Contemporary Peacemaking: Conflict, Peace Processes and Post-War Reconstruction*. New York: Palgrave Macmillan.
- DEL ARENAL, C. (1984). *Introducción a las Relaciones Internacionales*. Madril: Tecnos.
- DEL ARENAL, C. (1989). “La Teoría y La Ciencia de Las Relaciones Internacionales Hoy: Retos, Debates y Paradigmas”. *Foro Internacional*, 29 (4), 583-629.
- DIEHL, P.F. (2006). “Paths to Peacebuilding: The Transformation of Peace Operations”. In D.T. MASON eta J.D. MEERNIK (ed.). *Conflict Prevention and Peacebuilding in Post-War Societies. Sustaining the Peace*. Londres eta New York: Routledge, 107-129.
- DILLON, M. eta REID, J. (2000). “Global Governance, Liberal Peace and Complex Emergency”. *Alternatives: Global, Local, Political*, 25 (1), 117-143.
- DONAIS, T. (2011). “¿Empoderamiento o Imposición? Dilemas sobre la Apropiación Local en los Procesos de Construcción de Paz Posconflictos”. *Relaciones Internacionales*, 16, 47-71.
- DOUMA, P., FRERKS, G. eta VAN DE GOOR, L. (1999). *Mayor Findings of the Research Project ‘Causes of Conflict in the Third World’*. Haga: Netherlands Institute of International Relations Clingendael. Online: http://www.clingendael.nl/sites/default/files/19990000_cru_paper_douma.pdf (2016-4-10).
- DUFFIELD, M. (1997). “NGO Relief in War Zones: Toward an Analysis of the New Aid Paradigm”. *Third World Quarterly*, 18(3), 527-42.
- DUFFIELD, M. (2001). *Global Governance and The New Wars: The Merging of Development and Security*. London eta New York: Zed Books.
- DUFFIELD, M. (2002). “Social Reconstruction and the Radicalisation of Development”. *Development and Change*, 33, 1049-1071.
- DUFFIELD, M. (2004). *Las Nuevas Guerras en el Mundo Global. La Convergencia entre Desarrollo y Seguridad*. Madril: Catarata.
- DUFFIELD, M. (2008). “Global Civil War: The Non-Insured, International Containment and Post-Interventionary Society”. *Journal of Refugee Studies*, 21 (2), 145-165.
- EDKINS, J. (1996). “Legality With a Vengeance: Famines and Humanitarian Relief in ‘Complex Emergencies’”. *Millennium*, 25(3), 547-576.
- ELIAS, J. eta SUTCH, P. (2007). *International Relations. The Basics*. London eta New York: Routledge.
- EPP, R. (1998). “The English School on the Frontiers of International Relations”. In T. DUNNE, M. COX, eta K. BOOTH (ed.). *The Eighty Years’ Crisis: International Relations 1919-1999*. Cambridge: Cambridge University Press, 47-63.
- FANON, F. (1965). *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press.
- FANON, F. (1967). *Black Skin, White Masks*. New York: Grove Press.
- FERRAO, R. eta MATEOS, O. (2011). “Editorial: Construcción de Paz Posbélica y Construcción del Estado”. *Relaciones Internacionales*, 16, 5-10.
- FISHER, S. (2013). “Theorizing Violence in the Responsibility to Protect”. *Critical Studies on Security*, 1 (2), 204-208.
- FOUCAULT, M. (2003). *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975-1976*. London: Allen Lane.
- FOUCAULT, M. (2010). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*. Lectures at

the Collège de France, 5. Paris:Picador.

- FRANCIS, D. (1994), "Power and Conflict Resolution". In *International Alert, Conflict Resolution Training in the North Caucasus, Georgia and the South of Russia*. Londres: International Alert, apirilak 11 eta 12.
- FRANCIS, D. (2004). *Rethinking War and Peace*. Londres: Pluto Press.
- FRANCIS, D. (2010). *From Pacification to Peacebuilding: A Call to Global Transformation*. Londres: Pluto Press.
- FUKUYAMA, F. (2004). *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- GAAN, N. (2010). "Critical Security Studies: Emancipatory Challenges". *Journal of International Affairs*, 14 (1,2), 1-3.
- GALTUNG, J. (1969). "Violence, Peace and Peace Research". *Journal of Peace Research*, 6 (3), 167-191.
- GALTUNG, J. (1990). "Cultural Violence". *Journal of Peace Research*, 27 (3), 291-305.
- GALTUNG, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace, Conflict, Development and Civilisation*. Londres: SAGE eta PRIO.
- GALTUNG, J. (1998). *Tras la Violencia, 3R: Reconstrucción, Reconciliación, Resolución. Afrontando los Efectos Visibles e Invisibles de la Guerra y la Violencia*. Bilbo eta Gernika Lumo: Bakeaz eta Gernika Gogoratuz.
- GALTUNG, J. (2000). *Conflict Transformation by Peaceful Means (The Transcend Method)*. Geneva: United Nations Disaster Management Training Programme.
- GAMBA, V. (2008). "Post-Agreement Demobilization, Disarmament, and Reconstruction: Towards a New Approach". In J. DARBY eta R. MacGINTY (ed.). *Contemporary Peacemaking: Conflict, Peace Processes and Post-War Reconstruction*. New York: Palgrave Macmillan, 178-191.
- GARCIA PICAZO, P. (1998). *Las Relaciones Internacionales en el Siglo XX: La Contienda Teórica*. Madril: Universidad Nacional de Educación a Distancia.
- GARCIA SEGURA, C. (2015). "La Escuela Inglesa y La Teoría de la Sociedad Internacional: Propuestas, Críticas y Reformulación". In C. del ARENAL eta J.A. SANAHUJA, (koord.). *Teorías de las Relaciones Internacionales*. Madril: Tecnos, 269-299.
- GENEST, M. (2004). *Conflict and Cooperation. Evolving Theories of International Relations*. Belmont, Kalifornia: Thomson Wadsworth.
- GIZA SEGURTASUNAREN IKASKETARAKO TALDEA. (2004). *A Human Security Report for Europe: The Barcelona Report of the Study Group on Europe's Security Capabilities*. Bartzelona: Study Group on Europe's Security Capabilities.
- HALLIDAY, F. (1994). *Rethinking International Relations*. Londres: Macmillan.
- HARDT, J.N. (2014). *Critical Analysis of the 'Environmental Security' Concept and of Its Practical Application in the Antropocene: The Case of the Environment and Security Initiative (ENVSEC)*, Bilbo: UPV/EHU. Doktoretza Tesia.
- HARTZELL, C.A. (2014). "Peacebuilding After Civil War". In E. NEWMAN eta K.J. DEROUEN. *Routledge Handbook of Civil Wars*. London eta New York: Routledge, 376-386.
- HETTNE, B. (2010). "Development and Security: Origins and Future". *Security Dialogue*, 41 (1), 31-52.
- HIGH LEVEL PANEL ON THREATS, CHALLENGES AND CHANGE (2004). *A More Secure World: Our Shared Responsibility*, New York: Nazio Batuen Erakundea. Online: http://www.un.org/en/peacebuilding/pdf/historical/hlp_more_secure_world.pdf (2015-7-20).
- HOLSTI, K.H. (1991). *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*. Cambridge:

- Cambridge University Press.
- HOLSTI, K.H. (1996). *The State, War, and the State of War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOLSTI, K.H. (1998). "The Study of International Politics During the Cold War". In T. DUNNE, M. COX eta K. BOOTH (ed.). *The Eighty Years' Crisis: International Relations 1919-1999*. Cambridge: Cambridge University Press, 17-45.
- HOMER-DIXON, T. F. (1999). *Environment, Scarcity, and Violence*. Princeton: Princeton University Press.
- IECAH. (2006). *La Acción Humanitaria en La Encrucijada: Avanzando Propuestas para Reforzar la Acción Humanitaria en el Siglo XXI*. Madril: Instituto de Estudios sobre Conflictos y Acción Humanitaria.
- INTERNATIONAL COMMISSION ON INTERVENTION AND STATE SOVEREIGNTY. (2001). *The Responsibility to Protect*. Ottawa: International Development Research Centre. Online: <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> (2015-7-20).
- JABRI, V. (2007). *War and the Transformation of Global Politics*. Londres: Palgrave.
- JABRI, V. (2010). "War, Government, Politics: A Critical Response to the Hegemony of the Liberal Peace". In O.P. RICHMOND (ed.). *Peacebuilding: Critical Developments and Approaches*. Hampshire eta New York: Palgrave Macmillan, 41-56.
- JACKSON, R. (2014). "Critical Perspectives". In E. NEWMAN eta K. Jr. DEROUEN. *Routledge Handbook of Civil Wars*, London eta New York: Routledge, 79-90.
- JUNG, D. (2003a). "A Political Economy of Intra-State War: Confronting a Paradox". In D. JUNG (ed.). *Shadow Globalization, Ethnic Conflicts and New Wars: A Political Economy of Intra-State War*. London eta New York: Routledge, 9-26.
- JUNG, D. (2003b). "Introduction: Towards Global Civil War?". In D. JUNG (ed.) *Shadow Globalization, Ethnic Conflicts and New Wars: A Political Economy of Intra-State War*. London eta New York: Routledge, 1-6.
- JUNG, D. (ed.). (2003c). *Shadow Globalization, Ethnic Conflicts and New Wars: A Political Economy of Intra-State War*. London eta New York: Routledge.
- KALDOR, M. (2001). "A Decade of Humanitarian Intervention: The Role of Global Civil Society". In H. ANHEIER, M. GLASIUS eta M. KALDOR (ed.). *Global Civil Society*. Oxford: Oxford University Press, 115-163.
- KALDOR, M. (2001). *Las Nuevas Guerras: Violencia Organizada en la Era Global*. Bartzelona: Tusquets Editores.
- KALDOR, M. (2006a). "Un Nuevo Enfoque sobre las Guerras". *Papeles*, 94, 11-20.
- KALDOR, M. (2006b). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press.
- KALDOR, M. (2014). "Human Security". In M. KALDOR eta I. RANGELOV (ed.). *The Handbook of Global Security Policy*. Sussex: Wiley Blackwell, 85-102.
- KALDOR, M. eta RANGELOV, I. (2014a). "Introduction: Global Security Policy in the Twenty-First Century". In M. KALDOR eta I. RANGELOV (ed.). *The Handbook of Global Security Policy*. Sussex: Wiley Blackwell, 1-8.
- KALDOR, M. eta RANGELOV, I. (ed.). (2014b). *The Handbook of Global Security Policy*. Sussex: Wiley Blackwell.
- KAPLAN, R.D. (1994). "The Coming Anarchy: How Scarcity, Crime, Overpopulation and Disease are Rapidly Destroying the Social Fabric of The Planet". *Atlantic Monthly*, 46. Online: <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/304670/> (2016-4-10).
- KAPLAN, R.D. (2001). *The Coming Anarchy: Shattering the Dreams of the Post Cold War*. New York: Random House.

- KEEN, D. (2000). "Incentives and Disincentives for Violence". In M. BERDAL eta D.M. MALONE (ed.). *Greed & Grievance. Economic Agendas in Civil Wars*. Boulder, Colorado eta Londres: Lynne Rienner, 19-41.
- KEEN, D. (2002). "'Since I am a Dog, Beware My Fangs': Beyond a 'Rational Violence' Framework in the Sierra Leonean War". Working Paper, 14, Crisis States Programme. Londres: London school of Economics and Political Science.
- KEGLEY, C. Jr. eta WITTKOPF, E.R (1999). *World Politics: Trend and Transformation*. New York: St. Martins Publishers.
- KENNEDY, C. eta WALDMAN, T. (2014). "The Changing Nature of Intrastate Conflict and 'New Wars'". In E. NEWMAN eta K. Jr. DEROUEN. *Routledge Handbook of Civil Wars*. London eta New York: Routledge, 213-223.
- KEOHANE, R. O. (ed.). (1986). *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press.
- KEOHANE, R. O. (2002). *Power and Governance in a Partially Globalized World*. Londres eta New York: Routledge.
- KEOHANE, R. O. eta NYE, J. S. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little Brown.
- KLARE, M. (2002). *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*. New York: Henry Holt.
- KOTZE, D. (2010). "Democratisation and Development: A Difficult Relationship". In O.P. RICHMOND (ed.). *Peacebuilding: Critical Developments and Approaches*. Hampshire eta New York: Palgrave Macmillan, 213-233.
- KRASNER, S. D. (2001). "Rethinking the Sovereign State Model". In M. COX, T. DUNNE eta K. BOOTH. *Empires, Systems and States*. Cambridge: Cambridge University Press, 17-42.
- KRAUSE, K. (1996). "Critical Theory and Security Studies". YCISS Occasional Paper, 33.
- KRAUSE, K. (2005). "Seguridad Humana: ¿Ha Alcanzado su Momento?". *Papeles*, 90.
- KRAUSE, K. eta WILLIAMS, M. C. (1996). "Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods". *Mershon International Studies Review*, 40(2), 229-254.
- LARENAS, A. (2013). "La Confluencia entre Estudios Críticos de Seguridad y Seguridad Humana: Las Dinámias de Inclusión y Superación". *Relaciones Internacionales*, 23, 81-98. Online: http://www.reei.org/index.php/revista/num18/archivos/Nota_LARENAS_Angie.pdf (2015-7-20).
- LARENAS, A. (2015). *La Evolución del Vínculo entre Seguridad y Desarrollo. Un Examen desde Los Estudios Críticos de Seguridad*. Hegoa Lan-koadernoak, 62, Bilbao: Hegoa.
- LAWLER, P. (2008). "Peace Studies". In P. D. WILLIAMS. *Security Studies: An Introduction*. New York: Routledge, 73-88.
- LEDERACH, J.P. (1995). *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. New York: Sicracuse University Press.
- LEDERACH, J.P. (1997). *Building Peace, Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington DC: United States Institute for Peace USIP.
- LEDERACH, J.P. (1998). *Construyendo La Paz. Reconciliación Sostenible en Sociedades Divididas*. Bilbao eta Gernika: Bakeaz, Gernika Gogoratzuz.
- LINKLATER, A. (1990). *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations*. London: Macmillan.
- LINKLATER, A. (1996). "Hegel, The State and International Relations". In I. CLARK eta I.B. NEUMANN (ed.). *Classical Theories of International Relations*. Hampshire eta London: Macmillan, 193-209.

- LLOBEL, S.E. eta MAUCERI, P. (ed.) (2004). *Ethnic Conflict and International Politics: Explaining Diffusion and Escalation*. New York: Palgrave Macmillan.
- MACGINTY, R. (2008). "Traditional and Indigenous Approaches to Peacemaking". In J. DARBY eta R. MacGINTY (ed.). *Contemporary Peacemaking: Conflict, Peace Processes and Post-War Reconstruction*. New York: Palgrave Macmillan, 120-130.
- MACGINTY, R. (2010). "Gilding The Lily? International Support for Indigenous and Traditional Peacebuilding". In O.P. RICHMOND (ed.). *Peacebuilding: Critical Developments and Approaches*. Hampshire eta New York: Palgrave Macmillan, 347-365.
- MACGINTY, R. (2014). "Everyday Peace: Bottom-Up and Local Agency in Conflict Affected Societies". *Security Dialogue*, 45 (6), 548-564.
- MAGALLON, C. (2007). "Seguridad Humana y Lucha Antiterrorista. El Impacto sobre el Desarrollo". *El Desafío del Desarrollo Humano: Propuestas Locales para Otra Globalización* Kongresua: Bilbo.
- MARCOS, F.R., NUÑEZ, J.A. eta GRANADINO, A. (koord.). (2007). *La Universalidad Cuestionada: Debates Humanitarios en el Mundo Actual*. Bartzelona: Icaria.
- MATEOS, O. (2011). *La Construcción de Paz Posbélica: Análisis de Los Debates Críticos a Través del Caso de Sierra Leona*. Bartzelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Doktoretza tesia.
- MENDIA, I. eta PÉREZ DE ARMIÑO, K. (2013). "Introducción: ¿Es la Seguridad Humana un Concepto aún Útil para el Análisis Crítico y la Transformación Social?". In K. PÉREZ DE ARMIÑO eta I. MENDIA, (ed.). *Seguridad Humana: Aportes Críticos al Debate Teórico y Político*. Madril: Tecnos, 11-20.
- MEYER, S. eta SCHULTZ, N.S. (2008). *Apropiación con Adjetivos. Armonización de los Donantes: entre la Eficacia y la Democratización*. Working Paper 59. Madril: FRIDE. Online: <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2880942&orden=191122&info=link> (2015-10-5).
- MONSALVE, S. (2012). "Seguridad y Desarrollo: El Resurgimiento de la Contrainsurgencia como Doctrina Militar". In M. REQUENA (ed.). *Seguridad y Conflictos: Una Perspectiva Multidisciplinar*. Madril: Instituto Universitario General Gutiérrez Mellado, 336-363.
- MORGENTHAU, H. J. (1948). *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. New York: Knopf.
- MORGENTHAU, H.J. (1986). *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press.
- MORGENTHAU, H.J. (1990). *Escritos Sobre Política Internacional*. Madril: Tecnos.
- MUGGAH, R. (ed.). (2009). *Security and Post-Conflict Reconstruction: Dealing with Fighters in the Aftermath of War*. London eta New York: Routledge.
- MURPHY, S.D. (1996) *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*. Philadelphia: Pennsylvania University Press.
- MUTIMER, D. (2014). "Security and Social Critique". In M. KALDOR eta I. RANGELOV (ed.). *The Handbook of Global Security Policy*. Sussex: Wiley Blackwell, 31-50.
- NBE (1995). *Supplement to An Agenda for Peace*. Paper of the Secretary General, New York: Nazio Batuen Erakundea. Online: <http://www.un.org/documents/ga/docs/50/plenary/a50-60.htm> (2015-9-2).
- NBGP (1994). *Human Development report 1994*. New York: Nazio Batuen Garapen Programa.
- NEPAD (2005). *African Post-Conflict Reconstruction Policy Framework*. Midrand: NEPAD Secretariat. www.iss.co.za/AF/RegOrg/nepad/pcrpoljun05.pdf (2015-9-2).
- NEWMAN, E. (2004). "The New Wars Debate: A Historical Perspective is Needed". *Security Dialogue*, 35

- (2), 173-189.
- NEWMAN, E. (2009). "Liberal Peacebuilding Debates". In E. NEWMAN, R. PARIS eta O. RICHMOND (ed.). *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*. Tokio, New York eta Paris: United Nations University Press, 26-56.
- NEWMAN, E. (2010). "Critical Human Security Studies". *Review of International Studies*, 36 (1), 77-94.
- NEWMAN, E. (2014). "Statebuilding, Upheaval and Civil War". In E. NEWMAN eta K.Jr. DEROUEN. *Routledge Handbook of Civil Wars*. London eta New York: Routledge, 173-185.
- NEWMAN, E. eta DeROUEN, K.Jr. (2014). "Introduction". In E. NEWMAN eta K.Jr. DeROUEN, (ed.). *Routledge Handbook for Civil Wars*. London eta New York: Routledge, 1-10.
- NEWMAN, E., PARIS, R., eta RICHMOND, O.P. (ed.). (2009). *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*. Tokio, New York eta Paris: United Nations University Press.
- NIVA, S. (1999). "Contested Sovereignities and Postcolonial Insecurities in the Middle East". In J. WELDES, M. LAFFEY, H. GUSTERSON eta R. DUVALL (ed.). *Cultures of Insecurity: States, Communities, and The Production of Danger*. Minneapolis: University of Minneapolis Press, 147-172.
- NORDSTROM, C. (2004). *Shadows of War: Violence, Power, and International Profiteering in the Twenty-First Century*. Berkeley: University of California Press.
- NORDSTROM, C. (2008). "Casting Long Shadows: War, Peace, and Extra-Legal Economies". In J. DARBY eta R. MacGINTY (ed.). *Contemporary Peacemaking: Conflict, Peace Processes and Post-War Reconstruction*. New York: Palgrave Macmillan, 289-299.
- NUÑEZ, J.A. (2007). "Nuevos Retos para la Acción Humanitaria en un Mundo Complejo". In F.R. MARCOS, J.A. NUÑEZ eta A. GRANADINO (koord.). *La Universalidad Cuestionada: Debates Humanitarios en el Mundo Actual*. Bartzelona: Icaria, 93-104.
- NYE, J. S. (1988). "Neorealism and Neoliberalism". *World Politics*, 40 (2) 235-251.
- OGATA, S. eta SEN, A. (2003). *Human Security Now*. Commission on Human Security: New York.
- ORFORD, A. (2011). *International Authority and the Responsibility to Protect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OWEN, T. (2004). "Human Security – Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition". *Security Dialogue*, 35 (3), 373-387.
- PANDEY, G. (ed.) (2011). *Subalternity and Difference: Investigations from the North and the South*. Londres eta New York: Routledge.
- PARIS, R. (2001). "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?". *International Security*, 26 (2) 87-102.
- PARIS, R. (2004a). "Still and Inscrutable Concept". *Security Dialogue*, 35 (3), 370-372.
- PARIS, R. (2004b). *At War's End: Building Peace After Civil Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PEREZ DE ARMIÑO, K. (2000). "Acción Humanitaria: Debates Recientes". In K. PEREZ DE ARMIÑO (zuz.). *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. Bilbao: Icaria eta Hegoa, 8-11.
- PEREZ DE ARMIÑO, K. (2002). *La Vinculación Ayuda Humanitaria-Cooperación al Desarrollo: Objetivos, Puesta en Práctica y Críticas*. Hegoa lan-koadernoak, 33, Bilbao: Hegoa.
- PEREZ DE ARMIÑO, K. (2007a). "Aproximación a Los Debates sobre Las Causas de Las Guerras Civiles Contemporáneas". In J.L. de CASTRO eta G. ORUETA (ed.). *Escritos de Internacionalistas en Homenaje al Profesor Iñaki Aguirre Zabala*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- PEREZ DE ARMIÑO, K. (2007b). "Seguridad Humana: Conceptos, Experiencias y Propuestas. El Concepto y

- el Uso de la Seguridad Humana: Análisis Crítico de sus Potencialidades y Riesgos”. *Revista Cidob d’Afers Internacionals*, 76. Hemen: http://www.cidob.org/es/media2/publicacions/afers/76/76_perez (2015-07-22)
- PÉREZ DE ARMIÑO, K. (2013a). “¿Más Allá de la Seguridad Humana? Desafíos y Aportes de Los Estudios Críticos de Seguridad”. In *Vitoria-Gasteizko Nazioarteko Zuzenbide eta Nazioarteko Harremanen Ikastaroak*. Madril: Tecnos, 235-308.
- PÉREZ DE ARMIÑO, K. (2013b). “Seguridad Humana y Estudios Críticos de Seguridad: de la Cooptación a la Emancipación”. In K. PÉREZ DE ARMIÑO eta I. MENDIA (ed.). *Seguridad Humana: Aportes Críticos al Debate Teórico y Político*. Madril: Tecnos, 23-57.
- PEREZ DE ARMIÑO, K. (2015). “Estudios de Seguridad”. In C. del ARENAL eta J.A. SANAHUJA (koord.). *Teorías de las Relaciones Internacionales*. Madril: Tecnos, 301-328.
- PEREZ DE ARMIÑO, K. eta AREIZAGA, M. (2000). “Emergencia Compleja”. In K. PEREZ DE ARMIÑO (zuz.). *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. Bilbao: Icaria eta Hegoa, 217-220.
- PEREZ DE ARMIÑO, K. eta ZIRION, I. (2010). *La Acción Humanitaria como Instrumento para La Construcción de La Paz. Herramientas, Potencialidades y Críticas*. Hegoa lan-koaderno, 51, Bilbao: Hegoa.
- PRAKASH, G. (1992). “Postcolonial Criticism and Indian Historiography”. *Social Text*, 31 (2), 8-19.
- PUGH, M. (2010). “Welfare in War-Torn Societies: Nemesis of The Liberal Peace?”. In O.P. RICHMOND (ed.). *Peacebuilding: Critical Developments and Approaches*. Hampshire eta New York: Palgrave Macmillan, 262-277.
- RABINOW, P. (ed.) (1984). *The Foucault Reader*. New York: Pantheon Books.
- RADICE, H. (2014). “Humanitarian Assistance”. In M. KALDOR eta I. RANGELOV (ed.). *The Handbook of Global Security Policy*. Sussex: Wiley Blackwell, 232-246.
- RAMSBOTHAM, O., WOODHOUSE, T. eta MIAL, H. (2011a). *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- RAMSBOTHAM, O., WOODHOUSE, T. eta MIAL, H. (2011b). *La Prevención, Gestión y Transformación de Conflictos Letales*. Bartzelona: Institut Català Internacional per la Pau ICIP.
- RATCLIFFE, P. (ed.) (1994). *‘Race’, Ethnicity and Nation: International Perspectives on Social Conflict*. Londres: UCL Press.
- REGAN, P.M. (2014). “Interventions into Civil Wars: Literature, Contemporary Policy, and Future Research”. In E. NEWMAN eta K.Jr. DEROUEN. *Routledge Handbook of Civil Wars*. London eta New York: Routledge, 313-322.
- REY MARCOS, F. (2006). “El Sistema Internacional de Respuesta a los Desastres. Limitaciones y Tendencias”. In IECAH. *La Acción Humanitaria en La Encrucijada: Avanzando Propuestas para Reforzar la Acción Humanitaria en el Siglo XXI*. Madril: IECAH Instituto de Estudios sobre Conflictos y Acción Humanitaria, 18-34.
- RICHMOND, O.P. (2008a). *Peace in International Relations*. Londres: Routledge.
- RICHMOND, O.P. (2008b). “The UN and the Liberal Peacebuilding: Consensus and Challenges”. In J. DARBY eta R. MacGINTY (ed.). *Contemporary Peacemaking: Conflict, Peace Processes and Post-War Reconstruction*. New York: Palgrave Macmillan, 257-270.
- RICHMOND, O.P. (ed.) (2010a). *Peacebuilding: Critical Developments and Approaches*. Hampshire eta New York: Palgrave Macmillan.

- RICHMOND, O.P. (2010b). "A Genealogy of Peace and Conflict Theory". In O.P. RICHMOND (ed.). *Peacebuilding: Critical Developments and Approaches*. Hampshire eta New York: Palgrave Macmillan, 14-38.
- RICHMOND, OP. (2010c). "Introduction". In O.P. RICHMOND (ed.). *Peacebuilding: Critical Developments and Approaches*. Hampshire eta New York: Palgrave Macmillan, 1-13.
- RICHMOND, O.P. (2010d). "Resistance and Post-Liberal Peace". *Millenium*, 38 (3), 665-692.
- RICHMOND, O.P. (2011a). *A Post-Liberal Peace: The Infrapolitics of Peacebuilding*. London: Routledge.
- RICHMOND, O.P. (2011b). "Becoming Liberal, Unbecoming Liberalism: Liberal-Local Hybridity via the Everyday as a Response to the Paradoxes of Liberal Peacebuilding". In S. TADJBAKHSI. *Rethinking the Liberal Peace: External Models and Local Alternatives*. London eta New York: Routledge, 37-56.
- RICHMOND, O.P. (2011c). "Critical Agency, Resistance, and a Post-Colonial Civil Society". *Cooperation and Conflict*, 46 (4), 419-440.
- RICHMOND, O.P. (2011d). "Resistance and the Post-Liberal Peace". In S. CAMPBELL, D. CHANDLER eta M. SABARATNAM. *A Liberal Peace? The Problems and Practices of Peacebuilding*. Londres eta New York: Zed Books, 226-244.
- RICHMOND, O.P. (2011e). "Resistencia y Paz Posliberal". *Relaciones Internacionales*, 16, 13-45.
- RICHMOND, O.P. (2014). *Failed Statebuilding: Intervention and the Dynamics of Peace Formation*. New Haven: Yale University Press.
- RICHMOND, O.P. eta CHANDLER, D. (2015). "Contesting Posliberalism: Governmentality of Emancipation?". *Journal of International Relations and Development*, 18 (1), 1-24.
- RICHMOND, O.P. eta POGODDA, S. (2016). "Introduction". In O.P. RICHMOND eta S. POGODDA. *Post-liberal Peace Transitions: Between Peace Formation and State Formation*. Edinburgo: Edinburgh University Press.
- ROBERTS, A. (2004). "The United Nations and International Intervention". In J.M. WELSH. *Humanitarian Intervention and International Relations*. Oxford eta New York: Oxford University Press, 71-97.
- ROBERTS, D. (2008). *Human Insecurity: Global Structures of Violence*. London eta New York: Zed Books.
- ROCHESTER, J. M. (2010). *Fundamental Principles of International Relations*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- RUIZ-GIMENEZ, I. (2003). *Las 'Buenas Intenciones': Intervención Humanitaria en África*. Bartzelona: Icaria.
- RUIZ-GIMENEZ, I. (2005). *La Historia de la Intervención Humanitaria. El Imperialismo Altruista*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- SAID, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- SAID, E. (1994). *Culture and Orientalism*. New York: Knopf.
- SALOMON, M. (2002). "La Teoría de las Relaciones Internacionales en los Albores del Siglo XXI: Diálogo, Disidencia, Aproximaciones". *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 56, 7-52.
- SARKEES, M.R. (2014). "Patterns of Civil Wars in The Twenty-First Century: The Decline of Civil War?". In E. NEWMAN eta K.Jr. DEROUEN. *Routledge Handbook of Civil Wars*. London eta New York: Routledge, 236-256.
- SARKEES, M.R. eta WAYMAN, F.W. (2010). *Resort to War 1816-2007: A Data Guide to Inter-State, Extra-State, Intra-State and Non-State Wars*. Michigan: CQ Press.
- SCHNEIDER, G. (2014). "Globalization and Social Transition". In E. NEWMAN eta K.Jr. DEROUEN. *Routledge Handbook of Civil Wars*. London eta New York: Routledge, 186-196.

- SCHNEIDER, G., BARBIERI, K. eta GLEDITSCH, N.P. (ed.). (2003). *Globalization and Armed Conflict*. Oxford: Rowman & Little Publishers, Inc.
- SENARCLENS, P. (1991). "El Paradigma 'Realista' y Los Conflictos Internacionales". *Revista Internacional de Ciencias Sociales*, 127, 5-18.
- SEWALL, S. (2014). "Civilian Protection". In M. KALDOR eta I. RANGELOV (ed.). *The Handbook of Global Security Policy*. Sussex: Wiley Blackwell, 211-231.
- SIMMS, B. eta TRIM, D.J.B. (ed.). (2011). *Humanitarian Intervention: A History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SINGER, D. (1996). "Armed Conflict in the Former Colonial Regions: From Classification to Explanation". In L. VAN DE GOOR, K. RUPESINGHE eta P. SCIANORE (ed.). *Between Development and Destruction: An Enquiry into the Causes of Conflict in Post-Colonial States*. New York: St. Martin's Press, 35-49.
- SIPRI (1997). *Yearbook: 1997*. Oxford: Oxford University Press.
- SODUPE, K. (2001). *La Teoría de las Relaciones Internacionales a Comienzos del Siglo XXI*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- SOLLENBERG, M. eta WALLENSTEEN, P. (2001). "Appendix 1^a. Patterns of Major Armed Conflicts 1990-2000". In SIPRI. *Yearbook 2001*. Stockholm: SIPRI Stockholm International Peace Research Institute, 52-68.
- SØRENSEN, G. (1998). "International Relations Theory After The Cold War". In T. DUNNE, M. COX eta K. BOOTH (ed.). *The Eighty Years' Crisis: International Relations 1919-1999*. Cambridge: Cambridge University Press, 83-99.
- SPIVAK, G. C. (1988). "Can the Subaltern Speak?". In C. NELSON, eta L. GROSSBERG (ed.). *Marxism and Interpretation of Culture*. Urbana eta Chicago: University of Illinois Press, 271-314.
- TADJBAKHS, S. (2005). *Human Security: Concepts and Implications with an Application to Post-Intervention Challenges in Afghanistan*. *Les Études du CERI*, Working Paper, 117-118.
- TADJBAKHS, S. (2010). "Human Security and The Legitimation of Peacebuilding". In O.P. RICHMOND (ed.). *Peacebuilding: Critical Developments and Approaches*. Hampshire eta New York: Palgrave Macmillan, 116-135.
- THEMNÉR, L. eta WALLENSTEEN, P. (2012), "Armed Conflict, 1946-2011", *Journal of Peace Research*, 49(4), 565-575.orr.
- THEMNÉR, L. eta WALLENSTEEN, P. (2014). "Armed Conflict, 1946-2013". *Journal of Peace Research*, 51 (4), 541-554.
- VEGA FERNANDEZ, E. (2012). "Las Operaciones Militares en la Teoría de la Responsabilidad de Proteger". In M. REQUENA (ed.). *Seguridad y Conflictos: Una Perspectiva Multidisciplinar*. Madrid: Instituto Universitario General Gutiérrez Mellado, 155-181.
- WAEVER, O. (2007). "The Rise and Fall of the inter-Paradigm Debate". In S. SMITH, K. BOOTH eta M. ZALEWSKI (ed.). *International Theory: Positivism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 149-185.
- WAEVER, O., BUZAN, B., KELSTRUP, M., eta LEMAITRE, P., (1993). *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. Londres: Pinter.
- WALKER, R.B.J. (1993). *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WALLENSTEEN, P. (2002). *Understanding Conflict Resolution. War, Peace and The Global System*.

- Londres: Sage Publications.
- WALLENSTEEN, P. (2014). "Theoretical Developments in Understanding The Origins of Civil War". In E. NEWMAN eta K.Jr. DEROUEN. *Routledge Handbook of Civil Wars*. Londres eta New York: Routledge, 13-27.
- WALLENSTEEN, P. eta AXELL, K. (1993). "Armed Conflict at the End of the Cold War, 1989-1992". *Journal of Peace Research*, 30 (3), 331-346.
- WALTZ, K. N. (1959). *Man, the State and War*. New York: Columbia University Press.
- WALTZ, K. N. (1988). *Teoría de la Política Internacional*. Buenos Aires: GEL.
- WALTZ, K. N. (1990). "Realist Thought and Neorealist Theory". *Journal of International Affairs*. 44 (1), 21-37.
- WALTZ, K. N. (2008). *Realism and International Politics*. Londres eta New York: Routledge.
- WEBER, C. (1995). *Simulating Sovereignty: Intervention, The State, and Symbolic Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WENDT, A. (1992). "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics". *International Organization*. 46, 391-425.
- WHEELER, N. (2000). *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford eta New York: Oxford University Press.
- WIGHT, M. (1987). "An Anatomy of International Thought". *Review of International Studies*, 13 (3), 221-227.
- WILLIAMS, M. C. (2007). *Culture and Security: Symbolic Power and the Politics of International Security*. Londres: Routledge.
- WILSON, P. (1998). "The Myth of the 'First Great Debate'". In T. DUNNE, M. COX eta K. BOOTH (ed.). *The Eighty Years' Crisis: International Relations 1919-1999*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-15.
- WYN JONES, R. (1999). *Security, Strategy, and Critical Theory*. Boulder: Lynne Reiner.
- YOUNG, C. (2008). "Explaining the Conflict Potential of Ethnicity". In J. DARBY eta R. MacGINTY (ed.). *Contemporary Peacemaking: Conflict, Peace Processes and Post-War Reconstruction*. New York: Palgrave Macmillan, 11-21.
- YOUNG, R.J.C. (2003). *Postcolonialism: A Very Short Introduction*. Oxford eta New York: Oxford University Press.

ERRESISTENTZIA IKASKETEN INGURUKO LITERATURA – LITERATURE ON RESISTANCE STUDIES

- ACKERMAN, P. (2007). "Skills of Conditions: What Key Factors Shape the Success or Failure of Civil Resistance?". *Civil Resistance and Power Politics* konferentzian egindako aurkezpena, martxoak 15, 16 eta 17, Oxford.
- ACKERMAN, P. eta DUVALL, J. (2000). *A Force More Powerful: A Century of Nonviolent Conflict*. New York: Palgrave.
- ACKERMAN, P. eta RODAL, B. (2008), "The Strategic Dimensions of Civil Resistance". *Survival*, 50 (3), 111-126.
- AGAMBEN, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Standford: Standford University Press.
- ANSBRO, J.J. (2000). *Martin Luther King Jr.: Nonviolent Strategies and Tactics for Social Change*. New

- York: Madison Books.
- ASHLEY, R.K. (1987). "The Geopolitics of Geopolitical Space: Towards a Critical Social Theory of International Politics". *Alternatives*, 12 (4), 403-434.
- BARTKOWSKI, M.J. (ed.) (2013). *Recovering Nonviolent History: Civil Resistance in Liberation Struggles*. Londres eta Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- BARTKOWSKI, M.J. (2015). *Nonviolent Civilian Defense to Counter Russian Hybrid Warfare*. Washington D.C.; The Johns Hopkins University Center for Advanced Governmental Studies.
- BOSERUP, A. eta MACK, A. (1975). *War Without Weapons: Non-Violence in National Defense*. New York: Schocken Books.
- BOSERUP, A. eta MACK, A. (1985). *Guerra sin Armas: La No Violencia en La Defensa Nacional*. Bartzelona: Editorial Fontamara.
- BOULDING, K.E. (1990). "The Role of Organized Nonviolence in Achieving Stable Peace". In V.K. KOOL (ed.). *Perspectives on Nonviolence*. New York: Springer-Verlag, 3-13.
- BROCK, P. (1997). *Breve Historia del Pacifismo: Desde La Época del Nuevo Testamento Hasta La Primera Guerra Mundial*. Guatemala Hiria: Ediciones Semilla.
- BROWN, J.M. (2011). "Gandhi and Civil Resistance in India, 1917-47: Key Issues". In A. ROBERTS eta T. GARTON ASH. *Civil Resistance & Power Politics: The Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*. Oxford eta New York: Oxford University Press, 43-57.
- BUNCE, V.J. eta WOLCHIK, S.L. (2011). *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*. New York: Cambridge University Press.
- BURROWES, R.J. (1996). *The Strategy of Nonviolent Defense: A Gandhian Approach*. Albany, New York: State University of New York Press.
- CARSON, C. (ed.). (1998). *The Autobiography of Martin Luther King, Jr.* New York eta Boston: Intelectual Properties Management Inc. eta Grand Central Publishing.
- CASTAÑER, J. (2010). *Breve Historia de La Acción Noviolenta*. Madril: Edicionese Pentapé.
- CHENOWETH, E. eta STEPHAN, M.J. (2010). "Mobilization and Resistance: A Framework for Analysis". In CHENOWETH, E. eta LAWRENCE, A. (ed.). *Rethinking Violence: States and Non-State Actors in Conflict*. Cambridge eta Londres: The MTI Press, Belfer Center Studies in International Security, 249-275.
- CHENOWETH, E. eta STEPHAN, M.J. (2011). *Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*. New York: Columbia University Press.
- CHURCHILL, W. (1998). *Pacifism as Pathology*. Winnipeg: Arbeiter Ring.
- CLARK, H. (2005) "Campaigning Power and Civil Courage: Bringing 'People Power' Back into Conflict Transformation". *CCTS Review*, 27. Londres: Committee for Conflict Transformation Support.
- CLARK, H. (ed.) (2009a). *People Power: Unarmed Resistance and Global Solidarity*. Londres: Pluto Press.
- CLARK, H. (2009b). "Introduction". In H. CLARK (ed.). *People Power, Unarmed Resistance and Global Solidarity*. Londres: Pluto Press, 1-20.
- CLAYTON, E. (1986). *Martin Luther King: The Peaceful Warrior*. New York: Pocket Books.
- CONWAY, J. (2003). "Civil Resistance and the 'Diversity of Tactics' in the Anti-Globalization Movement: Problems of Violence, Silence and Solidarity in Activist Politics". *Osgoode Hall Law Journal*, 41 (2, 3), 505-529.
- CURLE, A. (1971). *Making Peace*. Londres: Tavistock.
- DALTON, D. (2012). *Mahatma Gandhi: Nonviolent Power in Action*. New York: Columbia University Press.
- DEATS, R. (2005). *Mahatma Gandhi, Nonviolent Liberator: A Biography*. New York: New York City Press.

- De la BOETIE, E. (2008) [1572]. *Discurso de la Servidumbre Voluntaria*. Madril: Editorial Trotta.
- DUDOUET, V. (2006). *Transitions from Violence to Peace: Revisiting Analysis and Intervention in Conflict Transformation*. Berghof Report 15, Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management.
- DUDOUET, V. (2008). *Nonviolent Resistance and Conflict Transformation in Power Assymetries*. Berlin: Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management.
- DUDOUET, V. (2009). *From War to Politics: Resistance/Liberation Movements in Transition*. Berghof Report, 17, Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management.
- DUDOUET, V. (2013). "Dynamics and Factors of Transition from Armed Struggle to Nonviolent Resistance". *Journal of Peace Research*, 50 (3), 401-413.
- DUDOUET, V. (2015). "Sources, Functions and Dilemmas of External Assistance to Civil Resistance Movements". In K. SCHOCK (ed.). *Civil Resistance: Comparative Perspectives on Nonviolent Struggle*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 168-199. Kindle bertsioa. ISBN: 978-1-4529-4511-8.
- DUDOUET, V. (ed.) (2015a). *Civil Resistance and Conflict Transformation: Transitions from Armed to Nonviolent Struggle*. Londres eta New York: Routledge.
- DUDOUET, V. (2015b). "Introduction". In V. DUDOUET (ed.). *Civil Resistance and Conflict Transformation: Transitions from Armed to Nonviolent Struggle*. Londres eta New York: Routledge, 1-19.
- DUDOUET, V. (2015c). "Conclusions". In V. DUDOUET (ed.). *Civil Resistance and Conflict Transformation: Transitions from Armed to Nonviolent Struggle*. Londres eta New York: Routledge, 202-227.
- EGUREN, L.E. (2009). "Developing Strategy for Accompaniment". In H. CLARK (ed.). *People Power, Unarmed Resistance and Global Solidarity*. Londres: Pluto Press.
- NEPSTAD, S.E. (2011). *Nonviolent Revolutions. Civil Resistance in the Late 20th Century*. New York: Oxford University Press.
- NEPSTAD, S.E. (2015). *Nonviolent Struggle: Theories, Strategies and Dynamics*. New York: Oxford University Press. Ibooks edizioa. ISBN 978-0-19-026857-2.
- FISHER, S. DECKHA, I.A., LUDIN, J., WILLIAMS, S., SMITH, R. eta WILLIAMS S. (2000). *Working with Conflict: Skills and Strategies for Action*. Londres: Zed Books.
- GAMBRELL, L. (1990). "Nonviolence and International Relations: A Conceptual Analysis of Power from Scholarship in Nonviolent Action". In V.K. KOOL (ed.). *Perspectives on Nonviolence*, New York: Springer-Verlag, 257-267.
- GARCÍA COTARELO, R. (1987). *Resistencia y Desobediencia Civil*. Madril: EUEMA Actualidad.
- GELDERLOOS, P. (2007). *How Nonviolence Protects the State*, The Anarchist Library. Online: <http://theanarchistlibrary.org/library/peter-gelderloos-how-nonviolence-protects-the-state> (2015-10-10).
- GELDERLOOS, P. (2013). *The Failure of Nonviolence: from the Arab Spring to Occupy*. Seattle: Left Bank Books.
- GREGG, R.B. (1966). *The Power of Nonviolence*. New York: Schocken Books.
- HENRIQUEZ y ESPAÑA, M. (2004). "Una Aproximación Teórica a James C. Scott". *Cuicuilco Nueva Epoca*, 11 (31). Online: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=35103108> (2015-10-15)
- HOLLOWAY, J. (2015), "Resistance Studies: A Note, A Hope". *Journal of Resistance Studies*, 1 (1) 12-17.
- HOLMES, R.L. eta GAN, B.L. (ed.) (2005). *Nonviolence in Theory and Practice*. Long Grove, Illinois:

Waveland Press, Inc.

- HOLST, J.J. (1990). *Civilian-Based Defense in a New Era*. Cambridge: The Albert Einstein Institution.
- HOWARD, R.W. (1990). "Mohandas K. Gandhi: Nonviolence, Principles, and Chamber-Pots". In V.K. KOOL (ed.). *Perspectives on Nonviolence*. New York: Springer-Verlag, 80-85.
- JACKSON, R. (2015). "How Resistance Can Save Peace Studies". *Journal of Resistance Studies*, 1 (1), 18-49.
- JOHANSEN, J. (2013). *Relevant Databases and 'What is Missing*, Resistance Studies Working Paper, 1, Sparsnäs, Suedia: Irene Publishing.
- KING, M.E. (1999). *Mahatma Gandhi and Martin Luther King Jr.: The Power of Nonviolent Action*. Paris: UNESCO Publishing.
- KRAMER, M. (2011). "The Dialectics of Empire: Soviet Leaders and the Challenge of Civil Resistance in East-Central Europe, 1968-91". In A. ROBERTS eta T. GARTON ASH. *Civil Resistance & Power Politics: The Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*. Oxford eta New York: Oxford University Press, 91-109.
- KURLANSKY, M. (2006). *Nonviolence: The History of a Dangerous Idea*. New York: The Modern Library.
- LAKEY, G. (1968). "The Sociological Mechanisms of Nonviolent Action". *Peace Research Review*, 2, 1-102.
- LOPEZ, M. (2009). *Política sin Violencia: La Noviolencia como Humanización de La Política*. Bogotá: Corporación Universitaria Minuto de Dios.
- LOPEZ, M. (2012). *Ni Paz, Ni Guerra, Sino Todo Lo Contrario. Ensayos sobre Defensa y Resistencia Civil* Granada: Educatori.
- LOPEZ, M. (2012a) "La Noviolencia: Autogestión de La Resistencia Civil". In J. ENCINA eta M.A. AVILA (koord.). *Autogestión*. Sevilla: Ed. Creative Commons, 37-44.
- LOPEZ, M. (2012b). *Noviolencia: Teoría, Acción Política y Experiencias*. Granada: Educatori.
- LOPEZ, M. (2012c). "Gandhi, Política y Satyagraha". *Ra-Ximhai*, 8 (2), 39-70.
- MANHEIMER, A.S. (2005). *Martin Luther King Jr.: Dreaming of Equality*. Minneapolis: Carolrhoda Books, Inc.
- MASSO, E. (2012). "La 'Noviolencia' en Africa: La Actualidad de La Paz". *Nova Africa*, 28, 2. Online: <http://www.novaafrica.net/index.php/articulos/100-noviolencia> (2015-10-10).
- MARTIN, B. (1984). *Uprooting War*. Londres: Freedom Press.
- MARTIN, B. (1989). "Gene Sharp's Theory of Power". *Journal of Peace Research*, 26 (2), 213-222.
- MARTIN, B. (2009). "Dilemmas in Promoting Nonviolence". *Gandhi Marg*, 31 (3), 429-454.
- MARTIN, B. (2009a). "Making Accompaniment Effective". In H. CLARK (ed.). *People Power, Unarmed Resistance and Global Solidarity*. Londres: Pluto Press, 93-97.
- MARTIN, B. (2012). *Backfire Manual. Tactics against Injustice*. Sparsnäs, Suedia: Irene Publishing. Online: <http://www.bmartin.cc/pubs/12bfm/12bfm.pdf> (2015-9-30).
- McADAM, D. (2011). "The US Civil Rights Movement: Power from Below and Above, 1945-70". In A. ROBERTS eta T. GARTON ASH, T. *Civil Resistance & Power Politics: The Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*. Oxford eta New York: Oxford University Press, 58-74.
- McCARTHY, R.M. eta KRUEGLER, C. (1993). *Towards Research and Theory Building in The Study of Nonviolent Action*. Cambridge: The Albert Einstein Institution.
- MUTIMER, David, (2014). "Security and Social Critique". In M. KALDOR eta I. RANGELOV (ed.). *The Handbook of Global Security Policy*. Sussex: Wiley Blackwell, 31-50.
- NIETO, J. (2010). "Resistir Obedeciendo: Para una Etnografía de La Resistencia Civil No Armada en Medellín". *Espacio Abierto Cuaderno Venezolano de Sociología*, 19 (2). 219-251.
- OPPENHEIMER, M. eta LAKEY, G. (1965). *A Manual for Direct Action: Strategy and Tactics for Civil*

- Rights and All Other Nonviolent Protest Movements*. Chicago: Quadrangle Books.
- ORTEGA, P. eta POZO, A. (2005). *Noviolencia y Transformación Social*. Barcelona: Icaria.
- RANDLE, M. (1994). *Civil Resistance*. Londres: Fontana. Online eskuratutako bertsioa: <http://civilresistance.info/randle1994> (2015-7-28).
- ROBERTS, A. eta GARTON ASH, T. (2011). *Civil Resistance & Power Politics: The Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*. Oxford eta New York: Oxford University Press.
- SCHOCK, K. (2003). "Nonviolent Action and Its Misconceptions: INsights for Social Scientists". *PS: Political Science and Politics*, 36 (4), 705-712.
- SCHOCK, K. (2005). *Unarmed Insurrections: People Power Movements in Nondemocracies*. Minneapolis eta Londres: University of Minnesota Press.
- SCHOCK, K. (ed.) (2015a). *Civil Resistance: Comparative Perspectives on Nonviolent Struggle*. Minneapolis eta Londres: University of Minnesota Press. ISBN: 978-1-4529-4511-8 / HM1281.C582015.
- SCHOCK, K. (2015b). *Civil Resistance Today*. Cambridge eta Malden: Polity Press. Ibook edizioa. ISBN-13: 978-0-7456-8266-2 / ISBN-13: 978-0-7456-8267-9(pb) / JC328.3.S375 2015.
- SCHOCK, K. (2015c). "Introduction: Civil Resistance in Comparative Perspective". In K. SCHOCK (ed.) (2015a). *Civil Resistance: Comparative Perspectives on Nonviolent Struggle*. Minneapolis eta Londres: University of Minnesota Press. ISBN: 978-1-4529-4511-8 / HM1281.C582015.
- SCOTT, J.C. (1989). "Everyday Forms of Resistance". *Copenhagen Papers*, 4, 33-62.
- SCOTT, J.C. (2000). *Los Dominados y El Arte de La Resistencia*. Mexiko D.F.: Ediciones Era.
- SEMELIN, J. (1993). *Unarmed Against Hitler: Civilian Resistance in Europe, 1939-1943*. Westport, Connecticut: Praeger.
- SHARMA, J.N. (2008). *Satyagraha: Gandhi's Approach to Conflict Resolution*. New Delhi: Concept Publishing Company.
- SHARP, G. (1960). *Gandhi Wields the Weapon of Moral Power*. Ahmedabad: Navajivan Publishing House.
- SHARP, G. (1970). *Exploring Nonviolent Alternatives*. Boston: Porter Sargent Publisher.
- SHARP, G. (1973a). *The Politics of Nonviolent Action*, 1. Boston: Porter Sargent.
- SHARP, G. (1973b). *The Politics of Nonviolent Action*, 2. Boston: Porter Sargent.
- SHARP, G. (1973c). *The Politics of Nonviolent Action*, 3. Boston: Porter Sargent.
- SHARP, G. (1979). *Gandhi as a Political Strategist*. Boston: Porter Sargent.
- SHARP, G. (1980). *Making the Abolition of War a Realistic Goal*. Cambridge: The Albert Einstein Institution.
- SHARP, G. (1985). *National Security Through Civilian-Based Defense*. Omaha, Nebraska: Association for Transarmament Studies.
- SHARP, G. (1990). *Civilian Based Defense: A Post-Military Weapon System*. Princeton: Princeton University Press.
- SHARP, G. (1990a). *The Role of Power in Nonviolent Struggle*. Cambridge: Albert Einstein Institution.
- SHARP, G. (1992). *Self-Reliant Defense Without Bankruptcy or War: Considerations for the Baltics, East Central Europe, and Members of the Commonwealth of Independent States*. Cambridge: The Albert Einstein Institution.
- SHARP, G. (2005). *Waging Nonviolent Struggle: 20th Century Practice and 21st Century Potential*. Boston: Porter Sargent.
- SMOLAR, A. (2011). "Towards 'Self-Limiting Revolution': Poand, 1970-89". In A. ROBERTS eta T. GARTON ASH. *Civil Resistance & Power Politics: The Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*. Oxford eta New York: Oxford University Press, 127-143.

- SNOW, D.A., SOULE, S.A. eta KRIESI, H. (2004). "Mapping the Terrain". In SNOW, D.A., S.A. SOULE eta H. KRIESI (ed.). *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell Publishing, 3-16.
- STEPHAN, M. eta CHENOWETH, E. (2008). "Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict". *International Security*, 33 (1), 7-44.
- TILLY, C. eta TARROW, S. (2007). *Contentious Politics*. Boulder eta Londres: Paradigm Publishers.
- VINTHAGEN, S. (2015a). "Editorial: An Invitation to Develop 'Resistance Studies'". *Journal of Resistance Studies*, 1 (1), 5-11.
- VINTHAGEN, S. (2015b). *A Theory of Nonviolent Action: How Civil Resistance Works*. Londres: Zed Books. Ibooks edizioa. ISBN: 978-1-78032-053-3epub.
- VINTHAGEN, S. (2015c). "Four Dimensions of Nonviolent Action: A Sociological Perspective". In K. SCHOCK (ed.). *Civil Resistance: Comparative Perspectives on Nonviolent Struggle*. Minneapolis eta Londres: University of Minnesota Press, 258-288.
- WILLIAMS, K. (2011). "Civil Resistance in Czechoslovakia: From Soviet Invasion to 'Velvet Revolution', 1968-89". In A. ROBERTS eta T. GARTON ASH. *Civil Resistance & Power Politics: The Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*. Oxford eta New York: Oxford University Press, 110-126.
- ZUNES, S. (1994). "Unarmed Insurrections against Authoritarian Governments in The Third World: A New Kind of Revolution". *Third World Quarterly*, 15 (3), 403-426.

SEGURTASUN IKASKETA FEMINISTEN INGURUKO LITERATURA – LITERATURE ON FEMINIST SECURITY STUDIES

- ACKERLY, B. eta OKIN, S.M. (1999). "Feminist Social Criticism and the International Movement for Women's Rights as Human Rights". In I. SHAPIRO eta C. HACKER-CORDON. *Democracy's Edges*. Cambridge: Cambridge University Press, 134-162.
- ACKERLY, B., STERN, M. eta TRUE, J. (ed.) (2006a). *Feminist Methodologies for International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ACKERLY, B., STERN, M. eta TRUE, J. (2006b). "Feminist Methodologies for International Relations". In B. ACKERLY, M. STERN eta J. TRUE (ed.). *Feminist Methodologies for International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-15.
- AL-ALI, N. (2014). "Reflections on (Counter) Revolutionary Processes in Egypt". *Feminist Review*, 106, 122-128.
- ANDERLINI, S.N. (2000). *Women at the Peace Table: Making a Difference*. New York: UNIFEM.
- ANDERLINI, S.N. (2007). *Women Building Peace: What They Do, Why It Matters*. London eta Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- AWID (2006). *Where is the Money for Women's Rights? Assessing Resources and the Role of Donors in the Promotion of Women's Rights and the Support of Women's Organizations*. Toronto eta Mexiko D.F: Association for Women's Rights in Development.
- BACON, M.H. (1982). "Nonviolence and Women". In P. MCALLISTER (ed.). *Reweaving The Web of Life: Feminism and Nonviolence*. Philadelphia: New Society Publishers.
- BAKKER, I. (1994). *The Strategic Silence: Gender and Economic Policy*. Londres: Zed Books.
- BAKKER, I. eta SILVEY, R. (2008). "Introduction". In I. BAKKER eta R. SILVEY. *Beyond States and Markets: The Challenges of Social Reproduction*. New York: Routledge, 1-16.

- BALDEZ, L. (2002). *Why Women Protest. Women's Movements in Chile*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BARRY, J. (2005). *Rising Up in Response. Women's Rights Activism in Conflict*. Boulder, Colorado and Nairobi, Kenia: Urgent Action Fund.
- BATLILAWA, S. (2013). "Foreword". In J. HORN. *Gender and Social Movements: Overview Report*. Brighton: BRIDGE Institute for Development Studies.
- BEYERLE, S. (2008). "Courage, Creativity, and Capacity in Iran: Mobilizing for Women's Rights and Gender Equality". *Georgetown Journal of International Affairs*, 9 (2), 41-49.
- BIGLIA, B. (2005). "Desarticulando Mitos sobre el Pacifismo Femenino para Una Redefinición de La Violencia". In J. SOBRAL, G. SERRANO eta J. REGUEIRO (ed.). *Psicología Jurídica, de La Violencia y de Género*. Madril: Biblioteca Nueva, 245-252.
- BIGLIA, B. (2014). "Avances, Dilemas y Retos de Las Epistemologías Feministas en La Investigación Social". In I. MENDIA, M. LUXAN, M. LEGARRETA, G. GUZMAN, I. ZIRION eta J. AZPIAZU (ed.). *Otras Formas de (Re)Conocer: Reflexiones, Herramientas y Aplicaciones Desde la Investigación Feminista*. Bilbo, Gasteiz eta Donostia: Euskal Herriko Unibertsitatea, HEGOA Nazioarteko Lankidetzeta eta Garapenari Buruzko Ikasketa Instiutua eta SIMFEF, 21-44.
- BIGLIA, B. (2015). "Epistemologia Feministak Gizarte Ikerketan: Aurrerapenak, Dilemak eta Erronkak". In B. BIGLIA, O. CUIEL eta M.L. ESTEBAN. *Ikerkuntza Feministarako Epistemologia eta Metodologiari Buruzko Gogoetak*. Hegoa Lan Koadernoak, 67. Bilbo: HEGOA Nazioarteko Lankidetzeta eta Garapenari Buruzko Ikasketa Institutua, 7-36.
- BOUTA, T. FRERKS, G. eta BANNON, I. (2005). *Gender, Conflict, and Development*. Washington, D.C.: The World Bank.
- BROWN, M.T. (2006). "A Woman in the Army is Still a Woman: Recruitment of Women into an All-Volunteer Force". San Diego: Annual Meeting of the International Studies Association-en aurkeztutako paper-a.
- BRUN, C. (2013). "'I Love My Soldier': Developing Responsible and Ethically Sound Research Strategies in a Militarized Society". In D. MAZURANA, K. JACOBSEN eta L. ANDREWS GALE. *Research Methods in Conflict Settings: A View from Below*. Cambridge eta New York: Cambridge University Press, 129-148.
- BUTLER, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and The Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- BUTLER, J. (2004). *Undoing Gender*. New York: Routledge.
- BUTLER, J. (2011). *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of 'Sex'*. Londres and New York: Routledge.
- CASTAÑEDA, M.P. (2012). "Etnografía Feminista". In N. BLAZQUEZ, F. FLORES, M. RIOS (koord.). *Investigación Femionista: Epistemología, Metodología y Representaciones Sociales*. Mexiko D.F: UNAM, 217-238.
- CHOWDHRY, G. eta NAIR, S. (ed.). (2002). *Power, Postcolonialism, and International Relations: Reading Race, Gender and Class*. New York: Routledge.
- COBO, R. (2011). *Hacia una Nueva Política Sexual: Las Mujeres ante La Reacción Patriarcal*. Madril: Los Libros de La Catarata.
- COCKBURN, C. (1998). *The Space Between Us: Negotiating Gender and National identities in Conflict*. Londres eta New York: Zed Books.
- COCKBURN, C. (2004). "The Continuum of Violence: A Gender Perspective on War and Peace". In W. GILES eta J. HYNDMAN (ed.). *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*. Berkeley, Los Angeles

- eta Londres: University of California Press, 24-44.
- COCKBURN, C. (2007). *From Where We Stand: War, Women's Activism and Feminist Analysis*. Londres eta New York: Zed Books.
- COCKBURN, C. (2009). *Mujeres ante la Guerra. Desde Donde Estamos*. Bartzelona: Icaria.
- COCKBURN, C. (2011). "Why are You Doing This to Me?": Identity, Power and Sexual Violence in War". In A.G. JONNASDOTTIR, V. BRYSON eta K.B. JONES. *Sexuality, Gender and Power: Intersectional and Transnational Perspectives*. New York eta Oxford: Routledge, 189-206.
- COCKBURN, C. (2012). "Snagged on the Contradiction: NATO, Resolution 1325, and Feminist Responses". In *Women In Action*, Isis International.
- COCKBURN, C. eta ZARKOV, D. (ed.), (2002), *The Postwar moment: Militaries, Masculinities and International Peacekeeping*. Londres: Lawrence & Wishart Ltd.
- CODUR, A.M. eta KING, M.E. (2013) *Women in Civil Resistance*. Fletcher Summer Institute for Nonviolent Conflict. Online: <http://nonviolent-conflict.org/index.php/learning-and-resources/educational-initiatives/fletcher-summer-institute/fsi-2013/2996-breakout-session-women-in-civil-resistance/#kingcodurfsi2013ar> (2012-3-16).
- COHN, C. (1987). "Sex and Death in the Rational World of Defense Intellectuals". *Signs*, 12 (4), 163-179.
- COHN, C. (2000). "How Can She Claim Equal Rights When She Does Not Have to Do as Many Push-Ups as I Do?". *Men and Masculinities*, 3 (2), 131-151.
- CRENSHAW, K. (1991). "Mapping The Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color". *Stanford Law Review*, 43, 1241-1299.
- CUNNINGHAM, K.J. (2010). "Female Participation in the Iraqi Insurgency: Insights into Nationalist and Religious Warfare". In R.M. CHANDLER, L. WANG eta L.K. FULLER. *Women, War and Violence: Personal Perspectives and Global Activism*. New York: Palgrave Macmillan, 205-217.
- D'COSTA, B. (2006). "Marginalized Identity: New Frontiers of Research for IR?". In B. ACKERLY, M. STERN eta JU. TRUE (ed.). *Feminist Methodologies for International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 129-152.
- DAHLERUP, D. (2001). "Women in Political Decisionmaking: From Critical Mass to Critical Acts in Scandinavia". In i. SKJELSBÆK eta D. SMITH (ed.). *Gender, Peace and Conflict*. Oslo: PRIO International Peace and Research Institute, 104-121.
- DEMING, B. (1971). *Revolution and Equilibrium*. New York: Grossman Publishers.
- DETRAZ, N.A. (2010). "The Genders of Environmental Security". In L. SJOBERG (ed.). *Gender and International Security: Feminist Perspectives*. Londres eta New York: Routledge, 103-125. DOI: 10.1080/13563467.2014.951614.
- DREW, A. (1995). "Female Consciousness and Feminism in Africa". *Theory and Society*, 24, 1-33.
- DUNCANSON, C. (2016). *Gender and Peacebuilding*. Cambridge eta Malden: Polity Press. Kindle bertsioa. ISBN-13:978-0-7456-82518. LCCN 2015027163.
- EIFLER, C. eta SEIFERT, R. (2009a). *Gender Dynamics and Post-Conflict Reconstruction*. Frankfurt: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- EIFLER, C. eta SEIFERT, R. (2009b). "Gender Dynamics and Violent Conflict". In C. EIFLER, eta R. SEIFERT. *Gender Dynamics and Post-Conflict Reconstruction*. Frankfurt: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 13-19.
- EL-BUSHRA, J. (2000). "Transforming Conflict: Some Thought on a Gendered Understanding of Conflict Processes". In S. JACOBS, R. JACOBSON eta J. MARCHBAN (ed.). *States of Conflict: Gender, Violence and Resistance*. Londres eta New York: Zed Books, 66-86.

- ELSHTAIN, J.B. (1981). *Public Man, Private Women: Women in Social and Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- ELSHTAIN, J.B. (1987). *Women and War*. New York: Basic Books.
- ELTAHAWY, M. (2015). *Headscarves and Hymens: Why the Middle East Needs a Sexual Revolution*. Toronto: HarperCollins Publishers Ltd. EPUB edizioa. ISBN: 9781443437981.
- ENLOE, C. (1983). *Does Khaki Become You? The Militarization of Women's Lives*. Londres: Pluto Press.
- ENLOE, C. (1987). "Feminist Thinking about War, Militarism and Peace". In B.B. HESS, M.M. FERREE (ed.). *Analysing Gender: A Handbook of Social Science Research*. Newbury Park: Sage, 526-547.
- ENLOE, C. (1988). *Does Kakhi Become You? The Militarization of Women's Lives*. Londres: Pandora Press.
- ENLOE, C. (1989). *Bananas, Beaches & Bases, Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley eta Los Angeles: University of California Press.
- ENLOE, C. (1993). *The Morning After: Sexual Politics and the End of the Cold War*. Berkeley: University of California Press.
- ENLOE, C. (2000). *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*. Berkeley eta Londres: University of California Press.
- ENLOE, C. (2004). *The Curious Feminist: Searching for Women in a New Age of Empire*. Berkeley, Los Angeles eta Londres: Univeresity of California Press.
- ENLOE, C. (2007). *Globalization and Militarism: Feminists Make the Link*. Plymouth eta Lanham: Rowan & Littlefield Publishers Inc.
- ESPINOSA, Y. (2009). "Etnocentrismo y Colonialidad en Los Feminismos Latinoamericanos: Complicidades y Consolidación de Las Hegemonias Feministas en el Espacio Transnacional". *Revista Venezolana de Estudios de La Mujer*, 14 (33), 37-54.
- FISHER, J. (1996). "Sustainable Development and Women: The Role of NGOs". In J. TURPIN, eta L.A. LORENTZEN. *The Gendered New World Order*. New York eta Londres: Routledge.
- FRANCIS, D. (2004). *Culture, Power Asymmetries and Gender in Conflict Transformation*. Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management.
- GARDAM, J. (1998). "Women, Human Rights and International Humanitarian Law". *International Review of The Red Cross*, 324, 421-432.
- GARDINER, S.L. eta REED GARNER, A. (2010). "Relationships of War: Mothers, Soldiers, Knowledge". In R.M. CHANDLER, L. WANG eta L.K. FULLER. *Women, War and Violence: Personal Perspectives and Global Activism*. New York: Palgrave Macmillan, 189-203.
- GERECKE, M. (2010). "Explaining Sexual Violence in Conflict Situations". In L. SJOBERG eta S. VIA (ed.). *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*. Santa Barbara, Denver eta Oxford: Praeger Security International, 138-154.
- GIERYCZ, D. (2001). "Women, Peace and the United Nations: Beyond Beijing". In I. SKJELSBÆK eta D. SMITH (ed.). *Gender, Peace and Conflict*. Oslo: PRIO International Peace and Research Intitute, 14-31.
- GILES, W. eta HYNDMAN, J. (ed.). (2004a). *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*. Berkeley, Los Angeles eta Londres: University of California Press.
- GILES, W. eta HYNDMAN, J. (2004b). "Introduction: Gender and Conflict in a Global Context". In W. GILES eta J. HYNDMAN (ed.). *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*. Berkeley, Los Angeles eta Londres: University of California Press, 3-23.
- GILES, W. eta HYNDMAN, J. (2004c). "New Directions for Feminist Research and Politics". In W. GILES

- eta J. HYNDMAN (ed.). *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*. Berkeley, Los Angeles eta Londres: University of California Press, 301-315.
- GOLDSTEIN, J.S. (2001). *War and Gender. How Gender Shapes the War System and Vice Versa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GORHAM, S. (2007). "The Roots of Male Violence against Women". In L.L. O'TOOLE eta J.R. SCHIFFMAN (ed.). *Gender Violence, Interdisciplinary Perspectives*. New York eta Londres: New York University Press, 3-9.
- GRANDI, F. (2013). *New Incentives and old Organizations: The Production of Violence After War*. Berlin: Network of European Peace Scientists Working Paper Series, 2.
- GRANT, R. (1991). "The Sources of Gender Bias in International Relations Theory". In R. GRANT eta K. NEWLAND (ed.). *Gender and International Relations*. Buckingham: Open University Press, 8-26.
- HAMILTON, C. (2007a). "The Gender Politics of Political Violence: Women and Armed Activists in ETA". *Feminist Review*, 86, 132-148.
- HAMILTON, C. (2007b). *Women and ETA: The Gender Politics of Radical Basque Nationalism*. Manchester eta New York: Manchester University Press.
- HAPKE, A. (2009). "The Responsibility of 'Mothers'. Gendered Discourses of Women's Peace Organisations in the North Caucasus/Russia". In C. EIFLER eta R. SEIFERT (2009a). *Gender Dynamics and Post-Conflict Reconstruction*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 199-218.
- HARAWAY, D. (1995). *Ciencia, Cyborgs y Mujeres: La Reinención de La Naturaleza*. Madrid: Cátedra.
- HARDING, S. (1987). "Introduction: Is There a Feminist Method?". In S. HARDING (ed.). *Feminism and Methodology*. Bloomington: Indiana University Press, 1-14.
- HENDERSON, S.L. eta JEYDEL A.S. (2007). *Participation and Protest: Women and Politics in a Global World*. New York: Oxford University Press.
- HOLLAND-CUNZ, B. (1996). *Ecofeminismos*. Madrid: Cátedra.
- HOLMES, R.L. eta GAN, B.L. (2005). *Nonviolence in Theory and Practice*. Long Grove, Illinois: Waveland Press, Inc.
- HOOKS, B. (1984). *Feminist Theory: From Margin to Center*. Boston: South End Press.
- HOOPER, C. (2012). *Manly States: Masculinities, International Relations, and Gender Politics*. New York: Columbia University Press.
- HORN, J. (2013). *Gender and Social Movements: Overview Report*. Brighton: BRIDGE Institute for Development Studies.
- HUDSON, H. (2010). "Peace Building Through a Gender Lens and The Challenges of Implementation in Rwanda and Côte d'Ivoire". In L. SJOBERG (ed.). *Gender and International Security: Feminist Perspectives*. Londres eta New York: Routledge, 256-279.
- HUDSON, N.F. (2009). *Gender, Human Security and the United Nations: Security Language as a Political Framework for Women*. New York eta Londres: Routledge.
- HYNDMAN, J. (2004). "Refugee Camps as Conflict Zones: The Politics of Gender". In W. GILES eta J. HYNDMAN (ed.). *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*. Berkeley, Los Angeles eta Londres: University of California Press, 193-212.
- IVEKOVIC, R. eta MOSTOV, J. (ed.). (2002). *From Gender to Nation*. Rovanna, Italia: A Longo Editore.
- JACOBY, T. (2006). "From the Trenches: Dilemmas of Feminist IR Fieldwork". In B. ACKERLY, M. STERN eta J. TRUE (ed.). *Feminist Methodologies for International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 153-173.

- JAGGAR, A.M. (1983). *Feminist Politics and Human Nature*. Brighton: Harvester.
- JAMAL, M.A. (2015). "Western Donor Assistance and Gender Empowerment in the Palestinian Territories and Beyond". *International Feminist Journal of Politics*, 17 (2), 232-252.
- JENICHEN, A. (2009). "Multi-level Advocacy Networks in Post-War Settings: The Case of the Gender Quota in Bosnia and Herzegovina". In C. EIFLER eta R. SEIFERT (2009a). *Gender Dynamics and Post-Conflict Reconstruction*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 93-113.
- KANDIYOTI, D. (2012). "Disquiet and Despair: Gender Sub-Texts of Arab Spring". *Open Democracy*. Online: <https://www.opendemocracy.net/5050/deniz-kandiyoti/disquiet-and-despair-gender-sub-texts-of-arab-spring> (2014-7-16).
- KANDIYOTI, D. (2013). "Fear and Fury: Women and Post-Revolutionary Violence". *Open Democracy*. Online: <https://www.opendemocracy.net/5050/deniz-kandiyoti/fear-and-fury-women-and-post-revolutionary-violence> (2014-7-16).
- KAUFMAN, M. (2007). "The Construction of Masculinity and the Triad of Men's Violence". In L.L. O'TOOLE eta J.R. SCHIFFMAN (ed.). *Gender Violence, Interdisciplinary Perspectives*. New York eta Londres: New York University Press, 33-55.
- KELLY, L. (1987). *Surviving Sexual Violence*. Cambridge: Polity Press.
- KELLY, L. (2000). "Wars Against Women: Sexual Violence, Sexual Politics and the Militarised State". In S. JACOBS, R. JACOBSON eta J. MARCHBANK (ed.). *States of Conflict: Gender, Violence and Resistance*. Londres eta New York: Zed Books, 45-65.
- KELLY, L. (2010). "The Everyday/Everynightness of Rape: Is it Different in War?". In L. SJOBERG eta S. VIA (ed.). *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*. Santa Barbara, Denver eta Oxford: Praeger Security International, 114-123.
- KELLY, P. (1991). "Why haven't social movements taken social defense seriously?". *War Resisters International*. Online: <http://wri-irg.org/nonviolence/nvsd02-en.htm> (2014-9-1).
- KING, M.E. eta HAYDEN, C. (1987). "Feminism and Civil Rights Movement". In M.E. KING., *Freedom Song: A Personal Story of The Civil Rights Movement*. New York: Morrow, 568-574. Online: http://www.wwnorton.com/college/history/archive/resources/documents/ch34_02.htm (2014-7-17).
- KING, M.E. eta HAYDEN, C. (1996). "Sex and Caste – A Kind of Memo". *Liberation, War Resisters League*. Online: http://maryking.info/?page_id=176 (2014-7-17).
- KLEIN, E. (2004). "The Gendered Impact of Multilateralism in the Post-Yugoslav States: Intervention, Reconstruction, and Globalization". In W. GILES eta J. HYNDMAN (ed.). *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*. Berkeley, Los Angeles eta Londres: University of California Press, 273-298.
- KORAC, M. (2004). "War, Flight, and Exile: Gendered Violence among Refugee Women from Post-Yugoslav States". In W. GILES eta J. HYNDMAN (ed.). *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*. Berkeley, Los Angeles eta Londres: University of California Press, 249-272.
- LAMAS, M. (2007). "Complejidad y Claridad en Torno al Concepto de Género". In A. GIGLIA, C. GARMA eta A.P. De TERESA (comp.). *¿Adónde Va La Antropología?*. Mexiko D.F: Universidad Autónoma Metropolitana, 83-110.
- LEATHERMAN, J. L. (2011). *Sexual Violence and Armed Conflict*. Cambridge: Polity Press.
- LOCHER, B. (1998). "Las Relaciones Internacionales desde la Perspectiva de los Sexos". *Nueva Sociedad*, 158, 40-65.
- LONGMAN, T. (2013). "Conducting Research in Conflict Zones: Lessons from The African Great Lakes Region". In D. MAZURANA, K. JACOBSEN eta L. ANDREWS. *Research Methods in Conflict*

- Settings: A View from Below*. Cambridge eta New York: Cambridge University Press, 254-274.
- LOPEZ ACCOTTO, A.I. (1997). "Género y Desarrollo: El Círculo Vicioso de la Interdependencia Desigual". *Leviatán*, 67.
- LORBER, J. (1994). *Paradoxes of Gender*. New Haven eta Londres: Yale University Press.
- LUGONES, M. (2008). "Colonialidad y Género". *Tabula Rasa*, 9, 73-101.
- LUGONES, M. (2011). "Hacia un Feminismo Descolonial". *La Manzana de la Discordia*, 6 (2), 105-119.
- MacALLISTER, P. (ed.) (1982). *Reweaving The Web of Life: Feminism and Nonviolence*. Philadelphia: New Society Publishers.
- MacALLISTER, P. (1988) *You Can't Kill The Spirit: Women and Nonviolent Action*. Philadelphia: New Society Publishers.
- MacALLISTER, P. (1999)[1988]. "You Can't Kill The Spirit". In S. ZUNES, L. KURTZ eta S.B. ASHER (ed.). *Nonviolent Social Movements. A Geographical Perspective*. Oxford: Blackwell Publishing, 18-36.
- MacKINNON, C. (1982). "Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory". *Signs*, 7 (3), 515-544.
- MAGALLON, C. (2004). "Mujeres en los procesos de paz: la Resolución 1325". *Papeles de Cuestiones Internacionales*, 87, 97-104.
- MAGALLON, C. (2006). *Mujeres en pie de paz*. Madril: Siglo XXI.
- MARCHAND, M.H. eta PARPART, J.L. (1995). *Feminism, Postmodernism, Development*. Londres eta New York: Routledge.
- MAYER, T. (ed.). (2000). *Gender Ironies of Nationalism: Sexing the Nation*. New York: Routledge.
- MAZURANA, D. eta KRYSTALLI, R. (2013). *Gender and Nonviolent Conflict*. Fletcher Summer Institute for Nonviolent Conflict. Online: <http://nonviolent-conflict.org/index.php/learning-and-resources/educational-initiatives/fletcher-summer-institute/fsi-2013/2980-gender-and-nonviolent-conflict/#mazuranafsi2013> (2014-3-23).
- MAZURANA, D. eta McKAY, S. (1999). *Women and Peace-Building*. Montreal: International Centre for Human Rights and Democratic Development.
- MAZURANA, D., JACOBSEN, K. eta ANDREWS, L. (ed.) (2013a). *Research Methods in Conflict Settings: A View from Below*. Cambridge eta New York: Cambridge University Press.
- MAZURANA, D., RAVEN-ROBERTS, A., PARPART, J. eta LAUTZE, S. (2005). "Introduction. Gender, Conflict, and Peacekeeping". In D. MAZURANA, A. RAVEN-ROBERTS, eta J. PARPART. *Gender, Conflict, and Peacekeeping*. Lanham, AEB:Rowmand & Littlefield.
- McGUINNESS, K. (1993). "Gene Sharp's Theory of Power: A Feminist Critique". *Journal of Peace Research*, 30 (1), 101-115.
- McGUINNESS, K. (1994). "A Feminist Critique of Gene Sharp's Approach". In M. RANDLE (ed.). *Challenge to Nonviolence*. Online: <http://civilresistance.info/challenge> (2015-9-20)
- McKAY, S. (2004). "Women, Human Security, and Peace-Building: A Feminist Analysis". *Conflict and Human Security: A Search for New Approaches of Peace-Building*. IPSHU English Research Report Series, 19.
- MENDIA, I. (2013). *Construcción de la Paz Postconflicto: Divergencias entre Las Organizaciones de Mujeres y la Cooperación Internacional en El Salvador y Bosnia-Herzegovina*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea. Doktoretza Tesia.
- MENDIA, I. (2014). *La División Sexual del Trabajo por la Paz: Género y Rehabilitación Posbélica en El Salvador y Bosnia-Herzegovina*. Madril: Tecnos.

- MENDIA, I. eta SAILLARD, D. (2013). "Feminismo y Seguridad Humana: Encuentros y Desencuentros". In K. PÉREZ DE ARMIÑO eta I. MENDIA, Irantzu. *Seguridad Humana: Aportes Críticos al Debate Teórico y Político*. Madril: Tecnos, 227-246.
- MESA, M. (2010). "Mujer, paz y seguridad: la Resolución 1325 en su décimo aniversario". In M. MESA (koord.). *Balance de una década de paz y conflictos: tensiones y retos en el sistema internacional, Anuario CEIPAZ 2010-2012*. Madril: CEIPAZ Fundación Cultura de Paz. Online: www.ceipaz.org/publicaciones (2014-7-17).
- MIDDLETON-DETZNER, A.M., SLUTZKER, J.M., CHAPPLE-SOKOL, S.F. eta MAHMOOD, S.A. (2011). "Women and The Egyptian Revolution: A Dream Deferred?". *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture*, 17 (3,4), 106-115.
- MIES, M. eta SHIVA, V. (2014a) [1993]. "Introduction: Why We Wrote this Book Together". In M. MIES eta V. SHIVA. *Ecofeminism*. Londres: Zed Books, 1-21.
- MIES, M. eta SHIVA, V. (2014b) [1993]. *Ecofeminism*. Londres: Zed Books.
- MILICEVIC, A.S. (2006). "Joining the War: Masculinity, Nationalism and War Participation in the Balkans War of Secession, 1991-1995". *Nationalities Papers*, 34 (3) 265-287.
- MILLER, E. (2001). "Gender, Power and Politics: An Alternative Perspective". In I. SKJELSBÆK eta D. SMITH (ed.). *Gender, Peace and Conflict*. Oslo: PRIO International Peace and Research Institute, 47-67.
- MILLET, K. (2010). *Política Sexual*, Madril: Cátedra.
- MITRA CHENOY, A. eta VANAIK, A. (2001). "Promoting Peace, Security and Conflict Resolution: Gender Balance in Decisionmaking". In I. SKJELSBÆK eta D. SMITH (ed.). *Gender, Peace and Conflict*. Oslo: PRIO International Peace and Research Institute, 122-138.
- MOGHADAM, V. (ed.). (1994). *Identity Politics & Women*. Boulder: Westview.
- MOHANTY, C.T. (1991a). "Introduction". In C.T. MOHANTY, A. RUSSO eta L. TORRES (ed.). *Third World Women and the Politics of Feminism*. Bloomington: Indiana University Press, 1-49..
- MOHANTY, C.T. (1991b). "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses". In C. T. MOHANTY, A. RUSSO eta L. TORRES (ed.). *Third World Women and the Politics of Feminism*. Bloomington: Indiana University Press, 51-80.
- MOHANTY, C.T., RUSSO, A., eta TORRES, L. (ed.) (1991). *Third World Women and the Politics of Feminism*. Bloomington: Indiana University Press.
- MOMSEN, J. (2003). *Gender and Development*. Londres: Routledge.
- MONTGOMERY, T.S. (1982). *Revolution in El Salvador: Origin and Evolution*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- MOSER, C. (2001). "The Gendered Continuum of Violence and Conflict: An Operational Framework". In C. MOSER eta F. CLARK (ed.). *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict and Political Violence*. Londres eta New York: Zed Books, 30-51.
- UN (1995). *Beijing Declaration and Platform for Action*. Emakumearen IV. Mundu Konferentzia. Online: www.un.org/womenwatch/daw/beijing/.../BDPfA%20E.pdf (2015-12-4an kontsultatua).
- UN (2000). *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime*. Online: www.hrlawgroup.org/initiatives/trafficking_persons/ (2016-1-7an kontsultatua).
- UN WOMEN (2014). *Beijing Declaration and Platform for Action, Beijing +5 Political Declaration and Outcome*. New York: UN Women. Online:

- www.unwomen.org/~media/headquarters/.../csw/pfa_e_final_web.pdf (2015-12-4an kontsultatua).
- UN (2015). *Report of the Secretary-General on Women and Peace and Security*. New York: Nazio Batuen Erakundeko Segurtasun Kontseilua. Online:
http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2015_716.pdf (2016-1-6an kontsultatua)
- NORDSTROM, C. (1998). "Girls behind the (Front) Lines". In J. TURPIN eta L.A. LORENTZEN. *The Women and War Reader*. New York: New York University Press, 80-89.
- O'TOOLE, L.L. eta SCHIFFMAN, J.R. (2007). "Preface: Conceptualizing Gender Violence". In L.L. O'TOOLE eta J.R. SCHIFFMAN (ed.). *Gender Violence, Interdisciplinary Perspectives*. New York eta Londres: New York University Press, xi-xiv.
- OLONISAKIN, F., BARNES, K. eta IKPE, E. (ed.) (2011). *Women, Peace and Security: Translating Policy into Practice*. New York: Routledge.
- PARPART, J.L., CONELLY, M.P. eta BARRITEAU, V.E. (2000). *Theoretical Perspectives on Gender and Development*. International Development Research Centre: Ottawa.
- PATEMAN, C. (1988). *The Sexual Contract*. Cambridge eta Oxford: Polity Press.
- PEET, R. eta HARTWICK, E. (2009). *Theories of Development: Contentions, Arguments, Alternatives*. New York eta Londres: The Guilford Press.
- PETERSON, S.V. (1992). "Introduction". In S.V. PETERSON (ed.). *Gendered States: Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*. Boulder eta London: Lynne Rienner Publishers, 1-30.
- PETERSON, S.V. (2010). "Gendered Identities, Ideologies, and Practices in the Context of War and Militarism". In L. SJOBERG eta S. VIA (ed.). *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*. Santa Barbara, Denver eta Oxford: Praeger Security International, 17-29.
- PORTER, E. (2012). *Construir la Paz: La Experiencia y el Papel de las Mujeres en Perspectiva Internacional*. Bartzelona: Institut Català Internacional Per La Pau ICIP.
- PORTER, E. eta MUNDKUR, A. (2012). *Peace and Security: Implications for Women*. Queensland: University of Queensland Press.
- PRÜGL, E. (2014). "Neoliberalising Feminism". *New Political Economy*, 20 (4), 614-631.
- RAMOS, M. (2012). "Generoa, justicia eta kaltea konpontzea gatazka armatuko eta gatazka ondoko egoeretan: emakumeen Aldetik Bakea Eraikitzen". In A. DEL RIO (koord.). *Begirada Kritikoak Borroka Feministekin Konprometitutako Lankidetzarako*. Bilbo: Hegoa, 127-155. Online:
http://biblioteca2012.hegoa.efaber.net/system/ebook2s/18956/original/Begirada_kritikoak.pdf?1339080464 (2015-1-20an kontsultatua).
- RAMPHELE, M. (1997). "Whiter Feminism?". In J.W. SCOTT, C. KAPLAN, eta D. KEATES (ed.). *Transitions, Environments, Translations. Feminisms in International Politics*. New York eta Londres: Routledge, 334-338.
- REARDON, B. (1990). "Feminist Concepts of Peace and Security". In P. SMOKER, R. DAVIES eta B. MUNSKE (ed.). *A Reader in Peace Studies*. Oxford: Pergamon Press.
- REARDON, B. (1993). *Women and Peace: Feminist Visions of Global Security*. New York: State University of New York Press.
- REARDON, B. (2001). *Education for a Culture of Peace in a Gender Perspective*. Paris: UNESCO Publishing.
- REARDON, B. eta SNAUWAERT, D.T. (2015). *Betty A. Reardon: Key Texts in Gender and Peace*. New York eta Londres: Springer.
- REHN, E. eta JOHNSON SIRLEAF, E. (2002). *Women, War and Peace: The Independent Experts'*

- Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-Building*. New York: UNIFEM. <http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2002/1/women-war-peace-the-independent-experts-assessment-on-the-impact-of-armed-conflict-on-women-and-women-s-role-in-peace-building-progress-of-the-world-s-women-2002-vol-1> (2015-6-30).
- RODRIGUEZ, I. (2001). "Mujer, Género y Teoría Feminista en Las Relaciones Internacionales". In *Vitoria-Gasteizko Nazioarteko Zuzenbide eta Nazioarteko Harremanak Ikastaroak*. Madril: Tecnos.
- RUDDICK, S. (1989). *Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace*. Boston: Beacon Press.
- SALLA, M. (2001). "Women & War, Men & Pacifism". In I. SKJELSBÆK eta D. SMITH (ed.). *Gender, Peace and Conflict*. Oslo: PRIO International Peace and Research Institute, 68-79.
- SALLEH, A. (2014). "Foreword". In M. MIES eta V. SHIVA. *Ecofeminism*. Londres: Zed Books, ix-xii.
- SANCHEZ M. eta RODRIGUEZ, Z. (2015). "Construyendo La Paz desde Lo Femenino: Divergencias y Similitudes en La Acción Colective entre La Ruta Pacífica de Las Mujeres y La Iniciativa de Mujeres Colombianas por La Paz". *Revista de Paz y Conflictos*, 8 (2), 149-177.
- SASSEN, S. (2003). *Contrageografías de La Globalización. Género y Ciudadanía en Los Circuitos Transfronterizos*. Madril: Traficantes de Sueños.
- SCHMEIDL, S. (2009). "The 'Undoing of Gender Inequalities'. In Traditional Societies – The Example of Post-Conflict Afghanistan". In C. EIFLER eta R. SEIFERT. *Gender Dynamics and Post-Conflict Reconstruction*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 71-91.
- SCHULER, M. (1992). *Freedom from Violence: Women's Strategies from Around the World*. New York: UNIFEM.
- SCOTT, J.W. (1986). "Gender: A Useful Category of Historical Analysis". *American Historical Review*, 91, 1053-1075.
- SCOTT, J.W. (1987). *Gender and The Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- SCOTT, J.W. (1996). "Gender: A Useful Category of Historical Analysis". In J.W. SCOTT (ed.). *Feminism And History*. Oxford eta New York: Oxford University Press, 161-180.
- SEGATO, L.R. (2013). *Las Nuevas Formas de la Guerra y el Cuerpo de Las Mujeres*. Puebla: Pez en el Arbol.
- SEIFERT, R. (1994). "War and Rape: A Preliminary Analysis". In A. STIGLMAYER (ed.). *Mass Rape: The War Against Women in Bosnia-Herzegovina*. Lincoln eta Londres: University of Nebraska Press, 54-72.
- SEIFERT, R. (2009). "Armed Conflicts, Post-War Reconstruction and Gendered Subjectivities". In C. EIFLER eta R. SEIFERT. *Gender Dynamics and Post-Conflict Reconstruction*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 21-45.
- SHEPPERD, L.J. (2013c). "Feminist Security Studies". In L.J. SHEPPERD (ed.). *Critical Approaches to Security: An Introduction to Theories and Methods*. Londres eta New York: Routledge, 11-23.
- SHIVA, V. (1988). *Staying Alive: Women, Ecology and Survival in India*. New Delhi: Kali for Women.
- SHOKALMY, H. (2013). *Gender, Activism and Backlash: Women and Social Mobilisation in Egypt*. Brighton: BRIDGE Institute for Development Studies.
- SJOBERG, L. (2006). "Gendered Realities of the Immunity Principle: Why Gender Analysis Needs Feminism". *International Studies Quarterly*, 50 (4), 889-910.
- SJOBERG, L. (2010a) (ed.). *Gender and International Security: Feminist Perspectives*. Londres eta New York: Routledge.
- SJOBERG, L. (2010b). "Introduction". In L. SJOBERG (ed.). *Gender and International Security: Feminist*

- Perspectives*. Londres eta New York: Routledge, 1-14.
- SJOBORG, L. eta GENTRY, C.E. (2007). *Mothers, Monsters, Whores: Women's Violence in Global Politics*. Londres eta New York: Zed Books.
- SJOBORG, L. eta VIA, S. (ed.) (2010a). *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*. Santa Barbara, Denver eta Oxford: Praeger Security International.
- SJOBORG, L. eta VIA, S. (2010b). "Introduction". In L. SJOBORG eta S. VIA (ed.). *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*. Santa Barbara, Denver eta Oxford: Praeger Security International, 1-13.
- SJOBORG, L. eta VIA, S. (2010c). "Conclusion: The Interrelationship between Gender, War, and Militarism". In L. SJOBORG eta S. VIA (ed.). *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*. Santa Barbara, Denver eta Oxford: Praeger Security International, 231-239.
- SKJELSBÆK, I. (2001). "Is Femininity Inherently Peaceful? The Construction of Femininity in the War". In I. SKJELSBÆK eta D. SMITH (ed.). *Gender, Peace and Conflict*. Oslo: PRIO International Peace and Research Intitute, 47-67.
- SKJELSBÆK, I. eta SMITH, D. (ed.) (2001a). *Gender, Peace and Conflict*. Oslo: PRIO International Peace and Research Intitute.
- SKJELSBÆK, I. eta SMITH, D. (ed.) (2001b). "Introduction". In I. SKJELSBÆK eta D. SMITH (ed.). *Gender, Peace and Conflict*. Oslo: PRIO International Peace and Research Intitute, 1-13.
- SLAPSAK, S. (2001). "The Use of Women and the Role of Women in the Yugoslav War". In I. SKJELSBÆK eta D. SMITH (ed.). *Gender, Peace and Conflict*. Oslo: PRIO International Peace and Research Intitute, 161-183.
- SNITOW, A. (1997). "Response". In J.W. SCOTT, C. KAPLAN eta D. KEATES (ed.) *Transitions, Environments, Translations. Feminisms in International Politics*. New York eta Londres: Routledge, 176-184.
- SQUIRES, J. (2004). *Gender Quotas in Britain: A Fast Track for Equality?*. The Research Program on Gender Quotas, 1. Online: https://www.researchgate.net/profile/Judith_Squires/publication/228711857_Gender_quotas_in_Britain_a_fast_track_to_equality/links/00b7d52de20d1b6145000000.pdf (2015-6-3).
- SQUIRES, J. (2007). *The New Politics of Gender Equality*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- STEANS, J. (1998). *Gender and International Relations: An Introduction*. New Burnswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- STEANS, J. (2010). "Feminist Perspectives". In J. STEANS, L. PETTIFORD, T. DIEZ eta I. EL-ANIS. *Introduction to International Relations Theory: Perspectives and Themes*. Essex: Pearson Education Limited, 155-182.
- STEANS, J. eta PETTIFORD, L. (2001). *International Relations: Perspectives and Themes*. Essex: Longman, Pearson Education Limited.
- SYLVESTER, C. (1987). "Some Dangers in Merging Feminist and Peace Projects". *Alternatives*, 12 (4), 493-509.
- SYLVESTER, C. (1994). *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TETRAULT, M.A. (1992). "Women and Revolution: A Framework for Analysis". In S.V. PETERSON. *Gendered States. Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*. Boulder, Colorado eta Londres: Lynne Rienner Publishers, 99-121.
- THAPAR-BJÖRKERT, S. eta HENRY, M. (2004). "Reassessing the Research Relationship: Location,

- Position and Power in Fieldwork Accounts”. *International Journal of Social Research Methodology*, 7 (5), 363-381.
- TICKNER, J. A. (1992). *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. New York: Columbia University Press.
- TICKNER, J.A. (1997). “You Just Don’t Understand: Troubled Engagements Between Feminists and IR Theorists”. *International Studies Quarterly*, 41 (4) 611-632.
- TICKNER, J. A. (2001). *Gendering World Politics, Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*. New York: Columbia University Press.
- TICKNER, J. A. (2006). “Feminism Meets International Relations: Some Methodological Issues”. In B.A. ACKERLY, M. STERN eta J. TRUE (ed.). *Feminist Methodologies for International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 19-41.
- TRUE, J. (2012). *The Political Economy of Violence against Women*. New York: Oxford University Press.
- TUFT, E.I. (2001). “Integrating a Gender Perspective in Conflict Resolution: The Colombian Case”. In I. SKJELSBÆK eta D. SMITH (ed.). *Gender, Peace and Conflict*. Oslo: PRIO International Peace and Research Institute, 139-160.
- UN WOMEN, (2012a). *Women’s Participation in Peace Negotiations: Connections between Presence and Influence*. New York: UN Women.
- UN WOMEN, (2012b). *Gender and Post-Conflict Governance: Understanding the Challenges*. New York: UN Women.
- UN WOMEN (2015). *Guidebook on CEDAW General Recommendation no. 30 and Security Council Resolutions on Women, Peace and Security*. New York: UN Women. Online: <http://www2.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2015/guidebook-cedawgeneralrecommendation30-womenpeacesecurity-en.pdf?v=1&d=20150804T164306> (2015-12-4an konsultatua).
- UNIFEM, (2008). *Who Answers to Women? Gender & Accountability*. New York: United Nations Development Fund for Women.
- VIA, S. (2010). “Gender, Militarism, and Globalization: Soldiers for Hire and Hegemonic Masculinity”. In L. SJOBERG eta S. VIA (ed.). *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*. Santa Barbara, Denver eta Oxford: Praeger Security International, 42-53.
- VILLELLAS, M. (2010). *Documento Marco: Seminario sobre la Resolución 1325. El Papel de Las Mujeres en La Construcción de La Paz*. CEIPAZ Fundación Cultura de Paz. Online: www.ceipaz.org (2014-7-16).
- VILLELLAS, M. (2015). *15 años de la Resolución 1325. Una evaluación de la agenda sobre mujeres, paz y seguridad*. Barcelona: Institut Català Internacional per la Pau ICIP.
- WADLEY, J.D. (2010). “Gendering the State: Performativity and Protection in International Security”. In L. SJOBERG (ed.). *Gender and International Security: Feminist Perspectives*. Londres eta New York: Routledge, 38-58.
- WAEEL, R. (2014). “Betrayal or Realistic Expectations? Egyptian Women Revolting”. *Interface: A Journal for and about Social Movements*, 6 (1), 478-491.
- WALD BEGHTOL, D.E. (2006). “Rural Women’s Peace Link: A Study of Powerful Rural Women”. In D. GEORGE-WILLIAMS. *‘Bite Not One Another’: Selected Accounts of Nonviolent Struggle in Africa*. Addis Ababa: University for Peace, 101-110. Online: http://www.steinergraphics.com/pdf/bite_not_screen.pdf (2014-7-25).

- WARREN, K. (ed.) (1997). *Ecofeminism: Women, Culture, Nature*. Indianapolis: Indiana University Press.
- WAYLEN, G. (1994). "Women and Democratization: Conceptualizing Gender Relations in Transition Politics". *World Politics*, 46.
- WHITWORTH, S. (1998). *Feminism and International Relations. Towards a Political Economy of Gender in Interstate and Non-Governmental Institutions*. Londres: MacMillan.
- WIBBEN, A.T.R. (2011). *Feminist Security Studies: A Narrative Approach*. Londres eta New York: Routledge. Ibook bertsoia, 0-203-83488-7 master e-book ISBN-duna.
- WIBBEN, A.T.R. (2015). "How Stories matter: Thoughts on Contextuality, Temporality, Reflexivity & Certainty". Duck of Minerva blog, 2015-12-29an argitaratua. Online: <http://duckofminerva.com/2015/12/how-stories-matter.html> (2015-12-30).
- WILPF (2015). *Women, Weapons, and War: A Gendered Critique of Multilateral Instruments*. Geneva eta New York: Reaching Critical Will of the Women's International League for Peace and Freedom.
- WOKOMA, I. (2006). "Women and Nonviolent Struggle in Africa". In D. GEORGE-WILLIAMS. *'Bite Not One Another': Selected Accounts of Nonviolent Struggle in Africa*. Addis Ababa: University for Peace, 85-100. Online: http://www.steinergraphics.com/pdf/bite_not_screen.pdf (2014-7-25).
- WOOD, E.J. (2008). "Sexual Violence During War: Toward an Understanding of Variation". In S.N. KALYVAS, I. SHAPIRO eta T. MASOUD (ed.). *Order, Conflict, and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, 321-351.
- WOOD, E.J. (2010). "Sexual Violence during War: Toward and Understanding of Variation". In L. SJOBERG eta S. VIA (ed.). *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*. Santa Barbara, Denver eta Oxford: Praeger Security International, 124-137.
- YUVAL-DAVIS, N. (1996). *Gender and Nation*, Londres: Sage Publishing.
- YUVAL-DAVIS, N. (2004). "Gender, the Nationalist Imagination, War, and Peace". In W. GILES eta J. HYNDMAN (ed.). *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*. Berkeley, Los Angeles eta Londres: University of California Press, 170-189.
- YUVAL-DAVIS, N. (2006), "Intersectionality and Feminist Politics". *European Journal of Women's Studies*, 13.(3).
- ZABALA, B. (2012). "Garapenerako Laguntzaren Arloan Konpondu Gabeko Arazoa: Subjektu Femenino Plurala Eraikitzea". In A. DEL RIO (koord.). *Begirada Kritikoak Borroka Feministekin Konprometitutako Lankidetzarako*. Bilbo: Hegoa, 157-185. Online: http://biblioteca2012.hegoa.efaber.net/system/ebook2s/18956/original/Begirada_kritikoak.pdf?1339080464 (2015-1-20an kontsultatua).
- ZALEWSKI, M. (1993). "Feminist Theory and International Relations". In M.K. BOWKER eta R. BROWN (eds.). *From Cold War to Collapse: Theory and World Politics in the 1980s*. Cambridge: Cambridge University Press, 115-144.
- ZALEWSKI, M. (2000). *Feminism after Postmodernism: Theorising Through Practice*. Londres eta New York: Routledge.
- ZIRION, I. (2016). *Políticas Internacionales de Construcción de la Paz y de Desarme, Desmovilización y reintegración en Kivu Norte y Kivu Sur, República Democrática del Congo: Un Análisis Basado en el Enfoque de Género y las Masculinidades (2004-2015)*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea. Doktoretza Tesia,
- ZWERMAN, G. (1994). "Mothering on the Lam: Politics, Gender Fantasies and Maternal Thinking in Women associated with Armed, Clandestine Organizations in the United States". *Feminist Review*, 47, 33-56.

- ALPIZAR, L. (2013). "Foreword". In A. ARUTYUNOVA eta C. CLARK. *Watering The Leaves, Starving The Roots: The status of Financing for Women's Rights Organizing and Gender Equality*. Toronto, Mexico D.F. eta Lurmutur Hiria: Association for Women's Rights in Development AWID, 10-13. Online: https://www.awid.org/sites/default/files/atoms/files/WTL_Starving_Roots.pdf (2015-1-20an kontsultatua).
- ALVARADO, M. (2012). "Elkartasunean Topo Egitea, Posible den Beste Errealitate Bat". In A. DEL RIO (koord.). *Begirada Kritikoak Borroka Feministekin Konprometitutako Lankidetzarako*. Bilbo: Hegoa, 41-58. Online: http://biblioteca2012.hegoa.efaber.net/system/ebook2s/18956/original/Begirada_kritikoak.pdf?1339080464 (2015-1-20an kontsultatua).
- HERRERA, M. eta ROMERO, L. (2012). "Emakumeen Eskubide Ekonomikoak: Zenbait Gogoeta eta Bilaketa Feminismoaren Ikuspegitik". In DEL RIO, A. (koord.). *Begirada Kritikoak Borroka Feministekin Konprometitutako Lankidetzarako*. Bilbo: Hegoa, 11-38. Online: http://biblioteca2012.hegoa.efaber.net/system/ebook2s/18956/original/Begirada_kritikoak.pdf?1339080464 (2015-1-20an kontsultatua).

KOSOVOKO HISTORIAREN INGURUKO LITERATURA – LITERATURE ON HISTORY OF KOSOVO

- AGIRRE, X. (1997). *Yugoslavia y los Ejércitos. La Legitimidad Militar en Tiempos de Genocidio*. Madril: Los Libros de La Catarata.
- AMNESTY INTERNATIONAL. (1985). *Yugoslavia Prisoners of Conscience*. Londres: Amnesty International. <https://www.amnesty.org/download/.../eur480201985en.pdf> (2014-2-18).
- ASCOMBE, F.F. (2006). "The Ottoman Empire in Recent International Politics - II: The Case of Kosovo". *The International History Review*, 28 (4), 758-793. Online: <http://eprints.bbk.ac.uk/577/1/Binder2.pdf> (2010-11-7).
- ANTONINI, B. (ed.) (2009). *Security Council Resolutions Under Chapter VII: Design, Implementation and Accountabilities. The Cases of Afghanistan, Côte d'Ivoire, Kosovo and Sierra Leone*. Madril: FRIDE Fundación para Las Relaciones Internacionales eta El Diálogo Exterior.
- ARIAS, I.F. (1999). "¿Matará el Consejo de Seguridad a la ONU?". *Política Exterior*, XIII (70). 59-69.
- BEKAJ, A.R. (2010). *The KLA And The Kosovo War. From Intra-State Conflict to Independent Country*. Berghof Transitions Series, 8. Berlin: Berghof Foundation. Online: www.berghof-conflictresearch.org (2012-9-9).
- BELLAMY, A.J. (2002). *Kosovo and International Society*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- BELLAMY, A.J. (2010), "Kosovo and the Advent of Sovereignty as Responsibility". In A. HEHIR (ed.). *Kosovo, Intervention and Statebuilding: The International Community and the Transition to Independence*. Londres eta New York: Routledge, 38.59.
- BIBERAJ, E. (1982). "Kosovo. The Struggle for Recognition", *Conflict Studies*, 137 eta 138.
- BISERKO, S. (2012). *Yugoslavia's Implosion. The Fatal Attraction of Serbian Nationalism*. Belgrade: The Norwegian Helsinki Committee.
- BLUMI, I. (2006a). "Is Kosova a Late Creation of The Yugoslav State and Should it Be Considered the Cradle of The Serb Nation?". In A. DI LELLIO. *The Case for Kosova. Passage to Independence*. Londres eta New York: Anthem Press, 2-9.
- BLUMI, I. (2006b). "Were Albanians Always on the Side of the Otoman Empire Against Cristian Powers?".

- In A. DI LELLIO (ed.). *The Case for Kosova. Passage to Independence*. Londres eta New York: Anthem Press, 11-18.
- BOJICIC-DZELILOVIC, V. KER-LINDSAY, J. eta KOSTOVICOVA, D. (ed.) (2013). *Civil Society and Transitions in The Western Balkans*. Londres eta New York: Palgrave MacMillan.
- BOKOVOY, M.K., IRVINE, J.A. eta LILLY, C.S. (1997). *State-Society Relations in Yugoslavia, 1945-1992*. Pennsylvania: Palgrave Macmillan.
- BRICMONT, J. (2005). *Imperialismo Humanitario. El Uso de Los Derechos Humanos para Vender La Guerra*. Madril: Ediciones de Intervención Cultural eta El Viejo Topo.
- BRUBAKER, R. (2004). *Ethnicity without Groups*. Cambridge eta Londres: Harvard University Press.
- CHIODI, L., MARTINO, F. eta VANONI, F. (2008). "From One Parallel Society to Another". *Occasional Paper*, Osserbatorio Balcani e Caucaso. Online: <http://www.balcanicaucaso.org/content/download/77930/663581/file/Download%20-%20From%20one%20parallel%20society%20to%20another.pdf> (2014-10-30).
- CHOMSKY, N. (2002). *El Nuevo Humanitarismo Militar. Las Lecciones de Kosovo*. Mexiko: Siglo XXI Editores.
- CHOMSKY, N. (2005). "Prólogo". In J. BRICMONT. *Imperialismo Humanitario. El Uso de Los Derechos Humanos para Vender La Guerra*. Madril: Ediciones de Intervención Cultural eta El Viejo Topo, 7-46.
- CLARK, H. (1999). "La Resistencia No Violenta en Kosovo: 1990-1998". In F. GARCIA BURILLO, eta F. JIMENEZ BORELL (ed.). *Informe Sobre el Conflicto y La Guerra de Kosovo*. Madril: Ediciones del Oriente y del Mediterráneo, 59-103.
- CLARK, H. (2000). *Civil Resistance in Kosovo*. Londres: Pluto Press.
- CLARK, H. (2013). "Kosovo: Civil Resistance in Defense of The Nation, 1990s". In M.J. BARTKOWSKI (ed.). *Recovering Nonviolent History, Civil Resistance in Liberation Struggles*. Boulder, Colorado, eta Londres: Lynne Rienner Publishers, 279-296.
- DEIMEL, J. (2015). "The International Presence in Kosovo, 1999-2008". In S.P. RAMET, A. SIMKUS eta O. LISTHAUG (ed.). *Civic and Uncivic Values in Kosovo: History, Politics, and Value Transformation*. Budapest eta New York: Central European University Press, 119-141.
- DÉRENS, JA. (2003). "Los 'Pequeños Pueblos' Olvidados de los Balcanes: Sujetos a los Grandes Nacionalismos". *Le Monde Diplomatique*, 93, 16-17.
- DÉRENS, J.A. eta GESLIN, L. (2006). "Montenegro y Kosovo, Los Desafíos de Serbia: Grandes Maniobras Político-Diplomáticas en Los Balcanes". *Le Monde Diplomatique*, 129, 6-8.
- DI LELLIO, A. (ed.) (2006a). *The Case for Kosova. Passage to Independence*. Londres eta New York: Anthem Press.
- DI LELLIO, A. (2006b). "Introduction". In A. DI LELLIO (ed.). *The Case for Kosova. Passage to Independence*. Londres eta New York: Anthem Press, xxi-xxvi.
- DI LELLIO, A. (2014). "Kosovo's Sites of The National Imagination and Sites of Mourning", *Kosovo 2.0*. Online: <http://kosovotwopointzero.com/en/article/1013/kosovos-sites-of-the-national-imagination-and-sites-of-mourning> (2014-2-17).
- DI LELLIO, A. eta ELSIE, R. (2009). *The Battle of Kosovo, 1389: An Albanian Epic*. New York: I.B. Tauris.
- FINE, J.V.A. (1994). *The Late Medieval Balkans, A Critical Survey From the Late Twelfth Century to The Ottoman Conquest*. Michigan: University of Michigan Press.
- ELSIE, R. (2011). *Historical Dictionary of Kosovo*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press Inc.
- FORCA, K. eta PUAČA, M. (2007). "Nationalism Entails Discrimination". In H. RILL, T. ŠMIDLING eta A.

- BITOLJANU (ed.). *20 Pieces of Encouragement for Awakening and Change. Peacebuilding in The Region of Former Yugoslavia*. Belgrade eta Sarajevo: Centre for Nonviolent Action, 64-74.
- FREUNDLICH, L. (1913). *Albania's Golgotha: Indictment of the Exterminators of the Albanian People*. Vienna. <http://www.alb-net.com/juka1.htm> (2011-12-21).
- GARCIA-ORRICO, D. (2009). "Kosovo". In B. ANTONINI, (ed.). *Security Council Resolutions Under Chapter VII: Design, Implementation and Accountabilities. The Cases of Afghanistan, Côte d'Ivoire, Kosovo and Sierra Leone*. Madril: FRIDE Fundación para Las Relaciones Internacionales y El Diálogo Exterior, 117-154.
- GASHI, S. (2010). *Adem Demaçi Biography: A Century of Kosovo's History Through One Man's Life*. Prishtina: Rrokullia Publishing House.
- GAWRYCH, G. (2006). *Crescent and The Eagle. Ottoman Rule, Islam and The Albanians, 1874-1913*. New York: I.B. Tauris & Co. Ltd.
- GOW, J. (1992). *Legitimacy and The Military. The Yugoslav Crisis*. Londres: Pinter.
- GOW, J. (2003). *The Serbian Project and its Adversaries: A Strategy of War Crimes*. Montreal: McGill-Queens University Press.
- GÜNAL, A. (2015). "The Development of the Political System Since February 2008". In S.P. RAMET, A. SIMKUS eta O. LISTHAUG (ed.). *Civic and Uncivic Values in Kosovo: History, Politics, and Value Transformation*. Budapest eta New York: Central European University Press, 145-174.
- HAVEL, V. (1999). "Kosovo and The End of The Nation-State". *New York Review of Books*, 46 (12).
- HEHIR, A. (2009). "Independence, Intervention and Great Power Patronage: Kosovo, Georgia and The Contemporary Self-Determination Penumbra". *Amsterdam Law Forum*, 1 (2), 88-100.
- HOVART, B. (1988). *Kosovsko Pitanje*. Zagreb: Globus.
- HRW (2001). *Under Orders: War Crimes in Kosovo*. New York, Washington, Londres eta Bruselas: Human Right Watch. Online: <http://www.hrw.org/reports/2001/10/26/under-orders-war-crimes-kosovo> (2014-9-3).
- HUPCHIK, D.P. (2004). *The Balkans. From Constantinople to Communism*. Londres: Palgrave Macmillan.
- IGLESIAS VELASCO, A.J. (2001). "La Misión de Administración Provisional de Las Naciones Unidas en Kosovo (UNMIK)". *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 56, 115-139.
- HICK, (2001). *The Kosovo Resport: Conflict, International Response, Lessons Learned*. Independent International Commission on Kosovo. Oxford: Oxford University Press.
- IOM, (2000). *Socio-Economic and Demographic Profiles of Former KLA Combatants Registered by IOM*. 1, Prishtina: International Organization for Migration.
- IRWIN, Z.T. (2015). "The Uprising and NATO's Intervention, 1998-1999). In S.P. RAMET, A. SIMKUS eta O. LISTHAUG (ed.). *Civic and Uncivic Values in Kosovo: History, Politics, and Value Transformation*. Budapest eta New York: Central European University Press, 93-118.
- ISLAMI, H. (data gabe), *Demographic Reality in Kosovo*. Prishtina: Kosova Information Center.
- JUDAH, T. (2000). *Kosovo, War and Revenge*. Londres: Pluto Press.
- JUDAH, T. (2008). *Kosovo, What Everyone Needs to Know*. Oxford eta New York: Oxford University Press.
- KALTICHEVA, T..(2008). "Kosovo's Post-Independence Inter-Clan Conflict". *HUMSEC Journal*, 2, 113-124. Online: http://www.humsec.eu/cms/fileadmin/user_upload/humsec/Journal/Kaltcheva.pdf (2014-09-03).
- KANDIĆ, N. eta SURROI, V. (1990). *Report of the Independent Commission Kosovsk Icvor: Dresiti ili Seci? (The Kosovo Knot: to Untie or to Cut?)*. Belgrade: Chromos.
- KOSOVO AGENCY OF STATISTICS, (2013). *Estimation of Kosovo Population 2012*. Prishtina: Kosovo

- Agency of Statistics. Online: https://ask.rks-gov.net/ENG/publikimet/cat_view/8-population (2013-2-5).
- KOSOVO AGENCY OF STATISTICS, (2008), *Kosovo and Its Population*. Prishtina: Kosovo Agency of Statistics. Online: https://ask.rks-gov.net/ENG/publikimet/cat_view/8-population (2013-2-5).
- KOSOVO AGENCY OF STATISTICS, (2011). *Kosovo in Figures 2010*. Prishtina: Kosovo Agency of Statistics. Online: https://ask.rks-gov.net/ENG/publikimet/cat_view/8-population (2013-2-5).
- KOSTOVICOVA, D. (2000). "Kosovo's Parallel Society: The Successes and Failures of Nonviolence". In W.J. BUCKLEY (ed.). *Kosovo, Contending Voices on Balkan Interventions*. Cambridge eta Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 142-148.
- KOSTOVICOVA, D. (2005). *Kosovo: The Politics of Identity and Space*. New York: Routledge.
- KRAJA, M. (1995). *Vite të Humbura: Publicistikë*. Tirana: Shtëpia Botuese e Lidhjes së Shkrimtarëve të Shqipërisë.
- KRASNIQI, G. (2010). "The 'Forbidden Fruit': Islam and Politics of Identity in Kosovo and Macedonia". *After the Wahabi Mirage: Islam, Politics and International Networks in The Balkans* konferentzian aurkeztutako lana, 2010eko ekaina. Oxford: European Studies Center.
- KULLASHI, M. (1999). "1981-1989: La Producción del Odio". In F. GARCIA BURILLO eta F. JIMENEZ BORELL (ed.). *Informe Sobre el Conflicto y La Guerra de Kosovo*. Madril: Ediciones del Oriente y del Mediterráneo, 37-58.
- KULLASHI, M. (2006). "Preface". In A. DI LELLIO (ed.). *The Case for Kosova. Passage to Independence*. Londres eta New York: Anthem Press, xvii-xix.
- KUPERMAN, A. (2006). "Suicidal Rebellions and the Moral Hazard of Humanitarian Intervention". In T. CRAWFORD, T. eta KUPERMAN, A. (ed.). *Gambling on Humanitarian Intervention*. Londres: Routledge, 1-25.
- LACAVALA, G., NANETTI, R., SCHWADNER-SIEVERS, S., GJONCA, A., NEZAM, T. eta BALAJ, B. (2001). *Conflict and Change in Kosovo. Impact on Institutions and Society*. ECSSD Environmentally and Socially Sustainable Development, Working Paper, 31. Washington D.C.: The World Bank.
- LEE, M. (1983). "Kosovo between Yugoslavia and Albania". *New Left Review*, 140.
- LUCI, N. (2014). *Seeking Independence: Making Nation, Memory, and Manhood in Kosovo*. Michigan: University of Michigan. Doktoretza tesia.
- MAGAŠ, B. (1993). *The Destruction of Yugoslavia: Tracking The Break-Up 1980-92*. Londres eta New York: Verso Books.
- MALCOM, N. (1999). *Kosovo, A Short History*. New York: New York University Press.
- MALIQI, S. (1992). "Kosovo: Politics of Resistance". *HCA Newsletter*.
- MALIQI, S. (1993). "The Kosovan Intifada". In B. MAGAŠ. *The Destruction of Yugoslavia: Tracking The Breakup 1980-92*. Londres eta New York: Verso, 180-186.
- MALIQI, S. (1994). "Self-Understanding of the Albanians in Nonviolence". In D. JANIĆ eta S. MALIQI (ed.). *Conflict or Dialogue: Serbian-Albanian Relations and Integration of The Balkans*. Subotica: European Civic Centre for Conflict Resolution, 237-247.
- MALIQI, S. (1998). *Separate Worlds: Reflections and Analyses 1989-1998*. Prishtina: Dukagjini&MM.
- MALIQI, S. (2001). "Why Peaceful Resistance Movement in Kosova Failed". In UNDP. *New States, Old Problems, Innovative Solutions: The Case of The Successor States of The Former Yugoslavia*. New York: UNDP/MDGD. Online: <https://shkelzenmaliqui.wordpress.com/2000/03/22/why-peaceful-resistance-movement-in-kosova-failed/?blogsub=subscribed#subscribe-blog> (2012-2-11).
- MALIQI, S. (2012). "Why The Peaceful Resistance Movement in Kosovo Failed". In R. HUDSON eta G.

- BOWMAN (ed.). *After Yugoslavia: Identities and Politics within The Successor States*. Hampshire eta New York: Palgrave Macmillan, 43-74.
- MARTINEZ, Z., CASADO, B. eta IBARRA, P. (2012). *Movimientos Sociales y Procesos Emancipadores*. Lan Koaderno, 57. Bilbo: Hegoa.
- MERTUS, J. (1999). *How Myths and Truths Started a War*. Berkeley: University of California Press.
- NARTEN, J. (2013). "The Paradox of Demobilising a Civil Protection Actor: Build-Up and Stand-Down of the KPC in Kosovo". In V. BOJICIC-DZELILOVIC, J. KER-LINDSAY eta D. KOSTOVICOVA. *Civil Society and Transitions in The Western Balkans*. Londres eta New York: Palgrave MacMillan, 196-209.
- NBE (1999). *Informe del Secretario General Presentado de Conformidad con El Párrafo 10 de La Resolución 1244 (1999) del Consejo de Seguridad*. New York: Nazio Batuen Erakundeko Segurtasun Kontseilua. Online: <http://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=S/1999/672> (2014-10-16an kontsultatua).
- NBE (2003). *Standards for Kosovo*. Prishtina: Nazio Batuen Erakundeko Segurtasun Kontseilua. Online: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20Standards.pdf> (2014-10-16an kontsultatua).
- NBE (2005). *A Comprehensive Review of The Situation in Kosovo*. New York: Nazio Batuen Erakundeko Segurtasun Kontseilua. Online: <http://pbosnia.kentlaw.edu/kai-eide-report-N0554069.pdf> (2014-10-16an kontsultatua).
- NBE (2007). *Comprehensive Proposal for The Kosovo Status Settlement*. New York: Nazio Batuen Erakundeko Segurtasun Kontseilua. Online: http://www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf (2014-10-16an kontsultatua).
- NEFF, S.C. (2009). "Some Considerations on Secession and Independence: The Cases of Kosovo and Georgia". *Amsterdam Law Forum*, 1 (2), 33-38.
- NJA. (2010). *Accordance with International Law of The Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*. Haga: Nazioarteko Justizia Auzitegia. Online: <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf> (2014-10-16).
- INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, (2010a). *Accordance with International Law of The Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*. Haga: International Court of Justice. Online: <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf> (2013-2-6).
- INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, (2010b). *Accordance with International Law of The Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo. Summary of The Advisory Opinion*. Haga: International Court of Justice. Online: <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16010.pdf> (2013-2-6).
- O'NEILL, W.G. (2002). *Kosovo: An Unfinished Peace*. International Peace Academy Occasional Paper Series. Boulder eta Londres: Lynne Rienner Publishers.
- OSCE. (2010). *Kosovo Communities Profiles*. Prishtina: Organization for Security and Co-operation in Europe Mission in Kosovo.
- PAVLOVIC, M. (2009). "Kosovo Under Autonomy, 1974-1990". In C. INGRAO eta T. A. EMMERT (ed.). *Confronting The Yugoslav Controversies, A Scholars Initiative*. Indiana: Purdue University Press, 48-80.
- PAVLOWITCH, S.K. (1982). "Kosovo: An Analysis of Yugoslavia's Albanian Problem". *Conflict Studies*, 137-138.
- PËRGJOKA, P. eta BERISHA, R. (2005). *Dashuri për Të Gjithë 'Nëna Terezë'*. Prishtina: SHHBK Nëna Terezë.
- PETRANOVIC, B. (1992). *Srbija u Drugom Svetskom Ratu 1939-1945*. Belgrade: Vojnoizdavacki i Novinski

Centar.

- PIRIS, S. (Koord.) (2012). *Movimientos Sociales y Cooperación. Ideas para El Debate*. Bilbao: Hegoa.
- POULTON, H. eta TAJI-FAROUKI, S. (1997). *Muslim Identity and The Balkan State*. Londres: Hurst & Company eta The Islamic Council.
- POULTON, H. eta VICKERS, M. (1997). "The Kosovo Albanians: Ethnic Confrontation with The Slav State". In H. POULTON eta S. TAJI-FAROUKI. *Muslim Identity and The Balkan State*. Londres: Hurst & Company eta The Islamic Council, 139-169.
- PULA, B. (2004). "The Emergence of The Kosovo 'Parallel State', 1988-1992". *Nationalities Papers*, 32 (4), 797-826. Online: <http://dx.doi.org/10.1080/0090599042000296131> (2014-3-1).
- QEKU, E. (2004). *Shekulli i Ilegales: Proceset Gjyqesore kunder Ilegales ne Kosove. Dokumente*. Prishtina: Brezi '81.
- RAJOVIĆ, R. (1985). *Autonomija Kosovo: Istorijsko-Pravna Studija*. Belgrade: Ekonomika.
- RALIĆ, P. eta NEDELJKOVIC, R. (1994). *Dictionary of Misconceptions: A Hundred Falsities about Serbia and Serbs and Answers to Them*. Belgrade: Ministry of Information of The Republic of Serbia.
- RAMET, S.P. (2006). *The Three Yugoslavias. State-Building and Legitimation, 1918-2005*. Washington D.C: Woodrow Wilson Center Press.
- RAMET, S.P. (2012). *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia From The Death of Tito to the Fall of Milosevic*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- RAMET, S.P., SIMKUS, A. eta LISTHAUG, O. (ed.). (2015). *Civic and Uncivic Values in Kosovo: History, Politics, and Value Transformation*. Budapest eta New York: Central European University Press.
- RILL, H., ŠMIDLING, T. eta BITOLJANU, A. (ed.) (2007). *20 Pieces of Encouragement for Awakening and Change. Peacebuilding in The Region of Former Yugoslavia*. Belgrade eta Sarajevo: Centre for Nonviolent Action.
- RUIZ JIMÉNEZ, J.A. eta FLORIO, S. (2010). "Una guerra Diferente. Balance de la Resistencia no violenta en Kosovo". In J.A. RUIZ JIMÉNEZ. *Balcanes, la Herida Abierta de Europa. Conflicto y Reconstrucción de la Convivencia*. Madril: Plaza y Valdes Editores, 185-210.
- SARAJLIĆ, E. (2010). "The Return of The Consuls: Islamic Networks and Foreign Policy Perspectives in Bosnia and Herzegovina". *After the Wahabi Mirage: Islam, Politics and International Networks in The Balkans* konferentzian aurkeztutako lana, 2010eko ekaina. Oxford: European Studies Center, University of Oxford.
- SCEPANOVIC, M. (1989). "The Exodus of Serbs and Montenegrins, 1878-1988". In *Kosovo: Past and Present*. Belgrade: Review of International Affairs.
- SCHWANDNER-SIEVERS, S. (2013). "Democratisation through Defiance? The Albanian Civil Organisation 'Self-Determination' and International Supervision in Kosovo". In BOJICIC-DZELILOVIC, V., KER-LINDSAY, J. eta KOSTOVICOVA, D. *Civil Society and Transitions in The Western Balkans*. Londres eta new York: Palgrave MacMillan, 95-116.
- SHUKRIU, E. (2004). *Ancient Kosova*, Museum of Kosovo. Prishtina: Ministry of Education, Science and Technology.
- SILBER, L. eta LITTLE, A. (1997). *Yugoslavia: Death of A Nation*. New York: Penguin Books.
- STEPHAN, M.J. (2006). "Fighting for Statehood: The Role of Civilian-Based Resistance in the East Timorese, Palestinian, and Kosovo Albanian Self-Determination Movements". *The Fletcher Forum of World Affairs*, 30 (2) 57-79.
- SULLIVAN, S. (2004). *Be Not Afraid, for You Have Sons in America: How A Brooklyn Roofer Helped Lure the U.S. into The Kosovo War*. New York: St. Martings Press.

- SULLIVAN, K.L. (2009). *Slobodan Milosevic's Yugoslavia*. Minneapolis: Twenty First Century Books.
- TAIBO, C. (1999). *Para Entender el Conflicto de Kosova*. Madril: Los Libros de La Catarata.
- TESON, F.R. (2009) "Kosovo: A Powerful Precedent for The Doctrine of Humanitarian Intervention". *Amsterdam Law Forum*, 1 (2), 42-48.
- TRBOVICH, A.S. (2008). *A Legal Geography of Yugoslavia's Disintegration*. Oxford: Oxford University Press.
- UNDP (2004). *Human Development Report Kosovo 2004: The Rise of The Citizen: Challenges and Choices*. Prishtina: United Nations Development Programme.
- UNMIK (2001). "Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo". *Official Gazette of the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*. Prishtina: United Nations Mission In Kosovo. Online: http://www.assembly-kosova.org/common/docs/FrameworkPocket_ENG_Dec2002.pdf (2014-10-16).
- UNHCR (1999a). *Kosovo Crisis Update*. Prishtina: United Nations Refugee Agency. Online: <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/news/opendoc.htm?tbl=NEWS&page=home&id=3ae6b80dc> (2010-12-14).
- UNHCR (1999b). *Kosovo Crisis Update*. Prishtina: United Nations Refugee Agency. Online: <http://www.unhcr.org/3ae6b80f2c.html> (2010-12-14).
- UROŠEVIĆ, A. (1989). "Ethnic processes in Kosovo During the Turkish Rule". In *Kosovo: Past and Present*. Belgrade: Review of International Affairs.
- VAN MEURS, W. (2006). "The Europeanisation of the Balkans: A Concrete Strategy or Just a Placebo?". In P. JUKEROVIĆ eta F. LABARRE. *International Peace Plans for The Balkans. A Success?* Viena: National Defence Academy and Bureau for Security eta PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institute, 125-134.
- VEIGA, F. (2011) *La Fábrica de las Fronteras. Guerras de Secesión Yugoslavas (1991-2001)*. Madril: Alianza Editorial.
- VENTURA, M., (2005). "Come Nasce una Guerra". In MARZO MARGNO, A. *La Guerra dei Dieci Anni: Jugoslavia 1991-2001*. Milan: Il Saggiatore, 285-354.
- VICKERS, M. (2000). "Kosovo, The Illusive State". In W.J. BUCKLEY. *Kosovo. Contending Voices on Balkan Interventions*. Cambridge eta Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 97-100.
- VON FREYBERG, D. (2012). "Movimientos Sociales y ONG Locales e Internacionales. Historia de Un Desencuentro". In S. PIRIS (koord.). *Movimientos Sociales y Cooperación. Ideas para El Debate*. Bilbo: Hegoa, 81-108.
- WELLER, M. (1999). *The Crisis in Kosovo 1989-1999. From The Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and The Outbreak of Hostilities*. International Documents & Analysis, 1. Cambridge: Documents & Analysis Publishing Ltd, University of Cambridge
- WESTENDORP, C. (1999). "Kosovo: Las Lecciones de Bosnia". *Política Exterior*, XIII (70), 45-58.
- ZDRAVKOVIĆ, H. (2005). "The Vernacular Discourses of Historical Victimage of Kosovo Serbs and Albanians". *Balkanica*, 36. Belgrade: Institute for Balkan Studies, 83-112.j Online: http://www.balkaninstitut.com/pdf/izdanja/balkanica/Balkanica_XXXVI_2005.pdf (2014-10-3).

**KOSOVOKO EMAKUME MUGIMENDUAREN ETA KOSOVO WOMEN'S NETWORK
ERAKUNDEAREN INGURUKO LITERATURA –
LITERATURE ON KOSOVO'S WOMEN'S MOVEMENT AND KOSOVO WOMEN'S
NETWORK**

- ABDELA, L. (2004). "Kosovo: Missed Opportunities, Lessons for the Future". In H. ASHFAR eta D. EADE. *Development, Women and War: Feminist Perspectives*, Oxfam Publishing, Oxford, 87-99.
- AHMETI, S. (1996). "Women in Kosova: Between Freedom and Identity". <http://www.alb-net.com/kcc/women-kosova.htm> (2014-7-22).
- AHMETI, S. (2010). "Beyond Nationalism: Ten Years after the Balkan Wars –The Situation of Women in The States of Former Yugoslavia". In I. HEILBERGER, B. LOCHBIHLER (ed.). *Listen to Women for A Change: 15 Years after The Beijing Conference on Women – 15 Years after The Peacetrain: Balances and Outlooks*. Brusela eta Berlin: Greens/EFA in The European Parliament eta WILPF, 73-80.
- ALICE, L. (2009). "The UN's Global Gender Agenda and Post-Conflict Reconstruction: The Implementation of the United Nations Security Council Resolution 1325 in Kosovo". In C. EIFLER eta R. SEIFERT. *Gender Dynamics and Post-Conflict Reconstruction*. Frankfurt: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 49-69.
- AMNESTY INTERNATIONAL (2004). *So What does it Mean We Have the Rights? Protecting the Human Rights of Women and Girls Trafficked for Forced Prostitution in Kosovo*. Londres: Amnesty International. Online: <http://www.amnesty.eu/en/news/press-releases/eu/violence-against-women/gender-based-violence/fgm/kosovo-so-does-that-mean-i-have-rights-0197/#.V1osKNdvGCR> (2013-2-4).
- BACKER, B. (2003). *Behind Stone Walls. Changing Household Organization Among the Albanians of Kosovo*. Pejë: Dukagjini Publishing House.
- BARRY, J. (2005). *Rising Up in Response. Women's Rights Activism in Conflict*. Boulder, Colorado eta Nairobi: Urgent Action Fund.
- BENNOUNE, K. (2015), "The Women's Court: A Feminist Approach to Justice". *Peace Is Loud*. Online: <http://www.peaceisloud.org/the-womens-court-a-feminist-approach-to-justice/> (2015-5-14).
- CALLONI, M. (2002). "Albanian Women after Socialism and The Balkan War". In R. BRAIDOTTI, I. LAZAROMS eta E. VONK. *Athena (Advanced Thematic Network in Activities in Women's Studies in Europe), The Making of European Women's Studies*. Utrecht: Utrecht University, 49-60.
- ĆOPIĆ, S. (2004). "Wife Abuse in the Countries of the Former Yugoslavia". *Feminist Review*, 76, 46-64.
- CORRIN, C. (2000). *Gender Audit of Reconstruction Programs in South Eastern Europe*. New York: Urgent Action Fund eta Women's Commission for Refugees and Children.
- CORRIN, C. (2003). "Developing Policy on Integration and Re/Construction in Kosova". *Development in Practice*, 13 (2, 3), 189-207.
- CORRIN, C. (2004). "Kosovo: Missed Opportunities, Lessons for The Future". In H. ASHFAR eta D. EADE (ed.). *Development, Women, and War. Feminist Perspectives*. Oxford: Oxfam, 87-99.
- DENICH, B.S. (1974). "Sex and Power in The Balkans". In M. ZIMBALIST eta L. LAMPHERE (eds.). *Woman, Culture & Society*. Stanford: Stanford University Press, 243-262.
- DEVIC, A. (2010). "Redefining the Public-Private Boundary: Nationalism and Women's Activism in Former Yugoslavia". *Anthropology of East Europe Review*, 15 (2), 45-61.
- DUHAČEK, D. (1993). "Women's Time in The Former Yugoslavia". In N. FUNK eta M. MUELLER (ed.).

- Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and The Former Soviet Union.* Londres eta New York: Routledge, 131-137.
- ECMI, (2014). *Baseline Study: Empowering Minority Communities in Kosovo against Gender-Based Violence.* Prishtina and Mitrovica: European Centre for Minority Issues.
- EINHORN, B. (1993). *Cinderella Goes to Market. Citizenship, Gender and Women's Movement in East Central Europe.* Londres: Verso.
- ELRICH, V.S. (1966). *Family in Transition: A Study of 300 Yugoslav Villages.* Princeton: Princeton University Press.
- EMMERT, T.A. (1999). "Ženski Pokret: The Feminist Movement in Serbia in the 1920s". In S.P. RAMET (ed.). *Gender Politics in The Western Balkans: Women and Society in Yugoslavia and The Yugoslav Successor States.* Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 33-49.
- ESI, (2006). *Cutting The Lifeline: Migration, Families and The Future of Kosovo.* Berlin, Bruselas eta Istanbul: European Stability Initiative. Online: www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_80.pdf (2012-12-16).
- FÄRNSVEDEN, U., FARNSWORTH, N. eta QOSAJ-MUSTAFA, A. (2014). *Country Gender Profile: An Analysis of Gender Differences at All Levels in Kosovo,* Stockholm: Orgut Consulting AB,
- FORCA, K. eta PUAČA, M. (2007). "Nationalism Entails Discrimination". In H. RILL, T. ŠMIDLING eta A. BITOLJANU. *20 Pieces of Encouragement for Awakening and Change. Peacebuilding in the Region of the Former Yugoslavia.* Belgrad eta Sarajevo: Centre for Nonviolent Action, 64-74.
- GAL, S. eta KLIGMAN, G. (2000). *The Politics of Gender after Socialism. A Comparative Historical Essay.* Princeton: Princeton University Press.
- GODEC, S.T. (2010). "Between Rhetoric and Reality: Exploring The Impact of Military Humanitarian Intervention upon Sexual Violence – Post-Conflict Sex Trafficking in Kosovo". *International Review of The Red Cross*, 92 (877). 235-258.
- GOODWIN, G (2006). *The Private World of Ottoman Women.* Londres: Saqi Books.
- GUNGA, D. (1986). *Gratë e Kosovës Nën Periudhën e Ndërtimit Socialist, 1945-1978.* Prishtina: Instituti i Historisë.
- HRW (2000). *Kosovo: Rape as a Weapon of 'Ethnic Cleansing'.* New York: Human Rights Watch. Online: <http://www.hrw.org/legacy/reports/2000/fry/index.htm#TopOfPage> (2013-2-4).
- ISTREFI, R. eta QOSAJ-MUSTAFA, A. (2009). "Trafficking of Women in Post-Conflict Regions: The Case of Kosovo". In C. EIFLER eta R. SEIFERT (2009a). *Gender Dynamics and Post-Conflict Reconstruction.* Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 115-133.
- JAMBRESIC, K.R. (1999). "Personal Narratives on War: A Challenge To Women's Essays and Ethnography in Croatia". *ELO*, 5.
- JANCAR-WEBSTER, B. (1999). "Women in The Yugoslav National Liberation Movement". In S.P. RAMET (ed.). *Gender Politics in The Western Balkans: Women and Society in Yugoslavia and The Yugoslav Successor States.* Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 67-87.
- KASER, K. (2008). *Patriarchy After Patriarchy. Gender Relations in Turkey and in The Balkans, 1500-1950.* Viena eta Berlin: Lit Verlag.
- KASER, K. (ed.) (2012). *Household and Family in The Balkans: Two Decades of Historical Family Research at The University of Graz.* Viena eta Berlin: Lit Verlag.
- KASER, K. eta J.M. HALPERN (1997). "Contemporary Research on The Family, Antropological and Historical Approaches". *Bulletin of The Ethnographical Institute SASA*, 46.

- KELMENDI, K. (2014). "Domestic Violence Against Women in Kosovo: A Qualitative Study of Women's Experiences". *Journal of Interpersonal Violence*, 30 (4), 1-23. Online: <http://jiv.sagepub.com/content/early/2014/06/11/0886260514535255.full.pdf?ijkey=fRmYN9yfGupX8di&keytype=ref> (2014-12-16).
- KERR, J. (2007). *The Second FundHer Report: Financial Sustainability for Women's Movements WorldWide*. Toronto: Association for Women's Rights in Development AWID. Online: http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/financing_gender_equality/ExpertPresentations/Lydia%20Alpizar%20Duran.pdf (2015-1-26an konsultatua).
- KESIĆ, V. (2001). "Gender and Ethnic Identities in Transition in The Former Yugoslavia–Croatia". In R. IVEKOVIĆ eta J. MOSTOV (ed.). *From Gender to Nation*. Ravenna: Longo Editore.
- KGSC (2008). *History is Herstory. The History of Women in Civil Society in Kosovo 1980-2004*. Prishtina: Kosovar Gender Studies Centre.
- KGSC (2009). *Image of Women Politicians in The Kosovo Media*. Prishtina: Kosovar Gender Studies Centre.
- KGSC (2010). *Gender Audit of European Union Projects in Kosovo*. Prishtina: Kosovar Gender Studies Centre.
- KGSC (2011). *Women's Property Inheritance Rights in Kosovo*, Prishtina: Kosovar for Gender Studies Centre.
- KRASNIQI, E. (2011). "Ilegalja: Women in the Albanian Underground Resistance Movement in Kosovo". *ProFemina, Magazine for Women's Literature and Culture*, 2, 99-111.
- KRASNIQI, V. (2007). "Imagery, Gender and Power: The Politics of Representation in Post-War Kosova". *Feminist Review*, 86, 1-23.
- KVINNA TILL KVINNA (2001). *Getting in Right? A Gender Approach to UNMIK Administration in Kosovo*. Stockholm: Kvinna Till Kvinna Foundation.
- KVINNA TILL KVINNA (2013). *Women in Minority Groups Invisible in Kosovo's Policies*. Online: <http://kvinnatillkvinna.se/en/2013/07/09/women-in-minority-groups-invisible-in-kosovos-policies/> (2016-1-6).
- KWI (2002). *Kosovar Women. A Collection of Images*. Prishtina: Kosovo Women's Initiative eta UNCHR.
- KWN (2004). *Kosova Women's Network Annual Report 2004*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165737398.pdf> (2014-12-11n konsultatua).
- KWN (2005). *Kosova Women's Network Annual Report 2005*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165737398.pdf> (2014-12-11n konsultatua).
- KWN (2007a). *Kosova Women's Network Annual Report 2006*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165821606.pdf> (2014-12-12an konsultatua).
- KWN (2007b). *Code of Conduct Adopted and Adhered to by the Kosova Women's Network*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120172523448.pdf> (2015-6-13an konsultatua).
- KWN (2007c). *Monitoring Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 in Kosovo*. Prishtina: Kosovo Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165532196.pdf> (2015-6-11n konsultatua).
- KWN (2008a). *Kosova Women's Network Annual Report 2007*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165858919.pdf> (2012-12-12an konsultatua).
- KWN (2008b). *Kosova Women's Network Annual Report 2008*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165914522.pdf> (2012-12-12an konsultatua).
- KWN (2008c). *Exploratory Research on The Extent of Gender-Based Violence in Kosova and Its Impact on Women's Reproductive Health*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online:

- <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165614663.pdf> (2015-6-10ean konsultatua).
- KWN (2008d), *Security Begins at Home: Research to Informs the First National Strategy and Action Plan against Domestic Violence in Kosovo*. Prishtina: Agency for Gender Equality eta Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165404373.pdf> (2016-6-9an konsultatua).
- KWN (2009a). *Kosova Women's Network Annual Report 2009*. Prishtina. Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165914522.pdf> (2012-12-12an konsultatua).
- KWN (2009b). *Monitoring Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 in Kosovo, Second Edition*. Prishtina, Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165508427.pdf> (2014-12-5ean konsultatua).
- KWN (2010). *Kosova Women's Network Annual Report 2010*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165948465.pdf> (2012-12-12an konsultatua).
- KWN (2011a). *1325 Facts & Fables: A Collection of Stories about the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 on Women, Peace, and Security in Kosovo*. Prishtina: Kosovo Women's Network.
- KWN (2011b). *Kosova Women's Network Annual Report 2011*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120170146104.pdf> (2012-12-12an konsultatua).
- KWN (2011c). *KWN Strategic Plan 2011-2014*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140408185527861.pdf> (2014-12-14an konsultatua).
- KWN (2012a). *Kosova Women's Network Annual Report 2012*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130405133621338.pdf> (2012-12-12an konsultatua).
- KWN (2012b). *Kosovo Women's Fund. Little Grants, Big Changes, 2012*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140408185527861.pdf> (2013-1-16an konsultatua).
- KWN (2012c). *Code of Conduct Monitoring Report & Capacity Development Plan for Members*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130415103927635.pdf> (2015-6-13an konsultatua).
- KWN (2013). *Kosovo Women's Fund. Little Grants, Big Changes, 2013*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140408185527861.pdf> (2014-12-14an konsultatua).
- KWN (2014a). *Kosova Women's Network Annual Report 2013*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20150414144110521.pdf> (2012-12-12an konsultatua).
- KWN (2014b). *Kosova Women's Network Annual Report 2014*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140408185527861.pdf> (2012-12-12an konsultatua).
- KWN (2014c). *KWN Strategy 2015-2018*. Prishtina: Kosovo Women's Network. Online: http://www.womensnetwork.org/documents/kwn_strategy_2015_2018_eng.pdf (2012-12-12an konsultatua).
- KWN, (2014d), *Kosovo Women's Fund. Little Grants Big Changes, 2014*. Prishtina: Kosova Women's Network. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20150410115655316.pdf> (2014-12-14an konsultatua).
- KWN eta AH (2013). *Where's the Money for Women's Rights? A Kosovo Case Study*. Prishtina: Kosova Women's Network, Alter Habitus Institute for Studies in Society and Culture eta AWID Association for Women in Development. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165508427.pdf> (2016-2-16an konsultatua).

- LUCAS, M.H. (2015). "Bosnie-Sarajevo: The Women's Court in the Former Yugoslavia". *Portside*. Online: <http://portside.org/2015-05-11/bosnie-sarajevo-women%E2%80%99s-court-former-yugoslavia> (2015-5-14an konsultatua).
- LUCI, N. (2002). "Endangering Masculinity in Kosova: Can Albanian Women Say No?". *Anthropology of East Europe Review*, 20 (2), 71-79.
- LUCI, N. eta GUSIA, L. (2014). "Our Men Will Not Have Amnesia: Civil Engagement, Emancipation, and Transformations of the Gendered Public in Kosovo". In S.P. RAMET, A. SIMKUS eta O. LISTHAUG. *Civic and Uncivic Values in Kosova: Value Transformation, Education, and Media*. Budapest: Central European University, 199-217.
- LUCI, N. eta KRASNIQI, V. (2006). *Politics of Remembrance and Belonging: Life Histories of Albanian Women in Kosova*. Prishtina: Center for Research and Gender Policy.
- MAQUIRE, S. (2008). *Implementeation of Security Council Resolution 1325 in Kosovo. Lessons learned to inform EULEX Kosovo*. Brusela: United Nations Development Fund for Women UNIFEM.
- MATLAND, R. eta MONTGOMERY, K. (ed.) (2003). *Women's Access to Political Power in Post-Communist Europe*. Oxford eta New York: Oxford University Press.
- MERTUS, J.A. (1999b). "Women in Kosovo: Contested Terrains. The Role of National Identity in Shaping and Challenging Gender Identity". In S.P. RAMET (ed.). *Gender Politics in the Western Balkans: Women and Society in Yugoslavia and The Yugoslav Successor States*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 171-186.
- MERTUS, J.A. (2000). *War's Offensive on Women: The Humanitarian Challenge in Bosnia, Kosovo, and Afghanistan*. Bloomfield, Connecticut: Kumarian Press Inc., 2000.
- MEŽNARIĆ, S. (1985). "Theory and Reality: The Status of Employed Women in Yugoslavia". In S.L. WOCHICK eta A.G. MERYER (ed.). *Women, State and Party in Eastern Europe*. Durham: Duke University Press, 214-220.
- MILEVSKA, S. (2011). "Solidarity and Intersectionality: What can Transnational Feminism Theory Learn from Regional Feminist Activism". *Feminist Theory and Activism in Global Perspective: Feminist Review Conference Proceedings*, e52-e61. Online: <http://link.springer.com/article/10.1057/fr.2011.29> (2016-6-9an konsultatua).
- MLINAREVIĆ, G. (2013). "Feminism, Socialism and Post-Socialism". *NJOHJA*, 2. Prishtina: Institute for Social Sciences and Humanities, 181-200.
- MLINAREVIĆ, G., ČAUSEVIĆ, J., GASHI, A., HASEČIĆ, D.H. eta FETAHAGIĆ, S.S. (2012). "The Contexts of BiH and Kosovo". In Z. SPAHIĆ-ŠILJAK. *Female, Feminist and Muslim Identities. Post-Socialist Contexts of Bosnia and Herzegovina and Kosovo*. Sarajevo: Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies, 87-128.
- NICOLIC-RISTANOVIC, V (2002). "Social Change, Gender and Violence. Post-Communist and War Affected Societies". *Social Indicators Research Series*, 10, Springer Science..
- NRAEOK (2012). *Monitoring Report for the Implementation of the Gender Perspective within the Strategy and Action Plan for the ntegration of Roma, Ashkali and Egyptian Communities in the Republic of Kosovo (2009-2015)*. Prishtina: Network of Roma, Ashkali and Egyptian Organizations of Kosovo.
- OPEN SOCIETY INSTITUTE (2007). *Violence Against Women. Does The Government Care in Kosovo?*. Budapest eta New York: Open Society Institute Network Women's Program VAW Monitoring Program.
- OSCE (1999). *Decision No. 305*. Organization for Security and Co-operation in Europe. Hemen: <http://www.osce.org/kosovo/105907> (2014-2-8). OSC Eren sorrera dokumentua.

- OSCE (2011). *Defining and Prosecuting the Crime of Human Trafficking*. Prishtina: Organization for Security and Co-operation in Europe Mission in Kosovo.
- PACHUKU, M. (2011). *Guests or Sisters: Albanian Women's Activism in The Three Neighbouring Countries (Mazedonia, Kosova and Albania)*. Budapest: Central European University ETD Collection.
- PAPIĆ, Ž. (1999). "Women in Serbia: Post-Communism, War, and Nationalist Mutations". In S.P. RAMET (ed.). *Gender Politics in the Western Balkans: Women and Society in Yugoslavia and The Yugoslav Successor States*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 153-169.
- PAPIĆ, Ž. (2002). "Europe After 1989: Ethnic Wars, the Fascitization of Civil Society and Body Politics in Serbia". In G. GRIFFIN eta R. BRAIDOTTI (ed.). *Thinking Differently: A Reader in European Women's Studies*. Londres: Zed Books, 127-144.
- PEIRCE, L.P. (1993). *The Imperial Harem, Women and Sovereignty in The Ottoman Empire*. Oxford eta New York: Oxford University Press.
- PEZZOTI, M. (2004). "UNMIK Office of Gender Affairs Places Gender Concerns at The Top of the Peacekeeping Political Agenda in Kosovo". Prishtina: UNMIK. Online: http://www.peacewomen.org/sites/default/files/dpko_unmikgenderaffairs_2004_0.pdf (2014-7-10).
- POWER-STEVENSON, T. (1995). "Kosovo". In B. BYRNE, R. MARCUS eta T. POWER-STEVENSON. *Gender, Conflict and Development, Volume II: Case Studies: Cambodia; Rwanda; Kosovo; Algeria; Somalia; Guatemala and Eritrea*. Brighton: BRIDGE Institute of Development Studies, 52-69.
- RACIOPPI, L., O'SULLIVAN, K. (2000). "Organizing Women Before and After The Fall: Women's Politics in The Soviet Union and Post-Soviet Russia". In B.G. SMITH. *Global Feminisms Since 1945*. Londres eta New York: Routledge, 205-234.
- RAIFI, F. (2013). *Implementation of NAP/AP 1325 in the Western Balkans*. Prishtina: Kosovar Center for Security Studies eta UN Women.
- RAMET, S.P. (1995). *Social Currents in Eastern Europe*. Durham: Duke University Press.
- RAMET, S.P. (ed.) (1999a). *Gender Politics in the Western Balkans: Women and Society in Yugoslavia and The Yugoslav Successor States*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- RAMET, S.P. (1999b). "In Tito's Time". In S.P. RAMET (ed.). *Gender Politics in the Western Balkans: Women and Society in Yugoslavia and The Yugoslav Successor States*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 89-105.
- REDONDO, G. eta VILLELLAS A. (2008). *An Approach to The Kosovo Post-War Rehabilitation Process from A Gender Perspective*. Quaderns de Construcció de Pau, Bartzelona: Escola de Cultura de Pau.
- REINECK, J.S. (1991). *The Past as Refuge: Gender, Migration, and Ideology Among the Kosova Albanians*. Berkeley: University of California Press.
- ROGOVA, I. (2004). "Letter from The Executive Director". In KWN. *Kosova Women's Network Annual Report 2004*. Prishtina: KWN, 2-3.
- ROGOVA, I. (2009b). "Speech at the RWL Conference". 2008ko urriak 27, Prishtina. In KWN. *Monitoring Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 in Kosova, Second Edition*. Prishtina: Kosova Women's Network, 43.
- RWL (2008). *A Secure Future for our Region: What does it Take? Women Leaders Speak Out. Conference Report*. Prishtina: Regional Women's League eta UNIFEM.
- SALBI, Z. (2006). *The Other Side of War. Women's Stories of Survival & Hope*, Washington, D.C: Women for Women International eta National Geographic.
- SALECL, R. (1994). *The Spoils of Freedom: Psychoanalysis and Feminism After The Fall of Socialism*. New York: Routledge.

- SAMPSON, S. (2007). "Beyond Transition: Rethinking Elite Configurations in The Balkans". In C.M. HANN. *Postsocialism: Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia*. New York: Routledge, 297-316.
- SLAPSAK, S. (2001). "The Use of Women and The Role of Women in the Yugoslav War". In I. SKJELSBÆK eta D. SMITH. *Gender, Peace & Conflict*. Londres: PRIO International Peace Research Institute eta SAGE Publications, 161-183.
- SPAHIĆ-ŠILJAK, Z. (2012). *Female, Feminist and Muslim Identities. Post-Socialist Contexts of Bosnia and Herzegovina and Kosovo*. Sarajevo: Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies, University of Sarajevo.
- STATOVCI, D. (1990). "Femra Shqiptare ne Faljen e Gjajeve". *Gjurmime Albanologjike*, 20, 97-107.
- STETZ, M.D. (2000). "Woman as Mother in a Headscarf: The Women War Refugee and The North American Media". *Canadian Woman Studies*, 19 (4). 66-70.
- STRAZZARI, F. eta SELENICA, E. (2013). "Nationalism and Civil Society Organizations in Post-Independence Kosovo". In V. BOJICIC-DZELILOVIC, J. KER-LINDSAY eta D. KOSTOVICOVA. *Civil Society and Transitions in The Western Balkans*. Hampshire eta New York: Palgrave Macmillan, 117-134.
- TARIFA, F. (1998). "Disappearing from Politics. Social Change and Women in Albania". In M. RUESCHEMEYER (ed.). *Women in Politics of Post Communist Eastern Europe*. New York: M. E. Sharpe Inc., 267-284.orr.
- TERMKOLLI, M. (2008). *Munument Gruas: Monografi FGLDK 1990-2009*. Prishtin: Forumi i Gruas LDK.
- UNDP (2011). *Kosovo Human Development Report 2010*. Prishtina: United Nations Development Programme.
- UNFPA (2005). *Gender Based Violence in Kosovo. A Case Study*. Prishtina: United Nations Population Fund.
- UNICEF (2008). *Getting to Lisbon: Assessing Vocational Training Needs and Job Creation Opportunities for Rural Women*. Prishtina: UNICEF.
- UNITED NATIONS DEPARTMENT OF PEACEKEEPING OPEARATIONS (2005). *Progress Report: Gender mainstreaming in Peacekeeping Operations*. New York: United Nations Department of Peacekeeping Operations.
- UNITED NATIONS DEPARTMENT OF PEACEKEEPING OPEARATIONS (2005). *Progress Report: Gender mainstreaming in Peacekeeping Operations*. New York: United Nations Department of Peacekeeping Operations. Online: <http://www.peacewomen.org/content/progress-report-gender-mainstreaming-peacekeeping-operations> (2014-5-5ean kotsultatua).
- UNMIK (2003). *Women and Men in Kosovo*. Prishtina: Office of Gender Affairs, United Nations Mission in Kosovo.
- VERDERY, K. (1996). *What Was Socialism, and What Comes Next?*. Princeton: Princeton University Press.
- WARD, O. (2001). "Silent Crime". *Peace Women*, Women's International League for Peace and Freedom.
- WAREHAM, R. (2000). *No Safe Place: UNIFEM Commissioned Assessment of Violence Against Women in Kosovo Albanian Community*. Prishtina: UNIFEM.
- WAREMAH, R. eta QUICK, D. (2001). "Problems or Partners? Working with Women to Rebuild the Balkans". *Forced Migration Review*, 11,16-17.
- WATSON, P. (1997). "Civil Society and The Politics of Difference in Eastern Europe". J.W. SCOTT, C. KAPLAN eta D. KEATES (ed.). *Transitions, Environments, Translations. Feminisms in International Politics*. New York eta Londres: Routledge, 21-30.
- WHO (1997). *Violence Against Women: A Priority Health Issue*. Geneva: World Health Organization. Online: http://www.who.int/violence_injury_prevention/media/en/154.pdf (2014-7-15).

- WOODWARD, S.L. (1985). "The Rights of Women: Ideology, Policy, and Social Change in Yugoslavia". In S. WOLCHIK eta A. MEYER (ed.). *Women, State, and Party in Eastern Europe*. Durham: Duke University Press, 234-256.
- WPC (2007). *Through Women's Solidarity to a Just Peace. A Report Based on the Women's Peace Coalition Second Annual Conference*. Belgrade eta Prishtina: Women's Peace Coalition. Online: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120172604733.pdf> (2015-1-19an kontsultatua).
- ZAGOVIĆ, S. (koord.) (1997). *Mujeres Por La Paz*. Belgrade: Zene Za Mir.
- ZAGOVIĆ, S. (2006). *Always Disobedient*. Belgrad: Žene U Crnom Beograd.
- ZAHARIJEVIĆ, A. (2013). *Being an Activist: Feminist Citizenship Through Transformations of Yugoslav and Post-Yugoslav Citizenship Regimes*. CITSEE Working Paper Series, 28, Edinburgo.
- ZARKOV, D. (2003). "Feminism and the Disintegration of Yugoslavia: On the Politics of Gender and Ethnicity". *Social Development Issues*, 24(3), 59-68. Online: <http://hdl.handle.net/1765/23361> (2014-5-18).
- ZARKOV, D. (2007). *The Body of War. Media, Ethnicity, and Gender in The Break-Up of Yugoslavia*. Durham eta Londres: Duke University Press.

NAZIO BATUEN ERAKUNDEAREN SEGURTASUN KONTSEILUAREN EBAZPENAK – UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL RESOLUTIONS²

- NBE (1998). 1160 ebazpena. Online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement> (2015-12-6an kontsultatua).
- NBE (1998). 1199 ebazpena. Online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement> (2015-12-6an kontsultatua).
- NBE (1998). 1203 ebazpena. Online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/321/21/PDF/N9832121.pdf?OpenElement> (2015-12-6an kontsultatua).
- NBE (1999). 1239 ebazpena. Online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/143/75/PDF/N9914375.pdf?OpenElement> (2015-12-6an kontsultatua).
- NBE (1999). 1244 ebazpena. Online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement> (2015-12-6an kontsultatua).
- NBE (2000). 1325 ebazpena. Online: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325\(2000\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325(2000)) (2015-12-6an kontsultatua).
- NBE (2008). 1820 ebazpena. Online: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1820\(2008\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1820(2008)) (2015-12-5an kontsultatua).
- NBE (2009a). 1888 ebazpena. Online: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1888\(2009\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1888(2009)) (2015-12-5an kontsultatua).

² UN documentation will appear authored as NBE (Nazio Batuen Erakundea) in euskara.

- NBE (2009b) *1889 ebazpena*. Online:
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1889\(2009\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1889(2009)) (2015-12-5an
 kontsultatua).
- NBE (2010). *1960 ebazpena*. Online:
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1960\(2010\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1960(2010)) (2015-12-5an
 kontsultatua).
- NBE (2013a). *2106 ebazpena*. Online:
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2106\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2106(2013)) (2015-12-5an
 kontsultatua).
- NBE (2013b). *2122 ebazpena*. Online:
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2122\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2122(2013)) (2015-12-5an
 kontsultatua).
- NBE (2015). *2242 ebazpena*. Online:
http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2242.pdf (2016-1-6an kontsultatua).

KOSOVOKO BALIABIDE LEGALAK – KOSOVO'S LEGAL RESOURCES

- Genero berdintasunerako Legea: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2004_2_en.pdf (2015-3-4an kontsultatua).
- Genero berdintasunerako Ekintza Plana: The Kosova Action Plan for the Achievement of Gender Equality. Online: http://www.peacewomen.org/sites/default/files/kosovo_nap_2014.pdf (2015-3-4an kontsultatua).
- Genero berdintasunerako Programa: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130529105303566.pdf> (2015-3-4an kontsultatua).
- Indarkeria domestikoaren aurkako programa eta ekintza plana: <http://gbvaor.net/?get=003532|2013/02/KPAP-DV-2011-2014-Alb-Eng-Serb.pdf> (2015-3-4an kontsultatua).
- Indarkeria domestikoaren inguruko NBEKMren erregulazioa: http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/02english/E2003regs/RE2003_12.pdf (2015-3-4an kontsultatua).
- Diskriminazioaren aurkako legea eta ekintza plana: http://www.unmikonline.org/regulations/2004/re2004_32ale04_03.pdf (2015-3-4an kontsultatua).
- Indarkeria domestikoaren aurkako babeserako legea: <http://gbvaor.net/?get=005158|2015/03/Law-on-protection-against-domestic-violence-Kosovo.pdf> (2015-3-4an kontsultatua).
- Pertsonen trafikoa ekiditeko ekintza plana: <https://www.mpb-ks.org/repository/docs/TQNJAnlisht.pdf> (2015-3-4an kontsultatua).
- Guda garaiko sexu indarkeriaren biktimentzako legearen zuzenketa: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/04-L-172%20a.pdf> (2015-3-4an kontsultatua).
- Familia eta zerbitzu sozialen inguruko legea: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2005_02-L17_en.pdf (2015-3-4an kontsultatua).
- Nazio Batuen Erakundearen Emakumeak, Bakea eta Segurtasunaren inguruko 1325 ebazpena implementatzeko ekintza plana: <http://www.womensnetwork.org/documents/20150323140838326.pdf> (2015-3-4an kontsultatua).

WEB ITURRIAK – WEB RESOURCES

Aipatutako erakunde eta ekimenen webguneak:

- CEDAW itunaren webgunea: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>
- Copenhage-ko Dokumentua: <http://www.osce.org/es/odihr/elections/14304?download=true>
- NBEko Emakumeak, Bakea eta Segurtasuna zutabearen webgunea: <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/women-peace-and-security/>
- Beijing-en ospatutako Emakumeen Laugarren Mundu Batzarraren eta hemendik eratorritako Ekintzarako Plataformaren webgunea: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/>
- NBEren Segurtasun Kontseiluak Kosovoren inguruan hartutako ebazpenen webgunea: <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/kosovo/>
- Albert Einstein Institution: <http://www.aeinstein.org/>
- International Centre for Nonviolent Conflict: <https://www.nonviolent-conflict.org/>
- Centre for Applied Non Violent Actions and Strategies: <http://canvasopedia.org/>
- Peace Brigades International: <http://www.peacebrigades.org/>
- Bujan-eko Ebazpena: http://www.albanianhistory.net/en/texts1920-1944/AH1944_8.html
- Kosovoko Gobernuak Atzerri Gaietarako Ministeritza: <http://www.mfa-ks.net/?page=2,33>
- Nëna Terezë erakundea: <http://www.motherteresasociety.org>
- Nazio Batuen Garapen Programak Kosovon duen misioaren webgunea: <http://www.ks.undp.org>
- Nazio Batuen Garapen Programak Kosovon duen misioak lurraldearen inguruan dituen datu sozio-ekonomiko eguneratuak: <http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/countryinfo/>
- Kosovoko Gobernuak: www.ks-gov.net
- Women's Court: <http://www.zenskisud.org/en/index.html>
- Kosovoko Atzerri Gaietarako Ministeritza: <http://www.mfa-ks.net/>
- Kosovoko Estatusaren Akordiorako Proposamena: http://www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf
- Kosovoren independentzia babestu duten herrialdeen zerrenda: <http://www.kosovothanksyou.com/>
- Nazio Batuen Garapen Programa (NBP): <http://www.ks.undp.org/>
- Kosova Women's Network: www.womensnetwork.org
- Regional Women's League: <http://www.rwlsee.org>
- NRAEWOK: www.rrograek.org
- Kosovo Businesswomen Network: http://she-era.org/~sheera/eng/?page_id=478
- Young Women Empowerment Initiative: <http://www.womensnetwork.org/?FaqeID=1&n=126> eta <http://www.womensnetwork.org/?FaqeID=59>
- Women's Forum: <http://www.forumzena.org>
- CURE fundazioa: <http://fondacijacure.org>
- Centre for Women's Studies: <http://www.zenstud.hr>
- Centre for Women War Victims ROSA: <http://www.czzzr.hr>
- National Council for Gender Equality: <http://www.sozm.org.mk>
- Anima: <http://www.animakotor.org>
- Women's Lobby Slovenia: <http://www.zls.si>
- Women's Studies: <http://www.zenskestudie.edu.rs>
- Women in Black: <http://www.zeneucnom.org>

Blogak, online albisteak eta bestelako online iturriak

“Declaration of the Regional Young Feminists Forum”: <http://www.womensnetwork.org/?FaqeID=59&n=61> (2015-4-23an kontsultatua).

Slobodan Milosevic-en hitzaldia 1989an Kosovo Poljen: <http://www.slobodan-milosevic.org/spch-kosovo1989.htm>

“Women in Black Serbia, KWN form Women’s Peace Coalition”: <http://www.womensnetwork.org/?FaqeID=23&n=20> (2015-3-3an kontsultatua).

Index in English

INDEX IN ENGLISH

Chapter 1. General introduction [in English]	15
1.1. Object of study.....	16
1.1.1. Precedents and background	18
1.1.2. Justification.....	21
1.2. Methodology	24
1.2.1. Objectives of research	26
1.2.2. Hypotheses.....	27
1.2.3. Development of research: information sources and fieldwork	29
1.2.4. Resulting debates and methodological difficulties	31
1.3. Structure and contents	33

FIRST PART

Chapter 2. Peace and security in the theoretical map of International Relations [in Basque]	39
2.1. Introduction	40
2.2. International Relations and International Security Studies	41
2.3. Peace and security in the classic approaches of International Relations	42
2.3.1. Idealism, Liberalism and Neoliberalism	43
2.3.2. Realism and Neorealism	46
2.3.3. Clashes and confluences between Neorealism and Neoliberalism	49
2.4. Post-positivist approaches and the break with traditional approaches	51
2.5. Human Security	55
2.5.1. Contributions of Human Security and criticism received	57
2.5.3. New definitions of Human Security and its recovery	62
2.6. Critical Security Studies	64
2.6.1. Peace Studies: contributions on peace and nonviolence	67
2.6.2. Critical theory: emancipation as security	71
2.6.3. Constructivism: social security and securitization	73
2.6.4. Poststructuralism: global biopolitics	76
2.6.5. Postcolonialism: imperialism, subalternity and construction of metanarratives	79
2.6.6. Green Theory: interdependence between individuals, societies and environment	81
2.6.7. Feminist perspectives on security: social construction of gender	82
2.7. Confluences between Human Security and Critical Security Studies: Critical Human Security Studies.....	86
2.8. Conclusions	88
 Chapter 3. Wars and post-war peacebuilding processes after the Cold War and in the beginnings of 21st century [in Basque]	 91
3.1. Introduction	92
3.2. Relations between conflict, peace and development	93
3.3. Civil wars after the Cold War	94
3.3.1. Characteristics of civil wars	100
3.3.2. Causes of civil wars	101

3.3.2.1. Political factors	101
3.3.2.2. Identity factors	102
3.3.2.3. Economical factors	103
3.4. International humanitarian interventions	107
3.4.1. The role of the discourse of complex political emergencies	111
3.5. Post-war peacebuilding processes	115
3.5.1. Peacebuilding: origin, characteristics and evolution	116
3.5.2. Liberal peacebuilding	119
3.5.2.1. Construction of strategic complexes	123
3.5.2.2. State building	124
3.5.2.3. Reconceptualization of security	125
3.5.2.4. Links between security and development	126
3.5.2.5. Critics to liberal peacebuilding	128
3.5.3. Local or communitarian peacebuilding	131
3.5.3.1. Liberal appropriation of local peacebuilding	134
3.5.3.2. Critics to communitarian peacebuilding	135
3.5.4. Post-liberal peacebuilding and hybrid peace(s)	135
3.5.4.1. Emancipation, resistance, agency and the everyday	137
3.5.4.2. Social processes and their transformation, and governability	141
3.5.4.3. Critics to post-liberal peacebuilding	142
3.6. Conclusions	143
Chapter 4. Placing nonviolent civil resistance processes in the International Security map: characteristics, debates, and criticisms [in English]	145
4.1. Introduction.....	146
4.2. Situating Resistance Studies in the International Peace and Security Studies map	147
4.3. Nonviolent civil resistance: development, definition(s) and analysis of the concept(s)....	153
4.3.1. Historical and theoretical development	154
4.3.1.1. Gandhi, <i>satyagraha</i> , <i>ahimsa</i> and the concept of principled nonviolence	157
4.3.1.2. Sharp, the concept of pragmatic nonviolence and nonviolent action	158
4.3.2. Different concepts and conceptualizations	159
4.3.3. Civil resistance processes and social movements	165
4.4. The pragmatic approach of nonviolent civil resistance and nonviolent action	167
4.4.1. Causes and objectives of nonviolent civil resistance	168
4.4.2. Organization of nonviolent civil resistance.....	179
4.4.3. Methodology of nonviolent civil resistance.....	172
4.4.4. Phases of nonviolent civil resistance.....	175
4.4.4.1. Backfire of violence	177
4.4.5. Everyday forms of resistance.....	178
4.4.5.1. The <i>continuum</i> of resistance.....	180
4.4.6. Outcomes of civil resistance.....	181
4.4.7. International cooperation and nonviolent civil resistance movements.....	182
4.4.7.1. Sources and identity of actors of cooperation.....	182
4.4.7.2. Dynamics of cooperation.....	183
4.4.7.3. Limits of international cooperation.....	186
4.4.8. Critics towards the strategic model of nonviolent action.....	187
4.5. The conflict transformation approach of nonviolent civil resistance.....	189

4.5.1 Nonviolent civil resistance as a conflict transformation tool.....	190
4.5.2. Nonviolent civil resistance as a conflict prevention tool.....	193
4.5.3. Nonviolent civil resistance as a conflict intervention tool.....	195
4.5.4. Nonviolent civil resistance as a peacebuilding tool.....	196
4.5.1.4. Confluences between everyday resistance and everyday peace.....	199
4.6. Re-connecting Resistance Studies with International Security Studies	202
4.6.1. Axing Resistance Studies within Peace Studies.....	203
4.7. Conclusions.....	205
Chapter 5. Feminist Security Studies: Perspectives on civil resistance, armed conflict, and peacebuilding [in English]	207
5.1. Introduction.....	208
5.2. Gender, gender relations and patriarchy.....	209
5.2.1. Women's subordination, gender violence, and violence against women	211
5.3. Feminist perspectives on International Peace and Security.....	213
5.3.1. Different feminist approaches to International Peace and Security	216
5.3.1.1. Liberal feminism	218
5.3.1.2. Marxist and Socialist feminisms	218
5.3.1.3. Radical feminism	219
5.3.1.4. Postmodern feminism	220
5.3.1.5. Postcolonial feminism	221
5.3.1.6. Ecofeminism	222
5.3.2. A common body of work: Feminist Security Studies	223
5.4. Women in civil resistance processes	225
5.4.1. Feminist criticism of the pragmatic approach of nonviolent action	226
5.4.2. Characteristics of women's participation in civil resistance.....	227
5.4.3. The use of gendered tactics	234
5.5. Women in armed conflicts	236
5.5.1. Transformation of gender roles	239
5.5.2. Women as perpetrators of violence	239
5.5.3. Women as peacebuilders	241
5.5.4. Women as victims: violence against women during conflict	242
5.5.4.1. Forced displacement	243
5.5.4.2. The body of war: wartime sexual violence against women	244
5.5.5. The <i>continuum</i> of violence against women in times of peace	246
5.6. Women in peacebuilding	248
5.6.1. Effects of peacebuilding on women and gender relations	249
5.6.2. Participation of women in peacebuilding bodies	251
5.6.2.1. International decision-making organs	252
5.6.2.2. State-level decision-making organs	253
5.6.2.3. Grassroots organizations	255
5.6.3. Main tendencies of international cooperation towards women.....	256
5.7. International tools on Women, Peace and Security.....	260
5.7.1. Critique about international instruments on Women, Peace and Security.....	265
5.9. Strengths and challenges of Feminist Security Studies	267
5.9.1. Strengthening Feminist Security Studies inside Critical Human Security Studies ...	269
5.10. Conclusions	270

SECOND PART

Chapter 6. Historical, political and social contemporary development of Kosovo [in Basque]	275
6.1. Introduction	276
6.2. Current general geographical and social profile of Kosovo	277
6.3. Historical, political and social development from antiquity to the end of the Cold War ..	280
6.3.1. The Balkan Wars and the First World War	283
6.3.2. The creation of Yugoslavia and the Second World War	285
6.3.3. The Cold War in Yugoslavia	289
6.4. Civil resistance process, 1989-1996	298
6.4.1. Precedents of the resistance: <i>Illegalja</i>	298
6.4.2. Factors that influenced on the election of nonviolence	300
6.4.2.1. Miners' protests	301
6.4.2.2. Creation of new organizations, political parties and initiatives	303
6.4.2.3. Campaign to end blood feuds	306
6.4.3. Characteristics and means of civil resistance	308
6.4.3.1. Creation and development of the parallel state	308
6.4.3.2. Methods of civil resistance	312
6.4.3.3. Everyday resistance	313
6.4.4. Weaknesses of civil resistance and reasons of failing	314
6.4.4.1. Disagreement with the passivity of civil resistance	315
6.4.4.2. Influence of the Dayton peace accords	316
6.4.4.3. Change of strategy from passive to active resistance	317
6.4.4.4. The end of nonviolence	319
6.4.5. Influence of the international cooperation upon civil resistance	320
6.5. Armed conflict, 1998-1999	322
6.5.1. International humanitarian intervention	324
6.6. Post-war peacebuilding process, 1999-2014	329
6.6.1. UNMIK and KFOR	330
6.6.2. The Ahtisaari Plan	334
6.6.3. Declaration of independence	335
6.6.4. Situation of Serbs and other minorities	338
6.6.5. Links between pre-war civil resistance and post-war resistance: <i>Leviza Vetevendosjë!</i>	340
6.7. Conclusions	342
Chapter 7. Development of the situation of Kosovar women and their social and political activism: identity and characteristics [in English]	345
7.1. Introduction	346
7.2. The situation of women and the women's movement in Socialist Yugoslavia	347
7.2.1. First women's groups and the Women's Anti-Fascist Front.....	348
7.2.2. Birth and development of the feminist movement	350
7.2.3. The disintegration of Yugoslavia on the bodies of women.....	353
7.2.3.1. Influence of intersectionality on Albanian women	354
7.3. Initiation and development of the socio-political participation of Kosovar Women	355

7.3.1. Beginnings of the women's movement: from the <i>zadruga</i> to the university	357
7.4. Participation of women in <i>Illegalja</i>	360
7.4.1. Gendered double wall	360
7.4.2. Origin and development of women's rights' consciousness	361
7.5. Women's participation in the civil resistance process, 1989-1997	363
7.5.1. First steps of women's rights' activism: Independent Women's Association	365
7.5.2. Women's participation in the Democratic League of Kosovo	366
7.5.3. Women's participation in independent organizations	368
7.5.4. Cooperation with women from minority groups	374
7.5.4.1. Origins of cooperation with Women in Black	374
7.5.5. IV. World Conference on Women: Beijing, 1995	376
7.5.6. Defending active resistance	377
7.6. Women's participation in armed conflict, 1998-1999	380
7.6.1. Women as perpetrators of violence	380
7.6.2. Women as victims	382
7.6.3. Women as peacebuilders	383
7.7. Women's situation, socio-political participation and activism in post-war peacebuilding period, 1999-2014	384
7.7.1. <i>Continuum</i> of violence against women	387
7.7.1.1. Violence against women in the domestic sphere	387
7.7.1.2. Re-victimization of women victims of sexual violence during conflict	388
7.7.1.3. Forced prostitution	389
7.7.1.4. Situation of women in minority groups	390
7.7.2. Influence of new international and local dynamics upon gender relations and women's rights activism	392
7.7.2.1. Interruption in the transformation of gender relations	392
7.7.2.2. Transformation of women's rights activism	394
7.7.3. Boom of women's NGOs	396
7.7.3.1. Kosovo Women's Initiative	397
7.7.4. Implementation of UN Security Council Resolution 1325	399
7.7.4.1. Women's political participation	399
7.7.4.2. Gender perspective of international actors	402
7.7.4.3. Women in the security sector	405
7.7.4.4. Institutionalization of women's rights	406
7.8. Conclusions	408
Chapter 8. Kosovo Women's Network, key actor in peacebuilding and women's rights activism [in English]	411
8.1. Introduction	412
8.2. Background: Rural Women's Network	413
8.2.1. Main basis: cooperation between rural women's groups	416
8.2.2. Members and their individual work	417
8.2.3. Lessons learnt: RWN's gained experience	419
8.3. Creation and development of Kosova Women's Network	420
8.3.1 From non-officialness to institutionalization	420
8.4. KWN's main features	422
8.4.1. Ideology	423

8.4.2. Objectives	426
8.4.3. Organization of the network	429
8.5. Women's groups members, evolution and characteristics	432
8.5.1 Variation on the quantity of members and its causality	433
8.5.2. Membership typology	435
8.5.3. Multi-ethnicity of members	436
8.5.4. Internal relationship	436
8.6. External relationship	437
8.7. KWN's activity and contributions in the local level	439
8.7.1. Promotion of women's participation in the political sphere	439
8.7.2. Activity against violence against women and women's trafficking	441
8.7.3. Defence of quality health for women	443
8.7.4. Strengthening the organization	443
8.8. Code of Conduct: reflection of transparency	445
8.9. Kosovo Women's Fund	447
8.10. KWN's activity and contributions in the regional level	449
8.10.1. Women's Peace Coalition	449
8.10.2. Regional Women's Lobby for Peace, Security and Justice in South East Europe ...	452
8.10.3. Women's Court	453
8.10.4. Regional Young Women Empowerment Initiative	455
8.11. KWN's current and future challenges	456
8.12. Conclusions.....	458
Chapter 9. Analysis of the influence of international cooperation on Kosovo	
Women's Network [in English]	461
9.1. Introduction.....	462
9.2. Focusing the cooperation of international organizations towards KWN	464
9.2.1. Cooperation for gender equality and women's empowerment	465
9.2.2. Cooperation for local women's groups and organizations	467
9.2.3. Cooperation for RWN/KWN	468
9.3. Transformation of cooperation between KWN and international organizations	470
9.3.1. Origins of the relationship between RWN and international cooperation	472
9.3.2. Explosion of international funds after the war	476
9.3.3. Slow decrease of international cooperation	480
9.3.4. Creation of Kosovo Women's Fund and KWN's reinforcement	481
9.4. Analysis of the international actors behind the cooperation for RWN and KWN	482
9.4.1. Multilateral cooperation	483
9.4.2. Bilateral cooperation	485
9.4.3. Cooperation of international NGOs	487
9.4.4. Cooperation of international women's funds	489
9.4.5. Cooperation of private foundations	489
9.4.6. Personal donations	490
9.5. Analysis of the relationship between KWN and international cooperation	495
9.5.1. Comparison of KWN's objectives and international cooperation	495
9.5.2. Consequences of international cooperation on the local women's movement.....	497
9.5.2.1. High dependency on international organizations	497
9.5.2.2. Precarious situation of women's groups' economic situation	498

9.5.2.3. High conditioning of local women's organizations' work	499
9.5.2.4. Creation of divisions between women's organizations	500
9.5.2.5. Development of resistance dynamics towards international donors	501
9.5.3. Perceptions of main international actors of cooperation	503
9.5.4. KWN's perceptions on the effects of international cooperation	504
9.5.5 Future challenges of the relationship between KWN and international cooperation	505
9.6. Linking international cooperation, liberal peacebuilding and their influence on KWN ...	507
9.6.1. Local women's organizations' resistances towards global liberal peacebuilding and cooperation	510
9.7. Conclusions	512

THIRD PART

Chapter 10. General conclusions [in English]	517
10.1. Introduction	518
10.2. Verification of hypothesis	519
10.2.1. On the confluences of civil resistance and peacebuilding, and their gender(ed) dynamics	519
10.2.2. On the women's movement in Kosovo, KWN, and the influences of international cooperation and global peacebuilding dynamics	524
10.3. Future research lines	531
Appendixes	535
Bibliography	555
Literature on International Relations, International Security Studies, conflicts and peacebuilding	556
Literature on Resistance Studies	568
Literature on Feminist Security Studies	573
Literature on the history of Kosovo	586
Literature on the women's movement in Kosovo and Kosovo Women's Network	593
Index in English	607
Summary in English of the second, third and sixth chapters of the doctoral thesis	615

Summary in English¹ of the second, third and sixth chapters of the doctoral thesis:

Women's organizations of Kosovo in civil resistance and peacebuilding (1989-2014). Theoretical relations and influence of the international cooperation

¹ The objective of this material is to summarize the second, third, and sixth chapters of this doctoral thesis, written in Basque, so that external evaluators and all members of the defence committee can know of and pass judgement on their contents.

CHAPTER 2. PEACE AND SECURITY IN THE THEORETICAL MAP OF INTERNATIONAL RELATIONS

The aim of the second chapter is to establish the first and basic grounds for the theoretical framework of this research, analyzing the concepts —and practices— of Peace and Security within the discipline of International Relations —IR—. It is indispensable to analyze the evolution of both concepts in order to later locate the importance and role played by women's groups' activism, on one hand, and civil resistance processes, on the other hand, in the contexts of conflict and peace building. Thus, first, I locate International Security Studies —ISS— within the theoretical map of IR as a sub-discipline. Then, I analyze the development of the concept of security through the different perspectives within ISS, starting with the traditional approaches, (neo)realism and (neo)liberalism, in order to later analyze the main challenges to them and proposals made by Human Security —HS— and by the Critical Security Studies —CSS— linked with different post-positivist approaches.

Main rationalist perspectives, that is, (neo)realism, and (neo)liberalism, and the clashes between the two have long characterized the development of the IR discipline. The first theoretical studies on security started after the First World War within these classic approaches, but it was after the Second World War and during the Cold War when they consolidated themselves as a subfield of IR. Its evolution has been largely marked by the discussions between (neo)realism and (neo)liberalism, but since the 1980s, it has experienced the challenge and boost of post-positivist or reflectivist approaches, which have suggested new subjects, methodologies, and premises (Barbé, 2008:57; Sodupe, 2001:35).

In this research I make a differentiation between several theories or paradigms within IR theory and ISS, following Barry Buzan and Lene Hansen (2009:1-2). Until the aftermath of the Second World War, and during the most part of the Cold War, the concept of security was developed and had close relationship with the nuclear and military agenda under the realist paradigm. It was after the 1970s that the opening of the political and military definition of the concept of security started to develop (Buzan and Hansen, 2009:31). Thus, ISS was initially located within the classic realist definition of security, in state-centred and military terms, and was later enlarged to embrace new subjects of security and sources of threat, a theoretical evolution to which post-positivist approaches have greatly contributed in the last decades with new ontological and epistemological insights. Four principal questions characterize today's ISS, as they summarize the main debates and views of the different approaches within (Buzan and Hansen, 2009:21): “Whose security should be protected and studied? Should the military be considered the primary sector of security? Should security be concerned exclusively with

external threats or also with domestic ones? And, is the only form of security politics one of threats, dangers and emergency?"². These four questions bring us to a main distinction among different theoretical approaches, which is much related to the content of the second chapter: states are not the only subjects of security, but also individuals.

Peace and security in the classic approaches of International Relations

IR discipline is mainly built around the concepts of security, war, peace, and the behavior of states. Traditionally, rationalist approaches have featured the discipline, and in consequence, also ISS.

Idealism, Liberalism and Neoliberalism

Idealism, which would later turn into transnationalism or globalism —around 1970s— and (neo)liberalism —after 1980s—, started developing after the First World War and the creation of the League of Nations, around the defense of international peace through international cooperation, and the promotion of international organizations, international law, democracy, and human rights upon liberal bases. Developed closely linked with Woodrow Wilson's³ proposals and based upon the philosophical approaches of Immanuel Kant and his work *Perpetual Peace* published in 1795, idealism believed in the need to renew the international system after the First World War on the basis of universal values. The Second World War represented the failure of this project, but it emerged again during the 1970s and 1980s around the ideas of economical interdependence between states and with the creation of the European Union at the end of the Cold War. In this context, international relations were more complex and, therefore, a possibility for cooperation was opened according to the view of liberals (Rochester, 2010:20). Here, the liberal approach defends the concept of 'international society', where states share common interests and are able to function in a cooperative manner through international organizations, diplomacy, and international law (Clark, 1996:5). Moreover, in such international society of increasing importance are different non-state transnational actors, such as Non Governmental Organizations —NGO—, as well as different sources of threat and insecurity.

Liberalism gained momentum especially in the 1990s, when it updated its discourse under the umbrella of neoliberalism, believing that market economy, disarmament, collective security, democracy, worldwide governance, opened diplomacy, mediation or self-determination, among

² Buzan and Hansen also add in a fifth question, posed by post-positivist approaches: "What epistemologies and methodologies should be brought to the study of security?". For a deeper analysis see: Buzan and Hansen (2009:10-13, 21).

³ Former president of the United States of America.

others, would bring peace (Wilson, 1998:9). Here, neoliberals do not discard the importance of violence and conflict in international relations, but acknowledge that states do have common interests in developing “international regimes” and citizens’ wellbeing (Rochester, 2010:20). According to Kal Hoslti, liberalism has brought four important contributions to the study of international politics: “the importance of commerce in generating habits of cooperation; the crucial role of interactions in defining interests; the link between democracy and peace; and the possibilities of progressive change” (Holsti, 1998:25). Here, one of the main contributions of neoliberalism to the discipline has been made through the concept of ‘international regimes’ (Sodupe, 2001:117) mainly developed by Joseph S. Nye and Robert Keohane (Keohane and Nye, 1977; Nye, 1988; Keohane, 2002). Updating central concepts of liberalism such as utopia and transnationalism, neoliberalism has also developed the concept of ‘institutionalism’ (Barbé, 2008:78) or ‘neoliberal institutionalism’.

Realism and Neorealism

The realist paradigm became the main force in IR after the Second World War (Barbé, 2008:61), even if it started to develop earlier in the 1930s questioning the ideas that idealists had around the international arena and its functioning. If for idealists the possibility for overcoming conflicts and their use as external diplomacy could be developed through Kant’s ideas on “perpetual peace” (Elias and Sutch, 2007:8), realists defended that international cooperation and harmony did not have a space in a world characterized by conflict and anarchy (García Picazo, 1998:71), with Niccolò Machiavelli and Thomas Hobbes’s ideas as its main philosophical roots. Machiavelli proposed the central role of states in international affairs and the lack of morality in their performance, while Hobbes explained that the state of nature, that is, a condition without government, was pessimistic *per se*, and this situation could be overcome by the creation of states themselves, even if the international sphere was a state of nature itself, pessimistic and, therefore, insecure.

Realism was strengthened after the Second World War, coinciding with the descent of idealism. García Picazo synthesizes both approaches appropriately: realists were centered in the importance of states and idealists gave importance to the cooperation between actors within international society (García Picazo, 1998:58-59). Even if (neo)realism and (neo)liberalism do share several characteristics⁴, they have a main disparity: the different understanding of states, in which for neoliberals the central issue will be the solution of market failures and for realists will be security and conflicts (Krasner, 2001:22).

⁴ Analyzed in the following sub-section.

The Cold War led to the hegemony of political realism, mainly promoted by Edward H. Carr and Hans J. Morgenthau (Carr, 1939; Morgenthau, 1948, 1986, 1990). Here, the relationship between modern states would be characterized by conflict. While liberalism despised the importance of war and its role in the relationship between states (Linklater, 1996:195-197), for realists the basic premise of international relations were states and their conflictive relationship (Elias and Sutch, 2007:9). Based upon this, Morgenthau classifies the main characteristics of modern realism in six premises (Morgenthau, 1990:43-46; 1948:4-14): a) politics is governed by objective laws and these have their origins in human nature; b) its main interest is power; c) power is an objective and universal category, but its meaning can change; d) universal moral principles cannot be applied to the state's actions; e) the differentiation between political realism and other schools is very deep. However, and following Esther Barbé, the realist approach has three main characteristics: the main role of states —comprehended as rational actors—; the importance of national security through military means —since this is precisely its main object of study—; and its own definition on the world as an anarchical and violent context and through its comparison with a game of billiards, where states clash with each other in the broader international system (Barbé, 2008:62). Here, the concept of the *use of force* is indispensable, which is the main tool to guarantee security and is directly linked with the accumulation of military capacities. Therefore, for realists, states are the main referent objects, the use of force will be the main concern, external threats the priorities, and security will be researched through rationalist and positivist epistemologies (Buzan and Hansen, 2009:21).

Realism has evolved into neorealism since the 1980s mainly through Kenneth Waltz's contributions (Waltz, 1959; 1988; 1990; 2008). Neorealism has gained momentum since then and it still represents a main part of mainstream IR (Sodupe, 2001:79). It tries to offer new answers to those issues to which realism was unable to respond, such as the understanding of wars and their influence upon the anarchic international system, or the importance of economical factors or cooperation —in addition to conflicts— in the international level, among others. Even if neorealism's basis is realism, there is a major difference between both: neorealism is based upon the analysis of the structure of international system, rather than in the behavior of states, and if the system is violent and conflictive, this is because it is anarchical (Waltz, 1988)⁵, not due to the evil nature of human beings. However, and as Buzan and Hansen explain, security within neorealism was closely linked with Western states' understanding of security: it did not acknowledge internal conflicts or non-military issues, for example. This is a

⁵ In contrast with traditional realism, it also contains the following characteristics: it is based upon economic theories; states are not guided by power, but security; the international sphere, as well as its behaviour, is its basic system; it can be interpreted as a theory of international politics; and, it lets out of the international system the interactions among units (Genest, 2004:44-45).

common characteristic of neoliberalism and neorealism, but it is not the only one, since both approaches share the mainstream rationalist approach to security since the 1990s.

Clashes and confluences between Neorealism and Neoliberalism

Even if realism and liberalism clashed around the idea of the importance of states and the need of international organizations and cooperation, both neorealism and neoliberalism share now a common research program (Salomón, 2002) under the broader umbrella of rationalism, which is defeated by post-positivist approaches. The change under which liberalism turned into neoliberalism and realism into neorealism made the confluences and the development of a deep conversation between both approaches possible. Nevertheless, both realism's pessimism and liberalism's emphasis on cooperation are still present, and it is precisely this, according to Salomón, the main wall for their fusion. In any case, (neo)realism has usually remained as the prominent perspective, even if some other approaches have gained importance in order to find proper answers to new problems (del Arenal, 1989:585). This is the case of the appearance of the post-positivist or reflectivist perspectives around the end of the Cold War.

Post-positivist approaches and the break with traditional approaches

Even if realist and liberal approaches have mastered IR theory, in the 1980s and, especially, in the 1990s, postpositivist or reflectivist approaches started to strongly develop at the same time that traditional security studies were submerging in a crisis. It was, precisely, this crisis that fostered a further development of ISS, thanks to the appearance of new, deeper, and broader, post-positivist perspectives on security (Buzan and Hansen, 2009:100). The different reflectivist theories have three main common characteristics (Salomón, 2002:22): the lack of confidence in the existing scientific models for researching politics; a methodology based upon historic and textual interpretations; and the emphasis on the importance of human reflection on the nature of international institutions and global politics. Moreover, and according to Barbé, they had a common objective: to confront the conservative discourse set up by rationalist approaches (Barbé, 2008:78,85).

Even if reflectivism has experienced a relevant growth, the traditional rationalist approach was reinforced after September 11, 2001 (9/11), through what Barbé identifies as a synthesis between (neo)realism and (neo)liberalism conforming the "hard nucleus" of the discipline, around "what" and "how" must be researched. Here, the debate between rationalism and reflectivism, often named as the fourth debate of IR, consists of a clash between different basic ontological and epistemological assumptions which has stimulated the discussion on new views related, for example, to identity, agency or inter-subjectivity, among others.

In short, reflectivist approaches aim to reorganize the IR map through a re-reading of previous dominant rationalist perspectives, posing a deep challenge to the discipline (Sodupe, 2001:151; Elias and Sutch, 2007:13), and trying to give answers to issues that previous leading perspectives scarcely addressed, such as ecological problems, poverty, migrations, identities, gender power relations, etc. Here, the main difference between traditional and reflectivist approaches lays on the differentiation of each one's object of study: traditional approaches central focus of study is the state, whereas for most reflectivist approaches the individuals are.

It was in this context of confrontation that has lasted until today where critical perspectives on security have developed. Even if state-centric and military security perspectives are still in force, both in academy and politics —especially after 9/11 and the subsequent *global war on terrorism*—, critical perspectives have strongly grown in the discipline. This development has been visible through two main approaches: that of Human Security —HS— and that of Critical Security Studies —CSS—. The following table summarizes each approach's main contents within ISS:

ISS perspectives

ISS perspective	Referent object	Views of security politics	Epistemology
(Neo) realism	States	Realist	Rationalist
Human Security	Individuals	Transformative	Mostly empirical or soft-constructivist
Peace Studies/Research	States, societies, individuals	Transformation possible	Positivist (from quantitative to Marxist materialist)
Critical Theory	Individuals	Transformative (emancipatory)	Critical theory
Constructivism	States, collectivities	Transformation possible	Soft-positivist (conventional line); narrative and sociological (critical line)
Post structuralism	Collective-individuals	Neutral	Deconstructivist and discursive
Post colonialism	States and collectivities	Change of Western dominance possible but difficult	Critical theory, deconstructivist and historical sociology
Green Theory	Biosphere, environment and social-individual relations	Transformation possible	Post positivist
Feminism	Individuals, gender, women	Mostly transformative	From quantitative to Poststructuralist

Source: adapted and developed from Buzan and Hansen, 2009:38.

The following sub-sections analyze the main critical approaches: HS and CSS⁶.

Human Security

Although it had some precedents, the concept and approach of Human Security —HS— emerged and expanded with the definition given in 1994 by the United Nations Development Program —UNDP—, according to which security is a basic need for human development, and vice versa. This explicit merge between security and development underlined the need to open a path towards more sustainable security. For the first time, the United Nations —UN— stated that lack of security was the fruit of structural violence at a global level, and that, in consequence, it was necessary to tackle underdevelopment and its causes with a global perspective. This proposal meant a broadening of the traditional perspective of security, since further than identifying security in terms of state security, it conceived it as formed by two main pillars: to be protected from chronic attacks —famines, illnesses or repressive situations, among others—, and to be protected from situations that abruptly interrupt everyday life —such as situations that can interrupt community, labor or households— (UNDP, 1994:22-23). This concept identifies seven elements that conform human security: economical security, food security, health security, environmental security, personal security, security of the community, and political security (UNDP, 1994).

HS has later evolved into two perspectives, identified as the broad and the narrow. The former has a close relationship with the concept and practice of human development. Here, human security would be a situation in which individuals were free from any kind of threat and of human underdevelopment, and therefore their life and dignity were guaranteed. This approximation contains two dimensions: *freedom from fear* and *freedom from want*, that is – very shortly–, to be free from physical threats and to have all basic needs covered, respectively (Pérez de Armiño, 2013:31). Thus, this broad perspective underlines the importance of physical violence and economical wellbeing through the confluence of security and development⁷. On the other hand, the latter is based merely upon the *freedom from fear* dimension, bringing focus onto the relation between security and violence. Its main objective is physical protection from violence, especially, in contexts of armed conflict, their prevention and resolution (Pérez de Armiño, 2013:31). This narrow perspective argues that the broad perspective is, precisely, too broad and vague, and that identifies as threats very different factors that have scarce relation

⁶ Even if several authors analyze HS within CSS, we have opted to do so separately, due to two main reasons: first, because both have developed independently even if in a similar time-period and in contraposition to traditional approaches to security; and second, because most critics towards HS have precisely been derived from CSS.

⁷ Representatives of this perspective are, for example, the UNDP and the Japanese government.

among them, reasons why it is useless for analytical and political purposes⁸. Since the late 1990s this narrow perspective is, precisely, the one that has become the hegemonic interpretation on HS (Pérez de Armiño, 2013:31).

However, the HS approach has provided numerous contributions to ISS, which professor Karlos Pérez de Armiño (2007) summarizes in four: its main subject of security are the individuals — with their rights and needs— and not the states and their military capacities; security is linked to human development; it underlines the need of public policies and international cooperation; and, it has a transformative and progressive character. These four contributions can be divided into two main pillars: the understanding of individuals as the subject of security, and the merge between security and development. Carmen Magallón clearly identifies in the following table the main differences between HS and state centered security:

Military security and human security

Military security	Human security
Based upon the state	Based upon individuals
Freedom from fear	Freedom from fear Freedom from want
Security against external threats: territory, borders, sovereignty	Security in everyday life: work, health, environment, freedom of speech, etc.
Rearmament	Disarmament for reverse resources
Military security	Human development
Protection of national interests on external politics	Cooperation in an interdependent world
-	It strengthens the role of civil society and NGOs

Source: Magallón, 2007

However, and even if during the 1990s the concept of HS gained prominence, it has been also severely criticized. We classify these criticisms into two directions: those that both narrow and broad perspectives received independently, and those that the whole concept received⁹. The main criticisms towards the narrow and broad perspectives were mainly raised by defenders of one perspective against the other. Defenders of the broad perspective criticized that the narrow offered too much attention to military intervention, and defenders of the narrow perspective argued that the broad perspective was too close to development, that it was a threat to its securitization, and that it covered too many subjects (Kaldor, 2014:88). At the same time, criticism towards the whole concept and practice of HS came mainly from CSS, which can be

⁸ Representatives of this perspective were the Canadian and Norwegian governments, among others.

⁹ At the same time, this criticism was developed in three different spaces: from academy and conservative politics, which defended the importance of traditional security perspectives; from defenders of human security, whom in defends of the narrow or broad perspective criticised one another; and from CSS, who have criticised the HS approach globally.

divided in two main arguments (Pérez de Armiño, 2007): the lack of theoretical precision and the risk of being used to justify the militarization of humanitarian intervention and of different public policies. For many critics of HS, this has been co-opted and used for the establishment of the international neoliberal order (Chandler, 2011:83). According to David Chandler, along with the co-optation of the concept by international organizations, by the 2000s it had become a tool of the global neoliberal governance (Chandler, 2011:117). These questionings of HS, as well as different changes related to the international agenda on security —as the interventions in Bosnia-Herzegovina or Kosovo, as well as the consequences of 9/11— showed the need to further discuss the concept of HS¹⁰.

Critical Security Studies

CSS are conformed by post-positivist approaches that started to develop in the 1970's and gained importance in the 1990s and after 9/11. CSS gather different perspectives characterized —as HS— by its rejection of traditional security views that identify states as sole security subjects and military force as the only security means. This rejection has two levels: the ontological level —it denies that security is a static, objective, apolitical, and non-discussable reality—, and the epistemological level —denying that security can be researched and explained through neutral and universal theories—. This brings us to two main ideas and contributions of CSS: security and threats are not linked to material factors —military forces— as traditionally assumed, but to ideological and discursive factors —beliefs, identities, laws, perceptions, etc.—; and, in consequence, our view of security depends on our interpretations of the world and world politics, since it is precisely these ones what set up our perceptions on threats and the objects to be protected (Pérez de Armiño, 2013:38-39).

CSS can also be defined through a broad (Krause and Williams, 1997) or a narrow (Booth, 2005) perspective. Following Robert Cox's classification between problem-solving theories and critical theories (Cox, 1981), CSS can be located within the second group and distanced from traditional problem-solving theories, considering that security is a socially constructed concept and practice and that they challenge the traditional views and status quo in the field, and asking questions such as: who's security is to be prioritized? Which are the main security threats? How do we identify them? (Browning and McDonald, 2011:238). Furthermore, the different perspectives gathered within CSS have strongly contribute to reshape the analysis of security following two strategies: its "broadening" —researching threats that do not necessarily have a

¹⁰ Two attempts have been made to this respect: first, the *Human Security Now* report (Ogata and Sen, 2003) and the Human Security Study Group within the European Union, through the report *A Human Security Doctrine for Europe* (Human Security Study Group, 2004).

military origin, such as structural violence, environmental disasters or gender relations, for example— and its “deepening” —by considering as subjects of security the individuals, groups and communities, and even the biosphere, and not only the states—.

We identify six different perspectives within CSS: Peace Studies¹¹, Critical Theory, Constructivism, Post structuralism, Post colonialism, Green Theory, and Feminism.

Peace Studies: contributions on violence and nonviolence

Peace Studies criticize the historical use of violence in international relations, giving importance to the security of individuals and social groups. Even if their origins are located in the First World War, it gained momentum in the 1950s and, especially, in the 1960s and 1970s in the USA, United Kingdom, and Nordic countries. Peace Studies differentiate between ‘negative peace’ and ‘positive peace’ following the definitions given by Galtung (1969)¹²: the former refers to the lack of direct or physical violence, whereas the latter entails the absence of the three kinds of violence also defined by that author: direct, structural, and cultural forms of violence. This conceptualization helps us understand the different streams within Peace Studies during the Cold War: on one hand, some pacifists opposed to the threat that nuclear weapons were to human life, whereas some others, largely inspired by Galtung and other authors, also challenged social structures and injustices considered as structural violence (Buzan and Hansen, 2009:104). At the same time, other perspectives on peaceful or civilian-based defense against national occupation (Boserup and Mack, 1974) or peaceful or nonviolent conflict transformation perspectives (Sharp, 1973; Randle, 1994) were also developed.

As previously said, two of the main contributions of Peace Studies to IR theory is its conceptualization of peace, as positive or negative, and its conceptualization of violence –direct, structural and cultural– according to the triangle of violence by Galtung (1969, 1990). Another important contribution of Peace Studies is its commitment to nonviolence, originally seen as a

¹¹ Peace Studies could be considered as a predecessor of current CSS, principally because it developed earlier —mainly in the 1960s—. However, I have classified this approach within CSS, considering its position on violence and conflict, and its view on security in terms of individual security and security of social groups. Even if earlier derivations of Peace Studies can be identified as positivist —see footnote 12—, I consider that the main developments of Peace Studies are critical towards mainstream perspectives, and, therefore, locate this approach within CSS.

¹² This differentiation dates back to the 1940s, when Strategic Studies started to develop. This was a realist derivation, which had nuclear disarmament as its main research subject. When during the 1960s and 1970s Peace Studies gained importance, two sub-areas were developed: those based upon negative and positive peace. The first developed in close relationship with Strategic Studies, focused on subjects such as arms control, bipolar confrontation or distension. Positive peace, instead of researching the concept of security researched the concept of peace. While negative peace identified peace as the absence of war and high levels of violence, positive peace was regarded as the absence of “structural violence” (Galtung, 1969).

means of civil resistance or defense, or for nonviolent conflict transformation (Buzan and Hansen, 2009:118). Nevertheless, today nonviolence is more identified with the Civil Resistance Studies area (Sharp, 1973, 1970; Randle, 1994; Galtung, 2000; etc.), which delves into nonviolence as a conflict transformation instrument against violence¹³.

Critical theory: emancipation as security

Critical theory brings the contributions of the critical sociological theory largely based upon the contributions of the Frankfurt School to IR, the conceptual instruments of which have been mainly used to criticize realism (Salomón, 2002:23-24). Critical theory does not only research into socio-political dynamics, but also intends to transform them. With Theodor Adorno, Herbert Marcuse, or Antonio Gramsci as its main representatives, it came to IR during the 1980s mainly with Robert Cox (1981, 1987, 1996), interested in the role of theories as creators of dominant and hegemonic ideas. Its main goals are social transformation and emancipation, and defends the need of individuals —annalists— to participate in the transformation of international order, in order to change the difference between subjects —annalists— and objects —international society— (Barbé, 2008:85).

Since then, the main contributions of Critical theory in ISS have been realized by the School of Wales. It gathers experts such as Ken Booth (2007), Keith Krause (1996) or Michael C. Williams (2007), and one of its main contributions is its radical reconceptualization of security, identifying it as a an emancipatory process of individuals and communities to face their structural constraints (Burke, 2007 *in* Gaan, 2010:2). The concept of emancipation, defined as “freeing the people (as individuals and groups) from those physical and human constraints which stop them carrying out what they would freely choose to do” (Booth, 1991:319)¹⁴, applies to the current context of security, one of the main characteristics of this approach: it identifies security as a complex and holistic process that requires social justice, structural transformation —based upon the idea of emancipation—, the defense of human rights and human development, for example (Burke, 2007:7), and understands that individuals will be secured and peaceful if they are emancipated.

¹³ This area is precisely one of the principal pillars of this research, which will be deeply analyzed in the fourth chapter.

¹⁴ The definition continues as follows: “War and the threat of war is one of those constraints, together with poverty, poor education, political oppression and so con. Security and emancipation are two sides of the same coin. Emancipation, not power or order produces true security. Emancipation, theoretically, is security” (Booth, 1991:319).

Constructivism: social security and securitization

Constructivism is a broad and plural perspective, developed into two areas within different time frames: conventional constructivism and critical constructivism (Buzan and Hansen, 2009:192-199). The former locates more closely to traditional approaches, comprehending security on military and state-centric bases, but in contrast, it argues that neorealism is not able to respond to global issues, and defends that this will be possible through an analysis of ideas and their contribution to the development of international law. On the other hand, the critical constructivism has developed since the 1990s, around the analysis of the confluence between security politics and the historical and discursive construction of identities.

However, it is often difficult to identify the line between both areas. There has been an attempt to bring together previous debates into what has been identified as “moderate reflectivism” (Sodupe, 2001:165). Alexander Wendt (1992), representative of this perspective, proposed a new research agenda between reflectivism and rationalism, with the objective to analyze causal practices and interactions and cognitive structures at the state level and the states system level. Following social constructivism’s lines, its main assumption is the construction of the social reality, and therefore, constructivists pay attention to the role that interpretations and believes have in the understanding of the world (Genest, 2004:259-260).

The main concept shared by constructivists is that of international society, mainly fostered by the English School, through which constructivism came into ISS. Constructivism in ISS has the social construction of security, insecurity, and threats as its main foundation: they are not objective practices, but derivations of knowledge and discourses understood as objective. Its main referents are Michael C. Williams and Keith Krause (Krause and Williams, 1996; Krause, 1996; Williams, 2007)¹⁵.

The Copenhagen School is also fed by constructivism, of which Ole Waever, Barry Buzan, Jaap de Wilde or Lene Hansen (Buzan, 1991; Buzan and Waever, 1998; Buzan and Hansen, 2009; Buzan, Waever and de Wilde, 1998) are its main representatives. It was mainly developed from the second half of the 1990s on, through two main study lines: the analysis of historic and discursive construction of identities, and the analysis of security politics (Buzan and Hansen, 2009:197). This perspective has developed two main concepts: “societal security” and “securitization”. Regarding the understanding of security, it defends the dual combination of state security and societal security, in which the former will deal with the latter: state security will be linked to sovereignty, and societal security to identity, bringing to the middle of the

¹⁵ Who would later locate in the School of Wales.

problematic of security the construction of collective identities (Krause, 1996:15-16). According to the concept of ‘societal security’, societies are the object of security, what opens the door to the analysis of security of identity¹⁶. This way, the Copenhagen School opened a path between classic approaches’ state-centric views and HS’s or CSS’s individualism or global security. As Buzan and Hansen argue, “security has a particular discursive and political force and is a concept that does something (securitize) rather than an objective (or subjective) condition” (Buzan and Hansen, 2009:214).

The concept of ‘securitization’ makes reference to the discursive process by which a certain social problem —an epidemic, a famine, a natural disaster, a migration process, etc.— is built and defined as a threat or security problem. This way, that problem is often not addressed by normal policies, but by exceptional tools implemented sometimes by security forces and with a lack of democratic participation and transparency (Buzan and Hansen, 2009:214). The theory of securitization, which is applicable to a large range of social issues, has furthered the understanding of security politics, as well as warned about its risks, defending the need of a desecuritization of threats in order to normalize their management (Pérez de Armiño, 2013:41)¹⁷. Undoubtedly, it has been one of the most successful approaches in the field of CSS.

Poststructuralism: global biopolitics

Even if the first perspectives focusing on language and its importance started developing in the mid 1980s, post structuralism entered the IR arena in the 1990s with its main characteristics: a radical mistrust in metanarratives and the analysis of dominant discourses according to Jacques Derrida’s and Michel Foucault’s perspectives. For poststructuralists it is impossible to reach a “real representation” of international relations or social life, because language has a social power and because language tools, such as metaphors and euphemisms, have direct influence upon the understanding of reality, and in consequence, also in the construction of politics (Buzan and Hansen, 2009:141). Therefore, post structuralism denies any metanarrative that offers a unique and sole explanation on reality, arguing that interpretations on reality are varied, what entails a “radical challenge” to security studies (Pérez de Armiño, 2013:42), because for example basic concepts like ‘security’ and ‘threat’ are subject to many definitions. This brings poststructuralists to focus on the analysis of language and its relationship with security¹⁸. Here, of major importance is the work of David Campbell (1992), analyzing the role played by the

¹⁶ In the context of the wars of the former Yugoslavia and Eastern Europe, giving importance to minority issues that were gaining importance at that time.

¹⁷ However, the concept of securitization has been criticised, principally by the School of Wales, arguing that it does not reach to real citizens and places and that it links security to surviving (Booth, 2005:271).

¹⁸ This is precisely the factor that has been criticised to poststructuralists; that it aims to analyze the subjectivity of language, but does not build practices or policies that aim to transform reality (Pérez de Armiño, 2013:42).

building of the image of the ‘other’ in the construction of the identity of states. He argues that security has a dual ontological need: the need of states to be secure, and the need that states have of the *other* and of its threats in order to define their own identity (Buzan and Hansen, 2009:218).

Another relevant research area of post structuralism is the analysis of international interventions justified in the name of the protection of human rights of populations against the practices of their own governments, but which, in fact, as they say, are used by Western countries to accomplish their own national interest and security objectives (Weber, 1995 *in* Buzan and Hansen, 2009:219)¹⁹. Within post structuralism also the Paris School can be located, led by Didier Bigo, who analyzes the effects of international organizations and their professionals upon the planning of security agendas and practices (Pérez de Armiño, 2015:324). Moreover, from the analysis of international interventions, the international response to the 9/11 attacks and the so-called *Global War against Terror*, post structuralism has also developed the concept of “global biopolitics”, with experts such as Giorgio Agamben (1998) and, especially, Mark Duffield (2001). Biopolitics, in Foucault’s terms²⁰, refers to the government management of population from a perspective of biological species, understanding it in the context of confronting everyday dynamics in intrastate spaces. Based upon this concept of biopolitics, global biopolitics refers to the governance of the life of populations. The concept of ‘biopower’ has been developed in close relationship, which reflects the tactics practiced by different institutions and organisms aiming at the control of the wellbeing of the population, which often happens through violence (Pérez de Armiño, 2013:42-43). It is precisely through the concepts of biopolitics and biopower how poststructuralism analyzes the actors and actions of the global neoliberal order.

Postcolonialism: imperialism, subalternity and construction of metanarratives

Postcolonial perspectives grew in opposition to the eurocentrism that has historically characterized IR and ISS, arguing that both IR and ISS have been lead by the West and have failed to gather and analyze non-Western histories and realities. Post colonialism acknowledges that ISS need to take into account the Global South, with all its security problems and contributions, making visible the need to further push ISS outside of the Western referents that characterized the field. Within the success of the neoliberal paradigm, post colonialism has questioned issues such as poverty, equality and lack of power, specially with the “peripheralization” of the South —due to the dynamics of neoliberal economy— (Chowdry and Nair, 2002a:1-2). With Edward Said or Franz Fanon as some of its main intellectual roots (Said,

¹⁹ As in Bosnia Herzegovina or Kosovo, among many other examples.

²⁰ See Foucault, 2010 and Rabinow, 1984:257-290, for example.

1978; 1994; Fanon, 1965; 1967), post colonialism argues that the domination of the North upon the South has been created and developed by the North, based upon the construct of Western countries being superior to Southern or Eastern and that, therefore, have power on them. According to post colonialism the cultural and imaginary tools that were used to justify the colonial processes of the XIX and XX centuries are still in full force and justify the differentiation of the North and the South, as well as that of the East and the West. This imagery is still active —through the ideas that Southern populations are not democratic or do not respect human rights, among others—, and IR must analyze the reproduction of this imagery through its historical, political, economical, and social relations (Chowdry and Nair, 2002b).

One of the main contributions of Post colonialism is the analysis of dominant discourses, derived from the colonial times, in order to bring their inner narratives (Prakash, 1992:10; Young, 2003:6) and the voices of those oppressed to the surface (Spivak, 1988). In this sense, post colonialism has drawn attention to counter narratives and their creation as a form of resistance against dominant narratives by subalterns; that is, by the populations excluded from hegemonic power. So, for example, it analyzes the concept of imperialism and the impact and relationship that it has with race, class, and gender. It also pays much attention to the analysis of the so-called ‘failed states’, or countries in contexts of conflict where the state has collapsed or is extremely weak. Rejecting the dominant discourse that considers that the failure of these states is due merely to internal problems, postcolonial authors underline that it is the result of the international power relations and the domination imposed on them by Western countries.

Among the critical debates developed by post colonialism, those on armed conflicts and post-conflict reconstruction processes have gained importance. It argues that international policies focused on peace building and development in contexts of/after armed conflict are defined by the North and imposed to the Southern countries involved, and, therefore, defends more equalitarian relations.

Green theory: interdependence between individuals, societies and environment

Since the 1990s ISS has witnessed the growth of analysis connecting security with environment degradation and climatic change (Costa, 2013:210-213).

The concept of environment has taken two significations within CSS since 1980s: firstly, in relation to the understanding of environmental problems as security problems and securitization processes —through perspectives that refer to the maintenance of ecosystems or management of the Arctic, for example—; and, secondly, in relation to the analysis of the relation between the environment and human life security —through perspectives that analyze the influence of the

environment in the creation and protraction of armed conflicts, among others— (Pérez de Armiño, 2012:42).

Since the 2000s, the Green Theory perspective has grown, taking the biosphere as a referent of security and analyzing the interdependence between individuals, societies, and the environment (Pérez de Armiño, 2013:48). According to this perspective, the sustainability of the environment is basic for the sustainability of security. However, research on security has sidelined the analysis on the environment. In this sense, one of the main keys for changing this situation is the transformation of the capitalist economic system, since this is the main responsible of environmental degradation and, therefore, of the consequences of this degradation, along with its anthropocentric view and the understanding of individuals as the main referents of security. Here, a change in the understanding of security is necessary, towards the environment and the biosphere as the main referents of security (Bernett, 2001).

Feminist perspectives on security: social construction of gender²¹

Feminists made their first contributions to IR during the 1980s, mainly, in hand with postmodernism and feminist political theory. Within ISS feminism is the approach that has made deepest proposals on the reformulation of security (Buzan and Hansen, 2009; Pérez de Armiño, 2013:47), as well as the most “complex” and “critical” to itself (Krause, 1996:14). In general, feminism has done its contributions to ISS in two general areas: on one hand, exposing the effects and consequences of gender(ed) security dynamics and politics on women and their situation; on the other hand, defending the participation of women in security dynamics and practices be it through military or non-military means. In this sense, feminism redefines both security and peace from a gender and feminist perspective.

Within these main lines of contributions, feminist perspectives on security, also identified as Feminist Security Studies (FSS), have exposed the masculine origin, functioning, and dynamics of both IR and ISS, as well as the exclusion of women. Thus, IR and ISS are gendered spaces that function based on masculine laws. Following the motto “the personal is political” (Millet, 1969), feminists have long argued that the personal is international (Enloe, 1989), exposing the gendered dynamics and consequences of military forces or of militarism on women’s lives (Elshtain, 1981; Cohn, 1987; Ruddick, 1989).

²¹ This section of the second chapter offers a summarized explanation on the gender and feminist perspectives on security, since it is one of the principal pillars of this doctoral research and is deeply analyzed in the fifth chapter.

Buzan and Hansen (2009:139-141) classify feminism's contributions to ISS into two periods. The first generation, in the 1980s, aimed at making visible the consequences of gender and gender relations in security theory and practice, identifying security and its practice as a social process and connecting it to military forces. Authors such as Sarah Ruddick or Carol Cohn exposed that military forces were built upon masculine values, and therefore, their behavior was also masculine (Elshtain, 1987; Ruddick, 1989; Cohn, 1987). Jean Bethke Elshtain explained how boys are not soldiers *born*, but they are soldiers *made* (Elshtain, 1981; Elshtain, 1987). The second generation of feminists, closer to the end of the 1980s, analyzed the confluences between feminism and Peace Studies, through the confluences between women and peace, the supposed peaceful nature of women (Ruddick, 1989; Sylvester, 1987) or women's activism and agency in peacebuilding. In this context, Cynthia Enloe and Ann Tickner were the first authors joining Feminist Studies and Security Studies, bringing women's experiences to the international arena. Since the 2000s, another research area has strengthened in this regard: the adoption of UN resolutions and other international regulations with a gender perspective, fruit of the global feminist movement. Since then, feminist perspectives have brought attention to issues traditionally ignored in ISS such as sexual violence against women as a weapon of war, the effects of everyday dynamics of armed conflicts on women or trafficking of women and girls (Aradau, 2008), among others.

Confluences between Human Security and Critical Security Studies: Critical Human Security Studies

In general, HS and CSS have kept themselves isolated from each another (Pérez de Armiño, 2013:49) since their origin, but some confluences between both can be seen nowadays. Most of the critical literature with HS has developed within CSS, but some authors within this field admit that HS, especially its broad perspective, still does have certain useful qualities in analytical and political terms, and have shown interest in developing them. Today, CSS has become one of the most important areas in IR and ISS, but there are different perspectives regarding the future of both CSS and HS.

For some, although CSS have profoundly grown and diversified in the last decades, they have also lost their critical position: CSS have remained short when offering ideas about security politics or ethics, and a more precise understanding of security dynamics and practices is needed. Therefore, the future of CSS will be characterized by the barriers and tensions between its diverse perspectives (Browning and McDonald, 2011:235-237), within which one of the possible options can be the creation of a common agenda among the different approaches within CSS (CASE, 2006). Instead, others propose to "drop the 'critical' appendage", arguing that they

compose a whole “non-traditional” theoretical body in front of traditional security studies (Chandler and Hynek, 2013:46-47).

Another group of experts acknowledges the possibility of the confluence between HS and CSS, having the trajectory that both approaches have realized in the last decades in mind. However, and also paying attention to the differences that both have, the proposal of the development of Critical Human Security Studies —CHSS— is gaining importance (Newman, 2010), arguing that if HS wants a prosperous future it needs to enrich from the proposals done by CSS (Pérez de Armiño, 2013). For others, HS is already very weakened and should be taken into account within CSS.

Regarding the contents of this chapter, the theoretical approach adopted in this thesis is located within CSS, especially in Peace Studies and Feminist Studies. It is fed by Peace Studies because it is based upon some of Galtung’s main ideas –the conceptualization of direct, indirect, and cultural violence, and the distinction between positive and negative peace–, as well as on the analysis of processes of peaceful conflict transformation and civil resistance. And, it is especially fed by Feminist Studies, since this thesis analyzes the aforementioned issues and dynamics from a feminist perspective, acknowledging women as active actors with agency, identifying the effects that differentiated gender relations have in those contexts.

As the second chapter has broadly analyzed the theoretical development of ISS since the end of the Cold War in order to set the conceptual framework of this doctoral thesis, the third chapter aims at analyzing the empirical context in which that theoretical evolution has taken place, related to armed conflicts and the subsequent peacebuilding processes.

CHAPTER 3. WARS AND POST-WAR PEACEBUILDING PROCESSES AFTER THE COLD WAR AND IN THE BEGINNINGS OF 21ST CENTURY

The third chapter analyzes the evolution and main characteristics of armed conflicts and peacebuilding processes, in order to see how the theoretical debates in IR and ISS have developed in political practice, having in mind that after 9/11 these processes have been profoundly altered.

I have located this analysis within the confluences between security and development —or underdevelopment—, which have been more visible with the Human Security approach first and have expanded after 9/11, and have direct effect on the transformation of societies (Duffield,

2001). These transformations are usually conducted by the West on conflict environments located —mainly— in developing countries, with direct influences upon the relationship between the North and the South. As Duffield explains, “the radical agenda of social transformation is embodied within Northern strategic networks and complexes that are bringing together governments, NGOs, military establishments and private companies in new ways” (Duffield, 2001:2). These complexes are “part of an emerging system of global liberal governance” (Duffield, 2001:2), where security is one of the main objectives. In this context, human security threats in developing countries have been defined by those who believe in a liberal vs. non-liberal world division, arguing they can act in defense of liberal ideas (Tadjbakhsh, 2010:120). In this third chapter I analyze the development of armed conflicts and post-conflict peacebuilding processes within the previously mentioned context of global liberal governance.

Civil wars after the Cold War

I identify armed conflicts as incompatibility affairs regarding governments or territories, in which military forces of both sides —one of which may be a government of a state— provoke at least 1,000 direct victims per year (Sollenberg and Wallenstein, 2001:65). Within this broad definition, different types of armed conflicts can be identified. According to the typology of contemporary conflicts the most common classification is the differentiation between inter-state and intra-state wars (Ramsbotham, Woodhouse and Miall, 2011:127). This division has been more deeply researched into and the Correlates of War —COW— project identifies four types of conflicts: inter-state wars —wars between states—; extra-state wars —those that develop out of the state of the actors that participate—; intra-state wars —those exploded within the borders of a state—; and, non-state wars —those between non-state actors and out of the borders of a state or between state borders— (*in* Sarkees, 2014:239), from which the following derivations are also identified:

Typology of Wars

Inter-state wars	-
Extra-state wars	- Colonial, conflict with colony - Imperial, state vs. Non-state
Intra-state wars	- Civil wars · for central control · over local issues - Regional internal - Inter-communal
Non-state wars	- In non-state territory - Across state borders

Source: adapted from COW, *in* Sarkees, 2014:239

The end of the Cold War brought about clear changes in the dynamics of conflicts, and at the same time, these changes directly influenced in the global understanding of peace and security²². In general, civil conflicts were increasing and new conflict dynamics were creating a diverse range of challenges both in the theoretical and practical arena of international peace and security (Wallensteen, 2014:13, 16), where the end of the bipolar order and the extension of globalization were strongly influences: conflicts did not only have an ideological character and were changing in geographical space and intensity (Lederach, 1997:8; Wallensteen and Axell, 1993:334). Even more: the dynamics of interdependence suggested that international organizations, the international economic order or transnational actors had direct impact on armed conflicts (Wallensteen, 2014:13).

During the 1990s and 2000s a new conceptualization of armed conflicts was developed through the concept of “new wars” (Kaldor, 2006). These wars had three common main characteristics: they were often completed by other actors that were not states; they had other causes above national interests; and, they had other means and tactics further than professional armies (*in* Butler, 2009:57). Since the Second World War, these are the most extended conflicts, in comparison with traditional inter-state conflicts (Themnär and Wallensteen, 2010).

These wars are usually characterized by the following factors: they are developed within states; with direct participation of actors above the state —private military enterprises, guerrilla groups, mafia...—; with a high number of victims where the largest part are civilians; their causes are linked with identity, ethnicity or religion more than with territoriality, and, they are financed through a globalized war economy —this is the objective of wars, not only the means— (Kaldor, 2006b; Kaldor, 2001). In this sense, and in the broader context of the aforementioned characteristics of conflict, professor Karlos Pérez de Armiño divides into seven pillars the characteristics of contemporary civil wars (Pérez de Armiño, 2007b):

- a) They are intra-state conflicts, but also have inter-state implications: their context — under the influence of globalization—, their causes —the increasing division between the North and the South or neoliberal structural adjustment measures—, actors that participate —military forces of neighboring countries, arm trafficking networks,

²² The bipolar context of the Cold War had two principal characteristics: on one hand, that different conflicts that were developed under the influence of one power or the other were suspended in general under their influence, such as in the east of Europe or in central Asia (such as in Armenia, Azerbaijan, or the Balkans); on the other hand, the instability of conflicts was increased and they intensified and grew in quantity, specially in developing countries (in the horn of Africa or in central America, among others). They were all identified as ideological conflicts under the influence of the bipolar division of the world (Lederach, 1998:22-28).

- multinationals, etc.—, or their consequences out of the country borders —migration, famines, refugee crisis, expansion of terrorist groups...—;
- b) They are geographically located in the so-called Third World —Africa, the republics of the Caucasus, the territories of the former soviet block of the Cold war, for example—;
 - c) They have different objectives and motivations, where identity factors have usually more importance than ideological factors;
 - d) Direct participants in conflict have increased, since there are more actors than armies: warlords, criminal groups, mercenaries, etc., which difficult the division between fighters and civilians;
 - e) They have new methods: they usually avoid direct fight, often acquiring land through the control of civilians, and often they find the displacement of citizens in order to create humanitarian crisis;
 - f) War is a way of enrichment: more and more, conflict itself is the mean of living, specially in poverty affected countries, through the increase of “the political economy of war (Duffield, 2000); and,
 - g) They are more permanent, with no defined starting and ending points, and are usually “chronic”, with duration of five years and more.

The analysis of the characteristics of conflicts leads us to the analysis of the causes of conflicts, which can be classified as political causes, identity causes, or economical causes. Political factors are directly relational with the legitimacy of a state, its governance or fail: the population, or at least a big part of it, does not feel identified with the government and has direct relation with its degradation. Here conflicts within failed states or secession conflicts are usually identified. According to this perspective, these territories have a scarce political legitimacy along with weak institutions and harsh economical situations, what brings political instability, increase of violence and the development of the conflict in order to get the control of the territory. Two main explanations encompass this perspective: one that gives importance to inner factors, such as economical or institutional destruction, and another one that gives importance to external factors, such as consequences of colonization or global political economy (Douma *et al.*, 1999 in Mendia, 2013:76).

Identity factors give importance to the role of ethnicity or religion in the development of conflicts, in which identities and attachment to certain identities acquire special importance and conflicts are understood in direct relationship to identity. Within this perspective, a big quantity of post-Cold War conflicts are identified as “ethnic wars”²³, furthering the debate that

²³ Rwanda, Bosnia Herzegovina, Kosovo, etc.

underlines the importance of identity factors in the creation and development of conflicts. Michael Brown identifies two main perspectives within this debate: on one hand, the primordialist perspective gives importance to ethnic identities and argue that are basic social categories, and identifies ethnic conflicts as natural and constant but avoidable through solid political bases; on the other hand, the instrumentalist perspective defends that ethnic identities are changing social constructions, and that political elites often use them for their benefit, with four main objectives —for justifying economical expenses in the name of defense; for mobilizing armies; for strengthening central institutions; and, for gaining political support—. According to the former, citizens act moved by identity; according to the latter, citizens use identity as a means to reach to their objectives.

Perspectives underlining economical causal factors of contemporary armed conflicts expose the importance of these in the durability of conflicts, studying the influence of international economic relations in wars or their relation with the political economy of war (Jung, 2003b:5), the importance of the exploitation of natural resources in the creation of conflicts (Collier, 2001; Kaplan, 1994), or the effects of economical factors upon them (Nordstrom, 2004, 2008). Here, expert Paul Collier argues that the enrichment of armed groups is one of the main causes of armed conflicts, and other factors —political, identity...— have this basic motivation underneath. Armed groups tend to participate in other criminal activities in order to finance their objectives, but often for the enrichment of their leaders as well, which exposes the importance of economical factors in conflicts (Collier, 2001). The debate between the perspectives of greed and grievance has also developed in this context: those who defend the importance of greed as a guiding factor in conflicts argue that the foundation of conflicts lies in the desire to acquire economical resources and enrichment, while those who defend the importance of grievance argue that armed groups are more guided by injustices and discrimination, even if they do not detract from economical factors (Pérez de Armiño, 2007:15-22)²⁴.

In this context, Ramsbotham, Woodhouse and Miall identify four levels of sources of contemporary conflicts: global, regional, state level —social, economic, and political factors—, and level of actors in conflict —inner dynamics and interests of armed groups, different policies, etc.— (Ramsbotham, Woodhouse and Miall, 2011:174-185):

²⁴ However, this perspective has received a principal critic: those defending the role of economical factors in conflict usually tend to pay attention to inner factors, ignoring the influence of global factors within conflicts, their creation and development (Mendia, 2013:72).

Sources of contemporary conflict: a framework

Level	Example
Global	Geopolitical transition. North-South economic divide, environmental constraints, weapons proliferation, ideological contestation.
Regional	Clientele patterns, spill over, intervention, cross-border social demography, diaspora.
State -Social: -Economic: -Political:	Weak society: cultural divisions, ethnic imbalance. Weak economy: poor resource base, relative deprivation. Weak polity: partisan government, regime illegitimacy.
-Conflict party:	Group mobilization, intergroup dynamics.
-Elite/individual:	Exclusionist policies, factional interest, rapacious leadership.

Source: Ramsbotham, Woodhouse eta Miall, 2011a:11

However, one of the main critics directed at the concept of “new wars” is, precisely, that they are not completely new and that their characteristics were also visible in the conflicts previous to the Cold War (Newman, 2004; Kennedy and Waldman, 2014). One of the main critique has been underlined by Mark Duffield, who argues that what is new is not the characteristics of armed conflicts, but the context in which they are developed: they are located in a globalized neoliberal context, where in the creation and development of free markets states are weakened, creating instability (Duffield, 2001) and provoking what has been defined as “global civil war”, where a war between ideas is central (Duffield, 2008; Jung, 2003b).

After the analysis of contemporary armed conflicts, I analyze international humanitarian interventions and dynamics that have been developed in conflict contexts.

International humanitarian interventions

The post Cold War scenario did not only have direct effects upon armed conflicts, but also upon the international responses to conflicts, especially in the 1990s and within the UN’s perceptions of international peace and security. I identify international interventions as coercive measures taken by the international community upon a state, in order to protect citizens before massive abuses of human rights and offer them humanitarian aid in those contexts where the state refuses to do so. Even if it does gather political, diplomatic, and military actions, it is judicially understood as a military operation (Abrisketa, 2000c:322). With the increase of armed conflicts, international humanitarian interventions were also developed, often in close relationship with peace operations and conceptually mixing with humanitarian action. Thus, the relationship

between humanitarian action and humanitarian intervention is extended, and each one's roles in conflict contexts often jumble, increasing the conceptual confusion between both concepts (Abrisketa and Pérez de Armiño, 2000:9)²⁵. In this context, international humanitarian intervention oversees three basic principles of international law, under chapter VII of the UN Charter: sovereignty of states, the right not to interfere in states inner affairs, and the prohibition of use of armed forces (Abrisketa, 2000c:322-323). Thus, the UN Security Council has the right to apply chapter VII in the aforementioned cases in the name of international peace and security²⁶.

Along with the development of international interventions came the expansion of coercive humanitarian diplomacy in the 1990s, especially, between 1990 and 1995, within what was identified as the boom of humanitarian intervention. It was in this context that the debate between the characteristics, justification, objectives, and legitimacy of humanitarian interventions increased (Roberts, 2011; Wheeler, 2000), mainly fostered by the changes that were being developed in several states around interventions: “new legitimately bases of political authority” were rising, such as human rights or democracy, which brought about a “new acceptance” of the interventionist regimes that were developed during the Cold War (Ruiz-Giménez, 2005:112), bringing to international focus what until then were intra-state affairs. According to professor Itziar Ruiz-Giménez Arrieta a dual understanding on the concept and practice of humanitarian intervention was developed: firstly, that of the defense of human rights and justice; and, secondly, that of imposition of Western justice, that is, its understanding as a “civilizing” tool (Ruiz-Giménez, 2005:27-28). This, at the same time, contributed on the rising of a “new democratizing fashion” (Ruiz Giménez, 2005:123), in direct relation with the imagery of strengthening local and international democracy: international organizations such as the UN and its agencies directed big quantities of funds towards development of democracy, creation of civil society and promotion of good governance through three main kinds of “peace” operations—peace making, peace keeping and peace enforcement operation— (Pérez de Armiño and Zirion, 2010:6). It is in this context where *An Agenda for Peace* by Boutros Boutros-Ghali is located, in defense of the re-strengthening of peace operations and with international peace and

²⁵ The principal difference between both concepts is that humanitarian action is a civilian an non-coercive initiative, which can be offered by international or national actors by petition and acceptance of the state that will receive the help, traditionally built upon five principles: humanity, neutrality, impartiality, independence and universality (Abrisketa, 2000c:14-16). Up to the Cold War, humanitarian help had two principal characteristics (Ramsbotham and Raisin, 1999:184-185): it was offered by NGOs and similar humanitarian organizations, and the programs that it developed had certain objectives, dividing help and development. Besides, the help that was offered was very defined and was usually carried out by International Commission of the Red Cross.

²⁶ As in 1991 in Somalia, in 1992 in Bosnia Herzegovina, and in 1994 in Rwanda. However, in certain cases it has not been the Security Council who has proposed to initiate humanitarian intervention, but certain states, as it happened in Kosovo in 1999 (Abrisketa, 2000c:323-324).

security as its main pillars. The document proposes the supervision of armed conflicts or situations that can derive into armed conflicts in order to establish peace, where UN and NATO have a diverse range of functions: disarmament, demobilization, mine de-activation, rebuilding of infrastructures and humanitarian aid, among others.

The role of the discourse of complex political emergencies

The end of the Cold War exposed the increase of complex political emergencies, which had a common characteristic: they were all immersed in armed conflicts, and their multiplicity of causes and the requirement of international attention also defined them as “complex” (Pérez de Armiño and Zirion, 2010:4). It was in this context that the thesis of failed states gained importance, since it was these states that were mostly identified as complex political emergencies. In this context, a big part of humanitarian aid was directed to peace operations and peacebuilding contexts, which directly affected in the relationship between humanitarian and military issues (Pérez de Armiño eta Zirion, 2010:7) and on the influence of international organizations upon these territories. However, and in a short period a broad debate was opened as a consequence of negative experiences in Iraq, Somalia, Rwanda or Liberia, for example, which questioned the frequency of intervention, its legitimacy or legality, or its supposed use for the defence of human rights (Ruiz-Giménez, 2005:225-226). The debate was mainly developed between those who defended liberal ideas on humanitarian interventions, and those who were opposed to these interventionist ideas, who mainly criticized the consequences that interventions were arising.

In 2001, and as a consequence of the constant debates about humanitarian interventions, the international community comprehended international interventions under the concept of *Responsibility to Protect* (R2P) (Tadjbakhsh, 2010), which diminished the options of intervention of one state into another²⁷. The debate on humanitarian intervention increased after 9/11, which contributed to the re-adoption of traditional military discourses on security and peacebuilding. In this context the discourse and practice on control of terrorism was developed, along with the possibility of preventive intervention upon states prone to fail (Chandler, 2004 *in* Hartzell, 2014:381). The perspective of intervention was also changing, prioritizing the entire transformation of societies and the politicization of developmental aid, which started to be more and more directed to peacebuilding. Here, as Duffield explains, humanitarian help has to be understood in the broader context between the strategic complexes of global governance and

²⁷ The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (2001) identified three steps for the application of the responsibility to protect: preventing, reacting and rebuilding. The UN adopted this concept in 2005, foreseeing it in two contexts: in contexts of high quantities of deaths or genocide, and in contexts of ethnic cleansing, under the objective to diminish suffering.

strategic complexes of new wars (Duffield, 2001:93), where liberal peacebuilding dynamics are located.

Post-war peacebuilding processes

In this section of the third chapter I analyze post-conflict reconstruction processes, comprehending these as the transformation of socio-political relationships at all levels after violent political conflicts. Here, I maintain, peace reconstruction or peacebuilding processes are the most complicated, precisely, because their multidimensional perspective reaches all spaces within reconstruction. Since the 1990s, post-war reconstruction processes have taken a clear liberal perspective within the discourse of new wars and complex political emergencies. However, I consider important to analyze the origins, the main characteristics and the theoretical and practical evolution of peacebuilding, in order to later analyze its three main perspectives: liberal peacebuilding; local or communitarian peacebuilding; and hybrid or post-liberal peacebuilding.

Peacebuilding: origins, characteristics, and evolution

The origin of the concept of peacebuilding is located within the Peace Studies field —analyzed in chapter 2—, within the critical security studies perspectives developed in front of rational approaches, and with the concepts of ‘positive peace’ and ‘structural violence’ —or its absence— as its main bases²⁸. However, the understanding of the concept and practice of peacebuilding has changed during the last years, due to the confrontation between rational and critical perspectives.

I classify the development of the concept and practice of peacebuilding according to Oliver Richmond’s identification of four main generations of peacebuilding (Richmond, 2010b:16-33). He locates the first generation within the perspective of conflict management, which foresaw the reproduction of regimes without any kind of open violence. It was a realist perspective in its bases, with strategies such as peacekeeping, diplomacy, mediation and negotiation. However, it enabled the construction of a negative peace —or a peace for those winning the conflict—. Within the second generation of peacebuilding those efforts underlining the importance of human rights and needs under the conflict resolution perspective are located, developed, in general, as a response to the experts within the first generation. This perspective made reference to the importance of political participation or security and their relationship with factors such as positive and negative peace or structural violence, among others. The third generation

²⁸ See section 2.6.1.

encompasses a broader international and multidimensional perspective on peacebuilding, within which liberal perspectives on peacebuilding and state building are located. One of the main characteristic of this view on peacebuilding is the general agreement between international actors —UN, international finance organizations and NGOs— on conflicts and conflictive contexts, mainly based upon how these actors understanding their capacity of intervention upon those states —that are not liberal— through liberal ideas on democratization, respect of human rights’, development and economic reforms as peacebuilding tools²⁹, and through a *top-down* perspective. And lastly, the fourth generation of peacebuilding gathers those responses that interpret the third generation of peacebuilding as “ontologically incoherent”, and which try to surface the possibility of hybrid peace(s) or hybrid peacebuilding processes —also identified as post-liberal— that allow a material and discursive emancipation based upon legitimacy and consensus between international and local actors. This view is located between local or communitarian peacebuilding processes and liberal peacebuilding processes, attempting to find a solution for all actors involved in conflict, taking in mind their identities as well as their needs, and trying to find their mutual understanding through social justice and a post-Westphalian everyday peace. Based on this differentiation on the different perspectives or generations of peacebuilding, two main peacebuilding perspectives can be identified: the communitarian perspectives and the liberal perspectives, from which post-liberal or hybrid perspectives are also derived.

However, I consider indispensable to analyze the concept of ‘peacebuilding’. Its is located in 1992 within the document *An Agenda for Peace* (Boutros Ghali, 1992), which defines peacebuilding as an “action to identify and support structures which will tend to strengthen and solidify peace in order to avoid a relapse into conflict”. Peacebuilding is understood as a means for conflict management, along with other UN instruments for promoting peace such as preventive diplomacy, peacemaking or peacekeeping. Thus, peacebuilding is a multidimensional concept and practice for the promotion of peace (Hartzell, 2014:376), but also the establishment of what nowadays is understood as the practice of liberal peacebuilding. Nevertheless, and since 9/11, this peacebuilding perspective has evolved: if during the 1990s peacebuilding was understood as the strengthening of civil society through a bottom-up approach, since early 2000s the context of failed states and complex political emergencies has transformed this view into state building (Ferrao and Mateos, 2011:5), within a clear realist-liberal consensus. The main characteristic of this turn is the change of direction from a bottom-up to a top-bottom perspective, which does not refer to the creation and development of strong civil societies, but to the reform of the security sector and the creation of feasible institutions.

²⁹ Such as it happened in Kosovo, Cambodia or Sierra Leona, among others.

This view has a multidimensional perspective on post-war peace reconstruction: along with the four initial perspectives identified —peacekeeping, diplomacy, mediation, and negotiation—, it also contains humanitarian aid, organization of elections, reconstruction of infrastructures, and disarmament, demobilization, and reintegration of fighters (Ferraio and Mateos, 2011:5). It is, precisely, the role of international organizations on this process and their broad consensus on it what has brought the dominion of liberal peacebuilding. However, and above the “consensus of liberal peacebuilding” (Richmond, 2008b), there are other options and discourses, such as the proposals of communitarian and post-liberal perspectives on peacebuilding. In the following sections I analyze the three main perspectives on peacebuilding, liberal, communitarian, and post-liberal, respectively.

Liberal peacebuilding

As previously argued, post-war peacebuilding processes have developed into mainly liberal perspectives nowadays, within the liberal mainstream of new wars and state building. In short, liberal peacebuilding understands that the development of parliamentary democracy and a free market economic model will have direct influence on the duration of peace, as well as the (re) apparition of any conflicts. It has two main theoretical bases: the link between Immanuel Kant’s concept of ‘Perpetual Peace’ and international law with organizations, and the link between Adam Smith’s market economy and peace. According to the former, international law, organizations, and the creation of a federation between states would be the basis for collective peace and security; according to the latter, states with free markets tend to be more peaceful and create characteristics that allow cooperation instead of conflict, and globalization enables stability and peaceful relations. It is upon these characteristics that the agendas of several states towards aid and peacebuilding have been built upon since the 1990s (Pérez de Armiño, 2015:308).

The development of the concept and practice of peacebuilding has been guided by Boutros-Ghali’s definition³⁰ and international missions developed during the 1990s, as well as by the critics that —mainly— scholar and expert Roland Paris has built upon this practice (Paris, 2004b). He does not critique the notions of liberalization of peacebuilding, but does offer a critical view on the durability and the consequences of liberal reforms, proposing “institutionalization before liberalization”, that is, the creation and development of an institutional base in order to apply liberal reforms.

³⁰ Seen in previous sections.

Under this general definition, peacebuilding has been put into practice through its main bases — economic liberalization, democratization, development, human rights, and rule of law—: creating institutions that will evolve into a liberal democracy, an economy based upon free market, and the progress of rule of law, development and security, which will enable stable and functioning states, under the umbrella of (neo)liberal globalization and Western agendas. Here, peacebuilding is “an enormous experiment in social engineering, aimed at creating the domestic conditions for durable peace within countries just emerging from civil wars”, where liberalization means democratization (Paris, 2004b:4). Thus, the liberal project of peacebuilding follows a top-down perspective, that is, the insertion of previously conceived politics in different contexts. In this doctoral research I identify four main characteristics in liberal peacebuilding, which have been accentuated after 9/11: the construction of strategic complexes, state building, the reconceptualization of security, and the confluence between security and development.

The construction of strategic complexes within the liberal peacebuilding project makes reference to the instruments that are required to develop this project, that is, a broad range of organizations, institutions and mechanisms, under the condition of “institutionalization before liberalization” (Paris, 2004b). This process can be identified as a net: it is “embodied in a number of flows and nodes of authority within liberal governance that bring together different strategic complexes of state-non-state, military-civilian and public-private actors in pursuit of its aims” (Duffield, 2001:12). To embody this project, as expert Vivienne Jabri explains, not only is necessary a military force, but also international civil services, and all kinds of institutions starting from schools and reaching up to judicial departments, as well as all possible institutions that can range in between (Jabri, 2010:42). In the end, international organizations, local and international NGOs, military organizations and forces, commercial sectors or other governmental institutions function altogether, often with similar objectives —transformation and stability, based upon development principles and self-management—. These complexes are located within the context of global governance (Duffield, 2001; Kaldor and Rangelov, 2014), and at the same time, within the balance between the local and the global (Edkins, 1996 *in* Duffield, 2001:12).

The liberal project peacebuilding project is, in its bases, a state building project (Richmond, 2014; Chandler, 2010; Newman, 2009), or as Jabri explains, based upon Paris’ social engineering expression (Paris, 2004), “a form of social engineering internationally rendered” (Jabri, 2010:42). State building has been comprehended as a means to enable stability, a sustainable conflict management and development, and, as a consequence, the main responsibility for international cooperation and donors is to strengthen these factors as the main

response to violent conflicts (Brown et al., 2010:99-100). This pillar of liberal peacebuilding is directly linked with the thesis of failed states, since it is precisely these states the ones that are taken into account. Here, the objective is to build liberal democratic states. The project of state building is conceptualized in four different sequences: security, justice, governance, and economic development (Carment et al., 2014:340), precisely, how the liberal peacebuilding project covers all aspects of post-war reconstruction.

Alongside state building, the securitization of failed states is one of the main pillars of liberal peace. Here, a deeper understanding of security foresees that liberal peacebuilding will permit security in post-conflict contexts with a maximum priority (Newman, 2009:30), especially, after 9/11. This represents a multidimensional task: from overseeing the peace process to direct the demobilization, disarmament, and reintegration of fighters, the expulsion of other military forces, to control local, central and regional threats or to establish security, among others. Therefore, it does not only foresee security matters in the context of international intervention, but it also encompasses security matters in a broader state building context (Newman, Paris and Richmond, 2009:8-9). Dillon and Rein locate this international trend within the global governance dynamics, through the term “global liberal governance” (Dillon and Reid, 2000). In this sense, within the pillars of strategic complexes and state building, the division and relationship between military and civil organisms is key, since it is here where the “operational basis of liberal peace and an important and formative nexus of global governance” is located (Duffield, 2001:45).

The link between security and development has been inserted into international organization’s perspective through the HS perspective, but it has been profoundly developed within the context of liberal peacebuilding. According to Duffield, “the transformational aims of liberal peace and the new humanitarianism embody this convergence” through the “radicalisation of development”, which is “closely associated with the re-problematization of security” (Duffield, 2001:15). Here, the liberal perspective on post-war reconstruction identifies development as the guarantee for security; that is, to get the first is to secure the road for the second, and therefore, development and security are closely relational. This brings us to the conceptualization of “radicalisation of development”. Here, development is not possible without stability, and at the same time, security is not sustainable without development. Thus, the link between security and development is located within the convergence of liberal strategic complexes and strategic complexes of new wars (Duffield, 2002:16), where “the promotion of development has become synonymous with the pursuit of security” (Duffield, 2001:37). This means that liberal peace does not only pay attention to the management of conflict resolution, the emergency phase, and peacebuilding, but also comprehends the development of a territory through multilateral

dynamics that link development with the initial objectives of liberal peace (Kotzé, 2010:220). However, and according to researcher Angie Larenas, the link between security and development contains two main implications: the link between liberal perspectives and peace, and the link between underdevelopment and conflicts (Larenas, 2015).

Liberalism has triumphed as the only example that can bring about peace, legitimacy, and prosperity (Larenas, 2015:32), but several perspectives have brought its shortages to the surface. The main critiques towards liberal peace, mainly emanating from those actors who want to build their own peace, expose its effects and consequences. In general, these critiques argue that liberal peacebuilding does not acknowledge positive peace or the everyday, and, consequently, (re)creates negative peace, ignoring basic elements for a sustainable peace (Richmond, 2010c:30) and underlining the distance and disconnection between academics and politics, and the individuals and societies that continue fighting in their everyday lives (Richmond, 2010b:2)³¹.

This criticism is mainly divided into two strands: those who defend the reform of the concept of 'liberal peace and those who deny it, based upon its neoliberal principles (Tadjbakhsh, 2010:124-125). The formers defend the broader liberal perspective, but argue that it needs to be re-configured in order to fit to current post-conflict contexts, and identify local participation as one of the main characteristic of this reformulation. The later refuse the bases of liberal peacebuilding, questioning the example of neoliberal development and its post-war strategies. According o this view, liberalism is not synonymous to peace. In short, liberal peacebuilding develops a negative peace, and therefore, it is not a system that sustains peace. Here, those perspectives that defend local or communitarian peacebuilding are located.

Further criticism towards liberal peacebuilding has also developed. For example, Oliver Richmond argues that the initial liberal peacebuilding approach has been diverted, neglecting dynamics such as the everyday, the community, and local agencies or contexts. This line of criticism argues that liberal peace has dropped local actors out of the peacebuilding equation and, in some cases, even controls them. Other authors go further and identify liberal peacebuilding as a project of war, through the concept of "matrix of war" (Jabri, 2010), where the main objective is the management of the population through military forces, police operations and state building measures, upon the governance of postcolonial societies and de-politicization of social conflicts. Here, the liberal peace project is, instead of emancipatory, a project that reinforces hierarchies (Jabri, 2010). Duffield locates liberal peace in the new

³¹ Precisely those thinkers that criticise the peacebuilding project within the liberal-realist mainstream also underline this disconnection.

security context of radicalization of development, arguing that it manages the “business” of transforming whole societies, and within this, conflict resolution “epitomises the radicalisation of development” (Duffield, 2001:39). According to other authors, if liberal peace has succeeded it has been due to the lack of other functional and credible options (Donnais, 2011:52). However, I argue in this doctoral thesis, it is not the lack of alternatives what has brought the success of liberal peacebuilding, but the lack of willingness and determination to acknowledge, implement, and develop other alternatives, since there are other alternatives. I analyze these alternatives in the following sections.

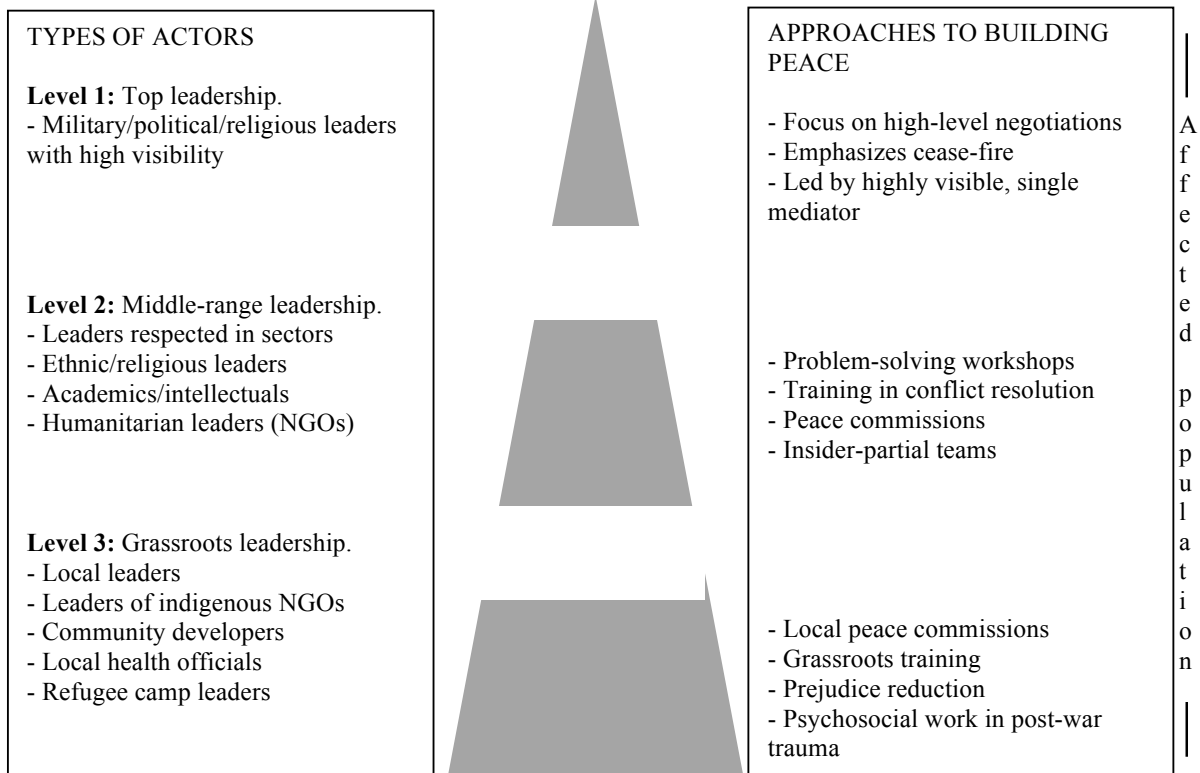
Local or communitarian peacebuilding

During the last decades the concept of local peace has developed within IR, mainly within Peace Studies and Conflict Studies, through the work of experts such as Jean Paul Lederach (1998), Johan Galtung (1996; 1998; 2000), or Roger Mac Ginty (2008; 2010), among others. This perspective defends a bottom-top approach to peacebuilding, that is, the need to build peace in the local-local, responding to the local characteristics and needs of societies and defending its communitarian identities. One of the main characteristics of this perspective is the participation of the local population in the peacebuilding process, which will enable its sustainability and durability. Here, the main representatives of this perspective argue that the construction of peace needs to depend on the local contexts (Mac Ginty, 2008:128), so that peacebuilding is dynamic, and contains and reflects local cultural, political, and social characteristics.

Following Roger Mac Ginty, not all communitarian peacebuilding processes share the same characteristics, as they are located in very specific communities and contain very localized elements. However, he identifies five common factors within these processes: first, peacebuilding practices are usually build upon “moral authority of respected community figures”; second, they have a public element in order to bring transparency to the process; third, they have a “storytelling aspect”, so that different grievances or perspectives are “highly accessible”; fourth, they have an emphasis on relationships rather than on agreements; and, finally, they rely on “locally derived resources” (Mac Ginty, 2010:349-350). Based on these characteristics, local peacebuilding differs from liberal peacebuilding, mainly because the latter is based on a top-down perspective and is guided by local, state level or international elites, often marginalizing local population. Thus, the local peacebuilding perspective answers to two main vacuums of liberal peacebuilding: on the one hand, it refers to the affective views that peace-making often ignores; and, on the other hand, it promotes a bottom-top approach, strengthening the role of the local community and its participation within peacebuilding (MacGinty, 2008:128-129). In relation to the participation of the local population in

peacebuilding, Jean Paul Lederach identifies the actors and perspectives that participate within local peacebuilding processes:

Peacebuilding actors and perspectives

Source: Lederach, 1997:39

According to the local or communitarian peacebuilding view, its bottom-up approach has a clear objective: it is the local population who has the main experts on local resources, happenings, and knowledge, since it is them who have the historical, cultural, and linguistic resources that are indispensable in the understanding of the causes of conflicts and sustainable solutions of them, which foreigners lack (Donais, 2011:59).

One of the main characteristic that local peacebuilding underlines is the need of peace processes strongly built upon the local social reality in order to be sustainable and enable results and conditions for the coexistence of the local population, and in this sense, those accords and measures taken abroad have little opportunities to be successful in this task (Donais, 2011:55). It is precisely in this direction that the main critiques towards liberal peace have been realized, and where the proposals for the transformation of liberal peacebuilding processes are foreseen. Concepts such as “local appropriation”, “local ownership”, “sustainability”, or “local participation” started to be used, with the aim to make these processes more sustainable and

successful (Mac Ginty, 2010:352). This turn has been defined as the liberal appropriation of local peacebuilding, which supposed a recuperation of communitarian peacebuilding characteristics. Mac Ginty identifies it as “genetically modifying indigenous and traditional peacebuilding”, which refers to the “‘rediscovery’ of indigenous and traditional approaches to dispute resolution by international organizations and INGOs”, but are usually seen as a “quick fix” (Mac Ginty, 2010:355, 358).

However, the communitarian peacebuilding approach has also received criticisms that acknowledge its vacuums. We gather this questionings in four main arguments: first, several aspects of communitarian peacebuilding are very conservative and reinforce hierarchical relations; second, they have been marginalized during the last decades and in consequence have adopted new dynamics, breaking local practices; third, several local practices are violent; and fourth, comparing to international peacebuilding, local peacebuilding does not have the capacities to change international mechanisms, and very often it is not possible to treat properly all levels required by a peace reconstruction process (Mac Ginty, 2010:359-360; Mac Ginty, 2008:121-122).

In the third chapter of this doctoral thesis I argue that neither liberal peacebuilding nor communitarian peacebuilding on their own and independently are able to build long term sustainable peace, since locally and internationally respected peacebuilding processes need characteristics of both levels. Following Donais’ arguments, both levels need to be mobilized around similar objectives, within a “hybrid” mobilization, where not only local actors, but also the international community, will be acknowledged (Donais 2011:60). This opens the road to post-liberal peace(building) perspectives.

Post-liberal peacebuilding and hybrid peace(s)

Post-liberal peace is located within criticism towards liberal peacebuilding and its vacuums, and the defense of the need to rethink the relationship between security, armed conflicts, and development (Richmond, 2010a; Richmond, 2011a; Richmond and Chandler, 2014; Chandler, 2010; Chandler, 2012) and the relationship between the international and local actors in peacebuilding. It needs to be analyzed within the critical perspectives in IR —Critical Theory, mainly— and their proposals for emancipation.

Oliver Richmond, one of the main exponents of this view, locates the concept and practice of post-liberal peace within the resistances towards the hegemonic liberal peacebuilding perspective and in defense of the local (Richmond, 2011c), where everyday local agencies, rights, obligations, costumes and kinship are recognized as a discursive network (Richmond,

2011e:17). It is located in the middle of liberal and communitarian approaches, trying to encompass characteristics of the local and the international. Here, the international liberal peacebuilding agenda would be compared with local needs, new(er) liberal politics with older local traditions, more contextual and knowledgeable, including the population that usually is marginalized within post-war politics. This process requires mediation upon social, political and economical praxis and practice of local and international forces, in contrast with the liberal top-down approach. It is precisely within this mediation process that post-liberal peacebuilding characteristics would arise, merging liberal peacebuilding with the local and its needs (Richmond, 2010c:32-33). This merging, argues Richmond, requires an understanding of everyday life, acknowledging the interface between both spaces (Richmond, 2010b:33).

It is in this crossroads between the local and the international spheres that the proposal of “hybrid peace” is located, that is, hybrid modalities for politics, peacebuilding, development and state building (Richmond and Chandler, 2014:10), merging international and local characteristics and interests. There is not a formula for this hybridity, but its main characteristic is to respect and protect the legitimacy and authority of local actors, state organisms and civil organizations, enabling their coexistence and the creation of a political community that will transform the conflict based upon security, peace, and nonviolence (Brown et al., 2010).

I identify two main variations within the post-liberal peacebuilding view in the last decade: one that underlines the importance of local emancipation, resistance and agency, mainly developed by expert Oliver Richmond; and, another one is in closer relation to governability, mainly advanced by David Chandler. For the former everyday politics, usually in confrontation with the international liberal system, enable the creation of an emancipatory peace, that is, hybrid forms of peace. For the later, post-liberal proposals mean the end of liberal peace, both in the local and in the international levels, because it opens a space for the critique of the agential reproduction of difference (Richmond and Chandler, 2014:20-21).

The first variation of post-liberal peacebuilding compares post-colonial contexts and perspectives with post-war reconstruction contexts, comparing colonial forces with liberal peacebuilding mechanisms. It defends that if the international peace system and the (neo)liberal state and their laws are essential, then local subjects have more importance than what they are given (Richmond and Chandler, 2014; Richmond, 2010d; Richmond, 2011e). This view embodies the critical agency of subjects, opening the spaces of the everyday, and acknowledging both local and international actors through the concept of resistance —with reference to the resistance dynamics that the local population creates and maintains in

confrontation to liberal peacebuilding dynamics and actors—. However, this link is usually negative since it is usually clashing, instead of being cooperative.

One of the main keys of these resistance processes are everyday dynamics, which are understood in confrontation with liberal politics: the everyday is an attempt to oppose metanarratives that essentialize politics and identity, understood as a resistance towards institutionalizations and elitism (Richmond, 2011e:25). Here, individual tactics are key, understood as politics still unformed, but with the capacity to be formed and resist to, or choose institutions and politics. As Richmond argues, this is the “hidden agency” of the process (Richmond, 2011e:25-26).

Post-liberal views comprehend through the next questions the vacuums between international relations, peacebuilding and local resistances: What happens when local agencies do not agree with liberal agencies? What happens when pursuing freedom and self-determination, local peacebuilding, conflict resolution or international relations’ interpretations are indicators of resistance forms? (Richmond, 2011e:31-32). This is where dynamics of civil resistance processes start to take shape and be expressed. This variation is closer to the local peacebuilding approach, but underlines the concept of “hidden transcripts”, which are built by local communities in front of hegemonic powers and defend the need to understand their power relations and actions (Richmond, 2011a; Scott, 1989), acting within the local-local (Richmond and Chandler, 2014:10). Here, everyday peace or “peace in its everyday context” is essential, where differences need to be accepted and respected between the road of the liberal state and the local forces (Richmond, 2010b).

The second variation of post-liberal peacebuilding exposes the difficulties of the first variation and criticizes its capacity of emancipation. David Chandler has researched how the West has secured, democratized and developed the “Other towards discourses of ownership, empowerment and capacity and capability building and resilience” (Richmond and Chandler, 2014:3; Chandler, 2010; Chandler, 2012). Here, post-liberal perspectives turn upside down liberal institutions, understanding that states function upon and through the societal sphere, instead of neutrally functioning within it (Richmond and Chandler, 2014:12). Thus, this variation looks to the social level, underlining social processes and its problems. The differentiation lies on the (re)appropriation of the social context: social problems are treated in the level of ideas and in cognitive contexts, “held to produce the problematic reality or problematic responses to the stresses of post-conflict transformation” (Richmond and Chandler, 2014:18).

This variation is supported by the work of Foucault and the development of the concept of biopolitics —under the poststructuralist perspective within CSS—, which enables the production of cognitive changes in order to give form to social practices. In this context, a change towards a biopolitical perspective, that is, towards a perspective that pays attention to social issues, means a change towards communities and everyday lives of their population (Foucault, 2003:245 *in* Richmond and Chandler, 2014:13).

The critics towards the post-liberal approach have been directed from two main areas: on one hand, by experts on post-liberal peacebuilding themselves; and, on the other hand, by experts within the realist-liberal mainstream, usually defending the importance and values of liberal peace. For the former, the concept and practice of governance needs to be re-conceptualized in order to enable emancipation. For the latter, the lack of meta-theorization of post-liberal peace can be identified in four main critiques (Newman, 2009:45-46): firstly, that it gives too much importance to the effects of liberal peacebuilding projects; secondly, that it is difficult to confirm that liberal peacebuilding functions based upon a unique hegemonic agenda; thirdly, that it problematizes excessively liberal peacebuilding; and, finally, that liberal peacebuilding is not exclusively a Western project, since many Western states refuse to participate.

After analyzing how the main debates on international peace and security are brought into practice through the analysis of civil wars, international intervention and peacebuilding, the fourth chapter aims to analyze the confluences between civil resistance and peacebuilding.

CHAPTER 6. HISTORICAL, POLITICAL AND SOCIAL CONTEMPORARY DEVELOPMENT OF KOSOVO

The objective of the sixth chapter is to link the theoretical framework of this doctoral research with its case study. I argue that Kosovo meets all the characteristics and dynamics analyzed in the theoretical framework of this research: immersed in a civil resistance process during the 1990s, then, in the explosion of an armed conflict in 1998 and 1999, NATO pursued a humanitarian intervention in 1999 and the international community, guided by UN, has directed the post-war reconstruction and peacebuilding processes since then. In this chapter I analyze the recent history of Kosovo, in order to understand the causes, main characteristics and consequences of the aforementioned processes³².

³² Even if the sixth chapter analyzes Kosovo's contemporary historical development, in this summary I will only summarize this since the 1980s and focusing on the three principal socio-political processes that this doctoral research studies: civil resistance, war and post-war peacebuilding.

Civil resistance process, 1989-1996

The history of Kosovo has been characterized by conflict: first within the Balkan Wars, then with the First World War and Second World War, and lastly, with the war against Serbia. These conflicts have had direct influence upon the conflictive relations between Kosovo and Serbia, which, in its roots, portray the aims of a higher level of autonomy within Yugoslavia by Prishtina, and the annexation of Kosovo within Serbia by Belgrade. At the same time, this conflictive relation has been characterized by the changes in the ethnicity of its population, which nowadays is almost fully Albanian —92% of the population is of Albanian origin, 8% of other ethnic origins: Serbian, Gorani, Egyptian, Ashkalia, etc.—, although population of Serbian and Albanian origin—including other minorities—coexisted earlier.

After the Second World War Kosovo reached high levels of autonomy³³ within Yugoslavia and Josip Broz Tito's management, but was not a republic within the federation. The whole decade of 1980s was characterized by large manifestations of Albanians defending the status of an independent republic within Yugoslavia—as well as any other acts in relation to the aforementioned mottos, and high levels of violence from Serbian military forces against these manifestations—. In this context, an underground movement under the name of *Illegalja* started to develop³⁴, in opposition to the high levels of violence coming from Serbian security forces and in defense of the republic status of Kosovo—and even its independence or annexation with Albania in some cases—. Even if the movement did not have a clear opinion on the use of violence or its nonviolent identity, I argue that it can be identified as the predecessor of the civil resistance movement in the 1990s, since it was within the former where the objectives of the latter started to develop, on one hand, and where the main figures of the latter started their activism, on the other hand.

In 1989, Serbia revoked the autonomy level of Kosovo and expelled thousands of Albanian citizens from their jobs, replacing them with Serbian citizens. These changes provoked massive protests, but the revolts that seemed to be more and more violent transformed into nonviolent (Clark, 2001:46). In this doctoral thesis I argue that four main factors influenced directly upon the organization and development of the civil resistance process in the 1990s: the miners' protests in 1988 and 1989; the new political opportunities that rose after the fall of several socialist regimes in East Europe; the new political parties and organizations that were created

³³ Albanian was an official language, the University of Prishtina was opened, the Albanian flag could be used as a cultural and political expression, etc.

³⁴ The concept of *Illegalja* makes reference to 'underground' or 'illegal' in Albanian. Several movements that can be identified as *Illegalja* also functioned earlier, but we make reference to the underground resistance movement in the 1980s as a predecessor of the civil resistance movement.

within this new context —Democratic League of Kosovo, Council of Human Rights and Freedoms, Social Democratic Party, Youth Parliament, etc.—; and, the campaigns to end blood feuds, which were strategically linked with the unity of the population.

The abolition of the autonomy of Kosovo, the expulsion of Albanians of their jobs and communist politicians Kaqusha Jashari and Azem Vllasi out of the Communist Party of Kosovo by the Serbian government provoked several protests in the territory, within which the most important was that organized by the miners of the Trepça mines: about 1,350 workers protested inside the excavations against their expulsion and Vllasi and Jashari's forced resignations, but the protest was finalized in a short time. In a second attempt, more than 7,000 workers protested and around 1,200 started a hunger strike, in what has been identified as the start of the "Albanian intifada" (Maliqi, 1993:180). All the protests were characterized by a strong sense of nonviolence, what led to the change of mentality within the population. It was in this moment when a big part of the citizens said "OK, me too", in relation to their participation in the nonviolent protests against Serbian military force's violence.

The fall of several socialist regimes created a context of "democratic spring", believing that there would be a space for socio-political pluralism (Pula, 2004:804; Taibo, 1999:88). Here, and Albanians saw a chance to "reform" their society (Clark, 2013:283; Luci, 2014): Several initiatives and organizations were developed in confrontation with the Serbian regime and the usual dynamics of oppression that characterized it. Among them, we identify as the most important the Democratic League of Kosovo —LDK—, and the Council for Human Rights and Freedoms —CHRF—. The former was the first political party in the territory, which got the adhesion of more than 700,000 citizens in a short period of time, and which would shortly after manage the civil resistance movement. The latter was created with the objective to identify, document and denounce human rights violations in the territory. Citizens actively participated in both organisms since they were broadly extended in the whole territory, along with the organization for humanitarian aid Mother Teresa. The net between these three organizations was a reaction against Serbian violence, which transmitted a nonviolent attitude and reaction in front of Serbia's violence —it comprised an effective control system against any kind of violent reaction against Serbia— and which also gave the population instruments for everyday resistance and survival.

Within this context, the campaign to end blood feuds was of high importance, because it was one of the main factors in the creation of the aforementioned unified nonviolent response towards Serbian violence. Hundreds of families lived in death risk due to blood feuds, and a

campaign to end this dynamic resulted in the reconciliation of at least 2,000 families in what was identified as a modernizing step towards democracy and national unity.

The aforementioned factors contributed, during the first years of the 1990s, to the creation and development of the civil resistance process led by the LDK, characterized by the creation of the parallel Albanian-led state in order to oppose Serbian authority, protect the autonomic state model, and acquire international approval of independence (Pula, 2004:797-798). In this context, the parallel state had three main pillars: education, health and a voluntary tax system. The parallel education system was an answer against the prohibition of Albanian students to attend schools. It was completely underground and developed in private spaces –usually private households and basements– that enabled students to continue, even if in poor conditions, with their studies. The parallel health system was developed responding to the extreme health conditions that the population was suffering. Doctors and nurses expelled from their jobs started offering health services in private —again, underground— locations and within the organization Mother Teresa, which also aimed to offer humanitarian help in those regions that most needed it. And, finally, the resistance —overall, the LDK— had a voluntary tax system that allowed its development: Albanian citizens offered 3% of their earnings to resistance through this voluntary tax system. At the same time, the parallel state was comprised by different ministries under the Republic of Kosovo (Pula, 2004:815), which allowed meeting the needs of citizens, but lacked a military or police force (Taibo, 1999:92).

The provincial assembly organized a meeting on the independence of Kosovo on September 1990, but Serbia declared illegal all public institutions of Kosovo, facilitating Serbian citizens —by then 8% of the population— to manage them, while Albanian citizens were immersed in extreme isolation. Soon after Kosovo claimed its independence, and in the referendum organized the following year, %99 of voters favored independence (Poulton and Vickers, 1997:155; Pula, 2004:807). After the organization of elections, the parliament —comprised mainly of LDK but with representatives of other smaller parties— gathered for the first and last time in 1992, due to violent pressure from Serbian military forces. The segregation between Serb and Albanian population was visible: the majority, the Albanian population, lived in isolation, while the minority, the Serbian population, controlled all official institutions.

Even if the creation and development of the parallel state was the main method of civil resistance, the citizenship also developed a diverse range of methods out of this main dynamic, which allowed everyday resistance and survival. Strikes, protests and demonstrations were the main methods of protest and disagreement that conformed the main base of resistance, in which all citizens participated: “there was nothing else to do, participate in protests or stay home”, was

a feeling shared by most citizens. Knowing the violent responses of Serbia against any kind of actions realized by Albanians, quiet protest activities were the most common: candle lighting, quiet demonstrations, concentrations, etc. These actions brought about a lighter repression coming from Serbia³⁵. However, I argue it is fundamental to underline the sources of the organization of these protests: even if all population, including LDK politicians, joined in, they were mainly organized by those activists and circles that believed in the need of a more active resistance —other political parties, women's groups and organizations, and the student movement, mainly—. The objective of LDK was to avoid any kind of violent responses, and, therefore, the party also controlled —and in some cases also suppressed— the organization of these kinds of protest methods, afraid of the responses they could cause. In short, there was a division between the passive resistance of LDK, and the claims for a more active resistance coming from other parties and organizations.

The analysis of the civil resistance process in Kosovo brings us to affirm that it was built upon the need to survive, and dynamics of everyday resistance were its main pillar; strategic thinking and the creation of a parallel state were characteristics that came after. The parallel education and health systems were clear examples of everyday resistance, which aimed, above offering basic services, to maintain signs of day-to-day normality and routine. Anyhow, everyday resistance was practiced by the whole of the population, and this was enabled by the development of the parallel state.

By 1996 the civil resistance process started to show signs of stagnation. High levels of violence were a *continuum*: between 1981 and 1995 more than half the population had been victim of police harassment and violence, increasing up to 27,000 persons in 1995, with 11,000 cases of torture. The parallel state was not capable to offer all services that the Serbian provincial organisms did (Ruiz Jiménez and Florio, 2010:185-210; Veiga, 2011), and was much less able of confronting Serbian violence nonviolently in order to avoid war. Civil resistance was understood as a valid option against Serbian violence after the miners' protests, but soon this decision began to be questioned in circles around LDK. As violence continued, the differences between LDK and other political parties and organizations on the character of resistance were increasing. This disagreement was based upon two main factors: the passivity of the resistance movement, on one hand, and the anger provoked by the Dayton accords, on the other hand.

In general, the resistance model defended by LDK and its leaders, mainly president Ibrahim Rugova, was that of passive or *Gandhian* resistance. Their main objective was to not provoke

³⁵ The emergency state was revoked and amnesty was offered to several political prisoners, for example.

any traces of violence so the movement would be totally pacific and the perceptions on the territory and the conflict would change in the regional and international levels. “Being patient” was the main objective (Mertus, 1999:25), but the lack of strategic planning was noticeable and it was, precisely, this what was being demanded in the nearing social and political circles. However, any kind of initiative out of LDK’s circle was seen negatively. However, opposed opinions spread quickly, and the students’ movement and the women’s movement — especially— started advocating for the activation of resistance —through the organization of more active protests, etc.—. LDK did not support these initiatives, and by 1993 an opposition movement defending active resistance was growing, especially within civil society. In this context, the signature of the Dayton accords brought a shared feeling of discontent, mainly because it did not include any Kosovar representation and did not make any kind of reference to the conflict in Kosovo. Many activists understood that civil resistance had failed (Maliqi, 2012:44) and started to discuss whether it was time to hold to armed resistance. LDK could not control the discontent of the masses (Stephan, 2006:73), and by 1996 resistance was being divided —precisely when the progression from passive resistance to active resistance was being developed—. The initiation of the activation of resistance came outside the mainstream of the LDK, mainly by the women’s movement and also the students’ movement. However, it was not enough, and it was already very late (Stephan, 2006, 74).

Meanwhile, by 1997 the Kosovo Liberation Army (KLA) was already formed and started attacking Serbian police stations with the objective to expulse Serbian security forces out of the territory, and Serbia increased its repression against the Albanian population,

Armed conflict, 1998-1999

In the context of stagnation of resistance and growing discontent of the citizenship, the KLA quickly spread and grew in the territory, intensifying armed clashes with Serbian military forces. By 1998 more than 300,000 citizens fled, and the numbers visibly increased between 1998 and 1999, when the North Atlantic Treaty Organization —NATO— intervened in the conflict. If Kosovo was not mentioned in the Dayton accords in 1995, by fall 1998 it was one of the most important subjects in the United Nations Security Council. The Council adopted Resolution 1199, identifying the consequences of the conflict as a humanitarian catastrophe and asking all actors to stop violent attacks. The Contact Team —CT—, who had previously overseen the peace process in Bosnia Herzegovina, intervened in the negotiations between Prishtina and Belgrade, and latter did Richard Holbrook, diplomat that also participated in the peace process in Bosnia Herzegovina. Belgrade —under Slobodan Milosevic’s orders— did not access to any conditions and the confrontations with KLA continued. The CT initiated the peace

negotiations in Rambouillet, France, but Milosevic did not give in. Soon after NATO decided to launch a humanitarian intervention without the approval of the Security Council, with the objective to stop ethnic cleansing of Albanian population and expulse Serbian military forces of the territory. After 78 days of NATO bombings and negotiations between KLA, Serbia and CT, in June 9, KFOR —the NATO Kosovo Force— and the governments of Yugoslavia and Serbia signed the Kumanovo agreement, which allowed the end of the NATO attacks. The following day the UN Security Council adopted Resolution 1244, which foresaw the establishment of a provisional administration system and international civil and military presences, under a new autonomous status but still under Yugoslavia (UNSC Resolution 1244, 1999).

During the NATO bombings 10,000 Albanian citizens were killed and more than 90,000 were expelled. More than 600,000 citizens were refugees in Macedonia, Albania or Montenegro, and between 500,000 and 600,000 Albanians were internally displaced. The means used by Serbia to provoke this humanitarian disaster showed that it was a premeditated operation: sexual violence against women as a weapon of war, torture, destruction of documentation and property, etc. (Biserko, 2012:245; HRW, 2001). However, a strong debate was opened in relation to the NATO intervention without the approval of the Security Council, mainly between two opposing arguments (Tesón, 2009): those who defended that intervention was realized based on humanitarian bases and argued that humanitarian law was immersed in a transformation process—that is, they defended that if it was based on humanitarian reasons intervention and the use of force were legit—; and, those who opposed intervention, based on the fact that the actions of certain states could not modify international law, and argued that intervening upon another state without the approval of the Security Council was not legit. Shortly after a debate about the reasons behind NATO's intervention and consequences of the bombing were also raised.

Post-war reconstruction process, 1999-2014

The situation of the territory in the early post-conflict was catastrophic: more than half of the terrain was destroyed; there were no local organisms working; a big part of the population had no households nor any kind of help to get one or rebuild the old ones; almost all families had at least one relative killed as a consequence of the conflict; and, most of the citizens suffered of post-conflict trauma. The situation, in general, was very anarchic: there were no previous official institutions —since Albanians had functioned under the parallel state—, and several local leaders took advantage and involved in illegal activities, such as traffic of arms and smuggling, among others (Biserko, 2012:251).

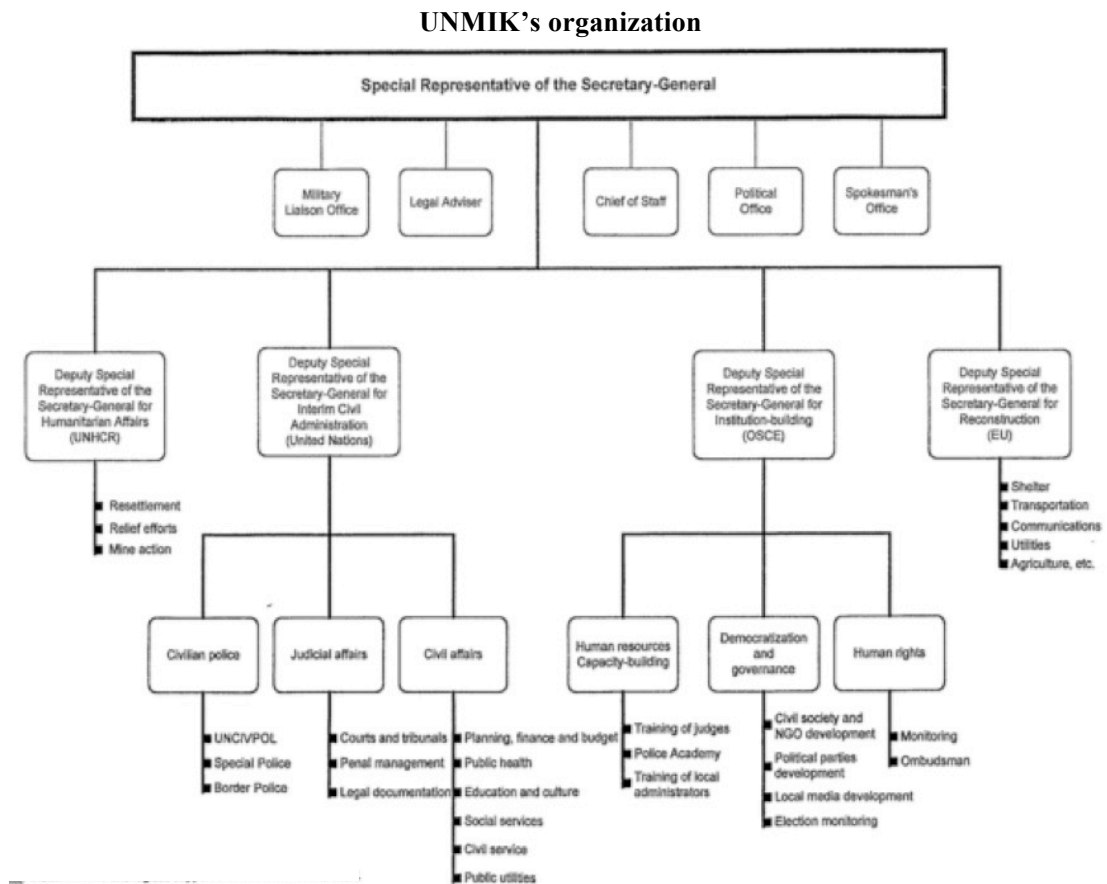
The adoption of Resolution 1244 allowed the functioning of two main organisms in Kosovo: KFOR security forces and United Nations Mission in Kosovo (UNMIK). The UN guided the governmental administration with the form of an international protectorate; it was *de iure* a territory within Yugoslavia, but this had not any rights to interfere. In this sense, both Resolution 1244 and UNMIK are milestones not only in relation to Kosovo, but also in relation to the responsibilities of the UN, since the Security Council facilitates that the mission for Kosovo will directly administrate the territory, unprecedented until then (García-Orrico, 2009:119). In this sense, UN Security Council Resolution 1244 gave all power to UNMIK and KFOR, which controlled the functioning of the whole territory, as well as directed the post-war reconstruction process and the future status of Kosovo. Both organisms had the following functions:

Responsibilities of UNMIK and KFOR

Main responsibilities of international presences	
Security (KFOR)	Civil (UNMIK)
<ul style="list-style-type: none"> - To maintain and enforce the cease-fire. - To ensure the withdrawal and to prevent the return of Serbian forces, except of those allowed to return to liaise with the international presences, to mark/clear minefields, and to maintain a presence at patrimonial sites and key border crossings. - To demilitarize the Kosovo Liberation Army and other armed Kosovo-Albanian groups. - To establish a secure environment for those displaced to return in safety, for humanitarian aid to be delivered and for the international civil presence to operate. - To conduct border monitoring duties. - To ensure the protection and freedom of movement of international organizations. - To ensure public safety and order and supervise demining until the international civil presence takes over those responsibilities. 	<ul style="list-style-type: none"> - To perform basic civilian administrative functions where and as long as required. - To maintain civil law and order, including the establishment of local police forces. - To protect and promote human rights and to assure the safe return of all displaced people to their homes. - To support humanitarian and disaster relief aid and the reconstruction of key and other economic infrastructure. - To establish and oversee the development, consolidation and ulterior transfer of provisional self-governing institutions. - To facilitate the political process towards status, in full account of the principles contained in Annex 2 of resolution 1244 (1999) and the Rambouillet Accords. - At a final stage, to oversee the transfer of authority from Kosovo's provisional institutions to institutions established under a political settlement.

Source: García-Orrico, 2009:126.

At the same time, UNMIK covered the whole post-war reconstruction process and administrative tasks in the territory:

Source: UN Security Council, 1999:6

By 2001 UNMIK initiated the Provisional Institutions for Self-Government —PISG—, after the first post-war elections that Rugova won. Progressively, all institutions were to be transferred to the PISG: assembly, presidency, government and judiciary (UNMIK, 2001:9-10). However, and in a very short period of time, international and local institutions covered each other: the UN managed Kosovo, but it also had a government (Di Lellio, 2006:xxi). In 2003 the document *Standards for Kosovo* was made public, a document that identified all the minimum standards that Kosovo needed to complete in order to make any kind of territorial advances. UNMIK took the responsibility to oversee the completion of these standards, but local Albanian population interpreted them as a barrier for independence: on the one hand, arguing that no other territory had to confront any kind of similar measures, and on the other hand, denouncing UNMIK's job in the territory. Meanwhile, the Serbian population believed that Kosovo was far from completing these standards (Judah, 2008:109).

The anger that was quickly spreading among the Albanian population brought the explosion of several protests in early 2004. Attacks against Serbian population were prominent and the KLA

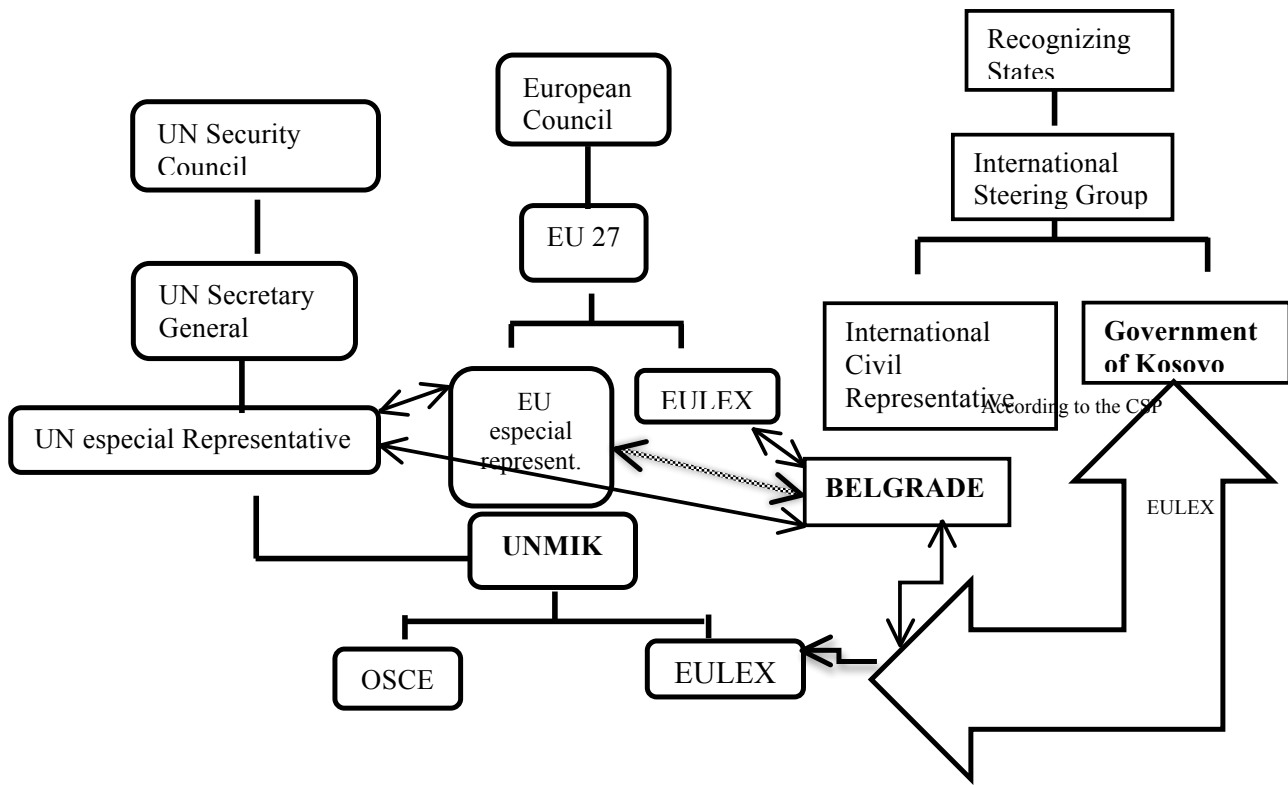
veteran's organization denounced that hundreds of persons were still missing, as well as protesting against the detention of four KLA officials for war crimes. The protests resulted in 19 killed —11 Albanian and 8 Serbs—, more than 900 injured, 35 orthodox monasteries destroyed, and 4.366 persons fleeing —360 Albanian, the rest Serbs— according to UN. Both UNMIK and KFOR were taken by surprise by the increase of violence (Judah, 2008:110), making visible the lack of planning of both organisms (Garcia-Orrico, 2009:135).

These incidents showed the need to re-think the strategy on Kosovo. New efforts to promote conversations between Albanians and Serbians led to the Ahtisaari Plan, which acknowledged the difficult situation of the territory and the need to move forward. During the negotiations between Prishtina and Belgrade under UN Security Council resolution 1244 none of both sides reached to an agreement: The former wanted independence at least, and the latter offered more than autonomy but less than independence (Judah, 2008:111). Negotiations took more than a year with no agreements. In this context, Marti Ahtisaari prepared the *Comprehensive Proposal for the Kosovo status Settlement* —known as the Ahtisaari Plan—, which even if it did not make explicit reference to independence, it did refer to “supervised independence”, as well as the entry in the European Union or the right of the territory to be part of international organizations (UNSC, 2007). Serbia continuously denied the document, and during that year Germany and United States of America (USA) wrote a new resolution based on Resolution 1244, which following the Ahtisaari Plan foresaw the end of the UN administration, gradually transferring powers to the European Union. As researcher Tim Judah explains, Kosovo passed from being an international protectorate to be a EU protectorate (Judah, 2008:116).

On February 17th, 2008 the Assembly of Kosovo claimed the unilateral independence of the territory, from then on the independent Republic of Kosovo, putting at a stake the negotiations between Prishtina and Belgrade, still paralyzed at that time. USA, Canada, United Kingdom, Germany, France or Italy, among many others, quickly recognized Kosovo as an independent state, while Serbia, Spain, and Greece, among others, are against such recognition. A difficult political period was initiated: sectors that until then were managed by international organisms, were now managed by local organisms —such as education, health, social services, etc.—; KFOR kept 15,000 soldiers in the territory, and the UN kept Resolution 1244 on force. A restructuration of UNMIK was needed for the proper transfer of its competences to local forces. However, this transfer was not accomplished in a short period of time, and a situation of “pragmatic chaos” was created (Deimel, 2015:138)³⁶.

³⁶ Meanwhile, Serbia asked the International Court of Justice —ICJ— an advisory opinion on this movement, which answered that the independence of Kosovo did not break international law (ICJ, 2010).

International presence and functioning of government in Kosovo after independence

Source: based on Deimel, 2015:139

Within this complex post-war context, diverse points of resistance have raised, within which one of the most important is the resistance movement conformed by several civil society organizations in opposition to the international management of the territory and the poor management of the local corrupt leaders —those who continued on power since civil resistance times and those who have taken power after the war—. Initially as a social movement, *Leviza Vetevendosjë!* —Self-Determination Movement— was created within the context of continuous protests in 2003 and 2004, embodying the resentment feelings that were quickly spreading among the population. The movement, now a political party guided by Albin Kurti —prominent activist during the civil resistance process—, can be identified as the continuation of the previous civil resistance movement initiated in the 1990s, I argue in this doctoral thesis, even if it is with basic differences: while the pre-war civil resistance movement had independence as its main objective, so does the current *Leviza Vetevendosjë!* movement want, in the sense of independence and self-management both from international organizations and corrupt local leaders. Nowadays international organizations still have a very strong presence in Kosovo, while local forces have been continuously been of corruption and even completion of crimes — both during and after the war—.

